

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
имени АЛЬ-ФАРАБИ

ФИЛОЛОГИЯ, ЛИНГВОДИДАКТИКА ЖӘНЕ АУДАРМАТАНУ:
ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ
ғылыми және оқу-әдістемелік мақалалар
ЖИНАҒЫ

СБОРНИК

научных и учебно методических статей
ФИЛОЛОГИЯ, ЛИНГВОДИДАКТИКА И ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ:
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ

MATERIALS

of scientific and methodological articles
PHILOLOGY, LINGUODIDACTICS AND TRANSLATION STUDIES:
ACTUAL ISSUES AND DEVELOPMENT TRENDS

Алматы
«Қазақ университеті»
2019

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті жанындағы шетел филологиясы және аударма ісі кафедрасы баспаға ұсынған.

Р е д а к ц и я л ы қ а л қ а:

Аймагамбетова М.М., Акимбекова Г.Ш., Қазыбек Г.Қ., Кенжеқанова Қ., Искакова Г.

Қ ұ р а с т ы р ғ а н:

филология ғылымдарының кандидаты, доцент Қазыбек Г.Қ.
филология ғылымдарының кандидаты Акимбекова Г.Ш.
PhD докторы Кенжеқанова Қ.К.

Филология, лингводидактика және және аударматану: өзекті мәселелері мен даму тенденциялары: халықаралық ғылыми және оқу-әдістемелік мақалалар жинағы. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 216 бет.

ISBN 978-601-04-4119-4

Жинақ 2019 жылы 29 қарашада әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың шетел филологиясы және аударма ісі кафедрасында өткен «Филология, лингводидактика және және аударматану: өзекті мәселелері мен даму тенденциялары» атты халықаралық ғылыми және оқу-әдістемелік конференция материалдары негізінде дайындалды. Аударматану әдістемесі, әдеби байланыстар, көркем аударманы талдау мен бағалаудың және тіл білімінің өзекті мәселелеріне назар аударылады.

Аударматану әдістемесі мәселелерімен айналысатын мамандарға, жас ғалымдар мен студенттерге, магистранттар мен докторанттарға арналады.

ISBN 978-601-04-4119-4

© Әл-Фараби атындағы ҚАЗҰУ, 2019

ТІЛ БІЛІМІ МЕН АУДАРМАНЫҢ ЖАЛПЫ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ЖЕКЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ЗНАЧЕНИЕ ДИАЛОГА СУБЪЕКТОВ В ПРОЕКТИРОВАНИИ КОММУНИКАТИВНОГО ДИСКУРСА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

А.Т. Алимбаева, Г.Искакова, Т.У.Есембеков

докторанты КазНУ им. аль-Фараби,

д.ф.н., профессор КазНУ им. аль-Фараби

Алматы, Казахстан

Ключевые слова: диалог, субъект, коммуникация, дискурс, образовательный процесс

В современных научно-методических исследованиях возрастает роль и значение понятий «коммуникативный тандем», «диалогическое взаимодействие», «педагогический дискурс». К тому же проблемы проектирования и построения необходимого педагогического дискурса являются особо актуальными в учебно-методической деятельности ВУЗов. Известно, что условие как категория детерминизма, образует процесс тесной и целеполагающей взаимосвязи объекта и субъекта, субъекта и субъекта. Вместе с тем условие выражает отношение предмета к окружающим его явлениям. Есть мнение и о том, что именно условия составляют ту среду и обстановку, где явления возникают, существуют и развиваются. Эти и другие составляющие ситуативной модели часто анализируются в методических работах. Общепринято, что понятие «педагогические условия» тесно связано с такими характеристиками педагогического процесса: 1) закономерность, целенаправленность, управляемость, 2) детерминированность стандартами образования и его осуществление субъектами учебного процесса, 3) обусловленность культурными и историческими факторами 4) устойчивость сущности объекта, наличие закономерных связей. Следовательно, к педагогическим условиям можно отнести и те, которые сознательно и целенаправленно создаются в учебном процессе для эффективного обучения учащихся. Очевидно, что педагогические условия нельзя сводить только к обязанностям, обязательствам и совокупности объектов. Необходимо признать, что проектирование педагогического дискурса является процессом, представляющим собой единство субъективного и объективного, внутреннего и внешнего, возможного и должного, сущности и явления.

Таким образом, условия призваны придать активность факторам, усиливая созидательные, позитивные и преобразующие функции обучения. Анализ научных работ, посвященных изучению видов дискурса (Карасик В.И., 2003, Кубрякова Е.С., 2003 и др.) позволил определить, что педагогический дискурс является объективно существующей динамической системой ценностно-смысловой коммуникации участников образовательного процесса, функционирующей в вузовской образовательной среде. Педагогический дискурс включает участников дискурса, педагогические цели, ценности и содержательную составляющую и ситуативные модели. Он обеспечивает приобретение студентами опережающего опыта в проектировании и оценке педагогического и социального явления в соответствии с культуросообразной деятельностью. Отмечается, что осознанное участие студентов в проектировании и построении педагогического дискурса поможет им в будущем профессионально выстраивать и оценивать любой дискурс.

Характеристика педагогического дискурса обусловлена такими компонентами как цель, участники, образовательная среда, ценности, содержание процесса, условия общения, стилистика педагогического взаимодействия. Целью и задачами педагогического дискурса являются формирование ключевых компонентностей участников образовательного процесса, полноценная социализация личности в образовательной среде, становление профессионально самоценной личности. Главная задача дискурса заключается в создании условий для саморазвития личности, способной к самоопределению и самореализации в современном меняющемся мире.

Участники педагогического дискурса характеризуются на основе анализа их статусно-ролевых функций, мотивов, ценностей, личностных качеств, индивидуальной интерпретации смыслов конкретного дискурса.

Эффективность и качество педагогического дискурса обусловлены гуманитарной направленностью образования, где главным считается переход от академического изложения содержания

предмета к приобретению так называемого «живого знания». Речь идет о том, что в ходе учебного процесса понятийно-терминологический аппарат, система знаний, навыков, умений зачастую представлены в безличной форме «всеобщности». В этой связи возникает необходимость преобразования этого содержания из безличной формы в личностную педагогическую культуру будущего специалиста. Теперь это содержание должно приобретать качественно новый личностный смысл. Научно-педагогическая задача состоит не только в преобразовании равнодушного знания в знание пристрастное, но и в создании предпосылок для такого перехода.

Стратегия поведения участников дискурса характеризуется прежде всего тем, что общение и взаимодействие происходит в рамках специального института, то есть в ВУЗе, поэтому учет социально, культурно, лично значимых условий и обстановки конкретной коммуникативной ситуации определяется статусно-ориентированным типом общения.

Как процесс совместной деятельности участников образовательного процесса, педагогическое взаимодействие должно иметь цель, опирающуюся на установленные нормы, ценности, требования, направленные на изменение, совершенствование в ценностях, установках, миропонимании, поведении, развитии знаний, умений, навыков. Стилистическая специфика такого взаимодействия опирается на уважительно-профессиональную позицию участников дискурса. В связи с этим возникает проблема, связанная со спецификой проектирования педагогического дискурса. Известно, что этот сознательно организованный педагогом процесс, включает в себя такие аспекты: а) концептуальный (выработка общих идей, принципов), б) культурный (разработка целостного перехода к содержанию образования и способов его трансформации), в) социальный (пространственно-временная организованность), г) ситуативный (выработка механизма принятия решения в сложных педагогических ситуациях). Конечно, при проектировании педагогического дискурса необходим строгий учет личного опыта участников образовательного процесса. Таким образом, при проектировании педагогического дискурса необходимо обратить внимание на такие условия как содержательное наполнение, методико-технологическое обеспечение, оценочно-корректировочная деятельность, регулирования процесса, возможность соотнесения компонентов.

Педагогический дискурс связан с тремя аспектами учебного процесса: его содержательным наполнением, методическим обеспечением и оценочной деятельностью. Итак, значимыми условиями проектирования педагогического дискурса являются диалогические взаимодействия преподавателя и студента. Конечно, они здесь рассматриваются не просто как система совместной деятельности, общения и отношений педагога и учащегося, а как их совместный поиск смыслов явлений внешнего и внутреннего мира. Здесь неопределима роль диалоговой концепции культуры М.М. Бахтина, где обоснована идея всеобщности диалога как основы человеческого сознания, общего принципа бытия, познания и общения. Необходимо поддержать мнение ученого о том, что «где начинается сознание, там начинается диалог» [1,34].

Известно, что диалог происходит на границе своего и чужого сознания, проявляется как встреча смыслов. В ученой среде утвердился вывод о том, что диалог – межсубъектный процесс, в котором происходит взаимодействие индивидов, представляющее возможность выражения собственного миропонимания и совместного поиска решения в процессе «диалогического общения». Диалог существенно отличается от обмена монологами, ибо «диалог – это столкновение разных умов, разных истин, несходных культурных позиций, составляющих единый ум, единую истину и общую культуру» [2. 137]. Со всеми этими явлениями магистранты сталкиваются при изучении курса «Интерпретация и перевод художественного текста». Для анализа и интерпретации были предложены такие многозначные и многослойные тексты как рассказ М. Жумабаева «Грех Шолпан» и рассказ М. Ауэзова «Красавица в трауре». В процессе интерпретации было обращено внимание на то, что здесь взаимодействуют не учитель и ученик, а живые люди, которых смыслы образования свели друг с другом. Ведь смысл как личностное отношение в процессе образования существует на «рубеже двух сознаний» и как отношения между ними. Такой педагогический диалог способен гуманизировать образовательный процесс, внося в него человеческие отношения. Думается, что адресованная активность двух и более индивидов в процессе обучения создает хорошие возможности становления специалиста, расположенного к пониманию «значущего Другого» и сотворчеству, диалогу с Иным. Таким образом, достигается цель создания педагогического дискурса – поиск смысла, ключевых ценностей в отношении педагога и магистранта, побуждения их к обнаружению и обретению собственных смыслов. В этом контексте учебный предмет становится не целью, а условием и поводом взаимодействия педагога и студента.

Сущность диалога в преподавании переводоведческих дисциплин гуманистична, ибо такой диалог предполагает творческую нацеленность субъектов и их принципиальное равенство, ориентацию

каждого субъекта на восприятие и активную интерпретацию его позиции другими участниками, взаимную соотнесенность, дополнительность точек зрения субъектов диалога, персональную направленность целей и содержания диалога, прогнозирование ответа и его предвосхищение.

Импровизированный характер обмена мнений, предполагающий выражение свободной активности субъекта, порождающий новую информацию, создает позитивную атмосферу занятий. А столкновение имеющихся идей и точек зрения порождает принципиально новые духовные продукты в учебном процессе.

Известно, что диалог выполняет личностно-формирующую функцию, где степень субъективности участников оказывает положительное влияние на характер взаимодействия. Имеется мнение, что диалог стимулирует глубокую перестройку отношений личности к деятельности, заставляющий его участников активно соучаствовать в рождении новых мыслей, сильнее задевает эмоциональную сферу, изменение мотивационно-потребностную сферу личности [3, 65-70].

В педагогической науке проблема диалога актуальна тем, что субъект вступает в диалог с содержанием образования, где происходит порождение и понимание гуманитарных смыслов и ценностей текстов культуры путем их осмысления. Общепринято, что педагогический диалог строится на таких принципах как равенство участников диалога, герменевтичность, демократизм, объективность, рефлексивность, субъектная активность, интеркультурная коммуникативность. Необходимо осознать и то, что диалог представляет не только форму совместной деятельности, но и встречу поколений в историческом времени и их взаимодействие, образующее всеобщую форму диалога. Удачен тот диалог, движущими силами и инициаторами которого являются все участники педагогического процесса. Надо признать, что диалогическая форма является отношением мужсубъектного творчества между участниками, креативная деятельность преподавателя и студента предполагается в ходе взаимодействия. Знание, выработанное в процессе диалога, является результатом их особой активности и оно позволяет в дальнейшем выйти за пределы познанного. В учебном процессе следует придерживаться адекватному пониманию и восприятию смысловой сущности участников диалога. Излишне применять формы внешнего давления (указание, авторитетное мнение, необъективные оценки). Согласованность позиций, толерантность участников взаимодействия определяют степень актуализации личностных смыслов деятельности и достижение целей совместного взаимодействия в учебном процессе.

Во время анализа и интерпретации текстов в ходе преподавания переводческих дисциплин взаимодействие педагога и студента может осуществляться в функционально ролевом режиме, где объединяющим моментом является значимая информация и получение конкретного предметного результата образования. Многие зависит от закрытости, открытости, автономности внутреннего мира участников. Вместе с тем в диалоге каждый участник должен быть готовым определить свою позицию, предъявить внутренние смыслы другим людям. Во время выражения это своеобразия должен быть четко обозначен индивидуальный контекст.

Диалоговое общение требует от педагога очень бережного отношения к получаемой от собеседника информации, то есть здесь уместно говорить о безоценочной реакции, адекватной диалоговой позиции. Внимание, интерес и благодарность за возможность соприкоснуться с миром. Другие обуславливают расширение своего духовного и педагогического опыта. Нахождение общего языка, общей знаковой системы, понятных и доступных участникам диалога помогает создать диалог, а не обмен монологами. В связи с этим следует обозначить синкретический аспект диалога, где происходит единение педагога и студента, объединяющее их внутренние миры. Таким образом, педагогическое взаимодействие возможно там, где «Я» воспринимается как часть целого, которая состоит из таких же значимых других частей. Именно такое понимание позволяет каждому субъекту образовательного процесса определить свое место в системе отношений с другими участниками, объективно оценить свою позицию и сравнить ее с суждениями других. Все это постепенно формирует дискурсивное сознание личности, которая является основой процесса проектирования полноценной коммуникации, нацеленной на взаимодействие, совместную деятельность педагога и студента.

Использованная литература

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М., 1985.
2. Баткин Л.М. Итальянские гуманисты. – М., 1998.
3. Бодалев А.А. Психологические трудности общения и их преодоление. – М., 1995.

**ТҮПНҰСҚАДАН ЖӘНЕ ЖОЛМА-ЖОЛ АУДАРМАДАН ОРЫС,
АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕ АУДАРУ МӘСЕЛЕРІ (АБАЙ ҚҰНАНБАЕВТИҢ
«ҚАҚТАҒАН АҚ КҮМІСТЕЙ КЕҢ МАҢДАЙЛЫ» ӨЛЕҢІ НЕГІЗІНДЕ)**

К.Б. Айтбаева, Ж. Дадебаев

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің I курс магистранты,
ғылыми жетекшісі: әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің ф.ғ.д., профессор
Алматы, Қазақстан

*Түйін сөздер: көркем (поэтикалық) аударма, түпнұсқадан аудару, жолма-жол аударма,
аударманың баламалығы, мағынаның дәлдігі*

«Қақтаған ақ күмістей кең маңдайлы» - Абайдың 1884 жылы жазған «лирикалық өлең-портрет» жанрындағы өлеңі. Бұл өлеңде ақын талғамындағы сұлулық үлгісі ретінде жас қыз келбеті сипатталады. Өлең алғаш рет оқырманға 1909 жылы Санкт-Петербургте басылып шыққан «Қазақ ақыны Ибраһим Құнанбайұғылының өлеңі» жинағымен таныс болды. Өлең орыс, ағылшын, араб, башқұрт, қарақалпақ, қырғыз, өзбек, татар, тәжік, түрікмен, ұйғыр тілдеріне аударылған. Туындыға композитор С. Мухамеджанов романс жазып [1, 318]. Сондай-ақ, бұл өлеңді 2019 жылы Абайдың 175 жылдығын тойлауға дайындық шарасы аясында өтіп жатқан Абай өлеңдерін жолдау эстафетасында дүниежүзіне танымал қазақ әншісі Д.Құдайбергенов оқып берді [2]. Өлең 11 буынды қара өлең ұйқасымен жазылған, төрт жолдық бес шумақтан тұрады.

*Қақтаған ақ күмістей кең маңдайлы,
Аласы аз қара көзі нұр жайнайды.
Жіңішке қара қасы сызып қойған,
Бір жаңа ұқсатамын туған айды.*

*Маңдайдан тура түскен қырлы мұрын,
Ақша жүз, алқызыл бет тіл байлайды.
Аузын ашса, көрінер кірсіз тісі,
Сықылды қолмен тізген, іш қайнайды.*

*Сөйлесе, сөзі әдепті, әм мағыналы,
Күлкісі бейне бұлбұл құс сайрайды.
Жұп-жұмыр, ақ торғындай мойыны бар,
Үлбіреген тамағын күн шалмайды.*

*Тақтадай жауырыны бар, иығы тік,
Екі алма кеудесінде қисаймайды.
Сорақы ұзын да емес, қысқа да емес,
Нәзік бел тал шыбықтай бұраңдайды.*

*Етіндей жас баланың білегі бар,
Әжімсіз ақ саусағы іске ыңғайлы.
Қолаң қара шашы бар жібек талды,
Торғындай толқын ұрып көз таңдайды. [3, 24]*

Мәтін түзуші мағыналық-құрылымдық тұтас бірлік ретінде өлеңнің алғашқы екі жолының орыс, ағылшын тілдеріне аудармаларын қарастырамыз. Бұл аударма бірлігі құрамында өлеңнің атауы болып табылатын алғашқы жол болғандықтан, аудармашылардың қалай аударғаны өте маңызды болып табылады.

Түпнұсқаның бірінші жолы қыздың кең, аппақ, сызатсыз теп-тегіс маңдайын «қақтаған ақ күміске» теңеп, ал мөлдір әсем қарақат қара көздерін «аласы аз қара көз» деп суреттеген. «Қақтаған» сөзі Абай тілі сөздігінде «әдемі, көркем» деген ауыспалы мағынада берілген [4, 364], алайда сөздің тура мағынасына үніле қарасақ, «қақтаған» сөзікүмістің барлық өңдеуден өткізіліп, тазартылған, тегістелген, ағартылған әдемі күйін білдіреді. Тіпті «қақтаған» сөзі қазақ ұлттық зергерлік өнерін де жасырын сипаттап кеткен. Екінші жолдағы «аласы аз қара көз» сөз тіркесі «әдемі қарақат көз» ретінде қолданылып [4, 318], үлкен қара көздің сұлулығын көрсетіп тұр. Ал «нұр жайнайды» метафорасы жас қыздың мөлдіреген жанарына ажарлылық, мейірімділік пен ішкі дүниесіне әдемілік мағынасын беріп тұр.

Өлеңнің ең алғашқы аудармасы 1940 жылы Мәскеуде басылып шыққан «Абай Кунанбаев. Лирика и поэмы» кітабында М. Тарловский аударған деп көрсетілген [5, 36].

*Белый лоб — серебро, чей тонок чекан,
Он глазами лучистыми осиян.*

Тарловский түпнұсқаның алғашқы «Қақтаған ақ күмістей кең маңдайлы» деп теңеумен келтірілген жолын «Белый лоб — серебро, чей тонок чекан» деп балама аударма түрінде, көркемділік пен мағыналық жағынан ерекше әдемі аударған. Аударманың бірінші бөлігі «ақ маңдай – күміс» метафорасымен келтірілсе, күмісті ары қарай «чей тонок чекан» (нақышы оның нәзік) деп анықтай түскен. «Чекан» «қақтаған» сөзіне дәлме-дәл аударма бола алмаса да, барынша балама аударма болып, «тонок» сөзінің қосылуы арқасында нәзік нақышты болып, қақтаған (жылтыр, тегіс, ақ) сөзін алмастырып тұр. «Нәзік нақышталған күмістей маңдай» өлең мазмұнына сәйкес, бірақ «кең» сөзі аударылмай тасталып кеткен. Кең маңдай эстетикалық жағынан әдемі, және ауыспалы мағынада дана, ақылды дегенді білдіргендіктен, бұл жерде біраз мағыналық жетіспеушілік болып тұр. Екінші жолында «аласы аз қара» жай ғана «глаза» деп аударылса да, оның сипаттамасын және «нұр жайнайды» тіркесін «лучистыми осиян» деп маңдайды көздер жарқыратып, нұрландырып тұр деп келтірген. Бұл түпнұсқа мағынасына сәйкес келетін поэтикалық аударма болып табылады. Сондай-ақ, түпнұсқаның 11 буындық ұйқасы жеткізілген.

1944 жылы Ғ.Мүсіреповтың басшылығымен дайындалған жолма-жол аудармалардың бірнеше нұсқасы Қазақ Ұлттық Электронды Кітапханасында сақталған. Бұлар Абайдың 100 жылдығына арнап, «Лирика и поэмы Абая» кітабына жұмыс жазбалары ретінде сақталған аудармалар. Солардың ішіндегі төмендегі екі аударма нұсқасына тоқталайық.

*Широкий лоб как чистое серебро,
Черные глаза струятся лучами. [6, 12]*

*С широким лбом словно чеканное серебро,
Черные глаза ее горят (блестят) лучом (без белизны) [7, 8]*

Бірінші нұсқа «қақтаған ақ күмістей» теңеуі орнына «как чистое серебро» (таза күмістей) теңеуі арқылы, «аласы аз қара көздері» тек «черные глаза» (қара көздері), «нұр шашады» метафорасы «струятся лучами» (сәулелер шашады) болып аударылған. Екінші нұсқа барынша сөзбе-сөз тәржімаланып, мән-мағынасын тым тура жеткізіп тұр. Бұл бірінші нұсқаның түзетілген нұсқасы болып табылады. Алайда мұнда да бірінші нұсқадағыдай «ақ» сөзі түсіріліп кеткен. Бұл аудармалар жолма-жол аударма болып табылатындықтан, поэтикалық ырғақсыз, ұйқассыз жасалған.

Ары қарай Абай өлеңінің М. Луконин жасаған келесі аударма үзіндісін талдап көрейік.

*Подобен серебру чеканному широкий лоб резной,
Глаз черных крупные зрачки кидают зной. [10, 29]*

Луконин түпнұсқаның кең маңдайды күміске теңеу жолын сақтаған, тіпті «нұр жайнайды» метафорасын да «кидают зной» метафорасы арқылы аударған. Алайда «қақтаған» сөзін «чеканный», «аласы аз» -ды «крупные зрачки», «нұр жайнайды» сөзін «кидают зной» деп аударуы түпнұсқаның мағыналық дәлдігін жоғалтты. Себебі, «чеканный» сөзі нақышталған, бедерленген деген мағына береді, бұл өңделіп қойған күмісті ары қарай бедер салып, қағып әрлеу үдерісі болғандықтан, ақын суреттеп тұрған тегіс маңдайды сипаттай алмайды. Ал өз жанынан қосқан «резной» сөзі чеканить мағынасын үстемелеп тұр, және декашалған, ойылған деген мағына береді. Бұл Тарловскийдің «тонок чекан» мағынасынан мүлдем алшақ. Аудармада сөз тіркесін дұрыс таңдай білу - өнер екендігін осындай мысалдардан байқауға болады. Екі аудармашы да «қақтаған» мағынасын түбірі «чеканить» деген сөзбен аударып тұрса да, олармен бірге қолданып тұрған «тонок» және «резной» сөздері олардың көркемдік және мағыналық ерекшеліктерін анықтап тұр. «Резной» сөзінің қолдануы маңдайдың аудармадағы теңеуін түпнұсқадан алшақтатып тұр, нәтижесінде әдемі теп-тегіс ақ маңдай жансыз мүсіндей «широкий лоб резной» (ойылған кең маңдай) болып кетті. Ал «кидают зной» сөзі орыс тілінде «ыстығы көтерілу» дегенді, ары кетсе «күйіп-жандыру» мағынасын беріп тұр. Ал түпнұсқадағы «нұр жайнайды» тіпті басқаны білдіреді. Бұл аударма Абай өлеңіндегі ибалықыздың көзін сипаттамайды, қайта еліктіріп тұрған еркіндеу қызды елестетеді. Алайда, еркін аударма ретінде өлеңнің әуезділігі, ырғағы, поэтикалық мағынасы жақсы берілген. Буынды үйлестік тек екінші жолда сақталған, бірінші жолда буындар көбейген, бірақ ұйқас дұрыс жасалған.

Ақын, аудармашы және әскери корреспондент Вс.Рождественский қарастырылып отырған Абай өлеңін былай аударыпты:

*Словно месяц, изогнутый в небе ночном,
Отливает сверкающий лоб серебром.*

*Свет струится из черных, как полночь, очей,
Брови вскинули иссиня-черный излом [10, 30-31]*

Бұл аудармада түпнұсқаның алғашқы екі өлең жолының реттілігі сақтамай аударылған. Аударма бірліктерінің орындары ауыстырылып көрсетілген. Мысалы, «Қақтаған ақ күмістей кең маңдайлы» жолыаударманың бірінші және екінші жолында ұқсатып аударылған, бірақ ол түпнұсқа мағынасынан алшақтатылып «жарқыраған маңдайға түнгі аспандағы иілген ай күміс құйып тұрғандай» деп аударылған.Әрине, маңдайға берілген бұл теңеу түпнұсқадан басқа болса да күмістей жарқыраған маңдайдыоқырмандарға жеткізіп тұр. Алайда теңеудегі «иілген ай» түпнұсқаның мазмұны бойынша келтіргені өлеңнің реттілігін бұзып жіберді. Сондай-ақ, «қақтаған», «ақ», «кең» сөздері аударылмаған. «Аласы аз қара көзі» тіркесін аудармашы «черные, как полночь, очи» деп аударылған.Қара түске үстеме мағына беретін «как полночь» теңеуі келтірілген. Ал «очи» сөзі «көз» (глаз) сөзінің ескіде қолданылған синонимі болғандықтан, ақын Абай заманына сай сөз болып, орынды қолданған. Жалпы, «қара көз» түпнұсқа мағынасына тура келіп тұр, бірақ көз мөлдірлігі туралы сипаттама жоқ. Абай өлеңінде «аласы аз» сөзі «мөлдіреген» деген мағынаны білдіреді.Ал «Свет струится» аудармасы «нұр жайнайды» сөзіне берілген. Орыс тілі сөздігінен қарасақ «струиться» сөзінің ауыспалы мағынасы «О воздушной струе, запахе, звуке, свете: распространяться плавно, мягко» деп көрсетіліпті [11]. Сондықтан бұл түпнұсқаның «нұр жайнау» (нұр төгу, шашу) мағынасына дұрыс аударма болып тұр. Негізі, аудармашы түпнұсқадан ауытқып,еркін аудармаға салып аударған, бірақ буындық үйлестікті жақсы сақтапты.

Абай шығармашылығын зерттеуде, өлеңдерін аударуда атаулы еңбек сіңірген ақын, аудармашы, сыншы М. Адибаевтың түпнұсқадан аудармасы:

*Высокий лоб — живое серебро,
Лучами черных глаз озарено. [10, 34-35]*

Аудармашы алғашқы жолды бұрмалап аударған. «Қақтаған ақ күмістей кең маңдайдың» орнына «Высокий лоб — живое серебро» (Биік маңдайы - тірі күміс) деген. Орыс тілінде «тірі күміс» (живое серебро) деп «сынапты» айтады [11]. Тіпті бұл ауыспалы мағына беріп, сынаптың күмістей жылтырлығын, сусылдап тұратын қасиеттерін сипаттап тұрса да, қазақ тілінде «сынаптай» деп «жылдам, тез» уақыт аралығын айтады. Сондықтан бұл дұрыс аударма болмай тұр. Ал «кең маңдай» мен «биік маңдай» (высокий лоб) мағынасы жағынан ұқсас аударма болады. Тарловский тәрізді Адибаев та «қара көздер маңдайды нұрландырып тұр» деп аударған, алайда бұл ондай емес, Абай көздердің жайнап нұр, мейірім, жылулық шашып тұрғанын жазған. Аударма 10 буындық өлеңдік ұйқаспен жасалған.

Берілген өлеңнің тағы бір жолма-жол аудармасын К.Досжан келесідей жасаған:

*Лоб словно серебро, расплавленное над огнем,
Светом блестят сияют глаза, в которых
нет ненависти /нежный взгляд/. [10, 27-28]*

Аудармашы түпнұсқаның алғашқы «Қақтаған ақ күмістей кең маңдайлы» жолын «Маңдайы отқа балқытылған күміс сияқты» (Лоб словно серебро, расплавленное над огнем) деп аударған. Алайда бұл жолма-жол аударма емес, өйткені «қақтаған» және «кең маңдай» сөздерінің мағыналары берілмей тұр. «Балқытылған» (балқыту) сөзі «қақтаған» (қақтау) сөзінің эквивалентті аудармасы бола алмайды. «Балқыту» тек «еріту» дегенді білдірсе, ал «қақтаған» сөзінің мағынасы кең болып табылады. Ол, жоғарыда атап кеткендей, «нақыштау, бедерлеу, нәтижесінде таза, тегіс, жылтыраған күмісшығару» дегенді білдіреді. Екінші жолдағы «Аласы аз қара көзі» сөз тіркесі «онда жек көрушілік жоқ (нәзік көзқарас)» деп аударылып, интерпретацияланған.Бұл жерде қазақтың «ала көз ~ала көзбен қарау» деп жақтырмайтын, мейірімсіз, жек көрінішті, кінәлап, сөгетін [14]көзқарасты сипаттайтындығына байланысты,аудармашы «Аласы аз» дегенді көзінде «нет ненависти» (жек көрушілік жоқ) деп аударып, тіпті «нежный взгляд» (нәзік көзқарас) деп жақшаның ішінде түсіндірме беріп отыр. Досжан бұл жерде ауыспалы мағынасын берген. Ал Абай сөздігінде «Аласы аз қара көзі» деп мөлдір, әдемі қарақат қара көз сипатталады. Бұл тура мағынада қолданылған сөздер.

Келесі, Т. Рапопорт Абай өлеңдерін соңғы кездегі аударған орыс аудармашыларының бірі. Өзінің кітабында көрсеткендей, аудармашы ғаламтор желісінен Абай өлеңдерінің жолма-жол аудармаларын тауып, соларды орыс тіліне тәржімалаған. Ол еңбегін қаншалықты жемісті, яғни орыстілді оқырмандарға түпнұсқа мазмұнын қаншалықты жақсы жеткізе алғандығын көру үшін, аудармасына семантикалық, құрылымдық талдау жасап көрейік.

*Лоб отлит в серебро.
Свет струится из глаз,
Излучая добро,
Лаской радуя нас. [12, 30]*

«Қақтаған ақ күмістей кең маңдайлы» - «Лоб отлит в серебро» (Маңдайы күмістен құйылған) деп қарабайыр, қысқа аударылған. Түпнұсқаның бұл жердегі қыздың ақ кең маңдайы шебердің қолынан нақышталып шыққан күмістей таза, тегіс деген мағынасы сақталмаған, тіпті орыс тілінің өзінде бар «ювелирная работа» (шебер жұмыс) деп айтылатын мағынаны да бермей тұр. Әйтеуір күміс бар, маңдай бар аударма болып тұр. Рапорт маңдайды мүсінші еңбегіндей көрсеткен, бірақ Абай зергердің шебер жұмысын айтып тұр. Екінші жол «Аласы аз қара көзі нұр жайнайды» дегенді Рапорт тіпті үш жол қылып, әсірелеп аударған. Түпнұсқадағы көрсетілмеген жақсылық, мейірім нұрын шашқан көздерді келтірген. Негізі, бұл түпнұсқаға дұрыс түсініктеме болып тұр. Абай да қыз көзінің мейіріммен нұр шашатынын меңзеп тұрғандай... Түпнұсқаның 11 буындық жол құрылымы сақталмаған, 6-7 буынмен 8 жолдық шумақ күйінде берілген, сондықтан аударма бірліктері тым көбейіп тұр.

Жоғарыда өлеңнің түпнұсқадан және жолма-жолдан орысшаға аударылған нұсқаларын талдадық, енді осы өлеңді орыс тілінен ағылшынға аударған Ольга Шатце (Olga Shatse) еңбегін қарастырайық.

*Her brow is proud and clear as polished silver,
Her eyes are dark and shed a tender light. [13, 11]*

Алғашқы жолдың аудармасы «Маңдайы тәкаппар және жылтыратылған күміс сияқты таза» деп түсіндіру арқылы жеткізілген, тек «кең» сөзі ғана «тәкаппар» деп басқаша аударылып тұр. Ал «жылтыратылған таза күміс» мағыналық жағынан «қақтаған ақ күміске» жақсы келіп тұр. Ал «Аласы аз қара көз» тек қысқаша «қара» немесе «қараңғы» (dark) деп келтірілсе, «нұр жайнайды» метафорасы «нәзік сәуле шашады» (shed a tender light) деп аударылған. Бұл мағыналық жағынан дәлме-дәл келетін балама аударма. Бұл аударма жолдары түпнұсқа сөздерінің әсемдігі мен лирикасын барынша жеткізген. Өлең сөздері жақсы ұйқасып, түпнұсқаның әуезділігі, рифмасы мейлінше сақталған. Аударма 10-12 буындық ұйқас болып тұр.

Қорытындылай келсек, мақалада Абай Құнанбаевтың «Қақтаған ақ күмістей кең маңдайлы» өлеңінің түпнұсқадан орыс тіліне³ жолма-жол аудармасы, орысша жолма-жолдан орындалған⁴ орыс және 1 ағылшын тіліндегі көркем (поэтикалық) аудармалары қарастырылды, олардың мағыналық, құрылымдық ерекшеліктеріне мән берілді. Сондай-ақ өз тарапымнан өлеңнің алғашқы екі жолының жолма-жол орыс және ағылшын тілдеріне аудармасын жасап көрдім.

*Широкий лоб подобно белому шлифованному серебру,
Ясные черные глаза излучают свет.
A wide forehead is like polished white silver,
Clear black eyes shine light.*

Авторлық көзқарас негізінде ойға түйгенім, Ұлы Абай өлеңдерін аударуда ақынның түпкі ойын, даналығын басқа тілде толықтай, тура жеткізу мүмкін емес. Оған қазақ тілінің басқа тілдерден, мысалы, орыс, ағылшын тілдерінен грамматикалық, лексикалық, құрылымдық айырмашылықтары, Абай философиясының тереңдігі, дана ақынның сөз саптауы, сөз бейнелеу құралдары, ұлттық калорит, діл мен дін айырмашылықтары, ақын аудармашылардың түпнұсқа қазақ тілін түсінбеуі, бәрі - себеп. Көп аудармалардың түпнұсқадан тікелей емес, жолма-жол аудармадан жасалуы да соның салдары. Ал жолма-жол, дәлме-дәл, сөзбе-сөз аудармалар ешқашан толыққанды көркем аударма бола алмайды. Алайда қолда бар дүниені қастерлеп, аудармашылар еңбектерін құрметтеп, оларды салыстырмалы түрде қарасақ, Тарловский аудармасы барынша көркем лирикалық стилі бар, мағыналық жағынан түпнұсқаға жақын ақындық аударма болып табылады. Ал жолма-жол аударма дәлдігі Ғ. Мүсірепов басшылығымен жасалған қолжазбалардағы аудармада жақсы берілген.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Абай. Энциклопедия. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, «Атамұра» баспасы, ISBN 5-7667-2949-9, 1995 ж.
2. <https://www.instagram.com/p/Bzv9w9bAZIO/>, электронды қор.
3. Абай (Ибраһим) Құнанбаев. Шығармаларының екі томдық толық жыйнағы. 1 Том, Өлеңдер мен поэмалар, Алматы, Қазақтың Мемлекеттік Көркем әдебиет баспасы, 1957 ж.
4. Абай Тілі Сөздігі, Алматы, Қазақ ССР-нің Ғылым баспасы, 1968 ж.
5. «Абай Құнанбаев. Лирика и поэмы», Москва, Государственное издательства «Художественная литература», 1940 г.
6. Абай (Ибрагим) Құнанбаев. Рукопись подстрочного перевода на русский язык к сборнику «Лирика и поэмы», 1944 г.
7. Абай Құнанбаевтың қолжазбасы. 4000 строк подстрочного перевода на русский язык. Алма-Ата, 1944 г.

8. Абай (Ибраһим) Кунанбаев. Однотомник. Подстрочный перевод под редакцией Г.Мусрепова. Алма-Ата, 1944 г.
9. Абай Кунунбаев. Избранное, Москва, Государственное издательства художественной литературы Огиз, 1945 г.
10. Абай. Тридцать семь стихотворений/Сост. и пер. М.Адибаев – Алматы: Дом Печати Эдельвейс, 2006 г.
11. <https://dic.academic.ru/>, электронды қор
12. Абай Кунанбаев. Поэзия/Т. Рапопорт, Киев, ISBN 978-1-38-766312-5, «Мультимедийное издательство Стрельбицкого», 2018 г.
13. Abai Kunanbayev. Selected poems. Translated from Russian, Alma-Ata, «Zhazuzhy», 1985
14. <https://sozdik.kz/>, электронды қор.

ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА ПРЕЦЕДЕНТНЫХ ФЕНОМЕНОВ

М.М. Аймагамбетова

PhD, и.о. доцента КазНУ им. аль-Фараби
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: прецедентный текст, национально-культурный компонент, лингвокультурология, публицистический текст, фразеологизм.

Ядерными элементами когнитивной базы каждого лингвокультурного сообщества являются прецедентные феномены, которые составляют его национально-культурную специфику. Прецедентные феномены в последнее время являются предметом исследования многих ученых, занимающихся теоретической и прикладной лингвистикой (Д.Б. Гудков, В.В. Красных, Ю.Н. Караулов, И.В. Захаренко, В.Г. Костомаров, Н.Д. Бурвикова, В.Н. Телия, Ю.Е. Прохоров и др.).

Термин *прецедентный текст* был предложен Ю.Н. Карауловым в 1986 году на VI съезде МАПРЯЛ (Международная ассоциация преподавателей русского языка и литературы). Ю.Н. Караулов охарактеризовал прецедентные тексты как «значимые для той или иной личности в познавательном и эмоциональном отношениях, имеющие сверх личностный характер, то есть хорошо известные и широкому окружению данной личности, включая ее предшественников и современников, и, наконец, такие, обращение к которым возобновляется неоднократно в дискурсе данной языковой личности» [1, с. 216]. И в этой связи необходимо отметить, что в качестве прецедентных текстов современные казахстанские журналисты используют в заголовках и текстах газет разные по смысловой и функциональной сложности преобразования фразеологических единиц. Приемы трансформации этих устойчивых языковых моделей отличаются исключительно высокой степенью вариативности в использовании и комбинации разнообразнейших лексических, семантико-стилистических, эмоционально-экспрессивных и синтаксических средств.

Текстовая концептосфера занимает значительное место в тезаурусе современной языковой личности. За каждым прецедентным текстом стоит своя уникальная система ассоциаций, вызываемых ими в сознании носителей языка. Непосредственно данная включенность в ассоциативные связи с иными языковыми концептами и определяет постоянную актуализацию прецедентных текстов в различных видах дискурса. Ю.Н. Караулов отмечает, что «знание прецедентных текстов есть показатель принадлежности к данной эпохе и ее культуре, тогда как их незнание, наоборот, есть предпосылка отгороженности от соответствующей культуры» [1, с. 216]. Данные тексты входят в общее достояние культуры и являются значительным элементом культурной грамотности.

По мнению К. Касьяновой, «... в основе этнического характера лежит некоторый набор предметов или идей, которые в сознании каждого носителя определенной культуры связаны с интенсивно окрашенной гаммой чувств или эмоций («сантименты»»)» [2, с. 32]. Данный набор «культурных предметов и идей» отражает и определяет специфику национального характера, этнического и языкового сознания. Эти «культурные предметы» лингвисты и называют прецедентами. Прецедентные феномены входят в состав национально-культурного компонента (фоновых знаний), формирующегося в процессе социализации личности. Национально-культурный компонент является частью культурной компетенции коммуникантов и определяет национальную специфику коммуникации, особенности национального сознания.

По мнению В.В. Красных, «... национально-культурный компонент обуславливает национальную специфику ментально-лингвального комплекса представителей того или иного национального

лингвокультурного сообщества, то есть определяет особенности национального сознания, особенности того, что хранится в сознании человека говорящего и проявляется в коммуникации» [3, с. 42]. Любая этнокультура включает в себя разносистемные коды. Код культуры есть «сетка», которую она «набрасывает» на окружающий мир, членит, категоризует, структурирует и оценивает его [3, с. 297]. Наиболее крупными и главными, по мнению В.В. Красных, являются соматический/телесный код (особое место занимают символные функции различных частей тела), пространственный код (связан с членением пространства), временной код (кодирует бытие человека в материальном и нематериальном мире), предметный код (связан с предметами, принадлежащими окружающему миру), биоморфный код (связан с живыми существами, населяющими окружающий мир), духовный код (включает нравственные ценности и эталоны) [3, с. 297]. Все национальные семантические коды образуют национальный социоллингвокультурный код.

Каждый код специфичен по сравнению с аналогичным кодом другой национальной культуры. Именно внутренняя кодировка информации объясняет, почему слово может оставаться пустым звуком для одних людей и быть исполненным глубокого смысла для других [4, с. 65]. Представители разных лингвокультурных сообществ не только используют различные коды, но и обладают национально-детерминированными особенностями кодирования и дешифровки. Поскольку прецедентные феномены функционируют в контексте культурно-исторического опыта лингвокультурного сообщества и являются частью образа мира, очевидно, что они обладают этнокультурной спецификой. Этнокультурная специфика прецедентных феноменов, а именно национально-прецедентных феноменов, отражает историю и культуру народа, национальный характер.

Каждый народ отбирает только те прецедентные феномены, которые соответствуют его нравственным ценностям, мироощущению, мировосприятию и мировоззрению. К источникам происхождения национально-прецедентных феноменов относятся фольклор, народно-юмористический жанр, художественная литература, исторические события. Действительные исторические события отражаются так называемыми мифологическими прецедентными феноменами. Мифологические сюжеты и персонажи являются прототипами из мифологического прошлого, сформировавшими модели для подражания. Именно представления, стоящие за мифологическими прецедентными феноменами и являющиеся «свернутым» мифом (термин – Д.Б.Гудкова), так как хранятся в когнитивной базе в редуцированном виде, делают их мифологическими. Например, прецедентное имя Геракл актуализирует имплицитные смыслы «подвиг», «сила», «мощь»; Геркулес символизирует «силу, сильного человека»; Фемида – «правосудие, справедливость».

Благодаря смысловой подвижности на протяжении исторического процесса национально-детерминированные минимизированные представления о некоторых прецедентных феноменах изменились. Качества, которые приписываются им сейчас и имеют положительную оценку, негативно воспринимались потомками и наоборот. Примерами могут служить крупные политические фигуры, повлиявшие на ход истории (Петр I, Сталин, Наполеон, Гитлер и т.д.). Так, Сталин для людей более пожилого возраста – кумир, лидер, вождь. В наше время Сталин многими людьми воспринимается как деспот, тиран.

К прецедентным текстам относятся: цитаты, имена персонажей, названия произведений художественной литературы, имена авторов произведений художественной литературы, имена известных личностей, цитаты из песен. Необходимо выделить, что прецедентным является не само произведение, а собрание сведений, стоящих за ним, является наиболее важным для культуры. Е.А. Журавлева и Ж.Д. Капарова уточняют понятие прецедентного текста: «Как хранители общественных когниций прецедентный текст – этносвоеобразный «культурологический мост» памяти народа между прошлым и настоящим, «прохождение» по нему пробуждает в сознании читателя процесс узнавания закодированного за прецедентным текстом смысла» [5, с. 22].

Прецедентные тексты реализуют основные функции публицистического текста: информативную, оценочную и воздействующую, которые направлены на отражение картины мира, т.е. «несут информацию об особенностях концептуализации и репрезентации определенной ментальной категории, выражает ментальность конкретного общества» [5, с. 21]. Например, даже спустя четверть века после распада СССР в русскоязычном казахстанском медиапространстве активно циркулируют лингвокультуремы русского языка и прецедентные феномены советской культуры, которые работают в заголовках в аттрактивной и когнитивной функциях. Например,

К новым целям, свершениям новым! («Деловой Казахстан», 13 декабря 2015). В статье говорится о праздновании 20-летнего юбилея Евразийской группы (ERG). Данная трансформация произошла от дополнения названия советского кинофильма «*К свершениям новым*» (1971), режиссер С. Киселев. Это фильм об основных социально-экономических задачах пятилетнего плана развития народного хозяйства СССР на 1971-1975 гг.

Заблудившийся продюсер, или пролетая над гнездом «Феникса» (www.time.kz) – о ситуации, сложившейся вокруг продюсера фильма «Феникс» Тунгышбае Джаманкулове и хищениях денежных средств, заложенных в бюджет этого фильма. Заголовок трансформировался от названия романа Кена Кизи *«Полет над гнездом кукушки»* (1962).

Бородатый рейс («Экспресс К», 6 января 2015) – в заголовке репортажа о параде Алматы использован перифраз названия популярнейшего советского кинофильма *«Полосатый рейс»* режиссера Владимира Фетина (1961).

Прецедентный текст усложняет семантику статьи, так как для его понимания требуются хорошие знания культуры и способность читателя распознать отсылку к исходному тексту. С другой стороны, использование прецедентного текста делает статью ярче, вызывает интерес и эффективно воздействует на читателя. Как отмечает С.И. Сметанина, газетная речь напоминает игровое поле, а чтение газетных статей с прецедентными текстами «превращается в увлекательную забаву по разгадыванию связей между «сброшенными» на одно поле фишками из разных игр. <...> Журналист, переводя действие в разряд игры, рассчитывает на участие в ней читателя-партнера, разбрасывает по тексту знаки, вовлекающие в процесс чтения и увлекающие красотой игры» [6, с. 19, 30]. На особую роль прецедентного текста также указывает Т.Ф. Фильчук, отмечая, что они являются объектами своеобразной игры, цель которой – смешение различных планов восприятия, акцентов, создание юмористического, иронического, пародийного эффекта [7, с. 89].

Прецедентные высказывания могут функционировать в канонической форме или трансформированной. Под трансформацией прецедентного высказывания понимается намеренное внесение автором изменений в прецедентное высказывание с целью достижения определенного коммуникативного эффекта [8, с. 8].

«На власть надейся, да сам не плошай» (автор С. Горбунов) – данный заголовок представляет собой видоизмененную поговорку «На Бога надейся, а сам не плошай», которая подразумевает, что нужно надеяться не только на Бога или удачу, но и самому прикладывать определенные усилия в решении тех или иных вопросов. В статье С. Горбунова говорится о предпринимателях, которые взяли льготные кредиты в рамках программы «Занятость–2020». Значительная часть предпринимателей успешно развивают бизнес, другая – не сумела успешно вложить денежные средства и находится «в конфликтной ситуации с ТОО «Микрокредитная организация «Финансовый центр Павлодара» и исполнительной властью Казахстана». Видим, заголовок *«На власть надейся, да сам не плошай»* выполняет оценочно-информационную функцию, главным смысловым элементом является авторская оценка факта, хотя в заголовке нет прямого указания на основную мысль статьи – проблемы кредитования предпринимательства, а также взаимоотношения бизнес-структур и государственной власти.

«Длинный язык до статьи доведет» (автор Т. Аубакиров). Заголовок данной статьи является трансформированным вариантом поговорки «Язык до Киева доведет», смысл которой на протяжении многих лет менялся и, в конечном счете, стал заключаться в том, что если человеку неизвестно точное местонахождение того или иного места или объекта, всегда найдутся люди, которые подскажут дорогу к нему.

Статья Т. Аубакирова *«Длинный язык до статьи доведет»* рассказывает о том, что наиболее важным новшеством, касающимся Уголовного кодекса, стало введение института уголовных проступков. В частности, отмечается, что введение этого института позволяет определять меру ответственности «за распространение информации оскорбительного или клеветнического характера посредством компьютерных систем». Также в статье говорится о том, что «одним из самых животрепещущих вопросов общественности» является языковой барьер при применении нововведенного так называемого «правила Миранды», который может возникнуть при задержании иностранных граждан, не владеющих государственным и/или русским языком. Соответственно, заголовок *«Длинный язык до статьи доведет»* актуализирует прагматические функции текста статьи, при этом трансформация устойчивого выражения (поговорки) позволяет автору преодолеть современные языковые стереотипы, а также оказать определенное воздействие на читателя.

«Любовь спасет мир» (автор Д. Омарова). Заголовок статьи переключается с устойчивым выражением «красота спасет мир», которое принадлежит одному из главных героев произведения великого русского писателя Ф.М. Достоевского – князю Л.Н. Мышкину (роман «Идиот»). Говоря о красоте, которая способна спасти мир, герой романа указывает, прежде всего, на внутреннюю красоту человека, его нравственное и духовное начало.

Статья Д. Омаровой посвящена обзору короткометражного фильма «Луна любит Солнце», автором и режиссером которого стал певец, композитор, актер и продюсер Алишер Сулейменов. Фильм рассказывает о людях, каждый из которых *«хочет любить и быть любимым»*. В статье

отмечается, что фильм демонстрирует десятки способов проявления любви. Заголовок «*Любовь спасет мир*», на наш взгляд, не в полной мере отображает содержание статьи, в отличие от вышеназванных заголовков статей. Основная особенность данного заголовка – тяга к экспрессии и высокопарности, которая обусловлено стремлением воздействовать на читателя.

Прецедентные феномены – это явление культуры. Они входят в фонд исторической памяти социума (этнуса). Национально-культурная память – это «кладезь сведений, эмоций, фактов, откуда мы в нашей повседневности и обыденности черпаем данные для ответа на сакраментальные вопросы: кто мы есть, откуда мы и куда идем; чем гордимся в своем прошлом и настоящем, а чего стыдимся; почему это так, а не иначе; и даже зачем все это. Это не история в чистом виде, а то, как прошлое представлено в нашей сегодняшней мысли и как оно вписывается в наши знания о современном мире» [9, с. 26]. Знание национально-прецедентных феноменов есть показатель принадлежности к данной эпохе и ее культуре, тогда как их незнание, наоборот, есть предпосылка отторженности от соответствующей культуры и неполной включенности в культуру.

Прецедентные феномены, а именно национально-прецедентные феномены, определяют этнокультурную специфику, отражая историю и культуру народа, национальный характер. Каждый народ отбирает только те прецедентные феномены, которые соответствуют его нравственным ценностям, мироощущению, мировосприятию и мировоззрению.

Список литературы

1. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: ЛКИ, 2003. 167 с.
2. Касьянова К.К. О русском национальном характере. – М.: Ин-т нац. Модели экономики, 1994. 367 с.
3. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? – М.: «Гнозис», 2003. 374 с.
4. Леонтович О.А. Системно-динамическая модель МКК между русскими и американцами: дисс...докт.филол.наук. – Волгоград, 2002. 502 с.
5. Журавлёва Е.А., Капарова Ж.Д. Прецедентные тексты начала XXI века. – М.: Флинта, 2007. 255 с.
6. Сметанина С.И. Медиа-текст в системе культуры (динамические процессы в языке и стиле журналистики конца XX века). – СПб.: Михайлова В.А., 2002. 383 с.
7. Фильчук Т. Аттракционная природа заголовков и заголовочных комплексов публицистического дискурса // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Сер. Філологія. –Україна, 2011. № 93, вып. 61. С. 89-94
8. Григорьев В.П. Принцип как заязыковой интертекст: Языки русской культуры. [Электронный ресурс]. Режим доступа:// http://www.ka2.ru/nauka/vpg_5.html
9. Караулов Ю.Н. Вехи национально-культурной памяти в языковом сознании русских в конце XX века. //Актуальные проблемы современной лексикографии. - М., 1999. С.26-37.

АБАЙДЫҢ «ҚАНСОНАРДА БҮРКІТШІ ШЫҒАДЫ АҢҒА» ӨЛЕҢІНДЕГІ ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ БІРЛІКТЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ОРЫС, АҒЫЛШЫН ТІЛДЕРІНЕ АУДАРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

А.Б. Әбдіғаппарова

Әл-Фараби ат. ҚазҰУ «Аударма ісі» мамандығының 1-курс магистранты,
Алматы, Қазақстан

Түйін сөздер: Абай, фразеология, фразеологиялық бірліктер, аударма, көркем (поэтикалық) аударма, экспрессивтілік, стилистика, эквиваленттілік.

«Фразеология» термині кең мағынада алғанда, белгілі бір тілдегі тұрақты сөз тіркестерінің барлық түрлерінің жиынтығы деген ұғымды береді. Фразеология – құрылымы мен құрамы тұрақты, даяр қалпында қолданылатын бейнелі тұрақты тіркестердің қазіргі жай-күйін және тарихи қалыптасуын зерттейді. Фразеология жеке лингвистикалық пән ретінде ХХ ғасырдың 40 жылдары қалыптасты. Фразеология теориясының негізін қалаушы - швейцар ғалымы Шарль Балли (Bally, 1865 – 1974). Ол сөз тіркестерін ең алғаш ғылыми тұрғыдан жүйелеп, лингвистикаға «phraseologie» деген термин еңгізген. 1909 жылы жазған «Француз стилистикасы» деген еңбегінде Ш.Балли тілдегі тіркестерді 1. еркін тіркестер және 2. фразеологиялық бірліктер деп екіге бөлген. Ол фразеологиялық бірліктерді

компоненттері өзіндік дербес мағынасынан айырылған, бәрі бірігіп тұтас бір-ақ мағына беретін тіркестер деп сипаттайды. Баллидің бұл тұжырымдары кейіннен лингвистикада фразеологиялық тұтастықтарды атап көрсетуге, фразеологизм мен сөздің ара жігін ажыратуға теориялық негіз болды[1, 28].

Фразеология өз алдына бөлек лингвистикалық пән ретінде еліміздегі фразеологизмдерді құрылысына, мағыналық ерекшелігіне қарай жіктеп топтастырады және жасалу жолдарын, даму заңдылықтарын зерттейді. Тұрақты сөз тіркестерінің мәселелері қазіргі таңда тіл ғылымында актуалды проблемелардың бірі есебінде зерттеліп жүр. Сонымен қатар ол бір тілден екінші бір тілге аудару техникасын жетілдіреді, фразеологизмдердің қалыптасуы мен баю жолын аңғартады.

Қазақ топырағында фразеологизмдердің теориялық және практикалық мәселелерін – Ә.Қайдаров, Ә.Болғанбаев, Ғ.Қалиев, С.Исабеков, Г.Смағұлова, С.Сәтенова зерттеуде; стильдік ерекшелігін – М.Серғалиев, Ғ.Құсимова, Г.Боранбаева, көркем шығармада қолданылуын – Х.Қожақметова, Б.Шалабай, М.Жәнібеков; аударылуын – А.Алдашева, Ө.Айтбаев, Айтжанова зерттеп, фразеологизмдерді тақырыптық, мағыналық тұрғыдан топтастырумен – Р.Жайсақова, А.Елешова; шет тілі фразеологизмдерін топтастырумен – Р.Жайсақова, А.Елешова; шет тілі фразеологизмдерін қазақ тілі фразеологизмдерімен салғастыра талдау мәселелерімен П.Дәулетова, М.Әбдіғалиева, М.Арғынғазина айналысып жүр. Фразеология негізінен психология, философия, тарих, этнографиямен тығыз байланысты. Қазіргі кезде фразеологизмдерді кең ұғымда түсінуді жақтаушылар фразеологияның зерттеу аясын кеңейтуді ұсынуда.

Қазіргі кезеңде мәдени қарым-қатынастарға, ғылыми-техникалық прогреске байланысты аударма проблемасы кең өріс алып отыр. Фразеологиялық сөз тіркестері біршама тұрақты лексикалық мағынаға ие, сондықтан олардың аудармасы да толық ойды аударуға негізделеді. Мысалы, қатты ойлану деген мағынаны қазақ тілінде «Басты қатыру» десе, ал орыс, ағылшын тілдерінде «Ломать голову», «To ruck one's brain» (бас сындыру) дейді. Сол сияқты: құрыту – «Жермен жексен ету», «Стереть с лица земли», «To wipe somebody off the face of the earth» (біреуді жер бетінен өшіріп тастау); үндемеу – «Тістен шығармау», «Держать язык за зубами», «To hold one's tongue» (тілді ұстау). Фразеологизмдердің белгілі бір мағынасы болады, олар мағыналық жағынан біртұтас бірлік ретінде көрінеді және әрдайым туынды мағынада жұмсалып, бейнелі мән тудырады[2, 57].

Абайдың фразеологиясы – өз алдына жеке ғылыми зерттеу объектісі. «Қансонарда бүркітші шығады аңға» – Абайдың 1882 жылы жазған 58 жолдан тұратын, 11 буынды жыр үлгісінде жазылған өлеңі. Алғаш рет Қазан қаласында басылған «Князь бен Захифа» (1897) атты жинақта жарияланды. Аталмыш шығармада қазақ халқы мекен еткен жердің қысы, бүркіт аңшылығының қыр-сыры суреттелген. Аңға шығушылардың мінездері, аңшылықтағы тәсіл-тәжірибелері, әр алуан динамикалық кесек әрекеттері толып жатқан ұсақ машық-мерзімі тұтас қазақтың өзіне тән тіршілігі болып шығады. Өлең зор мәдениетті, ірі суреткердің шығармашылық еңбегі нәтижесінде туған[3, 321].

Осы ерекшеліктерді, ең алдымен, пейзаждан байқауға болады. Көз алдымызға қар басқан елсіз таудың тұрғысы, сағасы, қансонар күнгі анық болмыс күй елестейді. Анық қазақ сахарасындағы аңшылар ғана жүретін жым-жырт таудың елең-алаңдағы тыныштық шағы беріледі. Өлеңде көрініс тапқан шындық құбылыстарды суреттеуде фразеологиялық бірліктер кеңінен қолданылады. Ендігі мәселе осы туындыдағы фразеологиялық бірліктерді өзге тілдерге аудару жайы.

Осы уақытқа дейін дәл осы шығарма бірнеше тілдерге тәржімаланған. Оның ішінде орыс, ағылшын, өзбек, татар, түрікмен, ұйғыр, т.б. тілдері бар. Орысшаның өзінде бізге белгілі түрлі аудармашылар аударған бірнеше нұсқасы бар. Атап айтсақ ол аудармашылар С. Липкин, А. Штейнберг, М. Дудин. Ал ағылшыншаға аударған жалғыз нұсқа Том Боттингпен орындалған. Солардың ішіндегі Липкин мен Боттингтің аудармаларына шолу жасайық:

Қансонарда бүркітші шығады аңға, Тастан түлкі табылар аңдығанға Жақсы ат пен тату жолдас — бір ғанибет Ыңғайлы ықшам киім аңшы адамға.

<p>Всадник с беркутом скачет в ранних снегах. Будет зорок – добудет лису в горах. Вот находка в пути: удобный наряд, Конь хороший да спутник, забывший страх,</p>	<p>The first snow falls. The blood-sport calls, then hunters mount and ride. The eagle's master knows the place where the wily reynards sit– Just give him a good companion to canter by his side, A swift mount clamped between his legs and hunting gear to fit.</p>
---	--

Липкин аудармасының алғашқы жолы *Алғашқы қарда салт атты бүркітімен шауып келеді* деп басталады[4, 26]. Аудармашының алғашқы қар деп отырғаны түпнұсқадағы *қансонар* деген фразеологиялық бірліктің аудармасы. Бұл орайда, аудармашы автордың айтпағын түсінбегенін, тілдік элементтерін толыққанды жеткізе алмағанын байқауға болады. Атап кететіні: Біріншіден, бүркітші атпен шаппайды, ол аңға шығады. Екіншіден, аудармашының *қансонар* сөзінің мағынасын түсінбегендігі байқалады. Бұл сөзді, бір қарағанда, реалий деп те алуға болар еді, бірақ та, Есениннің Пороша деген өлеңі бар – пороша (*қансонар*) – азық іздеген аңның балғын іздері түскен түн бойы таңға жауып біткен қар (выпавший ночью и переставший идти к утру снег, на котором отпечатываются свежие следы жировавших (то есть бегавших для отыскания корма) ночью животных) (<https://rupoem.ru/esenin/edu-tixo-slyshny.aspx>). Яғни, орысшада қансонар сөзінің баламасы бар. Сонымен қатар, түпнұсқадағы бүркітші сөзінің де эквивалентті бірлігі орыс тілінде кездеседі. Бұл - *беркутчи* сөзі. Осы тұста, аудармашы ісденісінің жеткіліксіз екендігін атап кетуге болады.

Екінші тармақта *тас* сөзі аудармада *тауға* айналып кетіп тұр. Егер түпнұсқаны барабар мағынада аударатын болсақ, *среди камней* деп алар едік, дегенмен де зоологияда *ТАС ТОРҒАЙ (Горный воробей), ТАС СУСАРЫ (Горная Куница)* деген ТАУ құстары мен жануарлары бар. Түлкі де тау баурайларын мекендейді, сондықтан аудармада *тау* сөзінің алынуы туындыдағы көркемдік рухты әлсіретіп тұрған жоқ. Ары қарай, *аңдушы* (выслеживающий) тастан түлкіні табады деген мағынада айтылса, аудармада *Егер салт атты қырағы көзді болса, түлкіні тастан таба алады* делінген – мұнда, түпнұсқадағыдай бөлек аңдушы қарастырылып тұрған жоқ, тек қана бірінші жолдағы *бүркітшінің* әрекеті толықтырылып, аңдушы сөзі тасталып кетіп тұр және аудармашының осы жолдарда сөздерді ойдан қосып, өз бетінше өзгертулері оқырманның туындыны толықтай қабылдауына кедергі тудырып тұр. *Қансонар* тілдік бірлігінің мағынасы орыс тілінде лайықты түрде берілмегенінің үстіне оның жалпы сипатын білдіретін іс-әрекеттер, көріністер де түпнұсқаға сай аударылмаған.

Үшінші, төртінші жолдарда Липкин тармақ нөмірлерінің орнын ауыстырып тәржімалаған. Яғни, тағы да өз тарапынан өзгерту енгізген. Игілік, мақтаныш, рақат деген мағынаны білдіретін (Абай тілі сөздігі) *ганибет* сөзін олжа деп аударған. Тату жолдас дегенді *қорқынышты ұмытқан серіктес* деп тәржімалаған; шын мәнісінде, тату сөзінің мағынасы өте терең, себебі, құсбегілік деген үлкен саятшылық өнер, мұнда бүркітші, тұрғышы, қағушы, бақыршы арасында бір-біріне деген икемділік болу керек. Абай бір-бірін сөзсіз, ыммен түсіне алатын *тату жолдасты* әдейі атап кетіп тұр. Липкиннің өз тәржімасында *қорқынышты ұмытқан серіктес* деп алуы түпнұсқадағы бірліктің семантикасын ауытқытып тұр. Ал *ыңғайлы ықшам киім* дегенді *ыңғайлы киім* деп қана тәржімалағанын Абайдың айтпағын жіті түсінбегендігінде екенін байқауға болады. Мұнда Абай бір бүтін киіну мәдениетін сипаттап отыр. Мысалы жай күнде қазақ ұзын шапан, т.б. кисе, аңға шыққанда жеңіл, қысқа, ықшам киім киген. Аудармашы осы тұста, түпнұсқа семантикасын толық бұрмаламаса да, оны оқырманға жеткізе алмай тұр. Оқырман түпнұсқаны қандай әсермен қабылдап сезінсе, аударманы да дәл солай сезінуі керек деген бар. Алайда, аударма түпнұсқадағыдай әсер беріп тұрған жоқ. Яғни, аудармашы автордың жүрегінен, ой түйсігінен шыққан осы шумақтағы көркемдік рухты, автордың көркемдік бейнелеу құралдарының, соның ішінде фразеологиялық бірліктердің экспрессиялық қуатын әлсіреткенін байқауға болады.

Ал Том Боттинг болса, алғашқы шумағында, *қансонар* сөзін жай ғана *алғашқы қар* деп алған, себебі ағылшын тілінде қансонар сөзінің эквивалентті бірлігі жоқ [5, 25]. Алай да, семантикасына алғашқы қар дегеннен сәл жақындау *newly-fallen snow* деген тіркес бар, яғни *жаңа жауып біткен қар* деген мағынадағы тіркес. Алғашқы қар дегеніміз күздің соңғы уақытында немесе қыстың басында бірінші рет жауған қар – бұл мүлдем қансонар сөзінің семантикасына сәйкес емес. Ал бүркітші сөзін *eagle hunter* деген ағылшыншаға аудармашының барына қарамастан, аңшылар деп алған; шығады аңға дегенді *аңшылық шақырады, сондықтан аңшылар атқа мінеді, шаба жөнеледі* деп өз тарапынан қосып, тармақты тым созған, бұл аудармаға ешқандай көркемдік әсерлік беріп тұрған жоқ, тіпті,

түпнұсқаның көркемдік әсерлігін кедейлетіп тұр. Біреудің ізін бағатын *аңдушыны* (ағылшынша *shadower*) *бүркіттің иесі* деуі аңдушының сипаттамасына сәйкес келмейді, себебі аңдушы мен бүркітші екі түрлі ұғым – алғысы, із бағушы болса, соңғысы – бүркітті баптаушы, аң аулауға үйретуші, аңға салатын адам (<http://kaz.slovopedia.com/>); Түпнұсқада түлкіні тастан табатын болса, аудармада тас сөзі мүлдем қалып кеткен, оның орнына *бүркітші түлкінің қайда жүретінін біледі* дегені түпнұсқадағы нақтылықты жеткізе алмай тұр. Келесі жолда игілік, мақтаныш, рақат деген мағынаны білдіретін *ганибет* сөзі де мүлдем қалып кеткен; тату жолдас – *бірге шабатын жақсы серіктес*, жақсы ат – *жүйрік ат*, ыңғайлы ықшам киім – *аңшылық жабдық* деп аударғандары түпнұсқаның көркемдік-эстетикалық, лексикалық, лексикалық мәнін толық жеткізе алмайды. Алайда, аударма Абайдың ойын, тілдік элементтерін тура жеткізбесе де, мазмұны жағынан ұқсас болып, оқырманға түсінікті болып шыққан.

	Қанат, құйрық суылдап, ысқырады, Салаң етіп жолықса қайтқан ізі, Сағадан сымпың қағып із шалғанда. Бүркітші тау басында, қағушы ойда, Іздің бетін түзетіп андағанда.
Да лисы осторожной обратный след, Обнаруженный чудом в горных кустах. У подножья горы – охотников сбор. Всадник с беркутом скачет во весь опор,	With a cry the men in the saddle sweep the valley at a trot It opens wide upon the plain—there a fox’s traces show. He’s gone to earth—to find the spot The eagle’s keeper mounts a hill, while his helper waits below.

Келесі шумақта автор метафоралық құрылымдарды кеңінен қолданған: Суылдау – *су-су ету*; *зуылдау*; ысқыру – *зуылдау*, *суылдау*; салаң ету – *сап ете қалу*, *тап болу*; саға – *сай-саланың негізгі арнаға келіп құяр жері*; сымпың қағу – *сып-сып ету*; із шалу – *ізге түсу*, ой – *таудың төменгі жағы*, *ойпаңдау жер*; андау – *байқау*... деген мағыналарды білдіретін (Абай тілі сөздігі) метафоралар қолданылған. Қанат тез қаққанда, құйрық тез қимылдағанда желдің дауысы шығады – суылдап ысқыру осы мағынаны білдіріп тұр. Мұның бәрі түлкінің қайтқан ізіне түсіп, сол ізге тап болғанда, яғни, салаң еткенде орын алады. Аудармашы төртінші жолдағы *бүркітші, қағушы* деген сөздерді мүлдем аудармай тастап кеткен. Бүркітші дегеніміз – бүркітті баптап, аң аулауға үйрететін, аңға салатын адам, ал қағушы дегеніміз – аң жүретін жерді тінтеп, сүзіп қараушылар. Екеуін де аңшы деп қана атау – құсбегіліктің қыр-сырын, түпнұсқа авторының мазмұндау жүйесін жеткізе алмай тұр.

Осы шумақтың аудармасында мазмұндық-мағыналық тепе-теңдік, сәйкестік сақталмаған. Аудармашы жоғарыда аталған метафораларды қалдырып кеткен, оның орнына өз тарапынан өзгерту енгізіп, 5 жолды шумақты 4 жолды етіп тәржімалаған. Автордың образды-эмоционалды стилі де аудармада сақталмаған. Тәржімалау кезінде метафоралардың мән-мағынасын аңғара білу аударма сапасын жақсартады. Мұнда да тәржімалаушының осы бір ерекшеліктерді егжей-тегжейлі қарастырмағаны, аудармада түпнұсқа пішінін, автордың стилін сақтамағаны аудармашыға үлкен сын болып отыр. Біз бұл жерде Абай өлеңдеріндегі жекелеген ұғым атауларын, метафораларды аударудың жайын айттық. Оны бекер айтып отырғанымыз жоқ. Аудармашылар фразеологиялық бірлікті ғана емес, жекелеген ұғым атаулары мен метафоралық қолданыстағы сөздерді де дұрыс аударып, жеткізе алмаған.

Ағылшын тіліндегі аудармасында түпнұсқаның сюжеті бұрмаланған, сондықтан Том туындының көркемдік рухын оқырманға жеткізе алмай тұр. Себебі шумақ басында сюжетінің субъектісі негізінде түлкі болып тұрса, аудармада *ер-тоқым үстіндегі жігіттер* (*the men in the saddle*) деген – аудармашы тарапынан қосылған қосынды тіркес. Жалпы, тәржімалау кезінде метафоралардың мән-мағынасын аңғара білу аударма сапасын жақсартады. Мұнда да тәржімалаушының осы бір ерекшеліктерді егжей-тегжейлі қарастырмағаны, аудармада түпнұсқа пішінін, автордың стилін сақтамағаны аудармашының ізденісінің, талпынысының жеткіліксіз екенін көрсетеді.

Қырық пышақпен қыржындап тұрған түлкі, О дағы – осал жау емес қыран паңға. Сегіз найзақолында, көз аудармай,
--

Помнит беркут: лиса – из мощных врагов,
Сразу в дело пускает сорок клинков.
Обнажит восемь лезвий, восемь штыков.

They know a good fox may come out the best
With his forty ivory knives.
A knight with eight bright spears to dart.

Бесінші шумақтың бірінші жолындағы *қырық пышақ* фразеологиялық бірлігіне қазақ түсіндірме сөздігінде бірнеше анықтамалар берілген. Соның бірі – *қырық пышақ болды [қылды]* – өзара таласып, тартысты, қыр-қысты дегенді білдірсе, екіншісі – шайқастың құралының мейлінше толықтығын білдіреді. Сонымен қатар, атап өтетін қызықты факт – зоология ғылымына жүгінсек түлкінің қырық екі тісі болады екен, алайда бұл тұрғыдан қарастырсақ *қырық пышақ* сөзі өзінің фразеологиялық бірлік сипатын жоғалтады. Аудармада Липкин осы тіркесті орысшаға өте ұтымды аударған. Себебі, фразеологиялық бірлік аудармада да өз эквиваленттілігін сақтап тұр. Ал, Том Боттинг *қырық пышақты* сөзбе-сөз ағылшыншаға тура мағынада аударған. Алайда, қырық пышақ тіркесіне балама бірліктер ағылшын тілінде де кездеседі. Мысалы: *dog eat dog* – бәсекелесу, дұшпандасу (http://sherwoodschool.ru/lessons1/izuchaem_anglijskij_yazyk_legko/anglijskie_idiomy/), *bad blood* – дұшпандық, жанжал, жеккөрушілік деген мағыналарды білдіретін сөздер.

Келесі жолдарда да Липкин өз тарапынан өзгертулер енгізген – түпнұсқада «бүркіттің жадында» дегеннің эквиваленті жоқ, сонымен қатар, тәкаппар, керім, кербез, текті – *паң қыранды* да оқырманға қарабайыр тілмен жеткізген. Сегіз найзаны (бүркіттің болаттай сегіз тырнағын) найзаға да, өткір жүзге де теңеп алуы көркемдік әдемілікті арттырса да, әсерлілікке ешқандай үлесін қосып тұрған жоқ. *Осал жау емес* деген тіркеске орысшада *достойный противник*, ағылшыншада *to give a run for one's money* деген балама фразеологиялық бірліктер барына қарамастан, Том Боттинг мүлдем басқа мағынаны білдіретін өз ойынан жаңа жол қосқан.

Қорыта айтқанда, Абайдың «Қансонарда бүркітші шығады аңға» өлеңінің көркемдік бейнелеу жүйесінде фразеологиялық бірліктердің, сөздердің ауыспалы мағынада қолданылуының атқаратын қызметі зор. Ақынның шығармашылық ойлау даралығының ерекшеліктері осындай бірліктер арқылы ашылады. Сондықтан, ақын өлеңін басқа тілдерге аударғанда аталған бірліктерін лайықты түрде берілуі аударманың түпнұсқаға сәйкестігінің басты өлшемі болып табылады. Аударма бұл өлшем талаптарына жауап бере алмаған жағдайда, оның көркемдік сапасы туралы айту артық болуы мүмкін. Жоғарыда жасалған талдаулар түпнұсқа мәтініндегі фразеологиялық бірліктердің мазмұны мен пішіні, семантикасы орыс, ағылшын тілдеріндегі аудармаларда жеткілікті көркемдік деңгейде көрініс таппағанын білдіреді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. П. П. Литвинов, Фразеология – Москва, 2001, б. 21-37
2. Комиссаров В.Н., Теория перевода (лингвистические аспекты). М.: Высшая школа, 1990, б. 43-61
3. Р.Н. Нұрғалиев, Абай. Энциклопедия – Алматы, Атамұра баспасы, 1995, б. 320-322
4. Абай, Стихи. Слова назидания – Москва, Русская книга, 2003, с. 26-27
5. Victor Chistyakov, Abai Kunanbayev. Selected poems – USSR, 1970, p. 25-26

ӘЛЕУМЕТТІК ЛИНГВИСТИКАНЫҢ ДІН ТІЛІ МЕН ДІНИ ТІЛДІ ЗЕРТТЕУДЕГІ ӘЛЕУЕТІ

А.Е. Әбубәкірова

Нұр-Мұбарак Египет Ислам мәдениеті университеті
Алматы, Қазақстан

Кілт сөздер: лингвистика, дін тілі, діни тіл, тілдік жүйе, тілдік құрылым, тілдік құрал, әлеуметтік лингвистикалық құзыреттілік.

Лингвистика сөйлеушілерге бір-бірімен ауызша қарым-қатынас жасауға мүмкіндік беретін ережелердің күрделі жүйесімен айналысады. Ал әлеуметтік лингвистика сөйлеушілердің өздері қолданып отырған грамматиканың нәтижесін әлеуметтік жағдаят пен қоршаған ортаға байланысты қалай таңдайтындығын зерттейді. Әлеуметтік лингвистика сөйлеушінің лингвистикалық заңдылықтарға сәйкес келуіне және мәдени маңыздылығына сай өз ойын жеткізудің жолдарын таңдауын қарастырады. Әрбір тілде сөйлеуші өзінің айналысында қалыптасқан жағдай мен мүмкіндіктерге байланысты ойын ауызша жеткізудің бірнеше жолын білетіндігін және олардың арасында үнемі таңдау жасау мәселесімен кезігетіндігін білеміз. Көптілді ортаны былай қойғанда, бір

ғана тіл қызмет ететін қарым-қатынас жүйесінің өзінде сөйлеудің түрлі кейіптері кездеседі. Мәселен, ресми сөйлесу бейресми тілден қолданылатын сөздерімен, сөйлем құрылысымен, екпін қою, интонация ережелерімен ерекшеленеді. Тіпті бір тілдің өзінің қолданылатын аймағы мен әлеуметтік қабатына байланысты қалыптасқан түрлі диалекттері оны қайсыбір қолданысында болмасын өзіндік ерешеліктерге ие құбылысқа айналдыра алады. Ал белгілі бір дін аясында қолданылатын, сол діннің ұғымдары мен талаптарын түсіндіре алатын тілдік құралды діни тіл деп атай аламыз. Діни тіл тілдік айнымалылардың адам тәжірибесінің бір кейпімен тығыз байланысының нәтижесінде қалыптасады. Тілдің осы бір көрінісі және өзгерістерге бейімделуі әлеуметтік лингвистиканың назарын аударады және дәл осы көрінісінде лингвистика әлеуметтік белсенділікке ықпал ете алатын, мәдени мәнге ие бола алатын лингвистикалық құрылымдармен жұмыс істеуге ынталы. Лингвистикалық құрылымды таңдауға түрткі болатын себептер қатарына жасалғалы отырған дискурстың орны, уақыты, тақырыбы, қатысушылары, олардың атқаратын рөлі, саны, сөйлеу әрекетінің табиғаты жатады. Әрбір қоғам, қауымдастық үшін, ол бір конфессия, деноминация, конгрегация болсын, ритуалдар қамтылған құлшылық барысында, үйлену тойы кезінде, жерлеу рәсімінде, науқастың көңілін сұрауда қолданылатын тілдің қалыптасқан жүйесі бар. Әлеуметтік лингвистиканың дінтану саласына қосар жаңа лебі тілдің діни іс-әрекеттердің құрылымына, өзі өмір сүріп отырған ортадағы мәдениеттің басқа қырларына деген қарым-қатынасын анықтаумен байланысты.

Дінді әлеуметтік лингвистика тұрғысынан қарастыру тілдің діни мақсаттарда қалай қолданылатынын айқындауды көздейді. Кейбір христиандық теологтар адамдардың діни сенімі тіл арқылы өзгертіндігін мойындаса, кейбірі, керісінше, тілдің діни мақсаттарда қолданылатын құрал ғана екендігін айтады. Олар тіпті тіл діни көзқарастарды жеткізе алу үшін өзгеріп, бейімделіп отырады дейді. Діни тіл осы себепті де ерекше. Ол тек қана діни мақсатқа қызмет ететін қарапайым тіл емес. Ол діни ұстанымдардың шынайылығын қорғайтын құрал да бола алады. Заманауи теологиялық пікірталастарда тілдің алатын орны да өте маңызды.

Дін деген ұғымға қандай түсініктер сыйдырылған болса да, тіл оны профандық немесе діни емес болмыстардан ажырату үшін қызмет етеді. Біз мұны дұға жасау барысында, діни мекемелердегі қызмет барысында көре аламыз. Бір ғана діннің ішінде қабылдаудың және діни тәжірибенің түрлі деңгейлері болуы мүмкін. Бекітілген сенімдер мен іс-әрекеттер жүйесін қабыл етіп, соған еретіндігін жариялайтын діни қауымдастықтар тұрған жеріне, қоршаған ортасына, бұдан өзге көптеген себептерге байланысты лингвистикалық тұрғыдан өзара айырмашылықтарға ие. Тілдің ұлттық ерекшелік пен рәміз ретіндегі қызметі айқын болғанымен, тіл тұлғаның өзін әлеуметтік тұрғыда айқындауына да септігін тигізе алады. Мысал ретінде әлемдегі барша мұсылмандарға ортақ, қасиетті болған араб тілін алайық. Араб тілін күнделікті құлшылықтарында қолдану арқылы адам өзін мұсылман ретінде айқындайды.

Тіл қоғам идеологиясының ажырамас бөлігі болып өмір сүретіндіктен, лингвистикалық теориялар өз алдына зерттеуді қажет ететін маңызды ұғым болады. Әлеуметтік айқындауда қолданылатын лингвистикалық қайнарлардың саны көп болғанымен, шектеулі. Қатты қызығушылық тудырмайтыны қоныс аудару, жорық, басып алу нәтижесінде пайда болған тілдік айырмашылықтар. Ресейде негізі қаланған, кейіннен Америкаға қоныс аударған Молокандар діни бірлестігі осы күнге дейін өз құлшылықтарында орыс тілін қолданады. Иудейлік бағыттар Ашкенази мен Сефарди арасындағы лингвистикалық ерекшеліктер де олардың бір тілді қолданып отырса да, өткен кезеңдердегі географиялық тұрғыдан алшақтығы себепті туындайды. Ал заманауи Израилдегі жастардың қолданатын лингвистикалық құралдары жаңа әлеуметтік айқындалудың діни тіл ретінде мүлдем бөлек тілді қабыл етумен қатар жүретіндігін көрсетеді. Бірақ бұл жаңа діни тіл кейде қолданыстан шыққан көне тіл немесе түпкілікті өзгертілген тіл болуы да мүмкін. Аргот немесе «құпия тілдер» бірінші түрге сәйкес келсе, екінші түрге барлық псевдотілдерді жатқызамыз. Жаңа тілдер, әсіресе құпия тілдер, жаңа қозғалыстарда идеологияның бір бөлігі ретінде қалыптасады. Өткен ғасырдағы спиритуалистік шіркеулердің пайда болуы «көру», «сезу» секілді сөздер мүлдем бөлек, жаңа мағынаға ие тілдердің пайда болуына негіз болды [1, бб. 355-396].

Заманауи ғылыми пікірталастарда «тіл» деген сөз екі кейіпті болмыс ретінде талданады. Ол қарым-қатынастың кейпі де, қызметі де бола алады. Десек те дінде қолданылатын тілдік құралдар ауысып жатқанда, оның кейпі мен қызметі толыққанды ауысуы міндетті емес. Діннің ерушілері тілдің дәл сол мезеттегі қажеттіліктерін өтеуін ғана күтеді. Елуіншілер жиі қолданатын глоссологияда сөйлеушінің ешбір сөзі түсініксіз болса да, тыңдаушы үшін ол жоғары маңыздылыққа ие діни рәсім болып көрінеді [2, б. 106]. Қажеттіліктер діни феномен және оның құрамдас бөліктері арқылы айқындалады. Кейбір діни бірлестіктердің мүшесіне айналу үшін адам бағыштау (инициация) рәсімінен өту керек болса, неопротестанттық кейбір бірлестіктер өздерінің құпия тілін игеруді

міндеттейді [3, б. 87]. Адам белгілі бір діни бірлестіктің құлшылықтарына, мерекелеріне, діни рәсімдеріне тек осыларды қабыл ететіндігі себепті қатыспайды, олардың тілін түсініп, осылар туралы әңгімелеп бере алатын болғандықтан қатысады. Спиритуалистік шіркеулерде көшбасшылықтың төрт деңгейі құпия тілдегі терминдерді білу, қолдана алу қабілетімен айқындалады.

Дінге қатысты лингвистикалық құралдар жайлы сөз қозғағанда біз қолданылатын тіл мен қолданыстың нәтижесін қарастырамыз. Осыған дейін ана тілінен өзге тілдерге ауысу арқылы діни сенімін айқындау жайлы сөз қозғадық. Бірақ мұндай ауқымды өзгерістерсіз-ақ діни тілді күнделікті өмірде қолданыста жүрген тілдің негізінде өзге тілден енген кейбір сөздерді қоса отырып қалыптастыруға да болады. Мұның нәтижесінде өзіндік тілдік жаңа стиль қалыптасады. Бұл үрдіс дәстүрлі діни бірлестіктерге тән. Араб тілінен енген, қазақи үндестікке сай өзгертілген, бірақ аударылмаған сөздерді (хикмет, тәбәрік, әдеп, ыждаһаттылық, т.б.) қолдана отырып, діннің негіздерін түсіндіруге тырысатын заманауи имамдар қолданып жүрген қазақ тілі осы үрдістің көрінісі бола алады.

Діни дәстүрлердің басым көпшілігінде тіл болмысының эстетикалық қырларына ерекше назар аударылады. Сол себепті де діни тілде күнделікті өмірдегі тілден өзгеше еркіндік бар. Қарапайым қарым-қатынаста қалыпты болып көрінген лингвистикалық қағидалар дін тіліне қатысты қолданылғанда мүлдем мәңсіз болып қалуы мүмкін. Адам жай өмірде әуенді, әуезді, ұйқасты сөйлей алмағынымен, діни тілді қолдану барысында ол мұның бәріне қабілетті бола алады. Діни мәтін әу баста эстетикалық нормаларды сақтаумен, эстетикалық әсер сыйлау үшін жазылмаған болса, оларды діни қызметкерлер солай деп таныстырып, солай деп түсіндіреді. Мысалы Библияның Джеймс патша жасап шыққан нұсқасын жақтаушылар өте жиі оның тамаша ұйқасын алға тартады.

Діни қажеттіліктерге лингвистиканың араласуы тек қана оның тілдің арнайы түрленулерін жасап шығудағы лингвистикалық негіздерді таңдауымен ғана байланысты емес. Ол дискурстың типтеріне қатысты да қолданылады. Дін тілі, яғни дін өзін таныстыратын, көрсететін құрал дұға, ән, кітап оқу, тылсым іс-әрекеттер секілді құрамдас бөліктерден тұрады. Әлеуметтік лингвистика осы дискурстың сөйлеу іс-әрекетінде алатын орнын қарастырады. Сонымен қатар қасиетті жазбалардың тілдің заманауи кейпіне қалай әсер ететіндігі жайлы да зерттеулер әлеуметтік лингвистиканың қарастыру пәніне кіреді.

Осы орайда әлеуметтік лингвистикалық құзыреттілік жайлы сөз қозғап кеткен жөн. Бұл құзыреттілік адамның ережелерге сай құрылған, қоршаған ортаның талаптарына сай тілдік өнімдерді шығаруға қабілетті тілді қолдануын білдіреді. Дискурстың түрін айқындау оған сай тілдік құрылымды таңдаумен қатар жүреді. Сол себепті адам лингвистикалық құрылымды дұрыс таңдау арқылы ғана діни бірлестіктің құрамынан шығып қалуы да мүмкін. Сол себепті әрбір дін үшін әлеуметтік лингвистикалық құзыреттіліктің шекарасын анықтап алған жөн. Өмірінің біршама бөлігін «дінсіз» өткізген ересек адам діндар тұлғаға айналғаннан кейін немесе бір діни бірлестіктен екіншісіне ауысқаннан кейін ол жаңа өмір сүру салтын үйренуге мәжбүр болады. Ал тіл осы үдерістің ажырамас, маңызды бөлігі. Әр дін өз ерушілерінен талап ететін білім әртүрлі болады. Иудаизмде ол қасиетті жазбаларды білу болса, шығыстық діндерде жатқа айта білу қабілеті. Ал христиандық конфессиялардың көбінде қасиетті жазбаларды кітаптан оқу қабылданған. Кейбір протестанттық топтарда адам дауыстап дұға айтуды үйренеді.

Лингвистика діни тілдің күрделі көріністерімен айналысады. Олардың қатарына қасиетті жазбалардың мәтіні кіреді. Бірақ бұл әрдайым оңай бола бермейді және көпшілік діни бірлестіктер мұны қабыл етпейді. Мысалы Евангеликалық протестанттар Библияның әрбір сөзін Құдай құптаған деп біледі. Сол себепті олар Библия тіліне айтылған сынды, жасалған зерттеулерді назарға алмайды, ал лингвистиканың негізгі зерттеу пәні болып табылатын және заңдылықтарының барлығы негізделген адамдардың күнделікті өмірдегі тілі евангелисттер үшін мінсіз емес құрал ғана болып табылады. Елуіншілер үшін адами тіл физикалық құрал ғана, ал глоссология рухани құрал ретінде қабылданады. Дәл осындай ұстаным квакерлердің де арасында бар [4, б. 56].

Тілдің құдыреті, сөздің күші ең дұрыс бағаланатын әлеуметтік институт дін деп айтуға болады. Мысалы Спиритуалистік шіркеулерде айтылған сөздің міндетті түрде орындалатындығы жайлы сенім бар. Сондықтан олар «өлім», «ауру» секілді сөздерді айтудан қашқақтайды. Индуизмде қасиетті мәтіндердің кейбір бөліктері тиімділігін арттыру мақсатында бірнеше рет қайталанатын. Оған дәлел – мантралар. Кейбір мұсылмандар Құран аяттары жазылған тұмарларды тағып жүреді.

Қасиетті жазбаларды зерттеу лингвисттер үшін өте көлемді грамматикалық және лексикографиялық жұмыс жасақтап берді. Бірақ діндердің лингвистикалық тарихы біркелкі және айқын бола бермейді. Бір дін ішіндегі кейбір тармақтар грамматиканы зерттеуге көңіл бөлсе, кейбірі оны қажетсіз деп тапты. Иудаизмдегі Сефарди және Ашкенази бағыттарының ұстанымдары осыған мысал бола алады. Лингвистикалық құралдар діни сенімді түсіндіруде немесе қорғауда және сенім

жүйесінің үлгісін қалыптастыруда қолданылады. Теология өзінің зерттеулерін жүргізу барысында лингвистикалық заңдылықтарға міндетті түрде сүйенеді. Мысалы Матвей Інжіліндегі 28:19 сөйлемде «және» деген сөздің қайталануы («әкенің және ұлдың және қасиетті рухтың атымен») бұл шылаудың өзара тең түсініктерді байланыстыратынын ескере отырып, шоқындыру рәсімінің суға үш рет батырылу арқылы жүзеге асатындығы жайлы үкім шығаруға болатындығын көрсетеді [5, б. 142].

Тілге қатысты көзқарас қауымдастықтың лингвистикалық қайнарларының кез келген қырына әсер ете алатындықтан, түрлі тілдердің қолданылуына да ықпал ете алады. Дін екінші бір тілдің қолданылуына себепкер болатын немесе бір тілдің жоғалып кетуіне ықпал ететін қуатты күш. Сол себепті әлеуметтік лингвистика дін тілін немесе діни тілді зерттеуде тек діннің емес, тілдің де ерекшеліктерін ескеріп, екеуінің өзара ықпалдастығы мен бір-біріне деген әсерін негізге ала отырып, осы екі ұғым арасындағы байланысты көрсету арқылы тілдің құрылымы мен жүйесінің дұрыс күйінде сақталуына, ал дін тілінің өз алдына дінге сенушілердің дүниетанымын айқындауда қосымша құрал ретінде қала беруіне өзіндік септігін тигізе алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Zaretsky, Irving I. (1972) «The language of Spiritualist churches», in: Culture and cognition. Rules, maps, and plans. Spradley, James P., ed., San Francisco.
2. Samarin, William J. (1972) Tongues of men and angels. The religious language of Pentecostalism, New York.
3. Samarin, William J. (1972) «The Language of Religion». Basics II: Basic Sociological and Sociopsychological Concepts, Toronto, Canada.
4. Bauman, Richard (1970) «Aspects of 17th century Quaker rhetoric», in: Quarterly Journal of Speech.
5. Burke, Kenneth (1970) The rhetoric of religion, University of California Press, Berkeley / Los Angeles.

АКАДЕМИЯЛЫҚ ДИСКУРС ЖӘНЕ ОНЫҢ ТІЛ БІЛІМІНДЕГІ ОРНЫ

Н.Д. Блашова, Б.Х. Исмагулова.

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ-нің
2 курс PhD докторанты, ф.ғ.д., профессор
Алматы, Қазақстан

Түйін сөздер: академиялық дискурс, ғылыми дискурс, педагогикалық дискурс, жанрлар, симметрия, асимметрия.

Тіл білімі зерттеушілерінің дискурстың түрлерін зерттеуге деген қызығушылығының артуы тілдің қызмет етуін адамның және қоғамның әлеуметтік, материалдық және рухани өмірінің әртүрлі салаларында қарастырумен байланысты. Кез келген дискурс – қандай да бір құбылыс жайында ақпарат беретін белгілі бір іс-әрекет түрі. Осындай зерттеу перспективасымен дискурс қоғам мен оның өкілдерінің жеке қызмет саласын зерттеудің маңызды құралы ретінде түсініледі. Бүгінгі таңда гуманитарлы ғылымда дискурстың сан алуан типтері анықталады.

В.И. Карасик дискурсты институционалды және институционалды емес болып жіктейді [Карасик 2004]. Институционалды дискурс дегеніміз - бұл эмоциялар мен сезімдерден айырылған ақпарат ағымы ғана емес, ол қоғамның белгілі бір саласы өкілдері арасындағы өзара әрекеттесу, білім мен тәжірибе алмасудың тұрақты процесі. Сонымен, институционалды дискурс қоғамның кәсіби шеңберлерінде болып жатқан процестерді көрсетеді. Институционалды дискурс типі қарым-қатынасқа түсушілердің мәртебесіне баса назар аударады. Институционалды емес дискурс бір-бірін жақын танытын қарым-қатынасқа түсушілердің жағдайытын сипаттайды.

Осылардың ішінде институционалды саладағы қарым-қатынасқа арналған еңбектер ерекше орын алады, бұл олардың мәртебесімен және әлеуметтік рөлдерімен байланысты деуге болады. Бүгінгі таңда институционалды дискурстың ішінде ғылыми, педагогикалық, саяси, жарнама, діни және басқа түрлері кеңінен зерттелген. Институционалды дискурс түрлері арасында соңғы жылдары біраз қызығушылық туғызып жүрген дискурстың бірі – академиялық дискурс. Академиялық дискурстың осындай қызығушылық тудыруының негізгі себептері - жоғары оқу орындарына түсетін және академиялық дискурсқа кең жол ашатын студенттер санының өсуі; барлық кәсіби салалардағы оқу процестеріне назардың аударылуы; ғылым мен білімнің тілі ретінде ағылшын тілі рөлінің күшеюі, ғылымның қоғамның коммерциялануымен тығыз байланысы [Hyland 2009]. Сонымен қатар,

қоғамдағы ғылым мен жоғары білімнің өсіп келе жатқан рөліне байланысты академиялық дискурсты зерттеудің маңыздылығы арта түсті. Алайда академиялық дискурсты анықтауда қарама-қайшы пікірлер, басқа ұғымдармен шатастыру жайттары да кездеседі. Бұл мақалада осы түсініктердің аражігі ажыратылып, академиялық дискурстың бірегейлілігі ашылады [Бекжанова 2018].

Академиялық дискурс - бұл институционалды қарым-қатынастың мысалы, коммуниканттардың өзара әрекеттестігі мемлекеттік жоғары оқу орны шеңберіндегі әлеуметтік жағдайларға байланысты. Академиялық дискурстың ауызша түрінде агенттер - оқу процесінде білімдерін беретін және көбінесе өз зерттеулерін жүргізетін оқытушылар, ал клиенттер - белгілі бір пән бойынша жаңа білімді алатын және үйренетін студенттер [Хутыз 2018].

Академиялық дискурстың ерекшеліктерінің бірі оның қатысушыларының мәртебесі мен рөлінің асимметриясында. Бұл дегеніміз оқытушының танымдық деңгейде білікті маман ретіндегі мәртебесі білім алушылардан басым болады, себебі оқытушының білім деңгейі бір саты жоғары тұрады. Жазбаша академиялық дискурста адресат инвариантты компоненттердің бірі болып табылады, өйткені ол студент те, мұғалім де, әріптес те бола алады, сондықтан қатынастардың асимметриясы автор (ғалым) -оқырман (студент) және автор (ғалым) -оқырман (ғалым) жүйесінде жүзеге асырылады. Екінші жағдайда, коммуниканттардың әлеуметтік жағдайы бірдей, бірақ оқулық авторының сөйлеу әрекетін басқаратын (тақырыптық, прагматикалық, дискурстың құрылымдық параметрлері) және белгілі бір дәрежеде адресатқа әсер ететін ең жоғары коммуникативті рөлін ескере отырып, рөлдік қарым-қатынас асимметриялы болып қалатынын көрсетеді.

Академиялық дискурстың негізгі мақсаты - кәсіби білімді беру, кәсіби салада ойлаудың әдіснамалық негізін қалыптастыру және жоғары білікті мамандар даярлау [Зубкова 2009]. Академиялық дискурс құндылықтары - бұл оқытушылар беретін білімі және университеттердегі студенттер алатын білім. Білімді беру және игеру оқу процесінде жүреді, сондықтан оқытуды дискурстың құндылықтарына жатқызуға болады. Академиялық дискурс хронотопы - бұл жоғары оқу орны, атап айтқанда аудиториялар, зертханалар, дәрісханалар, конференц-залдар, студенттер кітапханалары.

Академиялық дискурстың (және жалпы ғылымның) ерекшелігі - «белгілі ескі білім, автордың жаңа және болжамды білім» үштігінің болуы. Академиялық / ғылыми мәтіннің құрылымы өзінің коммуникативті мақсатына байланысты дискурстың басқа түрлерінен ерекшеленеді және «танымдық кезеңдердегі ғылым субъектісінің танымдық іс-әрекетінің құрылымын көрсетеді: проблемалық ситуация / проблема - гипотеза – гипотезаны дәлелдеу - қорытынды» [Чернявская 2010].

Британдық лингвист К.Хайланд академиялық дискурсты «тәртіптік» және «ғылыми» түсініктері арқылы анықтайды. К.Хайландтың айтуы бойынша академиялық дискурс арнайы білімнің пайда болуы үшін шындықты түсіндіру мақсатында лексикалық, грамматикалық, риторикалық ресурстарды пайдаланады. Ғылыми білім - бұл ғалымдар тобының, қауымдастықтың меншігі. Бұл пікірталастар, кездесулер және т.б. нәтижесінде туындаған жағдайлардың нәтижесі.

К.Хайландтың жіктеуіне сүйенсек, академиялық дискурстың кейбір жазбаша жанрларының мысалдарына ғылыми мақала, конференцияға қатысуға өтінімдер, ғылыми ұйымдарға құжаттарды ұсыну, кітапқа пікір жазу, докторлық диссертациялар, оқулықтар жатады. Ауызша жанрлары - дәрістер, семинарлар, консультациялар, коллоквиумдар, презентациялар, іскери ғылыми кездесулер, конференцияларда сөз сөйлеу, диссертацияны қорғау [Хайланд 2009]. Ауызша түрінде рөлдердің өзгеруіне, сыпайылыққа, жағдаяттық және мәдени сипаттамалары бар мәлімдемелердің арақатынасына назар аударылса, жазбаша түрінде зерттеушінің зейіні байланыс құралдарына, құрылымдық ұйымдастыруға, бірізділікке, диалогизмге және т.б. түседі.

Академиялық дискурстың ауызша және жазбаша түрлері кездеседі, олардың әрқайсысында белгілі бір жанрлық әртүрлілік бар. Ауызша академиялық дискурстың жанрлары оқытушы мен студент арасындағы белгілі бір байланыс түрлеріне сәйкес келеді: бұл сыныптағы және сыныптан тыс жұмыстар. Сыныптағы түріне дәріс, сабақтарға шолу, зертханалық сабақ, семинар және студенттердің презентациясы жатады. Сыныптан тыс түрлері коллоквиум, зерттеушілер тобының кездесулері, оқытушымен немесе жетекшімен кеңесу кіреді. Академиялық дискурстың жазбаша жанрларының арасында оқулық (электронды оқулық), оқу құралы (электронды оқу құралы), хрестоматия, анықтамалық кітап, әдістемелік әзірлеу, әдістемелік ұсыныстар және т.б. ерекшеленеді [Шпенюк 2016].

Академиялық дискурс ғылыми-теориялық тәжірибені, яғни ғылыми білімді жариялау мақсатын жүзеге асыруға арналған (Чернявская 2010); оның стратегияларын әр түрлі жанрларда ашуға болады, мысалы, ғылыми мақалада, монографияда, диссертацияда, пікірде, рефератта және т.б. (Карасик 2004). Дискурстың жанрлары қызмет саласының коммуникативті ерекшеліктері негізінде

ажыратылады. Академиялық дискурстың басқа дискурс түрлеріне қатысты ұқсастықтары мен айырмашылықтары бар.

Академиялық дискурсты ғылыми сипаттау функционалды-стилистикалық әдіске негізделген мәтіннің қолданыстағы типологиясына назар аударады, оның мәні «қоғамдық сана мен әлеуметтік-мәдени іс-әрекет түрінің тұрақты ерекшеліктерін анықтау болып табылады» [Чернявская 2010]. Өз кезегінде, ғылыми мәтіндерді В.Е.Чернявская, академиялық, ғылыми-ақпараттық, ғылыми-сыни, танымал-ғылыми, ғылыми-ағартушылық деп бөліп қарастырады. «Ғылыми мәтін (дискурс)» және «академиялық мәтін (дискурс)» терминдерін осылай түсіндіре отырып, біз оларды жалпы мен нақтының арақатынасы ретінде түсіндіреміз.

Бір жағынан, академиялық дискурстың ғылыми және педагогикалық дискурстармен ортақ белгілері бар, ал екінші жағынан ол екеуінен түбегейлі ерекшеленеді. Академиялық дискурс пен ғылыми дискурстың айырмашылықтарын қарастырамыз. Екі дискурстың тақырыптары сәйкес келуі мүмкін, бірақ олардың мақсаттары сәл өзгеше. Мақсаты жаңа білім алу, зерттеу нәтижелерін беру, ғылыми мәселелерді шешу, шындық туралы объективті білімді жүйелеу болып табылатын ғылыми дискурстан айырмашылығы, академиялық дискурс белгілі бір саланың жинақталған бар білімдерін беруге, жоғары білікті мамандарды даярлау үшін кәсіби ойлау негіздерін жасауға бағытталған. Когнитивтік компонентте де ерекшеленеді: бірінші жағдайда бұл жаңа ғылыми білім, екінші жағдайда бұрын жинақталған білім. Мұның бәрі академиялық дискурстың прагматикалық сипаттамаларына әсер етеді, ол қол жетімділікпен, нақтылықпен, ақпаратты логикалық түрде ұсынумен, адресатқабағыттылығымен және оның білім деңгейімен сипатталады. Тағы бір айырмашылық - дискурстың екі түріндегі қатысушылардың өзара қарым-қатынасы. Рөлдік қатынастардың түрлеріне сәйкес барлық коммуникациялық жағдайлар симметриялы (коммуниканттардың рөлдерінің тең болуы) және асимметриялық (коммуниканттардың біреуінің рөлі екіншісінің рөлінен жоғары) болып бөлінеді [Шпенюк 2016]. Ғылыми дискурс қатысушыларының арасындағы байланыс симметриялы болса, академиялық дискурста оның қатысушылары арасындағы байланыс асимметриялы болады, өйткені олардың рөлі, білім деңгейі және әлеуметтік мәртебесі тең болмайды. Сонымен қатар, академиялық дискурстағы коммуниканттардың мақсаттары әртүрлі, өйткені мұғалімдер кәсіби білімдерін беруге тырысады, ал студенттер оны әрі қарай кәсіби қызметте пайдалану үшін игеруге тырысады. Ғылыми саладағы байланыс ғылыми мекемеде де, оқу орнында да ғалымдар мен оқытушылар арасында болуы мүмкін, мысалы, ғылыми конференция кезінде оқытушылар арасындағы байланыс, ал академиялық дискурс - жоғары оқу орны оқытушылары мен студенттері арасында жүзеге асады.

Р.С.Аликаев теориялық немесе эксперименталды-қолданбалы бағдарлау негізінде ғылыми және академиялық дискурсты салыстыруға болатындығын айтады: «Ғылыми-білім беру және ғылыми-публицистикалық субстраттар академиялық субстратқа архетип ретінде перифериялы болады». Ғылыми стиль аясында Р.С. Аликаев «іс жүзінде ғылыми (академиялық), ғылыми-ағартушылық, ғылыми-техникалық, ғылыми-публицистикалық, ғылыми-ақпараттық және ғылыми-ауыз екі сөйлеу стильдеріне» бөледі [Аликаев 1999].

Академиялық дискурсты сипаттай отырып, оның педагогикалық дискурста жақындығын байқауға болады. Негізгі мақсаты бойынша бұл дискурстардың бір-бірінен айырмашылығы шамалы, екеуі де – адамның әлеуметтенуін көздейді. Мақсат міндетті / міндетті емес, жалпы / кәсіби, негізгі / қосымша, бастауыш / орта / жоғары, күндізгі / сырттай, дәстүрлі / қашықтықтан оқыту сияқты параметрлерде өзгеруі мүмкін. Бұл параметрлердің тізбесі педагогикалық дискурстың академиялық дискурстан мақсаты жағынан төмен екенін көрсетеді.

Академиялық дискурстың педагогикалық дискурстан айырмашылығы, жеке тұлғаны қалыптастыруға ғана емес, ең алдымен кәсіби дүниетанымын қалыптастыруға, студенттердің белгілі бір салада шындықты түсіндірудің тұжырымдамалық негіздері мен әдістемелерін дамытуға, студенттерді ғылыми зерттеулердің негіздеріне тартуға бағытталған. Университеттің оқытушылары студенттерге білім берумен шектелмейді, сонымен бірге студенттерді қызықтыра отырып, ғылыми зерттеулермен айналысуға баулиды. Педагогикалық дискурстағы коммуникативті қарым-қатынастың табиғаты ерекше назар аудартады, ол бірнеше жолмен жүзеге асырылады: 1) мұғалім - оқушы; 2) мұғалім - мұғалім; 3) мұғалім - оқушылардың ата-аналары. Бірінші жағдайда қатынас асимметриялы, ал екінші және үшінші жағдайда - симметриялы. Академиялық дискурста оқытушы немесе оқулық авторы мен студент немесе оқырман арасында қарым-қатынас асимметриялы болады.

Сонымен, академиялық дискурс бұл – бірегей коммуникациялық процесс болып табылады. Бұл процеске қатысушылар: 1) қарым-қатынастағы рөлдері мен мәртебесіне қарай асимметриялы; 2) мақсатына қарай белгілі бір салада жинақталған білімді беру үшін қатынасқа түседі. Бірінші мақсат ортақ білім мен түсініктерді білдіру, сыпайылықты, қарапайымдылықты, қолданыстағы нормаларды құрметтеу және т.б. Екінші мақсат, керісінше, ғылыми қоғамдастыққа қатысу, жаңа пікір мен өзін-өзі

калыптастыру, автордың жеке тұлғасын, оның беделді білімін бейнелеу болып табылады; 3) ғылыми және педагогикалық дискурстарынан хронотоптары, құндылықтары мен қолданысаясы жағынан айырмашылықтары бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Хутиыз И.П. Академический дискурс: культурно-специфическая система конструирования и трансляции знаний. Монография. М.: Флинта. Наука, 2018.
2. Чернявская Е.В. Интерпретация научного текста. М.: 2010
3. Аликаев Р.С. Язык науки в парадигме современной лингвистики. Нальчин, 1999
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. 2-е изд. М.: Гнозис, 2004
5. Nyland K. Academic discourse. New York, 2009
6. Бекжанова Ж.Е. Академиялық дискурс және оны зерттеудің қолданбалы маңызы // Қазақ білім академиясының мақалалары -№1, 2018. С.218-225
7. Шпенюк И.Е. Научно-академический дискурс как институциональный тип дискурса // Известия Гомельского государственного университета имени Ф.Скорины -№4(97), 2016. С.132-137
8. Зубкова Я.В. Конститутивные признаки академического дискурса // Известия ВГПУ, Волгоград, 2009. С.28-32

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕРЕВОДЧИКА

Э.К. Бектурова, С.Д. Сейденова

Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: информационные технологии, профессиональные компетенции, профессиональный переводчик, качество образования, переводческая деятельность.

В последние годы значительно изменились требования социальной системы к молодым специалистам: на предприятиях все больше требуются люди, способные к самообразованию, нацеленные на карьерный рост, обладающие техническими компетенциями, необходимыми сегодня практически во всех сферах деятельности, а также готовые к профессиональной переориентации в случае необходимости.

Подготовка такого специалиста возможна только при интеграционном процессе обучения студента в университете с применением разнообразных методов, методик и форм обучения, а также различных технологий, включая образовательные, интеллектуальные, информационные и другие.

Существует множество определений категории «технология», «технология обучения», «информационная технология» и др. Так, в Большом энциклопедическом словаре «технология» означает совокупность приемов и способов получения, обработки или переработки сырья, материалов или изделий, осуществляемых в различных отраслях промышленности, в строительстве и другие [1].

Под «образовательной технологией» ЮНЕСКО рассматривает системный метод создания, применения и определения всего процесса преподавания и усвоения знаний с учетом технических и человеческих ресурсов и их взаимодействия [2].

По мнению С. Зайцевой, «информационная технология» – это процесс, использующий совокупность средств и методов сбора, обработки и передачи данных для получения информации нового качества о состоянии объекта, процесса или явления (информационного продукта).

Она выделяет следующие этапы развития информационной технологии, акцентируя внимание на технологическом инструментарии, с помощью которого обрабатывается информация.

Этапы развития информационной технологии

Этап	Период	Технология	Инструментарий	Цель технологии
1.	До второй половины XIX века	Ручная	Перо, чернильница, книга; коммуникации осуществляются ручным способом, переправка информации через почту, письма, пакеты и др.	Представление информации в нужной форме

2.	Конец XIX века	Механическая	Пишущая машинка, телефон, диктофон; коммуникации осуществляются посредством более совершенных средств доставки почты	Представление информации в нужной форме более удобными средствами
3.	1940–1960 гг.	Электрическая	Большие ЭВМ и соответствующее программное обеспечение, электрические пишущие машинки, ксероксы, портативные диктофоны	Перемещение технологии с формы предоставления информации на ее содержание
4.	1970 г.	Электронная	Большие ЭВМ и создаваемые на их базе автоматизированные системы управления (АСУ), информационно-поисковые системы с широким спектром базовых и специализированных программных комплексов	Формирование содержательной стороны информации для управленческой среды различных сфер общественной жизни; организация аналитической работы
5.	Середина 1980-х гг.	Компьютерная	Персональный компьютер с широким спектром стандартных программных продуктов разного назначения	Персонализация АСУ через создание систем поддержки принятия решений специалистами; использование телекоммуникаций
6.	Конец 1980-х гг.	Сетевая	Локальные и глобальные компьютерные сети, в т.ч. Интернет, электронная почта, спутники, радиоканалы, телевидение и др.	Хранение и передача информации, быстрое нахождение информации и многое другое

Таким образом, в таблице наглядно представляет эволюцию информационной технологии.

Сегодня невозможно представить деятельность переводчика деловых и официальных документов, научно-технических и специализированных текстов без применения информационных технологий. В широком смысле слова, информационные технологии подразумевают область человеческой деятельности, связанную с созданием систем и устройств для обработки и передачи информации, а в узком – это совокупность методов и средств реализации информационных процессов в различных областях человеческой деятельности [3].

Кроме того, профессиональный переводчик должен прекрасно владеть родным и иностранным языком, знать предметную область перевода, умело применять компьютерные технологии в своей работе.

Зачастую заказчики сами владеют иностранным языком, но, чтобы хорошо перевести текст им потребуется больше времени, чем профессионалу и качество переведенного текста будет оставлять желать лучшего. Поэтому обращаясь к переводчику, владеющему навыками применения информационных технологий, заказчик сможет значительно сэкономить время и получить качественно оказанную ему услугу.

Основными электронными инструментами переводчика являются: персональный компьютер, глобальная сеть Интернет, компьютерные программы, виртуальные рабочие группы, видеоконференции, мультимедийные презентации, расширенный запрос, поиск похожих документов и многие другие, которые влияют на переводческий процесс и оптимизируют его, а также улучшают качество переводимого текста. Переводчику в работе помогают: официальные сайты, сайты правительственных организаций.

На казахстанском рынке машинных переводчиков немного, и лидером среди них является система PROMT. По некоторым оценкам PROMT занимает до 95% рынка машинного перевода в Казахстане, причем его позиции сильны не только у нас, но и в Европе. PROMT – коммерческая разработка, поэтому внутренние алгоритмы программы недоступны широкому кругу исследователей. С этой точки зрения программа представляет собой, в некотором роде, «черный ящик», содержимое которого невозможно подвергнуть анализу. Но, с достаточной степенью уверенности, можно

утверждать, что система использует двуязычные словари, снабженные необходимой лингвистической информацией: морфологической, синтаксической, семантической. Программа умеет отделять однозначные слова от многозначных, после чего однозначные слова переводятся по спискам эквивалентов. Для перевода многозначных слов используются специальные контекстологические словари, словарные статьи которых представляют собой алгоритмы запроса к контексту на предмет наличия или отсутствия контекстных определителей значения.

Одной из задач, стоящих перед переводчиком, является правильный перевод терминов. Поэтому особая роль здесь отводится электронным словарям, где происходит подбор переводческих соответствий, лексических эквивалентов и др. Наиболее употребляемыми словарями являются: Multitran, Lingvo, Google и др., которые отличаются быстрой и удобной системой поиска, простотой использования, автоматическим переводом слов и словосочетаний, возможностью перевода в двух направлениях, наличием функций быстрого и синхронного перевода и применением многих других опций.

Если переводчик не находит удовлетворяющего его варианта перевода термина, то в этом случае он может использовать: электронные одноязычные технические, вспомогательные, толковые словари, электронные энциклопедии, позволяющие ему найти соответствующую единицу иностранного языка, определяя смысл переводимого слова и сопоставляя все словарные варианты применительно к контексту [4].

Специфичным элементом научно-технических текстов является наличие диаграмм, схем, чертежей, сопровождающихся сокращениями, условными обозначениями, надписями, подписями и др. В этом случае для перевода текстовой части применяют: языковой транслятор «AutoCAD»; программы, извлекающие текст из чертежа в обычный текстовый файл или в файл «Excel» и вставляющие его в чертеж.

Кроме собственно переводческих знаний переводчику необходимо уметь пользоваться различной аппаратурой, обслуживающей его деятельность, а также вспомогательными предметами. Самое простое – это его блокнот.

Устный переводчик (даже если он не синхронист) должен уметь пользоваться кабиной синхрониста и хорошо знать ее устройство и техническое оснащение: микрофоны, кнопки переключения, монитор. В случае неисправности или неудовлетворительного качества звука в кабине он должен немедленно сообщить об этом дежурному технику, который всегда находится вблизи кабин синхронистов. Первичное знакомство с техникой такого рода происходит во время учебной подготовки переводчиков, в кабинах учебного конференц-зала, а также в специализированных аудиториях.

В работе переводчику пригодится также умение пользоваться диктофоном, магнитофоном, видеоманитофоном. Перевод современного уровня немислим без навыков работы на компьютере, умения извлекать информацию из словарей в электронной форме, умения пользоваться Интернетом.

В настоящее время деятельность переводчика невозможно представить без использования информационных технологий. Уже на этапе поиска работы переводчик обращается на различные сайты, электронные адреса возможных заказчиков, рассылая свое резюме и т.д. Получение текста для последующего перевода, общение с заказчиком и вся дальнейшая деятельность переводчика также опосредованы информационными технологиями. Все это делает необходимым обучать студентов использованию компьютера в его будущей профессиональной деятельности.

Однако, как показывает опыт обучения, простое знакомство студентов с существующими информационными технологиями не представляется эффективным. На каждом из этапов этой сложной профессиональной деятельности использование информационных технологий имеет свою специфику.

Первым этапом в деятельности переводчика является этап получения иноязычного текста и подготовки к его переводу.

Следующей задачей этого этапа, которая также предшествует собственно процессу перевода, является знакомство с предметом высказывания, уточнение тематики текста и подбор соответствующих словарей и справочной литературы. Если текст для перевода предоставлен переводчику в печатном виде, современные возможности компьютера позволяют отсканировать его и использовать систему оптического распознавания текста для его перевода в электронный вид. Только после этого переводчик приступает к следующему этапу своей деятельности – пониманию и интерпретации иноязычного текста по специальности.

Использование компьютера, возможность запросить необходимую информацию через Интернет позволяют значительно расширить информационно-справочный поиск в деятельности переводчика

научно-технических текстов. Как показали проведенные опросы переводчиков, на этом этапе своей деятельности переводчик может:

1. Участвовать в профессиональных чатах с носителями языка.
2. Использовать электронные словари и online системы автоматизированного перевода.
3. Искать публикации по теме перевода.
4. Посещать форумы переводчиков, т.е. использовать возможности Интернета для профессионального общения.
5. Просматривать последние новости по теме перевода для уточнения контекста и терминологии.

Полученную информацию можно занести в электронный словарь, который ведётся переводчиком на протяжении всей его профессиональной деятельности.

Следующим этапом в деятельности переводчика является синтезирующий этап, т.е. собственно перевод понятого текста. При порождении текста переводчик должен моделировать его понимание будущим получателем, а также учитывать дискурсивные и жанровые параметры построения текста в русском языке. При письменном переводе на этапе создания понятого текста на русском языке на помощь переводчику пришел компьютер, который дает возможность:

1. Подобрать синонимы слов.
2. Использовать электронные словари.
3. Использовать электронный переводчик при переводе некоторых стандартизованных жанров, как, например, патент или инструкция.
4. Создать систему примечаний переводчика к наиболее спорным или же требующим разъяснения контекста местам.

Завершающим этапом в деятельности переводчика является проверка и сдача сделанного перевода. В настоящее время все переведенные тексты должны быть представлены в электронной версии. Широкие возможности компьютерных технологий значительно облегчают правку и оформление текста перевода. Таким образом, с помощью компьютера на данном этапе возможно:

1. Проверить орфографию и грамматические конструкции в тексте перевода;
2. Применить шаблоны форматирования (в соответствии с общепринятыми в стране);
3. Получить статистику по переводимому и переведенному тексту (количество символов, слов, абзацев и т.п.);
4. Использовать графические элементы (графики, диаграммы, таблицы, рисунки и т.д.).

Грамотно переведенный и скорректированный текст представляет собой общую целостность, имеет законченный вид. Оценить качество переведенного текста могут рецензии коллег, переводческие форумы, списки рассылки переводчиков и многое другое. Главное, чтобы качество перевода удовлетворило требования заказчика.

Все больше молодежи желает профессионально овладеть иностранным языком, получив качественное образование в университете. Быть востребованным переводчиком сегодня – значит в совершенстве обладать профессиональными компетенциями, быть грамотным и эрудированным человеком, а также уметь использовать информационные технологии, которые являются важнейшим инструментом его деятельности.

Литература

1. Прохоров, А.М. Большой энциклопедический словарь / А.М. Прохоров. – М.: Большая российская энциклопедия; СПб.: Норинт, 2002. – С. 1200.
2. <http://www.unesco.org/new/ru>.
3. Баканова М.В. Информационные технологии в обучении профессиональному переводу: Теория и практика формирования профессиональной направленности программистов в обучении иностранному языку. Монография. LAP LambertAcademic Publishing Gmb&Co.Kg. 174 с.
4. Батышев, С.Я. Энциклопедия профессионального образования / С.Я. Батышев. – Т. 1. – М.: АПО, 1998. – С. 432.
5. Прохоров, А.М. Большой энциклопедический словарь / А.М. Прохоров. – М.: Большая российская энциклопедия; СПб.: Норинт, 2002. – С. 1200.

МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ ЖАЗБАША ТҮРІНЕ ҮЙРЕТУДІҢ СИПАТЫ

Л.А. Булекбаева, Ф.М. Салыбекова
ҚазҰҚПУ докторанты, М.О.Әуезов ат. ОҚМУ докторанты,
Алматы, Шымкент, Қазақстан

Тірек сөздер: мәдениетаралық қарым-қатынас, шеттілдік білім беру, мәдениет, жазу түрлері

Еліміздің жоғары оқу орындарында алға қойылған міндеттердің бірі – студенттерге жоғары деңгейде білім алуына мүмкіншілік жасап, бағыт-бағдар беру және олардың өздігінен білім алуына көмек бере отырып, үздіксіз өз бетінше өрлеуіне қажетті жағдай жасау болып табылады. Ел Президенті Назарбаев Н.Ә. «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Біз білім беруді жаңғыртуды одан әрі жалғастыруға тиіспіз. Бүгінде мектептерді толық компьютерлендіру толықтай аяқталды. Орта білім берудің 12 жылдық моделі енгізілуде. «Өмір бойы білім алу» әрбір қазақстандықтың жеке кредосына айналуы тиіс» делінген [1]. Осы мәселе төңірегінде білім сапасын арттыру мақсатында әр бір оқу ордасында білімді сапалы түрде беру үшін барлық жұмыстар жүргізілуде деп ойлаймыз.

Заман талабына сай, жоғары оқу орны студенттерін мәдениетаралық қатысымның жазба түріне үйретудің маңызы зор, өйткені кәзіргі жас буын ертеңгі ел болашағы ретінде алған білімін іс-жүзінде көрсетуге және білікті маман болу үшін пайдалануға дайын болу керек деп ойлаймыз. Мысалы, шеттілдік білім алған студенттер болашақ жас маман ретінде өзге ел мәдениетін, тілін толық меңгеріп алдағы уақытта жұмыс барысында немесе басқада жағдайларда сол елдің өкілдерімен еркін қарым-қатынасқа түсуіне толық дайын болу керек деп тұжырымдаймыз. Сондықтан шетел тілін меңгеру кезінде студенттер сөз әрекеттері сөйлеу, жазу, тыңдау және тағы басқа да әрекеттерді дұрыс игергені жөн деп есептейміз.

Мәдениетаралық қатысымның жазба түріне үйрету мақсатында мәдениетаралық қатысымға түсініктеме бергеніміз жөн болар, яғни «мәдениетаралық қатысым» дегеніміз әртүрлі мәдениет өкілдерінің қарым-қатынасы, атап айтсақ, адамдар арасындағы қарым-қатынас. Бұл анықтаманы 1950 жылы американдық мәдени антрополог Эдвард Т.Холл енгізген. Мәдениетаралық қатысымның сипаттамасы бойынша қарым-қатынасқа түсетін адамдар арнайы тілдік нұсқалар және дискурсивті стратегиялар қолданады. Айталық, 1972 ж. Самовар Л. мен Портер Р.-дің «Коммуникация между культурами» («Communication between Cultures») атты оқулығында мәдениетаралық қатысымға анықтама беріледі [2]. Сонымен қатар, мәдениетаралық қатысым туралы көптеген ғалымдар өз пікірлерін берген. Мысалы: лингвист ғалым Халеева И.И., Караулов Ю.Н., Тер-Минасова С.К., және тағы басқа көп ғалымдардың еңбектеріне зерттеу жасауға болады [3,4,5]. Осы аталған ғалымдардың айтқан ойларын тұжырымдайтын болсақ, онда мәдениетаралық қатысымның жемісі ретінде шеттілдік білім беру негізінде сол елдің мәдениетінде бірге зерттеген дұрыс болады деп есептелінген.

Шеттілдік білім беруде мәдениетаралық қатысымның маңызы туралы зерттеп жүрген отандық ғалымдардың бірі Құнанбаева С.С. «Қазіргі шеттілдік білім беру теориясы мен практикасы» атты еңбегінде шетел тілін меңгеру барысында, сол елдің мәдениетін білу керек екенін айқындаған. Яғни, осы аталған еңбекте «Қарым-қатынасқа түсуші әріптестің әлеуметтік-рухани және ұлттық ерекшелігінің мәнін білудің маңызды екеніне дау жоқ, осы этнос мәдениетіндегі қайталанбас ерекшеліктердің тіл өкілінің сөзінде бейнеленуі тілді мәдениетаралық қарым-қатынас құралы ретінде қолдануға мүмкіндік береді және ол мәдениет өкілдері мен қоғамның бірін-бірі түсінуінің алғышарты болып табылады. Тілдер мен мәдениеттер арасында қаншалықты айырмашылық болса, шетел тілін қарым-қатынас құралы ретінде меңгеру соншалықты күрделі екені аян...» «Қарым-қатынас» ұғымы онтогенезде тарихи тұрғыдан мәдениетаралық қатысым теориясында мәдениетаралық қарым-қатынас ретінде өзінің ғылыми интерпретациялық анықтамасында кеш қол жеткізеді, өйткені мәдениетаралық қатысым теориясы дербес ғылыми сала ретінде Америкада ХХ-ғасырдың ортасында ғана көрсетіле бастады» делінген [6]. Осы берілген анықтама негізінде өзге тілде қарым-қатынасқа түсу мақсатында білім ордасында оқытушылар мен студенттердің алдында көптеген мәселелер тұрады және көзделген мақсатқа жету үшін көп еңбек қажет етіледі деп ойлаймыз.

Сонымен, «Мәдениетаралық қатысымның» білім саласында пайда болуы мемлекетаралық қарым-қатынасты жақсартуға және экономикалық тұрғыдан үлкен жетістіктерге жетуіне ықпалын тигізеді деп ойлаймыз, өйткені мұндағы негізгі мақсат шеттілдік білімді жетілдіру кезінде тек ауызша ғана тілдеспей, сонымен қатар, жазу әрекеті арқылы да қарым-қатынасты жүргізуге болады. Сондықтан,

студенттер жазбаша жұмыстарды жеңілден күрделіге қарай бағыттап, ауызша тілмен қоса жазбаша тілдіде еркін меңгеруге тырысуы керек деп есептейміз. Мысалы, шетелдік досына жат жазу, жағдаяттарға байланыстыресми немесе ресми емес хат жолдау, сауалнамаға жазбаша түрде дұрыс жауап беруге немесе шетел тілін меңгерудегі деңгейін тест арқылы тексеру және т.б. жазба жұмыстарды дұрыс орындағаны жөн деп ойлаймыз.

Мәдениетаралық қатысымның жазбаша түріне үйретуде студенттердің шетел тілінде еркін жазу әрекетін дамыту үшін біз жазба тір туралы ақпарат бергеніміз дұрыс деп есептейміз. Мысалы, Қазақстандық «Энциклопедиялық анықтамада» берілген анықтама бойынша, жазба тіл адамзаттың сонау көне дәуірінен бастап, осы заманға дейінгі ғылым мен техника, әдебиет пен өнер саласында жасаған байлығын сақтауына және оны ары қарай жетілдіруге мүмкіндік берілді делінген. Жазудың пайда болу тарихына көз салатын болсақ, ол – *адамның ой-пікірін, басқа адамға хабарлап айтқысы келген ақпаратын, мағлұматын таңбалар арқылы жеткізуді қамтамасыз ететін белгілер жүйесі болып есептелінген* [7]. Яғни, жазба әрекетін шеттілдік білім беру ордаларында дұрыс ұйымдастыру білім саласындағы негізгі идеялардың бірі дейміз.

Тарих деректеріне сүйене отырып, біз жазудың алғашқы нұсқалары өте ерте заманда жасалды және ол қарым-қатынас құралы ретінде пайдаланылған деп айта аламыз, себебі жазу суреттер мен шартты белгілерден кейін пайда болған деп айта аламыз. Деректерге сүйенсек, адамдар өз ойын басқаларға жеткізу үшін әуелде заттың өзін пайдаланған. Мысалы, адамдар кеткен бағытын көрсету үшін жолға бұтақ тастаған. Кейін осы мақсатпен ағашқа садақтың оғын қадап кеткен. Ойды зат арқылы білдіру үрдісі ежелгі замандарда тайпалар арасындағы елшілік қарым-қатынастарда пайдаланылған. Мысалы, үндістер соғысатынын хабарлау үшін қарсы жаққа айбалта жіберетін болған. Елші оны әкеліп жерге қояды, егер жауласатын жақ сол айбалтаны көтерсе, онда соғысуды мақұлдағаны делінген. Кейін мұндай рәміздік зат орнына таңбалар және бұйымдар қолданылған. Осылайша алғашқы жазу пайда болған десе болады. Сонымен қатар, адамдар алғашқы жазу құралы ретінде саз-балшықтан жасаған тақтаны ағаштың қабығын және тағы басқада заттарды пайдаланған. Деректер көзі жазу жүйесі таңбалардың жиынтығынан құралған және сол таңбалар тұтас хабарды, немесе сөзді, буынды, дыбысты белгілеген және әр таңбаның өзіндік графикалық келбеті, белгілі бір мағынасы болған деп көрсетеді.

Сонымен, адамзат тарихында жазу әрекеті төрт түрге бөлінеді делінген. Мысалы:

1 Сурет. Жазу әрекетінің төрт түрі

Осы берілген сызбадағы жазудың әр қайсысына тоқталатын болсақ, онда:

Пиктографиялық жазу дегеніміз жазудың ең көне түрі болып есептелінеді және зерттеушілер жазудың бұл түрін неолит дәуірінде пайда болған деп есептейді. Пиктограммалық жазу суреттерге негізделген жазу, сондықтан оны кейде суретті жазу деп те атайды. Бұл жазудың ерекшелігі, ол әртүрлі суреттерден құралады және әр бір сурет бүтіндей бір хабар береді және бұл хабар графикалық жағынан жеке бөлшек сөзге бөлінбейді. Осыған орай пиктограммалар тілдік форманы емес, оның мазмұнын бейнелейді. Бұл жазуды әртүрлі тілде сөйлейтін адамдар түсіне алады, өйткені бұл тіл басқа тілдерден гөрі полисинкретикалық тілге біртабан жанасымды. Пиктограммалық жазудың таңбалары пиктоглифтер немесе пиктограммалар деп аталады;

Идеографиялық жазу - жекелеген сөздерді, морфемаларды сурет немесе шартты таңбалар арқылы белгілейді және онда әр сөздің графикалық таңбасы, әр таңбаның меншікті мағынасы болады.

Идеографиялық жазудың мысалдары ретінде иероглиф жазу және цифрлар жатады. Бұл жазу түрінің таңбалары қазіргі дыбыстық жазуда қолданылады. Мысалы: математикалық және химиялық сандар және т.б. ғылыми-техникалық шартты таңбалар;

Буынды жазуда сөз құрамындағы әрбір буын жеке таңбамен белгіленеді және бұл жазу түріне финикия, көне семит, тибет, бирма, жапон және үнді жазулары жатады. Буын таңбалары әуелде бір буынды сөздерді белгілеген идеограммалардан жасалған.

Дыбыстық жазу (әріп жазуы) дегеніміз жазудың дамып жетілген түрі, тіл дыбыстарын, фонемаларды әріппен таңбалайтын жазу жүйесі деп есептелінеді. Дыбыстық жазулардың ең көне түрлеріне финикий, арамей және грек жазулары жатады. Сонымен қатар, көне түркі жазуы дыбыстық жазудың ең ежелгі түріне жатады. Қазақ халқының жазу тарихи көне түркі жазуынан басталған деді тарих зерттеушілері. Түркі жазуында дауысты, дауыссыз дыбыстардың әрпі болған, кейбір әріптер екі дауыссыз дыбысты белгілеген және әріптер жуан, жіңішке дыбыстарды ажыратқан. Әріптер белгілі жүйеде қолданылған. Мысалы, 1926 ж. Ахмет Байтұрсынов араб әліпбиін қазақ тілінің ерекшеліктеріне сәйкес жеңілдетіп, «төте жазу» әліпбиін жасады. 1929 жылдан бастап 1940 жылға дейін қазақ халқы латын әліпбиінде жазып келіп, кейін кириллицаға көшті. Қазіргі түркі мемлекеттерінің көпшілігінде латын әліпбиіне негіделген жазуға көшу үрдісі қайтадан жаңғыруда [8]. Яғни, жазба тілдің тарих деректерінде алатын орны ерекше деп айтсақ болады.

Мәдениетаралық қатысымның жазба тілін меңгеру кезінде әр бір тұлға өз ойын тек ауызша ғана емес, жазбаша да жеткізе білсе, онда ол өте жоғары ойлау әрекетіне ие болады деп есептейміз. Осы мәселе төңірегінде ғалымдар еңбектерінде дәлелдеме жасап зерттеген. Солардың бірі, Ч. Темпл 2001 жылы еңбегінде осы мәселені көтереді [9]. Сол себепті шеттілдік білім алу мақсатында студенттерді дұрыс жазуға дағдыландыру, жазуды оқыту әдісі ретінде қолдануға мүмкіндік жасау керек екені дәлелденеді.

Жазба сөздің ерекшелігі - ол ақпаратты графикалық түрде қарастырады, сөз тудырады және оның тағы бір ерекшелігі ретінде жазба жұмыстары есту немесе оқу арқылы жүзеге асырылады және адамдар өз ойын тек ауызша ғана емес, сонымен қатар, жазбаша да жеткізе алады. Алайда шетел тілін үйренуде жазу әрекетінің рөлі төмен деген ойдан аулақпыз, себебі студенттер төменгі курстардан бастап бір-бірімен немесе шетелдік достарымен ағылшын тілінде хат арқылы тілдесуге, шығармашылық диктант және шағын эссе жазуға бейімделеді.

Медициналық деректерге сүйенетін болсақ, онда жазу дағдысының психологиялық негізі мидың үлкен жарты шар қабығында анализатор ұштарының бір-бірімен күрделі байланысқа түседі, екінші сигнал жүйесінде жинақталады және бір арнаға бағытталады делінген. Сонымен қатар, жазу тілі көзбен қабылданады және қолмен іске асады, ал ауызша сөйлеу, есту қабілеттері кинестезиялық нерв байланыстары арқылы өтеді екен.

Қорыта айтқанда, мәдениетаралық қатысымның жазба тіліне үйрету кезінде біз студенттерге жазу әрекеті қалай пайда болғанын, мысалы, жазба тілдің ауызша сөйлеуден кейін шыққаны туралы айтуымыз керек және осы тұрғыда, жазба тілдің үнемі ауызша тілге сүйеніп отыратыны туралы түсіндіруіміз керек деп ойлаймыз. Яғни, жазудың құрамына алфавит, графика және орфография кіреді және жазба тілдің өзіне тән ерекшеліктері бар деген тұжырымдама жасаймыз.

Әдебиет

1. «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз» атты Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқына Жолдауы. Егемен Қазақстан. – 2011 ж. - № 32
2. Перси Уильямс Бриджмен. Энциклопедия Кругосвет. Универсальная научно-популярная онлайн-энциклопедия. peoples.ru/science/physics/brid.
3. Халеева И.И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи. М: 1989
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – Москва, 1987
5. Тер-Минасова С.К. Язык и межкультурная коммуникация. М:2004.
6. Құнанбаева С.С. Қазіргі шеттілдік білім берудің теориясы мен практикасы.- Алматы: ҚазХҚжӘТУ, 2010 – 108 б.
7. Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы: «Аруна LTD» ЖШС, 2005
8. Письмо. Значение в Современном энциклопедическом словаре. encyclopediacic.slovaronline.com/П/
9. Темпл Ч. Кез-келген стратегияларда қолдануға болатын стратегиялар. Алматы: Фонд «21 век», 2001

СИНЕРГЕТИЧЕСКАЯ ПРИРОДА СЕМАНТИКИ ЛЕКСЕМ

П.Ж. Балхимбекова, О.В. Ашуркова
Кокшетауский университет им. А. Мырзахметова
Кокшетау, Казахстан

Ключевые слова: когнитивный подход, семантика лексем, картина мира, концептосфера, языковая система.

В свете развития когнитивной лингвистики, «центром тяжести» которой является изучение проблем знания и сознания, исследования в области лексического значения (в том числе – разработка теории полисемии) особое значение приобретают новые аспекты рассмотрения и оказываются в центре внимания исследователей, потому что в случае принятия новых точек зрения возникает ряд возможностей для изучения концептуализации, категоризации, развития и функционирования языкового сознания, деятельности мыслительных структур и т. д. Так, по справедливому замечанию А.М. Плотниковой, «когнитивная лингвистика рассматривает внутренние, ненаблюдаемые процессы, управляющие обработкой, хранением и использованием знаний, исследует способы познания мира с помощью языковых знаков. (...) Когнитивный подход к анализу языковых фактов стал характерной чертой различных направлений современной лингвистики. Такие черты современной когнитивистики, как акцентирование антропоцентризма, признание объективно существующих связей между лингвистикой и психологией, лингвистикой и культурологией, послужили причинами интереса ученых к когнитивной парадигме научного знания» [1, с. 95].

В настоящее время нельзя дать ответы на ключевые вопросы языкознания, не рассматривая принципы, которые управляют и в целом определяют познавательную, когнитивную деятельность человека. Ныне когнитивисты убеждены, что язык следует рассматривать не как замкнутое автономное образование, а как систему, коррелирующую с другими системами человека. В основе когнитивного отношения к языку лежит понимание и изучение языка как «средства формирования и выражения мысли, хранения и организации знания в человеческом сознании, обмена знаниями». Язык – это окно в окружающий и духовный мир человека, в его интеллект, это средство доступа к тайнам мыслительных процессов. В связи с этим, цель когнитивной лингвистики состоит в том, чтобы посредством языка проникнуть в формы разных структур знания и описать существующие между ними и языком зависимости, смоделировать, насколько это возможно, сами эти структуры, их содержание и связи, внося вклад в общую теорию интеллекта, ведь, по словам Н.Н. Болдырева и О.В. Магировской, «сложный характер когнитивной деятельности заключается в ее многоуровневой организации и предполагает осуществление субъектом познания различных ролевых функций. В науке имеются достаточно многочисленные исследования таких антропоцентрических координат, как наблюдатель, интерпретатор, субъект оценки. Они помогают глубже проникнуть в сложную систему языка...» Исследователи подчеркивают также, что «анализ языка в его тесной взаимосвязи с ментальной деятельностью человека предполагает соотнесение языковых и мыслительных структур. Это позволяет объяснить особенности когнитивной организации субъекта познания» ... [2, с. 12]. При этом лингвисты стараются подойти к решению проблем сообща, «объединяя усилия разных наук и вырабатывая как некоторую общую систему допущений (assumptions), так и критически пересматривая накопившиеся по этому поводу знания в свете новейших достижений наук, которые ранее были неизвестны»; акцентируя внимание на данном факторе, Е.С. Кубрякова отмечает, что «когниция охватывает любые формы постижения мира... когниция – это формирование сведений о мире» [3, с. 13].

Исследование семантической структуры слова связано с проблемой осмысления содержания и формы знака и, в частности, основывается на положении о том, что значение как единство формы и содержания формируется лишь в сознании говорящего, а потом и слушающего как единство образов формы слова и содержания.

В современных исследованиях уже не подвергается сомнению утверждение о том, что «процесс формирования значений представляет собой когнитивный, познавательный процесс, тесно взаимосвязанный с познанием окружающего мира и формированием соответствующих понятий» [4, с. 82]. При этом идеальное содержание не покидает пределов сознания, т. е. задуманное значение не выходит в объективный мир в виде готового знания, «прикрепленного» к материальной форме. Иными словами, когнитивный подход к данному исследованию предполагает, что вся роль в формировании языковых значений принадлежит человеку как участнику коммуникации, наблюдателю и носителю опыта и знаний.

Когнитивный подход предполагает исследование с опорой на единство образов формы и содержания языковой единицы, учет человеческого фактора, т. е. того, как в реальности осуществляется актуализация того или иного ЛЗ на уровне сознания среднего носителя языка и определение функционирования отдельных лексических и фразеологических единиц, специализированных на выражении сходных либо оппозитивных (как это имеет место в нашем случае) значений. Ведь, как справедливо указывает Е.Г. Беляевская, «семантическая структура многозначной лексемы формируется благодаря единству когнитивной модели, которая является общей для составляющих семантическую структуру значений-микрофреймов, различающихся своими референциальными уровнями. Когнитивная модель лексемы обеспечивает ее тождество как виртуальной единицы языковой системы, а также, указывая на единый ракурс «видения» различных обозначаемых, определяет потенция дальнейшего развития семантической структуры, обусловленные когнитивной основой данной языковой системы [5, с. 23].

В лингвистической литературе последних лет доминирует точка зрения, согласно которой в дефиниции должны быть отражены все компоненты плана содержания языковой единицы, а не только значения, взятые в узком смысле. Помимо референциальных сведений о лексической единице в дефиниции помещаются коннотативные, прагматические, коммуникативные семы (это связано с общим стремлением к обогащению лексикографического описания за счет компонентов, которые ранее отражались слабо и несистематично). Такая установка является достаточно плодотворной, так как, действительно, план содержания вмещает больше, чем это представлено в словарных толкованиях. Его следует искать в направлении, диаметрально противоположном представленному выше, хотя жестко провести границу между «голой» семантикой слова и ассоциируемыми с ним в сознании носителя языка индивидуальными (культурными, фоновыми и др.) наращиваниями непросто [6, с. 110].

В современной лингвистической литературе нет общего мнения по поводу того, что представляет собой семантическая основа многозначного слова, т. е. его содержательное ядро. Эту проблему изучали лингвисты различных школ на протяжении почти полутора. В качестве понятий, отражающих семантическую общность лексемы, были предложены: общее значение слова, семантический инвариант, семантический центр, определенным образом упорядоченная структура значений ЛСВ и т. д. Например, по мнению исследователей, определение общего значения многозначного слова является одной из самых трудных задач в области поиска смыслового ядра, которое, присутствуя в значении каждого из его вариантов, остается их неизменной основой.

В рамках определения уровня функционирования данного содержательного ядра особое значение приобретает понятие уровня языковой системы. Принятие в данной работе языковой системы как глубинного уровня, на котором функционируют лексемы, совпадает с представлениями о функционировании особым образом организованного материала языковой системы [7].

В целом же, современные лингвокогнитивные исследования показывают возможности естественного языка как средства доступа к сознанию человека, его концептосфере, к содержанию и структуре концептов как единиц мышления. Лингвистические методы, используемые для описания лексической и грамматической семантики языковых единиц, становятся методами лингвокогнитивного исследования. Когнитивная лингвистика исследует семантику единиц, репрезентирующих (объективирующих, вербализующих, овнешняющих) в языке тот или иной концепт [8, с. 7]. Исследование семантики языковых единиц, объективирующих концепты, позволяет получить доступ к содержанию концептов как мыслительных единиц.

В акте речи вербализуется коммуникативно релевантная часть концепта. Исследование семантики языковых единиц, вербализующих концепт, – путь к описанию вербализованной части концепта. Причины вербализации или отсутствия вербализации концепта – чисто коммуникативные. Наличие или отсутствие вербализации концепта не влияет на реальность его существования в сознании как единицы мышления.

Наличие большого числа номинаций того или иного концепта свидетельствует о высокой номинативной плотности данного участка языковой системы, что отражает актуальность вербализуемого концепта для сознания народа [6, с. 47]. Концепт в случае коммуникативной необходимости может быть вербализован различными способами (лексическими, фразеологическими, синтаксическими и др.).

Метод семантико-когнитивного анализа предполагает, что в процессе лингвокогнитивного исследования от содержания значений мы переходим к содержанию концептов в ходе особого этапа описания – когнитивной интерпретации.

Использование полученных когнитивных знаний для объяснения явлений и процессов в семантике языка, углубленного изучения лексической и грамматической семантики осуществляется в рамках когнитивной семасиологии.

В концептосфере каждого народа есть немало концептов, имеющих яркую национальную специфику. Часто такие концепты трудно или даже невозможно передать на другом языке. Многие из этих концептов «руководят» восприятием действительности, пониманием происходящих явлений и событий, обуславливают национальные особенности коммуникативного поведения народа. Для правильного понимания мыслей и поведения другого народа выявление и описание содержания таких концептов являются исключительно важными [9, с.156].

Как отмечают З.Д. Попова и И.А. Стернин, «под картиной мира в самом общем виде предлагается понимать *упорядоченную совокупность знаний о действительности, сформировавшуюся в общественном (а также групповом, индивидуальном) сознании*» [9, с.31].

Разумеется, не все лексические единицы в равной мере несут информацию о национальном характере и мировоззрении. Как утверждает А.М. Эмирова, «познание человеком объективного мира начинается с процессов ощущения, восприятия, т.е. с сенсомоторного опыта, который затем перерабатывается нервной системой человека в форме концептов разного типа, откладывается в памяти и при необходимости извлекается и используется в коммуникативно-познавательных акциях. Результаты познавательной деятельности человека образуют систему концептов – концептосферу – как отдельного человека, так и народа в целом» [10].

Говоря о связи внутренней формы с формированием концептосферы языка, Е.М. Маркова подчеркивает, что «мотивировочные признаки всегда бросаются в глаза при сопоставлении языков, так как сопоставление особенностей мотивации одних и тех же названий в разных языках позволяет увидеть то, на что мы часто не обращаем внимания, – следы языкового творчества народов, специфику его мировидения и мировосприятия. Этноспецифика словесного знака связана прежде всего с образными компонентами, помогающими реализовать ту или иную модель, с ассоциациями, возникающими у носителей разных языков. К примеру, ВФ рус. спичка указывает на ассоциативную связь данного предмета со спицей, а чеш. *zápalka* ('спичка') – на то, что этот предмет можно *zapálit* ('зажечь') ». На наш взгляд, наиболее продуктивным для исследования как отдельных лексем, содержащих значения *создавать/разрушать*, так и фразеологических единиц различного типа с методологической точки зрения будет декларируемый Е.М. Марковой подход к образности значения, где образность значения истолковывается как «важнейший признак и единиц фразеологической номинации. Но в отличие от слова, ВФ которого составляет отдельный признак, положенный в основу номинации, ВФ фразеологизма образует ситуация, которая становится прототипической для нового значения. ВФ фразеологизма отражает первоначальное восприятие, видение обозначаемой денотативной ситуации, поэтому образно ее называют «упаковкой», «когнитивно-дискурсивной колыбелью» фразеологической единицы. Она развивается в результате ассоциативного «наложения» свободно-синтаксического прототипа, обозначающего ситуацию в прямом значении, на переосмысленную ситуацию в ее новом, образном представлении [11],[12].

По нашему мнению, этот подход (т.е. рассмотрение ассоциативного наложения свободно-семантического прототипа на переосмысленную ситуацию) в равной мере продуктивен как при изучении фразеологических единиц, так и свободных сочетаний, так как ассоциативный потенциал семантики слова актуализируется и в них не только в процессе отражения денотативной ситуации, но и разворачивает возможности формирования прагматического потенциала слова (см. об этом ниже). Данное исходное положение согласуется и с утверждением В.А. Герман и И.А. Пищальной о том, что «лингвисты хорошо знают, что в языке могут существовать вроде бы тождественные объекты (единицы, элементы), характеристики которых неодинаково воспроизводятся в равных условиях существования этих объектов (например, структурно и лексически тождественное предложение в одних и тех же условиях речевой ситуации способно репрезентировать разные смыслы в зависимости от среды своего обитания – содержания концептуальной системы коммуникантов). Определенные свойства единиц языка способны проявляться лишь при определенных условиях, и неизвестно, существуют ли они сами по себе (например, «актуализация» разных компонентов семной структуры слова в зависимости от условий речевой ситуации свидетельствует о том, что никогда все выделенные компоненты не реализуются одновременно, а отсюда вполне правомерен вопрос о сущности значения слова и вообще о наличии/отсутствии этой единицы в речевой деятельности) » [13, с.41]. В то же время, данный подход логически приводит нас к необходимости учета феномена, называемого в современной лингвистике синергетикой слова (ср. высказывание В.И. Шаховского о синергетике Слова, «в голограмме которого переструктурируются смысловые конституэнты, адаптируясь к социальным изменениям в обществе и конкретной коммуникативной ситуации, всё время провоцирующим деривацию новых смыслов и новых семиотических знаков. Сюда же отнесем и внимание лингвистов к магии в материализации

мифов и метафор... с помощью синергетики и магии (фасцинации) Слова модифицируется семиотико-смысловую картину мира русскоязычной действительности и её восприятия в разной степени поддавшихся этой магии адресатов.

Список использованной литературы

- 1 Плотникова А. М. Когнитивные аспекты изучения семантики (на материале русских глаголов) : Учеб. пособие. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та. 2005 – 140 с.
- 2 Болдырев Н.Н., Магировская О.В. Языковая репрезентация основных уровней познания. – Вопросы когнитивной лингвистики, № 2(019) 2009. - С. 7-17.
- 3 Кубрякова Е.С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики. - Вопросы когнитивной лингвистики. - № 1 (001) – 2004.-С. 6-18.
- 4 Агаркова Н.Э. Концепт «деньги» как фрагмент английской языковой картины мира (на материале американского варианта английского языка). Канд. дисс. - Иркутск, 2001. -
- 5 Беляевская Е.Г. Семантическая структура слова в номинативном и коммуникативном аспектах (Когнитивные основания формирования и функционирования семантической структуры слова). Докт. дисс. -М., 1992.– 410 с.
- 6 Пименова М.В. Концепты внутреннего мира. Докт. дисс.. – Москва, 2001. – 494 с.
- 7 Песина, С. А. Слово в когнитивном аспекте: монография / С. А. Песина.– М.: Наука «ФЛИНТА», 2011.– 175 с.
- 8 Антология концептов. Под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. Том 1. Волгоград: Парадигма, 2005. – 352 с.
- 9 Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. – Воронеж, 2007. –314 с.
- 10 Эмирова А. М. Когнитивная фразеология: опыт полевоего анализа. -Симферополь, 2013.- 224 с.
- 11 Маркова Е.М. Внутренняя форма слова и фразеологизма: когнитивный, лингвокультурный и лингводидактический аспекты. -Русский язык за рубежом. -№ 5. – 2011. С.
- 12 Семантическая эволюция праславянской лексики (на материале имен существительных). Монография. - М.: ИИУ МГОУ. - 2014. - 312 с.
- 13 Герман И.А., Пищальникова В.А. Введение в лингвосинергетику. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 1999. – 110 с.

СПОСОБЫ ПЕРЕДАЧИ РЕАЛИЙ ПРИ ПЕРЕВОДЕ РОМАНОВ Ф.КУПЕРА НА РУССКИЙ ЯЗЫК

А.Б. Бектасова, Қазыбек Г.Қ.
магистрант 1 курса КазНУ аль-Фараби,
научный руководитель: и.о. профессора КазНУ имени аль-Фараби
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: реалия, способы передачи, Ф.Купер, романы, анализ.

Язык играет важную роль в жизни человека и общества в целом. Язык – это определенное отражение культуры народа, говорящего на этом языке. Он несет в себе национально-культурный код того или иного народа. В языке, в его лексике встречаются слова, в значении которых может быть выделена особая часть, отражающая связь языка и культуры, называемая культурным компонентом семантики языковой единицы. К таким словам прежде всего относятся слова реалии.

Следует отметить, что данным языковым единицам уделяется достаточное внимание в работах отечественных и зарубежных исследователей. С. Влахов и С. Флорин обратили внимание на такие «непереводимые» элементы почти полвека тому назад. В их книге «Непереводимое в переводе» была представлена полная характеристика, классификация и способы перевода реалий. Основных трудностей передачи реалий при переводе две: 1) отсутствие в ПЯ соответствия (эквивалента, аналога) из-за отсутствия у носителей этого языка обозначаемого реалией объекта (референта) и 2) необходимость, наряду с предметным значением (семантикой) реалии, передать и колорит (коннотацию) – ее национальную и историческую окраску. [1, с. 80] По мнению С. Влахова и С. Флорина, о реалиях как о носителях колорита, конкретных элементах национального своеобразия, заговорили в начале 50-х годов XX века. Л.Н. Соболев в своей работе «О переводе образа образом» дает более узкое толкование термина «реалии». По его мнению, этим термином обозначаются «бытовые и специфически национальные слова и обороты, не имеющие эквивалентов в быту, а,

следовательно, и в языках других стран, и слова из национального быта, которых нет в других языках, потому что нет этих предметов и явлений в других странах. [2, с. 290]. Очень сжатое определение реалий дает Л. С. Бархударов: «слова, обозначающие предметы, понятия и ситуации, не существующие в практическом опыте людей, говорящих на другом языке».[3, с. 95]

Джеймс Фенимор Купер – один из первых американских писателей, который, как и Джек Лондон, Майн Рид, Вашингтон Ирвинг начал переосмысление индейской темы, встав на позицию сочувствия туземным народам. Особенно это заметно в его романах «Последний из могикан...» и «Следопыт». Его считают классиком приключенческой литературы и членом Американского философского общества.

Слова-реалии занимают большое место в романах Дж.Ф. Купера, позволяя писателю наглядно показать особенности жизни, быта и культуры коренных жителей народов Америки и тем самым играют роль яркого стилистического средства. Отмечается, что изучение опыта по передаче на русский язык текстов произведений Дж.Ф. Купера, связанных с индейской тематикой, представляет большой интерес в общепереводческом плане для решения вопроса об исходных принципах и конкретных способах перевода так называемых «чужих реалий».

Реалии – «это слова, называющие предметы и понятия быта, культуры, исторической эпохи, социального строя, государственного устройства – то есть специфические особенности одного народа, отличие его от других народов». Реалии - объективные факты как исторический фон литературного или иного описания; в методике преподавания иностранных языков - этнические или национальные особенности, получившие отражение в данном языке, но не переводимые на другие языки. Реалия - предмет, вещь. [4, с. 816] Все реалии можно разделить на: географические, этнографические, общественно-политические и исторические.

В художественных произведениях Дж. Ф. Купера словам-реалиям, взятым из различных индейских языков, принадлежит важная лингвостилистическая функция, связанная с хронологическим колоритом отраженной в них действительности. Их адекватная межъязыковая передача является одной из важнейших задач при переводе произведений на русский язык. В переводах романов применяются различные приемы передачи реалий. К ним относятся транскрибирование, транслитерация, замена реалий, приблизительный перевод, причем в ряде случаев прослеживается связь между выбором той или иной переводческой стратегии и характером передаваемой реалии.

В данной статье будут анализированы реалии и способы их передачи на русский язык в романах Ф.Купера. А именно пенталогия о Кожаном Чулке – это цикл из пяти романов, созданных в разное время. Это «Пионеры» (1823), «Последний из могикан» (1826), «Прерия» (1827), «Следопыт» (1840) и «Зверобой» (1841). Все они объединены образом центрального героя – пионера-первопроходца Натаниэля (Натти) Бампо, который выступает под прозвищами Зверобой, Следопыт, Соколиный Глаз, Длинный Карабин, Кожаный Чулок и показан в разные годы его жизни. Он двадцатилетний юноша в «Зверобое» (действие происходит в 1740 году), зрелый мужчина в «Последнем из могикан» и «Следопыте» (1750-е), пожилой человек в «Пионерах» (конец XVIII века) и глубокий старик в «Прерии» (1805 год). Строятся романы пенталогии в целом по одной схеме. В каждом из них Кожаный Чулок кому-то помогает, выручает из беды, спасает от смерти и затем, когда его миссия окончена, уходит один в леса, а когда лесов не остается – в прерию.

Первый пример:

«Oh, Judith, them flaunting, gay, scarlet-coated officers of the garrisons have dorm all this mischief!» [5, p. 290]. «О, Джудит, вот что наделали эти щеголи-красномундирники из форта! В них ведь все зло!» [6, с. 340]. Перевод с оригинала был осуществлен Т. Грица. Реалия переведена очень красиво в том плане, что переводчик Т. Гриц заменил существительное «officers», дословно переводимое как «офицеры», словом, придающим высказыванию экспрессию (рус. «щеголи»). Двухосновное существительное «scarlet-coated» переведено как «красномундирники» и относится к историческим реалиям. Здесь переводчик стремится к описанию национально-специфических особенностей исторических событий.

Следует отметить, что в произведениях Дж. Ф. Купера используется большое количество слов-реалий, обозначающих этнические и социальные общности и их представителей (так называемые «этнотимы»).

Второй пример:

«If you are Sergeant Dunham's daughter, the great Prophet of the Delawares never uttered a plainer truth.» [7, p. 18]. «Если вы дочь сержанта Дунхема, то даже Великий Пророк делаваров не высказал бы истины более очевидной.» [8, с. 17]. Перевод с английского языка был сделан Р. Гальпериной, Д.

Каравкиной, В. Курелла. Переводчики ниже дают сноску, чтобы предоставить читателю информацию о племени: Делавары – североамериканское индейское племя, поддерживавшее англичан во время англо-французских войн за американские колонии; создали могучий союз племен, в который входили и могикиане. Удивляет то, что переводчик, в соответствии с русской традицией, использует написание названия племени с маленькой буквы, однако в тексте оригинала слово написано с заглавной буквы.

Известно, что особую группу в переводе составляют имена собственные - слова, с одной стороны, являющиеся частью безэквивалентной лексики, с другой стороны - способные выполнять колористическую функцию.

Несмотря на то, что многие теоретики и практики перевода считают имена собственные скорее частью пласта безэквивалентной лексики [Влахов, Флорин, 1980], которому присущи свои признаки и приемы передачи при переводе, в нашем исследовании подобным словам уделено определенное внимание, поскольку нередко приемы передачи безэквивалентной лексики совпадают с приемами перевода слов-реалий.

Третий пример:

«But Indians must be there; perhaps some old mass-mates of your own, Master Arrowhead.» [7, p. 12]. «Но должны же здесь быть индейцы. Может, кто из ваших старых земляков, мастер Разящая Стрела?» [8, с. 10]. В данном случае переводчик отталкивается от буквального перевода слова «Arrowhead» - наконечник, острие стрелы, но, учитывая особенности переводимого романа, он, мастерски пользуясь фоновыми знаниями об индейцах, переводит имя героя как Разящая Стрела.

В процессе анализа оригинальных текстов и их переводов на русский язык установлено, что преобладающим способом передачи слов-реалий является транскрипция, в отдельных случаях сочетающаяся с элементами транслитерации и объяснением посредством сноски. Несомненно, перевод исторических реалий очень сложен без применения сноски, ибо отступление от оригинала в целях исторической справки считается неоправданным.

Таким образом, решение вопроса о выборе определенного приема при переводе реалии будет напрямую зависеть от задачи, которая стоит перед переводчиком: сохранить колорит языковой единицы с возможным ущербом для семантики или передать значение реалии (если оно не известно), утратив при этом колорит. А также могут влиять и другие различные факторы, как ориентирование текста на аудиторию, передача замысла автора оригинала.

В заключении стоит отметить, что в данной статье была рассмотрена одна из актуальных тем как «Способы передачи реалий в произведениях Ф. Купера». Изучена структура и особенности слов-реалий. Подводя итоги проделанного анализа можно сформулировать основные выводы. При рассмотрении и сопоставлении переводов произведений Дж.Ф. Купера, выполненных в различные периоды, можно отметить большое разнообразие подходов к решению проблемы передачи слов-реалий в отечественной переводческой традиции. В целом существующие русские версии романов Дж.Ф. Купера можно признать адекватными в плане передачи слов-реалий индейского происхождения, хотя в отдельных случаях степень эквивалентности оригиналу различна.

Анализ оригинальных английских текстов и текстов их русских переводов показывает, что переводчики демонстрируют разнообразие приемов, которые можно использовать при переводе реалий. С точки зрения частоты употребления приемов практически все способы применяются достаточно часто, однако способ опущения реалий при переводе редко используется. Это свидетельствует о стремлении переводчиков придерживаться текста оригинала и при выборе того или иного приема руководствоваться авторским замыслом. Следовательно, можно считать вопрос о словах-реалиях проблемным в современной теории перевода, не имеющим однозначного решения, но представляющим большой интерес для теории и практики перевода.

Установлено, что слова-реалии в анализируемых произведениях Дж. Ф. Купера служат преимущественно для передачи исторического колорита и способствуют наиболее полному воплощению замысла автора, стремящегося к описанию национально-специфических особенностей исторических событий.

Список использованной литературы:

1. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – М.: Международные отношения, 1980. – 343 с.
2. Соболев Л.Н. О переводе образа образом // Вопросы художественного перевода. – М.: Высшая школа, 1955. – 290 с.
3. Бархударов Л.С. Язык и перевод. - М.: Международные отношения, 1975. – 240 с.
4. Комлев Н.Г. Словарь иностранных слов. -М.: Эксмо-Пресс, 2000. – 1168 с.
5. Cooper J.F. The Deerslayer. - L.: Wordsworth Editions Limited, 2005. – 423 p.

6. Купер Д.Ф. Зверобой, или Первая тропа войны / Пер. с англ. Т. Грица. - Алма-Ата: Жалын, 1981. – 512 с.
7. Cooper J.F. The Pathfinder or The Inland Sea. - Ох.: Oxford University press, 2000. – 528 p.
8. Купер Д.Ф. Следопыт, или На берегах Онтарио / Пер. с англ. Р. Гальпериной, Д. Каравкиной и В. Куреллы. - М.: Изд-во «Правда», 1982. – 462 с.

ЛИНГВО-ДИДАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТОВ В ОВЛАДЕНИИ ИНОЯЗЫЧНЫМ ОБЩЕНИЕМ

Г.С. Габдкаримова

Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: субъект общения, коммуникация, технологии обучения, метод, психологическое воздействия рекламы: когнитивный (передача информации, сообщения), аффективный (эмоциональный аспект, формирование отношения), суггестивный (внушение), манипулятивная семантика (изменение смысла слов и понятий).

Реклама представляет собой особый вид межкультурной коммуникации, характерной особенностью которой является фактор воздействия, требующий использования особых методов обучения иностранному языку, в частности бизнес коммуникации, с помощью которых реализуется основная цель любой рекламы – привлечение внимания и побуждение к действию. При этом реклама испытывает на себе влияние множества разнородных факторов внешней среды и гибко реагирует на это влияние.

Некоторые исследователи сравнивают рекламу после воздействия на массовое психологическое сознание с тем воздействием, которые оказывают искусство и религия: «The primary function of advertising is to introduce a wide range of consumer goods to the public and thus support the free market economy, but this is clearly not its only role; over the years it has become more and more involved in the manipulation of social values and attitudes, and less concerned with the communication of essential information about goods and services. In this respect it could be argued that advertising nowadays fulfils a function traditionally met by art or religion» [5, 156].

Основная цель рекламного текста – привлечь внимание, вызвать субъекта на коммуникацию и стимулировать сбыт. Для достижения этой цели составители рекламного текста обращаются к использованию различных лингвистических и психологических приемов. Рекламный текст должен отличать доходчивость, яркость, лаконичность. Законы конкурентной борьбы требуют от создателей рекламы максимальной точности при передаче информации, выразительности. Работа по составлению рекламного текста предполагает наличие не только определенного дарования или желаний, но и соответствующей профессиональной квалификации. Очевидно, что для создания рекламного текста необходимо обладать совершенно определенными коммуникативными навыками.

Рекламный текст с позиции современной прагматической лингвистики характеризуется как яркая речевая форма социального воздействия, как однонаправленное речевое действие, содержанием которого становится социальное воздействие адресанта на адресата посредством разъяснения и информирования [6; 85].

Кроме описания характеристик товара реклама несет дополнительную нагрузку за счет заложенного в текст иллюкативного намерения отправителя текста, так как цель рекламы – привлечь внимание потребителей к тому или иному товару.

Говоря о процессе рекламного воздействия на получателя, безусловно, необходимо отметить, что центральным его элементом является рекламное обращение. Именно рекламное обращение представляет создателя рекламы его целевой аудитории, потенциальным покупателям.

Рекламное обращение можно определить как элемент рекламной коммуникации, являющийся непосредственным носителем информационного и эмоционального воздействия, оказываемого коммуникатором на получателя. Это послание, имея конкретную форму (текстовую, визуальную, символическую и т.д.) и поступает к адресату с помощью конкретного канала коммуникации.

Содержание рекламного обращения определяется множеством факторов, среди которых главную роль играют цели и характер воздействия на адресата.

Воздействие рекламы на получателя признано создавать у него социально – психологическую установку. «Установка – это внутренняя психологическая готовность человека к каким-либо действиям» [7, 16].

В целом можно утверждать, что реклама – это не только информация, это также психологическое программирование людей.

Когда мы говорим о психологическом программировании людей, необходимо введение понятия манипуляция.

Манипуляция – это способ господства путем духовного воздействия на людей через программирование их поведения. Как замечает Г.Шиллер, «для достижения успеха манипуляция должна оставаться незаметной. Успех манипуляции гарантирован, когда манипулируемый верит, что все происходящее естественно и неизбежно. Для манипуляции требуется фальшивая действительность, в которой ее присутствие не будет ощущаться» [8, 156].

Уже с этой точки зрения можно выделить следующие основные уровни психологического воздействия рекламы:

- когнитивный (передача информации, сообщения);
- аффективный (эмоциональный аспект, формирование отношения);
- суггестивный (внушение);
- конативный (определение поведения), [9, 269-270]

Сущность когнитивного воздействия состоит в передаче определенного объема информации, совокупности данных о товаре; факторов, характеризующих его качество. Когнитивный уровень воздействия тесно связан с понятием манипуляции.

Важнейшими мишенями, на которые необходимо оказывать воздействие при манипуляции сознанием, являются память и внимание. Задача манипулятора – в чем-то убедить людей. Для этого надо, прежде всего, привлечь внимание людей к его сообщению, в чем бы оно не выражалось. Затем надо, чтобы человек запомнил это сообщение, так как многократно проверенный закон гласит: убедительно то, что остается в памяти.

В целях манипуляции сознанием приходится воздействовать на все виды памяти человека и разными способами. Нужно, чтобы человек запомнил какую-то мысль, метафору или формулу. Например:

1) Очень приятно сделать себе такой подарок перед Рождеством – поменять полы в трех комнатах по цене за две.

TIMBERLAND FLOORING.

Real Wood Floors.

3 Rooms for the price of 2.

Fitted for Christmas.

2) Или приобрести одну пачку лекарств, а вторую получить в подарок.

Two months for the price of one.

Lyc-O-Mato now offers you even better value. Buy one 30 capsule pack of 15 mg pure lycopene – one month's supply – and we'll send you another box absolutely free.

При передаче информации часто используется слова с манипулятивной семантикой (изменение смысла слов и понятий). Разновидностью лжи в прессе является «конструирование» сообщения из обрывков высказывания. При этом меняется контекст, и из тех же слов создается совершенно иной смысл. Истинный смысл можно замаскировать с помощью терминов. Это специальные слова, имеющие точный смысл, причем адресаты резко разделяются на тех, кто знает точное значение термина, и на тех, кто не знает. Но главное, что термины обладают магическим воздействием на сознание, имея на себе отпечаток авторитета науки.

Например, реклама Автомобиля Infinity G35 состоит из терминов автомобильной индустрии:

Some say we outdid ourselves equipping the G35 with 260 horses, zero-lift aerodynamics' and technology like DVD navigation. Perhaps. But we've also outdone the competition. The Infinity G35.

Существует правило: «Сообщение всегда должно иметь уровень понятности, соответствующий коэффициенту интеллектуальности примерно на десять пунктов ниже среднего коэффициента того социального слоя, на который рассчитано сообщение» [10,45].

Человек должен воспринимать сообщение без усилий и безоговорочно, без внутренней борьбы и критического анализа.

Упрощение позволяет высказывать главную мысль, которую требуется внушить аудитории, в «краткой, энергичной и впечатляющей форме» - в форме утверждения. Утверждение в любой речи означает отказ от обсуждения, поскольку власть человека или идеи, которая может подвергаться обсуждению, теряет всякое правдоподобие. Это означает также просьбу к аудитории, к толпе принять идею без обсуждения такой, какой она есть, без взвешивания всех «за» и «против» и отвечать «да» не раздумывая.

Целью аффективного воздействия является превращение массива передаваемой информации в систему установок, мотивов и принципов получателя обращения. Инструментами формирования отношения являются частое повторение одних и тех же аргументов, приведение логических доказательств сказанного, формирование благоприятных ассоциаций и т.д. это можно проследить на следующем примере:

Equity Release Information Centre. Arranging equity release plans since 1985. Equity Release Books. Free to Readers.

This comprehensive book explains the advantages and disadvantages of each plan and what other options you should consider first.

If you are a homeowner aged 55-95 find out if equity release with no monthly repayments is right for you.

Суггестивное воздействие или внушение предполагает использование как осознаваемых психологических элементов, так и элементов бессознательных. Результатом внушения может быть убежденность, получаемая без логических доказательств. Необходимо отметить, что внушение возможно, во-первых, в том случае, если оно соответствует потребностям и интересам адресата, и, во-вторых, если в качестве источника информации может быть использована компания или человек, обладающие высоким авторитетом и пользующиеся безусловным доверием.

Например, в рекламе мотоцикла Hitachi повторение фразы *piece of mind* закрепляет ее в сознании. И потом каждый из нас хорошо знаком с данной фирмой.

There's no competition. When you're looking for a peace of mind. The Hitachi name has been trusted for generation to deliver automobile expertise... After all, what could be more important than a piece of mind?

Конативное воздействие обращения реализуется в «подталкивании» получателя к действию, в подсказывании, что он должен сделать.

Earn more. Be independent. Take charge of your future. Join FedEx Ground in Warren! (Localpick-upanddeliverycontractor).

Например, в данном рекламном тексте, для того чтобы заработать больше денег и быть независимым, чтобы обеспечить себе достойное будущее, необходимо лишь обратиться в компанию FedEx Ground.

If you are looking for a great job that offers good wages, great benefits and a future packed with potential, then you'll fit right in at Nissan.

We are an industry leading tire retailer that specializes in tire & battery replacement.

Совет или рекомендация в данном случае не может быть отвергнута из-за усиления определений: не просто хорошая работа, а замечательная; хорошая зарплата, замечательная выгода. Ни зарплата, ни премии не уточняются, а в определение *замечательный* каждый вкладывает свое понятие.

Для усиления воздействия на адресата и побуждения его к действию нередко используется вызов, например:

At Hertz we're so determined to offer you the best holiday deal, that if any other car rental company quotes you a cheaper weekly price – then we won't just match it, we'll beat it.

Данный вызов заключается в уверенности фирмы в том, что ее цены самые низкие. Адресат не сомневается, не отвечает на вызов, так как в этом нет необходимости.

В методике иноязычного образования реклама является одним из продуктивных материалов в обучении бизнес коммуникация. С учетом вышеизложенных филологических основ и психолингвистической специфики рекламных текстов при обучении необходимо применять технологии информационные-коммуникативные, проектные технологии. При этом обучающиеся определяют коммуникативные стратегии рекламного текста в зависимости от адресата. Использование рекламных текстов также способствует формированию у обучающихся лингвокультурологической компетенции.

Таким образом, реализация функции взаимодействия в рекламном тексте происходит по-разному, но цель этой функции одна – убедить покупателя товаров или потребителей услуг, т.е. адресата, сделать выбор в пользу рекламодателя, отправителя сообщения. При создании рекламного текста применяются различные коммуникативные стратегии. И в рамках преподавания специализированного английского языка и перевода необходимо брать во внимание прагмалингвистические, психолингвистические и лингвокультурологические особенности рекламных текстов.

Список использованной литературы

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. Л., 1981.
2. Бабайцева В.В., Максимов Л.Ю. Современный русский язык. Синтаксис. М., 1987.
3. Белошাপкова В.А. Сложное предложение в современном русском языке. М., 1967.
4. Бельчиков Ю.А. Лексическая стилистика: проблемы изучения и обучения. Б., 1988

5. Vestergaard T., Schroder K. The Language of Advertising. Blackwell Publishers Ltd., 1985.
6. Фомин А.Г. Прагмалингвистические условия порождения рекламного текста (на материале англоязычной рекламы) : Автореф. дис. канд. филол. наук. – Барнаул, 1999.
7. Лебедев А.Н., Боковиков А.К. Экспериментальная психология в российской рекламе. Москва 1995.
8. Шиллер Г. Манипулятивные технологии в системе массовых коммуникаций.
9. Ромат Е.В. Реклама СПб 2001
10. Моль А. Социодинамика культуры. – М.: Прогресс, 1973.

**КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТТЕГІ ОНОМАСТИКАЛЫҚ РЕАЛИЙЛЕРДІ АУДАРУ (ДЖОРДЖ
МАРТИННИҢ» МҰЗ БЕН ЖАЛЫН ӘНІ «ЦИКЛІНІҢ БІРІНШІ КІТАБЫНДАҒЫ
ОНОМАСТИКАЛЫҚ РЕАЛИЙДІ АҒЫЛШЫННАН ОРЫСШАҒА АУДАРУ МӘСЕЛЕСІ)**

Д.Ж. Дауылова

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің «Аударма ісі»
мамандығының 1-курс магистранты,
Алматы, Қазақстан

*Тірек сөздер: аударма, ономастика, реалий, концепт, колорит,
транслитерация, транскрипция, калькалау.*

Ономастика - заттарды жекелеп атайтын жалқы есімді зерттейтін тіл білімі саласы. Ономастика термині сонымен бірге жалқы есім жиынтығын қазіргі ғылымда «онимия «ретінде белгілі онимдерді атау үшін қолданады. Жеке ел, аймақ немесе мәтіндегі жалқы есімдердің тізбегі «ономастикой» («лексикон сөзіне сай) деп аталады. ХХ г. 60-жылдарындағы жеке ономастикалық еңбектерде ономастика термині антропонимика, яғни адамның есімдер жиынтығы мағынасында қолданылған.

Аталушы объектіге қарай жалқы есім бірнеше түрлерге бөлінеді. Ал олар өз ішінде текті-түрлік қатынаста бірнеше кластарға бөлініп кетеді. Мәселен, антропоним адамды немесе бірнеше адамдарды атайтын есімдер жиынтығынан, соның ішінде жеке есім, әкесінің аты, тегі, лақап аты, жасырын атын білдіреді. андроним (әйелін күйеуінің аты, лақап аты немесе фамилиясымен атау), гинекономим (еректі кейін фамилиясы болып қалған шешесінің не әйелінің атымен немесе лақап атымен атау), патроним (әкесінің не әкесінің тегіндегі атпен немесе лақап атпен атау) онимдердің бір түрі.

Кез келген шет тілін оқытудың негізгі мақсаты білім мен шеберлікті алу ғана емес, сонымен қатар мәдени, дәстүрлі және тілдік фонды алу болып табылады. Кез келген аудармашы ономастикалық реалийді қызықты және қиын жұмыс деп есептейді. Өйткені тарихты, мәдениетті, дәстүрлерді, қоғамдық тәртіпті, саяси өмірді жеткіліксіз білу немесе дұрыс аудармауы мүмкін. Сол себепті қиын жағдай орын алуы мүмкін, өйткені реалий - бұл тілдің мәдени ұқсастығын беретін сөздер. Мәдениет ерекшеліктері басқа елден белгілі бір адамға белгісіз болуы мүмкін, сондықтан аудармашы- бұл «нақты» аударма үшін жауап беретін адам. Көптеген қазақ, ресейлік және шетелдік зерттеушілер өз жұмысын реалийді зерттеуге арнады. Бұл мәселе өте қарқынды және шебер зерттелді, бірақ ол әлі де өзекті мәселе болып қалады.

«Реалий «сөзі ортағасырлық латын тілінен шыққан, онда ол бастапқыда» нақты заттар», яғни абстрактілерге қарағанда материалдық заттар дегенді білдіреді. Аударматанудағы шындықты білдіру үшін пайдаланылатын ұғымдар. Реалий- аудармашының ең қиын, күрделі құбылысы. Реалийді аудару қиындығы: 1) аударма тілінде сәйкестек табылмауы; 2) реалийдің заттық мағынасымен бірге колоритін, оның ұлттық және тарихи бояуын жеткізу. Реалийді әдеби көркем шығармада аудармас бұрын, алдымен стилистикалық- композициялық рөлін түсіну тиімді. Бұл сол реалиймен қатар орналасқан сөздердің қолданылу мағынасына қарай анықталады. Түпнұсқа мен аударма тілінің реалийін салыстыру барысында оның семантикалық жақындығы айқындалады. Аударылатын тіо мен аударма тіліндегі реалийдің стилистикалық экспрессиядағы ұқсастығы аударманың дұрыстығын көрсетеді. Ономастика дегеніміз - тіл білімінің жалқы есімдерді зерттейтін саласы. Бұл термин жеке атауларды белгілеу үшін қолданылады.

Болгар аудармашылары Влахов және Флорин реалийді тереңдете зерттеді, осы сөздің қазіргі мағынасын ойлап тапты. Реалийді аудару аудармашыдан аса сақтықты талап етеді. Біз нақты сипатталуы және анықталуы мүмкін ұғымдар мен объектілерді есте сақтаймыз дегенмен, олардың мақсатты тілге аудару кезінде елеулі ауытқулар мен вариациялар туындауы мүмкін. Бұл пайдалану жиілігі бойынша, тілдегі рөліне, болмыс мағынасына байланысты, болмыс деп аталатын сөздің ешқандай термиялық түсі жоқ; олар тіпті бастапқы мәтіннің ең қарапайым мазмұнында да

ерекшеленбейді, бұл аудармашының ең үлкен қиындығы болып табылады. Реалий әр түрлі мәтіндерде жиі кездеседі.

Кез келген тілдің лексикалық қорының негізгі қабатын жалқы есімдер құрайды. Жалқы есімдерсіз адамзат қарымқатынасы болуы мүмкін емес. Белгілі ғалым-топонимист Э.М. Мурзасв былай деп жазған: «Қазіргі алғашқы географиялық атауларсыз елестету мүмкін емес. Пошта, телеграф, темір жолдар ең қызметтерін тоқтатады, ұшақтар әуежайда, кемелер аты жоқ кеме тоқтайтын жерлерде тұры» қалған болар еді.

Жалқы есімдер адамның барлық тұрмысына қағысты. сондықтан ономастиканың теориясы мен прагматикасын білу лингвистер мен әдебиетшілерге, журналистер мен тарихшыларға, басқа да филолог-мамандарға қажет. Жеткілікті ономастиканың білім тіл игеруде, мәдени-аралық қатынас пен аударма техникасын меңгеруге, шығарма мазмұнын ашуда, оны түсіну үшін аса кемегін тигізеді.

Әрбір ғалым «фэнтези» терминін әр түрлі түрде түсіндіреді, оның дефинициясында өз мағынасын ашып, осы жанрға тән белгілі бір туындылар тобын қалыптастырып және жанрдың шығу тегі туралы өзінің түсінігін қалыптастырады. В. Гончаровтың пікірінше, қиял - бұл «объективті идеализм ұстанымынан ғаламның сипаттамасы» [2, б.216]. Т. Чернышовтың кітабында «табиғат» қиял-ғажайып қиял бұл-қолдайтын моделінің нақтылығы, ертегі сюжет.

«Тақ ойыны» - американдық жазушы Джордж Р. Р. Мартиннің фантастикалық романдары сериясындағы «Мұз бенен оттың әні «алғашқы романы. Ол алғаш рет 1996 жылдың 1 тамызында жарияланды.

Бұл жұмыста «Тақтар ойыны» романының ең көп сөз тобы ономастикалық реалийлар кездеседі: The Seven Kingdoms – «Семь Королевств» - жеті патшайым, Winterfell–Винтерфелл, Lord of Bones – «Костяной лорд» – сүйектен жасалған лорд. Мұндай түрдегі реалийдің көп саны жаңа кейіпкерлермен және нақты әлемнің объектілерімен бұрын болмаған ойдан шығарылған әлем құруға ұмтылыспен негізделген.

Келесі этнографиялық және мифологиялық реалийлар: The Dothraki – «Дотракийцы» -дотракийлықтар, Wildfire–» Дикая огонь» -жабайы от, басқалары – «Белые ходоки» - ақ жүргіншілер. Басты және қоғамдық өмірдің реалийі: The Night's Watch –» Ночной дозор» -түнгі дозор, The Iron Throne –» Железный Трон» - темір трон.

Көптеген топтар бейбітшілік пен табиғаттың болмысын құрайды: Қарудың белгілері мен ассоциативті реалий: Blackfire- «Черное пламя» - қара от, The Wall – «Стена» - қабырға, Beyond the Wall- «За Стеною» -қабырғаның ар жағындағылар, The winter is coming – «Зима близко» -қыс жақындап келеді.

«Тақтар ойыны» романындағы кейіпкерлер мен географиялық атауларды сипаттау үшін автор пайдаланатын өз аттарын аудару тәсілдері мен тәсілдерін талдау тұрғысынан үлкен қызығушылық танытады. Реалийді аударудың ең көп таралған әдістері транслитерация, транскрипция, калькалау, нақтылау аудармасы, шамамен аударма және трансформациялық аударма болып табылады. Бұл романды аударғанда, реалийды аударудың келесі тәсілдері қолданылады:

«Тақтар ойыны» романы кейіпкерлер мен географиялық атауларды сипаттау үшін автор пайдаланатын өз аттарын аудару тәсілдері мен тәсілдерін талдау тұрғысынан үлкен қызығушылық танытады. Шындықты аударудың ең көп таралған әдістері транслитерация, транскрипция, калькалау, сипаттама аудармасы, шамамен аударма және трансформациялық аударма болып табылады. Бұл романды аударғанда, реалийды аударудың келесі тәсілдері қолданылады:

- Транслитерация және транскрипция – бұл түпнұсқаның лексикалық бірліктерінің қалпын аударылатын тіл әріптері көмегімен құрудың әдістері. Транскрипция кезінде шет тіл сөзінің дыбыстық қалпы, ал транслитерация кезінде графикалық қалпы (әріптік құрам) жаңғырады. Қазіргі аударма тәжірибесінде жетекші тәсіл транслитерацияның кейбір элементтерінің сақталуымен жүретін транскрипция болып табылады. Тілдің фонетикалық және графикалық жүйелері бір бірінен ерекшеленгендіктен, бастапқы тіл сөз формасының аударма тіліне берілуі біршама шартты және ұқсас болып келеді. Ағылшын-орыс аудармаларында транскрипция кезінде жиі кездесетін транслитерация элементтеріне: кейбір айтылмайтын дауыссыздар мен редуцияланған дауыстылар, қос дауыссыздардың дауыстылар арасында және сөз соңында дауыстыдан кейін берілуі және белгілі үлгілерге аудармада сөздің дыбысталуын жақындатуға мүмкіндік беретін, сөздер орфографиясының кейбір ерекшеліктерінің сақталуы жатады. Мысалы мына түпнұсқада транслитерация әдісі қолданылып отыр: *Tyrion Lannister, the youngest of Lord Tywin's brood and by far the ugliest* [5]. Аудармада: «Тирион Ланнистер, Самый молодой из потомков лорда Тайвина и самый уродливый сын. Терион Ланнистер- Лорд Тайвиннің ең жас және ең ұсқынсыз ұлы.

- Транскрипцияға мысал түпнұсқадағы: *Ser Balon Swannalso fell to Gregor, and Lord Renlyto the Hound* [5]. Аудармада: «Сэр Белон Свонн тоже уступил Грегору, а лорд Ренли проиграл Псу» - Сер Балон Свон Грегоруға, ал Лорд Ренли Хонға құлады.

- Калькалау- сөздің дыбыстық құрамын емес, ағылшын сөзінің немесе сөз тіркесінің бөліктері бойынша аудару. Аударылатын тіл морфемасы мен сөздердің лексикалық сәйкестіктерінің ауысуы арқылы жасалатын түпнұсқаның лексикалық бірліктерінің аудармасы. Калькалау көмегімен географиялық атаулардың көп саны аударылған: Dragonstone – «Драконий камень» (Айдаһар Тас), Shady Glen- «Тенистая Долина» (тін аңғары), Narrow Sea- Узкое море(тар теңіз). Түпнұсқа: The midnight flight to Dragonstone, moonlight shimmering on the ship's black sails. Аударма: «Они бежали ночью, чтобы пробраться к Драконьему камню, Черные паруса корабля блистали в лунном свете» - олар Айдаһар тасқа жету үшін түнде жүгірді, кеменің қара желкендері ай жарығында жарқырады.

Ономастикалық реалийді дұрыс аудару үшін келесі факторларды ескеру қажет: мәтін түрі, мәтіндегі реалий мәні, реалий түрі және олардың бастапқы тіл мәдениетінде жүйелік рөлі, ерекше сөз тіркестерін және аударма тіліндегі «экзотикалық» сөйлемдерді қабылдау дәрежесі.

Мәселен, реалийді аудару – өте маңызды және күрделі міндет. Сондықтан аудармашы мәтін аударылатын мәдениетті, сондай-ақ дереккөздің мәдениетін зерттеуге көп уақыт бөлуі тиіс. Осылайша, тілдің лингвистикалық және мәдени аспектілері ескеріледі.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Тарақов Ә.С.Аударма әлемі, «Қазақ Университеті», Алматы, 2011
2. Белецкий А.А. Лексикология и теория языкознания (ономастика). Киев, 1972
3. Влахов С., Флорин С., Непереводимое в переводе. Москва, Международные отношения, 1980. 341 с.
4. Мартин Джордж Р. Р. Игра престолов: Пер. с англ. Ю. Соколов. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://loveread.me/view_global.php?id=8107
5. Чернышева Т. А. Природа фантастики. Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1984. 331 с.
6. George R. R. Martin.A Game of Thrones [Электронныйресурс]. Режим доступа: http://royallib.com/book/Martin_George/A_game_of_thrones.html

М. ӘУЕЗОВТЫҢ «ҚИЛЫ ЗАМАН» ПОВЕСІНІҢ КӨРКЕМ АУДАРМАСЫНЫҢ ЭКВИВАЛЕНТТІЛІГІ

З.А. Досжан

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің» Аударма ісі»
мамандығының 1-курс магистранты
Алматы,Қазақстан

Тірек сөздер: көркем (поэтикалық) аударма, көркем шығарма, аударманың баламалығы, мағынаның дәлдігі

Аударма барысында сөздің семантикалық мазмұнын ғана емес, сонымен бірге оның түрлі эмоционалды және экспрессивті реңктерін де жеткізе білу маңызды. Сөз сол тілдегі тура мағынасынан бөлек мәтінде басқа сөздермен тіркесіп мүлде басқа мағынаны бере алады.

Аудармашы үшін сөздің семантикалық, экспрессивті-эмоционалды, стилистикалық мазмұнын, оның бүкіл ақпараттық көлемін зерделеудің маңызы зор.

Мәтіннің мазмұның жеткізу барысында қажет сөздік бірліктермен қата қосымша яғни аудармашы өз ойын жеткізу мақсатында пайдаланған қосымша сөздер кездеседі. Адресаттың ақпаратты қабылдауы аудармашының түпнұсқаны интерпретациялауына тікелей байланысы бар.

Д. Швейцер анықтауынша «Баламалықтың негізгі нысан – аударманың балама нәтижесінде жасалуы». Баламалылық – түпнұсқа мен аударма мәтіні аралығындағы белгілі бір мағыналық үйлесімділік.

А.С. Бархударов: «Аударма кезінде түпнұсқа мен аударма баламалылығы алдымен семантикалық ақпарат тепе-теңдігіне негізделеді. Осынау екі тілдегі мәтінді құрайтын, басқаша айтқанда, аударма баламалылығы, ең алдымен, қандай да бір оның бөлігін сөз, сөз тіркесі немесе сөйлем ғана емес, тұтастай мәтін деңгейінде жүзеге асырылады», - деген ереже тиянақтайды. «Дәл аударманың алғы шарты – түпнұсқаны дұрыс түсіну. Түпнұсқаны толық әрі терең түсіну оны дұрыс аударуға кепіл бере алмайды. Аударманың қиындығы екі тілдің элементтері аралығындағы сәйкестігін іздестіру үдерісінде айқындалады», - дейді француз аудармаларын зерттеушілерВ.Г. Гак пен Ю.И. Львин (8с).

Сәйкестік – түпнұсқаға аударманы үйлестіру. Баламалылық, деңгейлестік, сәйкестік ұғымдары

өзара мағыналас. Аударманың түпнұсқа деңгейінде мазмұндық жағынан, мәтіндерін мағыналық-құрлымдық сипатта сәйкесу балама саналады [1,242б.]

Көркем мәтіннің мазмұны жазушының жеке шығармашылық дүниетанымымен, ұлттық көзқарасы мен мәдени, әдеби және өнерсіз дәстүрлерді синтездейтін көркемдік нақышымен қиындатады. Жоғарыда айтылғандар жалпы және әдеби аудармадағы аударманың күрделілігін, атап айтқанда, семантикалық эквиваленттілікке жету тұрғысынан түсіндіреді. Қазіргі аударма теориясындағы аударма бірлігі - мәтіннің функционалды баламалы екендігі туралы басым пікір.

Көркем мәтіннің мазмұны жазушының жеке шығармашылық дүниетанымымен, ұлттық көзқарасы мен мәдени, әдеби және өнерсіз дәстүрлерді синтездейтін көркемдік нақышымен қиындатады.

Мақалада М.Әуезовтың «Қилы заман» повесінің орыс тіліне аудармашы А.Пантиелев жасаған көркем аудармасының сәйкестігі қарастырылды.

М.Әуезов бұл тақырыпқа үлкен дайындықпен, ойындағы бай мәліметімен, жүрегінде жылдар бойы жазылып жүрген мұң-шерімен келген суреткер. Шығарманың жылдам жазылуының сыры мен құпиясы да осында жатса керек. Арнасынан асқан ішкі ашу мен ыза, қордаланған қорлық, кек көріністері әрбір кейіпкердің іс-әрекеті, ықтиярға көнбеген асау сезімдері арқылы ой мен сөз ағыны болып ақтарылып жатады. Жазушының өз басынан өткеріліп, сезімімен суарылған ұлтына жасалған өктемдіктер өзегін өртеген өкініш Жетісугуберниясының Жаркент уезіндегі Қарқара жәрмеңкесінде болған тарихи оқиғаны баяндауға түрткі болады. Ұлт-азаттық көтерілістің шығу себептері мен отарлау-жазалау саясатының зардаптары 1918 жылы патшалық жазалау әскерінің қырғынына ұшырап шет ел ауып кеткен Жетісу қазақтарына көмектесу үшін Семейде ұйымдастырылған «Алаш» қорының жауапты хатшысы болған Мұхтар Әуезовке таныс еді.

1952 жылдың аяғында жазушы жасырын түрде «Қилы заман» повесін орыс тіліне аударған. Сонда Шолпан атада бірге болған А.Пантиелевке М.Әуезовтің өзі: «...Осы бір дүниені жаным қаншама азаптанып, қинала отырып жазғанымды сезетін шығарсыз деп ойлаймын, қазір қазақ халқының қаншалықты тұңғыық түбінен бас көтеріп, бой жазып шыққандығын ойлаудың өзі соншама қорқыныш. Бұл тұңғыық түнектің аты – патриархалдық. Орта Азиядағы 1916-жылғы көтеріліс революцияға келіп ұласты, бірақ бар жерде бірдей дәрежеде дамыған жоқ. Торғайда ол кейін Азамат соғысының ерлері болған Аманкелді Иманов пен Әліби Жангелдинді шығарды. Менің геройларым Ұзақ Саурықов пен Жәмеңке Мәмбетов – бұлар да тарихи адамдар, халық басшылары, бірақ олардың тағдырлары басқаша, өйткені оқиға аты шулы Торғайда емес, «тып-тыныш» Қарқарада, Жетісуда, момын албан руының ұясында, басқаша айтқанда, тек стихиялық желпіністі ғана туғызған әлеуметтік мешеуліктің әлгі айтылған тұңғыық түнегінде болды. Ал бұл желпіністің негізіне барып тұрған саяси соқырлық, тәжірибесіздік, алдартқан сәбилік аңқаулық, сағым қуған қиял мен жалған сенім, патриархалдық қараңғылық пен дәрменсіздік қана бар еді», – деп айтқан сыры бар екен [5].

«Қилы заман» повесінде М.Әуезов бейбіт жатқан Албан руының 1916 жылғы июнь жарлығының зіл салмағынан іште тұншығып жатқан кегі оянып, айбарлы күшке айналғандығын суреттеуде өмір шындығына сәйкес өмірлік дерек оқиғаларын негізге алған.

Оқиға Жетісудың атағы жер жарған Қарқара жәрмеңкесін суреттеуден басталады.

«Белгілі 1916 жылдың жаз айы еді, жаз жауынды, мол сулы, қалың шалғынды, қызықты, қалың албанның ертегідей бай сұлу жайлаулары: Үшмерке, Дөңгелек саз, Үшқара, Сырт, Лабас – жайлау күндерінің жасыл торғын шымылдығы көк жібек бесігі сияқты. Тіршілік, малдық бақыт, байлық қызуымен аспанға шығып жатқан өмір жәрмеңкесін көрсеткендей, жаз күндерінің жарастығы мен қызығы қыр баласын мас қылғандай жалынды, желікті» [2,111].

Шығармада Қарқара жайлауының жаз күндері, қызу өмірін суреттеуден бастаған жазушы әрі қарай бар тірлігі малға қараған қазақ сияқты қыр елі үшін, қаһарлы қыстың қыспағынан құтылып, жасыл жайлауға көшіп орналасуының өз сәні, өз жарастығы бар екендігі көрсетіледі.

Осы үзіндідегі жайлау атаулары орыс тіліндегі нұсқасында аударылмай тасталып кеткен. Орыс тіліндегі нұсқада аудармашы жайлауды, оның ауқымын, сұлулығын сипаттауды бірден бастаперкін аударма жасаған.

«Было это летом недоброй памяти 1916 года. Было это в предгорной долине Каркара – материнский колыбели казахского рода албан, рода многолюдного, а стало быть, сильного, богатого землей, скотом и трудовыми руками, но известного своим простецким, бесхитростным нравом» [4,11].

«Киіздей қалың көк шалғынды Қарқара жазығы ерте күннен Албанның құт берекелі жайлауы еді. Мындаған жылқы, сан қара қой ала жаздай ірге аудармай жабысып, жалмап жатқанда, жазықтың жібектей толқыған өскелең шалғыны сыр білдірмей шыдайтын, әрбір жауын екілендіріп, өршелендіре түсіргендей құлпыртып, жетілтіп отыратын. Астаудай көк жазыққа ирекке шимай салып, үлкен

Қарқараның мөлдір сулы мол өзені ағады. Ол мың сан иесін шөлдетіп, тарықтырып, шалдықтырып көрген емес» [2, 113].

Осы жолдардағы «киіздей қалың көк шалғын» теңеуі орыс тілінде қарапайым ғана «чудесная земля» деп алынып эквиваленті берілмеген.

Осылайша суреттелетін жадыраған жаз айы, табиғаттың әсем де сұлу көрінісі осы жерде өмір сүріп отырған елдің тыныш, қайғысыздығын көрсеткендей. Бірақ осындай әсем табиғаттың аясында үйреншікті тіршілігімен күн кешіп жатқан момын елдің жүрегіне түйткіл түсіріп, қаяу салатын бір ғана келеңсіз сурет бар. Ол – бір шеті Сібір, Түркістан, Қашқардан бастап, мына шеті Орынборға дейінгі саудагер байлар, алаяқ кулар қаптаған Қарқара жәрмеңкесі. Ондағы патша өкіметінің отаршылдық саясатын жүргізіп, момын елді бір жағынан, қорқытып, үркітіп, бір жағынан, алдап, арбап, сүліктей сорып жатқан жергілікті халықтар. Ақжелке деп атайтын пристав Подкороков, урядник Плотников сияқты әкімдер, солардың шабарманы болып ел үстінен пара алып күн көрген, жемтік іздеген құзғын тәрізді сатқын тілмаштар Жебірбаев пен Оспан сияқтылар. Бұл көріністерді бергенде жазушы жәрмеңкенің дырду-дырду қызығын, судай ағып, шашылып, ақтарылып жатқан байлығын айтып таңданбайды. Қазақ жерін мекендеген момын елді қанды ауыз озбырлардың, ши шығармайтын сараңдар мен жарты тиын үшін иманын сатып жіберуге бар саудагерлердің қалай алдап-арбап жеп жатқандығын суреттеу арқылы білдіреді. Аңқау ел қолындағы тырнақтап жинаған алтындай асылын, жер қайысқан қора-қора, үйір-үйір малын болмашы нәрсеге, майда-шүйдеге, көкір-шүкірге беріп саудагер атаулыға бір жем болса, арыз, шағым айтамын деп патша әкімдеріне тағы жем болады.

Осының бәріне үйреншікті ісіндей көніп келген елдің төзімі ақ патшаның қазақ азаматтарын майданының қара жұмысына алу туралы 1916 ж. июнь жарлығына байланысты біржола таусылады.

Шығармада халық қозғалысына сылтау ғана болған жарлықпен қатар отарлық езгі, оның озбыр-обырлығымен өрши түскен қазақ қоғамының өз ішіндегі таптық қарама-қайшылық көтерілістің негізгі себебі болғаны жазушы назарынан тыс қалмайды. Бай, болыстардың сатқындығы, олардың саяси мақсаттарын айқын танытып, сергелдеңге түсіп, тығырыққа тірелген ел енді патша әкімдеріне қандай жауап берерін, не істерін білмей шабылды.

Жазушы олардың қарсылықтарын білдіру үшін жан-жақтан жиналып жатқан сәттегі табиғат көрінісін былай суреттейді.

«Жәрмеңке айналасындағы үлкен тау, терең сайлар, кең жылғалардан жазыққа қарай шұбырып ақтарылып, ағылып жатыр. Ұшы-қиыры жоқ, шегі жоқ тасқын сияқтанып төгілуде, жиылуда. Басы қарлы, жат сырлы қалың таулар бұл заманға шейін қатпарлы қойнына тығып келген сырын ашқандай қойын-қонышының барлығынан лек-лек атылып, дәміл-дәміл тау құсындай ағызып, көк даланы бастырып жатты. Тау алғашқы рет етегінде жазылып жатқан далаға қабағын түйіп, қосын сілкіп, қолын жайғандай еді» [2, 148].

Жазушы бұл суреттей арқылы халықтың жайынан хабар береді. «Қойнына тығып келген» сырларын ашып жатқан тау бойындағы талай жылғы көрген зорлық-зомбылықтан ашынған халықтың шыдамының шегі жетіп, тасқындай тасығанын көрсетеді. Халықтың тұңғыш рет өз жерінде өздерін жем еткен, өмір бойы мойын ұсынып келген Ресей империясына, өз арасынан шыққан би-болыстарға қабақ түйіп қарсыласуын да осы көрініске сыйғызып, салыстыра суреттеген. Рақым бай өзін басқадан жоғары ұстауға тырысып, ешкімді менсінгісі келмейтін бай-болыс ел ішінің жасап жатқан әрекетін патша әкімдеріне жасырын жеткізіп, сатқындық жасайды.

Ал Тұңғатар, Дәулетбақ сияқты өзінен өзге ешкімді ойламайтын, тек алсам, жисам дегенді ғана білетін байлар «бас аман, мал түгелдігін» ойлап, ел ауа көшкенде, тауға тығылып қалып қояды. Тілмаш Оспан мен Жебірбаев болса ұлықтардың соңынан еріп олар кетеді.

Осы сәттегі қайда барып кімге шағынарын білмей дал болған халықтың халін жазушы «төбеде күйкентай ұшып, кейде аспанда қалықтап тұрып шырылдайды. Біресе тынымсызданып, мазасы кеткен күйде шық-шық қағады» [2, 166] - деп қонар жер, орын таппай шыр-шыр еткен күйкентайдың халімен сездіреді. Елге жеткен хабар, елді екіге бөлсе, оның бірі осы би-болыстар, ал екіншісі – Жәмеңке қария, Ұзақ батыр, оларға ергендер Жәмеңке өз айтарын үлкен даналықпен, ақылға салып айтса, Ұзақ кесіп-пішіп түйіп айтады.

Ал болыстардың ішінен тайсалмай, ел қамын ойлап, халықтың айтар сөзін ұлықтарға ашық жеткізген, аяғына дейін халыққа қызмет еткен Әубәкір болыс қана. Албанның бір тобы осы Әубәкір мен елдің белді азаматы Серікбайдың соңына ереді.

Бұлардың халқы үшін отқа да, суға да түсіп, ешкімнен қорықпай, тізе бүкпес ерліктері, азаттық үшін күрестегі адалдықтары шығармада кеңінен суреттелген.

Әсіресе, қарт Жәмеңкені хақ алдында ашық өлтіруден қорқып, тамағына у қосқызғандығы, қарияның жан қиналысы, азабы шебер суреттелген. Ал көтерілістің қалған басшыларын абақтыда қырып тастайды. Ал отаршылардың халықты арандату үшін Жәмеңке сүйегін бермей қойғаны – аяр саясатты әшкере етуі, М.О.Әуезовтің азаматтық ерлігі еді. Қомағай қарынды, жалмауыз тілекті обыр-

озбырлықтың айқын символы ретінде «ертегі айдаһарындай екі басты жайын түсті самұрық» деп тура айтқан автордың уытты тілі күні өтіп кеткен патшалыққа бағытталғандай, шындығында сыртқы түрін өзгертсе де, тоталитарлық режиммен бірге ұлы орыстық күшіне мінген шовинизмге бағытталған жан кешті қарсылығы еді. «Қой терісін жамылған» қасқырларға атылған оқ дөп тигені «советтік жүйе жақтаушыларының» Әуезовке қарсы шабаланып өре түрегелуінен көрінеді.

Шығармада жағымды, жағымсыз кейіпкер образы ретінде сомдалған әрбір адамға жазушының артар жүгі бар. Олардың тіршілік тынысы мен қам-қарекеті өмір сүріп отырған заманына, қоғамдық-әлеуметтік ортасына, саяси, тарихи жағдайға байланыстыра өрбітіліп ашылады. Мемлекеттік дәрежедегі мақсат-мүдделердің қайшылығы, тіптен мәдениетаралық қайшылықтар да белгілі деңгейде көрініс табады. Осыдан-ақ жазушы ой-өрісінің кең ауқымын, заман тынысын тамыршыдай таныған көрегендігін, халыққа сүйіспеншілігін оның малы айдауда, жаны байлаудағы бодандығына, рухани дерттері өрбіген мүшкіл халіне жаны күйген қам көңілін аңғарамыз.

Қорыта келгенде, шығарманы сапалы, толыққанды аудару үшін сол шығарманы бастан аяқ зерделеп қана қоймай сол шығарманың тарихын, сол ортаның мәдениетін зерттеу қажет.

Көркем мәтіннің мазмұны жазушының жеке шығармашылық дүниетанымымен, ұлттық көзқарасы мен мәдени, әдеби және өнерсіз дәстүрлерді синтездейтін көркемдік нақышымен қиындатады. Жоғарыда айтылғандар жалпы және әдеби аудармадағы аударманың күрделілігін, атап айтқанда, семантикалық эквиваленттілікке жету тұрғысынан түсіндіреді.

Әдебиеттер тізімі

1. Тарақов Ә. Аударма әлемі. – Алматы:Қазақ университеті, 2009. – 242 б.
2. Әуезов М. Жиырма томдық шығармалар жинағы. II т. – Алматы: Жазушы, 1979.
3. Әуезов М. Жиырма томдық шығармалар жинағы. I т. – Алматы: Жазушы, 1979.
4. <http://classic.nlrk.kz/>, Ауезов Мухтар. Лихая година – Москва 1979 – 413с.
5. <http://kerey.kz/>, электронды қор, «Қилы заман». Ғылыми түсінік.Т.Жұртбай. О.Қауғабай. М.Әуезов «Шығармаларының елу томдық толық жинағы. 5-т. Алматы: «Ғылым» ғылыми – баспа орталығы, 2001.-376 б. 352 бет.

CORRECTION AS THE MAIN PHENOMENON IN ENGLISH MEDIUM INSTRUCTION LECTURES IN KAZAKHSTANI HEI

G.N. Iskakova

Senior teacher of al-Farabi KazNU
Almaty, Kazakhstan

Keywords: lecture, EMI, correction, MOOC, prosodic feature

Nowadays when academic world is globalized that results in the increase of the educational institutions, especially higher educational institutions the popularity of the English medium instruction is getting wider year by year. In the countries where English is not an official language higher educational institutions focus their attention on internationalization. Especially the countries that joined the Bologna declaration promote the use of English at university level. Kazakhstan is not an exception in this situation. Kazakhstan introduced a trilingual system of education, which took its start from the higher educational institutions. This challenge reflected lots of new possibilities in the form of academic mobility, attracting foreign specialists for delivering lectures in English both for teachers and students to improve their English language knowledge level and gain the experience of many foreign countries.

The results of such steps are satisfactory but not so promising as it was expected from the beginning.

One of the possibilities offered by the government are international scholarship programmes as Bolashak, academic mobility, internships etc. The amount of such possibilities will be increasing year by year according to the State programme on education development in 2011-2020 (Figure 1) [1].

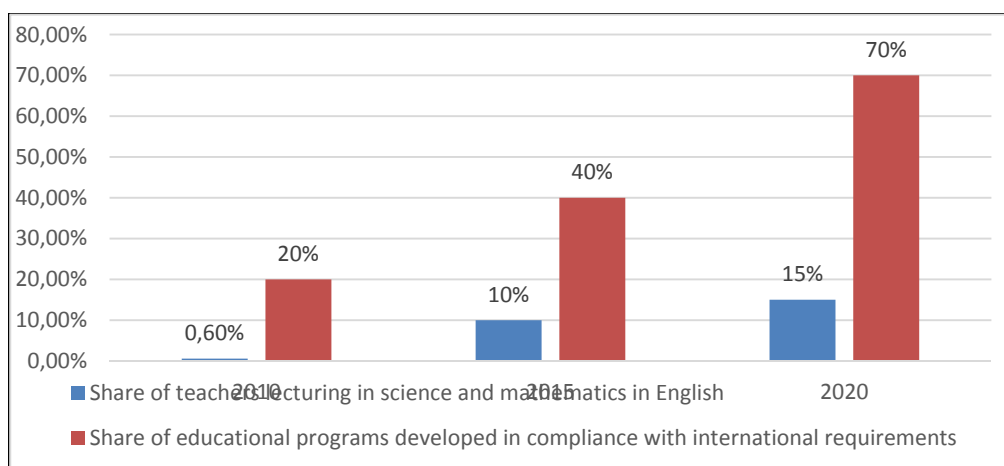

Figure 1. Target indicators of the State programme on education development in 2011-2020

Now the period of the Education Development Programme is coming to its end and the achievements of the state should comply with the planned objectives. [2, 132] came to conclusion that «even there is agreement about the necessity of English language by students and faculty, the current situation shows that there is lack of readiness and motivation to learn English and use it in professional purposes». We should admit impossibility of the state to offer all students chances of academic mobility programmes in foreign countries and attract the foreign professors all time.

So there is a tendency of opening English groups at HEIs. All disciplines are instructed in English. This rapid increase of EMI is particularly visible in Kazakhstani higher education. English is nowadays used as instruction language at al-Farabi KazNU.

For this purpose it would be more accessible to deliver the lectures in English to not only one group of students in traditional classroom but comprise more wider audiences with the help of mass open online courses. The main feature of the online delivery formats of lectures in MOOCs also provide the students with freedom and autonomy, as it can make possible to listen to lectures according to their own schedules and select among the resources the most suitable for them, according to their own needs and preferred learning styles and field. «In this way, thanks to technology, the traditional instructor-centred lecture seems to be taking on more learner-centred features, as students make choices about how to interact with the various digital materials made available to them on OCW and MOOC platforms» [3, 6]. The video recording of such lectures can be different from the traditional classroom lectures where there may be a focus on the question-answer sections during the lecture delivery. It may lead to a conclusion that such lectures cannot have discursive features but the way the lectures are delivered is directed to virtual learners because there is not an intended audience that it is addressed to while being recorded.

These changes have been accompanied by heated discussions on the role of English and Kazakh or Russian in HE. Delivering lectures in English was a great challenge for most professors and teachers who are of middle age. But nevertheless the number of academic staff who improve the level of their English to use it as an instruction medium at the lectures is increasing. It is evident that even having mastered the vocabulary and grammar of a new foreign language there is always a barrier while applying it in practice. This can result in that lecturers often feel that they lack English proficiency while teaching in EMI.

In the groups of students whose native language is not English teachers are the main identity who is the source of English speech. But it doesn't mean that the lecturer's language competence has a decisive impact on the results of students concerning the content of the lectures. There are the cases where the learning process shows higher results when the lecturer's English isn't so high as it is expected than the results acquired at the lectures delivered by with high level of English lecturer. It means that a good method of teaching plays influential role here. According to the observation realized in the process of research, lecturers' main concerns were related to pronunciation than to vocabulary or structure of the sentences used in their speech.

We should admit the fact that the proper use of intonation of the English language can make a great influence on the comprehension of the content of the lectures delivered. Lecture as a genre of academic discourse can have the peculiarities as correction, paraphrasing, repetition, parenthetical insertions and questions. Among these phenomena, correction is an only one that is wider traced in oral spontaneous speech, which indicates the signal how speakers adjust, correct, qualify or elaborate what they have or are

going to say. This phenomenon can be reflected in the prosodic aspects of the speech signal including sudden stops, pauses, sound stretches, or even obvious changes in the speaking rate.

For the purpose of the research, the materials adopted are 6 lectures covering different genres, which are selected from MOOC of al-Farabi KazNU. The lectures are on different disciplines. According to the information in Table 1. it is obvious the age of the lecturers is between 30-40, which can indicate that the part of lecturers that mostly deliver lectures in English.

	Lectures	Filed of science	Subject	Duration	Word number	Gender of lecturer	Age of lecturer	Recording device
	L1	Marketing	What is marketing?	12,38	1462	female	30-40	MOOC
	L2	Management	Financial management in corporations	14,19	1558	female	30-40	MOOC
	L3	Management	Managers and managing	10,07	1023	female	30-40	MOOC
	L4	Innovation technologies	Green Technology	8,03	1026	male	30-40	MOOC
	L5	Marketing	The essence of marketing	16,40	1850	male	30-40	MOOC
	L6	Bioengineering	Tissue engineering	41,38	3805	female	30-40	Voice tracer, Philips, DVT1150

Table 1. Data on the lecturers delivered in English

In the material of the research, corrections were found in the amount of 77, 72 of which are selected as the rest ones were inaudible. The prosodic features are annotated based on the PRAAT programme with the help of which the realization of pitch contours was analyzed [4].

Consumers oh sorry because manufacturers and producers make good products which satisfy your needs

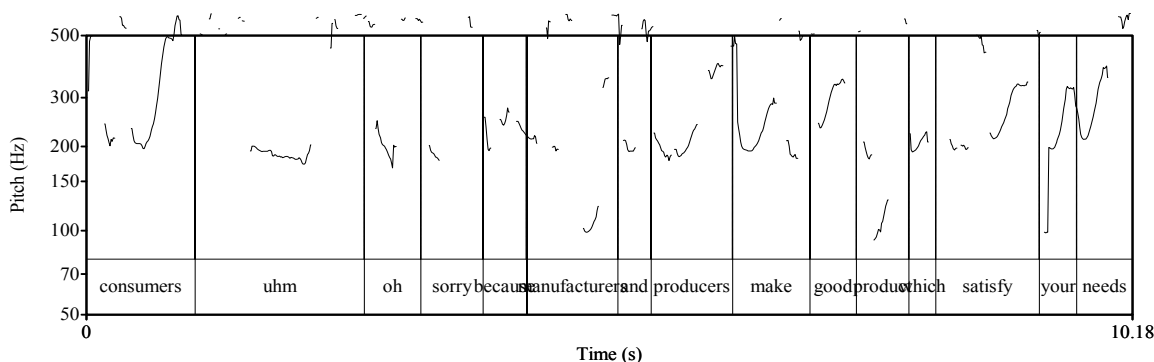

Figure 2. Sample of correction realized (L1) in female voice. Horizontally time in seconds is indicated, vertically – frequency of pitch in Hz on a logarithmic scale.

In the course of the interpretation of the data, it was identified that the pitch of the correct part is prominent and mostly the fillers as *uhm*, *oh* etc. follow the part that is corrected. From the example that is presented above Figure 2. we can see that lecturers highlight the self-correction with the help of additional words as *sorry*. The pitch of the voice of the lecturer in uttering the word that is correct takes its beginning from the higher point (200 Hz) in comparison with the corrected word *manufacturer* where the pitch gets 100 Hz.

Summing up the material in the course of observation it was determined that correction, in our case self-correction is one of the phenomena that is widely used in the lectures delivered in English by Kazakhstani lecturers. The correct part is differentiated from the parts that are corrected with pause and fillers or additional words. A detailed analysis on other peculiarities of academic discourse in the form of lecture, especially in English as EMI in Kazakhstan is required. This will be our aim in the further researches.

List of references

1. The State Program of Education Development of the Republic of Kazakhstan for 2010-2020. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1000001118>
2. Oralova G. Internationalization of higher education in Kazakhstan: issues of instruction in foreign Languages. Journal of Teaching and Education 1(2), 2012, pp. 127–133
3. Querol-Julián M., Crawford Camiciottoli B., ESP today Vol. 7(1), 2019, pp. 2-23
4. Boersma, P., Weenink, D. Praat: doing phonetics by computer. Version 6.0.20. 2016.

КӨСЕМСӨЗДІҢ ГЕНДЕРЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.Ж. Искарина, Қ.К. Кенжеқанова

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің магистранты,
ғылыми жетекшісі: әл-Фараби ат. ҚазҰУ-нің PhD докторы
Алматы, Қазақстан

Тірек сөдер: гендер, жыныс, гендерлік лингвистика.

Гендерлік лингвистика – тіл ғылымының жаңадан қалыптасып келе жатқан саласы. Гендерлік лингвистика ғылымы жүйеге түсу үстінде, соның негізінде қазақ тіл білімінің гендерлік бағытын айқындау, сол арқылы қалыптастыру – отандық тіл теориясының бірден-бір қажеттілігі. Бұл үшін алдымен гендерлік лингвистика ғылымының әдіснамалық негізі мен зерттеу әдістемесі мен ұстанымдарын анықтау шарт.

Гендер ұғымы адамның туа біткен жынысымен қатар қоғамда, әлеумет ішінде мәдени институттар (тіл, отбасы, білім беру, т.б.) ықпалы нәтижесінде қалыптасатын әлеуметтік мәдени жынысы тағы бар екендігін білдіреді. Жыныс – адамдардың биофизиологиялық айырмашылықты бітімін білдірсе, гендер – әйел мен ердің қоғам туғызған әлеуметтік бейнесі.

Грамматикалық тек (род) категориясын білдіретін ағылшын термині «gender» лингвистикалық контекстен алынып, алдымен басқа ғылым салаларының – әлеуметтік философия, әлеуметтану, тарих және саясаттану ғылымдарының зерттеу нысанына айналды.

Кейінірек гендерлік зерттеулер шеңбері кеңейіп, пәнаралық мәртебе алған кезеңде гендер термині тіл біліміне жаңа мағынада енді. Тұңғыш рет гендер (тек) ұғымын ғылыми тіркеске американдық психоаналитик Роберт Столлер 1968 жылы енгізді, ғалым бұл сөзді өзінің «Жыныс және гендер» еңбегінің атына пайдаланды.

Жыныс пен гендер арасындағы терминологиялық айырмашылықты нақты айқындап берген Г. Рубин мен Р. Унгердің еңбектері болды. Gender терминінің өзі лингвистикалық терминологияға кейіннен енді. Сондықтан тіл білімінде genus, sexus, gender категориялары айқын ажыратыла бермейді.

Бұл категориялар тілдегі жыныс мәселесін зерттеудің тарихи ерекшеліктерімен түсіндіріледі.

«Ағылшын термині гендер (gender) бекітілді, көптомдық сөздіктерде, өзге де қазақ сөздіктерінде аударылмаған да түсіндірілмеген, бірақ оның қазақша баламасы жыныс екені даусыз.

Гендер сөзінің әрқилы ғылым саласындағы әлеуметтік жүктемесіне сай, оның қазақша баламасы жыныс сөзін де екі мағынада қолдануға болады: 1) биологиялық, яғни жалпы мағынасы. Жыныс деген – еркек пен әйел арасындағы анатомиялық айырманы білдіретін термин. Биологиялық жыныс екеу, ол – еркек пен ұрғашы; 2) әлеуметтік мағына. Бұл жерде жыныс термині әлеуметтік топқа тән құрылым екенін ескеріп, «әлеуметтік жыныс» деп атағанды жөн көрдік. Тегінде бұл өзі анатомиялық жыныс ұғымынан өрбіген, бірақ оған сәйкес келмейтін, әлеуметтік-мәдени құрылым (орысша сы: социально-культурная конструкция)» [1, 16]. Гендер термині лингвистикалық әдебиеттерде жүйелі түрде қолданыла бермейді. Гендерлік ерекшеліктерді зерттеуші ғалымдардың көпшілігі жыныс (пол /sexus) сөзін пайдаланса, ағылшын тіліндегі еңбектерде екі термин де қатар жұмсалады. Кейде гендер термині мен жыныс сөзі қосарлана беріледі. Мұның бәрі гендерлік зерттеулерде терминдік түсініктердің шатасуына әкеп соғады:

1. Қоғамның жыныстық жіктеліміне байланысты жазылған еңбектердің бірталайы гендер термині шыққанға дейін жарық көрген. Сондықтан ол зерттеулерде sex, sexus сөздерін пайдалану орын алған. Тіпті жыныстар арасындағы қоғамдық әрекеттестік жайы да аталған ұғымдарға сүйеніп түсіндірілген.

2. Гендер термині ағылшын тілді ортада пайда болғандықтан, сол тілдегі грамматикалық тек (род) категориясын білдіретін гендер сөзімен омонимдес. Мұның өзі кей реттерде, әсіресе, лингвистикалық талдауларда түсінбестік тудырады.

3. Бірқатар зерттеушілер жыныстың мәдени әлеуметтік рөлі туралы айта отырып, әлі де болса *sex bias*, *sex role*, *sex difference*, т.б. терминдерін ұстанады. Ағылшын тіліндегі еңбектердің көпшілігінде екі термин жарыса қолданылып келеді. Керісінше, кейбір зерттеулерде жыныс (*пол/sexus*) сөзін жаңа терминмен ауыстырып беру үрдісі байқалады. Бұл гендер термині пайда болған тұста жарияланған еңбектерде кездеседі

4. Терминдік түсінбестіктердің туындауының тағы бір себебі: зерттеу еңбектердің қай тілде жазылып, қай тілден аударылғанына да байланысты. Мәселен, неміс тілінде *gender* ұғымымен қатарласа қолданылатын *Geschlecht*, *das soziale Geschlecht* тәрізді аталымдар бар. Ал ағылшын тілінен орыс тіліне аударылып жатқан еңбектерде *sex gender* (ағыл.) мен секс пол (орыс.) ескеріле бермейді. Екінші жағынан, батыс елдерінің бірқатарында жыныс мағынасындағы *sex* сөзін ығыстырып, орнына гендер терминін (ғылыми дискурстан тыс) қолданып саяси түзетулер жасап отырады.

5. Термин таңдауда автордың көзқарасының да өзіндік орны бар. Ерлер мен әйелдер тіліне тән ерекшеліктердің болу себептерін адамның физиологиялық және психологиялық табиғатымен байланыстыра қарайтын биодетерминизм бағытының өкілдері дәстүрлі атауды (жыныс) сақтап қалуды мақсат тұтады. Дей тұрса да, олардың еңбектерінен гендер терминін кездестіруге болады.

6. Орыс тіл білімінде гендер, жыныс, әлеуметтік (мәденигендерлік) жыныс, жыныстық диморфизм, жыныстық жіктелім, адамның биоәлеуметтік (биомәдени) мінездемесі терминдері қолданылып келеді. Алайда гендер терминінен гөрі туынды сөздер (гендерлік зерттеулер, гендерлік қатынастар, гендерлік жіктелім, гендеристер, гендерология) жиі қолданысқа түскен. Осыған ұқсас жайт: неміс тіліндегі еңбектерде гендер терминімен зерттеудің жалпы бағытын атаса, қалған жағдайларда жыныс ұғымы пайдаланылады. Зерттеушілердің пікірінше, орыс тілінде жыныс сөзінің мән-мәтіндік мағынасынан оның қандай мәнде (биологиялық әлде әлеуметтік) жұмсалып тұрғандығын ажыратуға болатындықтан, кірме сөз гендермен қатарласа қолданыла береді [2, 25].

Қазақ тіл білімінде гендерлік факторлар бұрыннан да назарға іліккен, бірақ тек қазіргі кезде арнайы зерттеу нысаны бола бастады. Осы салада зерттеу жүргізіп жүрген белгілі ғалым Б. Хасанұлы еңбектерінде гендер термині басым қолданылатынын атап өткен жөн. Жыныс сөзі ішінара (әлеуметтік жыныстық жіктелу, әлеуметтік жыныстану) кездеседі [3, 284].

Гендер ұғымы ХХ ғасырдың 80-жылдарынан бастап ғылыми қолданысқа еніп, жүйелі түрде зерттеле бастады. Оған себепкер болған: саяси-әлеуметтік жағдай – қоғамдық қатынастардың өзгеруі мен феминистік қозғалыстың өріс алуы; лингвистикалық жағдай – структурализмді сынға алу, тілдің прагматика саласына деген қызығушылықтың артуы және әлеуметтік лингвистиканың дамуы; философиялық жағдай – таным теориясының жаңа бағыт алуы, постмодернизм мен бейқұрылымдау (деконструктивизм) идеяларының кең таралуы (М. Фуко, Ж. Деррида) [4, 52]. Гендер алдымен әйелдердің ерлермен салыстырғандағы әлеуметтік, мәдени, психологиялық ерекшеліктерін сипаттау үшін қолданылды, содан келіп қоғамда әйел, еркек деп тануға мүмкіндік беретін типтік мінез бітістері, нормалар, таптаурындар, рөлдер ажыратылып қарастырыла бастады. Адамның табиғи жынысы мен әлеуметтік дамуын ескеретін гендерлік факторлар тұлғаның маңызды сипаттамаларының біріне айналды. 80-ші жылдардан бастап гендерлік зерттеулерде әйел тарихы, әйел психологиясы мәселелерімен қатар «әйелдік», «еркектік» белгілерінің әлеуметтік-мәдени мәніне де назар аударыла бастады. Ал 90-шы жылдары ерлерге қатысты маскулиндік зерттеулер бой көтерді. Алайда, ғылымда күні бүгінге дейін гендер табиғаты туралы тұрақты, біркелкі көзқарас жоқ. Бір жағынан, гендерді ойлау құрылымы немесе жыныстың биологиялық және әлеуметтік мәдени қызметін анықтап айырудың ғылыми үлгісі, екінші жағынан, гендер қоғамда қалыптасатын (соның ішінде тілдің көмегімен) әлеуметтік құрылым ретінде пайымдалуда [4, 9-10].

Тіл білімі тарихында тіл мен жыныстың өзара байланысын зерттеудің екі кезеңі бөліп көрсетіледі:

1) биологиялық детерминистік зерттеулер – жеке-дара деректерге негізделген, ретсіз (аралас ғылымдармен байланысы жоқ), жүйесіз ізденістер;

2) гендерлік зерттеулер – ХХ ғасырдың 60-жылдарынан бастап жүргізіліп келе жатқан кең көлемді, жүйелі зерттеулер. Тіл білімінің прагматика, әлеуметтік лингвистика салаларының қарқынды дамуы, ерлер мен әйелдердің қоғамда қалыптасқан дәстүрлі рөлдерінің елеулі өзгерісі лингвистикалық мәліметтерге жаңаша қарап, жаңа қырынан түсіндіруді қажет етті. Тіл мен жыныстың өзара байланысын зерттеу тарихы сонау антикалық дәуірден бастау алады. Жыныстың тілге қатысы жөнін дегі мәселе алғаш рет грамматикалық тек (род) категориясына байланысты көтерілді [5, 226-273]. Ежелгі символикалық семантикалық ілім өкілдері мифологиялық ойлаудың анимизм және антропоморфизм қағидаларына сүйене отырып, грамматикалық тек категориясын табиғи себептер әсерінен, яғни адамдардың жыныстық әртүрлілігіне сәйкес туындаған деп есептейді [4, 51-58].

ХХ ғасырдың басында лингвистер мен философтар біріге келіп, тіл мен жыныстың өзара

әрекеттестігі жайын, сөйлеу тілінде кездесетін жыныстық айырмашылықтардың себептерін, тілде қордаланған және т.б. гендерлік мәселелер түйінін шешу үшін алдымен «өркениетті» еуропа тілдерін зерттеуді қажет деп тапты. Бұл ретте Ф. Маутнер, Э. Сепир, О. Есперсен еңбектерін атап өтуге болады. Фритц Маутнер жыныс өкілдерінің түрлі әлеуметтік ортадағы тілдік қарым-қатынасына талдау жасай отырып, ер мен әйелдің сөйлеу әрекетіне тән бірқатар айырмашылықтарды көрсетті. Мәселен, фабрика жұмысшылары арасында ерлер лексиканы нормадан тыс көп пайдаланса, жоғары ортада әйелдер эвфемизмдерді қолдануға бейім келеді. Әйелдер тілінде шетелдік сөздер жиі кездеседі, ал білімді ер адамдар ондай сөздердің орнына өз тіліндегі баламасын тауып қолданғанды дұрыс көреді. Ол әйелдердің ерлерге қарағанда, сауаттылығы аз, сондықтан тілдің дамып, жетілуі ерлерге қатысты, ал әйелдер сол жасаған тілді тек қолданушы ғана дей келіп, тілдің жыныстық жіктелуін әлеуметтік және тарихи жағдайлармен байланыстырады. Соның ішінде «әйел тілінің» пайда болуын антикалық театрдың тарихи дамуымен сабақтастырады. Онда бастапқыда әйелдер рөлін еркектер орындаған болатын. Сахнаға әйел келе бастағаннан бастап, драматургия техникасында өзгерістер бола бастады, тілдің әйелдер нұсқасын дыбыстауға мүмкіндік туды. Әйелдерге сахнаға шығып сөйлеуге құқық берілгенде ғана қоғам «әйел тілін» қабылдай бастады. Бұл тілдік әлеуметтену жағдайындағы жыныстар теңсіздігіне ықпал ететін тарихи тәсіл дейді ғалым. Жалпы алғанда, Ф. Маутнер идеяларын қолдап, жалғастырушылар көп болмады [6, 67].

Эдуард Сепир нутка, каосати сияқты үндістер тіліндегі кейбір әлеуметтік ерекшеліктерге назар аударды. Ол жыныс пен мәртебе ұғымдарын, сөйлеу тіліндегі нормадан ауытқуларды әлеуметтік сәйкестендіруге теңестіретін өлшемдер қатарына жатқызды. Сонымен бірге бір морфема шеңберіндегі фонологиялық ерекшеліктерді жыныстық айырмашылықтарға тән таңбалық белгі деп түсіндірді. Э. Сепир пікірлері үнді және басқа тілдерді зерттеу тәжірибесінде дәлелденіп, одан әрі қарай жалғасын тауып отырды. Отто Есперсен болса, ерлер мен әйелдер тіліндегі кейбір айырмашылықтардың тамырын ескі салт-дәстүрлерді сақтап келген көне тайпалар тілінен іздеу керек, себебі тілде қолданылып келе жатқан табу сөздер мен олардың орнына қолданылатын неше бір парафразалар ер мен әйел тілін ерекшелейтін белгілер ретінде танылуы мүмкін деген пікір айтады. Ол «Language: its Nature, Development and Origin» («Тіл: табиғаты, қалыптасуы, дамуы») атты еңбегінің үлкен бір тарауын «әйел тіліне» арнаған. Ұлыбритания, АҚШ елдері қолданысындағы ағылшын тілі материалдары негізінде автор әйел тілінде жиі байқалатын гендерлік белгілерді атап көрсетеді. Солардың кейбіреуіне тоқталып өтейік:

1. Әйелдер тілінде эвфемизмдер көп. Қай халықта болса да, әйел жынысы адамның кейбір дене мүшелерінің аттарын атауға ұялады, оларды басқа сөздермен алмастырып, сыпайылап жеткізеді.

2. Әйелдердің сөйлеу тілінде бұрынғы қалыпты сақтау (консерватизм) басым. Олар тілде болып жатқан өзгерістерге көп ден қоя бермейді, жаңа сөздерді игеруге аса ықыласты емес (тек жазу тілінде пайдаланады). Әйелдер – тек қалыптасқан тілдік дәстүрді сақтап, жалғастырушы.

3. Ерлермен салыстырғанда, әйелдердің сөздік қоры аз. Әсіресе ер авторлардың шығармаларын оқып-түсіну әйелдерге қиынға соғады, өйткені ер авторлар шығармаларында әйел авторларға қарағанда, сирек кездесетін сөздер мен диалектілер, техникалық терминдер көп беріледі.

4. Әйелдердің сөйлеу тілі шапшандығымен, эмоциялылығымен ерекшеленеді. Олар күшейту, ұлғайту мәніндегі сөздерді көп қолданады және айтайын деген ойын үзіп-жарып, толық жеткізе бермейтіндіктен, олардың тілінде грамматикалық жағынан аяқталмаған сөйлемдер орын алған. Мұндай ерекшеліктердің болу себебін О. Есперсен жыныстар арасындағы еңбек бөлінісімен байланыстырады. Сонымен қатар ол қоғамдағы түрлі әлеуметтік жағдайлар әсерінен ер мен әйел жынысы арасындағы тілдік қарым-қатынас өзгеріп отыруы мүмкін деп топшылайды [6, 71].

Алайда кейінгі зерттеушілер О. Есперсен тұжырымдары өте қарапайым, қалыптасқан таптаурындарға ғана негізделген, арнайы тәжірибелік дәлелдер келтірілмеген деген сын айтады, бірақ тілдің жыныстық жіктелуіне байланысты деректерін жоққа шығара алмай ды. Әрине, бұл кезеңде ағылшын тіліндегі гендерлік ерекшеліктерді дәл көрсету мүмкін емес еді. Оған біріншіден, еркек пен әйелдің әлеуметтік теңсіздігі; екіншіден, тұжырымды ғылыми тәжірибелердің аз дығы себеп болды. О. Есперсен – еркек пен әйел тіліндегі ерекшеліктерге алғаш рет назар аударған лингвистердің бірі. Сонымен, тілдегі гендер факторына байланысты жүргізілген алғашқы зерттеулер ер тілі – норма, ал әйел тілі – нормадан ауытқу дегенге саяды. Аталған кезеңдерге тән ерекшелік:

1) зерттеулер жүйесіз жүргізілді;

2) еркек пен әйелдің тілдік біліктілігін сипаттау барысында «әйел тілінің тапшылығы» тұжырымдамасы (концепция дефицитности) қалыптасты [4, 35-36]. Дегенмен бұл кезеңде жинақталған жаңа деректер тілші-ғалымдар назарын аударып, гендерлік зерттеулердің таралуы мен дамуына елеулі ықпал етті.

Халықтың басынан өткен, өмір шындығына сай туған, талай дәуірден елес беретін тіл қазынасы фразеологизмдерде әйел мен ер жынысын бейнелейтін гендерлік образды тіркестер мол қамтылған [7, 56]. Енді солардың әрқайсысына жеке-жеке тоқталайық. Тілімізде қызға байланысты гендерлект фразеологизмдер ерекше орын алады:

1) Қызға әдетте сұлулық пен әсемдік тән. Тұрақты сөз тіркестерінің басым көпшілігі қыздың сұлулығын, жан-дүние, сезімкүй, мінез-құлық әдептілігін дәріптеген: *күлім көз, құралай көз, қалам қас, қигаши қас, қаймақ ауыз, оймақ ауыз, алма бет, ақша маңдай, қолаң шаш, ақ тамақ, бұраң бел, ауызға үріп салғандай, жамалына көз алмасты, атқан таңдай, хор қызындай, айдай сұлу, айдай таза, күндей нұрлы, кірпік астынан көз тастады, көзін сүзді, қызда қырық есекке жүк болатын айла бар, қызға қырық үйден тыю, салиқалы қыз, он екі де бір гүлі ашылмаған, наз көрсетті*, т.б.

2) Гендерлік фразеологизмдердің келесі бір тобы қызды бойжеткен, қалыңдық (жігіттің көңіл қосқан сүйген адамы, жүріп жүрген қызы) бейнесінде дараландырған. Мысалы: *айттырған қыз, ақ шымылдық (жас ару мүлкі), жат жұрттыққа жаралған, күйеуге тиді, қалың мал, қыз жасауы, қыз енші, қыз көші, қыз танысу, қыз ояту, қыз қашар, сыңсу, тұрмысқа шықты, тесік моншақ жерде қалмас, оң жақ, обалы 41 жылқыға (ұзатылған, қалың малға сатылған қыз туралы), отау үйі, отауға салды, шаш сипар*, т.б.

3) Қыз мінезіне жат қылықтарды атап, кекесін мәнде жұмсалатын гендерлектілер: *еркек шора, қыз теке (еркекше киінетін қыз), шүйке бас, шөп желке*.

Келтірілген мысалдардан байқағанымыздай, халық ұғымында қалыптасқан тұрақты сөз тіркестерінен қыздың өзгелерден ерекше гендерлік бейнесін (қыз – ару, қыз – бойжеткен, қыз – қалыңдық) саралауға болады. Әйел бейнесіне қатысты гендерлектілік фразеологизмдер де жеткілікті. Бұл топтағы тұрақты сөз тіркестерін өз ішінен әйел – ана, жұбай, келін, қатын лексемаларына жіктеп көрсетуге болады. Гендерлект фразеологизмдердің басты бөлігі әйелдің ана болу, дүниеге сәби әкелу рөлімен байланыстырылған. Атап айтқанда: аман-есен қол-аяғынды бауырыңа алдың ба? ақ сүт берді, айы-күні жақындады, аяғы ауыр, бір кіндіктен, бала тапты, бедеу болды, жылы құшақ, (ана құшағы), құрсақ шашу, құрсақ көтерді, құрсақ той, қалжа жеді, толғағы жетті, шілдехана күзетті, т.б. Бұл келтірілген гендерлектілер астарында бір жағынан халқымыздың салт-дәстүр, жоралары бейнеленген.

Екі жыныс өкіліне де тән гендерлік ерекшелік ретінде әйел, ер атауларымен мағыналас гендерлектілерді атауға болады: әйел – ақ жаулық, нәзік жан, ұзын етек, үй кісісі; ер – ақ сұңқар, ақиық, бөрік киген, еркек кіндікті. Қысқасы, тіліміздегі гендерлік тұрақты сөз тіркестерінің басым бөлігі әйел образымен сабақтастырылған, әйелдің (қыздың) кес кінкелбетін, жүріс-тұрысын, мінезін (жағымды-жағымсыз) және ана болу бейнесін ерекшелеген. Ал ерге қатысты фразеологизмдердің көпшілігі ер ісіне сүйсіну, мәртебесін көтеру, даңқын асыру мәнінде жұмсалады.

Қорыта айтқанда, замандар бойы жалғасып келген таптаурын белгілер тілде айқын көрінеді. Сондықтан әйел мен ер жынысына тән гендерлектілер мен оларға байланысты қолданылатын сөз өрнектерін түзіп, зерттеп-зерделеудің гендерлік лингвистиканы дамытуда маңызы зор.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Хасанұлы Б.Қ. Жұбановтың гендерлік жіктелімдер жөніндегі пайымдаулары // «Жұбанов тағылымы»: халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Ақтөбе, 2005. – 15-24 бб.
2. Словарь гендерных терминов / Под ред. А.А. Денисовой. – М.: Информация XXI век, 2002. – 256 с.
3. Хасанұлы Б. Қазақ тіл білімінде гендерлік бағытты қалыптастырудың өзекті мәселелері // Психоллингвистика және әлеуметтік тіл білімі: қазіргі күйі және болашағы: Халықаралық конференция материалдары. – Алматы, 2003. 284-288 бб.
4. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты. – М.: Институт социологии РАН, 1999. – 189 с.
5. Шахмайкин А.М. Проблема лингвистического статуса категории рода // Актуальные проблемы современной русистики. Диахрония и синхрония. – М., 1996. С. 226-273.
6. Антинескул О.Л. Гендер как параметр текстообразования: дис. канд. филол. наук. – Пермь, 2000. – 172 с.
7. Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – Алматы: Ғылым, 1977. – 712 б.

PSYCHOLINGUISTIC FEATURES OF ADVERTISING TEXT

Z.N. Kurmanaliyeva, R.M. Tayeva
graduate student of al-Farabi KazNU,
scientific consultant: associate Professor
Almaty, Kazakhstan

Key words: advertisement, advertising text, psychology, linguistics.

Today, advertisements are everywhere. They are inextricably linked with all the media, because it is through advertising most people learn useful information. In the modern world, mass communication plays an important role, which is associated with a regularly increasing amount of information, the formation of mass consciousness of society. All this is accompanied by the development of technical tools and techniques, as well as the improvement of the work of well-trained people who provide effective influence in the field of mass communication. Do not forget that advertising is not only massive, but for the most part forced communication.

According to research, some scientists have proved that advertising can affect the subconscious world of a person like religion or art.

First of all, one needs to find out what advertising text is and why it is needed.

Advertisement is a picture, short film, song, etc. that tries to persuade people to buy a product or service, or a piece of text that tells people about a job, etc. [1].

Advertising text is an advertisement on the internet that contains words, often in a box, rather than a picture, and usually linked to the website of the company advertising the product or service [1].

The study of advertising is carried out by many sciences such as sociology, psychology, linguistics, economics. Historians claim that the first advertising text corresponds to our modern e-mail address [2, 157].

There is a need to consider the problems of mass communication, namely advertising communication. Advertising uses the media in order to influence the choice of a product or incline to some particular action. This happens with the help of language tools, visual and verbal components. According to scholars, the concept of «advertising text» refers not only to the word series, but also contains the totality of all extralinguistic components, such as: *graphics, images, sounds*. Advertising text is designed to perform certain functions. The main purpose of the advertising text is to encourage consumers to choose the advertised goods, services, brands, companies. In this regard, advertising should have clear, capacious, easy to remember, intriguing and convincing texts. When it is necessary, the advertising language may allow violation of the norms of the literary language, in order to enhance the impact of the advertising text.

Scholars receive that the objectives of the advertising texts are as follows:

- 1) Information. Alerting the consumer about the primary demand of the product.
- 2) Argumentation. Drawing up possible advantages of promoted brands.
- 3) Reminder. Additional consumer incentives aimed at assuring the buyer that he or she made the right choice.
- 4) Conviction. Unobtrusively advertise a product, thereby constantly praising it, and describe it on the positive side [3].

It is well known that the main elements of the structural part of advertising include: expressive syntax, as well as such stylistic figures as parcellation, antithesis, gradation, etc.

It is acclaimed that in the verbal part of advertising, four components are distinguished: the slogan, headline, advertising text and echo phrases. The structural parts of advertising does not always have to contain all these elements, but to achieve the best result it will be better to not omit them.

Different scholars admit that the verbal part of the advertisement has a clear structure: the headline, the main text of the advertisement, and the slogan. The goal of the heading is to attract the attention of consumers, the purpose of the main text of the advertisement is to characterize and justify the advertised product, and the goal of the slogan is to make the buyer remember the proposed product or service.

There are expensive (television) and budget (radio, newspapers) types of advertising, but the main goal for all is the same – to attract buyers to sell the advertised product.

Creative approach to writing and creating advertising is the only right approach. To create a bright, memorable advertising text, the compilers of the advertisements use multiple techniques. Advertising language often uses the techniques similar to those in poetic texts. Such techniques include various language means; firstly, it refers to the use of stylistic devices: alliteration, onomatopoeia, rhyme, assonance, consonance, pun, etc. It guarantees that the receiver of the advertisement better remembers the text and recalls it at the right moment.

It is well-known that the most characteristic technique in printed advertising texts is alliteration, which is understood by scholars as the repetition of consonants at the beginning of stressed syllables [1]. Here,

alliteration helps to create a certain tone that matches the content of the advertisement. An example of such advertisement can be the following:

«Jaguar... Don't dream, drive it».

Rhyme is a very popular phonetic stylistic device that is defined in manuals as a pattern of identity of sound between words or verse-lines extending from the end to the last fully accented vowel and not further [1]. Rhyme refers to sounds, not spelling. It is commonly found in jingles, slogans and headlines, like in this one: «Eukanuba gives their teeth the strength they need.»

In advertising texts one can notice «flashy words», most often adjectives, which seem to tell us that we are obliged to use this product or at least read an advertisement.

«This Stitch Ponytail Tutorial is a must watch».

«This 2-in-1 Braid tutorial is a fire [4].

The words as *fire*, *must watch*, *fascinating* etc. attract the attention of people and unknowingly the consumer reads advertising text to satisfy curiosity. In advertising texts, the main purpose of the product is often printed in bold face. Bold face supposes to attract readers' attention and person's gaze non-specifically falls on it.

«Avène Cold Cream Concentrated Hand Cream. Because this hand cream is hypoallergenic and free of irritants, it's practically made for skin that's more on the sensitive side. **The formula sinks into your skin instantly, leaving it feeling soft and hydrated** (shout out to the glycerin and paraffin oil in the formula) « [4].

Advertising should be written in the language of the consumer. The reader must understand what product is being discussed, and what its main advantages are without much effort. To follow this purpose many advertisers use slang to get closer to teens or amplify sounds to emphasize that the product is not just «amazing» but «amaaaazing».

«This gel formula will feel amaaaazing on your skin. The lightweight texture moisturizes your hands with hyaluronic acid but doesn't feel the slightly bit greasy or sticky» [4].

The presence of antonyms in the text enhances attention, for example, the words «high» and «low» are often used (*High quality at a low price*).

There are problems of language manipulation in connection with the features of explicit and hidden comparisons used in advertising texts. The task at all is not to «condemn» any advertising texts, but to show on a number of examples the complexity of the problem and compose a typology of language manipulation techniques that accompany explicit and hidden comparisons [5, 67].

1) The transition of quantity into quality and vice versa. Some language techniques make it possible to blur the line between qualitative and quantitative changes. For example phrases such as «the best prices», «larger than just computer».

2) Manipulative possibilities of the word «the first». Some advertising messages exploit the ambiguity of the word «first», one of the meanings of which is the first in order (descriptive value), and the other is «the best» (estimated value). Two different values specify two different comparison parameters - the sequence and quality. For example, «the first shampoo with organic oils».

3) «False» contrasts. It is observed that any advertising texts contain excess information. «Arabica coffee beans are roasted.» In fact, this is the standard procedure. The peculiarity of this advertising phrase is not in the given information, but in the way it is presented. A non-standard, playful, creating a paradox method for nominating standard processes was used. Such a technique is equivalent to using a comparative design or even the «only with us» design. However, since we are not talking about a significant consumer characteristic of the product, it is hardly possible to recognize such advertising as unreliable or unscrupulous.

4) Asking a leading question and then answering it by advertising products. With the help of a question, the consumers immediately learn what the products are and whether they need them. «Hate the idea of smelling strong, perfume scent every time you lotion up your hands? Reach for this scentless hand cream from eucerin. It is fragrance-free and contains two super-moisturizes, ceramides and shea butter, to make your hands ultra-soft and smooth.» [4].

To persuade people to buy the product is the main purpose of the advertising. Among such profound competition, the producer wants to demonstrate the uniqueness of his product. He wants to differentiate it from the rest. He is trying to find new techniques of advertisement. Also, the advertisement texts must be more attractive and more unexpected. They must catch the attention of the audience and then identify the product. Copywriters create uncommon, surprising, interesting texts with catchy slogans or phrases. The reader or listener must give it some thought and the result is manipulation with him in order to buy the product. Scholars set following principles of advertising texts: Attention value, Readability (by means of simple, personal, and colloquial style), Memorability (most important in the process of advertising is to

remember the name of the product) and Selling power. The last principle is crucial [6]. David Ogilvy in his book says: «I do not regard advertising as entertainment or an art form, but as a medium of information. When I write an advertisement, I don't want you to tell me that you find it 'creative'. I want you to find it so interesting that you buy the product.»[7].

In world practice, advertising communication is recognized not only as a means of promoting products, but also as a means of shaping taste and satisfying desires. The economic effect of an advertising campaign is measured by increasing the volume of sales and profits. Under the psychological effect refers to the motivation of the breeders to action.

In the last decades, the market glut of advertising caused the increased purpose and interest in the linguistic aspect of advertising. Advertising has become a special science. Scholars began to describe, analyze the linguistic means and evaluate the language trying to find out the principles, create new kinds of relationship between elements of language and improve the techniques, with the aim to be unique and maximize the effect at full blast.

Who might be interested in advertising language? Advertising texts are of great value for the analyses from linguistic, sociologist, sociolinguistic, psychological, ethnologic and last but not least marketing points of view. Linguists are interested in the language of advertising because they want to know how particular language works in this type of discourse, which linguistic means are used here and how advertising language is changing in the course of time. Sociologists may be interested in the fact, how advertising influences the values, attitudes and behavior of the society. On the other hand, sociolinguists may study the effects of any aspect of society on the way language is used in advertising in the course of time. Psychologists may try to examine the effect of advertising on human mind and motivation to fulfill material and social needs. Ethnology may find in this field a good evidence of how the culture of the nation has been developing. And marketing experts and advertising agencies are interested in the language of advertising to find the tricks how to make advertising more effective [5, 73].

The responsibility of the creators of advertising messages for the formation of the worldview and spiritual education of youth is undeniable. Advertising activities cannot be regarded only as the dissemination of commercial information.

The traditional view is that, to some extent, the generation of young people is brought up on advertising. Advertised products should have not only certain technological advantages, but also spiritual value. Advertising text forms life values, culture, life, behavior, ethics and lifestyle of any nation.

References

1. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/a..>
2. Andreeva U. V. Psihologiya imidzha I reklamy. – Kazan: CIT, 2006. – 356 p.
3. Serdobinceva E. N. Struktura I yazyk reklamnyh tekstov: ucheb. posobiye. M.: FLINTA: Nauka, 2010. - 160 p.
4. <https://www.cosmopolitan.com/style-beauty/beauty/g138..>
5. Rezepov I. Sh. Psihologiya reklami I PR. – Izd. Dashkov I K, 2009. – 103p.
6. Cook Guy. The discourse of Advertising. -London: Routledge, 1996
7. Ogilvy D. Ogilvy on Advertising. -Vancouver: Vintage, 1985

KLASSIFIKATION DER ANTONYMISCHEN KOMPONENTENNACH SEMANTISCHEN KRITERIEN IN DER PARÄMIE DER DEUTSCHEN SPRACHE

Sch. S. Klyschbayeva
Al-Farabi Kazakh National University
Almaty, Kazakhstan

Schlüsselwörter: antonymische Komponenten, linguistische Antonyme, kontextuelle Antonyme, Parämie, Beziehungsarten

Die Sprache ist das wichtigste Mittel der menschlichen Kommunikation, ein Instrument des Gedankenaustausches. Gleichzeitig tritt sie als Spiegel der nationalen Kultur auf, die sich vor allem in Sprichwörtern widerspiegelt. Für das Verständnis jeder Sprache ist die sprachliche Analyse von großer Bedeutung. Ein besonderes Augenmerk der Linguisten richtet sich heute auf das Studium der kognitiven Aspekte von Sprache, Linguokulturologie und Ethnolinguistik. Die Relevanz des Studiums von

Sprichwörtern und Redewendungen wird durch die Anhäufung von Wissen über ein bestimmtes System der Weltanschauung und den Fokus ethnokultureller Traditionen bestimmt. Der poetische Inhalt der deutschen Sprichwörter enthüllt die offensichtlichsten Muster in der Natur und Gesellschaft, und diese Muster können auf folgende Weise ausgedrückt werden: Entweder in einem Nebeneinander von ähnlichen Phänomenen (Vergleichen) oder in Kontrasten. B. Lewandowski beschreibt die Sprichwörter „als feste Wortverbindungen, die aus vollständigen bzw. formal und inhaltlich abgeschlossenen Sätzen bestehen, die bestimmte Erfahrungen, Meinungen oder Anschauungen darstellen und durch sowohl unveränderten als auch häufigen Gebrauch Gemeingut einer Sprachgemeinschaft geworden sind. [1]

„Der tiefere Sinn braucht einen richtigen Aufbau des Textes. Trotz aller Unterschiede zeichnen sich die meisten Sprichwörter und Redewendungen durch eine klare, genaue und prägnante Darstellung der Hauptidee aus.» [2].

Die Studien belegen, dass das Vorhandensein von Gegenüberstellungen die Ausdruckskraft und Sinnhaftigkeit in Sprichwörtern verstärkt. Die Gegenüberstellungen dienen auch dazu, die Fortschritte in der Weltkenntnis zu unterstützen. Die Bezeichnung von Gegensätzen ist die Hauptfunktion der Antonymie. Dem Lexikon der Sprachwissenschaft von Bußmann ist zu entnehmen: Antonymie kommt aus dem Griechischen und bedeutet [anti >gegen<, ónyma (= ónoma) >Name<] bzw. unter Antonymie wird die semantische Relation des Bedeutungsgegensatzes verstanden[3]. Von besonderer Bedeutung für die Offenbarung der Natur und des Wesens des Antonyms ist dessen Einteilung in die Arten des Gegenteils und die Art der Beziehung zwischen den Bestandteilen semantischer Gegensätze.

Die Analyse von deutschen Parämien mit antonymischen Komponenten (AK) belegt, dass in den Sprichwörtern zwei Arten von lexikalischen Antonymen funktionieren: sprachliche Antonyme und kontextuelle Antonyme.

Die sprachlichen Antonyme sind ohne Kontext klar und eindeutig. Ihre Bedeutung kann in Bedeutungswörterbüchern oder in speziellen antonymischen Wörterbüchern nachschlagen werden.

Die usuellen Antonyme sind traditionelle Mittel, die Kontraste ausdrücken, sie bezeichnen oder Phänomene, Prozesse, Fakten, Ereignisse, Dinge und Eigenschaften und ihre Wechselbeziehungen charakterisieren, die eigentlich unabhängig vom Bewusstsein der Menschen sind. Die Bedeutung des Antonyms ist aus dem Zusammenhang innerhalb des Sprichwortes zu erschließen.

Für unsere Arbeit legen wir die Kriterien von D. Herberg zugrunde „...Beziehung zwischen zwei Bedeutungseinheiten, die in betontem semantischem Gegensatz zueinander stehen, die das Gegenteil ihrer Bedeutungen voneinander bilden, ohne dass sie sich wechselseitig notwendig bedingen und ohne dass von der einen in jedem Fall eindeutig auf die andere geschlossen werden kann.... der Gegensatz ist(bei Adjektiven) graduierbar; Zwischenstufen oder zumindest eine 'neutrale' Bedeutungseinheit zwischen den gegensätzlichen Polen sind meist vorhanden oder können umschrieben werden...» [4].

Die sprachlichen Antonyme unterteilen sich nach dem Typ des Gegensatzes in *kontradiktorische*, kontroverse und graduale *Antonyme*. Aufgrund dieser Kriterien unterscheiden wir die sprachlichen Antonyme in Sprichwörtern in folgende Arten von Gegensätzen (Beziehungen zwischen den Komponenten semantischer Gegensätze: komplementäre, konversive, konträre, graduelle).

1. Komplementäre Beziehungsart. Zwei Wörter sind komplementär (in einem bestimmten Zusammenhang), wenn ein Bedeutungsgegensatz zwischen den Wörtern besteht und gleichzeitig aus der Verneinung des einen Wortes folgt, dass das andere Wort zutrifft[5].

Die komplementäre Beziehungsart ist der unveränderliche Begriff der Antonymie und dient als Grundlage für die Bildung eines starken antonymischen Paares: «Ehrlos gelebt, schändlich gestorben». Zwischen den Lexemen «leben-sterben» gibt es keine mittlere Stufe. Die Negation des einen bedeutet die Behauptung des Anderen. AK stehen in der ausschließenden Relation «entweder-oder» zueinander. Diese Gegenwörter liegen auf der Bewertungsskala an den Endpunkten. Schematisch sieht es folgendermaßen aus:

Das komplementäre Gegenteil kann durch Beispiele veranschaulicht werden, die sich in der Parämie finden lassen: *richtig-falsch, innen - außen, ja -nein, verheiratet - ledig, tot - lebendig, krank- gesund, blind-sehend, Gott - Teufel, Krieg -Frieden usw.*

Wir haben festgestellt, dass es viele Sprichwörter gibt, die eine solche Bedeutung von Opposition aufweisen. Das bedeutet, dass Sprichwörter kategorisch und erbaulich sind, was durch AK verstärkt wird.

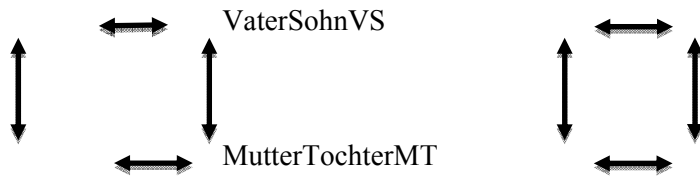
Die Analyse des Stoffes belegt, dass in den Sprichwörtern mit AK eine besondere Art von Komplementaritätsbeziehung funktioniert. Das sind korrelative Beziehungen. Diese Art von Beziehung ist eine Unterart von komplementären Beziehungen. In solchen Beziehungen können Wörter einander entgegengesetzt sein – sie weisen aber auch noch andere Antonyme auf.

Betrachten wir die Parämie:

Wie der Vater, so der Sohn,

Wie die Mutter, so die Tochter

Das Lexem „Vater« ist der Gegenbegriff für drei Lexeme gleichzeitig: einerseits für „Mutter« (basierend auf dem Gegensatz von Geschlecht: männlich und weiblich). Andererseits ist „Vater« auch ein Antonym für Kinder, sowohl für „Sohn« als auch für „Tochter« (basierend auf dem Alter der Opposition). Auf dieser Grundlage bauen wir ein komplexes Beziehungsschema zwischen den AK auf.

Dieses Schemata basiert auf einer komplementären Beziehung. Wie die Analyse zeigt, kommt die komplementarische Art der Beziehungen in Sprichwörtern häufig vor.

2. **Konträre Beziehungsart.** In den konträren Beziehungen geht es um 2 Begriffe, die innerhalb eines bestimmten Bewertungssystems als Artbegriffe existieren. Sie schließen einander unter einem gemeinsamen Gattungsbegriff aus, stellen aber beide positive Gegebenheiten dar [6].

Lieber ein kluger Tadel als ein dummes Lob.

Die Lexeme Tadel – Lob stehen in semantischem Gegensatz zueinander und sie liegen auf den Endpunkten der Bewertungsskala. Die Voraussetzung für die Erzeugung eines semantischen Gegensatzes dieser Lexeme ist ein neutrales Lexem (neutrale-keine Einschätzung).

Zwischen ihnen gibt es nur ein internes Mitglied der Opposition- also nur eine neutrale Komponente zwischen ihnen, d.h. eine dreiteilige Oppositionsreihe, die extremen Mitglieder der Opposition können nicht graduiert werden. Die konträren AK werden durch Substantive ausgedrückt und haben keinen Vergleichsgrad. Das Funktionieren dieser Beziehungsart zwischen AK ist ein charakteristisches Merkmal der deutschen Parämie.

3. **Graduelle Beziehungsart.** Zwei Wörter sind graduell antonym, wenn sie zwar einen Gegensatz bezeichnen, es aber noch dazwischen liegende Abstufungen gibt. Aus der Verneinung des einen Wortes folgt nicht, dass das zweite Wort des Wortpaares zutrifft [5].

In der Parämie «Die Bitte ist immer kalt, der Dank heiß» gibt es die AK «kalt-heiss» mit einer ausgeprägten Gegenüberstellung. Die graduierbaren Antonyme bezeichnen Gegensätze, die auf einer Skala messbar sind (lang-kurz, traurig-froh). Die Merkmale von «kalt-heiss» sind auf einer Bewertungsskala zu sehen, die aus mehreren Abstufungen mit unterschiedlichen Eigenschaften besteht: kochend-heiss-warm-kühl-kalt-eiskalt. Alle Lexeme auf der Skala gehören zur gleichen semantischen Reihe, d.h. Temperatur. Die Lexeme «kalt - heiss» sind graduelle Antonyme, weil sie «durch unterschiedliche Grade oder Abstufungen desselben Merkmals gekennzeichnet sind» [7].

Graduelle Antonymie kann schematisch so dargestellt werden

Die Forschung zeigt, dass in der Parämie die graduelle Antonymie häufig verwendet wird:

z.B Alle kleinen Bäche laufen in die Großen.

Wenn Liebe vergeht, entsteht Hass.

Heute fröhlich, morgen traurig.

Aus kaltem Herzen kommt kein warmes Wort.

Besonders häufig sind AK mit graduellen Beziehungen, zum Beispiel: «groß - klein», «süß-sauer», «jung-alt», «gut-schlimm», «lieben-hassen». Meistens wird diese Art der Antonymie jedoch in Adjektiven realisiert, deren wesentliche Eigenschaft der Ausdruck von Merkmalen ist.

4. **Konversive Beziehungsart.** Eine Art von Konversationsbeziehung, d.h. „die Beziehung zwischen zwei Bedeutungseinheiten von Verben«, von denen eine, eine semantische Umkehrung der anderen ist, wobei dieselbe Aktion aus verschiedenen Gesichtspunkten betrachtet und angezeigt wird, während dieselben Teilnehmer (Akteure) beibehalten werden kann nur zur gleichen Zeit auftreten oder nicht auftreten.

Die konversive Beziehungsart drückt eine wechselseitige Beziehung aus. Sie bezeichnen die gleiche Handlung beziehungsweise die gleichen «Verhältnisse» usw. in Form von Wörtern, die in ihrem Inhalt «invers» sind und sich auf zwei entgegengesetzte Teilnehmer in der Situation beziehen [7]

Konversiven Antonyme sind zwei Lexeme, die die gleichen Handlungen und denselben Vorgang von verschiedenen Teilnehmern dieses Prozesses bezeichnen:

Wer einkauft, braucht hundert Augen, wer verkauft hat an einem genug

AK «einkaufen-verkaufen» beschreiben einen gesamten Vorgang, eine Handelssituation, in der eine Seite eine Sache verkauft und die andere Seite eine Sache kauft. Schematisch wird es so ausgedrückt:

Zwei Handlungen sind einander entgegengesetzte Handlungen desselben Handelsprozesses. Wenn in diesem Prozess die Handlung «verkaufen» ausfällt, verliert die zweite Handlung «einkaufen» seine Bedeutung, weil die Ganzheit des Handels abhängen geht. Hier wird das Handeln innerhalb eines Prozesses sowie die Rollen der Teilnehmer gegenübergestellt, weil die Konversiven durch Substantive und Verben ausgedrückt wird:

Wer verspielt, kann auch wieder gewinnen.

Eine Hand gibt, die andere nimmt.

Ein schlimmer Wirt ist ein guter Gast.

Die konversiven AK bezeichnen häufig die gegensätzlichen Positionen der Menschen im sozialen Bereich z.B Herr-Diener, Sklave, Knecht, Arzt-Patient. Alle obengenannten in den deutschen Sprachparämien identifizierten antonymischen Komponenten sind durch das Gegenteil ihrer Bedeutung gekennzeichnet und sind ohne Kontext klar identifiziert. Außerdem fungieren sie als sprachliche Antonyme.

Kontextuelle Antonyme

Die kontextuellen (usuellen) Antonyme unterscheiden sich von sprachlichen Antonymen: Die Spracheinheiten werden in einem bestimmten Kontext als gegensätzlich wahrgenommen. In unserem Fall treten die Parämien als Kontext für AK auf, in den Wörtern, die keine Antonyme sind. Im Sprichwort haben sie eine zusätzliche Bedeutung und fungieren auch als Antonyme. Die kontextabhängigen Antonyme sind nicht immer der maximal mögliche Gegensatz, sondern erfüllen diese Rolle nur in einer bestimmten Sprachsituation [7].

Im Sprichwort «Lieber eine lebendige Katze als ein toter Löwe» sind die Lexeme „Katze-Löwe» Hyponyme im Sprachsystem, da sie durch Gattungs-Arten-Beziehungen verwandt sind und zur selben Familie gehören. Die Lexeme «Katze-Löwe» als Familienmitglieder sind gleich, es gibt jedoch einen Unterschied zwischen diesen Tieren, der in zwei verschiedenen Wörtern ausgedrückt wird, aber sie werden von uns nicht als Antonyme wahrgenommen und sind daher keine normalen Antonyme. Die semantischen Unterschiede zwischen Wörtern derselben Themenreihe werden im Kontext verstärkt und erreichen aufgrund des starken Antonympaares „lebendig -tot» die Widerspruchsstufe. Die Bedeutung dieser Parämie ist tiefgreifend und drückt die bevorzugte Beziehungen aus. Die Bedeutung der Präferenzbeziehung ist, dass wir aus zwei Alternativen (lebendig-tot) eine positive Gelegenheit auswählen, diese bevorzugen oder uns wünschen, hier also: am Leben sein. In normalen Situationen bevorzugen wir es, ein Löwe zu sein, was mit dem Konzept «stark, groß» assoziiert wird. In dieser Parämie stehen diese Eigenschaften im Gegensatz zu den Eigenschaften, die mit einer Katze „schwach» und „klein» verbunden sind. Die Begriffe „stark und schwach» und „groß und klein» stehen im Gegensatz zueinander, und daher werden diese Begriffe symbolisierenden Katze-Löwe-Zeichen als Antonyme wahrgenommen.

Die kontextuellen Antonyme werden hier als Ergebnis von zwei Faktoren gebildet: das Vorhandensein eines starken antonymischen Paares und der Präferenzabsicht der gesamten Parämie.

Die Analyse von ausgewählten Sprichwörtern zeigt, dass die kontextuellen Antonyme durch Gattungs-Arten-Beziehungen ausgedrückt sind, und im Kontext zueinander stehen. Zum Beispiel: Wo Gott eine Kapelle hat, baut der Teufel eine Kirche. Im Sprichwort werden nicht Lexeme „die Kirche-Kapelle» gegenübergestellt, sondern die Begriffe „klein und groß». Das Gegenwort „Teufel» wirkt als Gegengewicht zu Gott und baut deshalb eine große Kirche, um seine Überlegenheit Gott gegenüber zu demonstrieren, und sich mit diesem Handeln Gott zu widersetzen.

Als Ergebnis der Untersuchung von AK in den Sprichwörtern haben wir folgende semantischen Beziehungsarten identifiziert, die in der Tabelle dargestellt sind und die Art der Beziehung sowie das logische Schema und Beispiele zeigen.

Tabelle -Klassifikation der antonymischen Komponenten nach semantischen Kriterien in den deutschen Sprichwörtern

Beziehungsart	Logisches Schema	Beispiel
Sprachliche Antonyme		

1	komplementäre		Ehrlos gelebt, schädlich gestorben.
2	konträre		Lieber ein kluger Tadel als ein dummes Lob.
3	graduelle		Die Bitte ist immer kalt, der Dank heiss.
4	konversive		Der Eifer ist ein guter Diener, aber ein schlechter Herr.
Kontextuelle Antonyme			
5	Gattungs-Arten- Beziehungen		Lieber eine lebendige Katze als ein toter Löwe.

Zusammenfassend kann hervorgehoben werden, dass konträre Beziehungsarten in Sprichwörtern mit AK am häufigsten vorkommen.

Auf der Basis der vorliegenden Resultate haben wir die Funktionsweise von sprachlichen und kontextuellen Antonymen in der Parämie der deutschen Sprache aufgedeckt. Die Analyse der Parämien mit AK hat gezeigt, dass als lexikalische Mittel von Gegenüberstellung nicht nur Antonyme im eigentlichen Sinne, sondern auch Wörter anderer lexikalisch-semantischen Kategorien sein können. Der semantische Unterschied zwischen Lexemen wird innerhalb der Parämie bis zum Grad der Opposition verstärkt, was zur Bildung von kontextueller Antonymie beiträgt.

References

- Lewandowski, Theodor: Linguistisches Wörterbuch. 6. Auflage. Heidelberg / Wiesbaden: Quelle & Meyer, 1994. - S. 1095
- Timofeeva A.M., Maxmutova V.R. Vy`razitel`ny`e sredstva yazy`kovoј e`kspressii (na materiale russkix i anglijskix pogovorok) // V mire nauki i iskusstva: voprosy` filologii, iskusstvovedeniya i kul`turologii: sb. st. po mater. LVII mezhdunar. nauch.-prakt. konf. - № 2(57). – Novosibirsk: SibAK, 2016 – S.71-79
- Lexikon der Sprachwissenschaft. Hrsg. v. Hadumod Bußmann. Dritte, aktualisierte und erweiterte Aufl.- Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 2002. - 783 S.
- Dieter Herberg Antonymische Beziehungen im Wortschatz und im Wörterbuch Hyldgaard-Jensen, Karl Zettersten, Arne (Hrsg.) : Symposium on Lexicography V. // Proceedings of the Fifth International Symposium on Lexicography - 1992. - S. 247.
- Antonym[electronic resource]. – <https://de.wikipedia.org>– (Aufrufdatum: 14.11.2019).
- Solodilova I.A. Leksikologiyane meczkogoyazy`ka: Uchebnoeposobiedlyastudentov IIIkursa - Orenburg: GOUOGU, 2004. – 114 s.
- Novikov L.A. Antonimiya v russkom yazy`ke. - M., MGU, 1973.- 290 s.

ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ АУЫЗ ӘДЕБИЕТІНІҢ ҮЛГІЛЕРІ ОРЫС ТІЛІНДЕ

Г.Қ. Қазыбек, А.Қ. Қазыбек, Ә.Әріпов
 әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің профессоры,
 әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің оқытушысы
 әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің 2 курс докторанты
 Алматы, Қазақстан

Тірек сөздер: халық ауыз әдебиеті, мақал-мәтелдер, қазақ өлеңдері, қазақ этнографиясы

Қазақ фольклорын жинау мен тарихын зерттеу кенжелеп қолға алынғандықтан, бұл салада тындырғанымыздан қолға алмағанымыз анағұрлым басым екені анықталып отыр. Соның бір көрінісі – қазақ фольклорын жинау, жариялау және зерттеу ісіне көп үлес қосқан А.В.Васильевтің фольклоршылық еңбегі. А.В.Васильевтің өмірі мен творчествосы бұған дейін жан-жақты зерттелмеген, мамандар мен ғалымдар тарапынан тиісті бағасын алмаған. Осы орайда бұл тәрізді іргелі міндетті шешудің кіріспесі, баспалдақтары санарлық әр кезде, әр қилы жағдайда айтылған ой-пікірлердің тарихына қысқаша шолу жасайық.

А.В.Васильев өзі жинаған материалдардың бір бөлігін алғашқы қазақ «Дала уалаяты» газеті, «Торғай газеті» беттерінде жарияланғаны белгілі. «Қазақ халық әдебиетінің үлгілері» деген атпен ғалым қазақ халқының мақал-мәтелдерін, жұмбақтарын, ертегілерін, бата сөздерін, қиссаларын 1898,

1890, 1905 жылдары жеке жинақ ретінде жариялаған. Ал қолжазба түріндегі жинағандарын Қазақстан Ұлт мәдениеті институтының кітапханасында Васильевтің өзі 1935-1936 жылдары пошта арқылы жіберген. Ал Татарстан Республикасының астанасы Қазан қаласында А.Васильевтің архиві үш жерде сақтаулы тұр. Олар: 1. Татарстан Республикасының Орталық Мемлекеттік архивінде, Н.И.Лобочевский атындағы Ғылыми кітапхананың қолжазбалар қорында, Ғ.Ибрагимов атындағы Тарих және тіл, әдебиет институты архивінде көптеген қолжазба материалдары бар. [1,167]

Александр Васильевтің фольклоршылық қызметіне арнайы тоқтамаса да, жан-жақты талдамаса да, әр жылдары М.Әуезов, С.Мұқанов, Р.Бердібаев, Б.Уақатов, Ы.Дүйсенбаев, М.Ғабдуллин, С.САдырбаев, Ш.Сәтпаева, Б.Әзбаева, С.Қасқабасов, Ү.Субханбердина, А.Қыраубаева, Е.Тұрсынов, Б.Әбілқасымов т.б ғалымдар ол жинаған фольклор үлгілеріне назар аударған.

Қазақстан Республикасы Ғылым Академиясы М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты ғалымдары да бұл іске біраз үлес қосты. «Қазақ фольклористикасының тарихы» атты ұжымдық еңбекте Васильевтің өмірі мен ғылыми қызметі жайында көптеген қызықты деректер келтірілген. Александр Васильевич Васильевтің өмір жолы мен ғылыми қызметі жайлы толық мәліметі жоқ кісі оның ауыз әдебиетін халық арасынан жинаушы деп қана бағалауы мүмкін. Солай болып та келген. Алайда, Васильевтің қазақ халқының ауыз әдебиеті үлгілерін жинаушы ғана емес, оны жүйелеп зерттеуші, орыс тіліне аударып, басқа ұлт өкілдеріне насихаттаушы, баспадан шығарып, көпшілікке таратушы да болғандығын өмір тарихтық деректері дәлелдеп отыр.

А.В.Васильевтің ауыз әдебиеті нұсқаларын жинау және зерттеу ерекшелігінің бірі – педагогикалық мақсатты бірінші орынға қоюы. Ол қазақ халқы әдебиетінің үлгілері, атап айтқанда, мақал-мәтелдері, жұмбақтары, бата сөздері, қиссалары туралы ғылыми пікірлер айтқанда бір есептен осы мақсатта ойда ұстаған.

Осы орайда А.Васильевтің негізгі зерттеушілік танымы алдымен өзі жазып алып, жариялаған «Үш жігіт» қиссасын талдауынан көрінеді. Ол ел арасына кең тараған «Үш жігіт» қиссасының мазмұнын берер алдында көлемді кіріспе мақала жазып, қазақ өлеңінің түрлері, қисса деген не дейтін сұрақтарға жауап іздейді.

«Үш жігіт» қиссасын талдамас бұрын қисса дегеніміз не деген сұраққа жауап іздеп көрелік. [2]

«Қисса» – араб сөзі, көп мағыналы ұғым. Араб тілінде ол зат, факт, кәсіп, тарих, оқиға, әңгіме, суреттеу, мысал, ертек сияқты бірнеше мағынада жұмсалады. Бұлардың ішінде «ертек» ұғымы қиссаның әдебиеттегі орнына жақынырақ. Парсы тілінде де ертек айтушыны «қиссағой» деп атайды. Сол сияқты ертекті-қисса, ертектіні-қиссағи деп атау тәжік әдебиетінде де бар.

Өзбектерде қыстақтардан қыстақтарға қыдырып, кітаптан халық дастандарын оқып берушілерді де ертеде қиссаханшылар деп атағанын жоғарыда айтып өттік.

Қазақ арасына қисса сөзі басқаша мағынада сіңіскен: қазақтар көлемді өлең шығармаларды, әсіресе шығыс тақырыбына жазылған аңыз, ертегілерді қисса деп атаған.

С.Мұқанов ауыз әдебиетінің қисса жанры туралы алғаш пікір айтқан ғалымдардың бірі. Ол қиссаға теориялық тұрғыдан анықтама беріп, оны эпикалық жанрға жатқызады. Қиссаны араб, иран, шағатай әдебиетінен келді деген тұжырым жасайды. Сонымен қатар, қиссаларды тақырыбына сай екіге бөледі (азаматтық және соғыс тақырыбы). Ғалым: «Қисса – араб сөзі. Қазақша мағынасы «дәттеу», «баяндау» дегенге келеді. Қиссаларда өлең мен қара сөз (проза) араласып, кейіпкерлердің іс-әрекеттерін сипаттағанда айтушы өлеңдетіп, өз жанына қосатын сөздерді қара сөз түрінде: «Әлқисса, күндерде біркүн» деп әңгімелеп кетеді. Қазақ тіліндегі қиссалардың басым көпшілігі осындай сипатта туған», – деп теориялық тұрғыдан анықтама береді. Эпикалық жанрға жатқызуының себебі, оның оқиғасына көп адамдар қатысып, олардың мінез-құлықтары драмалық түрде шиеленісіп барып айқындалады және белгілі бір дәуірдің шындығынан көрініс беруінде деп түсіндіреді. Азаматтық тақырыптағы қиссаларда көбінесе ғашықтық, соғыс тақырыбындағы қиссаларда исламды насихаттау сарыны басымдау болатындығын көрсетеді.

Ал М.Бөжесв пен З.Ахметов әлеуметтік бағыты, мазмұны, идеялық көркемдік құндылығы жағынан қиссаларды үшке жіктейді. Бірінші – дінді уағыздайтын қиссалар «Сал-сал», «Зарқұм» т.б.; екінші – көршілес елдермен басқа шығыс халықтарының аңыз-әңгімелері, классикалық әдебиет өкілдерінің дастандары, араб елінің ертегісі, («Бозжігіт», «Мың бір түн», «Ләйлі-Мәжнүн», «Таһир-Зухра» т.б.); үшінші – шығыс сюжетіне құрылған, бірақ қазақ әдебиетінің төл шығармасы болып кеткен «Мұңлық-Зарлық» сияқты шығармалар. Бұл шығармалар қазақ әдебиетіне назирә үлгісімен тараған жырлар.

А.Байтұрсынов «Әдебиет танытқыш» деген еңбегінде қисса туралы: «Қисса – өлеңмен жазылған, көбінесе діндар әңгімелер. Бұл әңгімелер қазақ тұрмысынан алынған сөздер емес, басқа жұрттардың еңбектері» деп мазмұнына қарап қиссаны екі түрге бөледі. [3,120]

Орыс оқымыстысы А.Квятковский: «Қисса – әңгімелеу, аңыз түрінде келетін шым-шытырақ оқиғаға құрылған ғашықтық, тарихи-қаһармандық сипаттағы әдебиеттің жәнс фольклордың жанры; Орта Азияда кең жайылған» – деп қорытындылайды.

Жоғарыда айтылған қисса және оның түрлері туралы тұжырымдамалардың бір-бірімен сабақтас, үндес келетіндігі аңғарылады.

Ал А.Васильев «Қырғыздар (қазақтар) ерлік істі баяндайтын ұзақ өлеңді арабтың қисса деген сөзімен атайды, бұл – әңгімелеу, баяндау деген ұғымды білдіреді», – деп көрсетеді. Өлеңнің шығу тарихына байланысты біріз пікірлер келтіреді. «Как сложилась эта песня у киргизов - не известно, хотя последние две строфы песни указывают на то, что автором был какой-то киргизский поэт, и может быть, один из известных певцов». Қазақ арасына кең жайылғандығы, мазмұнының қарапайымдылығы, тілінің тазалығына қарап, оны зерттеуші халық өлеңдеріне жатқызады. Ол «Үшжігіт» жырын өлеңге жатқызуға болады деп есептейді. Өйткені: «Под таким названием известны те из киргизских песен, которые по стихотворной форме составлены так, что в каждом четырех стихии 1, 2 и 4 строфы оканчиваются на одну и ту же рифму», – деп ғалым қазақ өлеңдерінің белгілі бір ұйқасқа құрылатындығын дұрыс түсіне білген.

Осы кіріспе бөлімде Васильев: «Часто у киргизов длинная песня (өлең), излагающая целые повествования о каком-нибудь событии, называется арабским словом «кисса», что значит рассказ, повествование. Это делается по подражанию арабам, у которых назывался подобным словом-кассиде. Особый род стихотворения поэмы, заключающий в себе не менее 19 стихов. По этой причине и рассматриваемая песня называется иногда «Қысса үш жігіт», т.е. «Поэма (сказание) о трех молодцах», – деген тұжырым жасаған. Сөйтіп, зерттеушінің бұл пікірі өзіміз жоғарыда шолып өткен ғалымдардың ой-тұжырымдарымен үндес екендігін байқаймыз.

Зерттеуші қазақ өлеңдерін бірнеше топқа бөледі. Қазақтар арасында өлең-жырлар көп айтылады дей келе: «По содержанию своему на исторический /где воспеваются подвиги героев-батыров, передаются события прошлого и проч./, похвальная /мақтау/, составляемая в честь прославленного внароде человека; назидательная /ғибратсөз, ғибрат жыр/, бытовая/қараөлең, терме/; надгробная или скорбная/жоктау/ и др. Сөйтіп, Васильев қазақ өлеңдерін мынадай түрлерге бөлген: а) тарихи; ә) мақтау /халықішінен шыққан даналар/; б) ғибрат сөз; в) кара сөз, терме; г) жоктау.

Шоқан Уәлиханов қазақ өлеңдерін кара өлең, қайым өлең, т.б. деп төртке бөлгені мәлім. Одан беріде 20-жылдары қазақ халық әдебиетін жіктеген Халел Досмұхамедұлы қазақ өлеңін мақтау, жоктау, жылау-сықтау, жұбату, кекесін-келемеш, шағу, әзіл, үгіт өлең, көрісу өлең, сәлем өлең, өтірік өлең, боғауыз өлең деп бөлді. Осы автор әлгі жіктемесінде қиссаны «араб-парсы өмірінен алынған әдебиет» деп бөліп көрсетеді. Ал Мұхтар Әуезов болса қазақ өлеңдерін сыршылдық салт өлеңдері және әңгімелі өлеңдер (батырлар әңгімесі, ел поэмалары, тарихи өлеңдер) деп жіктейді. Салыстыра қарағанда, бұл жіктеулер Васильев классификациясымен үндес шығып жатыр.

Зерттеуші «Қазақ өлеңдерін ер адамдар да, әйелдер де айта береді. Алайда, мерекелерде, тойларда атақты ақындарды әдейі шақыртып, өлең, жырларын сүйсіне тыңдайды» деп, өз ойын жалғастыра түседі. Осы орайда қазақтар өлең айту кезінде домбырамен сүйемел жасайтынын айта келіп, зерттеуші ойын былай деп түйеді: «1892 жылы мен Торғай уезінде тұратын қазақтың үйінде қонақта болдым. Қонақтардың құрметіне арналып мал сойылды, қымыз ішілді. Үй иесі ауылдан жыршы-домбрашы алдыртып, өзінің үш әйеліне өлең айтқызды». Қазақ өлеңдерін тындап отырған ол: «Пение у них было унисонное, без всякого уклонения в аккордное. Мелодия однообразная, с длинными задержками на верхних нотах, оттяжками - в конце и перерывами в середине, которые при моем наблюдении, выполнялись довольно точно всеми тремя женщинами. Это уже одно обстоятельство свидетельствует о существовании у киргизов определенного мотива той или другой песни», – деген қорытынды жасайды. Өлең сүйемелі ретінде орындалатын осы тектес әуендерді, сазды жазып алу қазақ өлеңдерінің зерттеуде көмегін тигізетінін жинаушы дұрыс атап көрсеткен. Ғалым осы орайда В.Радловтың қазақ өлеңдерін жинауға, жариялауға қосқан зор үлесін атап өтеді. «Географиялық қоғамның Орынбор бөлімшесінің», «Торғай газетінің», т.б. қазақ өлеңдерін жариялауға бет бұра бастағандығын сөз қылады. Ы.Алтынсариннің «Қазақ хрестоматиясына» да біраз тоқталып ондағы қазақ өлеңдерінің құндылығын зерттеген. Васильев кіріспе соңында былай деп жазды:

«Песни эти во многих из названных периодических изданиях помещены без киргизского текста и переданы, судя по выражениям и поэтическим образам, с большими уклонениями от

подлинника». Ғалымның бұл пікірі қазақ өлеңдерін, олардың аудармаларын зерттегенде өз септігін тигізері анық. Мысалы, Географиялық қоғамның Орынбор бөлімшесі жариялаған қазақтың біраз өлеңдері дұрыс аударылмағандығын атап айтқан. Ал В.Радлов пен Ы.Алтынсарин жинаған өлеңдердің көркем тілі таза екендігін айта келіп, Васильев: «Жаль только, что песни эти остаются и до его времени без перевода на русский язык», - деген ой түйеді.

Васильевтің бір ғана «Үш жігіт» киссасына байланысты айтқан ой-пікірлерінде еңбегінде қазақ өлеңдеріне байланысты бірқатар тың мәселерге қозғау салынған. Кіріспе мақалада тағы бір көңіл аударарлық жай – қазақ өлеңдерінің музыкасын нотаға түсіру мәселесімен алғаш шұғылданған музыкант-этнограф С.Г.Рыбаков жайында деректер берілген.

«Запись мотивов или мелодии песен имеет большое значение при оценке пения у киргизов; но к сожалению она у нас ранее не велась и только в самое последнее время (лето 1896) положено тому первое начало С.Г.Рыбаковым, командированным с этой целью в Оренбургский край Императорским Географическим Обществом».

Бұл сөзден біз С.Г.Рыбаковтың қазақ өлкесіне жолсапарға шыққандығын білеміз.

С.Г.Рыбаков 1889 жылы Петербург университетінің тарих-филология факультетінің студенті бола жүріп, татар, башқұрт халықтарының музыкасын жазып алуды бастаған. Одан кейін Орынбор губерниясының Верхнеуральск уезінің шоқынды татарларының, яғни ноғайбақтардың әндерін жинады. Бұдан кейінгі кезеңде ол өзінің барлық қызметін қазақ халық музыкасын зерттеуге арнайды. Жоғары заңгерлік қызметі бар С.Г.Рыбаков 1902 жылы Торғай облысының крестьян начальнигі қызметіне тағайындалады, бос уақытын қазақ музыкасын зерттеуге жұмсайды.

1909 жылы Торғай облысының материалдарының негізінде жазылған «Қазақтың ақындары мен музыканттары» деген еңбегін жариялайды.

Әртүрлі деректерге қарағанда С.Г.Рыбаков Торғай облысында өткен жеті жылдай өмірінде қазақтың жүзге тарта әнін жинап, нотаға түсірген. Әйткенмен олардың көпшілігі әлі табылған жоқ.

Кіріспенің соңында Васильев В.Радлов, Т.Сейдалин, Распопов, Ы.Алтынсарин жинаған өлеңдердің маңызын айта келіп, олардың әлі де орыс тіліне аударылмай жатқанын айтып өтеді.

Мұндағы В.Радлов пен Ы.Алтынсарин туралы көп зерттелгендіктен, Сейдалин мен Распопов туралы айтайық.

Т.Сейдалин 1837-1901 жылдары өмір сүрген. Өз заманының жақсы білім алған адамы. Орынбордағы кадет корпусында оқыған, қазақ арасындағы орыс мекемелерінде қызмет атқарған. Ол «Торғай алқабында егіншіліктің дамуы», «Неплюев кадет корпусы жайында есімдегілер» сияқты мақалалардың авторы. Сейдалин жинаған «Қазақ өлеңдері» 1874 жылы «Вестник Европы» журналында жарық көреді. Ыбырай Алтынсарин 1860 жылдан бастап Т.Сейдалинмен танысып, одан көп нәрсе үйренеді. Тәжірибелі Сейдалин қазақтың арғы-бергі тарихы мен тұрмысын, этнографиясы мен фольклорын көп жинап, зерттеді, жариялады. Олар осы саладағы еңбектерімен жаңа өсіп келе жатқан тілегі алдағы балғаш Ыбырайға да көп ұстаздық жасады. «Осы айдың 15-күні, – деп жазады 1860 жылдың қарашасында Ыбырай, – кешке таман, үйім толы қонақ. Сейдалин екеуіміз бір қазақ әншісінің әнін тындадық».

С.Сейдалин мен С.Жантөрин бірлесіп, қазақ этнографиясы туралы очерктер жазып, ауыз әдебиеті үлгілерін жинаған. Оның бұл еңбегі Орынбор географиялық бөлімшесі тарапынан жоғары баға алған.

Енді П.М.Распопов туралы айтар болсақ, ол географиялыққоғамның толық мүшесі. 1885 жылы қазақ поэзиясына арналған жинақ шығарады. Мұнда халық поэзиясының эпикалық та, лирикалық та түрлері, тарихи өлеңдер, айтыс пен ақын-жыраулардың шығармалары бар. Оларды Распопов орысшаға С.Жантөриннің сөзбе-сөз аудармасымен көркем түрде тәржімалап басқан. Мәселен, бұл жинақтан «Қаратау», «Қаратаудың басынан көш келеді», «Жалт еттің де жоқ болдың», «Шалқиздің Би Темірге айтқаны», «Болық пен Елтайдың айтысы» т.б. шығармаларды оқуға болады.

Т.Сейдалин мен П.Распопов қазақ өлеңдерін жинауға, жариялауға көп үлес қосқан ғалымдар.

Қорыта айтқанда, А.В.Васильевтің фольклоршылық еңбегін зерттеу келешекте атқарылатын келелі істердің бірі деп есептейміз.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Образцыказахской народной литературы.Алматы: Білім, 2004.- 240 стр.
2. Известия Имп.Русского Археологического общества // Васильев А.В. Образцы народной словесности. Киргизская песня о трех молодцах. - 1897. - Вып.2. - 38с.
3. А.Байтұрсынов. Әдебиет танытқыш. Зерттеу мен өлеңдер.Алматы: Атамұра,2003 жыл.-208 бет

ХАМИТ ЕРҒАЛИ-АУДАРМАШЫ

Г.Қ. Қазыбек, А.Қ. Қазыбек

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің доценті, ф. ғ. к.
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің оқытушысы
Алматы, Қазақстан

Хамит Ерғали 1916 жылы туған. Х.Ерғали отыздан астам жинақтардың авторы. Қазақ әдебиетінің тарихында оны эпик ақын деп атайды. Ол «Біздің ауылдың қызы», «Сенің өзенің», «Жайық жырлары», «Шер толғау», «Ұлтым дедім, ұлғайдым» т.б. кітаптардың авторы.

Мемлекеттік сыйлықтың иегері, Қазақстанның Халық жазушысы. Хамит Ерғали поэзиясы көптеген тілдерге аударылған. Хамит Ерғали өлеңдерін орыс тіліне Я. Смеляков, Е. Винокуров, М. Львов, В. Савельев т.б. аударған. Мысалы, Я.В.Смеляков орыс ақыны, сыншы әрі аудармашы. Ол Матвей Грубиан, Расул Рза, Микола Нагнибеда, Кубанычбек Маликов, Темиркул Уметалиев, Иван Тарба, Фатых Карим, Андрей Малышко, Аркадий Кулешов т.б. орыс тіліне аударған. Қазақ әдебиетінен Жамбыл Жабаев, Әбділдә Тәжібаев т.б. тәржімалаған. Я.В.Смеляков өзінің 1979 жылы қазақ ақындарының таңдамалы өлеңдерінің аудармаларын жариялайды. Аталған кітапта ақын өлеңдерінің орысша нұсқасын берген.

Ақын өзін көркем аудармашы ретінде де көрсете білген. Ол У.Шекспирдің сонеттері мен пьесаларын, Д.Байронның, А.Пушкиннің, М.Лермонтовтың, Н.Некрасовтың, Ш.Петефидің, Р.Гамзатовтың өлеңдерін, қарақалпақ эпосы «Қырық қызын», қырғыз эпосы «Манас» үлгілерін тамаша аударып, қазақ оқырмандарына көркемдігі құнды аударма нұсқалар ұсынды.

Осы мақаланың басты мақсаты әлем таныған классик У.Шекспирдің «Гамлет» трагедиясының Хамит Ерғали аударған нұсқасын талдау.

«Гамлет» – Шекспир трагедияларының ең биік шыңы, классикалық шығарманың тамаша үлгісі. Шығарманың орыс тілінде елуге жуық нұсқасы бар. Шекспир шығармаларын қазақ тіліне М.Әуезов, Е.Букетов, Ғ.Мүсірепов, М.Дәулетбаев, Ә.Кекілбаев, Т.Есімжанов, М.Мақатаев,

Сонет (сынғырлау, сылдырлау деген итальян сөзінен шыққан) – әр шумағы 14 тармақтан құрылатын өлең түрі. Тармақтар екі рет төрт-төрттен, онан соң екі рет үштен топтасады.[1]

Қазақ әдебиетіне сонет жанры ең алғашқы рет аудармалар арқылы келді. Сонеттерді аудару шебері деп Х.Ерғалиды айта аламыз. Ол У.Шекспир сонеттерін тәржімалауда ерекше шеберлік таныта білді. Ал Шекспир әлем әдебиетінде көркемдігі жағынан құнды сонеттер жазған ақындардың бірі. Осы сонеттерді қазақша сөйлете білген Х.Ерғали болды. Ол Шекспирдің 154 сонетін аударған. Аударма нұсқалар өте сәтті шыққан. Аудармаға қойылатын талаптарға толықтай жауап береді. Шекспирдің ойын, рухын, көркемдік даралығын сақтай отырып, қазақ оқырманына түсінікті тілде аударған. Х.Ерғалидің аударған сонеттері талайдан бері зерттеліп келеді. Шекспир өз сонеттерін досына және ғашығына арнап жазған. Сонеттердің аты жоқ, тек қана нөмерлермен берілген.

Хамит Ерғали 1993 жылдың қыркүйегінде былай деп жазған екен: «Сонау бір жылдары Мәскеуде өткен жазушылар съезінде эстондық бір шешен Шекспир сонеттері өз тіліне аударылғанын хабарлағанда залдағылар орындарынан өре түрегеліп ұзақ қол шапалақтаған еді. Сол сәтте ішім удай ашығаны есімнен кетпейді: бұған дейін сол сонеттерді қазақша сөйлетуге сіңірген алты жылдық еңбегім Алматының өзінде де ауызға алынып жарымаған еді ғой... Менің сол еңбегім жеке кітап боп шыққаннан кейін-ақ «Қазақ сонетінің атасы» аталғандар төбе көрсете бастады. Оған ренішім жоқ. Қайта намысыма қамшы боп тиген соларға рахмет. Ал менің, өз намысым араға аттай он төрт жыл салып барып оянады. 1991 жылы жазыла бастаған өз сонеттерімнің қазіргі саны жүз елуге жуықтап қалды. Бәрі де «Қазақ әдебиеті», «Егемен Қазақстан» газеттерінде алма-кезек жарияланып отырды. Алла қосса осы алдағы қыс пен көктемде бұларды жеке кітап етіп баспаға даярлаймын. Зады, бұл менің эпикалық жанрдан кейінгі айқара ашылған тағы бір қырым мен сырым болып шықты-ау деп шамалаймын» - , деп сонеттерді аударудағы қиыншылықтарын сөз етеді. [2]

Шекспир сонеттерін орыс тіліне С. Ильин, Н. Гербель, С. Я. Маршак, Б. Пастернак, П. Кусков, В. Ковалевский, А. Гуревич, А. Шаракшанэ т.б. аударған. Хамит Ерғали түпнұсқадан тікелей аударма жасамаған, түрнұсқа ретінде орысша аударылған нұсқасын пайдаланған. Аударматану ғылымында бұл аударманың сатылы түрі деп аталады. Сатылы аударма дегеніміз – көркем шығарманың бір тілден екінші тілге, т.с.с. болып аударыла беруі. Алайда, көркем шығарма қай тілден аударылып отырса, аудармашы үшін сол нұсқа түпнұсқа міндетін атқарады. Осындай сатылы аударма жағдайында аударма туындының көркем талаптарға толық жауап бере алуы, бір жағынан, ол аударушы үшін түпнұсқа міндетін атқарып отырған аударма нұсқаның көркемдік қуатына да

байланысты. Бұл – көркем шығарманы бір тілден екінші тілге аударушы қаламгер мен сол екінші тілдегі үшінші тілге аударушы дүниетанымдарының, сезімдерінің, шығармашылық даралықтарының үндесуі деген сөз. Хамит Ерғали түпнұсқа ретінде С.Маршактың аудармасын пайдаланған. Академик, аудармашы, орыс және еврей поэзиясын зерттеуші М.Л. Гаспаров Маршак жасаған сонеттер аудармасына мынандай жоғары баға берген болатын: «Это явление в русской литературе исключительное. Кажется, со времен Жуковского не было или почти не было другого стихотворного перевода, который в сознании читателей встал бы так прочно рядом с произведениями оригинальной русской поэзии».[3]

Х.Ерғали орысшаға сәтті аударылған, зерттеушілер жоғары баға берген нұсқаны пайдаланған. Бұл ақынның көрегенділігін байқатады. Сатылы аударма кезінде түпнұсқадан орыс тіліне қате аударылса, онда қазақ тіліне де қате аударылатын еді. Сондықтан да болар Хамит Ерғалидің аудармалары да өз оқырмандарына жол тауып, жоғары бағасын алды.

Біз Шекспирдің 35сонетіне тоқталайық. Мұнда ақынның өз досына деген реніші, оны істеген әрекеттерінақтаудың жолдары туралы сөз болады.

Shakespeare's. Sonnet 35

No more be griev'd at that which thou hast done:
Roses have thorns, and silver fountains mud,
Clouds and eclipses stain both moon and sun,
And loathsome canker lives in sweetest bud.

All men make faults, and even I in this,
Authorizing thy trespass with compare,
Myself corrupting, salving thy amiss,
Excusing thy sins more than thy sins are;

For to thy sensual fault I bring in sense,
(Thy adverse party is thy advocate)
And 'gainst myself a lawful plea commence:
Such civil war is in my love and hate

That I an accessory needs must be
To that sweet thief which sourly robs from me. [121,4]

Самуил

Мы все грешны, и я не меньше всех
Грешу в любой из этих горьких строк,
Сравненьями оправдывая грех,
Прощая беззаконно твой порок.

Защитником я прихожу на суд,
Чтобы служить враждебной стороне.
Моя любовь и ненависть ведут
Войну междоусобную во мне.

Хоть ты меня ограбил, милый вор,
Но я делю твой грех и приговор.[5,445]

Хамит Ерғалиев:

Қысылмашы қылмысыңды жыл ойлап,
Рауза гүлдің бойында да - қылтанақ.
Бұлақты да құм жатады ылайлап,
Күн тұтылып көрінбейді бұлттан ақ,

Өзгелердей өзбасымда күпірмін.
Осы өлеңнің әрбір ащы жолында:-
Теңеулермен ақтап сеніотырмын.
Кешірместі кешкен жырым-қолымда.

Ақтаушы боп өзім барам сотыңа.
Жауым жаққа тигіземін пайдамды.
Өз ішімде махаббаттың отына
Өшпенділік ашып жатыр майданды.

Ұры сабаз, тонасан да менісен.
Күнәң, жазаң - екеуін де бөлісем.[6,645]

Аудармашы сәтті аударма жасаған. Аударма трансформацияларын сәтті қолданған.
Қазақ оқырмандарына түсінікті етіп әрі оқуына жеңіл аударма білген.
Шекспирдің сонетін салыстырып көрейік.

С.Маршак аудармасы. Бізге түпнұсқа ретінде алынады.

Смотри же, чтобы жесткая рука
Седой зимы в саду не побывала,
Пока не соберешь цветов, пока
Весну не сохранишь на дне фиала.
Как человек, что драгоценный вклад
С лихвой обильной получил обратно,
Себя себе вернуть ты будешь рад
С законной прибылью десятикратной.[5,429]

Аударма нұсқасы:

Байқа, жігіт, ақ шашты қыс алжыған,
Жасыл бақта суық қолын сұқпасын.
Сен серуендеп, гүлдерінен бал жиған,
Көктем жерге күні бұрын бұқпасын.
Адамдай-ақ баға жетпес заттан да,
Қашан болсын пайда тауып байқаған,
Мәз боларсың өзінді-өзің тапқанға,
Заңды жолмен он есе етіп [6,611]

Түпнұсқаның мазмұнын аудармашы жақсы жеткізген. Мысалы, «серая зима», «жесткая рука», «драгоценный вклад» деген метафораларды «алжыған қыс, суық қол, баға жетпес зат» деп ұтымды аударған.

Аударматану ғылымын зерттеуде айрықша еңбек сіңірген С. Талжанов өзінің «Көркем аударма» деген еңбегінде мынандай пікір айтқан болатын: «Бір елдің түпнұсқаларын өз тіліне аударғанда, аударушы өз әдебиетінің, өз тілінің қамын ойлауы – заңды құбылыс. Оларда ұшырайтын ерекшеліктерді бұлжытпай беру арқылы аударма тілі, әдебиеті байымақ... шет тілінен аударғанда оның өз ерекшелігін сақтау арқылы қазақ ұғымын кеңейтетініміз сүттен ақ, айдан анық».[7,158]

Ғалымның осы пікірін Хамит Ерғалидың аудармашылық еңбегіне де қатысты айтуға болады. Х.Ерғали қазақ әдебиетінде сонет аударудың үлгісін көрсете білді. Аудармалары арқылы сонеттердің ерекшелігін ашты. Қазақ оқырмандарын Шекспир сонеттерімен таныстырды.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Әдебиеттану терминдерінің сөздігі. Құрастырғандар З.Ахметов, Т.Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1996.- 240 бет.
2. О, қайран жарық дүние-ай! // www.hamit.kz
3. М.Л. Каспаров. О русской поэзии: Анализ. Интерпретации. Характеристики. СПб, Азбука. 2001.
4. Sonnets. English Fiction Collection. Сибирское университетское издательство, 2010 - 192 стр.
5. Шекспир У. Сонеты / Пер. С. Маршак. – Шекспир У. Полн. собр. соч., в 8-и томах. – М.: Искусство, 1960, Т.8 – С.427-504.
6. Шекспир Уильям. Отелло. Асауға тұсау. Гамлет. Ромео мен Джульетта. Король Лир. Сонеттер. – Астана, 2004. – 688 б
7. Талжанов С. Көркем аударма туралы. – Алматы: ҚМКӘБ, 1962. – 166 б

ҚЫТАЙ ҚАЗАҚТАРЫ ТІЛІНДЕГІ ЖЕРГІЛІКТІ ЕРЕКШЕЛІКТЕРДІҢ КӨРІНІСІ

Ә.Х. Қарабаева, Бадымала

Әл-Фараби ат. ҚазҰУ-дың аға оқытушысы, ф.ғ.к.

МИНЗУ университетінің қазақ тілі және әдебиеті

факультетінің 4-курс студенті

Алматы, Қазақстан

Пекин, ҚХР

Кілт сөздер: қазақ тілі, қазақ тіл білімі, қазақ тілінің жергілікті ерекшеліктері, қазақ тілінің диалектілері, қазіргі қазақ тілінің әдеби нормалары, қытай қазақтары тілінің ерекшеліктері.

Қазақ елінің саяси, экономикалық, әлеуметтік, тарихи-мәдени өміріндегі соны жаңалықтар мен өзгерістер қазақ тіл білімінің дамуына игі ықпал етуде. Қазақстан дүниежүзі елдерімен саяси, экономикалық, дипломатиялық қарым-қатынастарын реттей отырып, ғалымдардың, мамандардың, студент жастардың академиялық мақсатта ізденуіне, шетелде білім алып, кәсіби біліктілігін жетілдіруге мүмкіндік жасап келеді. Осы тұрғыдан алғанда Қазақстан мен Қытай елдерінің білім беру, ғылым, мәдениет саласындағы қарым-қатынасы да жүйелі түрде іске аса бастаған. Қарым-қатынастың басты құралы – тіл десек, екі тарап қазақ, қытай тілдерін оқытуға жіті мән беруде. Бұл мақалада біріміз Қытай елінде қазақ тілінен сабақ беріп, біріміз қазақ тілін мамандық ретінде оқып, үйрене жүріп анықтаған кейбір тілдік, ерекшеліктерге назар аударуды жөн санадық.

Қытай Халық Республикасының (ҚХР) қазақ халқы шоғырланған аймақтарында қазақ тілі қолданылады. Қазақ әліпбиі араб жазуына негізделген. Қытай қазақтары жазуының тарихына Жәди Шәкенұлының сөзімен қысқаша шолу жасасaq: «1924 жылы Ахмет Байтұрсынұлы араб жазуы үлгісіндегі төте жазуды қолдануға келтіргеннен кейін Шынжаң қазақтары жаппай осы жазуды қолданды. 1965 жылдан бастап Қытай жазуының дыбыстық бейнеленуі негізіндегі латын әліпбиі жасалып, ол 1982 жылға дейін пайдаланылды. Одан кейін А.Байтұрсынұлы жазуы негізіндегі төте жазу қайтадан қолданысқа енді» /1/.

Бүгінгі таңда ҚХР-да заман талабынан сәйкес қазақтың кирилл жазуы негізіндегі қазақ әліпбиін де меңгере бастады. Оның басты себебі, екі ел арасындағы дипломатиялық қарым-қатынасқа негізделген түрлі саяси-экономикалық, әлеуметтік-мәдени шаралардың жолға қойыла бастауы. Мысалы, Қытайдың бірнеше Бейжің, Шанхай, Сянь сияқты ірі қалаларында «Қазақстан» орталықтары ашылып, жоғары оқу орындарында Қазақстанның мемлекеттік тілі оқытылып, демек соған сәйкес қазақстандық жазу үлгісі жоғары оқу орындарында үйретіле бастады. Пекин қаласындағы Минзу университетінің қазақ тілі мен әдебиеті факультеті оқу үдерісінде жергілікті қазақтардың араб әліпбиіне негізделген дәстүрлі төте жазуын қолданады. Сонымен қатар, қазақ жазуының кирилл негізді нұсқасын қосымша игерген мамандар мен студенттер де баршылық.

Қытай қазақтарының жазу мәдениеті, тілі туралы зерттеулер баршылық. Мәселен, бұл ретте 1992 жылы Үрімші қаласында басылып шыққан Мырзаханұлы Жақыптың «Қазақ халқы және оның салт-санасы», 1993 жылы шыққан Н. Солтаншарыпұлының «Шынжаң қазақтары мен Қазақстан қазақтарының тіліндегі кейбір дыбыстық айырмашылықтар», 1998 жылы Пекин қаласында жарық көрген Гың Шыминнің «Қазіргі қазақ тілі грамматикасы», 2000 жылы басылған Чын Янның «Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясынан зерттеулер» атты еңбектері аталады. Сонымен қатар Қазақстанға оралған Жәди Шәкенұлының 2007 жылы шыққан «Қытай қазақтары» атты кітабы да бар. Аталған авторлардың еңбектерін оқып, олардың тілдік ерекшеліктерге қатысты ғылыми ой-пікір, тұжырымдарын талдап, зерделеу алдағы уақыттың еншісінде деп білеміз. Ал бұл мақалада қытай қазақтары тіліндегі диалектілік ерекшеліктерге мысал бола алатын сөздер мен сөз тіркестерінің алғашқы бір легі сараланады.

Әуелі дипломатиялық салада жиі қолданылатын пәрменді сөздер қатарына тоқталсақ. Мысалы Қазақстанда Қытай елінің атауы ресми түрде *Қытай Халық Республикасы* немесе қысқаша *Қытай*, астанасы – *Пекин*, халқы – *қытай* деген жалқы және жалпы есімдермен аталады. Қытай қазақтары оларды *жуңге* ~ *жуңго*, *ханзу*, *Бейжің* түрінде қолданады. Қазақ тілінің әдеби нормасынан ерекшеленіп тұрған бұл атаулар жергілікті қазақтардың сөздік қорына қытай тілі арқылы тікелей енген. Бүгінде бұл атауларды қазақстандық бұқаралық ақпарат құралдарында, интернет материалдарында да кездестіруге болады. Мысалы: 1. *Бейжіңде халық дипломатиясын нығайту мәселелері талқыланды* /1/. 2. *Университет жоғары деңгейде білім беруде негізінен ханзу*

иероглифі және араб графикасына негізделген төте жазу алфавитімен жазылған оқулықтар мен ғылыми еңбектерді пайдаланады /2/. 3. **Жуңго** қазақ күй өнерін жаңа бір белеске көтерген күйшілер Алыпбек Мәлікұлы мен Тайыр Белгібайұлына төл шәкірт болып, орындаушылық өнерін онан ары шыңдай түседі /3/.

Лингвистикалық және экстралингвистикалық себептермен тілдердің өзара ықпал жасап, өзгеріп, сөздік қордың кірме сөздермен толығып отыруы заңды құбылыс. Сонымен:

Мұғалім. Оқытушы. *Мұғалім* деген жалпы есім, әдетте, Қазақстанның орта білім беретін мектептерінде қызмет атқаратын ұстаздар үшін қолданылса, жоғары оқу орындарындағы ұстаздарды қазақстандықтар *оқытушы* деп атайды. Қытайда *мұғалім* сөзі – ұстаздардың бәріне бірдей қолданылатын ортақ атау. Тіпті ұстаздың жалқы есіміне *мұғалім* сөзін тіркеп айтып, қаратпа сөз ретінде де қолданады. Мысалы: *Мұхтар мұғалім, сізді күтіп отырмыз*. Негізі қытай тілінің өзінде де *ұстаз* немесе *мұғалім* атауларының мәнінде қолданылатын *лаушы* сөзі адам есімімен қос айтылады. Мысалы: *Жан лаушы, сізге алғысым шексіз*.

Қазақстанда *мұғалім, оқытушы* үшін негізінен *ағай, апай*, кейбір жерлерде сирек болса да, *әкпей (әкпи), тәтей* деген қаратпа сөздер немесе орыс тіліндегі қолданыс үлгісімен ұстаздың атын әкесінің атымен бірге атау үрдісі де бар. Мысалы: *Қазір Сәкен Айтжанұлының сабағы болады* немесе *Сәкен Айтжановичтің сабағы болады*, ұстаз әйел болса, *Алма Жұмабекқызының студенттері қатысты* немесе *Алма Жұмабековнаның студенттері қатысты* түрінде қолданылуы мүмкін.

Сыныптас. Группалас. Қазақстанда орта мектеп оқушылары бір-бірін бұрын *класстас* деп атаса, бүгінде оны *сыныптас* атауы ығыстырып қолданысқа енген. Бір топта оқитын жоғары оқу орнының студенттері өзара *группалас* болады. Аталған туынды сөздердің түбірі орыс тілі арқылы енген *класс, группа* деген кірме сөздер. Ал, қытайлық қазақ жастары және қазақ тілін үйренушілер осы үш атаудың орнына *сабақтас* атауын пәрменді қолданады.

Курс. Жоғары оқу орындарындағы білім алу не білім беру мерзімінің аралығын білдіретін *курс*, орта білім беру саласында қолданылатын *сынып* атаулары қытай қазақтарының тілінде *жылдық* деген бір терминмен беріледі. Мысалы: *Бағылан биыл екінші жылдықта оқып жүр*.

Жатақхана. Студенттер үйі. *Жатақхана* – қазақ тілінің әдеби нормасына енген атау. Соңғы жылдары *студенттер үйі* деген баламасы да жарыса қолданыла бастады. Қытайдағы жергілікті қазақтар тілінде бұл атаудың *жатақ* деген нұсқасы пәрменді, сонымен қатар аракидік *жатақхана* деген баламасы да қолданылады.

Ғимарат. Қазақстандықтар жиі қолданатын *ғимарат* сөзі қытайлық қазақтардың тілінде қытайдың «бина», яғни *көп қабатты, биік* деген мағынасы бар кірме сөзімен аталады.

Алаң. Стадион. Спорт алаңы. Бұл атаулардың бәрі қытай қазақтарының сөздік қорында «майдан» түрінде қолданылады. Сондықтан қазақстандық жастардың арасында сауалнама жүргізілді. Ондағы мақсат *майдан* лексемасын қазақстандықтардың қай мағынада түсініп, қолданатынын анықтау. Әсіресе оның спорт саласына қатысты терминдік атау ретінде қолданатын-қолданбайтынын анықтау болатын. Нәтижесінде *майдан* ұғымы: «*соғыс (18), соғыс алаңы (2), ұрыс (2), алаң (1), тартыс (1), тайталас (1), күрес (1), шайқас орны (1), соғыс өтетін жер (1)* деп түсіндірілді. Бұдан шығатын қорытынды, қазақстандық жастардың сөздік қорында *стадион* сөзінің *майдан* түріндегі баламасы қолданылмайды. *Майдан* әскери термин мағынасында *соғыс, ұрыс, шайқас алаңы* деген синонимдік қатар түзетіндігі анықталды.

Әпке. Отбасы мүшелеріне қатысты кейбір атаулардың ішінде елеусіз болса да айырмашылықтың кездесетіні анықталды. Мысалы Қытайдағы жергілікті қазақтар *әпке* атауын *әпеке* түрінде қолданады. Керісінше, Қазақстанның оңтүстігіне тән осы сөздермен мағыналас *әпше* сөзін есту қытайлық жастар үшін жаңалық болды.

Шеше. Ана. Мама. Осы бір ардақты атаулар қай қазаққа болса да түсінікті, ең қымбат сөз. Алайда қытайдағы жергілікті қазақтардың тілінде *мама* атауы қолданылмайтын болып шықты. *Шеше* атауы фонетикалық өзгеріске ұшырап, ауызекі сөйлеу тілінде *чеше* түрінде айтылады.

Ток. Бұл атау энергетика саласына қатысты қолданылатын кәсіби термин. Қазақ тілінің сөздік қорына орыс тілі арқылы енген. Қытайлық жергілікті қазақтардың тілінде аталған сөз фонетикалық өзгеріспен *төк* түрінде жіңішке айтылып жазылады.

Интернет. Ғаламтор. Ғылым-техника жетістіктерінің соны нәтижелерінің бірі заманауи интернет желілері болса, қытайлық жергілікті қазақтар тілінде осы саладағы атаулардың кейбірінің қазақша баламалары бар. Мысалы *тор, торас* сөздері қазақстандықтар жиі қолданатын *интернет, сайт, ғаламтордың* орнына қолданылады.

Прокат. Бұл атау орыс тілі арқылы енген кірме сөз. Кейбір сөздіктерде қазақша баламасы *жалдау* деп көрсетілген. Алайда *прокат жалдаудың* немесе *жалға алудың* бір түрі. Біздіңше, Қытай қазақтарының тіліндегі «*майлау*» осы *прокат* ұғымының мәнін дәлірек береді.

Қытай қазақтарының сөз қолданысындағы ерекшеліктерге мына етістіктер мен етістікті тіркестер де мысал бола алады: *жолдан беру* (*жіберу*), *автобусқа шығу* (*автобусқа міну*), *сынау беру* (*емтихан, тест тапсыру*), *сабақтан түсу* (*сабақтан шығу*), *ойнап келу* (*саяхаттап, қыдырып келу*), *дауалау* (*емдеу*), *доғдырхана* (*емхана*) және т.б.

Қорыта айтқанда, қытай қазақтарының тілінде қазіргі қазақ тілінің әдеби нормасына сәйкес келе бермейтін диалектілік ерекшелік бар. Жергілікті ерекшеліктерді тілдің фонетикалық, лексикалық, синтаксистік қабаттарынан кездестіруге болады.

Қытай қазақтарының тіліндегі кірме сөздер қатарында орыс, қытай тілінен енген лексемалар бар. Кірме сөздердің кейбірі қазақ тілінің ерекшелігіне бейімделіп қолданылса, енді бірі ешбір өзгеріссіз қолданысқа түскен. Мысалы: *ток – төк, лазер – ләзір, доктор – доғдыр, жуңго – жүңге, ханзу – ханзу* және т.б.

Қытай қазақтарының Қазақстанға қоныс аударуы және екі елдің арасындағы қарым-қатынастың артуы жергілікті ерекшелікке жататын диалектілердің бүгінде Қазақстанда қолданысқа енуіне себепші болуда.

Негізінен қытай қазақтарының тілін қазіргі қазақ тілінің әдеби нормасына сәйкес қолдану қазақ тілінде кездесетін алақұлалықтан сақтап, тілдің орынсыз шұбарлануына жол бермейді деп ойлаймыз.

Сонымен қатар қытай қазақтары тіліндегі кейбір ерекшеліктер қазіргі қазақ тілінде баламасы жоқ кейбір кірме сөздердің орнын толтыруы әбден мүмкін. Сондықтан диалекті сөздерді реттеп, жинап, зерделеп отырудың ерекше маңызы бар деп ойлаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Жәди Шәкенұлы. <http://lenta.inform.kz/kz/zhadi-shakenuly>
2. <http://www.mfa.gov.kz/kz/beijing/content>
3. Смағұлов Ж. «Орталық Қазақстан» газеті. www.ortalyq.kz

THE DEVELOPMENT OF THE GENRE OF THE SHORT STORY IN THE WORKS OF AMERICAN AND BRITISH WRITERS.

E.A. Lomova

Candidate of Philology, Associate Professor of KazNPU after Abai
Almaty, Kazakhstan

Keywords: genre, short story, novelette, ethical aspect, metaphysical, idea, creative, artistic convention, embodiment, narrative, hierarchical relation, novelistic clue, epic, intertwining motif, concept, synonym, author manner, technique of writing.

The rapid development in the English artistic narrative in the XVIII century encouraged the producing the wide range of genres including a start story. However the breath of mind as inherent distinguish features the novels and realistic way of depiction [2] by D. Defoe, Fielding and other writers has not benefit by the genre of a small story, because its plot couldn't include a lot of level threads and layered composition structure.

The process of extending of the mentioned genre has complicated by the fact, that the readers in the beginning of the XXth century considered the fiction as the way of interpretation of reality and accepted only the genre of novel with a solid volume.

According this view the authors of short stories overcame difficulties with publication of their works. At the end of the XVIIIth century - beginning of the XIXth century the English literature has characterized by the extensive means led to their common basic axiological paradigm shift.

The philosophical and ethical of the artistic creativity postponed the approach to straight board depiction of reality or deried the achievements of the previous period. The English writes admitted the metaphysical idea as the basic for philosophy and aesthetic and limited its nature.

The above said evaluation and approach urged them to accept the romantic perception of reality and to discover the new trends of interpretation and representation of Universal and human feeling existence.

The writers modified and discarded the philosophical and aesthetic theories, which were shown for a long time before in acceptance in favor of a new hypothesis served to understanding the laws and boundaries of reality.

The adverted trend was linked with the common historical changing process took place in social, political and religious structure of European society and in turn inspired over throwing the accepted concept with

respect to value human background and the part of personality in evaluation of Universe and development of historical advances.

Defined above process motivated the overall organization seemed deployment, creative implementation of the artistic tradition, romantic variety of function and unique author artistic convention and embodiment, which defined the features of English narrative of the second half of the XIXth century.

Many Western scholars connected the establishment of the short story attributed the emergence with science discovers in the middle of the XIX century.

According to the authoritative researcher short fiction W. Allen, features of the first modern English story should be traced in the works of Sir Walter Scott [1, 43].

The Russian scholar J. Levidova attached to this view believing that the modern story has powered by tradition originated from the middle of the XIX century [2, 57].

Analysis of papers devoted to the theory and history of the genre of story inevitably was powered by common understanding blur definition of its genre associated with general laws of the literary process of the XIX century taken place. [3], [4].

According these investigation researchers differently defined the stages of this process.

Russian scholars O. Antsiferova believed that since the beginning of the XIX century the British writers took the first place in their creativity search for new means of artistic expression and other weighty artistic tasks [5].

In the consequence of this search, mind approach the working out of the genre category was retreated into it's the background. E. Ponomareva, investigating the problem of genre, proposed that «it should be analyzed like process associated with the permanent overcoming the established hierarchical relations with the whole genre system, where any genre built model without the absolute and static character of its shades»[6, 65].

Therefore, the very novelistic clue, underlying the genre of the story, based on the mobility and openness of the artistic experiments.

According to the observation of the English literary historian X. Orell, the majority of English writers of the XIXth century considered the genre of the story as the matter of peripheral interest.

They paid attention to the artistic language and called all works of less than 12000 words as a «small prose», «brief narratives», «short fiction» regardless of whether it has about the texts included by the plot about the real or imagined events.

Therefore «the difference» in terms such as «tale», «sketch», «story», «short story», «novel the» and even «novel» meant for the writer in the XIXth century much more than for their forerunner in England in the XVIII-beginning of the XIXth century.

As mentioned plurality indicated that up to the last decades of the XIXth century English writers used a genre a short story and tried to work a new version of the forms of the artistic narration.

Only in the 1800 – years the short story has been defined a literary genre with different features from a novel or an essay.

In particular, one of the first researchers of the American novel B. Matthews tried to give a detailed description of the genre «short story». This concept appeared as a symbol of a literary genre only in the last decades of the XIXth century in connection with development of a short narrative in American literature in the second half of XIXth century.

In 1884, the literary newspaper «London Saturday Review» published the article of B. Matthews «The Philosophy of the short story».

Defining the short story as a special literary genre, the scientist has put forward seven basic principles distinguished it from other genres:

- 1) The original story;
- 2) The story should be produce a single impression, and therefore it should be represented by only one character, one event, one feeling or series of feeling caused by this event;
- 3) The story has should be characterized by brevity expressed has only in the presentation of events but in the author style;
- 4) The vividness of representation;
- 5) The story has to tell of bright and interesting event, as relected in the action;
- 6) The plot of the story should unfold in a strict logical sequence;
- 7) Most preferably the story with a fantastic plot however, currently there is no more or less stable and common accepted definition of genre.

Modern literary scholars spoke directly about the «neglect» of criticism to the genre of story the «immaturity» of its theory, which was largely due to the confusion in terminology in definition of small narrative forms.

The English literary criticism, dealing with a small genre, made efforts to set concepts and terminology such as «story», «short story», «novelette» and meet difficulties to draw clear line between these definitions.

In addition the scientists made attempts to investigate the problem of the relation of the story and the novel in the historical aspects related the development the novel prose genres took place in the works of Helm and other scholars [7].

Russian literary critics defined the story and the novelette as two close but not identical genres, considering the story as «Russian version» of a short narrative and the novelette as a foreign version of such kind narrative.

Another view accepted the concept of opposition the novelette and the story as small narrative genres.

In this regard, a well-known historian and literary scholar A. Mikhailov admitted in his article «The novelette» that this kind of fiction was a special form of epic narration involved a number of structural features, opposed the short story [8].

Close structure of novelette expressed in the integration of all its formal and substantive elements in a single unit detached from reality with its breadth and diversity, but concentrated and developed into a symbol of the integrity of its display.

A. Mikhailov believed that the novelette being strictly organized the whole, provided a simple way, which was represented as a genre released the restriction of a novelette.

According the approach the short story is possible to turn into a complex prose shape through internal complexity and intertwining motifs [8].

In the Western literary criticism, essay, story still refers to similar with concept «tale», «short story».

Indeed, it is not always possible to find out fundamental differences in the nature of a narrative story a short story and a novelette.

Small and medium volume of prose is not weighty evidence to be characterized by a clear designation of the genre and therefore the concept of in short story «and «novelette» can be considered as synonyms.

The English researcher Bennet took in this issue refusing the obligation to establish borders between these genres [9].

The developing of the genre short story in English Victorian period found but transformation of this genre in creativity by Dickens and enlightened the stylistic originality of individual author manner.

The small prose of Thackeray in the first half of 1840-years revealed the synthetic nature of the story and its genre parody basic.

The process of formation and developing the story genre in the works T. Hardy took place as reflection of social and moral problems of a modern English society.

The short story T. Hardy as, for example, «Dry Hand» represented the genre version of the Victorian novel. The general problem of developing and evaluation of genre of the short story in English prose was very important for understanding the overall process was observed in the literary and cultural life I England.

The high artistic level achieved by the small England prose gives an opportunity to analyses the experience manner of writers of the great Victorian period, therefore these stories should be considered as creative activity of the authors improved the technique of writing, carried out in practice the experiments with a plot and themes then more finally developed in their narrative prose [10].

Speaking about the place of meaning the genre of the short story in the fiction of the United States of America, the American scientists R. Scholes and R. Keller proposed in their book «The Nature of Narrative» that investigation of literary genres was focused mainly on the novel with a solid volume».

The story is much inferior in terms of the novel according its volume, therefore «it is full on content, and each its linguistic unit is not just information point also is included in the complex system of contact and instant semantic, emotional estimates relations organized to transfer she main implicit sense of the author narrative.

The Western researcher H. Bates admitted in his works «The Modern Short Story», that genre of a story should be called as the most accurate and the most complicate prose genre for using in creative process and so it can be compared with the building the conduction from the matches. «Such kind of construction maybe comes to a point» when adding only one match will be cause to distorting the whole its body» [11, 93].

The equilibration of all parts of the story, strict selective means of expression, depth of meaning, overall depiction of reality there are the main features of the genre of the story.

The works by H. Bates should be represented a literary-theoretical studies on the analysis of composite imagery and narrative structure of the story genre, which was distinguished its own specific features in the American literature.

The little volume of the story put writer in a strong position according the whole text and provided the potential reader clear orientation in the enfolding the plot and the content of the whole product.

The American researcher P. Shurdess proposed that American fiction of the XIXth century was characterized by the representation of events from different perspectives and different characters in the narrative, or, on the contrary, a complete lack of internal perspectives.

The process of transition from author speech to «hero voice» took place not only in a shift of point of view, but also linguistic level of narrative has altered by represented considerable shift of the work structure.

The desire of the contemporary authors to bring the story to real life forced the narrative to become simpler toward its stylistic and syntactical body.

The point of view the author and his image always dominated the entire structure of the work, and all its development and tenor depended on the formation and demonstration the author intention, regardless of whether it had actually executed by the author or had taken place reassignment the speech from the author to other characters of the novel. The aspect point of view organized art space time structure, strategy, intention and the whole style of the story as the whole text, forming its imagery.

The Western Studies actually enlighten the genre features narration and the overall development of the genre of travel and images of characters is American Literature.

In the center attention of researchers there were various representation and attempts to come to agreement according the problem « the author-hero » and system of poetics features and composition structure of the story as a special fiction genre.

This problem was fruitfully investigated on the basic the short stories by M. Twain such as «The Innocets» and others [12].

The growing interest in the creativity of American authors was discovered in Russia after translation and publication of his stories included «Frog of Calaveras Country of Steed» and others.

The Russian readers gladly made acquaintance with two the famous book of American writer «The Prince and the Pauper» and «The Adventures of Tom Saner, an American bog».

In this connection should be noted the major literary studies on the works by Mark Twain and his role in the development of Russian literary edited by J. Zasursky.

The twenty first century found out again the everlasting interest in the creative heritage of the American writer from a side of scholars and readers.

According this issue should be mentioned study «Creativity by Mark Twain and the national nature of American Literature discovered the system of genres in the works of writer and its relationship with American literary tradition.

Also should be named a monograph by D. Pyanova devoted to evolution of the genre of travel» prose by M. Twain in the term of the interpretation this affair from point of view historical aspect [13], [14].

It is worth to make acquaintance as well with the thesis of D. Shablikova investigated the evolution of the short story genre in the context theme «travel» leading by a former literary tradition.

Thus, the short stories American writers represented themselves the British fruitful experiments and trend to mobility to synthesis and «the intellectual and extensive capacity building genre» [15], [16], [17].

References

1. Allen W. The short story in English. – Oxford press, 1981. – 100 p.
2. Levidova I. English story in 70 years // Problems of Literature, 1984 – №4. – S.43-73.
3. Theory of Literature. T. 4. Literary process. – M.: Institute of World Literature of the RAS, Heritage, 2001. – 624 p.
4. Balbuurov E. The plot, plot, narrative art as a reflection of events / E.A. Balbuurov. Criticism and Semiotics – 2002. Vol. 5 – p. 7 – 180 p.
5. Antsiferova O. Novels and short stories by Henry James. From the beginnings to the achievements / O. Antsiferova. – Ivanovo, 1998. – 210 p.
6. Ponomareva E. Russian short stories of the 1920s (The main development trends) : Diss. Doctor filol. Sciences. – Ekaterinburg, 2006. – 648 p.
7. Helm S. Story // Literary Encyclopedia of terms and concepts: M: Intelvak, 2001. – p. 156-157.
8. Mikhailov A. Novella // Literature Theory. General and genres (the main problems in the historical coverage). – M.: Institute of World Literature of the RAS, 2003. – p. 245-249.
9. Bennet E. History of the German novelette. – Cambridge, 1961. – 315 p.
10. Eremkina The development of the genre of the story in English literature Victorian period: Diss. Cand. filol. Sciences. – Samara, 2008. – 192 p.
11. Bates H. The modern Short Story. – Boston, The writer, 1972. – 303 p.
12. Pianoff D. The peculiarity of the historical perspective in the work of Mark Twain: Diss. Cand. filol. Sciences. – M., 2003.
13. American Short Stories // Ed. By Current-Gracia E. and Hitchcock B. USA, 1990. – 790 p.

14. Shablikova N. The composite imagery and narrative as a holistic type of text (on a material of modern American prose) : Diss. Cand. filol. Sciences. – M., 2007. – 203 p.
15. Balditsyn S. Creativity of M. Twain and national character of American literature: Thesis of the Doctor filol. Science. – M., 2004, p. 197.
16. Buru A. English story at the end of XIX-beginning of XX century: the problem of typology and poetics. – Irkutsk: Publishing House of Irkutsk University, 1991. – 335 p.
17. Beachraft T. The English Short Story. – London, 1964. – 263 p.

«THE ANALYSIS OF METEOROLOGICAL LEXEME ҚАР /SNOW IN THE METAPHORICAL SENSE»

M.S. Ongarbayeva, R.M. Tayeva, T.P. Kolesnikova
 Doctoral student, Candidate of Philology, Senior Lecturer
 Al-Farabi Kazakh National University,
 Almaty, Kazakhstan

Key words: metaphor, snow, қар, semantic meaning, corpus-based approach, corpus linguistics, meteorological metaphor

In this article, we tried to study the processes of metaphorization of Kazakh meteorological vocabulary related to the thematic group of words snow. The practical material of the study were the dictionaries of metaphors, lexicographic sources, as well as texts from the Kazakh language. The modern theory of metaphor is a part of cognitive semantics, which in turn refers to cognitive linguistics.

Metaphor (other Greek metaphor «transference; figurative meaning», from meta «above» + foros «bearing») is a word or expression used in a figurative meaning, which is based on a comparison of an unnamed object or phenomenon with any other based on their common characteristic.

Telia V.N., noted that metaphorization is a process of such interaction of entities and operations, which leads to the acquisition of new knowledge about the world and to the language of this knowledge. Metaphorization is accompanied by the incorporation into the new concept of signs of already known reality, reflected in the meaning of a reinterpreted name, which leaves traces in a metaphorical meaning, which, in turn, is «woven» into the picture of the world expressed by language [1, 148].

So, at present, the problem of metaphor has gone out of the rhetoric, where it originally existed as one of the tropes, stepped over the boundaries of linguistic stylistics (where it was studied as a means of creating expressive coloring of the text) and moved to a fairly comprehensive laboratory, becoming the subject of research of the above related to linguistics disciplines [2, 5].

A metaphor is a cognitive phenomenon related to the universal epistemological mechanisms and to the field of knowledge representation at a conceptual level. Metaphors as language expressions become possible precisely because there are metaphors in the conceptual system of man. These cognitive metaphors define analogues and associations between the established conceptual categories, generating more specific linguistic metaphors. The universal nature should be understood as the presence of this mechanism in the consciousness of any person, regardless of the language he speaks [3, 37].

Based on the material studied, we tried to describe and analyze the meteorological metaphor recorded in the explanatory, phraseological and translation dictionaries with the meaning of snow; lexical units were selected and systematized, which received metaphorical meanings related to the thematic group snow and their quantitative composition was determined in the languages. Also we identified the corpus of metaphorical meaning, related to the semantic field of snow on the material of the Kazakh language; semantic features were identified in the languages on the basis of which the metaphorical transfer of the meteorological vocabulary of the Kazakh language is carried out, the specificity of metaphorical processes in the Kazakh language is determined on the basis of lexicographic data. We generalized the results of the laws of metaphorization analysis of the meteorological vocabulary if the Kazakh language based on the material of lexicographic data.

The total number of highlighted metonyms in a metaphorical meaning in the Kazakh language counts more than 150. The total number of highlighted metonyms in a metaphorical value. The total number of contexts studied in the Kazakh and English languages is numbered to more than 1000.

Examples of snow in the Kazakh language:

ақша қар-жаңа жауған таза қар, ала қанат қар- бір аумаққа жауып, бір аумаққа жаумай жерге ала

түскен қар, *анжыр қардың еріп қатуы* - қарғынға аралас қатқан қарлы мұз, *боз қырау*- күзгі күні тоңазудан болатын шық, *жапалақ қар* - ірі түйіршікті жапырақтап жауған қар, *жылбысқа қар*- ери жауған қар, *көбік қар*- жерге түскенде астыңғы қабаты ери беріп, беті көпіршіген жұмсақ қар, *күпсек қар* - қалың жауған ұлпа қар, *күртік қар*-беті қатқан, жаяу жүргенде ақсақ ойылатын қалың қар, *қасат қар*- ұзақ жатқан қалың қар, *қиыршық қар*- жентектелген түйіршік қар, *қырбық қар*- жұқа жауған қар, *мұздақ қар*- үстін мұз торлаған, көкшіл түсгі, беті жылтыр сырғанақ қар, *омбы қар*- ат бауырлайтын қалың қар, *сонар қар*- алғаш жауған қалың қар, *сүрі қар*- ерте түсіп ерімей, қыс бойы қалындаған, тозаң топырақ сіңіп беті күлгін тартқан нығыз қар, *сіреу қар*- ұзақ мезгіл мызғымай жатқан аяқ бастырмас, көлік жүрісіне бөгеу қатты қалың қар, *ұлта қар*- түйіршіктері үлбіреген жеңіл үлпек қар, *үйме қар*- боранды жел сырғытып, бір жерге тау-төбе үйілген қар, *үрме қар*- жел үрлеп, жиынтықтаған тығыз қар[4].

The lexeme snow is present in the Kazakh phraseology as «жазда жауған қардай» trans. like summer snow. In English, this phraseological unit does not find its analogue with the snow lexeme, but is translated by another phraseological unit that conveys the property of unexpected event or surprise: «Like a bolt from the blue».

Examples of stable combinations and phraseological turns with the lexeme snow in a metaphorical meaning in the Kazakh language:

Ақ қардай	Ішінде ақ қардай, аққудай шатырдың жастанып тауды мен қиялда жатырмын. Ә. Тәжібаев
Ақша қардай таза	Бүкіл дүние сол ақша қардай таза, қар атқылап ойнаған қыз күлкісіндей көңілді сияктанып көрінетін. Қ. Жұмаділов
Аппақ қардай ақ күлкі	Аппақ қардай ақ күлкі кімнен енді табылар. С. Мәуленов
Аппақ қардай дене	Және денесі қардай аппақ, қарақат көз сұлу бәйбішесінің жанында әдеттегісінен анағұрлым ұзақ жатқан. І. Есенберлин
Аппақ қардай ет	Қыздың бұлшық еттері білеудей, еті аппақ қардай адамның аққуы екен. ертегі
Аязданған қар тәрізді ызғар	Ананың бет құбылысында жетіжасар Мұхамед Шайбаниға деген аязданған қар тәрізді бір алуан өшпенділік ызғары байқалады. І. Есенберлин
Жазғытұрғы қардай еру	Күн сайын мұны көріп Байбол жағы Кеміді жазғытұрғы қардай еріп. С. Торыайғыров
Жауған қардай аппақ	Денесін жауған қардай аппақ қылып, Сатайды жалаңаштап шешіндірді. І. Жансүгіров
Жауған қардай жал болу	Жауған қардай жал болған Орта Азия мақтасы. Қ. Аманжолов
Қардай аппақ сақал	Тарап сіңір қолымен қардай аппақ сақалын. Ә. Тәжібаев
Қардай борау	Қарғысы халық біткеннің қардай борап, өтетін өмірінше жылай жылай. Рүстем Дастан
Қардай жабылу	Қабағы қардай жабылып, ертелі кеш сабылып. Батырлар жыры
Қардай жауу	Қардай жауған кесегің, өсегің де, мен нысана, мен даудың есебінде. Қ. Мырзалиев
Қардай таза	Білген берік сұлуларды, қардай таза суықтарды. І. Жансүгіров
Қарша борау	Ақыры әділ істің түбі жеңіс, тайсалса тұрған оқтан қарша борап. Рүстем Дастан
Қарша жауу	Жүні ұшып, қарша жауады. С. Жүнісов [4].

The lexeme қар means I. Қыста жауатын, ақ түсті, кристалдардан тұратын атмосфералық жауын-шашын. ~ жауды (еріді, суы). Қар тоқтатты – егіс алқаптарына қарды жалдап үйді. Қар төсеніп, мұз жастанды – қиыншылыққа көнді, азап шекті [5] means to experience torment, difficulty (lit. ice was a bed, snow was a pillow).

In the dictionary: the word «snow» means:

1. қар; first snow *алғашқы қар*; wet snow көксоқта қар

2. (snow mass) күртік қар. other examples are given, which we did not find in the explanatory dictionaries of the Kazakh language and in the phraseological dictionary, so as қар

1. Snow // Snow-white; *ақша* ~ powder, *ала қанат* ~ snow not thawed in places; *көбік* ~ snow falling at the beginning of winter; fluffy snow;

2) *омбы* ~ snowdrift; *қиыршық* ~ grains of snow, hoarfrost; *қырбық* ~ thin snow; *түтек* ~ snow haze; *ұлта* ~ пороша; *үрдісін* ~ snow drift, *бекіген* ~ frozen snow; ~ *суы* melt water; ~ тоқтату snow

retention; ~ұшқыны snowflake; ~ жауу snowfall; қар ~жамылу snowed under; ~ дын басын ~ алар, ханның басын хан алар strong person can overpower only strong man; ~ басқан reached over one year old (about animals, roe deer, dog); ~ басқан тазы one year old hound; ұш ~ басқан қасқыр wolf in the third year; ақ ~, көк мұзда in harsh winter, in the coldest time of winter, in winter cold [6].

In the dictionary of comparisons of the Kazakh language by Т. Коныров in VIII. section «Табиғат құбылыстары» were given comparative expressions with the lexeme snow in the following examples:

Қар аққар, ақ қар, көк мұзда, ақша қар, ала қанат қар, жапалақ қар, көбік қар, күртік қар омбы қар, қар басу, қабағынан қар жауды, шашын ақ қар шалды, қар жауу, қар тебу, қар тоқтату, қасат қар, қиыршық қар, қырбық қар, сонар қар, ұла қар, үрме қар, қарлы боран, қарлы жаңбыр, қаршақыз, қарша борату, қарша жаудыру, қарша жауу [7].

In the online dictionary sozdik, we have identified the following metaphorical meanings of snow.

II. forearm (*part of the arm from the shoulder to the elbow joint*) қанына тартпағанның қары сынсын → phrase let it be bad for someone who does not root for half-hearted souls

қар жілік → elbow bone

қолының қары талды → his hands are tired; his hands were numb;

қолының қары үзілді → his hands are tired; his hands were numb;

III. қар (the lower flat part of the yurt) connecting kerege with shanyrak)

IV. қар (measure of length equal to 30-40 sticks one car long)

төрт қар бөз → calico

V. woman of easy virtue; dissolute woman, appeal to a woman

әйелдің қары күлегеш → dissolute woman – laughter

қу ғана қар → miserable slut

оң жақта қар, сол жақта жар → phrase

in her father's house was dissolute, and in her husband's house she behaves as chaste

ұры-қары → crook; gang; pack thief; rogue; con man

(<https://sozdik.kz/kk/dictionary/translate/kk/>)

Metaphors united by the meteorological theme of snow are rather heterogeneous, due to the specifics of national languages and other factors, which include geographical and historical features of development. Spheres of metaphorical transfer (metaphorical mapping) related to the sphere of human activity we include: weather conditions, failure, shortcomings, human behavior, circumstances, human actions, physical condition, psychological state, speed, direction of movement, capabilities, human character, danger challenges, strength, suffering and difficulties, other [8].

Regarding the lexeme of the Kazakh language «қар/snow», that is, it corresponds to the following meanings that are characteristic, the meanings are «white, milky», «gray hair», «dust».

In conclusion, analyzing the general meaning of the lexemes *қар/snow* we can conclude that the common value is «atmospheric precipitation in the form of white flakes, as well as the continuous mass of these precipitations covering any space». In the metaphorical sense having equivalent and non-equivalent phrases. In Kazakh language snow terms over-numbered English terms which bear positive and negative connotations.

References

1. Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке (язык и картина мира). – Москва: Наука, 1988. – С. 246.
2. Телия В.Н. Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – 176 с.
3. Алефиренко Н.Ф., Корина Н.Б. Проблемы когнитивной лингвистики. – Научная монография. – Нитра: УКФ, 2011. – 216 с.
4. Орманбекова А.К. Специфика вербализации концепта погода средствами русского, казахского и английского языков. – Актөбе, Типография Актюбинского областного научно – практического центра, 2016. – 120 с.
5. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. Кеңесбаев І.К. Алматы, Қазақ ССР-нің «Ғылым баспасы», 1977. – 712 бет.
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі/ Б. Қалиев. – Алматы: Мемлекеттік тілді дамыту институты, 2014. – 728 б.
7. Қоныров Т. Қазақ тілінің тұрақты теңеулері сөздігі. – Алматы: Ғалым, 1990. – 320 б.
8. Ныгметова Б.Д. Метерологическая метафора в русском и немецком языках: (на материале метеопрогноза) : автореф. дис. на соис. уч.ст. к.ф.н., – Павлодар, 2010. – 26 с.

ЖАРНАМА МӘТІНІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ТІЛДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.Н. Садуахас, Г.Қ. Бекқожанова

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің 1-курс магистранты,
ғылыми жетекшісі: ф.ғ.к. доцент м.а.
Алматы, Қазақстан

Тірек сөздер: жарнама, жарнама мәтіні, тілдік ерекшеліктер, гипербола, метафора, эпитет, антитезис, ұрансөз.

Мемлекетіміздің нарықтық экономикаға өтуі қоғам өмірінің барлық саласына өз әсерін тигізді. Соның ішінде жарнама саласының дамуына жол ашты. Жарнама- қоғамның бір ажырамас бөлігі және аса маңызды саласы, өйткені ол ақпарат береді, табиғи тілдік ортаны кеңейтіп, адамға қалай сөйлеу керектігін үйретеді, әр ұйымның немесе өндірістің тиімді қызмет етуіне ықпал жасап, бәсекелестікті дамыта түседі. Қоғамдағы орын алып жатқан өзгерістерге байланысты жарнаманың қызметі артқандығына баршамыз куәміз.

Жарнама, яғни «реклама» термині латынның «*reklamare*» (қатты айқай салу немесе хабарлау) деген сөзінен шыққан. Ежелгі Римнің, Грекияның базарларында әр түрлі тауарларды мақтап қатты айғаймен сауда жүргізген. Жарнамалық хабарландыруды алғаш тақталарына жазып, оны халық көп жиналатын және қызығып оқитын жерлерге ілді. Жарнаманы жариялау алдында, әрбір берілген сөздің мағынасына мән берілу қажет. Сөз-жарнама мәтінде айырықша қызмет атқарады. Егер сөздердің мағынасы ескерілетін болса, жарнама мәтіні дәлелді, анық және қысқа болып жазылады. Сонымен қатар жарнама мәтіні нақты бір мақсатта жазылуы керек [1,4].

Розенталь Д.Э. және Теленкова М.А. авторларының пікірінше «мәтін» дегеніміз-жазбашанемесе баспа түрінде шығатын сөйлеу (пікір, айтылған сөз) [2].

Жарнаманың басты ерекшелігі-мәтіні болып табылады. Мәтін-жарнамалық хабарламалардың негізгі мазмұнын аша түсетін басты элемент, сондықтан да мәтінді жарнамалық хабарламалардың ажырамас бөлігі деп айту тегін емес. Жарнама мәтіндерінің мың жылдық тарихы бар. Ол мәтіннің ең көне түрлерінің бірі болып табылады. Ең алғашында жарнама Ежелгі әлемде пайда болған және тауарды сату жөніндегі хабарландыруды көрсеткен. Қазіргі уақытта жарнама мәтіні ғылыми-техникалық прогресс қарсаңындағы адам қызметінің барлық түрлерін қамтиды. Қоғам неғұрлым дамыған болса, ғылыми-техникалық прогрестің ең беделді және соңғы хабарламалары газет-журнал беттерінде жиі жарияланады.

XX ғасырда Германияда жарнама мәтіндеріне лингвистикалық тұрғыдан қызығушылық пайда бола бастады. Ал Кеңес Одағында жарнама мәтіндерін үйренуге деген қызығушылық Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының құрылып, тоқсаныншы жылдар басында бастау алған. Осы елдердегі орын алған жаңа және саяси жағдайлар коммерциялық, ғылыми-техникалық, саяси және әлеуметтік жарнамаларға ықпал етті. Осыған байланысты жарнама мәтіні бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланып, радио және теледидарда тыңдала бастады. Көптеген зерттеушілер жарнама мәтінін бұқаралық қарым-қатынастың жанры деп қарастырады. Мысалы ретінде саяси жарнама жанры ретінде паракшалар, брошюралар, плакаттар, баннерлер немесе теле-радио роликтерді айтуға болады [3, 21].

Адамзат қоғамындағы өндірістің қалыптасуының әртүрлі кезеңдерінде жарнама мәтіні әр түрлі болды. Жарнама мәтінінің дамуын бірнеше кезеңге бөлуге болады.

Ежелгі кезең. Бұл кезеңде көптеген сарапшылардың пікірінше, жарнама көбінесе ауызша таратылды. Алайда қазба жұмысының нәтижесі бойынша жазбаша түрдегі бірнеше құжаттардың табылғандығын дәлелдеп көрсеткен. Біздің заманымызға дейінгі 3320 жылы Египетте піл сүйегі саудагерлері келесі мәтіндерді қолдана отырып сатып алушыларды өз назарына аударта білген: «Ежелгі алыптардың мүйізі осы жылы өте арзан. Мемфис тұрғындары, маған келіңіздер, таңқаласызда, сатып аласыз». Римдіктер өздерінің жарнама мәтіндерін қабырғаға ілген және әр түрлі шеру туралы хабарламаларын тау жыныстарын қолмен бояп жариялаған. [4, 1]

XVII ғасырдың аяғына қарай жарнама Еуропа мемлекеттерінде қарқынды дами түсті.

XIX ғасырда орын алған өнеркәсіптік революция кезеңі. Жаппай өндіріс жарнамаға оң әсерін берді. Осы кезеңдегі жарнама мәтіндерде көптеген суреттер кездескен. XIX ғасырдың екінші жартысына қарай сурттердің танымалдығы соншалықты өсіп, плакаттар сол кезеңдегі жарнаманың негізіне айналды [5, 8].

Ресейде алғашқы жарнама мәтіндері XVIII ғасырдың басында пайда болды. Ұзақ уақыт бойы жарнама мәтіндерін жариялау құқығы тек ресми басылымдарға берілді. Кеңес Одағы уақытындағы жарнамалық мәтіндерде кеңестік өмір салтының артықшылықтары, өндірістегі жетістіктер және социалистік өндірістің жұмысы туралы айтылды [5, 81].

Жарнама мәтінінің мінсіз болуы сөздер мен сөйлемдердің бір-бірімен байланысып, дұрыс құрылуына, айтылатын ойдың логикалық байланысына, мағыналардың ашылып тұруына байланысты және жарнама мәтіні тартымды, көркем жолдармен жазылуы тиіс. Бұлардың барлығы оқырманың жарнаманы түсінуін жеңілдеті түседі. Жарнама мәтінінде басты міндетті тақырып атқарады. Тақырып оқырманға көңіл аудартып тұруы, нақты және түсінікті болуы шарт. Жарнаматұтынушылардың көңілін неғұрлым аударып тұрса, соғұрлым есте тез сақталады.

Әлемдегі ең қымбат мәтін жарнама мәтіні болып саналады. Себебі оның жасалуы мен жариялануына өте көп қаржы жұмсалады.

Жарнама мәтіндерінің тағы басқа ерекшеліктері олардың есте сақталып қысқа болуы, ұйқас пен ырғақтың назар аудартарлығы, тауарды сатып алуға деген қызығушылықты арттыруы. Сонымен қатар тілдік таңба ретінде лексикалық бірліктен тұратын мәтін және шағын түрдегі мәтін де пайдаланылады.

Ұрансөз немесе слоган, иландырушы жарнама мәтіні, түсіндірме жарнама мәтіні, ақпараттық жарнама мәтіні және беделді жарнама мәтіні деп жарнама мәтінін бірнеше түрлерге жіктеледі.

1. *Ұрансөз немесе слоганның* басты мақсаты тұтынушыны өзіне назар аудартып, есте сақталатындай болуы керек. Ол барлық жарнама тауарында кездесетін сөз тіркесі болып табылады. Әр тауардың ерекшелігін айқындап тұрады.

2. *Иландырушы жарнама мәтіні* тауар атауын бірнеше рет қайталап, тауардың есте сақталатындай етіп көрсетеді.

3. *Түсіндірме жарнама мәтіні* әр өнімнің ерекшелігін түсіндіреді.

4. *Ақпараттық жарнама мәтіні*, аты айтып тұрғандай белгілі бір тауар жөнінде сатып алушыларды хабардар ету, ақпарат беру. Ол қарапайымдылық пен ықшамдылықты талап етеді.

5. *Беделді жарнама мәтіні* көбінесе суретпен көрсетіліп, сөздер аз болады. Бренд имиджін жасауда ерекше рөл атқарады.

Жарнама мәтінін жазудың тағы бір ерекшелігінің көрінісі троптардың қолданылуы болып табылады. Троптар жарнама мәтінін мәнерлеу немесе айқындау мақсатында, сөздердің ауыспалы мағынада қолданылуы. Олардың бірнеше түрлері бар: гипербола немесе әсірелеу, антитез, метафора және эпитет.

Гипербола немесе **әсірелеу** жарнама мәтінін көркем түрде ұлғайтып тұрады. Ол жарнамаланған өнімнің жаңа шкаласын құрып, тауардың қасиеттерін асыра жақсы етіп көрсетеді. Ағылшын тілі жарнама мәтінінде көбінесе күшейтпелі шыраймен қолданылады. Мысалы, *A cup of Tetley and you're ready for anything! The finest tea on earth!* («Tetley» шәйінің жарнамасы). *The best built cars in the world.* («Toyota» автокөлігінің жарнамасы). Екі жарнамадағы гипербола *the finest* және *the best* сөздері. *Ең жақсы және өте керемет*, осы тауарлардың қасиеттерін күшейтіп көрсетіп, ағылшын тілінің күшейтпелі шырайында қолданылып тұр.

Метафора–жарнама мәтініне бейнелілік беру және кескін жасауда қолданылады. Сонымен қатар, ішкі және сыртқы белгілерге байланысты жарнама мәтінінің ауыспалы мағынада қолданылуы болып табылады. Мысалы, *The architects of time!* («Longines» сағатының жарнамасы). Бұл жарнаманың аудармасы «Уақытты құрушылар», қолданылған метафора- сағаттың болашаққа жоспар құруда тиімді екенін көрсетеді. *Power to hit pain where it 24 hurts* («Solpadeine» дәрінің жарнамасы), жарнама мәтініндегі метафора-дәріні қолдану арқылы кез келген мәселені шешуде тиімді екендігі. *Connecting People* («Nokia» ұялы телефонының жарнамасы), метафора ұялы телефон арқылы бүкіл әлемде жақсы байланыс орнату мағынасында қолданылып тұр.

Эпитет–заттың не құбылыстың айырықша белгісін көрсететін бейнелі сөз. Ағылшын тілінде жарнама мәтінінде эпитеттер өзіндік бояу немесе бейне береді: *You'll look a little lovelier each day with fabulous pink* («Samay» сабыны жармасы). Эпитет *–fabulous pink*, осы сабынды қолдану арқылы ертегідей қызғылт түстермен, терінің жұмсақ болатындығын бейнелеп тұр. *Make it one of your delicious daily habits* («Activia» йогуртының жарнамасы). Қолданылып тұрған эпитет *–delicious daily habits*.

Антитезис–қарама-қарсы мағынасы бар сөздер арасындағы айқын, кереғар ұғымдарға негізделген. Бұл үлкен айқындылыққа жетуде тиімді болып табылады. Бұл стилистикалық әдісті копирайтерлер (жарнама жасаушы) жарнаманы әсерлі, ерекше көркем ету үшін кеңінен қолданады. Антитездің негізгі элементі– антонимдер болып табылады. Мысалы, *Between love and madness lies obsession* («Obsession calvin klein» парфюмі жарнамасы. Жарнама мәтінінде қолданылып тұрған антитез- *love* және *madness* сөздері, өйткені олар антонимдер. *Traditional service in a modern manner* («Pall Mall Barbers» ерлер салонының жарнамасы). Жарнама берушілер жарнамаға әсер етуде және өзіндік ерекшелік жасауда *traditional* және *modern* сын есімдерін салыстырады.

Жарнама ғылымның барлық саласымен тығыз байланысты. Біз жарнамамен кез келген бұрышта(теледидарда, журналда, газетте, радиода немесе көшеде) кездесеміз. Кейбір кезде жарнаманың адамға кері әсері тиіп жатады, ол жарнама мәтініндегі сөз тіркестерінің дұрыс емес және түсініксіз болуынан, яғни жарнама сапасының төмен деңгейде жасалғанына байланысты. Осындай кемшіліктерді қазақ жарнама мәтіндерінде көп кездестіруге болады. Жарнаманың жоғары немесе төмен деңгейде болуы жарнама мәтінін жасаушы адамға байланысты. Жарнама мәтінін жасаушы адамды копирайтер деп атайды. Түсінікті тілмен айтатын болсақ «мәтінді дүниеге әкелуші адам». Тілдік қоры бай адам копирайтер бола алады. Ол өзін тұтынушының орнына қойып, жарнама мәтінін жасап шығарады. Өкінішке орай, қазіргі таңда жарнама агенттіктерінде білімді копирайтерлердің аздығынан кейбір жарнама мәтіні түсініксіз болып жатады. Мысалы: *Жұмақтың балғын дәмін тат!* («Вашту» шоколадының жарнамасы). Бұл жарнама мәтінінде сөздің мағынасы дұрыс құрылмаған. Діни тұрғыдан алып қарасақ сөйлемнің құрылымы мүлдем дұрыс емес. Діндар адамдар үшін бұл жарнама оғаш көрінеді. *Бағаның құлауы* («Sulpak» дүкенінің жарнамасы). Бұл тіркес қазақ халқы үшін жат болып саналады. Себебі қазақтар үшін баға құламайды, баға арзандауы немесе төмендеуі мүмкін.

Кейбір сауда дүкендерінің сыртында мынадай жарнама мәтініне назар аударасың: *«Барлық отбасыға арналған аяқ киімдер мен киім»*. Мұндағы барлық отбасы тіркесі тұтынушы үшін мүлдем түсініксіз. Дұрысы «Отбасының барлық мүшесіне арналған аяқ киімдер мен киім» болу керекті. Фудмастер компаниясы да өзінің жаңа өнімдерін, сүт өнімдерін жарнамалауда осы секілді қателіктерге жол берген. Мәселен, *«Оңай қортылатын сүт. Құрамында табиғи бактериялар бар»* деген жарнама мәтіні берілген. Оңай қортылатын сөзі бұқара халық үшін ерсі көрінеді және олай көбінесе ауызекі тілде қолданылады. Оны басқа сөздермен алмастырған жөн: «Табиғи бактериялары бар құнарлы сүт, сіңімді тағам».

Жоғарыда мысалда көрсеткен жарнамалар секілді тілдік құрылымдардың дұрыс құрылмаған жарнамалар өте көп кездеседі. Сондықтан тауарлар мен өнімдердің жарнамаланып отыруын реттейтін жарнама агенттіктері мемлекеттік тілді жетік меңгерген, қазақ халқының мәдениетімен хабардар тілші мамандармен жабдықталуы тиіс деген ойдамыз.

Осы мәселеге байланысты халық арасында сауалнама жүргізген болатынымын. Сауалнама әр түрлі жастағы 60 адамға жүргізілді:

Орта және жоғары білімділер-29

Үлкен жастағылар- 31

Кесте. Сауалнама сұрақтары

1) Қазіргі беріліп отырған жарнамаларға көңіліңіз толады ма?
2) Жарнаманың безендіруіне немесе тілдік құралдарына назар аударасыз ба?
3) Жарнаманың қай түрі ұнайды?
Жауаптары: БАҚ құралдары арқылы; Көшедегі транспорттар; Тауар сыртындағы қораптар.

Сауалнама сұрақтарына берілген жауаптарға талдау:

Бірінші сұрақ бойынша: оң жауап- 9; теріс жауап- 41; елемейтіндер-10 Екінші сұрақ бойынша безендіру-33; тілдік құралдар-19; Елемейтіндер-8 Үшінші сұрақ бойынша: БАҚ құралдары-20; көшедегі транспорттар-12; тауар сыртындағы-28.

Сауалнама бойынша, жарнамаларға халықтың көңілі толмайтындығы дәлелденіп отыр. Көбінесе безендіруіне назар аударатындығы да байқалды. Осы талдауға қарап жарнама мәтіндерінің талаптарының орындалмауынан депашық айта аламыз.

Қорыта келгенде, жарнама-қоғамның, экономиканың жемісі. Адам болған жерде, сауда жүрген жерде жарнама міндетті түрде болады. Жарнаманың мінсіз болуы оның құрылған мәтініне байланысты. Жарнама мәтіндерге қойылатын басты талап- аз сөздердің көп ақпарат беруі. Мәтіндегі сөздер саны сатып алушы бір көзбен қарап, қамтитындай болуы керек. Жарнама мәтінінде әр алуан көркемдеу құралдарының көмегімен жасалған жарнама мәтінін құрастырудың үлкен мәні бар. Жарнама құрастырушы мынадай мәселелерге көңіл бөлуі тиіс: жарнаманың алдына қойылатын мақсаттың айқын болуы, құрастырылған мәтіннің тез қабылданып, өз қызметін атқаруына ерекше мән беруі керек. Айтылғандарға қарап, жарнама мәтініне анықтама беретін болсақ, жарнама мәтіні– жарнама мазмұны мен формасының, сөздер мен ойлардың жиынтығы болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Солтанбекова Г.А. Язык рекламных текстов.–Алматы, 2000.
2. Розенталь Д.Э. Словарь-справочник лингвистических терминов: пособие для учителя / Розенталь Д.Э., Теленкова М.А.– М.:Просвещение, 1985.-399 с.
3. Щекина Н.М. Типы текста в экономическом дискурсе // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса. –С–Пб., Издательство С –Пб.Гос Университет Экономика и Финансов, 2001.
4. Акулич, М.В. Конспект копирайтера [Электронный ресурс]:интернет-книга / М.В. Акулич, 2013.
5. Власов, П.К. Психология в рекламе [Текст] / П.К. Власов. – М.: Гуманитарный центр, 2007. –320 с.

КОМПЬЮТЕРЛІК ЛИНГВИСТИКА: ТАРИХЫ МЕН БҮГІНІ

М. Мұстафина, О.М. Әбутәліп

Халықаралық бизнес университетінің доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты,
Халықаралық бизнес университетінің доценті, филология ғылымдарының кандидаты
Алматы, Қазақстан

Тірек сөздер: лингвистика, талдау, ақпараттар, ерекшелік, тілдік бірлік.

XXI ғасыр – ғылым мен техниканың бір арнаға тоғысқан кезеңі. Ғылым мен техниканың бірегей, бір-бірімен сабақтаса дамуы арқылы жаңа ілім пайда болады. Екі саланың бірігуі арқылы жасалған салалардың бірі – компьютерлік лингвистика. *«Компьютерлік лингвистика – информатиканың лингвистикалық негіздерін және тілдік байланыстардың барлық аспектілерін, ойлау мен ақиқаттықты модельдеу әрекеттерін компьютерлік программалар арқылы тікелей зерттеу танумен айналысатын ғылым саласы»* [1,4]. Әрбір саланың шығу тарихының болатыны бәріне белгілі. Әуелде компьютерлік лингвистика қолданбалы лингвистика саласының бір бөлшегі еді. Ғалым О.С.Ахманова өзінің «Словарь лингвистических терминов» еңбегінде қолданбалы лингвистиканың өзіндік белгілерін айта келіп, оған мынадай түсініктеме береді: *«Прикладная лингвистика - отрасль общего языкознания, разрабатывающая языковедческую теорию на основе изучения специфических современных практических задач, таких как машинный перевод, автоматический поиск информации и т.п.»* [2,210]. Расымен де, компьютерлік лингвистика саласы бір жағынан заманауи ақпараттық технологияның қарқындап дамуының бір көрінісі болса, екіншіден қазіргі таңда ғалымдардың зерттеу жұмыстарының өзегіне айналған тың тақырып.

Технологияның дамуы негізінде қалыптасқан қолданбалы лингвистика саласының өзіндік зерттеу бағыттары бар. Ғалымдар оны **дәстүрлі** және **жаңа** деп екі топқа бөліп қарастырып жүр. А.Н.Баранов қолданбалы лингвистиканың **дәстүрлі** бағытына мыналарды жатқызады: жазу жүйесін жасау және жетілдіру; ауызша сөйлеудің транскрипциясы жүйесін құру, шет тілді сөздерді транслитерациялау жүйесін құру, стенография жүйесін құру, көру қабілеті жоқтар үшін жазу жүйесін құру, ғылыми-техникалық терминологияны реттеу, біріздендіру және стандарттау, жаңа өнімдердің, тауарлардың, химиялық заттардың атауларының пайда болу ережелерін құру және процестерді зерттеу, мәтіндерді шетел тіліне барабар өзгерту әдістерін әзірлеу (аударма), тілдерді оқыту әдістемесін жетілдіру және т.б. [3]. Бұл бағыттар әбден қалыпқа түскен, ғылыми негізделген. Тілді автоматтандыруда қолданылатын аталмыш бағыттар адам мен техника арасындағы қатынасты сапалы орнатуда көмегін тигізеді. Сонымен қатар ғалым қолданбалы лингвистиканың **жаңа** бағыттары ретінде машиналық аударманың лингвистикалық негіздерін әзірлеуді, құжаттарды автоматты түрде индекстеу және аннотациялауды, мәтіндерді автоматты талдау мен синтездеуді, ақпаратты автоматты түрде іздеу үшін сөздіктер-тезаурустар жасауды [3]көрсетеді.

Ал «Тіл білімі ғылымының теориясы мен тарихы» еңбегінің авторы Ж.Қоңыратбаева қолданбалы тіл білімінің негізгі он бағытын көрсеткен. Атап айтсақ:

1. Компьютерлік лингвистика;
2. Машиналық аударма;
3. Белгілерді автоматты айырып тану;
4. Сөзді автоматты түрде айырып тану;
5. Мәліметтерді автоматты шығару;
6. Мәтіндерді автоматты қысқаша мазмұндау;
7. Электронды сөздіктер, тезаурустар құрастыру;
8. Корпусты лингвистика, мәтіндердің электронды корпустарын құру және қолдану;

9. Лингвистикалық сараптама (сот саласы);

10. Ғылыми-техникалық терминологияны реттеу және оны жүйеге келтіру [4,140].

Бұл бағыттардың қай-қайсысының да бүгінгі ғылым аренасында өзіндік орны бар. Автоматтандыру жүйелі түрде қалыпқа түскен заманда уақытты тиімді пайдалану, ақпаратты көп жерге тарату, қолданушыға ыңғайлы жұмыс үдерісін қамтамасыз ету мақсатында бұл бағыттардың қай-қайсысы да қажеттілікті қанағаттандырады. Яғни, әлем мойындаған бұл сала көптеген техникалық қиындықтарды жойып, жүйелі жұмыс жасауға септігін тигізеді.

Қазіргі таңда ақпараттық технологиялар әр саланың, соның ішінде лингвистиканың ажырамас бөлігіне айналған. Бірнеше жылдар бұрын компьютерлер және әртүрлі компьютерлік бағдарламалар лингвистикалық зерттеулерде мүлдем қолданылмаған болса, қазіргі таңда зерттеушілер, лингвист ғалымдар бұл саланы белсенді зерттеп жүр. Бір қарағанда бұл екі сала бір-бірінен алыс, тоғыспайтындай болып көрінуі мүмкін. Дегенмен, қазақ тіл білімінің бүгінгі жайы лингвистика және ақпараттық технология салалары тығыз байланысты екенін ғылыми түрде дәлелдеп жүр.

Ғылыми әдебиеттерде «қолданбалы тіл білімі» термині «инженерлік лингвистика», «компьютерлік лингвистика», «есептеуіш тіл білімі», «автоматты тіл білімі», «статистикалық лингвистика» деген терминдермен беріліп жүр. Бұл зерттеу жұмысында компьютерлік лингвистика термині қолданылатын болады. Бүгінгі күні компьютерлік лингвистика саласының бірнеше бағыттары бар. Мәселен, мәтіндерді автоматты талдау; мәтіндерді автоматты синтездеу; автоматты сөздіктерді жасау және қолдау; автоматтандырылған ақпараттық-іздеу жүйелерін құру; машиналық аударма; тілді оқытудың автоматты жүйесін құру; анонимді мәтіндерді автоматты атрибуциялау және шифрлеу; лингвистикалық деректер базасын құру; теориялық және қолданбалы лингвистика есептерін шешу үшін бағдарламалық құралдарды әзірлеу және т. б. [4,143]. Компьютерлік лингвистика адам мен техника арасындағы қарым-қатынасты зерттейтін жаңа әрі жеңіл сала көрінгенімен, оның зерделейтін, сұрыптайтын тұстары өте көп.

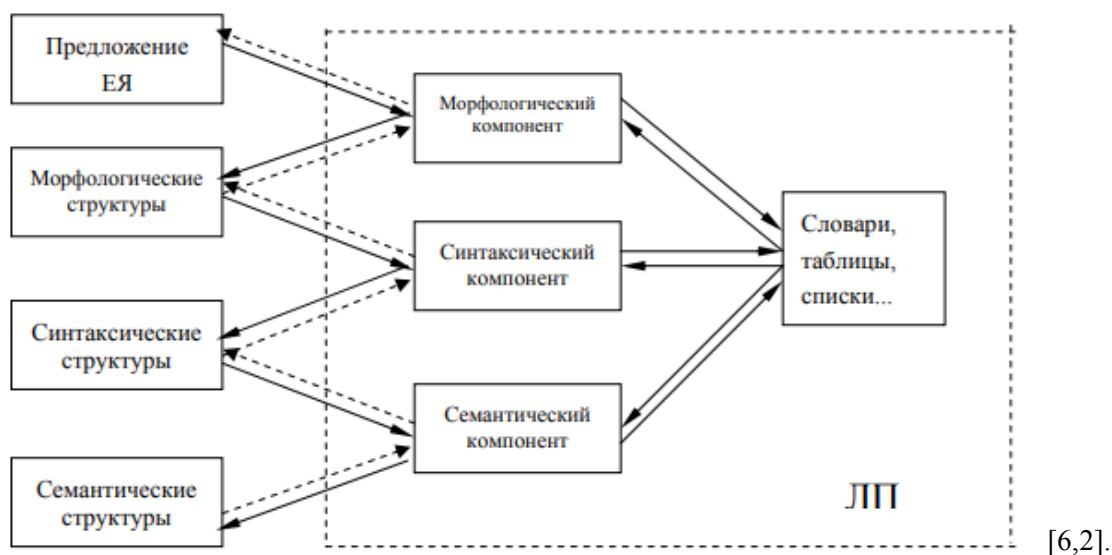
Бұл сала қазақ ғылымында кенже саналғанымен, орыс тіл білімінде өзіндік орнын тауып үлгерген. Философ әрі лингвист Я.Линцбах 1916 жылы тілдік таңбалар жазбасының әмбебап жүйесін ойлап тапқан. Ғалым оны «трансценденталды алгебра» деп атаған. Я.Линцбахтың үлгісіне назар аударайық:

1. $(\frac{\dot{\Delta}\dot{\Delta}\dot{\Delta}}{\Delta\dot{\Delta}} \frac{\dot{\Delta}}{\dot{\Delta}}) \ll$	Отец и брат разговаривают.
2. $n(> \dot{i})^{\square} - t$	Великаны работают не спеша.
3. $(\frac{\dot{\Delta}(-\dot{\Delta})}{(-\dot{\Delta})}) \swarrow = \boxtimes$	Сироты пишут письмо.
4. $(-n\dot{i}_1) \swarrow - t = \dot{i}_2$	О тебе написали не мы.
5. $\boxtimes \sqrt{\quad} - t = -\dot{\Delta}_3$	Письмо было написано не ею.
6. $(\frac{\dot{\Delta}\dot{\Delta}\dot{\Delta}}{\Delta\dot{\Delta}}) - \heartsuit = \square -$	Отцу не нравится работа.
7. $((> \dot{i}) - \heartsuit)^{\square} - t = \frac{\dot{\Delta}\dot{\Delta}\dot{\Delta}}{\dot{\Delta}}$	Злой великан съел родителей.
8. $\dot{\Delta}_3^{-t}$	Она не торопится.

[5].

Адам мен компьютер арасындағы байланысты зерттеу жұмысының өзегіне айналдырған Я.Линцбах машинадағы өрнектер арқылы орыс тіліндегі бірліктерді құжатқа түсірген. Демек, сөйлеу үдерісі кезіндегі ақпаратты формула арқылы техниканы сөйлетуге болады. Бұл - компьютерлік лингвистиканың бір ғана бағыты.

Ресей ғалымы И.А.Волкованың «Введение в компьютерную лингвистику. Практические аспекты создания лингвистических процессоров» атты еңбегі – тілді автоматтандыру мәселесінде таптырмас құрал. Лингвист бұл саланы зерттеуде лингвистикалық процессор, парадигма, парадигматика, морфологиялық парадигма, лексикалық парадигма, синтаксистік парадигма, мәтін, морфологиялық анализаторлар мен синтезаторлар, морфологиялық және синтаксистік мәліметтер қоры, мазмұн мен мәтін моделінің лингвистикалық теориясы мәселелеріне тоқталған. Сонымен қатар лингвист мәтінді автоматтандыруда тілдік бірліктер арасында мынандай байланыс болатынын көрсетеді:

Әрбір мәтін сөйлемнен, ал сөйлем сөзден, сөз түбір мен қосымшадан тұратыны белгілі. Сөйлемде берілген әрбір сөз бір-бірімен синтаксистік тұрғыда байланыспаса, толық жүйеленген ой болмайды. Бұл заңдылық машинаға терілген мәтінде де сақталуы тиіс. Себебі машинада жазылған мәтінді тұтынатын, әрине адам. Олай болса, құрылымдық грамматика саласында қалыптасқан заңдылықтардың, жүйеленген ережелердің компьютер алаңында орындалуы орынды.

Біздің дәуірде ақпараттар ағымы күн санап өсуде. Бұлай болатыны да себепті. Дегенмен, кейбір іздеу жұмыстары нәтиже бермеуі мүмкін. Мысалы, интернеттің іздеу жүйесі қажетті ақпаратты өңдеп бере алмауы да мүмкін. Іздеген сұраққа жауап мәтін күйінде табылады делік, сол мәтін сұрақтың нақты жауабы болып шығуы керек. Бұл жүйені қолдану үшін керек ақпаратты графикалық, синтаксистік, семантикалық тұрғыдан сараптап беретін де тағы компьютерлік лингвистикаға саласы. Алынған ақпарат қолданушының қатысуынсыз жеке компьютерде құрылымдар күйінде пайда болады. Әріқарай ақпараттар пассивті жүйеде сараланатын болады. Ғалымның аталған еңбегінде бүгінгі күні көп зерттеліп жүрген сөз топтарын, оның ішінде етістерді автоматтандыру мәселесі туралы ақпаратпен танысуға болады. Ғалымның ойынша, етістікті автоматтандыруда оның барлық категориялары қамтылуы тиіс. И.А.Волкова етістіктің мынадай категорияларын автоматтандыруды ұсынады: «Глаголы. ГП личных форм глагола - возвратность, вид, наклонение - время, лицо, род, число; кроме того, переходные глаголы имеют формы страдательного залога. Свободные ГП личных форм глагола - наклонение-время, лицо, род, число, залог. Причастия и деепричастия являются глагольными формами и входят в парадигму глагола. ГП причастий - возвратность, вид, время, залог, одушевленность, род, число, падеж. Парадигма причастий совпадает с парадигмой прилагательных, но у причастий нет форм сравнительной степени. Свободные ГП для полных форм причастий - одушевленность, род, число, падеж. Свободные ГП для кратких форм причастий - род, число. ГП деепричастий - возвратность, вид, время. Свободные ГП деепричастий - время. Иногда удобно связать с глагольной лексемой чисто синтаксическую характеристику – переходность» [6,7]. Қазақ тіл білімінде де етістіктің лексика-грамматикалық категориялары (шак, рай, жак, етіс категориялары) толық қамтылған жағдайда етістікті толық автоматтандыруға болады. Демек, тілді автоматтандыруда лингвист және техника саласының маманы ең алдымен тілдің қандай топқа жататынын, әрбір саланың тілдік ерекшеліктерін, бөлімдерін, топтарын, бағыттарын, категорияларын білуі керек. Бір сөзбен айтқанда, сол саланы жілік-жілікке шаға алатындай маман болуы қажет.

Қазақ ғылымында компьютерлік лингвистика саласының теориялық мәселелері Қ.Бектаев есімімен тікелей байланысты. Ғалымның еңбектері ықтималдық теориясы, математикалық статистика, ақпарат теориясына және математикалық лингвистика мәселелеріне бағытталған. Қ.Бектаев – түркі тілдерін зерттеуде математика және кибернетикалық әдістерін тұңғыш рет қолданған ғалым. Ғалым Қ.Бектаевтың басшылығымен елімізде алғаш рет электрондық есептеуіш машинаның көмегі арқылы мәтіндердің ағылшын тілінен орыс тіліне машиналық аудармасы жасалды.

Ғалымның идеясын ұстанған шәкірті А.Жұбанов компьютерлік лингвистика саласын зерттеу арқылы қазақ тіл біліміне жаңа серпіліс әкелді. Ғалым «Компьютерлік лингвистика» атты еңбегінде «адам-компьютер-адам» жүйесіндегі табиғи тіл қызметінің ерекшеліктеріне, ғылыми-техникалық сөздіктер мәселесіне, лексикография саласындағы автоматтандыру тәсілдеріне, баспа ісін автоматтандырудың лингвистикалық негіздеріне кеңінен зерттеулер жүргізген. А.Жұбанов адамнан

шыққан жанды мәтін мен машинада терілген мәтінді салыстыра келіп, екеуінде де жанды мәтін болатындығын дәлелдеп шыққан. Оған қоса, адам мен машинаның бір-бірімен қарым-қатынасы кезіндегі үздіксіз байланыс жайында мынадай тұжырым жасаған: «Компьютер мен адам арасындағы коммуникативтік жүйе арқылы мәтіндік ақпараттың адамнан компьютерге ауысу процесінде табиғи тіл оның көрінісі ретіндегі жазбамен алмасады да, ал керісінше, ақпарат компьютерден адам назарына ауысқанда, жазба мәтінінің компьютердегі көрінісі қайтадан таңбалардың психикалық кескін үйлесімінің бұрынғы қалпына келтіреді, яғни ішкі тіл (внутренняя речь) қалпына ауысады» [1,4]. Демек, бұндай қарым-қатынас кезінде адам бірде айтушы болса, бірде қабылдаушы болады. Сол сияқты компьютер де айтушы мен қабылдаушы кейпінде жұмыс жасайтын болады.

Қазақ тіл біліміндегі аталған саланы зерттеудегі құнды еңбектердің бірі – Ж.Қоңыратбаеваның «Тіл білімінің теориясы мен тарихы» еңбегі. Ғалым XX-XXI ғасырда қалыптасқан тіл білімі салаларын зерттей келе, соның ішінде қолданбалы лингвистика саласына тоқталған. Ол қолданбалы лингвистика саласының тіл біліміндегі орны, негізгі қызметі, басқа салалардан бөлек өзіндік ерекшеліктері мәселелеріне тоқтала келе, компьютерлік лингвистика саласын қолданбалы лингвистика саласының бір бағыты ретінде ажыратып көрсеткен.

Қорыта келгенде, өткен ғасырларда қай саланы алып қарасақ та, ақпараттық технологияның көмегіне жүгіну жоқтың қасы еді. Ал бүгінгі ақпараттық технологияның қарқынды дамуы нәтижесінде қалыптасқан компьютерлік лингвистика саласы қиынды жеңілдетті, жүйелі жұмыс істеуде үлкен мүмкіндіктерге жол ашты. Бұл сала қазақ лингвистері үшін жаңа бағыт болғанымен, оны зерттеуге деген құлшыныс зор. Технологияның қаптаған заманында бұл саладан айналып өту мүмкін емес. Алдағы уақытта Қ.Бектаев, Қ.Жұбановтардың жылдар бойы зерттеген еңбектерін арықарай зерттеу XXI ғасыр лингвистерінің еншісінде.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. А.Жұбанов. Компьютерлік лингвистикаға кіріспе. – Алматы, 2007.
2. О.С.Ахманова. Словарь лингвистических терминов. – Москва, 1966.
3. А.Н.Баранов. Введение в прикладную лингвистику. – Москва, 2001.
4. Ж.Қоңырабаева. Тіл білімі ғылымының теориясы мен тарихы. – Астана, 2013.
5. <https://rutlib5.com/book/26554/p/18>
6. И.А.Волкова. Введение в компьютерную лингвистику. Практические аспекты создания лингвистических процессоров. – Москва, 2006.

С. ЕЛУБАЙДЫҢ «АҚ БОЗ ҮЙ» РОМАНЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК-САЯСИ РЕАЛИЯЛАРДЫҢ АУДАРЫЛУ ТӘСІЛДЕРІ

Ж.Ж. Манапбаева
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Алматы, Қазақстан

Тірек сөздер: реалия, аударма, транскрипция, ұлттық колорит

Аударматануда белгілі бір ұлттың тарихи-мәдени ерекшеліктерін атайтын лексикалық бірліктер реалия деген атпен белгілі. Реалия мәселесі XX ғасырдың 50-жылдары қарастырыла бастады. Бұл саланың зерттелуінің алғышарты – бір тілде сөйлеушілерге ғана тән тарихи-мәдени ақпараттың екінші тілде болмауы, яғни лексикалық бірліктердің баламасыз болуы. А.В.Федоров, С.Влахов пен С.Флорин, В.В.Виноградов, т.б. ғалымдар реалиялардың түрлі жіктелулерін жасап, олардың аударылу тәсілдерін ұсынады.

Реалия дегеніміз белгілі бір ұлттың тұрмысына тән, өзге тілдерде жоқ лексикалық бірліктер [1]. Аударматануда бұл бірліктердің өзге тілдерде берілу мәселесінен бұрын олардың тақырыптың классификациясы қарастырылады, себебі, ғалымдардың пікірінше, реалияның тақырыптың мәні оның аударылу тәсілін анықтайды. Мәселен, В.С. Виноградов жалқы есімдерді реалия қатарына жатқызып, оларды бөлек топтастырып, жалқы есімдерді аударуда негізінен транслитерация/транскрипция не калькалау тәсілдері қолданылатынын атап көрсетеді [2].

Берілген мақалада қазақтың біртуар жазушысы, сценарист Смағұл Елубайдың «Ақ боз үй» романындағы реалиялардың аударылу тәсілдері қарастырылады. Роман XX ғасырдың басындағы қазақ халқының тағдырынан сыр шертеді. Бұл еңбекте көшпелі өмір мен отырықшылық, ескі мен жаңаның арасындағы халық тұрмысы сипатталады, сол себепті романда қазақ ұлтының тарихына,

мәдениетіне қатысты реалиялар өте көп. Сандық талдау нәтижесінде романнан 400-ге жуық реалия мен олардың 2000-ға жуық қолданысы анықталды. Тақырыбы жағынан да реалиялар сан алуан. Романды орыс және ағылшын тіліне аударған Л.Космухамедова, А.Ж.Жақсылықов, К.Фитцпатрик бұл лексикалық бірліктерді түрлі тәсілдермен аударған.

Романда әлеуметтік-территориалдық реалиялардан ауыл, кеңшар, аудан, ауылдас, әлеуметтік реалиялардан ақсақал, жігіт, қарасақал, көксақал, бай, жатақ, жалшы, батырақ, саяси реалиялардан ауыл ағасы, ауылдық кеңес ағасы, ауылнай, ауылсовет, биғ әкім, хан, қожа, молда, алаш, алашорда, шала қазақ секілді атаулар 510 микроконтексте кездеседі.

Ең жиі кездесетін әлеуметтік-саяси реалияға ауыл бірлігін жатқызуға болады. Ауыл – «әр қазақ баласы, әсіресе үлкен ұрпақ өкілдері үшін ерекше қастерлі де, қасиетті ұғым» [3, 279]. Ауыл көшпелі өмір салтын жүргізген ата-бабамыз үшін ерекше қауымдастықты да білдірген. Ауыл реалиясы Орта Азия халықтарының мекендейтін қоныстарының атауы ретінде орыс тіліндегі сөздіктерге енген, сол себепті аудармашылар сөздік сәйкестікті өте жиі пайдаланған. Дегенмен, генерализация тәсілі де қолданылған жағдайлар бар. Мысалы:

<i>Түпнұсқа</i>	<i>Орыс тіліндегі аударма</i>	<i>Ағылшын тіліндегі аударма</i>
Жылқыны Жем бойындағы тепсеңге айдап салып, Шеге кешке таман құмсақ жағалаудағы радиосы сәмпылдаған ауылға қарап тұрған. [4, 138]	В тот день Шеге, выгнав по обыкновению скотину на луг у реки, смотрел на поселок , где громко говорило радио, а он его слушал. [5, 146]	Inthe evening, after driving the horses out to a grazing area on the riverbank, Shege stood looking at the evening aul , plunged into the twilightto the drone of the radio loudspeaker.[6, 160]

Түпнұсқадағы *ауыл* реалиясы орыс тіліндегі аудармада *поселок* (қоныс) деп берілген. Мұндай нұсқа таңдаудың өзіндік себебі де бар. Ауыл – көшпелі өмір салтын жүргізген қауымдастықтың қонысы, ал түпнұсқада отырықшылыққа көше бастаған, көші-қоны азайған, бұрынғыдай рулас, ағайынды адамдардың емес, көбіне істес адамдардың біріккен қонысы суреттеледі. Аудармашы Л.Космухамедова осы айырмашылықты түсініп, генерализация тәсілін пайдаланған. Дегенмен, ағылшын тілінде транскрипция тәсілі сақталған. Алдыңғы контекстерде ағылшын тіліндегі *aul* транскрипциясына «Орта Азидағы кішкене қоныстың атауы» деген сілтемедегі түсініктеме де беріледі [6, 8]. Сол себепті, жоғарыда аталған транскрипцияға тағар мініміз жоқ: ұлттық бояу сақталған, әрі реалияның микроконтекстегі функциясы жеткізілген.

Тарихи-саяси факторларға байланысты орыс тілінің түсіндірме сөздіктеріне енген әлеуметтік реалияларға, ауыл бірлігімен қатар, молда, хан, жігіт, батырақ бірліктері жатады. Бұл сөздер орыс тілінде сәйкесінше мулла, хан, джигит, батрак болып берілген. Ағылшын тіліне де молда, хан реалиялары енген, сол себепті олардың *khan*, *mullah* транскрипциялары реципиентке қиындық тудырмайды, ал ұлттық бояу сақталады.

Реалиялардың ұлттық бояуын сақтау мақсатында баламасы бар лексикалық бірліктер де транскрипцияланған. Мәселен, бай лексемасының орыс тілінде *богач*, ағылшын тілінде *the rich* секілді сәйкестіктері бар. Дегенмен, аудармашылар бұл сәйкестіктерден бас тартып, *бай* реалиясын екі тілде де транскрипция арқылы береді. Оған қоса, ағылшын тілінде сілтемеде түсініктеме беріледі:

<i>Түпнұсқа</i>	<i>Орыс тіліндегі аударма</i>	<i>Ағылшын тіліндегі аударма</i>
Әзберген өмірге өлердей ызалы. Әсіресе, « байлардың күні батуға таяу» деген, кеше жәрмеңкеде есіткен әңгімеден кейін ызалы. [4, 6]	Не спится Азбергену после разговоров, которые он услышал вчера на ярмарке в городе Темире, - заходит, мол, солнышко для баев . [5, 8]	Azbergen could not fall asleep; he was seriously worried about the conversations he had had yesterday at the bazaar, that supposedly the sun was setting for the bays ... The bays were wealthy owners of herds. [6, 7]

Бай дегеніміз «дәстүрлі қазақ қоғамындағы дәулетті әлеуметтік жік өкілі, қоғамда айтарлықтай орны бар, төрт түлік мал жиған, жеке меншіктің, ауқаты шаруашылықтың иесі, әрі ұйымдастырушысы» [3, 349]. Орыс тіліндегі түсіндірме сөздікте *богач* байлықтың иесі болып анықталса [7], ағылшын тілінде *the rich* ақшасы мен байлығы көп адам болып анықталады [8]. Сәйкесінше, орыс тіліндегі сәйкестіктер бай реалиясының гиперонимі, яғни бейтарап сәйкестігі ғана бола алады. Сол себепті, аудармашылардың нұсқасын барабар деп есептейміз.

Айтарлықтай мәселе тудыратын әлеуметтік реалияларға ақсақал, көксақал, қарасақал секілді лексикалық бірліктерді жатқызамыз. Ақсақал дегеніміз «ауыл-аймақтың жасы егде тартқан құрметті адамы» болса [3], көксақалдың жасы ақсақалдан кішілеу, ал қарасақал дегеніміз орта жастағы құрметті, орныққан ер-азамат. Түпнұсқа реципиенті бұл реалиялардың мәнін ақ, көк, қара секілді түстер арқылы шамалап түсінсе, аударма реципиенті калькаланған аударманы тіптен қабылдамауы мүмкін. Ақсақал транскрипциясы орыс тілінің кірме сөздер сөздігінде кездеседі, оған татар халқында егде жастағы ел басқарушылар деген анықтама берілген [9]. Сол себепті, орыс тілінің аудармашылары ақсақал реалиясын транскрипция тәсілімен бере салған. Ағылшын тілінде транскрипцияға сілтемеде түсініктеме беріледі [6, 31].

Көксақал мен қарасақал реалияларын аудару кезінде аудармашылар тығырыққа тірелген тәрізді:

<i>Түпнұсқа</i>	<i>Орыс тіліндегі аударма</i>	<i>Ағылшын тіліндегі аударма</i>
Ауылдың бас көтерген ақсақал, қарасақалдары Шәріптің үйінде екен. [4, 26]	Солидные мужи аула, ақсақалы , восседали в юрте Шарипа. [5, 29]	The prominent men of the aul, the aksakals , sat solemnly in Sharip's yurt. The aksakals are the elders of the aul. [6, 31]
Елді көшіріп жүрген ақсақал, көксақалдарды еңкілдетіп мелиса ауданға айдады. [4, 160]	... Аксакалов, старых и средних лет , милиционеры как подстрекателей гнали в район. [5, 168]	-

Бірінші сөйлемдегі қарасақал реалиясы аудармада мүлде көрініс таппаған. Аудармашылар тек ақсақал реалиясының семантикасын ашқан. Екінші сөйлемде аудармашы көксақал реалиясының мағыналық межесін беру мақсатында мәтін ішінде *средних лет* экспликациясын жасаған. Әрине, ұлттық бояуды беруде де, жалпы мағыналық межені беруде де бұл тәсіл жеткіліксіз. Біздің ойымызша көксақал реалиясын да транскрипциялап, сын есім түрінде экспликация жасауға болар еді.

Қорыта келе, әлеуметтік-саяси реалиялардың орыс тіліндегі аудармаларында сөздік реалиялар, транскрипция тәсілдері, ағылшын тіліндегі аудармада транскрипция тәсілдері басым. Саяси, таптық, әлеуметтік ерекшеліктердің ұлттық бояуын көрсету мақсатында аудармашылар осындай тәсілдерді пайдаланған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. ВлаховС., Флорин С. Непереваемое в переводе. - «Международные отношения», 1980, 343 с.
2. Виноградов, В С Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – М.: Изд-во института общего среднего образования РАО, 2001 –224 с.
3. Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі: научное издание / ғылыми ред. Н. Әлімбаев. - Алматы: DPS, 2011 - 1-т.: А-Д - 735, [1] б.
4. Елубай С. Ақ боз үй. Роман-трилогия. Алматы: Атамұра, 2008. – 520 бет.
5. Смагул Елубай. Одинокая юрта: Трилогия. Перевод с казахского Л.Космухамедовой, А. Жаксылыкова. Астана: Аударма, 2009. – 552 стр.
6. Smagul Yelubay. Lonely Yurt. Translated from Russian by Catherine Fitzpatrick. USA: Metropolitan Classics. 2016
7. Толковый словарь Ушакова онлайн. [Электронный ресурс]. URL: <http://ushakovdictionary.ru/search.php> (Қаралған күні: 09.10.2019)
8. Oxford Learners' Dictionary Online [Electronic Source]. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> (Қаралған күні: 09.10.2019)
9. Словарь иностранных слов (Чудинов А.Н., 1910) [Электронный ресурс] URL:<http://rus-yaz.niv.ru/doc/foreign-words-chudinov/index.htm> (Қаралған күні: 18.11.2019)

КӨРКЕМ ШЫҒАРМАЛАРДАҒЫ ОНИМДЕР

Г.О. Машырыкова

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар
және инжиниринг университеті
Ақтау, Қазақстан

Тірек сөздер: жалқы есім, көркем мәтін, топтау, ономастикалық лексика, синтагматика, парадигматика.

Қазіргі ономастика кешенді ғылым болып табылады: ол әртүрлі филологиялық, гуманитарлық, жаратылыстану ғылымдарының әдістері мен мүдделерін қамтиды, оның дамуына филолог-лингвистер, фольклоршылар, тіл тарихын зерттеушілер, әлеуметтанушылар, философ-логиктер, тарихшылар, қоғамтанушылар, географтар, мифологтар, астрономдар т.б. қатысады. Дегенмен ол ең алдымен тіл біліміне қатысты, мұны тек ономастика жеке ғылым деңгейін алғаннан кейін ғана XX ғ. көпшілік мойындады.

Жалқы есімдер саны тілдегі көпшілік қолданысындағы жалпы есімдер санынан асып түсетіндігі қызығушылық тудыратын жайт, себебі олар жаңа атау ретінде, жаңа мағынада қоғамдық қажеттілікті қанағаттандыру үшін қалыптасып отырады. Басқаша айтқанда, тіл және сөйленіс ономастиканы оның лексиконынан байырақ: егер алғашқысы жүз миллиондаған бірлікпен есептелсе, екіншісі тек жүз мыңдап есептеледі.

Ономастикалық лексиканы зерттеу аспектілері де әр қилы болып келеді, оларды бинарлы қарама-қарсылық түрінде әртүрлі принцип бойынша топтауға болады, сонымен қатар әр аспекті ономастиканың ғылым ретінде соған сәйкес бағытының нысанын құрайды: 1) талдау деңгейіне қарай: теориялық – қолданбалы; 2) қызмет аясында жалқы есімдер әртүрлі қызмет атқаруы бойынша: тілдік – сөйленістік; 3) тарихи зерттеу бойынша: синхронды – тарихи; 4) денотат түріне қарай: ақиқат – ойдан шығарылған; 5) эстетикалық қызметі бойынша сөйленісте қолдану стилі жағынан: функционалды-көркем-әдеби.

Соңғы қарам-қарсылықты түсіндіріп көрелік. Жалқы есім (ЖЕ) «функционалды» зерттеу аспектісі термині жалқы есімдер көркем шығармадан тыс, әртүрлі стильде, сөйленісте (ғылыми, публицистикалық, ресми іс) қызметін білдіреді. Әлеуметтік жағдайы, ареалдық, нормативті, әлеуметті-топтық т.б. сияқты әлеуметтік параметрлердегі атау қолданысы анықталатын функционалды стиль, сөйленіс түрінде жалқы есімдер өзгеріп отырады. Жеке тұлғаны және басқа да нысандарды ресми және бейресми, жалпы қоданыстық және окказионал атау болып анықталады. Соңғы аталған атаулар балаларды атауда, үй іші атауында кездеседі. Жалпы қолданыстағы атауға дінді қабылдағанға дейінгі күнтізбелік атау жатады.

Зерттеудің екінші аспекті - әдеби – онимдердің көркем мәтін (КМ) ішінде қолданылу ерекшелігін қарастырады, бұл поэтикалық ономастиканың нысаны.

Сонымен қазіргі кезде КМ, әдебиет тіліндегі жалқы есімдерді зерттеудің жаңа бағыттары қалыптасқан, ол ономастика мен стилистика, поэтика, мәтін лингвистикасы, лексикалық семантика, семиотика байланысында қалыптасқан. Бұл бағытқа шетел ғалымдары «әдебиет ономастикасы» терминін қолданады, соңғы кезде бұл терминді біздің ғалымдар да кеңінен қолдануда. Әдебиет ономастикасы жалқы есімдердің көркем мәтіндегі қолданылу ерекшеліктерінің барлығын қарастырады. ЖЕ зерттеудің барлық аспектілері, қазіргі ономастикадағы таптастыру принциптері әдебиет ономастикасында ескерілуі

керек, себебі олардың барлығы көркем мәтінде болады, мұнда тек көркем мәтін типі мен жанры, семантикалық құрылымына, ономастикалық кеңістігі құрамының толық болуы мен мәтіндегі ономастикалық бірліктердің эстетикалық мазмұнына қарай қолданылу ерекшелігі де әртүрлі болады.

Әдебиет ономастикасы ақиқат және ойдан шығарылған ономастика элементтерін әр жазушы шығармасы мен жеке мәтін ішінде қолданылу негізінде зерттейді.

Көркем шығармадағы онимдер жанр түріне қарай әртүрлі болып келеді. Оларды ойдан шығарылған кейіпкерлер, тарихи тұлғалар, прототипі бар есімдер деп бөлуімізге болады.

Көркем шығармада ономастикалық лексика ерекше орын алады. Әр жазушы оны ерекше көзге түсетін, стильдік экспрессивті құрал, стильдің ерекше көрсеткіші ретінде қолданады.

Көркем мәтін ономастикасын зерттеп, жазушы тіліндегі ономастикалық кеңістікті анықтап, жалпы халықтың ұлттық тілдің ономастикалық жүйесіне қатысты функционалды-шығармашылық және фрагмент ретінде ғылым жеке ономастикалық жүйе элементін тауып, қарастырады. Бұл жүйені

анықтауда көркем бейнелеу жанры мен әдісі, тақырыбы, Көркем мәтін идеясы мен композициясы, көркем тілдегі сөз эстетикасы ретінде қолданылатын жеке көркем сөз және атау қолданысындағы барлық ерекшеліктер ықпал етеді.

Осы уақытқа дейін көркем мәтіндегі жалқы есімдерді зерттеу келесі формада болды: шығармаларда ең айқын, уәжді, оның иесін анықтайтын, негізгі семантикалы «сөйлейтін есімдер» немесе жеке автор шығармаларындағы антропонимдер қарастырылған.

Соңғы жылдары бір жазушы шығармаларындағы жалқы есімдердің барлық жиынтығын немесе бірнеше жазушы шығармаларындағы жалқы есімдердің жекелеген ерекшеліктерін зерттеген қызықты еңбектер қатары көбейе бастады.

Қазіргі кезде көркем мәтіндегі жалқы есімдерді жүйелі түрде зерттеудің бірнеше принциптерін немесе жалпы аспектілерін келесі қарама-қарсы жекелеуші белгілері арқылы бөліп көрсетуге болады:

- жалқы есімдер зерттеу нысаны бойынша: мәтіндік – мәтіннен тыс (элеуметтік лингвистикалық, энциклопедиялық, тарихи т.б.);

- коннотация түріне қарай: стильдік (ішкі) – жалпы тілдік (сыртқы);

- мәтіннен тыс ақпарат мазмұны бойынша: лингвистикалық (ономастикалық, коннотативті) – экстралингвистикалық (энциклопедиялық, элеуметтік, тарихи-мәдени, болмыстық т.б.);

- көркем мәтіндегі ономастикалық кеңістікті қамтуы бойынша: толық – жекеше (спорадикалық);

- көркем мәтіндегі семантикалық композиция деңгейі қатысына қарай: ономастикалық – ономопозтикалық;

- көркем мәтіндегі жалқы есімдердің жүйелі байланыс түрлері бойынша (әр семантикалық композиция деңгейіне қарай) : парадигматикалық – синтагматикалық;

- жалқы есімдердің семантикалы-стилистикалық талдау аспектілері бойынша: құрылымдық – функционалдық.

Әр жалқы есім кез келген сөз сияқты мәтін ішінде көптеген байланысқа түсіп, жеке тұрып емес, тығыз байланыста қызмет атқарады.

Сонымен, жалпы көркем мәтінде жалқы есімдер оның стильдік жүйесінде ең маңызды және органикалық элемент ретінде қызмет атқарады және шығарманың басты бейнесін жасауда белсенді роль атқарады.

Көркем мәтін эстетикалық тілдік құралдың тұтас қызмет жүйесі болғандықтан жалқы есімдер мұнда көптеген мағыналық байланысқа, оның жеке-көркем мағынасын құрайтын күрделі ассоциациялар мен коннотацияларға ие болады. Тіл жүйесінен түзілген бағалаушы коннотация көркем мәтін өзгеріп, жалқы есімдер парадигматикалық және синтагматикалық жүйелер байланысы ықпалынан мәтіндік болады.

Парадигматика тұрғысынан жүйелі тәсіл келесіні береді: а) көркем тіл түріне қарай әр элементін анықтау арқылы ономастикалық кеңістікті толық анықтау және жүйелеу; ә) тақырыптық топ және разрядтар бойынша жалқы есімдер құрамын толық типологиялық талдау, соның ішінде ономастикалық және окказионал сөздерді де; б) КМ бір денотатқа қатысты атау берудің барлық варианттары мен тәсілдерін ескеру; в) шығарма атауымен және оның тірек сөзімен ЖЕ өзара байланысын анықтау; г) сюжет дамуында, семантикалық композицияның барлық деңгейінде, КМ тұтастығын құруда, оның эксплицитті және имплицитті мағынасында ролі бойынша ЖЕ таптастыру.

Синтагматика тұрғысынан ЖЕ бір сөйлем, күрделі синтаксистік тұтастық және мәтіннің басқа да бөліктерінде дискурс ретінде ЖЕ қолданысын талдаумен толықтырылады. Осыған қоса келесі талдау беріледі: а) ЖЕ қолдануының барлық түрлері (жеке, топтық, номинативті-бейнелік, жалпы-символдық т.б.), олардың апеллятивпен, басқа ЖЕ байланысы; ә) әртүрлі стилистикалық қызметі.

Сонымен көркем мәтін ЖЕ синтагматикасы оның «дистрибуциясымен», яғни онымен байланыстағы сөздерге байланысты, ал парадигматикасы әр бірліктің ономастикалық кеңістіктегі қалған бірліктерге және тұтас мәтіндегі – жеке сюжеттік, тақырыптық бірліктер мен семантикалық композиция деңгейіне қатысынан тұрады.

Жалқы есімдер тіл, сөйленіс, мәтін, әсіресе көркем мәтін ішіндегі ерекше семантикалық бірлік. Барлық стильдік қолданыста ЖЕ жиі қолданыс көрсеткішіне ие, сонымен бірге әр қолданысында стильдік ерекшеліктер байқалады. Әдеби шығарма мәтіні, Л.В.Щербаның пікірі бойынша, жазушының жеке сөйленіс қызметінің эстетикалық ұйымдастырылған өнімі болып табылады. Жазушының аяқталған шығармасы жазушы стилін көрсететін сөздік, ал ЖЕ осы өзекті сөздікке жатады [1]. Мәтінді жазушының жоғары деңгейлі жеке коммуникативті бірлігі ретінде санап, В.А. Кухаренко КМ стилистикалық категориясы болып табылатын бірліктер – тақырып атауы мен ЖЕ тоқталған. Сонымен бірге ғалым келесіні айтады: «Тілде семантикалық бір жақты (полное) жалқы есімдер әр коммуниканттың қолданысында мейлінше ақпаратты бірлік болып табылады, себебі

объектті атайды және сол туралы сөйлеушінің барлық білім қорын береді» [2]. Сөйленіс жағдаятына қарай білім көлемі ауытқып

тұрады, бір референтті атауда ақпарат көлемі бір көбейіп, бір азайып отырады және эмоционалды-бағалаушы бағытта болады, сонымен бірге қатынас жағдаяты мен ЖЕ мазмұнымен детерминантты бір жақты байланыс болады.

Аталған ерекшеліктердің барлығы әдеби шығарма мәтінде де болады, сонымен бірге бұл жерде «сөйлейтін есімдердің» номинативті-анықтаушы қызметі мен сюжетті өзекті композициялық қызметі қосылады.

Автор пікірі бойынша мәтінде кейіпкер есімі КМ барлық ерекшеліктерін – авторлық модалдықты, прагматикалық бағытын, есімнің мәтінде бірнеше қайталануы арқылы бөлшектенуі мен когезияны өзекті етеді. ЖЕ семантикасы әркез өзгерісте болады. Осы үрдісте В.А. Никонов үш кезеңді бөліп көрсетеді: 1) антропонимдік немесе ономастикалыққа дейін (апеллятивтік); 2) ономастикалық (көркем мәтін ішінде) және 3) ономастикалықтан кейінгі (мәтіннен тыс кезең), яғни жалпы есім ретінде қолданылып, ЖЕ апеллятивтенуі [3].

Кейіпкердің атауы ретінде ЖЕ КМ тақырыптық, тірек, доминанты сөзі болып табылады. «ЖЕ мәтінге семантика жағынан бос, басқа да толықтыруларды қабылдауға дайын болып кіреді. Оның мазмұндық баюы біртіндеп іске асады. Оған автор беріп отырған кейіпкердің барлық анықтамасы кіреді», - дейді В.А. Кухаренко [2, 105]. Алайда «семантика жағынан бос» дегенімен келіспеуге болады, себебі ЖЕ семантика жағынан бос болуы мүмкін емес. Денотат атау арқылы жалпы-потенциалды түрде беріледі, егер тарихи, әлеуметті белгілі есім болған жағдайда, оқырман шығарманы оқымай тұрып-ақ атаудың коннотативті және референциалды семантикасының көлемі үлкен болады.

Мәтінде екіншілік атау құралдары (эпитеттер, перифраздар, синонимдер, есімдікті субституттар) үлкен анықтаушы роль атқарады.

Көркем мәтінде ЖЕ семантикалануы оның мәтіннің өнбойында бір денотат – кейіпкерді атауында, есімнің мәтін ішінде бірнеше рет қайталануы арқылы мәтіндік қосымша қызметін атқаруында, сол арқылы жалпы мәтіннің когезиясын, жүйелігін, антропоцентристігін құруында, шығарма атауындағы ЖЕ шығарманың басты идеясын ашуына, автордың мәтіннің концепт-идеясы мен жалпы проспекциясын іске асыруда септігін тигізуінде, антропонимнен шыққан, яғни апеллятивтенген есім мәтінде жалпы композиция мен архитектуроникасында өзекті болып келетін күрделі символ-ұғым қызметін атқаруында.

Жалқы есімдер семантикасының жалпы ерекшелігі – суггестивтілігі, яғни мәтін мен мәтіннен тыс ассоциациялардан туындаған әртүрлі коннотациялар мен семантикалық компоненттердің жиынтығы. Жеке-көркем мағынаның қалыптасуы ЖЕ семантикалық композицияның барлық үш деңгейімен синтагматикалық, парадигматикалық байланысы мен қатынасында семантикалық өзара байланыс негізінде болады. КМ ЖЕ эстетикалық өзгеріске түсуіне себепкер болатын семантикалық конденсацияның үш сатысын бақылауға болады. Бұл – көркем есім және мінез, есім және оқиға, есім және әлеуметтік тип, есім және мезгіл: шығармада көрсетілген дәуір, тарихи кезең контексті сияқты эстетикалық категориялардың қатынасы арқылы қалыптасатын ЖЕ семантикасының жекеленуі (индивидуализация), типтенуі және символдануы.

ЖЕ семантикалық трансформациясының бұл сатылары ЖЕ семантикасында жеке мен жалпының тілде, сөйленісте өзара қатынасы мен көркем шығарма мазмұнының қоғам мен халықтың – тіл иелерінің мәдени өзін-өзі тануына енуі арқылы қалыптасады.

Сонымен көркем мәтіндегі жалқы есімдер семантикасының өзектілігі, күрделенуі мен жалпылануы сөздің көркем-ономастикалық мағынасының қалыптасуында заңды құбылыс болып табылады. Жалқы есімдер семантикасының суггестивтілігі, оның көп қырлылығы ономастикалық семасиология мен әдеби ономастика, мәтін стилистикасы мен лингвистикасында бір бағытта зерттелуі қажет әдеби шығармадағы сөздің көркем мағынасының ерекше түрі болып табылады.

Әдебиет

1. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность: Опыт общей теории лексикографии. –М., 1974. –С. 34, 269.
2. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. –М., 1988. С. 101-110.
3. Никонов В.А. Имена персонажей. –М., 1965. С. 413

ТУРИСТИЧЕСКИЙ ИНТЕРНЕТ ДИСКУРС КАК ПРОСТРАНСТВО ПЕРЕВОДА

А.Тухтабаева

докторант КазУМОиМЯ им.Абылай хана
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: туризм, туристический дискурс, туристический интернет-дискурс, стратегии перевода туристических текстов, функции туристического дискурса.

Туризм – это глобальное социально-экономическое пространство, на котором происходит постоянное взаимодействие тысяч различных культур. Сфера туризма с каждым годом становится все шире и популярнее, ведь люди никогда не утратят интерес увидеть и познать что-то новое. Известно, что при взаимодействии представителей разных культур могут возникнуть различные проблемы, связанные с культурными особенностями, языковым барьером и т.д. В этой связи, очень большое внимание следует уделять изучению иностранных языков и особенно проблеме перевода туристических текстов.

Залогом успеха туристической деятельности является успешная коммуникация, ведь в данной сфере коммуникация это многоаспектный феномен, обладающий национальной спецификой. В межкультурной коммуникации большое значение имеют такие факторы как национально-специфические сходства и различия, языковая картина мира того или иного народа, национальное самосознание. Необходимо также учитывать, что межкультурная коммуникация в сфере туризма обладает индивидуальной спецификой, так как в процессе межкультурной коммуникации происходит слияние нескольких языковых стилей и жанров [1]. Поэтому, прежде чем перейти к особенностям перевода туристического дискурса в интернет-пространстве, нам необходимо определить, что собой представляют «туристический дискурс» и «туристический интернет-дискурс».

Проанализировав различные трактовки туристического дискурса, можно определить это явление как коммуникацию людей, принадлежащих к разным языковым и социальным группам. Однако, участники туристического дискурса должны иметь четкое представление о жанровой специфике туристического дискурса и способах правильного обмена информацией [1]. Туристическому дискурсу также присущ разговорный стиль, что способствует построению доверительных отношений с собеседником.

На сегодняшний день главным механизмом развития туристической сферы выступают интернет и новейшие технологии. Для представления информации о туристическом регионе создаются интернет-порталы, целью которых является создание положительного образа места посещения для привлечения туристов со всего мира. В успешном ведении такого портала особую роль играют размещенные на них информационные тексты. Все это в итоге привело к появлению и развитию нового понятия как «туристический интернет-дискурс». Язык сферы туризма, в том числе туристического интернет-дискурса постоянно обновляется и пополняется новыми реалиями. Туристический интернет дискурс развивается стремительными темпами, и вместе с тем растет востребованность на перевод информационно-справочных текстов. Информационные-справочные тексты – это тексты с лингвокультурной составляющей направленные на формирование позитивного впечатления и образа рекламируемых туристических точек и услуг [2]. Информационные-справочный текст также является многоаспектным текстом идеологического, информативного, эстетического, аппелятивного характера [3].

Во многих случаях, в результате некорректного перевода, информационно-справочные тексты, подвергаясь прагматической адаптации и структурным изменениям (лексико-семантическая трансформация) теряют функции оригинального текста, чаще всего функцию побуждения. Способы передачи информации на разных языках отличаются, к примеру в русскоязычных информационно-справочных текстах наблюдается тенденция представления информации преимущественно в повествовательном стиле. Наиболее используемой трансформацией является перевод-калька или пословный перевод. Также очень часто при переводе названий достопримечательностей используются приемы транскрипции и транслитерации *Newfoundlandisland – остров Ньюфаунленд*. Достаточно широко применяется калькирование: *SouthCarolina – Южная Каролина*.

Международный туризм как экономический сектор открывает большие возможности для переводчиков. А английский как язык международного общения уже давно используется в качестве официального языка туризма. Туристические тексты появляются в интернете на разных языках одновременно, теоретически раскрывая одну и ту же информацию. Однако более тщательное

изучение показывает, что перевод туристических текстов не так прост, как кажется. Статистические данные свидетельствуют о том, что из 100 веб-страниц, связанных с туризмом, только 34% были более или менее адекватно переведены. Как оказалось, лексические трансформации встречаются намного чаще по сравнению с приемами лексико-семантических трансформаций. Наиболее широко используемым способом лексико-семантических трансформаций является прием адекватной замены. Что касается синтаксических трансформаций, то эти приемы определяют структуру вторичных текстов. Роль синтаксических трансформаций в переводе туристических текстов очень важна, так как данный прием представляет собой членение предложений, который применяется для облегчения восприятия информации целевой аудиторией [3].

Актуальность изучения жанрово-обусловленных тонкостей текстов туристического интернет-дискурса объясняется тем, что оно позволяет определить, как перевод в туристической сфере может повлиять на взаимодействие культур. При переводе текстов туристического дискурса переводчикам необходимо соблюдать высокую степень культурно-прагматической адаптации. Еще в 1996 году американский ученый Грэм Данн утверждал: «язык туризма настолько распространен и важен, что без него сам туризм, несомненно, перестал бы существовать. При отсутствии социолингвистической основы крупнейшая в мире промышленность просто остановилась бы, и мы все остались бы дома» [4].

Как уже было отмечено, развитие туристического дискурса неотъемлемо связано синтернет-коммуникацией и ее возможностями. Одной из проблем в переводе текстов данного жанра могут быть номинативные ошибки. Они могут быть вызваны недостаточной исторической и культурной компетенцией переводчика. Недостаточное знание номинируемого объекта приводит к ошибкам стилистического и лингвопрагматического характера [5].

Среди письменных и устных жанров туристического дискурса можно выделить самые основные к которым относятся информационные тексты туристических порталов, сайтов турагентств, печатные издания музеев и проспектов, экскурсии, путеводители и др. Недостаточно качественный или некорректный перевод содержания туристических интернет-порталов и печатных материалов наносит ущерб не только экономике страны, препятствуя продвижению национального туристического продукта, но и влияет на снижение уровня развития сферы переводоведения во многих странах.

Проблемы разработки туристических сайтов освещаются в исследованиях многих зарубежных исследователей. Контент данных исследований охватывает вопросы связанные с дизайном, логистикой сайтов, маркетинговыми стратегиями. Также с каждым годом растет число исследований посвященных аспектам обучения специалистов осуществляющих свою деятельность в сфере межкультурной коммуникации и перевода [2].

Х.И. Бопст, преподаватель университета Гуттенберг написал немало статей по преподаванию перевода в туристической сфере, в которых определяет основные причины образования низкокачественных вторичных текстов. Согласно ему, отсутствие методики перевода туристических текстов в переводоведении является одной из ключевых причин некачественных переводов оригинальных туристических текстов. Кроме того, по его мнению, если бы переводчики привлекались к ответственности за ошибки и пользователи выражали претензии и рекомендации по поводу несоответствующей информации, то качество вторичных текстов значительно улучшилось бы [6]. Однако в некоторых случаях причиной некачественных переводных текстов могут выступать и сами заказчики, которые не понимают, что главной задачей переводчика является не подбор эквивалентов к каждому высказыванию, а создание текста, который будет выполнять свою оригинальную информативную и коммерческую функцию – побуждение читателей посетить описываемый туристический объект. Дословный перевод не всегда достаточно экспрессивен и прагматическая замена предлагаемая переводчиком в большинстве случаев позволяет оказать максимальное воздействие на читателей. Наряду с информативной, туристический дискурс выполняет убеждающую функцию, для реализации которой важна аргументативная направленность сообщения и его прагматические стратегии.

При написании туристических текстов и выборе лексико-семантических средств у каждого языка наблюдаются особенные черты: некоторым языкам характерно употребление прилагательных в превосходной степени (французский), в одних языках можно заметить тенденцию к использованию повелительного наклонения, настоящего времени, преимущественное использование действительного залога вместо страдательного. Тем не менее, авторы оригинальных текстов должны учитывать тот факт, что они пишут не исключительно для определенной целевой аудитории и стараются использовать сложные языковые реалии таким образом, чтобы переводчики могли

адаптировать их, не теряя при этом коммуникативно-прагматическую функцию туристического текста [7].

Подробный анализ транслитологических проблем позволяет нам выявить эффективные стратегии перевода: определение информации релевантной для потенциальных туристов; устранение некоторых лишних или ненужных деталей; наиболее полная передача экспрессивной окрашенности и эмоциональности; применение ярких сравнений и эмотивных прилагательных для сохранения образности текста оригинала; адекватный подбор эквивалентов и трансформаций; добавление стилистически маркированных единиц; применение прагматической замены; соблюдение коммуникативных норм.

Таким образом, рассмотрев различные проблемы, возникающие при переводе текстов туристического интернет-дискурса была выявлена важность сохранения жанровых и дискурсивных стратегий коммуникантов и прагматических аспектов. Главной задачей переводчиков сферы туризма является адаптация переводимого текста к лингвокультуре целевой аудитории. Перевод электронных туристических текстов должен оцениваться иначе, чем перевод традиционных текстов. Переводчик должен уделять внимание прагматике туристского текста вместе с его коммуникативной целью; он должен следовать правилам межкультурной коммуникации, учитывать текстовые характеристики и семиотику, не оставляя за рамками общие контекстуальные особенности веб-текстов. Переводной текст интернет ресурсов туристической сферы должен восприниматься целевой аудиторией не как перевод иноязычного текста, а как оригинальный текст созданный представителем их родной лингвокультуры. Это возможно при условии, что переводчик владеет компетенциями профессионального переводчика, умеет пользоваться образными характеристиками и стилистическими маркерами, обладает развитым креативным мышлением.

Список использованной литературы

1. Филатова, Н. В. Жанровое пространство туристического дискурса / Н. В. Филатова // Вестник Московского государственного гуманитарного университета им. М.А. Шолохова. Филологические науки. – 2012. – № 2. – С. 76-82.
2. Новикова Э. Ю. Дискурсивно обусловленный культурный трансфер в переводе путеводителя // Вестник Волгоград. гос. ун-та. Сер. 2. Языкознание. – Волгоград, 2014. – № 3 (22). – С. 60-66.
3. Куценко Е.А. Технология перевода информационных текстов туристического интернет-дискурса/ Проблемы коммуникации в эпоху глобализации. Вестник ВолГУ. Серия 9. Вып. 15. 2017. –С. 99-101.
4. G.Dann, Thelanguageoftourism(CAV International, 1996)
5. Митягина В. А. Глобальные и этнокультурные характеристики жанров туристического дискурса в Интернете // Интернет-коммуникация как новая речевая формация: Коллективная монография / науч. ред. Т. Н. Коло-кольцева, О. В. Лутовинова. – 2-е изд., стереотип. – М.: Флинта: Наука, 2014. – С. 271-291.
6. Bopst, H. J. TourismusimDaF-Unterricht-auf kulturwissenschaftlichem Fundament / H. J. Bopst // German as a foreign language. – 2011. –Iss. 3. –P. 55-78.
7. Королькова С. А., Новожилова А. А., Шейко А. М. Туристический дискурс: стратегии и проблемы перевода сайтов отелей // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2, Языкознание. – 2017. – Т. 16, № 3. – С. 80–89.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ

А.Б. Нурадинова
магистрант КазНУ им. аль-Фараби
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: перевод технических текстов, технический перевод, технический

В данной статье рассматриваются особенности перевода технических текстов. Актуальность статьи заключается в необходимости повысить качество перевода технических текстов через сбор информации о культурных и экстралингвистических факторах, необходимостью повышения качества переводимых текстов, устранения ошибок в переводе.

Цель данного исследования рассмотреть и разобрать особенности перевода технических текстов, которые оказывают влияние на процесс перевода и выбор переводческой стратегии.

Для полного изучения проблемы в первую очередь необходимо рассмотреть само понятие «технический перевод». Данный термин используется при обмене специальной технической информацией между людьми, которые говорят на разных языках.

Под понятием технический перевод подразумевают перевод технических и научных текстов. Перевод технических текстов - это перевод материалов с научно-технической направленностью, которые содержат в себе научную и техническую терминологию. Примерами материала технической направленности являются: научные статьи по техническим вопросам, техническая документация на машиностроительное оборудование, руководства пользования сложными техническими изделиями и т.д.

Многие исследователи, сравнивая технический перевод с переводом технических или научных текстов, находят как сходства, так и различия.

Технический перевод текстов передает близкий смысл оригинала. Какие-либо отступления от оригинала могут быть оправданы только особенностями русского языка или требованиями стиля перевода.

В основу технического перевода положен формально-логический стиль. Данный стиль характеризуется точностью, безличностью и неэмоциональностью. Однако эти характеристики не могут полностью отобразить все требования к научному стилю, которые необходимо соблюдать при переводе технических текстов.

Научный стиль можно охарактеризовать следующими факторами:

- 1) подбор языковых средств;
- 2) монологическое высказывание;
- 3) предварительное обдумывание высказывания;
- 4) нормированная речь.

Чтобы обозначить эти понятия следует обратиться к этимологии слов «*технический и научный*». Лексема «*научный*» предполагает связь с наукой. Эта связь описана в словаре Чемберса и **определяется** как «знания, которые получены в ходе экспериментов и наблюдений, критически проанализированные, систематизированные и подчинённые общим принципам». Лексема «*технический*» связана с технологией, которая определяется Кратким оксфордским английским словарём и предусматривает «применение научных знаний с практической целью» [8].

Таким образом, можно сделать вывод о том, что перевод научных текстов связан с наукой во всех её теоретических проявлениях, а перевод технических текстов связан с тем, как используется научное знание в практических целях.

Более востребованным является выполнение технических переводов в письменной форме, так как именно эта форма фиксирует информацию долговременно, чего и требует наука, которая отражает стабильные связи мира.

Письменная форма удобнее и надежнее для обнаружения малейших информативных неточностей и логических нарушений, которые неактуальны в бытовом общении, а в научном могут привести к самым серьезным искажениям истины. При переводе технических текстов и документации в переводимом тексте нельзя упускать ни одного смыслового оттенка, так как это может привести к искажению смысла оригинала, что может носить катастрофичный характер, особенно для научных текстов.

Главной особенностью перевода технических текстов является то, что данный вид перевода информации ориентирует переводчика на знание специализированной терминологии. Не имеет значения, какой язык используется для перевода, будь то китайский, английский, испанский, французский или немецкий, при переводе технических текстов переводчику может не хватить собственных знаний, без знания специальной терминологии.

Переводчик, который переводит технические и научные тексты, обязан в совершенстве знать терминологию той области науки, к которой относится переводимый текст. **Верный перевод термина** - задача очень сложная, но, несмотря на это, термины имеют большую семантическую определенность и самостоятельность, нежели слова разговорной речи.

Перевод терминологии очень трудоемкая задача. Переводчику необходимо исключить употребления при переводе технических текстов иноязычных слов. Следует отдавать предпочтение терминам русского происхождения. Например, вместо слова «индустрия» следует употреблять слово «промышленность», вместо слова «агрокультура» - сельское хозяйство, полное сопротивление - вместо «импеданс».

Особенность терминов при переводе - это четкость семантических границ. Термины обладают большей самостоятельностью по отношению к контексту, чем обычные слова в тексте.

Слова общей лексики зачастую являются неэмоциональными, термины же в сфере употребления однозначны и лишены экспрессии. Термины относятся к специальной лексике. Специальная лексика -

это слова или словосочетания, которые называют понятия или предметы, относящиеся к различным сферам трудовой деятельности человека [6].

По способу заимствования в рамках специальной лексики выделяются несколько подгрупп:

- ♣ буквальное заимствование;
- ♣ сокращения;
- ♣ семантическое заимствование;
- ♣ смешанное заимствование;
- ♣ трансформируемое заимствование.

При буквальном заимствовании копируется семантическая, фонетическая и грамматическая структура слова, например: болт (bolt), конвектор (convector).

Довольно часто буквально заимствуются сокращения слов английского языка: ПВХ (PVC – сокращение от polyvinylchloride).

В случае семантического заимствования берется только значение слова, то есть имеет место просто перевод слова. При этом обычно заимствуется вторичное значение слова: исчисление, счет (numeration), предмет, объект (object), строительный гипс, штукатурка (plaster), воск (wax). Необходимо отметить, что среди заимствований данной подгруппы преобладают не отдельные слова, а словосочетания: ливневые, сточные воды (rainwater), клинчатый кирпич (ringstone).

Популярность буквального заимствования по сравнению с семантическим объясняется тем, что к английским новым терминам трудно, а иногда и невозможно подобрать русские эквиваленты. Таким образом, более частотными следует признать буквальное заимствование: eductor - эдуктор; bulldozer - бульдозер.

При смешанном заимствовании видны элементы калькирования и транслитерации, или транскрипции, например: кабельный кран (cable way).

При трансформируемом заимствовании к заимствованному слову добавляются аффиксы, типичные для русского языка. Такое явление широко распространено в техническом подязыке. Чаще всего подобной трансформации подвержены глаголы, например: вентилировать - to ventilate). Существительные трансформируются гораздо реже, например: инжектор - injector. Прилагательные всегда подвергаются трансформации подобного рода, например: фундаментальный - fundamental.

Наиболее распространенные и общепринятые термины иностранного языка имеют эквиваленты в языке, на который необходимо перевести текст. Приведем пример:

1. *equipment*- техника, оборудование;
2. *frequency*- частота;
3. *transceiver*- трансивер;
4. *satellite*- спутник;
5. *subscriber*- абонент;
6. *modulator*- модулятор;
7. *network*- сеть.

Термины могут иметь несколько значений, так же как и обиходные слова в разговоре. Такие термины являются омонимичными. Их значение зависит от того, в какой области науки или техники они выступают. Например:

1) *exchange* - обмен веществ (*мед.*), курс иностранной валюты (*бизнес*), телефонная станция (*связь*);

2) *switch*- ликвидация по сдаче одних ценных бумаг и одновременное заключение сделок по другим (*бирж.*), кисточка хвоста (*биол.*), переключатель (*связь*);

3) *rate* - коммунальный налог (*юриспруденция*), коэффициент жесткости (*авт.*), скорость (*связь*).

Еще одной особенностью не столько технического перевода, а сколько самого направления, в целом, является постоянное развитие, появление новых технологий, а, следовательно, множества новых терминов и аббревиатур. Переводчик должен учитывать в своей работе этот аспект и уметь подобрать соответствующий эквивалент на языке перевода.

В технических текстах встречаются цифры, переводчик обозначает их в соответствии с Государственной системой обеспечения единства измерений. На национальные и международные стандарты переводчики ссылаются на языке оригинала. Все фразы строятся в безличной форме. Шевроны заменяют кавычки.

В технических текстах содержится большое количество терминов. Технические тексты являются более конкретными и менее информативными. Данные тексты держатся на базовых знаниях и знаниях об окружающем мире.

В отношении синтаксической структуры английские тексты технического содержания отличаются

своей конструктивной сложностью. Они богаты причастными, инфинитивными и герундиальными оборотами, а также некоторыми другими чисто книжными конструкциями, которые подчас затрудняют понимание текста и ставят перед переводчиком дополнительные задачи.

Технический текст - это текст, который обладает характеристиками и научного, и технического стилей, а также техническими терминами. При переводе технических текстов переводчикам необходимо учитывать данную особенность.

Следует отметить, что технические тексты имеют различные вспомогательные знаковые системы. К ним можно отнести, например, графики и чертежи, схемы и формулы, которые не являются знакомыми большому количеству носителей языка.

При переводе технических текстов необходимо учитывать то, что переводчик должен наиболее точно передать мысль автора. Переводимый текст нужно передать в стиле, который присущ техническому стилю в русском языке.

Сделаем следующий вывод, переводчику при переводе технических текстов недопустимо учитывать разговорный стиль, различные сокращения или толкования.

Очевидно, что технический текст предназначен для специалистов в конкретной сфере или области знаний, которые в данном случае выступают в качестве реципиентов.

При переводе технических текстов переводчик должен:

1. знать как минимум два иностранных языка;
2. быть эрудированным в терминах и понятиях, также на двух языках;
3. использовать различные источники информации.

Перевод технической литературы считается довольно хлопотным и кропотливым занятием, которое, кроме значительного объема работы, требует профессиональных знаний в конкретной отрасли. Точный смысл текста не должен искажаться, а кроме того, важно выдержать стилистику оригинала.

Необходимо учитывать то, что от переводчика требуется адекватное понимание темы и смысла переводимого текста. Переводчик должен наиболее точно передать смысл терминов. От него может потребоваться языковая и смысловая адаптация переводных материалов.

Список использованной литературы

1. Алексеева И.С. Введение в переводоведение. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – С.352.
2. Елин П.А. Особенности перевода научно-технических текстов // Научная периодика: проблемы и решения. – 2012. – № 4.
3. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. – М.: ЭТС, 2002. – С.424.
4. Нелюбин, Л. Л. Толковый переводоведческий словарь Текст. / Л. Л. Нелюбин. 3 изд., перераб. – М.: Флинта: Наука, 2003. – С. 318.
5. Попова Т.Г. Испанский научно-технический текст: традиции и современные подходы к изучению. – М.: РУДН, 2003.
6. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов: пособие для учителя. 3-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1985. – С. 399.
7. Томас Девидсон. Словарь Чемберса. XX век. – W. & R. Chambers, 2002.
8. Щербакова И.В. Особенности передачи чужой речи при переводе с английского на русский язык // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. – 2014. – № 6. – С.272-276.

ПРЕИМУЩЕСТВА И ТРУДНОСТИ СИНХРОННОГО ПЕРЕВОДА

Ж.Н. Нұрханов

магистрант 1 курса специальности
«7М02316 Синхронный перевод» КазНУ им. аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

*Ключевые слова: синхронный перевод, речевая реактивность,
преимущества, трудности, синхронисты.*

В «глобальной деревне», которая стала синонимом нынешнего мира, перевод играет очень важную и пока что незаменимую роль. Представители одной из первых профессий древнего мира –

переводчики заговорили на » тысяче языков» и положили начало своей карьере уже со времен вавилонской башни. Это было вскоре после того золотого периода, когда на всей земле был один язык и одно наречие («Бытие», 11:1). Ведущий русский ученый в области теории перевода, В.Н. Комиссаров писал: » Большую потребность в переводах и переводчиках вызовет дальнейшее распространение международных контактов, обмена в области культуры, спорта, туризма, проведение различных международных форумах, встреч и переговоров, не говоря уже о представительстве нашей страны в многочисленных международных организациях, правительственных и неправительственных». Существует несколько видов перевода. Прежде всего, конечно перевод бывает устный и письменный. Устный перевод, в свою очередь, подразделяется на синхронный и последовательный. Синхронный перевод подразумевает передачу смысла высказывания средствами другого языка одновременно с выступлением оратора. Такой вид перевода используется на конференциях, крупных симпозиумах, саммитах, в которых принимают участие представители разных стран, не всегда владеющих международными языками на должном уровне. Это, наверно, самый сложный вид перевода, требующий предельной концентрации внимания и скорости реакции. Ведь переводчик-синхронист не располагает запасом времени, необходимым для подбора нужных слов и построения вменяемого высказывания. Ему приходится произносить перевод одновременно с оратором, который, к слову сказать, не всегда может похвастать ораторским искусством. Удивительно, однако, до какой степени сами участники международных встреч и контактов недопонимают или сильно недооценивают работу тех, кто дает им возможность не только общаться и узнавать друг друга, но и разрабатывать и подписывать документы и договоры. «By the way? Here's our translator?» – это обычно первое, что слышит американский устный переводчик, т.е. синхронист, когда приходит на заседание какого-либо международного форума. Таким образом, не учитывается. Что по-английски «translator» значит письменный переводчик, а «interpreter» – устный, и разница между работой письменных и устных переводчиков – огромная.

Синхронист – такой же специалист в своей области, как, например, хирург в медицине. Разве понравилось бы хирургу, если бы его называли терапевтом?!

Синхронисты – *это переводчики устной формы перевода, именуемой синхронным переводом.* Есть еще одна разновидность устной переводческой деятельности – последовательный перевод, когда *специалист воссоздает высказывания оратора на переводящем языке в момент пауз высказывающегося.* Получается так: переводчик сначала выслушивает и анализирует, а затем произносит переведенный и адаптированный текст. А при синхронном переводе переводчик воссоздает высказывание оратора одновременно с ним.

Применяется данный тип перевода при сопровождении форумов, конференций и остальных крупных мероприятий при необходимости обеспечивать взаимопонимание сотни присутствующих. В первый раз синхронный перевод применили в 45 году, в начале Нюрнбергского процесса, отчего он считается сравнительно новой разновидностью перевода. Синхронист же не ждет паузы, а переводит выступающего непрерывно, без антрактов. За несколько секунд он должен передать не только смысл слов, но и тон, нюансы и интонацию человека, стоящего на трибуне. Синхронный переводчик должен научиться одновременно, сосредотачиваться на выступлении оратора и слушать собственный перевод. Переводчик сам включает и выключает собственный микрофон, что позволяет ему советоваться или разговаривать с коллегой по работе. Однако микрофон в кабине не должен усиливать голос переводчика, иначе громкий звук его собственного голоса может заглушить голос выступающего. При столь высоком напряжении синхронисту нужны такие условия для работы, которые бы способствовали ее эффективности. Письменный перевод является » **спасательным кругом**», пишет русский переводчик П. Палажченко.

Если такой круг у синхрониста есть, он может заранее продумать сложные термины и даже целые предложения. Если же у него мало времени, то ему лучше всего обратить преимущественное внимание на имена собственные, числительные, сокращения, техническую лексику и синтаксические трудности. Больше всего времени в такой спешке следует уделить началу и концу текста, так как ошибки здесь больше всего запоминаются слушателями. Пожалуй, самая трудная роль выпадает на долю синхрониста, когда ему приходится иметь дело с неопределенными и сверхскоростными источниками переводимого языка. Речь, в частности, идет о видеофильмах и комментариях к слайдам, которые в качестве наглядных пособий все чаще и чаще используются сегодня на международных конференциях. В глазах неосведомленного наблюдателя синхронный переводчик, наверно, похож на человека, который регулярно пытается делать в одно и то же время десятки разных дел, в конце концов, оказывается перед угрозой превратиться во взвинченного невротика. В умении быть всегда в форме, в мгновенной реакции на каждую переводимую фразу, в

одновременном жонглировании понятиями и мыслями как раз и заключается суть работы синхронистов.

Как писал один из профессионалов в этой области, » *среди переводчиков нет места и для медленно соображающих или для «словесно тупых»*. В психологическом отношении условия работы синхрониста весьма нелегкие. Переводчик не виден, анонимен и поэтому, естественно, рассматривается как часть оборудования или обслуживания конференции. По-английски выражения *conference facilities, communication aids*, а также *electronic communications* подразумевает чаще всего обслуживание конференций, куда включаются не только помещение и оборудование, но и переводчики. Другой психологический пресс оказывает свое влияние на переводчика потому, что в сфере его деятельности каждому воздается только за погрешности. Переводчика замечают не тогда, когда он работает блестяще, а когда плохо.

Говорят, что перевести – значит, прежде всего, понять. А чтобы понять и перевести, одного ума мало – нужны еще и талант, и знания, и специальная подготовка. Итак, синхронный перевод во многом возможен и благодаря тому, что называется вероятностным прогнозированием, лежащим в основе многих видов человеческой деятельности. Для того, чтобы степень вероятности в синхронном переводе была возможно более высокой, необходимо прежде всего хорошо представлять себе тему (предмет), которая обсуждается на данной конференции, семинаре или «круглом столе».

При прочих равных (примерно одинаковом владении языками, реакции, практическом опыте) человек, «подкованный» в данной области, переводит неизмеримо лучше, чем дилетант. Поэтому изучение не только терминологии, но и сути дела является для синхрониста *обязательным условием*. Почему же синхронный перевод вытеснил последовательный с наиболее важных международных конгрессов и конференций? Только по одной причине. Потому что после Второй Мировой войны возросло в несколько раз количество рабочих языков в залах встреч представителей различных стран. На авансцену международной жизни вышли и Советский Союз, и Китай, и Латинская Америка. Если до Второй Мировой войны международные организации в своей работе ограничивались двумя языками (французским и английским), то после победы союзников над фашистами рабочими языками стали и русский, и китайский, и испанский. Совершенно очевидно, что в таких условиях последовательный перевод потребовал бы в пять раз больше времени для заседаний (пять официальных рабочих языков), чем синхронный перевод. Что касается качества перевода, то, без всякого сомнения, при наличии квалифицированных переводчиков последовательный перевод даст более высокие результаты с точки зрения точности, полноты, экспрессии выражения и нормативности текста перевода. Классического последовательного перевода с записями у нас многие так и не увидели.

Во французском и английском языках принято другое наименование «переводчик конференций». Остановимся еще на одном преимуществе синхронного перевода. Синхронного переводчика для его эффективной работы требовалось изолировать от шума зала заседаний, а его речь сделать доступной каждому реципиенту (слушающему). Вторая трудность синхронного перевода связана с реакцией переводчика, а точнее, с его реактивностью.

Синхронист вынужден ежесекундно мгновенно реагировать на воспринимаемые, на слух слова, а точнее, словосочетания. Именно поэтому синхронный перевод отпугивает медлительных людей, хотя и превосходно владеющих иностранным языком. Хорошее знание двух или нескольких языков не является непременным условием успехов синхронного переводчика. Таким условием, скорее, является наличие у него непременного запаса эквивалентных пар лексических единиц, связанных между собой знаковой связью, позволяющих переводить не через анализ и синтез, а в плане модели «стимул реакция», т.е. не через мышление, а через условные рефлексы. Именно в этом направлении должна происходить и подготовка синхронных переводчиков, о чем мы будем еще говорить более подробно.

Перечисленные трудности синхронного перевода искупаются его невидимым преимуществом. Для работы в качестве синхронного переводчика не обязательно безукоризненно владеть узуальным, обычным набором разговорных стандартов иностранного языка.

А именно эта сторона речи иностранца вместе с произношением выдает его «чужеродность» при общении с носителями языка. И если произношение при желании можно отработать в скучнейших фонетических упражнениях, то запомнить и правильно употребить род существительных, спряжение неправильных глаголов, а главное бесконечное исключений из правил, для человека даже с выдающейся памятью в условиях оторванности от соответствующего языкового окружения, задача чрезвычайной трудности. Итак, подводим итоги с позиции общепринятых положений о синхронном переводе. Синхронный перевод действительно осуществляется одновременно с речью оратора, что

дает значительный выигрыш времени и изгоняет из залов конференций минуты и часы нескончаемого томления, которое охватывало присутствующих, ожидающих переводы речи, произносимой на неизвестном им языке. Именно поэтому синхронный перевод стал обязательным атрибутом солидных международных конференций. Для работы в режиме синхронного перевода требуется известная выносливость и соответствующая подготовка, способная выработать речевую реактивность у переводчика. Синхронный перевод легче и лучше осуществляется при переводе с родного языка на иностранный, а не наоборот, как это многие считают. Учитывая все это, можно констатировать, что «избранность» синхронного переводчика заключается всего-навсего в соответствующей профессиональной подготовке, которая, как известно, необходима для любого специалиста.

Список использованной литературы

1. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика. М.: 2000, с. 271
2. Арнольд И.В. Стилистика: Современный английский язык. М., 2002, с. 247
3. Гореликова С.Н. Природа термина и некоторые особенности терминообразования в английском языке. Вестник ОГУ. 2002, с. 198
4. Казакова Т.А. Практические основы перевода. Спб.: 2001, с. 211
5. Комиссаров В.Н. Теория перевода, М.: 1990, 250 с.
6. Комиссаров В. Н Современное переводоведение. Учебное пособие. М.: 2001, с. 321
7. Миньяр-Белоручев Р.К. Общая теория перевода и устный перевод. М.: 2002, с. 176
8. Чужакин А.П., Палажченко П.Н. Мир перевода. М: 2000, с. 138
9. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. М: 2004, 194
10. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. М: 2000, 227
11. Ширяев А.Ф. Синхронный перевод. М: 2005, 175
12. Hendry, J. Your future in translating and interpreting. New York. 1999.
13. Линн Виссон. Синхронный перевод. М.: Р. Валент, 2000
14. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика – С.-П., 2001

ДУАЛИЗМ КАК ОСНОВА ФИЛОСОФИИ, ГУМАНИТАРНЫХ И ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК.

Т.А. Меркибаев, Г.Ж.Есмуратова
старшие преподаватели КазНПУ им.Абая
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: дуализм, язык, мышление, двойственность, противоречие

Дуализм послужил методологической и онтологической основой философии, гуманитарных и естественных наук. Дуализм явился основным принципом познания и видения мира.

Изучение соотносимых явлений, таких как субъект и объект, сознание и бытие, причина и следствие и др. в противопоставлении наблюдается уже в 17 веке. Теория дуализма Рене Декарта, а затем диалектическая философия Гегеля послужили методологической основой для исследования главного предмета философских размышлений и основного вопроса теории познания - противоречивости диалектических отношений между бытием и мышлением.

Для лингвистики как науки, развившейся на фундаменте философии, дуализм выступает в качестве неотъемлемого онтологического свойства языковых явлений и основного способа их постижения.

Язык будучи онтологической системой проявляет все ее свойства, представляя единство и многообразие противопоставленных признаков.

Диалектическое противоречие - внутренний источник любого прогресса и развития. Противоречия или антиномии (термин Гумбольдта) постепенно приводят к изменениям в языке.

Антиномии – это (греч. - противоречие законов) - противоречие между двумя взаимоисключаемыми положениями, сущностями, явлениями, каждое из которых доказуемо логическим путём, существует в отдельности [1].

Существование диалектических противоречий в языке определяется его сложной «организацией», в которой действуют специфические законы и тенденции.

Дуализм в языке – это своеобразное проявление аналогии, связанное с особенностями

человеческого мышления и мировосприятия. Прежде чем сознание определяет противоречивость двух явлений, оно находит в них общее, схожее. Иначе говоря, особенности мировосприятия таковы, что вначале действует механизм аналогии, при котором обнаруживается соответствие, подобие двух реалий, а затем выделяются различия и противопоставленные свойства.

Рассмотрим, как проявляется дуализм в языке, его методологический и онтологический аспекты.

Одним из главных вопросов языкознания, раскрывающих в значительной мере двойственную природу и сущность языка, является взаимоотношения и взаимосвязь языка и мышления.

Это самый сложный и важный вопрос, затрагивающий не только лингвистику, но и смежные науки: философию, психологию, логику.

Сложность проблемы обусловлена несколькими причинами:

- противоречивостью самих явлений: мышление и язык имеют двойственную природу, сочетающую в себе социальное и индивидуальное (биологическое);
- двойственным характером языка и мышления, связанным с их одновременной статичностью и динамичностью: как общественный продукт, аккумулирующий результаты общественного познания эти явления статичны, но как проявления речемыслительной деятельности человека динамичны;
- многокомпонентностью структуры мышления и языка.

Проблему «язык и мышление» в разные времена рассматривали с трех позиций: 1) как полностью тождественные понятия (речевая деятельность – это и озвученное мышление); 2) как абсолютно различные; 3) как взаимосвязанные понятия.

В настоящее время вполне очевидно, что первые два варианта «решения проблемы» таковыми не являются, так как оставляют много неразрешенных вопросов. Не вызывает сомнений очевидный факт - наличие сложной взаимосвязи между языком и мышлением, это противоречивое единство, стороны которого взаимно предполагают друг друга и способствуют взаиморазвитию.

Каждое явление имеет свои особенности, специфику формы и содержательной структуры.

Так, основными единицами мышления являются понятия, суждения и умозаключения, а единицами языка: фонема, морфема, лексема и др.

Объектом отражения мышления выступает объективный мир, а язык репрезентирует представленную мыслительную картину в рамках имеющихся средств.

Доминирующая роль мышления проявляется благодаря тому, что:

- мышление предоставляет содержание для языка;
- мышление управляет использованием языка в коммуникации;
- мышление определяет уровень языковой культуры.

Однако и язык имеет влияние на мышление. Это обусловлено тем, что язык:

- является средством формирования мысли во внутренней речи;
- моделирует действительность (вторая сигнальная система);
- выполняет воздействующую функцию.

В истории языкознания эта онтологическая двойственность толковалась по-разному.

Существует ряд направлений, рассматривающих различные аспекты проблемы связи языка и мышления.

Представители логического направления в языкознании (К. Беккер, Ф.И.Буслаев), обнаружив на основе аналогии сходства, отождествляли мыслительные (логические) категории и языковые. Они считали, что понятию соответствует слово, суждению – предложение, а умозаключение находит выражение в ряде предложений [2].

Согласно их теории, существует единый способ мышления, характерный для всего человечества и универсальные языковые категории.

Г.Штейнталь, А.А.Потебня и другие сторонники психологического направления в языкознании выступали против отождествления языковых и логических категорий. Штейнталь связывает грамматику с психологией и вводит интегративные понятия «психологический субъект», «психологический предикат» и др. Он выступает против гипотезы о едином способе мышления для всего человечества и выдвинул положение о различных типах мышления. Язык, по мнению Штейнталья, имеет свои законы развития [2].

Значительный вклад в решение проблемы соотношения языка и мышления был внесен русскими физиологами И.М. Сеченовым, И.П. Павловым и психологом Л.С. Выготским. В частности, И.П. Павлов доказал, что человек воспринимает действительность посредством второй сигнальной системы (слов), и на этой вербальной основе у него в сознании формируются различные понятия и суждения.

Л.С. Выготский считал, что связь мышления и речи можно изобразить в форме двух пересекающихся окружностей, демонстрирующих общность и различия в процессах речи и мышления. Смежную часть он назвал сферой «речевого мышления», которая, однако, не исчерпывает ни всех форм мысли, ни всех форм речи [3].

Он также подчеркивал, что мысль никогда не равна прямому значению слова, но она и невозможна без слов. Язык и мышление, находясь в таком противоречивом единстве, оказывают друг на друга взаимное влияние.

В центре внимания современных психолингвистов - взаимодействие языка и мышления в процессе становления языковой системы у ребенка, а также особенности формирования речи и развития мышления у детей-билингвов, невербальные типы мышления и психолингвистические особенности усвоения неродного языка.

В работах некоторых ученых язык и мышление соотносятся как форма и содержание. Язык есть форма выражения мысли, а мысль - это содержание языковых форм. Так, немецкий ученый **Август Шлейхер** писал, что «Язык есть... мышление в звуке, как и наоборот, мышление есть беззвучная речь» [4, с.31].

Истоки неразрывной связи языка и мышления, характеристика их различий и взаимовлияния были заложены концепцией В. фон Гумбольдта. Ученый видел неразрывную связь между языком и мышлением: без слов невозможно образовать понятия, слово представляет собой единство звука и понятия. Гумбольдт отмечает, что, несмотря на взаимосвязь, «дух» человека стремится освободиться от уз языка, ибо слова стесняют внутреннее чувство. И это приводит к обогащению языка новыми средствами выражения. «Из взаимообусловленной зависимости мысли и слова становится очевидным, что языки являются не только средством выражения уже познанной действительности, но, более того, и средством познания ранее неизвестной» [5, с.118].

Развитие языка и мышления он обосновывает **деятельностью духа**: чем сознательнее индивид пользуется языком в соответствии со своими потребностями, тем сильнее действует язык на его мышление.

Представители американской этнолингвистики (Ф.Боас, Э. Сепир, Б.Уорф) на основе изучения языка североамериканских индейцев пришли к выводу, что от особенностей структуры языка зависит структура мышления и способ познания действительности. «Люди членят мир, организуют его в понятия и распределяют значения так, а не иначе, поскольку являются участниками некоторого соглашения, имеющего силу лишь для этого языка» [2, с.443]. Гипотеза лингвистической относительности Сепира-Уорфа актуализировала проблему роли языка в построении картины мира.

Бихевиористы (Л. Блумфилд, Б.Скиннер), рассматривавшие мышление не как вид интеллектуальной деятельности, а как систему отношений «стимул-реакция», видели в языке и мышлении параллельные виды деятельности, осуществляющиеся на основе выработанных и закрепленных организмом рефлекторных реакций [2].

В современной лингвистике актуален также нейрофизиологический подход, предполагающий решение проблемы взаимосвязи языка и мышления путем изучения физиологии высшей нервной деятельности.

Наиболее обоснованным представляется подход, учитывающий связь языка и мышления без крайностей отождествления или полного разрыва.

Соответственно, в этом отношении нам близка точка зрения Б.А. Серебренникова, Л.С.Выготского и др., считавших словесное мышление лишь одним из типов мышления. Реальное мышление, с точки зрения Серебренникова, представляет собой совокупность взаимно переплетающихся или постоянно сменяющих друг различных типов мышления друга [6]. К ним, помимо словесного мышления, относятся наглядное, образное, практическое, лингвокреативное, авербально-понятийное, поисковое, редуцированное [6].

Соотношение языка и мышления, по нашему мнению, многосторонне и многоаспектно, что проявляется в единстве и в различиях, а также во взаимном влиянии друг на друга.

Неразличение этих понятий, вероятнее всего, обусловлено наличием у них общих признаков: двойственность (оппозиция «социальный/индивидуальный характер»); вербальная форма (словесное мышление); субъективность; репрезентативная и коммуникативная функции. Своеобразное «подобие» языка и мышления более выпукло очерчивает их противоположность.

Главное в этом соотношении – неотъемлемая зависимость друг от друга: одно не может существовать без другого – диалектическое единство.

Сам язык как любое сложное явление имеет диалектическую сущность, отражающую его дуальную природу. По определению Э. Бенвениста, «всё в языке необходимо определять в двойках терминах: на всём лежит печать оппозитивного дуализма» [7, с. 55].

Большой вклад в разработку данного фундаментального вопроса внес основоположник общего и теоретического языкознания В. фон Гумбольдт. Исходя из идей Иммануила Канта об антиномиях, Вильгельм фон Гумбольдт в трактате: «О сравнительном изучении языков применительно к различным эпохам их развития» использует дуалистический подход к языку. **Двойственность и противоречия в языке** он объясняет его диалектикой, которую он раскрывает в виде **антиномий**. Гумбольдтом, в частности, были сформулированы главные антиномии языка: антиномия объективного и субъективного; индивидуального и коллективного; **языка как деятельности и как продукта деятельности и др.**

Рассмотрим более подробно указанные выше антиномии.

Гумбольдт в труде «О сравнительном изучении языков применительно к различным эпохам их развития» так раскрывает дуальность языка: **«Сущность языка непрерывно повторяется и концентрически проявляется в нем самом; уже в простом предложении, основанном на грамматической форме, видно ее завершенное единство, и поскольку соединение простейших понятий побуждает к действию всю совокупность категорий мышления, где положительное есть отрицательное, часть - целое, единичное - множественность, следствие - причина, деятельность - возможность, относительное - абсолютное, измерение в пространстве - определение во времени, где одно ощущение находит себе отклик в другом, то как только достигается ясность и определенность выражения простейшего соединения мысли, в избытке слов оказывается представленным язык как целое»** [5, с.308].

Итак, первая антиномия, выдвинутая Гумбольдтом, представляет диалектическое единство объективного и субъективного в языке.

Обе противоположные характеристики связаны с человеком. С одной стороны, он тот субъект, который воспринимает язык как данность (в этом проявляется объективность языка), с другой – он субъект, использующий его и представляющий одновременно не только общественный продукт, но себя, свою языковую личность, свое мировоззрение (в этом случае речь идет о субъективности языка). Иначе говоря, язык субъективен, так как в нем отражается видение человека, объективность же его определяется его существованием, данностью, не зависящей от желания и воли человека.

Данный дуализм языка Гумбольдт характеризует так: по отношению к познаваемому язык субъективен, но по отношению к человеку он объективен [5, с. 320]. Этот научный тезис он объяснял следующим образом. Язык – это то, что любой человек воспроизводит в результате собственной деятельности, но характер воспроизведения (слова, строй речи и т.д.) диктуется установлениями, правилами, наработанными предыдущими поколениями. Гумбольдт определял это как определенное ограничение. И это ограничение или направление деятельности (языковой), по его мнению, «...происходит ... от общечеловеческой природы...» [5, с.61].

Следовательно, с одной стороны, человек воспринимает язык таким, какой он есть, каким существует в конкретный момент времени, а с другой - он его использует в собственной речи, то есть язык одновременно объективен, как общественный продукт или традиция, и субъективен, как факт деятельности конкретного субъекта.

По мнению Гумбольдта, эта антиномия служит средством преобразования субъективного в объективное и наоборот [5, с. 318]. Таким образом, язык и объективен, и субъективен; это сложное двустороннее явление, связанное и с окружающим миром и с самим человеком.

В современной лингвистике под субъективностью языка, в более узком значении, или, точнее, под субъективностью языковых единиц, понимается коннотативная, эмоционально-оценочная, экспрессивная информация, содержащаяся в значении языковых единиц. Часто такая информация противопоставляется «предметно-логическому, «объективному» содержанию языковых единиц» [7].

Язык – это не только единство формы и содержания, но и их уникальная гармония, которая ярко и выразительно проявляется в двойственности фонетических, лексических, словообразовательных, морфологических и синтаксических единиц.

Литература

1. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. - М.: ИТИ Технологии, 2006. [Электронный ресурс]. – URL:<https://dic.academic.ru/dic.nsf/ogegova/12122>
2. Лингвистический энциклопедический словарь. / Гл. ред. В.Н. Ярцева – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.

3. Выготский Л.С. Мышление и речь. – Изд. 5, испр.– М.: Лабиринт, 1999. – 352 с.
4. Цит. по: Ахунзянов Э.М. Общее языкознание. – Казань: изд-во Казан. ун-та, 1981. – 256 с.
5. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / общ. ред. Г.В. Рамишвили. – М.: ОАО ИГ «Прогресс», 2000. – 400 с.
6. Серебренников Б.А. Роль человеческого фактора в языке. Язык и мышление. –М.: Наука, 1988. – 242 с.
7. Колшанский Г.В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке. –М.: Наука, 1975. – 232 с.
8. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М.: Изд. иностр. лит. 1955. – 416 с.
9. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры. – М.: Прогресс, 1985. – 448 с.
10. Бодуэн де Куртенэ И.А. Избранные труды по общему языкознанию. – М.: изд-во акад. Наук СССР, 1963. – 391 с.
11. Степанов Ю.С. Семиотика // Степанов Ю.С. Язык и метод. К современной философии языка. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 784 с.
12. Грамматика общая и рациональная Пор-Рояля.–М.: Прогресс, 1990. [Электронный ресурс]. – URL: <http://padabum.com/d.php?id=43330>

THE EVOLUTION OF PERIPHRASTIC DO: A COMPARISON OF LANGUAGE-INTERNAL AND LANGUAGE-EXTERNAL EXPLANATIONS

McGhie Timothy

International Information Technology University
Britain, UK

Keywords: historical linguistics, language change, periphrastic DO, language-internal, language-external, Middle English

Introduction

The aim of this paper is critically review two contrasting general approaches to the origin of periphrastic DO; the textual philological approach and the language contact based approach. The former vein will compare the causative DO origin theories of Ellegard (1953) and Denison (1985), and further contrast them with Garrett's (1998) proposed origin from a habitual use of DO. The language contact side of the debate will be represented by Poussa's (1990) 'decreolization' model, and the discussion by Van der Auwera & Genee (2002) on the nature and plausibility of such approaches. A sketch of each theory will be presented with a discussion of some associated criticism.

The textual philological approach.

Ellegard's (1953) analysis of ME literary sources concludes that periphrastic DO originated from a causative use of DO (Ellegard, 1953: 118). Causative DO underwent semantic bleaching in the context of the <do x> construction in the 13th century (Ellegard, 1953: 36). The <do x> construction comprises DO + bare-infinitive with the subject of the infinitive left unexpressed, and will be referred to here as DO + Infinitive. The adjacency of «a main verb and an infinitival complement» (Fischer, 2007: 193, following Bolinger, 1980) provided by this construction, is a basic requirement for the development of an auxiliary. This proximity commonly leads to one of the verbs losing its argument structure and becoming an auxiliary (Fischer, 2007: 193). This process is aided by the emergence of a more fixed word order in ME. The result is the 'type-level' recognition of the construction leading to the dissemination of the new auxiliary by analogy (Fischer, 2007: 193). Repeated exposure to a formally stable construction that promotes an auxiliary interpretation of a verb will cement its status as an auxiliary and foster the use of the auxiliary in formally similar environments. The loss of the argument structure of causative DO came from its equivocal interpretation in the context illustrated in (1) :

- (1) He dude writes sende (Ellegard, 1953: 37)
'He caused someone to send letters' (causative DO)

In (1), the causative meaning can be attributed to DO or the main verb *sende*. The meaning of the construction as a whole is the same regardless of how the individual elements are interpreted. In this context the distribution of the semantic content among the constituents of the construction is vulnerable to change. Two senses of *sende* can be yielded from this context, 'send' and 'cause to send' (Ellegard, 1953: 29). When send is interpreted as 'cause to send', DO becomes semantically empty (Fischer, 1992: 272), the forerunner of

periphrastic auxiliary DO. The equivocal context provided by DO + Infinitive became sufficiently common that DO lost its causative meaning to the main verb (Ellegard, 1953: 118). The interpretation of DO preceding an infinitive achieved a type-level status as periphrastic auxiliary + infinitive.

Ellegard (1953) explains the propagation of this reanalysis by appealing to an external factor. In rhymed verse the DO + Infinitive construction allowed the placement of the main verb in final position, therefore providing the poet with a useful metrical device (Denison, 1993: 277). Ellegard (1953: 118) claims that the equivocal context, and subsequent periphrastic reanalysis, became more common in the late 13th century due to its appeal in poetic usage. From poetry the use of DO + Infinitive spread to verse texts and prose in the South West dialect (Ellegard, 1953: 118). Here the bleaching of causative meaning from DO was confirmed, as the use of DO in its causative sense was rare (Ellegard, 1953: 118). However, many have doubted the explanatory power of this account.

Denison (1985: 48) and Garrett (1998: 288) regard the emphasis on poetic language as insufficient explanation for the propagation of the change. «An arbitrary fact of cultural history seems a poor explanation for the appearance of what was to become a central feature of the English verbal system» (Denison, 1985: 48). It will be seen that Garrett (1998), in particular, favours purely linguistic solution to the rise of periphrastic DO. Likewise, Denison (1985) favours a linguistic motivation for the semantic change yielding periphrastic DO that is absent from Ellegard's account (Fischer, 1992: 272). However, it is possible to speculate that the influence of poetry as a medium of entertainment in a largely illiterate society of the 13th century may have been great. It is plausible that the creative use of morphosyntax in poetry could influence the spoken variety in this manner. Conversely, poets of the time may have been influenced by innovation in the spoken variety. Yet, as Poussa (1990: 408) points out, Ellegard (1953) fails to foreground the speaker in this way by his purely literary account.

Ellegard's (1953) account has been further questioned in terms of the relative frequency of equivocal and causative readings of DO + Infinitive required for DO to lose its causative meaning. Denison (1985: 47) writes, «Ellegard's theory requires a sufficient frequency of equivocal DO for the semantic change to be possible, but without too high a frequency of causative DO for it to be inhibited». Garrett (1998: 288) raises a related issue, challenging Ellegard's (1953) claim that periphrastic DO spread first in the South Western dialect where causative DO was in fact extremely rare. This further reduces the likelihood of a sufficient frequency of equivocal contexts. Without adequately frequency, the recognition of the periphrastic interpretation of DO as type is placed in jeopardy. Denison (1985: 48) highlights a further ratio that is important to the eventual uptake of the periphrastic meaning; equivocal DO against periphrastic DO. He concludes, «it is a matter of subjective judgement» whether the data provided by Ellegard (1953) is sufficient to support the semantic change from causative DO to periphrastic DO (Denison, 1985: 48).

Denison (1985: 47) also criticizes the chronology of the development causative DO > equivocal DO > periphrastic DO, claiming that the apparent simultaneity of the three stages is problematic. Ellegard's (1953) proposition is that the equivocal stage allows for both causative and periphrastic interpretations of DO in the DO + Infinitive construction. As such there is no necessity for three discrete stages in the chronological development, as layering is inevitable. The equivocal DO stage represents a transitional period where unequivocal causative DO, unequivocal periphrastic DO and equivocal DO extensively coexisted. The trend towards the periphrastic interpretation at the gradual cost of the causative sense is captured by Ellegard's (1953) explanation.

Visser (1963-73: 1417) and Marchand (1939: 123) argue that the semantic permutation of causative > periphrastic is unfeasible (Denison, 1985: 48; Fischer, 1992: 272). They challenge whether the equivocal reading of (1) as either 'he caused letters to be sent', or 'he sent letters', is actually possible at a synchronic stage of a language. In contrast, Denison (1985: 48) believes «that language can tolerate a vagueness of this kind». Denison (1985: 48) cites the example in (2) to illustrate that similar vagueness is tolerated in PDE:

(2) I will get/have the work finished on time.

Although the vagueness is clear in (2), the example does not provide a watertight analogy as the vagueness in (1) is yielded from a single surface form of DO rather than the two forms GET and HAVE. Yet, the point is made that language is in fact rife with vague meanings that are navigated pragmatically by the speaker.

Denison's (1985) causative origin theory has replaced Ellegard's (1953) as the standard (Van der Auwera & Genee, 2002: 293). Denison (1985: 53) claims that the DO + Infinitive construction came to express perfective or completive aspect rather than focusing upon the issue of direct or indirect agency. DO was catenative at this stage (Denison, 1993: 279), but appeared chiefly with telic verbs denoting accomplishments or achievements (Denison, 1985: 54). As such DO was found in aspectual contexts that focussed on the end point of events or completed actions. The development of a perfective meaning of the DO in this

construction is, therefore, highly plausible. DO becomes to a full periphrastic auxiliary by semantic bleaching and analogy with the modal class of verbs, whilst its equivocal sense is lost (Denison, 1985: 54). The DO + Infinitive construction is said to become isolated by the loss of the associated DO + NP Subject + Infinitive construction (Denison, 1985: 54). This allowed for assimilation into the class of modals by analogy based on formal similarity (Denison, 1985: 55; Fischer, 1992: 275).

Denison (1985) motivates the maintenance of DO by arguing for its perfective function. The issue of equivocal agency is neatly backgrounded, as DO + Infinitive is seen to carry a causative, equivocal or periphrastic interpretation according to the context at hand (Fischer, 1992: 273), thereby skirting the criticisms of Marchand (1939: 123) and Visser (1963-73: 1417). Furthermore, the simultaneity of the development, causative > equivocal > periphrastic, is removed as a concern (Denison, 1985: 52). Denison (1985) is able to provide the purely linguistic solution that he called for in criticism of Ellegard (1953). However, Denison's (1985) account does not adequately explain the loss of equivocal agency and perfective aspect, leaving the assumption of general semantic bleaching as the mechanism for this change.

Garrett (1998: 290) questions the syntactic validity of the development causative DO > perfective DO. Garrett (1998: 289) demonstrates this development by the structure given in (3) :

- (3) (a) Causative DO [IP NPagent DO [IP NP V NP...]]
 (b) Perfective DO [IP NPagent DO [IP (PRO) V NP...]]

In other words, the emergence of DO + Infinitive coincides with the rise of the perfective sense of DO (Garrett, 1998: 289). Once (3a) is lost, (3b) is left to be assimilated by the modal verb category. Much like his criticism of Ellegard (1953), Garrett (1998: 289) questions the syntactic motivation for the creation of the DO + Infinitive construction. He points out that Denison (1985) fails to explain how the formation of the new syntactic construction in (3b) is linked to the associated semantic change. Garrett's (1998) origin account draws upon a detailed semantic analysis in an attempt to avoid such scrutiny.

Garrett (1998) does not argue for causative DO as the ultimate origin, however, the DO + Infinitive construction plays a key role in a specific reanalysis context. Garrett (1998: 306) concentrates on the use of lexical DO with a singular unsuffixed deverbial action noun as the precursor of DO as a habitual aspect marker. Garrett's (1998) approach has the following stages:

- (4) Lexical DO > habitual DO > periphrastic D

Garrett (1998: 306) explains that the development from lexical DO > habitual DO occurred by the reanalysis of [lexical DO + singular unsuffixed deverbial action noun], as [habitual DO + Infinitive]. Garrett (1998: 306) illustrates this reanalysis by the representation in (5) :

- (5a) Source [IP NPagent [VP DO [NPdeverbial action noun]]]
 (5b) Reanalysis [IP NPagent DO [VP V]]

The reanalysis, which yields DO + Infinitive, was able to occur during ME due to the widespread decline in inflectional morphology (Garrett, 1998: 303). As a result, the form of some non-finite verbs came to correspond with their derivative deverbial action nouns (Garrett, 1998: 304). Furthermore, [lexical DO + singular unsuffixed deverbial action noun] essentially has the same meaning as the source verb, which essentially means «'do' the noun» (Garrett, 1998: 307). This overlap in surface form allowed for the reanalysis of some deverbial nouns as verbs, thus rendering DO redundant.

Garrett's (1998) justification of the habitual reinterpretation of lexical DO, rests on the structure in (5a) being an uninflected or bare object construction. He cites Hopper & Thompson (1984: 711) who state, «bare objects often 'signal on-going, imperfective, or generic activities' in which 'no specific entity, but instead the general or sortal class of such entities is involved'» (Garrett, 1998: 310). Bare objects are also associated with cumulative reference alongside atelic verbs and mass nouns (Garrett, 1998: 310). The development of a habitual sense from this pool of features represents a minor semantic progression. In ME, «the *do* + verbal noun construction is mainly used in habitual and cumulative reference contexts» (Garrett, 1998: 312). The development of habitual aspect is a logical progression in which the redundant DO became an aspectual marker (Garrett, 1998: 312). The remaining stage is a further semantic transformation in the development habitual DO > periphrastic DO.

Two factors were influential in this development. The first concerns the use of DO in either VP ellipsis or main verb ellipsis (Garrett, 1998: 290). In these contexts, DO stands in place of either an entire VP or simply the main verb whose arguments are retained (Garrett, 1997: 290). Garrett (1997: 314) suggests that a merger took place between ellipsis DO and habitual DO. The second factor is the semantic bleaching of habitual DO in negation, which allowed for its reinterpretation as periphrastic DO. Garrett (1998: 317) uses the notation in (6) to demonstrate the reanalysis.

- (6) NOT [GEN p] > GEN [NOT p] > NOT p

In (6), GEN has the meaning of 'general' and stands for the habitual element. Following Garrett's (1997: 317) analysis, the reanalysis concerns the scope of the negation. In the first stage the habitual action is negated, for example, 'he doesn't habitually smoke'. In the second stage only the action is negated, for example, 'he habitually doesn't smoke'. This is close enough to 'he doesn't smoke' for the habitual element to

become weak and eventually be lost. Hence, Garrett's (1998) account of semantic bleaching is more logically motivated than Denison's (1985).

Two aspects of this approach suggest possible weaknesses. Firstly, the relative frequencies of different senses of DO (Denison, 1985: 47-48) are relevant to the development lexical DO > habitual DO. Were there a sufficient number of deverbal action nouns with the same form as their verbal counterpart for the reanalysis of DO as a habitual marker? Garrett (1998: 308) gives a full list of the relevant verb and derivative deverbal action noun pairs. The presence of some core vocabulary such as *gangan* 'to go', *steppen* 'to step' and *slēpen* 'to sleep' suggests that the frequency may have been high enough for the reanalysis of DO as a habitual marker to take place. It is probably wise to conclude that answers to questions of this kind rely on subjective judgements of the data at hand (Denison, 1985: 47-48).

Secondly, the merger between ellipsis DO and habitual DO is not convincingly motivated. Garrett (1998: 314) claims that «in some contexts habitual *do* was reinterpreted as non-habitual, and the result was treated as an extension of the *do* + Ø construction to overt-infinitive contexts». However, it is unclear whether this development was driven by formal similarity or another factor. The effect of the Ø element on the semantics of the DO + Infinitive construction is not elaborated upon. In this instance, Garrett (1998) may be guilty of resorting to an arbitrary change, precisely the objection he raised against Denison (Garrett, 1998: 290).

The origin theories considered thus far all feature the semantic bleaching of DO from a lexical use to a semantically empty auxiliary. Despite differing pathways of change each account focuses upon the semantic isolation of DO in an equivocal context. Reanalysis in an equivocal context caused DO to become redundant, allowing it to fulfil a functional requirement in the system.

Language contact based origin theories.

Language contact based theories addressing the origin of periphrastic DO specifically consider contact between English and Celtic. So called 'Celtic hypotheses' come in two forms; those that rely on general mechanisms of auxiliary genesis in contact situations, and those in which the Celtic auxiliary system is a direct influence on English auxiliaries (Van der Auwera & Genee, 2002: 294-295). Van der Auwera & Genee describe how Poussa's (1990) approach falls under both categories.

Poussa (1990: 407) adopts a «creolization decreolization model» to explain the rise of periphrastic DO, which she assigns to the Old English period. The main thrust of the perspective is the claim that «the functional need for dummy auxiliaries will rise in any bilingual contact situation» (Poussa, 1990: 407). She cites evidence from «pidgins, creoles, child language and L2 learner inter-languages» (Poussa, 1990: 410), where the use of dummy DO is over generalised. A dummy auxiliary is commonly adopted in adult bilingual code switching as a 'performance feature', especially in tense formation (Poussa, 1990: 411). In child language acquisition and ideal L2 acquisition, this overgeneralization is eventually corrected to the level of usage of the input language. In extreme contact situations, such overgeneralization can lead to a change in the grammatical system of a language. Poussa (1990: 407) claims that this occurred in Wessex where Old English and Celtic came into contact.

A number of criteria are presented by Poussa (1990) to demonstrate the suitability of OE and Celtic contact for creolization. Firstly, the rise of periphrastic DO in affirmative declaratives is seen as initially specific to spoken varieties (Poussa, 1990: 417). This explains the dating of the first usages during the OE period, before the first attested written cases in the 13th century. A time delay between initial contact and first attestation in writing is common to substratum accounts (Van der Auwera & Genee, 2002: 296; Klemola, 2002: 207).

Secondly, Poussa (1990: 418) refers to archaeological evidence that emerged in the 1970's to suggest that a greater number of Celtic speakers remained living in the region than was previously estimated. This evidence, alongside surviving Celtic names for topographical features in the region are used to bolster a suggestion that 'societal bilingualism' was prevalent there in the OE period (Poussa, 1990: 418). The result was a «post-creole continuum» with the most Celtic substratum influence found in the west and weakest influence evident in the east (1990: 418). The varieties that emerged in this continuum had developed the periphrastic DO auxiliary as a universal feature that emerges as a result of extreme contact situations (Poussa, 1990: 420). This feature has been reduced by decreolization due to subsequent influence from English and the decline and eventual extinction of Cornish in the South West of England. However, redundant DO and habitual DO linger in South Western varieties as remnants of the historically more extensive use of DO (Poussa, 1990: 421; Klemola, 2002: 200-201).

Ellegard (1953) critically considered contact based explanations by Preusler (1938/1939-40) and Lewis & Pedersen (1937). Preusler claimed that English was influenced directly by a periphrastic DO construction in Welsh (Klemola, 2002: 206). The chief criticism is the lack of circumstantial evidence to backup apparent parallels between DO constructions in ME and Celtic (Ellegard, 1953: 119). Doubt is cast on whether contact was strong enough to foster the functional innovation of periphrastic DO, and whether the parallels found in Welsh were actually structurally similar (Ellegard, 1953: 120). Van der Auwera & Genee (2002: 302) believe that sufficient circumstantial evidence for a Celtic influence does exist. They argue that it is no

coincidence that south-western English dialects fostered the strongest use of DO periphrasis in West Germanic, as the region was also home to speakers of Brythonic, the Celtic language with the most widespread use of periphrastic DO (Van der Auwera & Genee, 2002: 299).

Garrett (1998) describes language contact accounts of the origin of periphrastic DO as «hypotheses of desperation», whilst Denison (1993:282-283) systematically dismantles of Poussa's (1990) argumentation. Like Ellegard (1953), Garrett (1998: 286) contends that attestation in OE is lacking, as are putative sociolinguistic contexts for contact. Indeed, records of spoken varieties that would be of particular importance to a contact based account are not available for any period before the start of the nineteenth century (Klemola, 2002: 203). However, the textual evidence that is central to the philological approach is also flawed as it is incomplete and unrepresentative of spoken varieties (Van der Auwera & Genee, 2002: 296). The fact that Celtic influence is not restricted to studies of DO adds further weight to the validity of a Celtic substratum influence (Van der Auwera & Genee, 2002: 295).

Conclusion.

This summary of two general approaches to the study of the origin of periphrastic DO has compared chiefly language internal theories with those that focus on the interaction of different languages. The former wrestles with the structure of the language system based upon textual evidence, whilst the latter examines the interface between both populations of speakers and competing language systems in the contact situation. It has been seen that both approaches suffer from a lack of representative evidence, which makes criticism easy and consensus wanting. The merits of the contact based approach lie in a solution to the south-westerly origin of periphrastic DO, and a motivation for the propagation of the innovation more convincing than that of rhymed verse. However, Denison (1985) points to the failure to give a syntactic explanation for the origin of periphrastic DO. The neglect of the language systems of ME is an issue, as much evidence is gleaned by analogy from more contemporary Creole formation in the form of generally attested mechanisms. The philological approach deals with the development of the language system in great detail and so can be used to point specifically to semantic transformations and syntactic reanalyses in particular constructions. Yet, as Van der Auwera & Genee (2002: 299) point out, there is no reason why accepting Celtic contact as a cause must entail the rejection of origin from causative or habitual DO. Indeed, the origin of periphrastic DO may have involved the complex interplay of internal and external factors to which both approaches outlined here are an essential contribution.

References:

1. Denison, D. 1985 *The Origins of Periphrastic DO: Ellegard and Visser reconsidered*. In 'Papers from the 4th International Conference on English Historical Linguistics (Current Issues in Linguistic Theory, 41)' by Roger Eaton et al. (eds). John Benjamin's, Amsterdam/Philadelphia.
2. 1993 *English Historical Syntax: Verbal Constructions*. Longman, London/New York.
3. Ellegard, A. 1953 *The Auxiliary DO: The establishment and regulation of its use in English*. Inaugural Dissertation. Goteburg.
4. Fischer, O. 1992 *Syntax*. In Norman Blake (ed.) 'The Cambridge History of the English Language, vol. 2: 1066-1476'. Cambridge University Press, Cambridge, pp. 207-408.
5. 2007 *Morphosyntactic Change: Functional and Formal Perspectives*. Oxford University Press.
6. Garrett, A. *On the origin of auxiliary do*. In 'English Language & Linguistics 2 (2) : 283-330'
7. Hopper, P. J. & S. A. Thompson 1984 *The discourse basis for lexical categories in universal grammar*. Language 60: 703-52.
8. Klemola, Juhani. 2002 *Periphrastic DO: Dialectal distribution and origins*. In Markku Filppula, Juhani Klemola & Heli Pitkanen (eds.) 'The Celtic Roots of English'. University of Joensuu, Faculty of Humanities.
9. Lewis, A. & Pederson, H. 1937 *A Concise Comparative Celtic Grammar*. (Reference taken from Ellegard, 1953).
10. Marchand, H. 1939 *Review of Engblom 1938*. ES 21: 121-5.
11. Poussa, P. 1990 *A contact-universals origin for Periphrastic DO, with special consideration of OE-Celtic contact*. In 'Papers from the 5th International Conference on English Historical Linguistics: Cambridge, 6-9 April 1987 (Current Issues in Linguistic Theory, 65)' by S. Adamson et al. (eds). John Benjamin's, Amsterdam/Philadelphia.
12. Preusler, W. 1938/1939-1940 *Keltischer Einfluss im Englischen: Indogermanische Forschungen 56/57*. (reference taken from Ellegard, 1953).
13. Van der Auwera, Johan and Inge Genee. 2002 *English DO: on the convergence of languages and linguists*. English Language and Linguistics 6: 283-307.
14. Visser, F Th. 1969 *An Historical Syntax of the English Language. Part Three. First Half. Syntactical Units with Two Verbs*. Leiden. E. J. Brill.

АРАБ ТІЛІ РИТОРИКАСЫНДАҒЫ ФАСЛ МӘСЕЛЕСІ

Қ.Т. Садыбаев, Ж.Ж. Сариева

Нұр Мубарак университетінің PhD докторы, магистр
Алматы, Қазақстан

Түйін сөздер: араб тілі, риторика, байланыс, фасл, сөйлем

Кіріспе

الفصل (1) бөлу, бөлімше, бөлім 2) шығару, шектету (Арабша-қазақша сөздік, 2016:562)

الاعراب (1) деление, отделение 2) *исключение, освобождение* (Баранов Х.К, 1977: 599)

الفصل الحاجزين شيين فصل بينهما يفصل فصلا فانفصل. فصلت الشيء فانفصل أي قطعته فانقطع. (ابن منظور، 2005: 11/188)

Оқырманға ашық болуы үшін асыл мен фаслдың әрбіріне мысалдар келтірейік: « يشرب أحمد عصير التفاح » (Ахмед алма шырының ішуде, ал Абдулла қарбыз жеп отыр) - десек, шырын ішу мен қарбыз немесе қандай да бір нәрсені жеу арасында байланыс бар. Өйткені «ішу» мен «жеу» - күнделікті өмірімізде бірге қолданылатын сөздер. Сол сияқты: *تقرأ سليمة المقالة العلمية و تكتبها منال في دفترها* (Сәлімә ғылыми мақаланы оқуда, ал Мәнәл оны дәптеріне жазып отыр) деген сөйлем де солай. Өйткені оқу мен жазу әсіресе оқу мен оқыту саласы да - үнемі бірге болатын іс-қимылдар. Екі сөйлем арасындағы «و» әрпімен байланыс бір-біріне қарама-қарсы етістіктер, құбылыстар, мағыналар айтылған уақытта да болады. Енді бір-біріне қарама-қарсы етістіктердің мысалы: *أركب القطار من الماطي و يبرد الماء في الثلجة ويسخن تحت الشمس*: «Поездқа Алматыдан отырамын да, Шымкенттен түсемін,» - делінеді. Ал қарама-қарсы құбылыстар болса, мысалы үшін мынадай сөйлемді келтірсек болады: *«су тоңазытқышта суыды, ал күннің астында ысыды»* - дегенімізде «ысу» мен «суу» бір-біріне қарама-қарсы құбылыстар. Осыған ұқсас бір-біріне қарама-қарсы мағыналардың мысалына мынадай сөйлем келтіреміз:

إن من طبع الإنسان أن يحب منظر الطبيعة الجميل و يكره أن ينظر الآخرين إلى عيوبه, ал адамдардың өзінің айыптарына қарауларын жақсы көрмеуі адамның мінезінен».

Міне осы секілді сөйлемдер арасында «уау» әрпі арқылы байланыстың болуы керек. Оның себебін айтып өттік.

Сөйлемдердің арасында «уәу» арқылы байланыс үш орында келеді. Олар:

1-Егер екі сөйлем де сөздік және мағыналық жағынан хабарлық сөйлемдер (*الجملة الخبرية*) болса немесе екі сөйлем де сөздік және мағыналық жағынан талапты (*الجملة الإنشائية*) білдірер болса, (бұйрық рай, тыйым салу, сұраулы сөйлем, қаратпа сөйлем, қалау рай) ондай жағдайда екі сөйлем арасында «уәу» әрпі келіп, байланыстырады. Екі сөйлемнің хабарлық болып келгендегі жағдайын мысал берумен оқырманға ашықтап берейік. Бірақ біз әуелі екінші сөйлемді алдыңғы сөйлемнің: *يتبخر الماء في الهواء ويرتفع إلى السماء ثم يتكون منه السحب و ينزل مرة أخرى إلى الأرض ليعود بصورة المطر* *Су ауада буланып көтеріледі, содан соң одан аспанға көтеріледі де одан бұлт пайда болып, қайтадан жаңбыр күйінде жерге түседі»* - дегенімізде бірінші сөйлем мен екінші сөйлем арасында «уәу» әрпі түсті. Бірінші сөйлем: *«ويرتفع إلى السماء»* - деген сөйлеммен байланыстырғанымызда «уәу» әрпін қолдандық.

Егер біз екі сөйлемді «уау» әрпімен байланыстырмасақ, онда «ثم» немесе «الفاء» әріптерімен байланыстыруымыз қажет. Ал ондай жағдайда сөйлем мағынасы өзгереді. Ал «уасл және фасл» байланысы өзіндік мағынаға ие байланыс. Егер біз екі сөйлемнің арасына «ثم» әрпін қойсақ, ол сәттегі мағына судың буланып, қайтадан жаңбыр болып жерге түскенге дейінгі кезеңдерін ретімен әңгімелеген боламыз. Ал екеуінің арасын «الفاء» әрпімен байланыстырсақ, онда буланған судың дереу жоғары көтерілгенін түсіндірген боламыз. Егер байқасақ, біз осы екі түрлі әріппен бұл айтылған құбылыстарды ғылыми деңгейде түсіндіруге тырысудамыз. Бірде құбылыстарды кезеңімен, енді бірде бір құбылыстың соңынан дереу бір құбылыстың пайда болатындығын айтудамыз. Ал сөйлемдерді «уәу» әрпімен байланыстырсақ, онда әлгі құбылыстардың кезеңмен немесе кезекпен болып жатқанын білдірмейді. Мысалы: *وقت الفجر عادتان صباحيتان لا تتغيران: أن يشرب كل منهن كوبتين*: «және екі әдеті бар: олардың әрбірі екі саптыаяқтан жылы су ішеді және таңғы намазды жамағатпен оқиды», - десек, екі түрлі іс-қимылдың атқарылатынын хабарлап тұр. Және екі сөйлем «اعراب» яғни, септеулік немесе жалғаулық жағынан бірдей. Бірақ бірінші сөйлемдегі мағына мен кейінгі сөйлемнің мағынасы бөлек. Олардың әрбірінің мағынасын түсіну екіншісіне байланысты емес.

Араб тілі грамматикасындағы функциялар (توابع) сияқты, араб тілі риторикасында да кейбір сөйлемдер-сол секілді, яғни алдыңғы сөйлемдердің мағынасын түсіндіретін, күшейтетін, ашықтайтын мағынаға ие.

Кейде екі сөйлем бірін-бірі түсіндіріп немесе ауыстырып тұрса, (بدل)(қосалқы анықтауыш) ретінде, бірін-бірі ашықтап тұрса, (بيان) ретінде, ал бір-бірінің мағынасын күшейтіп тұрса, (توكيد) сияқты мағынаға ие болады. Енді әрбіріне тоқталып, мысалдармен түсіндірейік:

Бірінші орыны: (а) Егер екі сөйлем арасында ешқандай әріп келмесе, онда екінші сөйлем алдыңғы сөйлемге (بدل) ретінде болады. Мысалы: «اشتریت في هذا العام شيئين: منزلاً و سيارة» *Бұл жылы екі нәрсе сатып алдым: үй және көлік*» - деген сөз. Мұнда «екі нәрсе» деген сөзді ауыстыратын сөздер келтірдік. Ол: «үй» және «көлік» деген сөздер. Сатып алынған үй мен көлік - «екі заттың» нақ өзі. Мұны араб тілі ілімінде (بدل الكل من الكل) – дейді. Бұл жайында тіл ғалымы Әл Фәрра: «عندي ألا ترى أنك تقول: عندي دابتان و بغل و يرذون» *«Сен: «Менің екі мініс жануарым бар: қашыр мен ат» -десең дұрыс. Ал: «عندي دابتان و بغل و يرذون»* деп айтсаң дұрыс емес. Өйткені біз «екі мініс жануарым» деген сөзіміздің ашықтамасын «қашыр мен ат» - деген сөзбен беріп тұрмыз» - дейді. [1:91]

(ә) Ендігі мысалды қарасақ, екінші сөйлем бірінші сөйлемге түсіндірме сөйлем болады. Бірақ ол (а) -да келгендей, нақ мағынасын бере алмайды. Алайда екінші сөйлемнің мағынасы бірінші сөйлемнің мағынасын толық емес, кейбір мағынасын ғана ауыстыра алады немесе түсіндірме бола алады. Мысалы: «الجري يوماً له فوائد كثيرة، يقوي الجسم و يقويه من الكبر المبكر»

«күнделікті жүгірудің көптеген пайдалары бар, денені қуаттандырады және ерте қартаюдан сақтайды» -десек, жүгірудің көптеген пайдалары бар делінді, алайда екінші сөйлемде тек екі пайдасы айтылды. Мұны айтып өткеніміздей (بدل بعض من كل) деңгейінде болады.

(б) Солай десек те, екінші сөйлемнің мағынасы бірінші сөйлемнің мағынасының жалғасы. «أقول له ارحل لا تقيم عندنا إلا فكن في الجهر و السر مسلماً» [2: 170]

-деген сөзіндегі «لا تقيم» сөйлемі алдындағы «ارحل» сөйлемінің мағынасы тыңдаушыдан кетуін талап етуде және өзінің қасында болғанын қалап тұрған жоқ. Екінші сөйлемде ақын сол жағдайды қуаттап, екі сөйлеммен бір мағынаны беруде. Ендеше біз алдымыздағы осы екі сөйлемнің арасында тығыз байланысты көріп тұрмыз. Айқындалуы үшін тағы мысал келтірейік: «قال الرئيس للعامل الجديد: استمع إلى نصائح الخبراء، اصغ إلى قول من يرشدك و يعلمك مسارات النجاح في هذا المجال»

«Директор жаңа қызметкерге: бұл салада өзіңе бағыт беріп, жетістіктің жолдарын үйрететін адамдардың, тәжірибелі мамандардың насихаттарын тыңда,» -деді. Көріп отырғанымыздай, «استمع» «тыңда» сөзінің алдына «уәу» жалғаулығы келмеді. Өйткені екінші сөйлемнің мағынасы бірінші сөйлемдегі «تأجريبهلی мамандардың насихаттарын тыңда,» деген сөздің мағынасына қарағанда дәлірек. Олай деуіміздің себебі «тәжірибелі» деп қай саладағы мамандарды және олардың не жайлы насихаттарын тыңдау керек екенін директор екінші сөйлемде нақты айтты. Оны «бұл салада» және «жетістіктің жолдарын үйрететін» -деген сөздерінен түсінеміз. Егер директор жаңадан қабылданған қызметкерге: «استمع إلى نصائح الخبراء» -деген насихатымен шектеліп қалса, онда жаңадан қабылданған қызметкерге айтқан насихаты жалпы, барлық қызметкерлерге айтылатын сөз секілді болып қалар еді. Алайда директор оған оның саласындағы мамандарды тыңдауды және жетістік жолдарын үйренуге насихат берді. Демек, екінші сөйлемде насихат толығырақ болды. Құран Кәрімде, «Ясин» сүресінде:

«اتبعوا المرسلين اتبعوا من لا يسألكم أجراً و هم مهتدون»

«Елшілерге ілесіңдер. Сендерден еш ақы сұрамайтын тура жолдағыларға еріңдер» -деді. [3:174] қауымын тура жолға үгіттеген кісі алдымен пайғамбарларға еруге шақырды. Екінші сөйлемде пайғамбарларға ергені үшін олардан ақы талап етілмейтіндігін және дүние мен ақыретінде ешқандай зиян шекпей, керісінше пайда табатынын айтты. [4] Фаслдың бұл түріне кейінгі сөйлем (بدل اشتمال) ретінде делінеді.

Екінші орыны: Егер кейінгі сөйлем алдыңғы сөйлемді ашықтаса, оны (بيان) ретінде келді деп айтамыз. Оған мысалы үшін:

خرجت أنا وأخي الأكبر إلى صيد السمك فاتجهنا إلى منطقة خارج مدينة ألماطي نحو نهر في وادي جبل الأطو

«Мен және үлкен ағам екеуіміз балық аулауға шықтық. Алматының сыртына, Алатаудың аңғарындағы бір өзенге қарай беттедік,» -десек, екі сөйлем арасында «уәу» әрпі келмеді. Өйткені «шықтық» -деген сөзді «беттедік» деген сөзбен ашықтап тұрмыз. Тағы бір мысал:

نظمت الجامعة مسابقة في اللغة العربية، فلما وصلت إلى النهاية فرح الفائزون، خاصة المجموعة التي نالت جائزة كبيرة في مسابقة التحدث باللغة العربية الفصحى. أما الذين لم يكن النجاح حليفهم أشاروا إلى سبب الخسران فقالوا إن الظروف لم تسمح لهم باستعداد كاف.

Осы сөйлемде жеңілген топ өзіндегі жеңіліс себепті көрсетіп, кейінгі сөйлемде ашықтады. Олар: жағдайдың өздеріне жеткілікті дайындық пен қолайлы мүмкіндік тудырмағанын айтты.

Түсіндірменің (بيان) мысалы болатындай тағы мынадай сөйлем жасайық: «بشرني اليوم أحد زملائي في الجامعة بخبر سار قال إن الحكومة ستزيد رواتب مدرسي المدارس و الجامعات من الشهر الجاري» *«Бүгін маған университеттегі әріптестерімнің бірі қуанышты хабармен сүйіншіледі, ол: «Үкімет осы айдан бастап мектеп және университет оқытушыларының жалақысын көтереді,»* -деді. Көріп тұрғанымыз сөйлемде қуанышты хабардың не хабар болғанын түсіндіруде. Оны дербес түрде екінші сөйлемде айтты. Ол - айлық жалақының артуы.

Үшінші орыны: Енді алдыңғы сөйлемнің мағынасын қуаттайтын сөйлемге мысал келтірейік. Мұндай сөйлемді айтып өткеніміздей бекіту (توكيد) мағынасын береді дедік. Оған мысал етіп:

تعتبر رياضة الجري علاجاً لمن يعانون من مشاكل في التنفس؛ حيث إنها تساعد الرئة على أداءها بالشكل الطبيعي

«Жүгіру спорты тыныс алуда қиындық шегетін жандар үшін ем болып саналады. Ол өкпенің қалыпты түрде жұмыс істеуіне көмектеседі» -деген сөйлемді айтсақ болады. Мысалға зер салсақ, екінші сөйлемнің «حيث» -деген сөзден басталып, жалғаулықсыз келіп тұрғанын көреміз. Мұндай сөйлемдердің арасы жалғаулықсыз байланысуын араб тілінде «كمال الاتصال» (толық бірлік) -деп аталады. Олай аталуының себебі - екі сөйлемнің арасындағы өте тығыз байланыс. Мағыналарының жақындықтары соншалықты, олар бірігіп, екінші сөйлем бірінші сөйлемнің өзі, жалғасы дәрежесінде болады. Екі сөйлемнің мағыналары бірігіп, бір сөйлем сияқты болып қалғанын аңғаруымыз үшін кейінгі сөйлемнің мағынасы алдыңғы сөйлемге (بدل) немесе (بيان) немесе (توكيد) ретінде болуы керек. Осы мағыналарды ашықтау мақсатында жоғарыда бірнеше мысал келтірдік.

Екінші орыны: Біз ендігі кезекте тағы бір сөйлемнің түрін әңгімелейміз. Мұнда да бірінші сөйлем мен келесі сөйлеммен ешбір жалғаулықсыз байланысады. Бірақ мұндағы себеп, алдыңғы түрдегі сөйлемдегі себеп емес.

يجب أن توضع الهواتف المحمولة بعيداً عن سريرك إنه يؤدي إلى الدوخة والصداع وقد يسبب لأمراض خطيرة مثل سرطان المخ

Мұнда: «Ұялы телефон төсегіңізден алыс тұруы керек, ол бас айналуы мен бас ауруына және мида қатерлі ісіктің пайда болуы сияқты қауіпті ауруға шалдықтырады», -делінді. Біздің бірінші сөйлемімізде телефонның төсектен алыс тұру керектігі айтылды. Келесі сөйлемді жалғастырғанымызда «уәу» әрпін қоймадық. Оны қоймауымыздың себебі екінші сөйлем алдыңғы сөйлемнің жауабы ретінде келді. Егер мен серігіме: Мен Мысырға сапарымды қаңтар айының соңына кешіктіремін, -десем, соңынан оның себебін айтып: өйткені сол күндері Каир қаласында кітап көрмесі ашылады, -деп сөзімді толықтырамын. Екінші сөйлем серігімнің айтатын немесе қоюуы керек сұрағының жауабы ретінде келіп тұр. Егер осы сөйлемді араб тілінде айтсақ: أوجّل سفري إلى أواخر -делінді. Осы сөйлемге қайтадан назар салсақ, екі сөйлем арасына ешқандай жалғаулық қойған жоқпыз. Өйткені сұрақ пен жауап арасында жалғаулықтар қойылмайды. Ол араб тілі риторикасында (شبه كمال الاتصال) -деп аталады. Біз бұдан алдыңғы мысалымызға қайтадан зер салсақ, екінші сөйлемнің басында жалғаулық, дәлірек айтқанда «уәу» әрпін қоймауымыздың себебі түсініледі. Енді қайтадан сол сөйлемді алдымызға алып келейік:

ينبغي أن توضع الهواتف المحمولة بعيداً عن سريرك / إنه يؤدي إلى الدوخة والصداع وقد يسبب لأمراض خطيرة مثل سرطان المخ

Екінші сөйлем қиғаш сызықтан соң басталып тұр. Ол - алдыңғы сөйлемнің себебі немесе сол сөйлемді естігенде пайда болатын сұрақтың жауабы. Айтып кеткеніміздей, сұрақ пен жауап арасында жалғаулық келмейді.

(كمال الانقطاع) - екі сөйлем бір-бірінен мағыналары алшақ болуы. Ал алшақ мағыналардың арасында еш байланыс болмайды. Мысалы бірін-бірі танымайтын адамдардың арасында оларды таныс ететін туыстық яки достық, серіктік жақындықтары жоқ немесе бір-бірінен алыс тұрған үйлердің қабырғаларын ешқандай кірпіш байланыстырмайды. Сол секілді сөйлемдердің мағыналары арасында да жақындық немесе алыстық жағдайлары болады. Енді бір-бірімен байланыспайтын сөйлемдерді мысалға келтірейік.

а) Егер бір сөйлем сөздік және мағыналық жағынан хабарлық (الخبرية) болса және екінші сөйлем талап ету (الإنشائية) мағынасында болса, (бұйрық рай, тыйым рай, сұраулы сөйлем, қаратпа сөйлем, қалау рай)

قال الأستاذ لتلميذه: إنني أقدم لك نصيحة إذا عملت بها وصلت إلى النجاح؛ لا تقترب من أقران لا يهتمهم الدراسة و لا العمل و يضيعون أوقاتهم في ما لا يأتئهم بفائدة في الحاضر و لا في المستقبل

«Ұстаз шәкіртіне: мен саған насихат берейін, егер сонымен жүрсен, жетістікке жетесің: оқуға да, іске де мән бермейтін және өздеріне қазір де, болашақта да пайда бермейтін жолдастардан алшақ бол!» - деді. Екінші сөйлемнің «لا تقترب» (аулақ бол!) алдында «уәу» келген жоқ. Олай болатын себебі мұнда алғашқы сөйлем хабарлық сөйлем, ал екінші сөйлем болса, мағынасы талапты білдіреді. Демек, сөйлем сөздік құрылысы жағынан да, мағыналық дағынан да өзгеше. Айтып өтілгендей, екі сөйлемнің мағыналары немесе сөздік құрылысы басқа-басқа болған жағдайда «уәу» жалғаулығы келмейді. Тағы бір мысалмен ашықтай түсейік. Араб ақыны былай деді:

ألا من يشتري سهرأ بنومسعيد من يبيت قرير عين[5]

Өлеңнің бұл қатарындағы сөйлемнің мағынасы түн ұйқысын сатып, өзіне ұйқысыздықты таңдап алған адам бақытты ма? Жоқ, ол бақытты емес. Түнде тыныш ұйықтаған кісі бақытты, - делінді. Өлеңде айтылған мағынаға себеп болған оқиғада химиярлықтар өз патшалары Хассанды оның жаман мінез-құлқы үшін құтылғысы келеді. Олар Хассанның бауыры Амрды азғырып, егер Хассанды өз қолыңмен өлтірсең, біз сені өзімізге патша етейік. Сенің әміріңді тындап, бойсұнатын боламыз,- дейді. Амр соңында олардың ұсынысына келіседі. Бірақ бұл ойға Зу Рағин деген адам ғана келіспей, Амрға өз бауырын өлтірмеуін айтады. Бірақ Амр оны тындамай, бауырын өлтіруге шешім

кабылдайды. Амр болса, егер ол өз бауырына қол жұмсаса, түнде ұйықтай алмай, соңында бауырын өлтіруге үгіттегендерді өлтіретінін алдын-ала болжап біледі. Сондықтан бір қағазға осы өлеңді жазып, оны Амрға айтқызып, қазынаға сақтатып қояды. Ал Амр бауырын өлтіргендігі себепті түнде ұйықтай алмай қалады. Ол ақыры түн ұйқысынан айырылған соң, ашу мен кек буып, бауырын өлтіруге үгіттеген адамдардан кек ала бастайды. Кезек Зу Рағинға келгенде, ол Амрға өзінің үгіттеген адамдардың қатарында болмағанын, керісінше оған өз бауырын өлтіруден бастартуын айтқанын есіне салады. Дәлел ретінде қазынада жатқан, осы өлең жазылған хатты алдыртып, Амрға оқытады. Оның кінәсіз екеніне көзі жеткен Амр кешірім сұрап, босатады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. 2013. منهج الإمام عبد القاهر الجرجاني في عرضه المسائل النحوية دراسة تحليلية. إعداد: أحمد عاطف كلاب. الجامعة الإسلامية، غزة، 2013.
2. دراسات في ظواهر نحوية. د. عبد الرحمن فرهود و د. أسعد خلف العوادي، دار الحامد، 170-ص 2010
3. التلخيص في علوم البلاغة. لجلال الدين القزويني الخطيب، دار الفكر العربي 1904، 174-ص الزيادة و الإحسان في علوم القرآن. لابن عقيلة المكي، جامعة الشارقة، 85/6
4. Ясин сүресі, 20-аят
5. Тәфсир Рази 26/55 Дәрул фикр, 1981
6. المثل في الشعر العربي، ص33 محمد سالم جميعان، دار الخليج

РЕКЛАМНЫЙ ТЕКСТ КАК ОБЪЕКТ ПЕРЕВОДЧЕСКОГО АНАЛИЗА.

Г.А. Солтанбекова

Алматы менеджмент университет
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: рекламный текст, перевод, информация, социально-культурный аспект, дословный перевод, смысл, структура теста.

В рекламном тексте представлены все четыре типа информации и в целом, они все важны для реализации его коммуникативного задания: сообщение реципиенту новых достоверных сведений (когнитивная информация), обеспечение надежности усвоения реципиентом этих сведений при помощи воздействия на его эмоции и память (эмоциональная информация), усиление этой надежности тем удовольствием, которое реципиент получит от текста (эстетическая информация), и тем самым предписание ему определенных действий (не эксплицированная или в малой степени эксплицированная в тексте оперативная информация). Лишь при наличии всех четырех типов информации рекламный текст выполнит свою функцию, и за рекламой товара последует его приобретение.

В современном мире задача перевода рекламы в привычном понимании никогда не ставится, т.к. самобытность рекламных текстов делает их зачастую трудно переводимыми, при переводе теряется яркость и эмоциональность рекламы, кроме того, разрушается механизм прокоммуникационного психологического воздействия рекламных обращений. Чтобы рекламный текст выполнял свою коммуникативную функцию, его не достаточно перевести, он должен быть включён в культурную среду языка перевода. Вычленение характерных особенностей языка рекламы, понимание их воздействия на рациональную и эмоциональную сферы сознания получателя и затем устранения языкового и культурно-этнического барьера между коммуникантами - вот этапы процесса эквивалентного перевода рекламных текстов. В данном случае перед специалистом ставится нелегкая задача - прогнозирование лингво-этнической реакции рядового потребителя рекламы на текст сообщения на языке перевода. Этот прогноз опирается на знание переводчиком особенностей национальной психологии, различий в культурно-исторических традициях, знание реалий, знания исходного языка и переводящего языка. В противном случае результат может оказаться довольно комичный или в некоторых случаях даже оскорбительный. Например, всемирно известная автомобильная компания Ford может «похвастаться» большим опытом в этом вопросе. Так, Fierra - недорогой грузовик, предназначенный для развивающихся стран, плохо продавался в Латинской Америке. Дело в том, что испанское fierra означает «старуха». Популярная модель Comet не пользовалась спросом в Мексике, где ее вывели на рынок под названием Caliente. Причина опять заключалась не в дизайне, конструкции или неправильном позиционировании.

Рекламный текст исключает дословный перевод, так как в этом случае он может потерять смысл и силу своего воздействия. Эта интеграция может быть осуществлена уже на базе выполненного вчерне перевода, тогда реклама пересоздаётся заново. Но даже задача «вчерне» перевести рекламу трудно осуществима, т.к. рекламный текст перегружен средствами, которые нацелены, главным образом, на то, чтобы побудить потребителя приобрести товар. При этом возникает «конфликт формы и содержания», и переводчик многое не в состоянии передать.

Объем когнитивной информации, которую несет реклама, невелик. Это название фирмы, точное наименование товара, его технические характеристики, цена, контактные сведения: телефоны, адреса. Все это не представляет сложностей при переводе. Однако современный текст рекламы мощно использует ресурсы художественной литературы, в нём используются литературные аллюзии, намёки на фразеологизмы и другие приёмы, которые делают рекламу яркой, доставляющей получателю эстетическую информацию, но затрудняющей перевод. В этих случаях от переводчика требуется большой творческий потенциал.

Таким образом, становится возможным сформулировать некоторые базовые принципы перевода рекламных текстов:

1. Перевод рекламного текста, в отличие от перевода художественной литературы, в которой переводчик обязан передать художественно-эстетические достоинства оригинала, несколько отличается по форме, языковым средствам, а также ярко выраженной коммуникативной направленностью. В процессе перевода таких текстов, переводчику приходится решать как чисто языковые, лингвистические проблемы, обусловленные различиями в семантической структуре и особенностями использования двух языков в процессе коммуникации, так и проблемы социолингвистической адаптации текста.

2. Одна из основных особенностей перевода рекламных текстов выражается в содержательном соотношении между оригиналом и переводом, а также в передаче социолингвистических аспектов переводимого текста. Для достижения адекватности нередко бывает необходимо адаптировать как содержательную часть текста, так и ее форму, что часто носит компромиссный характер. Многие особенности перевода связаны со спецификой языков (английского либо русского), т.е. языка на который (с которого) осуществляется перевод. Например, в процессе перевода может происходить замена отрицания на утверждение, которая в свою очередь также имеет обратную функцию, могут использоваться такие чисто технические приемы как калькирование, компенсация лексических потерь, замена залога с активного на пассивный и наоборот, а также передача фразеологизмов их семантическим эквивалентам и т.д.

3. Важную роль в синтагматическом рисунке, как русских, так и английских рекламных текстов играют атрибутивные словосочетания. Поскольку одним из важнейших компонентов рекламного текста является описание рекламируемого товара или услуги, атрибутивные сочетания, в состав которых входят наречия и прилагательные, несут большую функциональную нагрузку.

4. При переводе рекламы переводчики вносят в исходный текст определенные поправки с учетом социально-культурных и психологических аспектов потребителя. Внесение таких поправок необходимо для обеспечения адекватного восприятия текста перевода потребителем рекламы.

Перевод стилистических приемов (СП), несущих образный заряд рекламного текста, часто вызывает затруднения у переводчиков из-за национальных особенностей стилистических систем разных языков. Все лингвисты подчеркивают необходимость сохранения образа оригинала в переводе, справедливо считая, что, прежде всего переводчик должен стремиться воспроизвести функцию приема, а не сам прием.

При передаче стилистических фигур речи - сравнений, эпитетов, метафор, пословиц и т.п. - переводчику каждый раз нужно решить: целесообразно сохранить лежащий в их основе образ или в переводе его следует заменить другим. Причиной замены могут быть особенности русского словоупотребления, сочетаемость слов и т.п.

В качестве вывода следует отметить, что при всем изобилии языковых средств воздействия, которое характерно для всех разноязычных рекламных текстов, насыщенность вербальной части рекламы разнообразными средствами выразительности всецело служит гарантией успеха. Задачей переводчика является использование всех знаний теоретических основ перевода для передачи коммуникативной функции оригинала, так как знание теоретических основ перевода и экстралингвистических реалий необходимо условие адекватности перевода.

Проведенный анализ ряда рекламных текстов показал, что за исключением нескольких трансформаций, используемых в каждом рекламном тексте, приоритет остается за прямым переводом с сохранением приемов экспрессивности (метафора, аллюзия, эпитет). Это обуславливается, прежде всего, тем, что прямой перевод с частичным или полным сохранением эмоциональной окраски обеспечивает передачу коммуникативного задания оригинального рекламного текста. Результат показал, что среди лексических средств экспрессивности в рекламе встречаются метафора, эпитет,

антитеза, аллюзия; грамматических – риторические вопросы, восклицания; фонетических – фонетический повтор, рифма; стилистических – игра слов. Часто использовались вставки, опущения и модуляция для создания грамматически и стилистически правильного текста на русском языке. Наиболее редко встречающимся приемом перевода рекламных текстов является целостное преобразование из-за специфики данного приема – он может полностью изменить коммуникативное задание рекламного текста.

Для многих практиков рекламной деятельности текст иностранного языка служит только средством для понимания идеи рекламируемого продукта, сам же текст часто пишется заново на языке страны потребителя с учетом его национальной специфики. В тех случаях, когда точный перевод представляется почему-либо нежелательным, переводчик пользуется приблизительными по смыслу фразами, которые обязательно должны учитывать традиционные этнические, национальные и социальные особенности, стереотипы поведения конкретной аудитории, на которую направлена продукция обозначенная в рекламном тексте. Е.Л. Головлева говорит: «Надо переводить дух и контекст рекламного сообщения, а не просто слова». Только в этом случае реклама будет эффективно выполнять свою роль языка общения производителя со своей целевой аудиторией.

Список использованной литературы:

1. А.П.Репьев. Язык рекламы, - Москва, 2009.
2. Ю.А.Воронцова, Язык рекламных текстов, Журнал «Языкознание и литературоведение», - Москва, 1999.
3. Е.Н.Сердобинцева, Структура и язык рекламных текстов, - Москва, 2018.

THE TRANSFER OF CULTURAL REALIA IN RUSSIAN-ENGLISH LITERARY TRANSLATION

S. Seidenova, D.Ryskildina

Associate Professor, 2nd year Master student of al-Farabi KazNU
Almaty, Kazakhstan

Cultural realia, literary translation, ways of transferring, background knowledge, categories of equivalence and adequacy

As a linguistic phenomenon, realia fall into the category of equivalent vocabulary. They are part of background knowledge and are of significant interest in the study of the interaction of language and culture. «Specialists are paying more and more attention to the social side of the language, which directly reflects its interaction with the life of the people who speak it» [1, 12].

In cases where the correspondence to a particular lexical unit of one language in the vocabulary of another language is completely absent, it is customary to talk about equivalent vocabulary. This term was introduced by E.M. Vereshchagin and V.G. Kostomarov. By non-equivalent vocabulary they mean «words that serve to express concepts that are absent in another culture and in another language, words related to private cultural elements, as well as words that do not have a translation into another language, in a word, have no equivalents outside the language to which they belong» [2,23].

It is noted that a characteristic feature of nonequivalent words is their non-translatability into other languages with the help of constant correspondence, their inconsistency with some word in another language. It goes without saying that the ability to correctly convey the designations of the things discussed in the original, and the images associated with them, requires knowledge of the reality depicted in the translated work. This knowledge, both in regional geography and in comparative linguistics and translation theory, has a definition of «background». Background knowledge is «a set of ideas about what constitutes the real background against which the picture of the life of another country, another people unfolds» [3, 34]. E.M. Vereshchagin and V.G. Kostomarov define them as «common knowledge among participants in a communicative act» [2, 45].

Background words are of significant interest in the study of the complex interaction of language and culture. E.I. Schumager notes that «background words are lexical units, at first glance the most common, freely translated into foreign languages, which contain, however, valuable information about specific national extra-linguistic activities» [4, 56].

According to the definition of O.S. Akhmanova, realia are «in classical grammar, various factors studied by external linguistics, such as the state structure of a country, the history and culture of a given nation, the language contacts of native speakers of a given language, etc. from the point of view of their reflection in a given language» [5,45].

The word «realia» itself is a Latin adjective of the middle gender, plural (realis-e; plural. Realia - «material», «real»), which has turned into a noun under the influence of similar lexical categories. O.S. Akhmanova notes that realia are also objects of material culture. One should distinguish between realia-words and realia-objects. The term «realia» in the meaning of a reality-word, as a sign of a reality-object and as an element of the vocabulary of a given language, has received quite widespread use in translation literature [6, 67].

By definition, G.D. Tomahina, realia are «the names of material culture objects inherent only to certain nations and peoples, facts of history, state institutions, names of national and folk heroes, mythological creatures, etc.» [7, 78]. Thus, the researcher includes in the concept of reality the names of individual objects, concepts, phenomena of everyday life, culture, history of a given people or a given country. As can be seen from the definition, G.D. Tomakhin defines reality in the meaning of the sign of the reality-object, without touching upon the question of the translation of such culturally-labeled units.

The most complete definition of reality is given by the Bulgarian scientists S. Vlahov and S. Florin: «Realia are words (and phrases) that name objects characteristic of the life (life, culture, social and historical development) of one people and foreign to another, being carriers of a national or historical color, as a rule, they do not have exact correspondences (equivalents) in other languages »[6, 78].

Realia are characteristic of any language, they have a pronounced national flavor. A comparison of different languages and cultures, according to G.D. Tomahina, allows you to highlight the following features of the use of realia:

1. Realia are peculiar to only one linguistic collective, and in another it is absent: American *drugstore* – аптека-закусочная. There is no Russian analogue [8, 89].

2. Realia present in both language groups, but in one of them it has an additional meaning: American *cloverleaf* – клеверный лист; road intersection with a clover leaf junction [8, 77].

3. In different societies, similar functions are carried out by different realia: American *sponge* – губка = Russian *мочалка* (when washing in the bathroom, in the bath) [7, 32].

4. In different societies, similar realia differ in shades of their meaning: *cuckoo's call* – кукование кукушки in American popular beliefs predicts how many years a girl has left before marriage, in Russian – how many years left to live [7, 23].

In realia, the closeness between language and culture is most clearly manifested: the emergence of new realia in the material and spiritual life of society leads to the emergence of appropriate words in the language. A distinctive feature of realia is the nature of its subject content. Realia can be limited even by a single collective or institution. Realia have also time colouring.

As a linguistic phenomenon most closely associated with culture, these lexical units quickly respond to all changes in the development of society; among them one can always single out realia - neologisms, historicisms, archaisms. Each of the types of realia requires an individual approach to translation.

In their properties and functions, realia are close to terms and proper names. Researchers of culturally - marked units have repeatedly noted that the border between terms and realia is very arbitrary and very mobile. In some cases, it is rather difficult to establish the difference between linguistic realia and terms. But still there are signs by which it is quite possible to differentiate realia from terms.

Realia, by contrast, are more often used in fiction, where they serve not only as stylistic goals, but also to recreate national, local and historical colors [8, 78].

According to Tomakhin's theory, realia arise naturally, as a result of folklore creation [8, 56].

Considering the correlation of realia and proper names, it is necessary to note that the opinions of researchers regarding the belonging of a proper name to realia are largely different. «A proper name is always the bearer of regional geographic, cultural information», as G.D. Tomahin said, he distinguishes from the total mass of onomastic vocabulary onomastic realia, which, unlike ordinary proper names, are always nationally coloured. Among the onomastic realia, he includes:

geographical names (toponyms), especially those with cultural-historical associations;

anthroponyms - the names of historical figures, public figures, scientists, writers, artists, popular athletes, characters in fiction and folklore;

names of works of literature and art;

historical facts and events in the life of the country;

names of state and public institutions and much more [8, 67]. A.V. Fedorov adheres to a similar point of view.

V.S. Vinogradov believes that a proper name is always a reality. In speech, it refers to a truly existing or fabricated object of thought, a person or place, one of a kind and unique. Each such name usually contains information about the local and national affiliation of the designated object [9, 23].

Of interest is the concept formulated by S. Vlahov and S. Florin. They consider proper names as an

independent class of nonequivalent vocabulary, «which has its own characteristics and methods of transmission in translation, of course, often coinciding with the methods of» translation «of realia» [6, 67]. For the most part, they are also related by a bright connotative meaning that determines the ability to convey national and / or historical colors, which makes a number of authors classify them as realia [6, 89].

Thus, realia are a very interesting and unusual layer of language vocabulary. The semantization of these words is extremely important for students of a foreign language, because they usually cause difficulties in understanding.

Being words with a pronounced national specificity, realia are very difficult to transfer. The study of realia is of great interest in connection with their role in a literary work. The national-cultural semantics of such language units found in the work allows one to penetrate into the culture of native speakers, into their background knowledge, which are necessarily present in the minds of the participants in communication and to a large extent determine the meaning of the utterance.

Literature

1. Aksenova G.N. Language, culture and the existential picture of the world // Language and culture: bibliographic aspect of the problem, 1990. - 116 p.
2. Vereshchagin E.M., Kostomarov V.G. Language and culture: Linguistic and regional studies in the teaching of Russian as a foreign language. - M.: Russian language, 1983. - 210 p.
3. Fedorov, A.V. Fundamentals of the general theory of translation (linguistic problems) : Textbook. benefits for in-to and foreign departments. languages / A.V. Fedorov. - 5th ed. - St. Petersburg: Faculty of Philology, St. Petersburg State University; M.: LLC «Publishing House» Philology Three «, 2002. - 416 p.
4. Schumager E.I. Background vocabulary, its originality and connection with culture // Vocabulary. - Tver: Tver State University, 1990. – 155 p.
5. Akhmanova O.S. Dictionary of linguistic terms. - M.: Soviet Encyclopedia, 1966. - 607 p.
6. Vlahov S., Florin S., Untranslatable in translation. - M.: International Relations, 1986. - 315 p.
7. Tomakhin G.D. Realia in language and culture // IYASH., 1997. - 110 p.
8. Tomakhin G.D. Realia of Americanism. - M.: Higher school, 1988. - 211 p.
9. Vinogradov V.S. Lexical questions of translation of fiction. - M.: Publishing house of Moscow University, 1978. - 172 p.

АБАЙ – ЖАСТАРДЫҢ АҚЫЛШЫСЫ, ҰСТАЗЫ (М.ӘУЕЗОВТИҢ «АБАЙ ЖОЛЫ» РОМАН-ЭПОПЕЯСЫНДАҒЫ ЖАСТАР ТӘРБИЕСІ)

А.С. Тарақов, Г.К. Дайрабекова

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің ф.ғ.д., профессоры
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің 1-курс докторанты,
Алматы, Қазақстан

Түйін сөздер: Абай жолы, М. Ауезов, жастар тәрбиесі.

«Абай жолының» көркемдік идеясының басты қырларының бірі- жастардың бейнеленуі. Мұнда Абайдың өз ұрпағы, Әбдірахман, Мағаш бейнелері бір желіні құраса, екінші желіде Дәрмен, Ербол, Баймағамбет, Мәкен тәрізді Абай жанынан жиі табылатын, ақылын алып, өнеге-тәлімін бойға дарытуға ниетті, өнер-білімге ынтық, ынталы, ықыласты топ. Эпопеяның кең тынысты мазмұндау элементінде жастар мәселесі жиі қозғалады. Суреткер жастарды қоғамның беталысын байқайтын, елінің хал-ахуалын жүрегімен сезіп, соны қалай жақсартуды ойлайтын, елдің өмірі мен тұрмысын түзетудің амалдарын қарастырып, үнемі ойланып-толғанып жүрген жігерлі, үмітті жастар шоғырына басымдық береді. Сонымен бірге байлық пен мансапты ғана ойлап, бір күндік дүниенің қызығына алданып жүрген Нығмет, Жәлел т.б. жастарды да жанамалай бейнелейді. Абайды жастар арасында жиі көрсету де олардың ақылшы ағасы, ұлағатты ұстазы сипатында ғана емес, талант тәлімгері әрі ақыл-ойларына ізгілік отын жағушы, өмірдің мәнін, қоғамның бағыт-бағдарын түсіндіріп, ел ертеңін алаңдап, соларға үміт артушы, қамқор, баскөз тұлға сипатында ерекшеленеді. Абай тәлімі тәрбиесі, өнегесі өсиет сөзімен ғана жеткен жоқ, үлгілі істерімен, асыл қасиеттерімен де жастар жүрегіне алау жақты. Ол жастар жанына өнердің, білімнің жарығын шашты. Адам баласына бауырмалдық пен туыстықты таныта білу жақсылық пен қайырымдылық жасауы жүректегі имандылықпен келетінін ұғындырды.

Ұлағатты ұядан ұшқан ұрпақ ұлылықтан қуат, бағыт алады. Дәрменнің, Иіс кемпірдің жетімдері Асан мен Үсенді бауырына басып тәрбиелеуі, Семейге апарып оқытуы-үлкен адамгершілік белгісі. Бұл – Абай жанында жүріп, ақылын, өнегелі өсиет сөздерін тыңдап, өжет, өр істерін көріп, асыл қасиеттерінен тәлім алуының да көрінісі. Ізгіліктің ұрпақтан ұрпаққа ұласқан ұлағаты.

Романның алғашқы кітабында Абайдың Семейге оқуға барып, демалыста елге келу шағындағы эпизодтарда қаншама адамгершілік қарым қатынас мәселелері қамтылған. Қалашылардың Құнанбай ауылына жақындауынан бастап, Абайдың қалай үйге түскені, алдымен анасы Ұлжанға қарай беттегенде, анасының әкесіне сәлем беруге жөн сілтегені баяндалады. Ал Әбдірахманның Петербургтен жазғы демалыста елге келуі де авторлық баяндаудағы өте әсерлі эпизод.

«Шымы тұтас жазықта дүрілдетіп шапқан көп аттар, барлық ағындағы тобымен Барлыбай өзенінің жағасындағы Абай ауылына келіп те қалды.

Қазір бұл ауылдың үстінде, бұрынғы барлық әбігер біткен де, енді қалың жиын, Абай мен Әйгерімнің үлкен үйінің сыртында, үнсіз қадалып, тосып тұр екен. Абай жиынның тап ортасында тұр. Үстінде ұзын, ақ сарғыш қытайы жібек бешпеті бар. Жазғы жеңіл киім бұл күнде толған денесін аса айқын көрсетіп тұр. Күрең барқыт желетке мен ақ көйлек, кең бешпет өзінше бір келісті көрнек, жарастық бергендей. Самай, маңдай шаштары кейіндеп, бурыл тартқан Абайдың бұл күндегі үлкен, кесек жүзі, ойлы, келбетті адамның жүзінде ашыла түскен. Кең жазық маңдайында ажым аз. Жіңішке ұзын қастары әлі де қап-қара. Бетінде де ажым тіпті аз ғана. Селдірлеу боп жайыла біткен сақалы ұзара түскен, соңғы жылдар білінген буырыл талдар бар.

Абайдың айналасы қазір, көбінше, әйелдерге толы. Дәл қасында екі көзі жасаурап, өңі ақ сұрланып Әйгерім тұр. Көп келіндер, жұмысшы, сауыншы, жылқышы, биешілер сияқты жұпыны жүзді, көрші-қолаң да көп. Үлкендерден қартаң шал көршілер болмаса, басқа бөгде адам аз» [1. 106.].

Алдымен Барлыбай өзенінің жағасына тақап қалған, жазықта дүрілдете шапқан аттылар, жиналған көпшіліктің ортасында тұрған Абай суреттеледі. Автор оның жаздық үлгідегі бойға қонымды, жарасымды киімдеріне тоқталады. Портреттік сипаттау жасайды. Самай маңдай шаштарының буырыл тартуы, кең жазық маңдайы мен бетіндегі ажымының аздығы, селдіреу жайылған сақалының ұзара түсуі, буырыл талдар араласуы да – Абайдың қазіргі жас шамасын емес, көрген бейнетінен хабар береді. Әйгерімнің екі көзі жасаурауы, өңінің ақ сұрлануы сағыныш сезім сипаты. Автор Абайдың айналасындағы жиынның көбісі әйелдер, жұмысшы, сауыншы, жылқышы, биешілер және жұпыныжүзді көрші қолақ екенін де хабарлай кетеді. Абай ды халықтың сыйлы адамы ретінде көрсетеді. Осы тұста салт аттыларды тоқтатып, Әбіштің күймесін алға шығаруынан Дәрменнің парасаттылығы көрінеді. Ауылға атшабар, стражниктер сияқты қоқаңдап бармауды, тізгінді тартып алға Әбішті шығаруын бұйырады. Бұдан әрі Әбіштің келуі әсерлі суреттеледі.

«Баймағамбет ауылдың іргесіне жеткенше нар құла атты басын ірікпестен, сар желдіріп әкелді. Күйме тоқтамастан, Абай бастаған жиын қарсы алдынан өздеріне қарай қозғалғанда, Әбіш тағы да тоқтап болмаған күймеден ытқып, секіріп түсіп, әкесіне қарай құшағын жайып, асыға жүгірді.

Абай да мол құшағын кең жайып, Әбішті бауырына алды. Соншалық қатты қысып, құшып тұрып, құлағынан, бетінен көзінен сүйіп, ұзақ уақытқа шейін өз бауырынан босатпады. Әке мен бала екеуінде, осындай сағынышты құшақтан басқа бір ауыз сөз болған жоқ. Әбішті көп уақыт жүрегіне басып тұрып, босатқанды Абайдың қара сұр жүзі аппақ сұр боп, өзгеше оңып өзгергендей.

Айнала дүнені біраз уақыт аңғара алмай, есеңгіреп қалған жайы бар. Әбіш бұл кезде бала халінде болатын. Ақ гимнастеркаға жезді түйме таққан Әбіштің юнкер формасындағы погондары, қазіргі сәтте кезек-кезек құшақтаған аналар, жеңгелер, кемпір-шал көршілер арасында еміс-еміс көрінеді. Кокардасы бар картузын Әбіш бұл уақытта қолына алған. Сұйықтау қызыл қоңыр шашы жылтырай, жабыса таралған екен. Ертерек қасқа бола бастаған кең, биік маңдайы ашық көрінеді. Әбіштің бойы сұңғақ. Көрнекті, қырлы мұрны байқалады. Жұқа ерін, қызғылт жүзді, сәнді киінген жас жігіт өзгеше сұлу көрінеді. Көп қауышу, жылап амандасу арасында шешелер мен жеңгелерінің тілеулестігі айтылады. Балажан көрші, кемпір, шалдардың Әбішке айтып жатқан үзік-үзік мейір, шапағат сөздері естіледі» [2. 106.].

Дәрменнің сөзінен кейін Баймағанбеттің күйме жегілген пар құла атты сар желдіріп әкелуі де жастардың жаңа заманның ағымын түсіне бастағаны, парасаттылық, озық мәдениетке бет бұруы ұғымында. Әбіш күймеденсекіріп түсіп, Абайға құшағын жая асыға жүгірген әрекетінде әке мен бала сағынышын білдіреді. Абай мен Әбіштің кездесудегі жандүниесі, сезімін жазушы соншалықты әсерлі бейнелеген. Әке мен баланың сағынышты құшақта қауышуы да оқырманды селт еткізеді. Жазушының суреткерлік кереметтілігі де осынау эпизодта айқын көрінеді. Әбішті көп уақыт жүрегіне басып тұрып босатқан Абайдың қара сұр жүзі аппақ сұр боп өзгеше оңып өзгеруі де сағыныштың дидардағы жарқын белгілері. Әйгерімнің өңінің ақсұрлануы да іштей ана махабатының айрықша сипаты. Абайдың айнала дүниені аңғара алмай, біраз есеңгіреуі де сүйікті перзентіне деген

әкелік мейірімінің, махаббаттың жүрегінен сәулеленіп шыққанын сездіреді. Автор алдымен Әбіштің әскери киім үлгісін, содан соң келбет, көркін сипаттайды. Осынау портреттік сипаттауда Әбіштің кокардасы бар кортузын қолға алуы да өзгеше бір тәрбие алғанын байқатады. Көрнекті қызғылт жүзді, сәнді киінген жігіттің сұлулығын айтуымен бірге, айтушы оның ішкі жандүниесінің сұлулығын да әсерлі сипаттайды. Әдетте, алыстан атамекенін аңсап келген ұлдың тілеулесі де, тілектесі де – көпшілік. Алдымен әке құшағымен қауышып, сағыныш мауқын басқан перзенті Әйгерімнен бұрын қаумалап алған елдің мерейлі лебіздерін ағытуы да Әбіштің де алыс жерден білім алуына құрмет әрі ел қамқорына айналар деген үміт те бар. Мұны тілеулес тілектер толқыны да аңғартады.

– Жаным, есен жеттің бе?

– Сәулем, ұзағынан сүйіндірсін!?

– Көп сағындырдың ғой қуатым! –

– Айналайын, күнім!..–

– Ата-ананды ұзағынан сүйсіндірсін сапарың!

– Сапарың құтты болсын, қарағым!

– Қош келіпсің, Әбішжан! – деген, сан тілеулес жүректерден шыққан ыстық сөздер, Әбіш үйге кіргенше барлық жиын атаулының тұла бойын шымырлатқандай.

«Жаным, сәулем, қуатым, айналайын күнім, қарағым» деген қаратпа сөздерде оған деген елдің ыстық сағынышы, аңсар тілегі ерекшеленеді. Солардың «Қош келіпсің, Әбішжан» деген сөзбен аяқталуы» да жаңа заманның оқып тоқыған азаматтарының көңілінен шыққан тілеулестік тілек бәрі де шын жүректен, сағынышты сезіммен айтылған жан-жүректің мейірлі шуағы секілденеді.

Абайдың асыл мұраты – қазақ жастарының оқып-білім алуы. Білім алғанда, сол замандағы бас пайдасына қажетті тілмаш не адвокат мамандығын емес елдің игілігіне жарайтын, қараңғы халықтың сауатын ашып, өзге өркениетті елдерден білім, ғылым, жарығына ұмтылатын білім, Әбішпен арадағы әңгімеде өрбиді.

– Әуелі бір нәрсенің басын аша сөйлейік, аға. Жаңағы сіз санаған көп жерде оқыған, көп қазақ жасы азғантай ғана оқып, ерте тоқтап қалып жүр...

– Рас... Рас,– деп, Абай Әбдірахманның сөзін бөле берді де: – тоқтап қалып жүрген жоқ. Тоқтап барып тілмаш, песір болып жүр. Көбі және песір де бола алмай, кесір боп жүр. «Қазақ жаманы орыс бола алмайды да, орыс жаманы қазақ бола алмайды» дегенді біздің халық соларды көріп айтқан. Бұл не деген сөз? Менің ұғуымша, терең сын. Яғни, әуелі жақсы қазақ болып алмай, жақсы орыс та бола алмайсың, яки, әуелі жақсы азамат болып, өз ортана, халқыңа адамшылық танытпасаң, өзге елдің адамы болып та жарытпайсың деген сөз. Ал біздің көп шала оқығандар жетістірген күнде, тәуір чиновник болады екен. Салтыков-Щедрин мен Толстой масқаралап, әшкерелеген қу-құрдым төрешік болғанша, болмай-ақ қал, деп ойлаймын.

– Білемін. Сіздің «Интернатта оқып жүр» деген өлеңіңізді маған Петербург пен Омскіде жатқа оқып беріп, қатты мақұлдаған жастар болған-ды.

– Мақұлдаса, оларың ойлы жас екен. Сын көтерер қымбатты болғаны ғой. Ал енді сол жастарың бар, өзін бар, жаңағы сөзіме не жауап айтар едіңдер?

– Жауабы әзірше біреу-ақ па деймін, аға... – деп, Әбіш ойланып, іркіліп сөйледі. – Жауабы: «оқу бітіреміз де, қызмет етеміз! Елге сол қызмет бабында пайдалы боламыз» дейді ғой [2. 107.].

Диалогта Әбдірахманның қазақтың көп жасы аз ғана білімге қанағаттанып әрі қарай оқуға тереңдете алмаған алаңдаушылығына Абай өз жауабын береді. Абайдың жастардың тілмаш, писарь болғанына қарсылығы емес, «песір бола алмай кесір болып жүр» дегені көбінесе ұлықтардың ыңғайына жығылып, қарапайым халықты алдап, арбап, дұрыс ісін бұрмалап жүргеніне қапалы. Сондықтан да ол «әуелі жақсы азамат болып, өз ортана, халқыңа адамшылық танытпасаң, өзге елдің адамы болып та жарытпайсың» деген көкейдегі ойын жеткізеді. Ақын Салтыков-Щедрин мен Толстой, масқаралап, әжуалап, шенеп, мінеп жазған мансапқұмар болғаннан гөрі, елге титімдей де болса пайдасын тигізетін азамат болғанын қалайды. Ақын жырларының ойы да, мұраты да осы. «Интернатта оқып жүр» өлеңін Петербург, Омбы жастарынан қызу қолдау тапқанын Әбдірахман Абайға айтқан кезде, ақын оларды ойлы жас екен деп, өлеңнің мән-мағынасын түсінгеніне іштей ризашылық білдіреді. Абай сол жастар атынан және тікелей Әбішке оқудағы мақсатының түпкі сырын ашпақ ниетін байқатқанда, парасатты, перзент «оқу бітіреміз де, қызмет етеміз! Елге сол қызмет бабында пайдалы боламыз!» деген көкейдегі ізгі мақсатын білдіреді. Бұл – жалғыз Әбдірахманның ғана емес, оқыған жастардың кесімді тілегі, жарқын мұраты. Абай мен Әбдірахманның әңгімесі әке мен баланың заман, жастар, халық келешегі жайлы өрбігенімен, бұл екі парасатты тұлғаның, екі уақыт өкілінің өткен мен бүгінді саралап сараптап, ертеңге ой тастауы тәрізденеді.

– Қызмет бабы жандаралдың, ояздың соттың алды ма? Ондайларды көріп те жүрміз. Жаңа жол, өзге өріс тауып соны халқына, тобына таратып іс ету қайда? Немесе, орыс даналарындай халық қамын ойлап, өсиет таратып жүрген бар ма?

– Әй, ондай әлі жоқ қой... Ондайлық білімі толып, өнері асқан жоқ қой...

– Бәсе, сондай қазақ оқығанын көрмей жүрміз... Мен осыны тосқан әкенің, ағаның бірі едім!.. – деп Абай бұл әңгімеге қанағаттана алмай, үндемей қалды.

Әбіштің есіне енді бір жаңа нәрсе түсіп еді.

– Қазіргі оқығаннан сіз ойлаған адамды таппадым. Бірақ осындай көрнекті өріске қадам басқан бір-екі кісі қазақ оқығандарында болған екен. Естімесейсіз соларды айтайын.

– Олар кім?

– Бұның бірі – осыдан жиырма бес жылдар бұрын, жастай қайтыс болған Шоқан Уәлиханов деседі. Екіншісі – Орынбор маңынан шыққан Ыбырай Алтынсарин! – деді. Абай Алтынсарин атын естіген, оны жақсы біледі екен Шоқанды білмеді.

Әбіш солар жайын бірталай таратып, жақсы бейілмен айтып шықты. Шоқан турасында Сібірдің көп ірі адамынан қатты мақтаған сөз естігенін айтты [2. 107.].

Қызмет жайындағы сөзді жалғаған Абай қазақтың көп оқығаны генерал, ояз, сот бола алмайтынын, тек солардың билігіндегі, қол астындағы қызметкерлікке жарайтындығын айтады. Ол жастардың білім алып халыққа жаңа жол, өзге өріс табу қажеттілігін ұсынады. Бұл арқылы халықтың басын құрап, ортақ билікке бағындыру жаңа бағыт, бағдарға бастау мұраты көзделген. Орыс даналарындай халық қамын ойлап, өсиет-өнеге таратқан ағартушы ғалымдар жайлы сұрағанда, Әбіштің қазақ жерін біршама шарлап шыққанын, қазақ оқымыстыларының арасында көрнекті өріске қадам басқандар қатарында Ыбырай Алтынсарин мен Шоқан Уәлихановтың аталуы да шығарманың көркемдік-идеялық бал емшісінесәйкеседі. Абай Ыбырай атын естіп, оны жақсы білгенімен Шоқан мен таныс еместігін айтқанда Әбіш ол жайлы Сібірдің атақты ғалымдарынан, зиялы қауымынан естігендігін жеткізеді.

Әке мен баланың сұқбаттасуы болашаққа алаңдаған қалтқысыз көңілден шыққан шынайы ықыласты сөздер Абай Әбдірахманның жақсы азамат болып өсіп келе жатқанын осыдан-ақ байыптап, пайымдайды. Әбдірахманға кейде қаталдау, кесек сауал тастағанда, елдің жай-күйіне, келешегіне алаңдаған шерлі, зарлы көңіл-күйді байқатып қалады. Әбдірахман да Шоқан жайлы ой-толғамын қазақ халқының қамын ойлаған, көптеген өнегелі сөздер, ел әдебиеті, тарихы, тұрмыс-салты, діні, тілі туралы үлкен еңбектер жазып қалдырғанын естуі де заманның шығармадағы шынайы көрнісі. Әрине, Шоқан, Ыбырай туралы естіп білген-білмеген жөнінде деректер бар ма, жоқ па, ол жағы белгісіз. Немесе, Ыбырай мен Шоқанның Абай жайлы жазғанын ешкім біле бермейді. Егерде осы екі ұлы тұлға жайлы Абай бағалап пікір білдірсе, романның көркемдік шындығы көмескі тартар еді.

– Жалғыз-ақ, кітабына, қалдырған жазуларына кездеспедім. Өзі қазақ халқының қамын ойлауда көп ірі сөздер сөйлеп, жазып өткен кісі дегенді оны білген екінің бірі айтады! – деді.

Абай да, Әбіш те ол адамның әрі жастай кетіп, әрі жазғаны жоғалғанын өкініш етті.

– Ал Алтынсарин русско-киргизская школа ашқан. Өз білімін қазақ жасын оқытуға жұмсаған. Көп жерде школдар салдырып. Артына шәкірт қалдырған. Халық үшін іс те, өсиет те қалдырған, анық жемісті еңбекке берілген сол адам екен! – деді Әбіш.

Абай Алтынсаринді есіне алды. Орысша интернатты, школдарды қазақ үшін ашуда анық үлкен еңбек етіп келген қамқор азамат сол екенін айтты. Сөз аяғында Әбішке қарап:

– Ал осы Алтынсариндей еңбек етсе олқы бола ма? Бір үлгі осы болмас па еді? Бұған не айтар едіңдер? – деді.

Дәркембайға соңғы кездескелі Әбіштің өз ойында жүрген бір ниет бар-ды. Қазір әкесіне соны айтты. Бағанадан бергі Абай қозғаған сөзге өз басының әзіргі жауабы осы болатындай етіп, сенімді сөйледі:

– Әрине, бұл үлкен үлгі. Егер бар оқыған, жақсы білім алған қазақ жастары, тіпті өзді-өз еліне, оязына барып, сонда Алтынсарин ашқандай бір-бір орыс школын ашса, бүгінге, әзірге үлкен істің басы сол емес пе?

– Бәсе... Бар мұқтажды бұл шешпес! Бірақ көп жоқшылығымыздың әзірге ең ауыры – жарық жоқтығы, білім өнерден қақас қалған қараңғылығымыз ғой!

– Ендеше, тағы айтайын, аға, менің өз басымның алдағы күнге арналған байлауы осы! – дегенде, Абай үндемей, Әбішті белінен құшақтап, бейілденіп тыңдай бастады [2. 109.].

Алтынсариннің орыс-қазақ мектептерін ашып, балалар оқытқанын, оларға арнап кітап, өлеңдер жазғанын, халық үшін қаншама қайырымды істер жасап, артына өнегелі өсиет сөздерін қалдырғанын қысқаша тұжырымдайды. Әбіштің русско-киргизская школа деп орысшалауы да сол уақыттың

оқығандарының тілінде қалыптасқан тіркес болғандықтан, автор кейіпкерді сөзінің шынайылығын сақтауда әдеті қалдырған. Ыбырай жайлы кең мағлұмат алған Абай Алтынсариннен үлгі алуға шақырады, оның елге жасаған игілігін бағалап, өнегелейді. Мұны Әбіш те қолдайды. Үлкен үлгі деп Абай ойына қосылады. Дәркембайға білдірген бір ниеті – жақсы білген алып, терең оқыған азаматтардың Алтынсарин ашқандай бір-бір орыс мектебін ашса деген ізгі мақсаты. Мұны Абай да жән-тәнімен қуаттап қостайды. «Көп жоқшылығымыздың әзірге ең ауыры» ретінде елде қазақ балаларын оқытатын мектептердің жоқтығын, білім, өнерден мақұрым халықтың сол қараңғылықты білім жарығымен сейіле ме деген көкейдегі жарқын тілегін қозғайды. Әбдірахманның алдағы күнге арналған бұл байлауына Абай да әкелік ықыласпен тіл қатады.

Жазушы роман-эпопеясында жастардың жаңа заманға лайық болуын, білім, ғылымға тартылуын, халықтың тала-тілегіне сай мамандықтарды игеруін, Абайдың осы бағыттағы сан-салалы істерін тарихи шындық негізінде суреттейді.

Әдебиеттер тізімі

1. Әуезов М. Абай жолы: роман-эпопея. Бірінші кітап. Абай. Алматы: Жазушы, 2003 -368 б.
2. Әуезов М. Абай жолы: роман-эпопея. Екінші кітап Абай – Алматы; Жазушы, 2003-432 б.

РУССКИЕ ИЗДАНИЯ РОМАНА Ч.ДИККЕНСА «ПОСМЕРТНЫЕ ЗАПИСКИ ПИКВИКСКОГО КЛУБА» (ИЗ ИСТОРИИ АНГЛО-РУССКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ СВЯЗЕЙ)

Г.А. Таирова

докторант 2 курса специальности «6D021000-Иностранная филология»
КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: Чарльз Диккенс, «Посмертные записки Пиквикского клуба», русские издания романа, дореволюционные издания, советские издания, современные издания, литература

Чарльз Диккенс (Charles Dickens) выдающийся английский писатель XIX века, сатирик и юморист, публицист и издатель, вошел в историю мировой литературы, прежде всего, благодаря своим остросюжетным социальным романам. Самый ранний из них – «Посмертные записки Пиквикского клуба» («The Posthumous Papers of the Pickwick Club»).

Как подчеркивает исследователь [1], Чарльз Диккенс приобрел широкую известность и прижизненное признание произведениями, осуждающими аморальность английского общества, изображающими лиц, покалеченных буржуазным воспитанием и призывающими их к сохранению нравственной чистоты, разоблачающими бесчеловечность американского «хозяйственного человека» - бизнесмена, его губительную сущность соотношением ко всему на свете как торговой сделке». Его произведения, злободневные в дореволюционные и советские времена, сохраняют свою актуальность на сегодняшний день.

Сочинения Ч.Диккенса, как правило, по мере их публикации на родине писателя, становились, благодаря усердию издателей и стараниям переводчиков, достоянием русских читателей. Роман – «Посмертные записки Пиквикского клуба» стал известен в многочисленных переводах сразу после своего появления на свет. Каковы особенности русских изданий романа?

Ч.Диккенс в 16 лет стал газетным репортером (то была одна из востребованнейших в то время профессий). Диккенсовские репортажи перерастали в беллетристические зарисовки из жизни Лондона – о судьях и адвокатах, о парламентариях и политиках; ироничная и живая манера сообщения вскоре сделали молодого репортера известным в ведущих лондонских изданиях. Издатели «Ежемесячного журнала» («Monthly Magazine») предложили ему печатать юмористические очерки, иллюстрированные карикатурами. Эти очерки, публиковавшиеся с марта 1936 года по ноябрь 1937 года, легли в основу «Посмертных записок Пиквикского клуба», получивших шумный успех.

Вот как описывает этот период жизни и творчества писателя его сверстник и друг, сотрудник популярного в ту пору газеты «Экзаменатор» («Examiner») Джон Форстер (John Forster, 1812-1876) – советчик Ч.Диккенса по литературным делам и его первый биограф [2]:

Ч.Диккенсу было 24 года, он уже работал в качестве журналиста и к тому времени опубликовал коллекцию иллюстраций о жизни города под названием «Очерки Боза» (Sketches by Boz). Эти очерки послужили началом в карьере писателя – привлекли к нему внимание издателей Чапмэна и Холла (Chapman and Hall), которые на тот момент искали какого-нибудь малоизвестного литератора для

написания текстов под серию рисунков выполненных известным иллюстратором Робертом Сеймуром (Robert Seymour). Чапмэн с Холлом нашли Ч. Диккенса. Тематика рисунков – спортивный клуб и экскурсии по всей Англии – представителей этого клуба, которых постигали различные неудачи, и они попадали в неприятные и порой комичные ситуации – не интересовала Ч. Диккенса – его не особо привлекал спорт, но Диккенс принял предложение издателей. Изначально задачей писателя было только описывать определенные ситуации, чтобы они могли плавно переходить от одной картинке к другой с присущей ей смыслом, Диккенс не последовал поставленной цели. Он дал волю своему воображению, и таким образом появились «Посмертные записки Пиквикского клуба» (The Pickwick Papers).

«Посмертные записки Пиквикского клуба», далее, стали больше как роман с иллюстрациями, нежели иллюстрации с написанными под ними короткими записями. Иллюстрации приходилось корректировать – перерисовывать или дорисовывать, чтобы они больше подходили под сюжеты Диккенса. Хотя проект начинался Сеймуром в качестве иллюстратора, но тот трагически ушел из жизни вскоре после первых двух иллюстраций. Издатели назначили нового иллюстратора – Роберта Басса (Robert Buss), но и тот продержался в течение только одного издания – Диккенсу не понравились его иллюстрации, и он настоял на том, что Басса уволили. Далее появился художник Физ (Phiz), который закончил оставшиеся иллюстрации. Позже Физ иллюстрировал большинство романов Диккенса в течение его карьеры.

Роман «Посмертные записки Пиквикского клуба» был опубликован в течение 12 месяцев в 19 отдельных выпусках. Он появлялся каждый месяц (кроме мая, когда Диккенс пропустил крайний срок подачи материала в связи с семейными обстоятельствами).

Каждый выпуск стоил 1 шиллинг. Роман приобрел невероятный успех, как на родине писателя, так и за ее пределами. Его герои полюбились читателям по всему миру, с такой теплотой относились к главному герою – эксцентричному мистеру Пиквику, который был лавой клуба, и роман стал еще более любимым благодаря ловкому слуге Сэма Уэллер. История была настолько успешной, что многие художники, некоторые из которых были достаточно известны в то время, начали создавать свои собственные иллюстрации на основе данного романа либо для продажи бутлегерских копий, либо в надежде, что издатели решат опубликовать другие иллюстрации в последующих выпусках романа.

Популярность «Пиквикского клуба» открыла для издателей новый источник дохода: рекламу. Первые несколько выпусков содержали в себе только некоторые заметки издателей Чапмена и Холла опубликованные на задней обложке издания. Но более поздние выпуски обложки содержали в себе «Рекламодатели Пиквика» («Pickwick Advertisers») – толстые брошюры, рекламирующие всевозможные товары и услуги. К моменту завершения серийной публикации данного произведения, Чапмэн и Холл начали рекламировать свое однотомное издание Пиквика.

Новой «рекламируемой» книгой была «Приключения Николаса Никльби», которую Чапмэн и Холл собирались публиковать в серийном формате следующей весной. Первое издание «Посмертные записки Пиквикского клуба» было выпущено в виде одного тома, выпущенного в 1837 году. Пиквик оказался таким же популярным в виде книги, как и по частям. Копия первого издания библиотеки ZSR имеет подпись английского художника Томаса Лисона Роуботхэма (Thomas Leeson Rowbotham), который очевидно выбрал вариант «полумарокко с мраморными краями» для переплета своего тома. Данное издание было подарено библиотеке колледжа Уэйк Форест в начале 20-века и явно пользовался энтузиазмом.

Роман стал настолько известен, что в те годы появился Пиквикский клуб, который колесил по всей Англии, и Диккенс был необычайно польщен и тронут такой любовью... Пиквикский клуб велосипедистов (Pickwick Bicycle Club) существует поныне, каждый из членов клуба носит имя одного из героев романа и под этим именем проводить различные встречи.

«Посмертные записки Пиквикского клуба» до сих пор на устах читателей и почитателей творчества Чарльза Диккенса по всему миру, несмотря на то, что другие его романы превзошли этот его раннее произведение.

7 февраля 2012 года исполняется 200 лет со дня рождения Чарльза Диккенса. Автор, чья карьера была начата с романа «Посмертные записки Пиквикского клуба», остается любимым читателями во всем мире два столетия спустя». (перевод с англ. автора статьи).

Издание книги – дело затратное. Оно обходится недешево. И чем меньше тираж, тем книга дороже. Чтобы получить какую-то прибыль от продажи книги, ее надо выпустить большим тиражом. Тираж разойдется, если автор книги станет для ее читателя узнаваемым. Отсюда – обычная предварительная публикация книги в доступном для читателя недорогом журнальном варианте.

Читатель потом непременно купит такую книгу, если она ему понравилась. Таков был бурный успех журнальной публикации романа «Посмертные записки Пиквикского клуба».

Вскоре после журнальной лондонской публикации появилась журнальная русская публикация. Известный русский писатель О.И. Секковский (1800-1858), издатель и редактор ежемесячного журнала «Библиотека для чтения», поручил перевод романа своему помощнику В.А. Солоницыну. (Здесь и далее в статье все дореволюционные написания приводятся по орфографии, принятой после 1918 года). «Записки бывшего Пиквикского клуба», напечатанные в нескольких номерах этого журнала («Библиотека для чтения», 1840, том XL, отд. II, с.59-220; том XLI, отд. II, с. 1-50), не вызвали, однако, одобрения литературной общественности из-за «искажения содержания» произведения.

Согласно изложению автора-составителя книги, представляющей собой справочник историко-библиографических сведений и сборник литературоведческих комментариев и к ним о писателях, чьи произведения составляют золотой фонд мирового искусства слова, «Посмертные записки Пиквикского клуба» - это приключенческий роман в виде серии комических эпизодов, объединенных образом благодушного старого чудака, благородного мистера Сэмюэла Пиквика, который «научной целью» путешествует в сопровождении трех своих друзей и своего слуги Сэма Уэллера. Эти свободно следующие один за другим эпизоды дают возможность представить английскую жизнь, используя все виды юмора и сатиры, вплоть до сарказма. Сюжетную линию роман приобретает в описании возбужденного против мистера Пиквика его квартирной хозяйкой миссис Бардль судебного процесса. Мистер Пиквик сталкивается с чиновниками Додсоном и Фоггом – воплощением продажности буржуазного суда, и попадет в тюрьму. Слепая доверчивость мистера Пиквика на каждом шагу ставит его в глупейшие положения. Он становится жертвой авантюриста Джингля, злокозненной Бардль и прочих отрицательных персонажей. А воплощение свойств характера, которые не присущи мистеру Пиквику, - его находчивый, ловкий, изворотливый слуга: многие изречения Сэма Уэллера, сообщается в изложении [2], «были подхвачены современниками перешли со страниц романа в жизнь».

Дорогу к читателю проложили «Замогильные записки Пиквикского клуба» в переводе известного русского общественного деятеля И.И.Введенского (1813-1855). Роман в 1850 году напечатали у себя в типографии братья И.И. и К.И. Глазуновы, книгоиздатели и книготорговцы, владельцы книжных лавок в Санкт-Петербурге и Москве. В те годы переводы английских авторов делались сплошь и рядом с французских либо немецких переводов: английский язык оставался все еще «экзотическим» языком. И.И.Введенский перевел «Замогильные записки Пиквиского клуба» с языка оригинала. Это было для того времени явлением незаурядным (русский перевод И.И.Введенского значится сейчас в Интернете как 27 том 128-томного собрания сочинений Чарльза Диккенса).

По словам писателя Корнея Чуковского (1882-1969), известного переводоведа, «... хотя в его (И.И.Введенского) переводе немало отсебятины и промахов... все в нем (в переводе «Посмертных записок Пиквикского клуба») передано самое главное: юмор. Введенский был и сам юмористом. Недаром он принадлежит к той когорте младших современников гоголя, которые восприняли «Мертвые души» как величайшее событие в своей жизни «Пиквик» Иринарха Введенского весь звучит отголосками Гоголя. Поэтому нет человека, который, познакомившись с его «Пиквиком» в детстве, не вспоминал бы до старости лет и Сэма Уэллера, и мистера Джингля, и мисси Барделл, и мистера Снодграсса с тем же благодарным и восторженным смехом, с каким мы вспоминаем Манилова, Ноздрева, Селифана, Коробочку. ... Я не говорю, что перевод Иринарха Введенского – образцовый. Повторяю: у него очень много изъянов... Я хочу только сказать, что по всей своей душевной тональности он неизмеримо ближе к великому подлиннику, чем педантически «точная», тщательная, но совершенно бездушная версия, изготовленная буквалистами в позднейшее время» [3].

Поиск русских изданий романа позволил выявить множество публикаций, появившихся под разнообразными названиями в различных переводах в разное время – до революции, при советской власти (1917-1991 гг.), в нынешние дни.

Дореволюционные издания: в 1871 году, после публикаций 1840 и 1850 гг. (см. о них выше), журналист Н.И.Шульгин переиздал в Санкт-Петербурге «Замогильные записки пиквикского клуба», нещадно покореженные цензурой; в 1894 году в типографии журналиста и издателя А.С.Суворина (1834-1912) был напечатан безымянный «новый перевод» под тем же названием – «Замогильные записки Пиквикского клуба»; в 1892 – 1897 гг., «Записки упраздненного Пиквикского клуба» в переводе М.А.Шишмаревой печатал и продавал в Санкт-Петербурге Ф.Ф.Павленков (1839-1900) – книгоиздатель, сумевший добиться удешевления продажи книги за счет ее больших тиражей; в 1896-1899 гг. «Посмертные записки Пиквикского клуба» в переводе В.Л.Ранцова вошли в 35-томное собрание сочинений Чарльза Диккенса, отпечатанное в типографии братьев Г.Ф. и П.Ф. Пантелеевых,

издававших серию «Собрание сочинений иностранных писателей» и выпускавших журнал «Вестник иностранной литературы с историко-литературными приложениями к нему, в частности, «Всемирные сатирики и юмористы в характеристиках и образцах».

Советские издания: в 1932 году изд. «Молодая гвардия» - сокращенный перевод А.Г. и Г.Ш. (Густав Шпет и Аркадий Горнфельд?); за основу взят перевод 1894 года (см. о нем выше) «Замогильные записки Пиквикского клуба» и сильно отредактирован (здесь и далее роман называется – «Посмертные записки Пиквикского клуба»); в 1933 году изд. Academia в переводе Александры Кривцовой и Евгения Ланна при участии Густава Шпета (с переизданиями в 1934 и 1935 гг.); в 1957-1958 гг. в 30-томном собрании сочинений (тт. 2 и 3); Изд. «Художественная литература». Тираж 600000 экземпляров; в 1959 году – в собрании сочинений в 13 томах; в 1981 году изд. «Правда», в переводе А.В. Кривцовой и Е.Л. Ланна, иллюстрации И.М.Семенова, с переводом предисловия самого писателя к так называемому «дешевому» изданию романа в 1847 году и с комментариями Евгения Ланна.; напечатано по тексту 30-томного собрания сочинений 1957-1963 гг. в 1982-1987 гг. – в 10-томном собрании сочинений, том I, перевод А.Кривцовой и Е.Ланна с послесловием Н.Михальской и примечаниями Е.Ланна, том выпущен в 1982 году издательством «Художественная литература», тираж 200000 экземпляров; в 1984 году издательством «Художественная литература», переводчик А.В.Кривцова, напечатано по тексту 10-томного собрания сочинений 1982-1987 гг. (том 1, 1982 г.) со вступительной статьей М.Урнова и примечаниями Е.Ланна), тираж – 500000 экземпляров; в 1990 году издательством «Правда» - двухтомник (том 1, гл. I-XXIII, т. 2, гл. XXIX-LVII) в переводе А.В.Кривцовой и Е.Л.Ланна, со вступительной статьей Н.Михальской и комментариями Е.Ланна, в издании помещены иллюстрации Р.Сеймура и Х.Брауна и перевод предисловия Ч.Диккенса (см. об этом выше), тираж – 500000 экземпляров.

Современные издания: в 2000 году – 20-томное собрание сочинений (том. 1, гл. I-XXX, т.2, гл. XXI-LVII), переводчики А.Кривцова и Е.Ланн, издательство «Тerra», (серия «многотомные издания»); в 2000 году, «Независимой газетой» переиздано дополнительно отредактированное М.Тюлькиной издание «Молодой гвардии» (1932 года) в сокращенном переводе А.Г. и Г.Ш., основанном на безымянном переводе 1894 года (см. об этом выше); в 2010 году (переводчики А.В.Кривцова и Е.Л.Ланн), издательство «Эксмо» (серия «Зарубежная классика»), со вступительной статьей В.Татарина и с комментариями Е.Ланна, с использованием иллюстраций Р.Сеймура и Х.Брауна, тираж – 4000 экземпляров; в 2012 году в 16-томном собрании сочинений (переводчики А.Кривцова и Е.Ланн), 300000 экземпляров; издательство «Слово», тираж 300000 экземпляров; в 2016 году, издательство «Эксмо» (серия «Зарубежная классика», с использованием фрагментов работ английских художников XIX века, переводчики А.В.Кривцова и Е.Л.Ланн, тираж 600000 экземпляров; в 2016 году, издательство «Азбука: Азбука-Аттикус» (серия «Азбука-Классика», в переводе А.Кривцовой и Е.Ланна, с примечаниями Е.Ланна и обложкой, проиллюстрированной В.Гореликовым, приводится перевод предисловия, написанного Ч.Диккенсом (см. о нем выше), тираж 3000 экземпляров; в 2017 году, издательство «Азбука: Азбука-Аттикус» (серия «Мировая классика»), в переводе А.Кривцовой и Е.Ланна, с примечаниями Е.Ланна и в обложке, оформленной Е.Савченко, с приложением перевода предисловия, написанного Ч.Диккенсом (см. выше), тираж 7000 экземпляров.

180 лет тому назад появились «Записки бывшего Пиквикского клуба» (первый русский перевод романа). С тех пор спрос на роман на российском книжном рынке неуклонно повышался. Об этом свидетельствует нарастание, всякий раз – применительно к своему времени, тиражей каждого нового (дореволюционного, советского, современного русского издания. Провидцем оказался Дж. Форстер, заявивший: «Посмертные записки Пиквикского клуба» до сих пор на устах читателей и почитателей творчества Чарльза Диккенса по всему миру» (см. выше). Роман полюбился русским читателям.

Литература

1. Таирбеков Б.Г. Программа курса лекций «История мировой литературы» для студентов заочников. Изд. АГУ (наазерб. языке). – Баку, 1980, с. 208.
2. John Forster. Life of Charles Dickens – London, 1872 – 1874. Цит. по изд.: Cambridge University Press, 2012, p.
3. Терехова А.Н. Чарльз Диккенс. В кн.: «Всеобщая история литературы», с. 361-365. Изд. «Эксмо». – М., 2009, с. 36-365.
4. Чуковский К.И. Высокое искусство. Принципы художественного перевода. Изд. «Азбука». – М., 2016, с. 52-53.
5. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. Алматы, 2010, – 314 с.

ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ В ПЕРЕВОДЕ ЭТНОГРАФИЗМОВ В РАССКАЗЕ ДЖЕКА ЛОНДОНА «ЖЕНА КОРОЛЯ»

А.Д. Тажибаева
магистрант 1 курса КазНУ имени аль-Фараби
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: переводческая трансформация, этнографизм, Джек Лондон, «Жена Короля», анализ.

Перевод – это вид языкового посредничества, который всецело ориентирован на иноязычный оригинал [1, с. 43]. Переводческие трансформации служат средствами и приемами, применяемыми в процессе перевода. Многие переводоведы и лингвисты по-своему трактовали значение «переводческая трансформация», но тем не менее, суть данного явления остается одинаковой. Под переводческой трансформацией подразумевается отношения межъязыкового преобразования между исходным и переводным языками для достижения качественного, адекватного и эквивалентного перевода. В современной лингвистической науке существует множество типов переводческих трансформаций, которые можно классифицировать по лексическим, грамматическим и комплексным характеристикам.

Этнографизмы относятся к безэквивалентной лексике, словам, не имеющим полных или частичных лексических эквивалентов в другом языке. Этнографизм – этнографическая реалья. Этнографизм – наличие этнографических особенностей, описаний, деталей где-либо [2, с. 770]. Эти слова или выражения присущи определенной этнической группе, которые не находят своих аналогов в другой. Такие слова в большинстве случаев переводятся при помощи транслитерации, и имеют статус заимствованных слов, входя в лексический состав языка в качестве экзотизмов. При переводе этнографизмов, переводчики обычно дают примечания и объяснения этих слов, в случае если они малоизвестны.

В данной статье будут анализироваться этнографизмы и способы их перевода в рассказе Джека Лондона «Жена Короля», перевод Е. Гуро. В рассказе идет речь о коренных племенах индейцев, проживавших на территории США. Как и любой другой народ, индейцы Северной Америки имеют свои этнографизмы, перевод которых будет проанализирован в этой статье. Приведем первый пример:

Promises were also made; and in the end the old heathen took a few pounds of dried salmon and his birch-bark canoe, and paddled away to the Mission of the Holy Cross.

Были произнесены взаимные обещания, и в результате старый язычник захватил несколько фунтов сухой лосося, сел в свое каноэ из березовой коры и поплыл по направлению к Миссии Святого Креста.

Слово «каноэ» заимствованно из языка карибских индейцев. Каноэ – это каркасная лодка, используемая индейцами Северной Америки. Они использовали индейцами для рыбалки, охоты и других бытовых нужд. Лодки, отличающиеся своеобразной формой и легким весом, были изготовлены из непроницаемой березовой коры.

В переводе первого примера наблюдается переводческая трансформация опущения. При переводе опущению подвергаются чаще всего слова, являющиеся семантически избыточными, то есть выражающие значения, которые могут быть извлечены из текста и без их помощи. Как система любого языка в целом, так и конкретные речевые произведения обладают, как известно, весьма большой степенью избыточности, что дает возможность производить те или иные опущения в процессе перевода [3, с. 256]. Словосочетание *birch-bark canoe* было переведено просто как *каноэ*. Слово *birch-bark* означает березовая кора, а каноэ северных индейцев уже предполагает то, что оно изготовлено из коры березы. Следовательно нужда в уточнении материала изготовления здесь отпадает. Поэтому переводчиком была использована трансформация опущения.

Второй пример:

That night there was agr and wedding and a potlach; so that for two days to follow there was no fishing done by the village.

В ту же ночь была отпразднована пышная свадьба и потлач, так что в следующие два дня никто в деревне не ловил рыбы.

Этнографизмов в этом случае служит слово «потлач». Потлач индейского языка «нутка» означает дар, давать. Потлач – церемония обмена, а иногда и уничтожения подарков у индейцев тихоокеанского побережья на северо-западе Северной Америки. Главной целью является налаживание общественных связей и перераспределение богатств общины.

В данном случае использовалась нулевая трансформация или дословный перевод. В этой трансформации синтаксическая структура перевода остается такой же как в оригинальном предложении. Слово *potlach* было передано при помощи транслитерации. Транслитерация – это передача графической формы слова, посредством знаками другого языка.

Третий пример:

But in the morning Madeline shook the dust of the Lower River from her moccasins, and with her husband, in a poling-boat, went to live on the Upper River in a place known as the Lower Country.

Но уже наутро после свадьбы Медилайн отрясла с мокасин своих прах низовьев реки и вместе со своим супругом, отпихиваясь баграми, перебралась на жительство к верховьям, в местность, именуемую Лоуэр-Коунтри.

Мокасины – это обувь североамериканских индейцев. Слово «мокасины» происходит из протоалгонкинской семьи индейских языков и означает обувь. Мокасины носили не только сами индейцы, но и европейские поселенцы.

В переводе данного этнографизма была использована переводческая трансформация – перестановка. Перестановки обусловлены рядом причин, главной из которых является отличие грамматики английского и русского языков.

Четвертый пример:

Prince executed the movement as one should who has led the cotillion.

Принс показывал на, как человек, способный руководить котильоном.

Котильон – бальный танец французского происхождения, получивший особую популярность в Европе. Этот этнографизм является частью европейской культуры.

В оригинале формальное подлежащее выражено через местоимение *one*, которое заменяется на *человек* в переводном тексте. Таким образом была использована трансформация замены местоимения существительным.

Также в переводе этого предложения переводчик прибегает к разъяснению термина «котильон». Он дает следующее примечание: (Котильон - старинный танец. Состоит из кадрили, между фигурами которой вставляют другие танцы: мазурка, вальс, полька.). Из этого следует, что использование примечаний в переводе позволило сохранить элементы чужой культуры и не создало непонимания у читателей.

Пятый пример:

The wife of the King glanced at her card and inclined her head.

Жена короля бросила взгляд на свое карнэ и кивнула головой.

«Карнэ де баль» или «бальная книжка» происходит из французского языка. Это записная книжка, где дамы записывали имена партнеров по танцам на балу. Как и в предыдущем примере, этот этнографизм относится к европейской культуре.

В переводе этого примера была использована переводческая трансформация – генерализация. Генерализацией называется замена единицы ИЯ, имеющей более узкое значение, единицей ПЯ с более широким значением, т.е. преобразование, обратное конкретизации. Создаваемое соответствие выражает родовое понятие, включающее исходное видовое [4, с. 176]. Использование *card* вместо *dance card* выражает одно понятие. При переводе данного понятия, переводчик также дает следующее примечание: «Маленькая записная книжка. Для буржуазных балов иногда изготавливаются специальные карнэ с расписанием танцев. В таком карнэ дамы делают отметки об их приглашении на тот или иной танец».

Подводя итоги проделанного анализа можно сделать следующие выводы. Для достижения адекватного качественного перевода, переводчик должен иметь в виду, что читателями и исходного текста и переводного текста являются носителями разных культур. Каждая культура имеет свои особенности, характеристики и свое особенное восприятие текстов. Трудности задачи переводчика состоит в правильной передаче сущности той или иной культуры. Корректный перевод этнографизмов играет важную роль в восприятии текста и его общей оценки. При помощи переводческих трансформаций возможно достичь высокого уровня перевода. Например, как можно наблюдать в первом примере, посредством применения трансформации опущения, переводчик с полным пониманием и адекватностью перевел этнографизм - *birch-bankcanoe* - *каное*.

Примечания также являются важным путем передачи этнографизмов или любых других незнакомых понятий. Если автор произведения считает что-то само собой разумеющимся для читателя исходного текста, то из этого еще не следует, что это будет также понятно и очевидно для читателя перевода [5, с. 155]. Переводчик, в случае необходимости, вправе указать примечания переводчика. Они облегчают процесс понимания и восприятия у читателей и помогают сохранить сущность этнографизмов.

Список использованной литературы

1. Комиссаров, В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. - М.: Высш. шк., 1990. - 253 с.
2. Словарь русского языка: В 4-х т. / РАН, Ин-т лингвистич. исследований. – 4-е изд., стер. – М.: Рус. яз.; Полиграфресурсы, 1999.
3. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) М.: Международные отношения, 1975. – 240 с.
4. Комиссаров, В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. - М.: Высш. шк., 1990. - 253 с.
5. Швейцер А. Д. Теория перевода. М.: Наука, 1988. 215 с.
6. Jack London «The Wife of a Kig». Quill Pen Classics, 2008. 125 p.
7. Лондон Д. Собрание повестей и рассказов (1900--1911). Пер. с англ. М.: Престиж Бук; Литература, 2010.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПЕРЕВОДА ПОЭЗИИ ОЛЖАСА СУЛЕЙМЕНОВА НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Ж.Д. Тажибаева
магистрант 1 курса КазНУ им. аль-Фараби
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: поэтический перевод, поэзия, анализ, О. О. Сулейменов, песня над песком

Введение

Перевод поэзии в теории перевода всегда отличался от других видов своей сложностью и многообразием. Поэзия прежде всего олицетворяет и символизирует культурный, исторический, национальный дух народа и является общественным достоянием конкретного этноса.

Как отмечает Е. Г. Эткинд «понять поэзию другого народа – значит понять другой национальный характер, эмоциональный мир другой культуры. Ритм и мелодия музыкального произведения, пластика живописи и скульптуры, целесообразная гармония архитектурных объемов, динамические образы пантомимы и немного кинематографа доступны всем – язык этих искусств международен; чтобы его понять, необходимо лишь в каждом случае вникнуть в его внутренние закономерности» [1,3с].

Поэзия имеет свои определенные грамматические, лексические, стилистические особенности наряду с ритмом, размером, рифмой, каденцией, строфами и т.д. С переводческой точки зрения для сохранения структурных характеристик поэтического творчества, переводчику потребуется немало усилий и труда. Именно все эти приемы эстетической выразительности отражают всю благообразность стихосложения и являются обязательными компонентами как и в оригинальном произведении, так и в конечном результате работы.

Одним из самых сложных принадлежностей поэзии является рифма. Многие начинающие переводчики стараются максимально сохранить ее наличие и лексику произведений что не всегда вписывается в переводимый язык с грамматической и даже эстетической позиций. Слова подбираемые автором могут иметь совсем другое значение и смысл для читаемой аудитории. Вся трудность заключается в том, что переводчик должен передать не только когнитивную, эмоциональную и эстетическую информации, но и стиль и интенцию автора. Переводчик должен передать не только значение произведения, но и смысл вкладываемый автором. Как и подчеркивал К. И. Чуковский, «в том-то и дело, что от художественного перевода мы требуем, чтобы он воспроизвел перед нами не только образы и мысли переводимого автора, не только его сюжетные схемы, но и его литературную манеру, его творческую личность, его стиль. Если эта задача не выполнена, перевод никуда не годится» [2,19-20с].

Перевод поэзии отличается от других видов художественного перевода. Поэтичность имеет свою уникальную структуру и рамки оформления что отличает ее от например, прозы, где у переводчика есть больше творческой независимости и свободы. В переводах прозы, переводчик волен использовать куда большее количество переводческих трансформаций, от добавления до объяснения и описательного перевода.

Сравнительный анализ произведения Олжаса Сулейменова «Песня над песком» на английский язык

В статье рассматривается стихотворение выдающегося знаменитого О.О. Сулейменова - поэта, общественно-политического деятеля Казахстана - «Песня над песком» переведенная на английский язык в антологии казахской литературы «Человек и природа».

<p>ПЕСНЯ НАД ПЕСКОМ</p> <p>Над пустыней стоят одинокие соколы, Над пустыней застыли мохнатые беркуты, Над пустыней парит августовское солнце – Одинокие образы человеческой веры.</p> <p>Я к скале подойду И ножом, как язычник, Заклинанья шепча, Что-то вырежу я. О прости меня, Солнце, Я шепчу неприличное, Пусть услышит пустыня Рыжая.</p> <p>А потом? А потом Топот скроет молчанье. Ты меня, вороной, назови подлецом! Кони ноги ломают Вот такими ночами, Когда всадник о гриву Утирает лицо... Над пустыней стоит одинокое небо. Успокойся скакун. Это всходит луна. Ах, такую прохладу и спокойствия мне бы. До свиданья, пустыня Рыжая.</p>	<p>SONG OVER THE SANDS</p> <p>A lonely falcon hangs over the desert sands. A shaggy eagle stands over the desert sands. The august sun floats over the desert sands. Solitary symbols of mans faith.</p> <p>I will go up to the mountain, muttering pagan spells. With my knife I will carve there my secret mark. O Sun, forgive me my indecencies. Let the red desert hear me.</p> <p>And then? And then the stamp of hooves – the bitter stamp of reproach- will drown out my silence. Steeds break their legs on nights like these, when the rider wipes the sweat from his face with his horses mane... A lonely sky stands over the desert. Do not fear, my steed, it is only the moon rising, its eye tranquil and cool. Goodbye, red desert.</p>
--	---

Выше представленный перевод является достоверным, адекватным и тождественным подлиннику. Переводчик максимально приближает английский вариант к культуре и быту казахского народа и стремится воссоздать то же построение и стопность. Количество строк аналогично в двух первых частях (четверостишие и восьмистишие соответственно), однако в последней присутствует пятнадцать строк вместо четырнадцати.

Произведение имеет широкий набор строф что и сохранил переводчик в своей работе. В описаниях «над пустыней» - «the desert sands» в первых трех строках четверостишья. Однако стоит заметить, что использование переводчиком этого повторения не является сохранением структуры оригинала, поскольку здесь в переводе, появляется своя отличительная от оригинального произведения рифма. К слову о первом четверостишие, переводчик также меняет грамматические свойства слов, применяя лексическую замену - «одинокие соколы» и «мохнатые беркуты», преобразовывая их в единственное число - «aloney falcon» и «ashaggy eagle».

Во втором восьмистишие, переводчик компенсирует слово «скала» словом «mountain» по всей вероятности для во избежание утери рифмы. Далее, в следующих трех строках меняется порядок слов, что неизбежно из-за грамматических отличий двух языков. Перевод исходной строки «что-то вырежу я» разительно отличается в переводе - «I will carve there my secret mark». Здесь речь идет не о чем-то неопределенном а именно о секретном знаке, о котором не было сказано автором.

В шестой строке того же восьмистишия Сулейменов пишет «я шепчу неприличное», и переводчик пропускает глагол шепчу, оставляя и меняя это слово грамматически на «indecency».

Переводчик использует переводческую трансформацию - компенсацию, в заключительной части произведения, добавив строку «the bitter stamp of reproach», которая не имела места в русском языке. Она заменяет исходную «Ты меня, вороной, назови подлецом!!».

Заклучение

В результате проделанного анализа можно подвести следующие итоги. Перевод поэтического жанра представляет для переводчика большие сложности и затруднительности. Данный вид переводческой деятельности требует творческого мышления, полного понимания целеполагания и мысли автора, сохранения при возможности всех поэтических форм произведения и целого ряда других немаловажных задач.

В поэтическом переводе по словам И. С. Алексеевой: «важны оказывается стилистическая окраска используемой лексики (наличие поэтизмов, историзмов, диалектизмов, разговорных слов, экспрессивная окраска), место той или иной лексемы в стихотворной строке, преобладание существительных или глаголов, характер тропов, принадлежность лексики к словарю определенного литературного направления, наличие неологизмов, игры слов или лексического контраста, нарушение семантической и грамматической сочетаемости.» [3, 262с]. Это задача кажется непреодолимой, однако при усердных стараниях и кропотливой работе, переводчик сумеет справиться с такой работой. Тем не менее, перевод поэзии всегда несет за собой утраты и некоторые модификации из исходного языка в переводной, что зачастую является единственным выходом. Такие убытки и изменения заметны и в анализируемом переводе, где слово «скала» в оригинальном стихотворении заменяется на «mountain» или строка «Ты меня, вороной, назови подлечом!!» не отражается в оригинале.

Стоит заметить, что их отсутствие в конечном итоге не сильно влияет на заключительный результат работы. Разумеется применение опущения и других переводческих трансформаций меняющих содержание переводимого материала не является желательным, впрочем необходимым элементом в переводческой деятельности.

Используемая литература

1. Е. Г. Эткинд Поэзия и перевод, Советский писатель, Москва-Ленинград, 1963, 414 с., 3 с.
2. К. И. Чуковский Высокое искусство, Москва, Агентство ФТМ, Лтд., 2012, 448 с., 19-20 с.
3. И. С. Алексеева Профессиональный тренинг переводчика, Издательство «СОЮЗ», Санкт-Петербург, 2003, 276 с., 262 с.
4. Электронный ресурс <http://mooseum.ru/Iskusstvo/Literatura/Stix/stix.html>
5. Анталогия Человек и природа на трех языках, Алматы, 2017, 138-139 с., 241-242 с.

THE ROLE OF EUPHEMISMS IN SOCIAL AND POLITICAL CONTEXTS

R.K.Toksanbayeva, K.K.Kenzhekanova
undergraduate on specialty «Foreign philology»
scientific consultant: PhD
Almaty, Kazakhstan

Keywords: euphemism, taboo words, social euphemism, political euphemism, newspaper articles

Euphemism is used to conceal unpleasant words, ideas and reduce negativity in interpersonal communications. The term euphemism is «derived from two Greek words, «eu» meaning well or sounding good, and «pheme» signifying speech» [1]. When a word or phrase becomes euphemism, its literal meaning is pushed aside. It means it becomes a metaphor. Many researchers and scholars offered definitions for euphemism. J. Neaman and C. Silver gave an interesting definition claiming that euphemism is a way to substitute an offensive or unpleasant word for a more explicit, offensive one, thereby veneering the truth by using polite words[2]. Moreover, R.W. Holder states that in speech or writing «we use euphemism for dealing with taboo or sensitive subjects. It is therefore the language of evasion, hypocrisy, prudery, and deceit» [3].

A.M.Katsev understands euphemisms as «indirect substitutes of words naming the dreadful, shameful or offensive, leading to mitigating effect, that are brought to life by moral or religious motives» [4]. According to V.P. Moskvina, euphemisms are «verbal encodings used with the purpose of softening, masking, gracefully «packing» the subject of the message, however having left to any native speaker the opportunity to guess what is being spoken about» [5]. From all these definitions, we can presume that euphemism is an indirect and polite means of expressing taboo words in order to save one's face.

Euphemism is an important technique that shows us how to deal with social taboos in a society. Taboos have been around for many centuries derived from customs and traditions of different cultures. The taboo

words help make the truth less painful. Euphemistic expressions, on the other hand, facilitate the avoidance of direct speaking by offering a category of words. As K. Allan and K. Burrige states euphemism can be considered as a «deodorizing spray and perfume», and euphemistic language as a «‘deodorizing’ language» [6], to avoid mentioning a given taboo. Even M. Auezov in his «Abai Zholy» used many euphemistic phrases to describe the taboo word «death»: «Мағаштың қырқын беріп болған күннің ертеңінде Абай және қаза тапты. Ұлы дененің демі тоқталды. Шөл даланы жарып аққан дариядай игілі көмір үзілді. Сонау бір шақта тасты тақыр, жалтыр биік басына жалғыз шығып, зәулім өскен алып шынар құлады.» Өмірден Абай кетті...» (M. Auezov, «Abay Zholy»). The expressions *демі тоқталды*, *қаза тапты*, *өмір үзілді*, *шынар құлады*, *кетті* presented in various lexical units indicate one taboo word «өлді» death).

Euphemism is widely used in a social life of every culture. In many cases, we use it unconsciously out of respect and obligation imposed on us by the society we live in. Each person is a member of a society and culture, and therefore he or she depends on the rules and feelings of other members of the society. If we were not considerate to other people's feelings and concerned about saving faces, there would be chaos in the world. Thus, euphemism helps us to avoid conflicts on every level. Journalists substitute word «құрланған» (stolen) with «пара алған» or «қымқырған қаржы» implying bribery, «оппозициялық партия» with «солишыл партия» which means opposition party, «сөғыс» (war) with «қақтығыс» etc.

On the other hand, euphemism makes it easier for people to discuss certain topics. As R. Keyes states «Civilized discourse would be impossible without recourse to indirection. Euphemisms give us tools to discuss touchy subjects without having to spell out what it is we're discussing» [7]. Moreover, Crisp call euphemism as an unpleasant truth wearing diplomatic cologne» [8]. It is inappropriate to use the word «жарлы» or «кедей» referring to the «poor», so it shall be substituted with phrases «әлеуметтік жағдайы нашар» or «күнкөріс қалымен жүргендер». Words for visually or hearing impaired people «соқыр» (blind) and «саңырау» (deaf) are replaced with «Көру және есту қабілетінен айрылған», «құлағының нүкісі бар». When we use euphemism in this sense, it is important to make sure that the people who are in need are not being ignored due to misunderstanding. Another impolite word people may use regarding disabled people is «мүгедек». However, nowadays, journalists mostly replace the word with euphemistic expression «мүмкіндігі шектеулі жандар».

We may conclude that euphemism is a social device and as Shipley noted «it also manifests the society and time in which they are used, so one can conclude that the attempts to use euphemisms are as old as our ability to use language.» [9]. In Kazakh culture euphemism is sometimes presented in a form of nonce words. Since olden times in traditional families, a bride has not been allowed to address parents and close relatives of her husband by name; therefore, she has been required to give them «names» as their real names have been taboo for her.

There are many euphemisms that are figurative: the result of semantic shift. Some euphemisms display exceptional creativity and some are certainly humorous. There are different ways to form euphemism and circumlocutions are common in our culture. K. Allan and K. Burrige state that using longer expressions is called circumlocution [6]. For example, «Өмір бойы бас бостандығынан айрылғандар», «бас бостандығынан айрылғандар», «дүниеден аттанып кете барды» etc. Some other means of forming euphemism are metaphor, metonymy and proverbs. Phraseologies «аузынанақ ит кіріп, көк ит шықты» «тіл тигізді» which refer to arguing or insulting are examples of metaphorical euphemisms. Most of the phraseologies in our language derives from euphemisms. A. Ahmetov in order to explain metonymical euphemism uses a Kazakh proverb «Бірінші байлық денсаулық, екінші байлық – ақ жаулық» where «ақ жаулық» means «a wife». He clarifies that metonymical euphemisms are used when calling things by their real names might seem awkward. Furthermore, A. Ahmetov notes that «фразалық тіркестер мен қатар мақал-мәтелдер де эвфемизмдердің қайнар көзі» [10], which means proverbs, are also one of the sources of euphemisms. For example, «Бүлінген елден бүлдіргі алма» is a meaningful euphemistic proverb, which means, «Do not take even a berry from a corrupt country». One should not be supporting any undemocratic country that is corrupted, involved in illegal activities and commits injustice to its people.

Euphemism can be positive and negative. Positive euphemisms are magnifying. They make things appear more significant than they are. People or journalists tend to call certain words such as «дүкен» (shop) «бутик» (boutique), or «мемлекеттер орындар» (government bodies) «билік басы», «құзырлы мекеме» because they sound fancier. Negative euphemisms are minifying. Minifying euphemisms reduce the sharpness of words. Most of euphemisms related to death and illnesses are minifying.

Euphemism is widely used by politicians and journalists. «Politicians have always been great masters in the use of euphemisms. We all know how it works: we replace a truth we do not want to hear with a lie that sounds better. We call it political correctness and thanks to it there is no conflict between Israel and Palestine but a peace process, the military intervention in Libya is just crisis management and instead of crisis and

recession we have economic deceleration and credit crunch»[11]. Euphemism allows politicians to give labels to sensitive topics in order to make them sound attractive or less horrifying. It is beneficial for politicians to say «ликвидация»→*liquidation*» instead of «жойылым» - «closed down», «приватизация» - «privatization» instead of «тартыпалу» - «a sold government company», «legalization» to describe «амнистия» - «amnesty». These expressions are economic and legal jargons but may have semantic ambiguities meaning different things in different contexts; and therefore, in a political context they would become political euphemism. The most popular topic for political euphemism is «war» or «military euphemism». Military euphemism is used to manipulate the meaning of words and can be dangerous as it performs double-function. Most of British military euphemisms are well known and often appear in the news, for example, «collateral damage» (unintentional killing or damage; deaths and injuries inflicted on non-combatants), «crossfire» (gunfire from two or more directions passing through the same area), «air support» (assistance given to ground or naval forces in an operation by their own or allied aircraft) etc.[12]. There are even dissertations and articles dedicated to the speech of former prime minister of the UK Tony Blair. Many examples of euphemisms were used in his speeches and interviews such as *liberation of Iraq* (occupation of Iraq), *peace-keeping* (war) etc. On the other hand, it is unpleasant for people to hear such words as «murder», «assassination», «killing» and therefore, military euphemisms are applied in order to mask or play down the degrees of violence. Political euphemisms do not only avert from unpleasant truths, but also support unpalatable policies of a government. In Kazakh culture journalists or politicians often use the following euphemisms in relation with war or crisis: *қақтығыс, әскери қимылдарға араласу, шейіт болды, әскерінің оғынан қаза тапқан, ереуілшілерді тарату* etc. Despite the fact that euphemism is a universal phenomenon, it is also cultural. It is not always possible to understand euphemisms used in one culture by another culture considering different historical backgrounds, cultural values and taboos. There are no equivalent units in Kazakh for such English euphemisms as *collateral damage, spin doctor* or *credit crunch*.

Williams and Shipley claim that euphemism is such a pervasive human phenomenon, so deeply woven into virtually every known culture, that one is tempted to claim that every human has been pre-programmed to find ways to talk about tabooed subjects[9]. Keyes calls this a euphemistic instinct and claims that our need for euphemism originates in the newer parts of our brains, where complex thoughts are created, he also suggests that creating euphemisms may have contributed to develop our ability to think, since the brain and our ability to speak have been evolving concurrently [7].

Consequently, euphemistic words are expressions used by speakers to reduce unbearable phrases that are otherwise taboos or offensive. Thus, euphemisms help speakers to talk politically about things that are found to be taboo or obscene. Linguists equate euphemism with «sweet talking» and «double talking». Euphemism helps not only avoid taboo words, but also conceal the truth and save the face of a speaker.

Reference

1. Merriam, Charles and Merriam, George (eds.). Webster's Ninth New Collegiate Dictionary. Springfield: Merriam-Webster, Inc., 1986
2. Neaman, Judith and Silver, Carole. Kind Words: A Thesaurus of Euphemisms. New York: McGraw-Hill Publishers, Inc., 1991
3. R. W. Holder, A dictionary of Euphemisms. Oxford University Press, 1996
4. A. M. Katsev, Iazykovoye tabu i evfemiia. Sankt-Peterburg, 1998
5. V. P. Moskvina. Voprosy iazykoznanii, 2001
6. Allan Keith and Burridge Kate, Euphemism and Dysphemism: language used as shield and weapon, Oxford: Oxford University Press, 1991
7. Keyes, Ralph. *Euphemania: Our Love Affair With Euphemisms*. Little, Brown and Company, 2010.
8. Crisp, Quentin. *Manners From Heaven*. HarperCollins, 1985.
9. Shipley, Joseph. In Praise of English: The Growth and Use of Language. New York: New York Times Publishers, 1977
10. A. Ahmetov. *Turkitilderinde gitabu men evfemizmder*. Almaty: Gylym, 1995
11. Pablo Baez Guersi. Euphemism and the crisis. www.thenewfederalist.eu, 2011
12. Coleridge, Herbert. Oxford Advanced Learners' Dictionary. UK: Oxford University Press, 1948

КОНЦЕПТ ҚҰРЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ТИПОЛОГИЯСЫ

Р.А.Төреханова

Қазақ Ұлттық университеті 8D02307-Қазақ филологиясы
мамандығының I курс докторанты, оқытушы
Алматы, Қазақстан

Кілт сөздер: концепт, лингвомәдениеттану, типология, лингвистикалық зерттеулер

«Концепт» сөзі латынның *conceptus*- «ұғым» деген сөзінен шыққан. Қазіргі ғылыми тілде концепт сөзі тек ұғымды ғана емес, бөлек, оқшауланған мағынаны білдіреді. Концепт рухани тұрмыстағы мәдениеттің негізгі, құрылымдық бірлігі болып табылады.

Қазіргі лингвистикада концептті зерттеуге үлкен мән берілуде. Концепт термині отандық лингвистика үшін шетелдік лингвистикаға қарағанда жаңа термин болып табылады. Оның толыққанды ресейлік және қазақстандық лингвистикада қолданылуы ХХ-ғасырдың 80-ші жылдарындағы ағылшын тілді авторлардың аудармаларынан бастау алады. Бұл еңбектерге қызығушылықтың артуы тілдің жаңа табиғатын түсіну, оның психикалық, ментальды аспектілерін тану, әлем туралы ақпаратты өңдеп және тарату қабілеті болып табылады.

Концепт терминіне анықтама берген алғашқы ғалымдардың бірі А. Вежбицкая болып табылады. Ол концепт деп: «атауға ие және адамның әлем туралы белгілі бір мәдени-шартталған ұсыныстары» деген анықтама берген [1, 295-б]. Концепттер өз табиғаты бойынша ментальдік мазмұнды болып келеді деген пікірді қолдаған.

«Концепт ұғымы» қазіргі когнитивистикада кеңінен қолданылып келе жатса да оған толыққанды анықтама берілген жоқ, сондықтан ол әр түрлі ғылыми мектептер, ғалымдардың зерттеу жұмысының арқауына айналып отыр. З.Д. Попова мен И.А. Стернин атап өткендей концепт-ойлау және бақылауға келмейтін категория, сол себепті оның түсіндірмелері көп.

Сөзсіз концепт - «көпөлшемді құрылым» болып табылады. Алайда концептологтарда олардың семантикалық параметрлеріне қатысты зерттеудің біркелкі пікірі жоқ.

Лингвомәдени зерттеулерде концептке сан түрлі атаулар берілді: «экзистенциалды мағына», «шекті ұғымдар», «мәдени концепт», «лингвокультурема» [2, 289-б].

Концепттер өзіндік ерекшеліктерге ие және жеке тәсілді қажет етеді. Мәдени концепттердің ерекшелігі олар әр түрлі тарихи заманда пайда болған идеяларды жинақтайды. Сондықтан мәдени ақпарат – бейнелі, ұғымдық және құндылықты концепттерде көрініс табады.

Ю.С. Степанов концепттерді үнді еуропалық және жалпы адамзат мәдениетініңіздері бар мәдениеттің ұйыған бөлімі ретінде қарастырады. Алайда концепттің өзіндік тарихы бар. Ол мәдениеттің өзінде құндылыққа ие және тарихи уақытталдаудың пәніне айналуы мүмкін. Сонымен қатар бұл ол әрдайым-нақты тарихи шындық, оның бойында нақты тарихи мезгілдегі белгілі бір мәдениеттің ұжымдық ойлауымен байланысты ассоциациялар мен бағалаулар бар.

Лингвомәдени концептті зерттеу мәселесімен: Ю.С. Степанов, С.Т. Проскурина, В.И. Карасик, Л. Вайсгербер, Э. Сепир, Б. Уорф, М. Коул секілді ғалымдар айналысқан.

Ең алдымен біз «лингвомәдени концепт дегеніміз не?» деген сұраққа жауап беруіміз қажет. Лингвомәдени концепт- ұжымдық, мазмұнды ментальдік құрылым. Ол белгілі бір дәуірдегі мәдениеттің ерекшелігін белгілейді, өз бойында құндылық сипаты арқылы басқа ментальды құрылымдардан ерекшеленеді.

Құндылық мәдени концептті анықтаушы құрал болып табылады. Кез-келген сөз мәдени концепт бола алмайды. Тек әлеуметтік маңызы бар, өз бойында құндылықты сипаты бар сөздер мәдени концепт бола алады. Құндылық сипаты концептты басқа фрейм, сценарий, ұғымдық категория сияқты басқа ментальды бірліктерден айырады. Бұл құрушы фактор лингвомәдени жағынан мәдени келісілген болғандықтан негізгі болып табылады. Оны бұл концептке қатысты пікірлерді талдау арқылы анықтауға болады.

Бұл пікірлер мақал-мәтел, афоризмдер, сөздің тура және ауыспалы мағыналарында, осы концептті қолданған мәтіндер, белгілі бір жағдайға өз қатынасын білдіруші информанттардың реакцияларында көрсетіледі. Құндылықты түсіну В.И. Карасиктің айтуынша құндылық және бағалаудың арасындағы ерекшеліктерді ескермейді. Бағалау компоненті концепттың лингво мәдениеттегі орнына сәйкес анықталып, бұл концепттың тілдік санадағы кірігуін қамтамасыз етеді. Осылайша құндылықтар адамзаттар, сапа мен оқиғаларды сипаттайтын артықшылықтарды бағалау негізінде жатыр.

Концепттың орталығы-құндылықта деген көзқарас бар, себебі концепт мәдениетті зерттеуде қолданылады ал мәдениеттің негізінде құндылықты принцип жатыр [3, 42-б].

Концепттың мазмұндық жағын сипаттауда оның құрылымын талдау да маңызды мәселе болып табылады. Әрбір концепттың құрылымы оның түрі мен зерттеу мақсатына қарай әр түрлі бейнеленеді. Концепттың көп өлшемділігі шынайы әлемнің құрылымымен байланысты және әр түрлі дәуірдегі мәдени өмірдің нәтижесін көрсетеді.

З.Д. Попова және И.А. Стернинге сәйкес концепт құрылымдала алмайды. Концепттың құрылымы жоқ деген пікір концепттердің деңгейіне емес, тілдің семантикалық кеңістігіне апарған жөн.

Біз концепт құрылымын «қабатты» құрылым және әр түрлі дәуірдің мәдени өмірін сипаттаушы қабат деген Ю.С. Степановтың анықтамасын ұстанамыз. Ол өз құрамына:

1. мәдениеттің әрбір иесіне белгілі негізгі «өзекті» сипаты;
2. өзектілігін жоғалтқан және тарихиға айналған «пассивті» сипат;
3. күнделікті өмірде көрінбейтін алайда сыртқы, ауызша формада көрінетін этимологиялық сипат немесе «ішкі форма» кіргізеді [4, 44-б].

Мәдени концепттердің релеванты сипаттарын бекітудің тиімді тәсілі оларды басқа концепттермен салыстыру арқылы жасауға болады. Сол себепті біз В.Г. Кузнецов көрсеткен операциялық концепттермен салыстырамыз. Операциялық концепттер деп «басқару» және «реттеу» концепттерін айтамыз.

Операциялық концепт-ментальды құрылым және бірнеше сипаттарға ие. Операциялық концепттер абстрактылық, субъективтілік деңгейі бар. Операциялық концепт пен мәдени концепттың арасындағы ерекшелік концепт пен ұғым арасындағы байланыста көрніс табады. Операциялық концепттер мамандардың санасында ұғымдармен жақындасады.

Мәдени концепттерге жету үшін сөздіктер талдауы мен фразеологиялық номинациялар арқылы жүргізіледі. Ал операциялық концепттерге талдау жүргізу анықтамалық әдебитеттер және информанттарға сауалнама жасау арқылы жүргізіледі.

Концепттердің динамикасы, соның ішінде операциялық концепттерде әр түрлі мемлекеттер экономикасының дамуы, интернеттің дамуы арқылы жүргізіледі. Бұл тенденция мәдени концепттер үшін қолданылмайды. Олар салт-дәстүрге құрылған белгілі бір мәдениеттің бөлшегі және өз тамырымен тарихқа кеткен.

Мәдени концепттер диахрониялық жағынан өзгермелі ал синхрониялық жағынан «статикалық» болып табылады. Осылайша мәдени концептты операциялық концептпен салғастыру мәдени концепттың қасиеттерін танудың тиімді тәсілі болып табылады.

Концепт қазіргі таңда көптеген зерттеулердің арқауына айналып отыр. Оған берілген анықтамалардың саны шексіз, сонымен қатар оны классификациялаудың да әр түрлі нұсқалары бар. Біз өз зерттеу жұмысымызда осы классификацияларды бір топқа жинақтап мынандай қорытындыға келдік.

Концепттердің классификациясы:

1) ұйымдастырылу қағидасы бойынша: қарапайым (бір сөзбен көрсетілген) және күрделі (сөз тіркестері мен сөйлемдерде көрсетілген);

2) құрылымы бойынша: жиектемелі концепт (оның негізгі белгісі-концепттің мазмұны) толық ядросы бар концепттер қасиеттерінің барлық құрамында мәдени-мағыналы);

3) стандартталған қасиеті бойынша: дара, топтық, жалпыұлттық концепттер;

4) мазмұны бойынша: көрініс, сұлба, гиперонимдар, фреймдар, скрипт/сценарилер, гештальттар, инсайты, калейдоскопиялық концепттер.

5) мазмұндылық деңгейі бойынша: бірдеңгейлі концепт (бір базалық қабат), көпдеңгейлі концепт (когнитивті қабаттары көп), сегментті концепт (бірнеше сегменттермен қоршалған базалық қабат);

6) дискурс түрі бойынша: танымдық концепт және көркемдік концепт [4, 129-б].

Концепттердің барлық түрлерінің жиынтығы – концепт кеңістігін құрайды. Индивидтің сөздік қоры концепттерінің жиынтығы концепт кеңістігін құрайды. Онда сыртқы әлемнің әртүрлі белгілерін байытатын әр түрлі концепттер орналасқан.

Құрылымдық талдауда көрсетілгендей концепттің қабаттары болады, ол қабаттардағы шешімдер әр түрлі дәуірдегі мәдени өмірдің тұнбасы болып табылады.

Концептті күрделі құрылым ретінде қарастыра отырып ғалымдар-лингвистер бір ойға тоқтады: ол концепттің құрылымында ұғымдық, бейнелік және құндылық компоненттер бар деген пікір болып табылады. Сондай-ақ бағалау компоненті, адамның белгілі бір нысанға деген қатынасын көрсетеді.

М.В. Пименова концепттік жүйені құрайтын концепттердің үшқабатты классификациясын ұсынды. Ол мынадай топтардан тұрады.

I. Базалық концепттер – бұл топқа тілдің негізін құрайтын концепттерді енгізуге болады, олар өз кезегінде әлемнің бейнесін құрайды. Олар:

- 1) ғарыштық концепттер;

2) әлеуметтік концепттер;

3) психикалық (рухани) концепттер.

II. Дескрипторлық концепттер негізгі концепттерді анықтайды. Олар:

1) дименсионалды концепттер өлшем бірліктерді білдіреді (көлем, мөлшер, биіктік, салмақ);

2) квалитативті концепттер сапаны білдіреді (ыстық-суық, қатты-жұмсақ);

3) квантитативті концепттер санды білдіреді.

III. Релятивті концепттер қарым-қатынасты жүзеге асырушы. Олар:

1) бағалау концепттері (жақсы-жаман, дұрыс-бұрыс);

2) позициялық концепттер (алды-арты, жоғары-төмен);

3) приватив концепттер (қосу-өшіру, алу-беру) [6, 81-б].

Концепттерді классификациялаумен қатар олардың зерттеудің тәсілдері де кездеседі. Жалпыға белгілі концептты зерттеудің үш тәсілі қолданылады:

а) психолингвистикалық;

б) лингвокогнитивті;

в) лингвомәдени;

Мысалы,

а) Психолингвистикалық тәсілдің негізінде концепт – «индивидтың танымдық және коммуника- тивтік қызметінде қызмет етуші динамикалық сипаттағы базалық перцептивті-когнитивті құрылым. Ол адамның психикалық өмірінің заңдылықтарына бағынышты және сол себепті лингвистикалық теорияға сәйкес ғылыми сипаты жағынан ұғым және мағынадан ерекшеленеді» [7, 39-б].

б) Лингвокогнитивті бағыттың өкілдері (Е.С. Кубрякова, Н.Н. Болдырев, А.П. Бабушкин, З.Д. Попова, И.А. Стернин) концептті-адам санасында қалыптасатын жаһандық ойлау бірлігі, идеалды болмыс деген анықтама береді. Концепт лингвокогнитивті құбылыс ретінде - біздің санамыздың ментальды және психикалық ресурстарының бірлігі және адамның білімі мен тәжірбиесінің ақпараттық құрылымы; ментальды сөз қоры, мидағы тілдің концептуалды жүйесі, адамның психикасында көрініс табатын барлық әлем бейнесінің оперативті мазмұнды бірлігі.

Лингвомәдени тәсіл ұлттың тәжірбиесі, оның әлемді тануы және сезінуі сақталған тілдің кумулятивті қызметіне сүйенеді. Соған орай мәдени концепттер мәдениеттің базалық бірліктері, кон- центраттары ретінде қабылданады. Лингвомәдени тәсіл концептті «тіл-сана-мәдениет» аясында қарастырады.

XX ғасырдың басында орыс тіл білімі мен орыс философиясында осы бағытта ортақ зерттеулер жүргізілді. XX жылдары концепт жөнінде Л.В. Щерба және С.А. Аскольдов пікір айтқан.

В.И. Карасиктың айтуынша лингвокогнитивті және лингвомәдени тәсілдердің индивидке қарым- қатынасы арқылы ерекшеленеді. «Лингвокогнитивті концепт-жеке санадан мәдениетке бағытталу, ал лингвомәдени концепт-мәдениеттен жеке санаға бағытталу».

Бұл мақала концепт терминінің мәнін ашу ғана емес оның типологиялық ерекшеліктерін анықтауға арналған. Лингвомәдени концептке берілген анықтамаларды жинастыра келе біз мынандай қорытындыға келдік:

1) концепт болмыстың белгілі бір фрагменті жөнінде ұжымдық субъектінің білімін жинақ- таған ментальды, мағыналы құрылымы;

2) белгілі бір лингвомәдени қауымдастықтың ұжымдық санасында өмір сүретін әлем бейнесінің бір бөлігі;

3) концепт көпөлшемді құрылым, мағыналардың жиынтығы;

Сондықтан да концептті тек көп құрылымды бөлшек ретінде қарастырып оның типологиясын зерттеудің маңызды екенін алға тартамыз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Вежбицкая А. Язык и культура. Познание/А.Вежбицкая. - М.:Русские словари, 1996.- 416 с.
2. Воробьев В.В. Лингвокультурология. - М.: РУДН, 2008.-336с.
3. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика. Мп.: ТетраСистеме, 2005.-256с.
4. Степанов Ю.С. Концепт. Тонкая пленка цивилизации. -М.: Языки славянской культуры, 2007.-248 с.
5. Стернин И.А., Быкова Г.В. Концепты и лакуны // Языковое сознание: формирование и функционирование. М., 2000. С. 55-67.
6. Пименова М.В. Язык. Текст. Дискурс: Научный альманах Ставропольского отделения РАЛК / Под ред. проф. Г.Н. Манаенко. Выпуск 5. Ставрополь: Изд-во ПГЛУ, 2007.-312 с.
7. Залевская А.А. Слово в лексиконе человека: Психолингвистическое исследование. - Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1990. - 208 с.

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕР МЕН АУДАРМАШЫЛАРДЫ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ

ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ В ИНОЯЗЫЧНОМ ОБРАЗОВАНИИ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ПЕРЕВОДЧИКОВ

А.У. Байшымырова

2 курс докторантуры 6D011900 Иностранный язык: Два иностранных языка.
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: информационно-коммуникационные ресурсы (ИКР), иноязычное образование, высшее образование, перевод и переводоведение.

Образование и наука являются основными факторами экономики. Во Всемирной декларации о высшем образовании для XXI века подчеркивается, что без соответствующего высшего образования и современных научно-исследовательских учреждений, с квалифицированными и образованными людьми, ни одна страна не в состоянии обеспечить реального устойчивого экономического развития. Образование и наука как социальные отрасли базируются на развитии научно-технического потенциала, которое должно рассматриваться не в качестве сопровождающего фактора, а как один из секторов экономики, обладающий теми же особенностями, правилами и регулируемые методами. Надо признать, что Казахстан шагнул на ступень индустриально-инновационного развития. По мнению казахстанских ученых, данный этап характеризуется перепрограммированием научной системы в соответствии с современными экономическими требованиями, следовательно, развитие науки, регулируемой соответствующими нормативными показателями, структурной, организационной, кадровой, инфраструктурной и финансовой обеспеченностью, должна привести к коренным изменениям. В современный век интеграционных процессов глобализации, регионализации, а также высокотехнологического развития вопросы и проблемы развития молодого поколения наиболее актуальны в системе образования. Как отмечает 1 президент Казахстана Н.А. Назарбаев в ежегодных стратегических программах отмечает что реализация всех целей и задач стратегического плана, а также огромная ответственность за будущее страны лежат на плечах молодого поколения. Практически стратегическое развитие республики получило свою реализацию в Послании 1 Президент Казахстана Н.А. Назарбаева «Стратегия «Казахстан-2050» : новый политический курс состоявшегося государства». Данная стратегия определила инновационную Концепцию долгосрочного развития национальной экономики, тактику достижения стоящих перед страной стратегических целей и задач. В совокупности данная стратегия обозначила главный тренд развития казахстанского общества в условиях нового вызова – третьей индустриальной революции.

В Стратегии 1Президента нашей страны особо подчеркнули вопросы образования: «Знания и профессиональные навыки - ключевые ориентиры современной системы образования. Казахстанцы должны стать высокообразованной нацией мира, иначе мы не достигнем задач, которые ставим» [1]. Также поставил задачу перед системой высшего образования – совершенствование учебных программ и необходимость активного развития научно-исследовательской деятельности вузов.

Н.А. Назарбаев подчеркнул, что знания и профессиональные навыки – ключевые ориентиры современной системы образования, подготовки и переподготовки кадров, нам в ближайшем будущем следует выстроить максимально прагматическую стратегию трансферта необходимых для страны технологий. Казахстан уже на пути реализации поставленных стратегических задач, а это значит, что страна готова дать нашей молодежи лучшее образование и достойный труд

В свете глубоких онтологических трансформаций, интеграции отечественной образовательной системы в мировое образовательное пространство, выдвижения качественно новых требований к содержанию образовательно-воспитательного процесса, конечным результатам обучения в вузе, очевидной становится необходимость повышения эффективности образовательной системы, внедрения новых инновационных технологий, направленных на формирование ключевых академических, социальных и профессиональных компетенций студента. В последние годы в качестве таких средств обучения все чаще рассматриваются информационно-коммуникационные ресурсы (ИКР).

В отечественной литературе вопросы применения современных ИКТ в практике обучения иностранным языкам рассматривались в работах В. Г. Апалькова (2008), Я. А. Дорониной (2013), М. Н. Евстигнеева (2014), И. А. Евстигнеевой (2013 а, 2013 б) и др.

Под современными ИКТ в научной литературе могут пониматься «совокупность методов, процессов и программно-технических средств, интегрированных с целью сбора, обработки, хранения, распространения, отображения и использования информации» «различные способы производства, получения, хранения, обработки и передачи информации посредством технических, компьютерных средств и Интернет-технологий». Иначе говоря, информационно-коммуникационные ресурсы представляют собой качественно новые в историческом плане средства обучения, включающие программно-аппаратные устройства и средства, функционирующие на базе компьютерной техники, системы информационного обмена, продуцирования и передачи информации.

В последние годы в связи с развитием уровня материальной культуры, ИКТ стали неотъемлемой составляющей нашей повседневной жизни, давно вошли в сферу общего и высшего образования. Современные студенты активно пользуются информационными технологиями, более того, зачастую опережают в этом отношении своих педагогов, что обуславливает целесообразность применения ИКТ в образовательно-воспитательном процессе вуза. Более того, использование новых информационных технологий выступает одним из актуальных требований к уровню подготовки будущих переводчиков, в соответствии с положениями которого профессиональный переводчик должен обладать «способностью работать с различными источниками информации, информационными ресурсами и технологиями, осуществлять поиск, хранение, обработку и анализ информации из разных источников и баз данных, представлять её в требуемом формате с использованием информационных, компьютерных и сетевых технологий. Другими словами, умения и навыки работы с современными ИКТ, оперирования информационными потоками, критического осмысления информационных данных выступают неотъемлемой составляющей профессиональной компетентности переводчика.

В качестве основных преимуществ использования ИКТ в системе высшего образования можно назвать следующие[2]:

- высокая мотивация в процессах познания, развитие самостоятельности в процессе обучения;
- моделирование информационно-образовательной среды, условия которой максимально приближены к реальным;
- высокая наглядность представления дидактических материалов;
- оптимизация реализации принципов индивидуализации обучения, реализации дифференцированного подхода за счет выбора оптимального темпа и сложности усвоения материала;
- высокая степень интерактивности, направленная на раскрытие потенциала, креативных способностей обучающихся;
- формирование навыков адекватной саморефлексии;
- оптимизация, повышение объективности контроля усвоения знаний, умений и навыков.

Другими словами, внедрение современных информационно-коммуникационных ресурсов в практику подготовки будущих переводчиков позволяет повысить эффективность формирования не только знаний и навыков иностранного языка, но и оптимизировать личностное развитие, сделать процесс обучения более увлекательным, интерактивным, обеспечивающим возможности реализации индивидуального, дифференцированного, метапредметного, компетентностного подходов.

Несмотря на осознание высокой актуальности использования ИКТ в подготовке будущих переводчиков, на то, что большинство студентов проводит большую часть своего свободного времени в сети, большинство педагогов и студентов не владеют информацией о том, какие ресурсы могут предоставить им качественные, достоверные, интересные материалы по иностранному языку, соответственно, перед педагогом стоит задача выявления, изучения и анализа современных ИКТ с целью последующего представления студентам для организации работы в аудитории или самостоятельной, внеаудиторной деятельности.

Следом за М. А. Бондаренко следует добавить, что делать список ресурсов излишне перегруженным не стоит, поскольку информационно-коммуникационные ресурсы – «это сложная гипертекстовая система, нередко такая объемная, что даже активное использование того или иного источника оставляет невостребованными многие из содержащихся в его структуре компоненты» [3].

На основании анализа существующих сегодня ресурсов, из представленного многообразия в качестве ресурсов, максимально полно отвечающих целям развития профессиональных компетенций будущих переводчиков, можно привести следующие (Таблица 1):

Таблица 1.

Список информационно-коммуникационные ресурсы для обучения будущих переводчиков

Название электронного ресурса	Адрес доступа
LearnEnglishBritishCouncil	http://learnenglish.britishcouncil.org/reading
BBC LearningEnglish	http://www.bbc.co.uk/learningenglish
Busuu	https://www.busuu.com/en/a/a/learn-english-online
ListEnglish	https://list-english.ru

Learn English British Council

Указанный информационно-коммуникационный ресурс разработан Британским Советом, направлен на популяризацию английского языка в мире. Ресурс содержит огромное количество медиаконтента, позволяет организовать работу по развитию всех видов речевой деятельности: говорения, чтения, аудирования, письма, что позволяет эффективно использовать ресурс как для организации образовательно-воспитательного процесса в аудитории, так и для саморазвития студентов.

Тематика материалов характеризуется высокой вариативностью, позволяет обучающимся ознакомиться с историей, современной ролью Великобритании в мире, ее традициями, культурой, особенностями политической и образовательной системы и пр. Кроме того, представленные аутентичные материалы позволяют ознакомиться с речевыми образцами, особенностями реализации коммуникативных поведенческих стратегий, принятых в англоязычной лингвокультуре.

Важно добавить, что материалы ресурса структурированы в соответствии с общеевропейской системой уровней владения неродным языком (от уровня А1 до уровня профессионального владения С1) [4].

Дополнительным преимуществом ИКР выступает наличие множества подкастов, аутентичных видео- и аудиоматериалов, а также материалов, позволяющих подготовить студентов к экзаменам.

BBC Learning English

Указанный ресурс несколько отличается от проанализированного выше. Материалы ИКР структурированы в рамках следующих разделов (BBC LearningEnglish) :

1. **The Experiment** – в данном разделе представлены дидактические материалы, которые позволяют обучающимся ознакомиться с отдельными устойчивыми синтаксическими конструкциями, фразеологическими единицами, речевыми образцами, а также особенностями их употребления в речи. В свою очередь, выбор дидактических материалов может существенно варьироваться в зависимости от уровня владения английским языком (от А1 до С2);

2. Englishat University – дидактические материалы, соответствующие пороговому уровню владения иностранным языком (B1 – B2). Материалы представлены в виде мультисериала, что позволяет повысить интерактивность образовательно-воспитательного процесса, его наглядность, сделать процесс обучения более занимательным и запоминающимся, что, в свою очередь, позволит повысить мотивацию студентов к овладению системой иностранного языка, их самостоятельность в процессе саморазвития, самосовершенствования.

3. Dramas – указанный раздел содержит литературные произведения английского языка, предназначенные для достижения овладения системой иностранного языка на профессиональном уровне (C1).

Дополнительно отдельными разделами представлены Grammar, Vocabulary, Pronunciation, что позволяет педагогу организовать целенаправленную работу по развитию грамматических навыков обучающихся, овладению лексической системой или правильными навыками фонетического оформления высказываний.

Дополнительно следует отметить, что материалы портала могут использоваться как студентами, так и педагогами, более того, для последних на ресурсе представлен раздел «Комната учителя», в котором собраны статьи и материалы, направленные на повышение уровня профессиональной компетентности педагога, советы, методические рекомендации, направленные на повышение качества проведения контрольных процедур, развитие лексических навыков обучающихся, оптимизацию образовательно-воспитательного процесса в целом.

Busuu

Указанный ИКР, по сути, представляет собой сетевое профессиональное сообщество, социальную сеть, объединяющую сегодня более 90 миллионов людей всего мира. Процесс обучения строится на технологиях сотрудничества, освоение системой иностранного языка в процессе установления коммуникативного взаимодействия с носителями языка.

ИКР позволяет варьировать тематику лексического материала в зависимости от собственных предпочтений, что позволяет успешно использовать материалы ресурса для саморазвития.

Портал представляет пользователям огромный выбор аутентичных материалов, включая популярные песни, ТВ шоу, фильмы и пр., которые могут быть использованы педагогом в процессе проведения занятия. Указанные материалы, как правило, вызывают интерес у студентов, отвечают их возрастным и индивидуальным потребностям, что позволяет повысить мотивацию к овладению системой иностранного языка. В качестве дополнительных преимуществ ИКР следует отметить, что ресурс предоставляет возможности овладения несколькими иностранными языками, что позволяет рассматривать его в качестве эффективного инструмента саморазвития, самосовершенствования профессионализма будущего переводчика.

Важно отметить, что в отличие от проанализированных выше ИКР, Busuu меньше адаптирован для организации аудиторной работы, однако, идеально подходит для самостоятельной поисковой, образовательной деятельности студентов, для подготовки групповых проектов, докладов, сообщений и др., что позволяет использовать его в качестве инструмента организации внеаудиторной деятельности обучающихся.

List English

Указанный ИКР содержит многочисленные информационные материалы, которые будут полезны как для обучающихся, так и для педагога. В частности, на ресурсе представлены современные учебные пособия, научные публикации, которые могут быть использованы при изучении отдельных профессионально значимых для будущих переводчиков тем, формировании лексической системы иностранного языка, развитии грамматических навыков и пр. В отличие от иных ресурсов, ListEnglish не предлагает собственной методики обучения, разработанной системы уроков, однако, ресурс может стать неоценимым источником дополнительных материалов, которые, в свою очередь, могут быть использованы в процессе самостоятельной работы студентов, подготовки индивидуальных или Таким групповых докладов, сообщений, выполнения отдельных заданий и пр.

Заключение

Таким образом, на основании проведенного анализа можно сделать вывод, что современные информационно-коммуникационные ресурсы могут стать эффективным инструментом иноязычного обучения будущих переводчиков. Сущность и содержания материалов, методов, методик работы проанализированных ресурсов значительно отличается, каждый из них имеет свои особенности, что позволяет использовать их для организации различных форм работы обучающихся (Таблица 2) :

Таблица 2.

Особенности современных ИКР и формы работы с ними

Название	Особенности	Формы работы
Learn English British Council	Материал структурирован таким образом, чтобы обеспечить развитие всех видов речевой деятельности: чтение, письмо, аудирование, говорение. Представленные материалы направлены на овладение системой иностранного языка от уровня А1 до С1. Представлены многочисленные аутентичные материалы, подкасты и пр.	Содержание ресурса позволяет организовать как самостоятельную, как и аудиторную работу.
BBC Learning English	Материал структурирован в соответствии с европейской системой уровней овладения иностранным языком, ресурс содержит многочисленные аутентичные материалы	Содержание ИКР позволяет организовывать как аудиторную, так и самостоятельную работу обучающихся.
Busuu	Овладение системой иностранного языка осуществляется в сотрудничестве, в процессе непосредственной коммуникации с носителями языка	Указанный ресурс может стать эффективным инструментом организации самостоятельной деятельности студентов, развития профессиональной компетентности непосредственно в процессе коммуникации
List English	Ресурс содержит многочисленные	Содержание указанного ИКР позволяет

	дидактические материалы, которые могут быть полезны как для студентов, так и для педагога.	педагогу организовать самостоятельную работу студентов по подготовке докладов, презентаций, реализации проектной деятельности.
--	--	--

Как отражает проведённый анализ, сущность и содержание современных ИКР существенно отличаются, что позволяет организовать различные формы работы студентов, использовать ресурсы в качестве инструментов формирования профессиональной компетентности будущих переводчиков, сделать процесс более увлекательным, разнообразным, вариативным, учитывающим индивидуальные особенности студентов. В результате работы с ИКР вырабатывается исследовательская культура обучающихся, формируются навыки критического осмысления информационных материалов, анализа и отбора информационных ресурсов по признакам авторитетности, достоверности, актуальности и научности, формируется рефлексивный, сознательный подход к собственной речевой практике, что обуславливает необходимость внедрения работы с ИКР в практику обучения будущих переводчиков.

Список использованной литературы:

1. Назарбаев Н.А. «Казахстанский путь-2050: единая цель, удиные интересы. Единое будущее». Казахстанская правда-14.01.2014.
2. Евстигнеева, И. А. (2013) Методика развития дискурсивных умений студентов на основе современных информационных и коммуникационных технологий (английский язык, языковой вуз). Дисс. канд. пед. наук. Тамбов.
3. Бондаренко, М. А. (2013) Информационно-коммуникативные ресурсы в формировании речевой культуры учащихся. Русский язык в школе: научно-методический журнал, 9, 15-21.
4. Снегова, О. В. (2013) Основные характеристики уровней владения языком студентов технических специальностей. Вестник НГТУ им. Р.Е. Алексеева. Серия «Управление в социальных системах. Коммуникативные технологии», 2, 67 – 79.
5. Доронина, Я. А. (2013) Роль информационно-коммуникативных технологий в организации научно-исследовательской работы обучающихся в вузе. Инновации и современные технологии в системе образования. Материалы III международной научно-практической конференции 20–21 февраля 2013 года. Прага, 292- 295.
6. Евстигнеев, М.Н. (2014) Компетентность преподавателя иностранного языка в области использования информационно-коммуникационных технологий. Язык и культура, 1 (25), 160 – 167
7. Евстигнеева, И. А. (2013) Формирование дискурсивной компетенции студентов языковых вузов на основе современных Интернет-технологий. Язык и культура, 1 (21), 74 – 82
8. Апальков, В.Г.(2008) Методика формирования межкультурной компетенции средствами электронно-почтовой группы (английский язык, профильный уровень) : Дис... канд. пед. наук. Тамбов.
9. Чудинова, А. И. (2011) Активные методы обучения иностранному языку в вузе. Современные проблемы гуманитарных и естественных наук, Том II, 164–168.
10. BBC Learning English Retrieved from <https://list-english.ruhttp://www.bbc.co.uk/learningenglish/english/features/drama>
11. Busuu Retrieved from <https://www.busuu.com/en/a/a/learn-english-online>
12. Learn English British Council Retrieved from <http://learnenglish.britishcouncil.org/reading>
13. List English Retrieved from <https://list-english.ru>
14. Livemocha Retrieved from <https://www.livemocha.co/languages/>

КОММУНИКАТИВНОСТЬ - НАПРАВЛЕНИЕ МЕТОДИКИ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ОСНОВУ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ И СПЕЦИАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ

Г.К. Беккожанова, Р.А. Шаханова
к.ф.н., и.о. доцент КазНУ имени аль-Фараби
д.ф.н., профессор КазНПУ имени Абая
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: коммуникативность, иноязычное образование, коммуникативная компетенция, специальная компетенция, ситуативность, профессиональная компетенция

В системе иноязычного образования инициаторами изучения коммуникации стали преподаватели иностранных языков, которые первыми осознали, что для эффективного общения с представителями других культур недостаточно одного владения иностранным языком. Практика общения с иностранцами доказала, что даже глубокие знания иностранного языка не исключают непонимания и конфликтов с носителями этого языка.

Анализ исследований в области социальной психологии и педагогики показал, что большинство ученых (Б.Г.Ананьев, Г.М.Андреева, Н.В.Бордовская, А.А.Реан, А.А.Леонтьев, Л.М.Митина, Н.И.Щевандрин) [89, 90, 91, 92, 93, 94] рассматривает коммуникативность в связи с характеристикой взаимодействия людей; как личностное качество и поведение, проявляющееся в отношении с людьми; в связи со способностями в общении; знаниями и умениями.

Особенность коммуникативности как качества личности преподавателя составляет его теоретическую подготовку в области межличностного познания, межличностных отношений; законов логики и аргументации; профессионального, в том числе речевого, этикета; коммуникативных технологий.

Но коммуникативность как направление сформировалась давно и продолжала расти в недрах других систем обучения, причем ее появление обусловлено не чем иным, как объективной необходимостью. Эта необходимость возникла вследствие выдвижения в качестве цели обучения – развитие умения общаться на родном и иностранном языках с помощью технических средств, поскольку со временем все отчетливее и резче стало ощущаться несоответствие между традиционно используемыми методами обучения и новой целью.

Если мы хотим научить человека общаться на каком-либо языке с помощью каких-либо средств, то учить этому нужно в условиях общения. Это значит, что педагогическое обучение должно быть организовано так, чтобы по основным своим качествам, чертам оно было подобно процессу общения. Это одно из условий коммуникативного обучения. В.И.Пассов под коммуникативностью понимает функциональное использование знаний, правил-инструкций, которые сообщаются обучающемуся при выполнении упражнений не в полном объеме и не сразу, а только в таких количествах и в тех местах автоматизации, которые бы обеспечивали профилактику ошибок и овладение материалом [1, 86].

Краткий психологический словарь дает следующее определение коммуникативности: это такая организация и направленность занятий по языку, при которой цель обучения связана с обеспечением максимального приближения процесса обучения к реальному процессу общения на изучаемом языке во всех или нескольких видах речевой деятельности и разных сферах общения (бытовой, учебной, профессиональной, социально-культурной) [2,87]. Коммуникативность – центральная установка в обучающей деятельности, при которой все учебные материалы и каждое учебное занятие должны быть направлены на выработку у обучающихся способности использовать полученные знания, навыки, умения в естественном общении через посредство иностранного языка.

Между возможными участниками общения всегда существуют определенные взаимоотношения. В определенный момент у одного из них появляется потребность вступить в контакт, потребность, связанная с той или иной стороной жизнедеятельности человека. Это может быть потребность в чем-то конкретном, тогда общение станет вспомогательной деятельностью, средством удовлетворения потребности. Взаимоотношения общающихся в любом случае являются предметом общения. Именно во взаимоотношениях реализуется потребность общающихся, в результате чего она становится мотивом их деятельности. Цель общения также связана с взаимоотношениями: она заключается в решении задач по их урегулированию, изменению. Результатом общения всегда являются измененные взаимоотношения. Средствами, с помощью которых достигается цель общения в устной форме, служат говорение и аудирование плюс паралингвистика (жесты, мимика) и праксемика (движение, позы).

Обучение общению можно организовать так, чтобы оно происходило в условиях общения, т.е. адекватных условиях. Этому и служит коммуникативность, которая проявляется, во-первых, в учете индивидуальности каждого обучающегося. Ведь любой человек отличается от другого и своими природными свойствами, и умением осуществлять учебную и речевую деятельность, и своими характеристиками как личности. Коммуникативное обучение предполагает учет всех этих характеристик студентов, ибо только таким путем могут быть созданы условия для общения: вызвана коммуникативная мотивация, обеспечена целенаправленность говорения, сформированы взаимоотношения и т.д.

Во-вторых, коммуникативность проявляется в речевой направленности процесса обучения, заключающаяся в том, что путь к практическому владению говорением как средством общения лежит через само практическое пользование языком.

В-третьих, коммуникативность выражается в функциональности обучения. Функциональность, прежде всего, определяет методику работы по усвоению лексической и грамматической сторон говорения. Хорошо известен факт, когда студенты, зная слова, умея образовывать ту или иную грамматическую форму, оказываются не в состоянии использовать все это в процессе общения. Причина кроется в стратегии обучения, согласно которой слова сначала заучиваются, а грамматическая форма «затренировывается» в отрыве от речевых функций, а затем организуется их использование в говорении. В результате слово или грамматическая форма не ассоциируются с речевой задачей. Коммуникативность означает также и функциональное использование знаний, правил-инструкций, которые сообщаются обучаемому при выполнении упражнений не в полном объеме и определенных количествах для дальнейшей автоматизации, которые бы обеспечивали профилактику ошибок и овладение материалом.

В-четвертых, коммуникативность предполагает ситуативность обучения. Сейчас уже все признают необходимость обучения на основе ситуаций; однако понимание их различно. Ситуативность – это соотнесенность любой фразы с взаимоотношениями общающихся, с контекстом их деятельности.

В-пятых, коммуникативность означает постоянную новизну процесса обучения, проявляющуюся в различных компонентах урока. Это прежде всего новизна речевых ситуаций и новизна используемого материала, новизна организации урока и разнообразие приемов работы. Новизна определяет стратегию обучения, согласно которой один и тот же материал никогда не предьявляется дважды в одних и тех же целях. Это постоянное комбинирование материала, которое в конечном счете исключает произвольное заучивание, наносящее огромный вред обучению общения, и обеспечивает продуктивность говорения.

Нельзя не согласиться с И.Л.Бим, что коммуникативность «не сводима только к установлению с помощью речи социальных контактов, к овладению туристским языком. Это приобщение личности к духовным ценностям других народов – через личное общение и через чтение» [3, 88].

Коммуникативность является важным компонентом большой группы профессионально значимых качеств молодого специалиста, необходимым для усиленного выполнения любой педагогической деятельности. Это общительность, эмоциональная экспрессия, развитая речь (правильное произношение, логичность, стройность изложения мыслей и т.п.), педагогический такт, способность «прочесть» душевное состояние обучающегося по выражению лица, мимике, жестам, позе, походке. Так как главной целью обучения иностранным языкам определено воспитание личности, способной и желающей вступать в межкультурную коммуникацию, целесообразно создание модели такой коммуникации в группе, при которой преподаватель выступает в роли представителя другой культуры, поэтому его речь должна быть максимально приближенной к естественной, эмоциональной речи на иностранном языке, ярко индивидуальной.

Для того чтобы эффективно организовать и провести учебный процесс, в ходе которого будут развиваться и совершенствоваться определенные коммуникативные навыки и умения, необходимо воспользоваться приведенными различными источниками для изучения коммуникации, коммуникативного поведения и коммуникативной компетенции, например это 1. публицистические источники: страноведческие очерки журналистов-международников, путевые очерки, заметки путешественников, воспоминания дипломатов, путевые заметки писателей, телевизионные передачи о разных странах; 2. художественная литература: анализ текстов художественной литературы. Фольклорные произведения, анализ кино и видеопленок; 3. специальная литература: страноведческие словари, энциклопедические словари, страноведческие и этнографические публикации, культурологические публикации, фольклористика, психологическая литература; 4. учебная литература: видеокурсы различных языков, национально ориентированные учебники и учебные пособия, переводные фразеологические словари, сборники пословиц и поговорок; 5. анализ языковых средств:

данные контрастивной лингвистики, паремиология; 6. результаты опросов: результаты опроса носителей коммуникативной культуры, результаты опроса лиц, контактировавших с описываемой коммуникативной культурой, результаты психолингвистических экспериментов, результаты включенного наблюдения.

Коммуникативная компетенция в учебной и методической литературе рассматривается как степень удовлетворительного овладения определенными нормами общения, поведения, как результат научения. Коммуникативная компетенция – это усвоение этно и социально-психологических эталонов, стандартов, стереотипов поведения; степень владения «техникой» общения. В так называемых коммуникативных методиках предусматривается наряду с овладением знаниями по языку практическое овладение техникой общения, правилами вежливости, нормами поведения и т.п.

Обучение языку, в частности иностранному, как средству общения предполагает знание языка как функциональной системы, т.е. системы языковых единиц в их «рабочем состоянии», в деятельности (по А.А.Леонтьеву), и знание принципов и механизмов формирования их значений в высказывании для выражения определенных смыслов. Это свидетельствует, в свою очередь, и о ведущей роли коммуникативно-ориентированных методов в общем процессе преподавания иностранных языков [4, 95].

Коммуникативное обучение иностранным языкам представляет собой преподавание, организованное на основе заданий коммуникативного характера. Коммуникативно-ориентированное обучение имеет целью научить иноязычной коммуникации, используя все необходимые для этого (не обязательно только коммуникативные) методы и приемы. В реальности обучение на основе только коммуникативных заданий практически не встречается, поэтому понятия «коммуникативное обучение» и «коммуникативно-ориентированное обучение» постепенно становятся синонимами.

Особенности коммуникативного подхода к обучению иностранным языкам наиболее четко выражаются в положениях, отражающих существенные закономерности учебной деятельности, служащих направлением для построения теории обучения, основанием для разработки соответствующего метода и ориентиром для должной организации обучающей деятельности. Такие положения приобретают статус принципов положения (И.Л.Бим) [3,95].

Принципы обучения могут быть концептуальными (вводимыми из теоретических рассуждений в рамках концепции) и рефлексивными, т.е. «возвращенными» после практической апробации и построенными на анализе реального опыта преподавателя. В работе рассматриваются другие, наиболее общие современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранным языкам с учетом как российской, так и зарубежной теории.

Коммуникативная компетенция формируется во всех видах речевой деятельности – слушании, говорении, чтении и письме, что обеспечивает их осуществление. Функция коммуникативной компетенции в видах речевой деятельности может быть представлена схематически (рисунок 1).

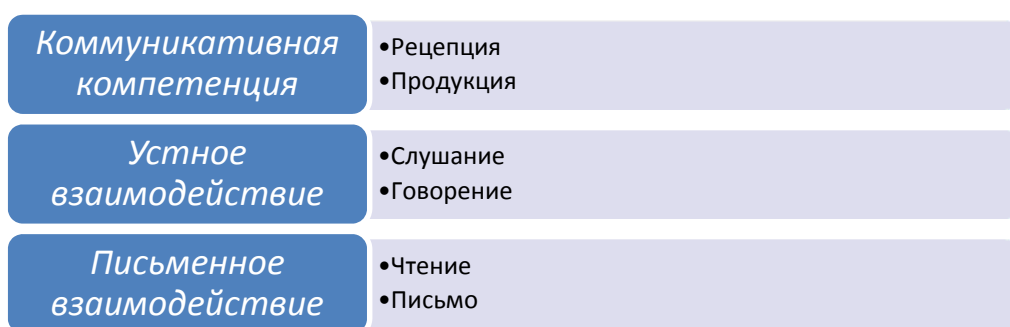

Рисунок 1 – Функция коммуникативной компетенции

Принцип коммуникативно-ориентированного обучения иностранным языкам возможен в условиях аутентичного процесса социализации обучающихся. В данном контексте понятие «аутентичный» предполагает не только использование на уроке «взятого из жизни» учебного материала, но и создание методически целесообразных условий естественного учебного общения. Для этого в учебных условиях обеспечивается «репетиция реального употребления языка» (H.G.Widdowson) [5,104].

По мнению Р.П.Мильруд, «социализация» обучающихся означает формирование социальной роли личности в условиях приобретения опыта социального взаимодействия и усвоения социальных

ценностей [6,105]. Процессы социализации представляют собой необходимую питательную среду для формирования иноязычной коммуникативной компетенции являются центральным звеном в «системе усвоения языка через социализацию». Данный принцип реализуется путем преодоления противоречия между обучением в «жизнеподобных» ситуациях и необходимыми другими упражнениями.

Как показывает анализ литературы, коммуникативная ориентированность является стержнем, пронизывающим весь процесс обучения, а осознанность структуры языковых и речевых действий, целей, способов их достижения и результатов учебной деятельности делают обучающегося субъектом учебного процесса. Учебный процесс, в свою очередь, должен требовать и другого содержания, и другой организации, и других приемов обучения. Главное же, что необходимо для внедрения коммуникативности, – это психологическая готовность преподавателя, его убежденность в необходимости коммуникативности, его вера в эффективность данного направления. В конечном счете все зависит от преподавателя, без его усилий и мастерства любой прекрасный метод останется лишь добрым пожеланием.

Анализ фонда научной и специальной литературы по проблеме исследования показывает, что наилучшим образом соответствует потребностям реальных процессов коммуникации в условиях постоянно меняющихся контекстов прототипический принцип формирования категорий, отражающий идею плавного, непрерывного перехода от категории к категории. Суть этого принципа состоит в том, что в основе формирования категорий лежит понятие относительного сходства, или подобия, когда все члены категорий оцениваются по отношению к их прототипу, т.е. по степени их обладания прототипическими свойствами.

Список использованных литератур

1. Пассов Е.И. и др. Учитель иностранного языка: Мастерство и личность / Пассов Е.И., Кузовлев В.П., Царькова В.Б. – М.: Просвещение, 1993. – 159 с.
2. Педагогика: словарь системы основных понятий. – М.: М.: Издательский центр ИЭТ, 2013. – 268 с.
3. Бим И.Л. Теория и практика обучения немецкому языку в средней школе.– М., 1988. – 40 с.
4. Леонтьев А.А. Культуры и языки народов России, стран СНГ и Балтии: Учебно-справочное пособие. – М.: Моск. псих.-соц. ин-т: Флинта, 1998. – 312 с.
5. WIDDOWSON H.G., Learning Purpose and Language Use -Article (PDF Available) *in* Ilha do Desterro 5(11) - April 2008
6. Мильруд, Р.П. Теоретические и практические проблемы обучения пониманию коммуникативного смысла иноязычного текста / Мильруд, Р.П. // Иностр. яз. в шк. - 2003. - №1.-С.12-18. - С. 2003

ФИЛОСОФИЯ МИФА И СОВРЕМЕННАЯ ЛИТЕРАТУРА (НА МАТЕРИАЛЕ СОВРЕМЕННОЙ КАЗАХСТАНСКОЙ ПРОЗЫ)

Э.Т. Жанысбекова

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: миф, неомиф, коллективное сознание, художественное произведение, символ, культура.

Введение. Являясь одним из центральных феноменов в истории искусства и литературы и древнейшим способом восприятия окружающей действительности и человеческой сущности, а также первичной моделью всякой идеологии и различных видов культуры – литературы, искусства, религии и философии, миф в течение многих столетий привлекал к себе внимание ученых.

В центре внимания оказывается миф как значимая антропологическая категория. Осмысление современной социокультурной ситуации всё чаще приводит к необходимости исследования феномена мифологического сознания, обуславливающего особенности мировоззрения и социального поведения человека. Стремление понять сущность мифологических представлений о мире, рассмотреть их влияние на развитие культурного универсума, раскрыть внутренние механизмы функционирования мифа в культуре главным образом связано с осмыслением бытия человека в мире культуры.

Таким образом, в силу целого ряда причин в философии, искусстве и литературе складывается

новый тип мифа, являющийся продуктом индивидуального, рефлексивного сознания, не только воспроизводящего черты архаического коллективного мифа. Развитие науки и техники показало, что мир не такой, каким представляли его прежде. В современном обществе возникла необходимость в создании новых мифов. Многообразие форм и способов взаимодействия мифа и литературы характеризует современный мировой литературный процесс, в котором феномен неомифологизма представлен особенно ярко. Миф в литературе понимается как категория формально-содержательная: как способ организации текста, одновременно явление семантики, подтверждение оригинального стиля самого автора. Мифы получают сюжетное оформление и трансформируются в сюжеты произведений литературы. Миф оказался необходимым условием культуры и художественного сознания XXI и XXII веков.

Современная литература очень богата условно-метафорическими формами. Условно-метафорические формы применялись в литературе издревле, так как миф – начало ее начал, являющийся вечным примером и сравнением для всего художественного творчества. Функция мифа в литературе в том что, он является инструментом структурирования, т.е. художественный прием. Прием, который позволяет систематизировать произведение. Как утверждает С.М. Телегин: «Миф используется в качестве «рамы», «матрицы», т.е. средства вмещения материала» [1, 5].

В казахской литературе мифологические тенденции четко стали проявляться на рубеже 60-70х годов XX века. В своих произведениях авторы А. Жаксылыков, А. Кемельбаева, Д. Накипов, О. Бокеев, А. Алтай и др. используют как новые формы повествования, так и новые художественные приемы описания действительности. Литературные произведения данного времени приобретает особое новое качество. Часто именно казахские писатели обращаются посредством фольклора к мифу, ведь фольклор развивается из мифологии и содержит мифологические элементы. В архаических социумах фольклор, как и мифология, носит коллективный характер, т.е. принадлежит сознанию всех членов определенного социума. Именно фольклор, являлся неотъемлемой частью мифологии в понимании казахского народа. Они нашли воплощение в литературных произведениях современных казахских писателей. Это во многом экспериментальная площадка для апробирования различных методов, стилей и жанров, их скрытой и явной диффузии. Соответственно, мифологические мотивы, т.е. условно-метафорические формы, в генезисе литературных сюжетов играют важную роль. Автор, возвращаясь к мифу, создает свое новое видение мира через призму мифа, его смыслы и структуру. Как отмечает Ч. Айтматов: «Миф – это фон. Однако на этом фоне, мы пытаемся проследить всю свою жизнь. Это опора, а не прием» [2, 44]. Конструируя мифологическую модель, авторы используют древние философские системы, чаще всего восточные и суфийские. Они выстраивают законченную систему мотивов и мифологем, указывающие на наличие некоторой версии вечности как оппозиции окружающему героям «крошечному миру», когда выстраивается традиционная мифологическая оппозиция: хаос – космос, белое – черное и т.д. На ее основе складывается ключевой образ неомифологической прозы – условная реальность, которая замещает реальный мир в сознании героев.

Миф в современной литературе

Автор, обращаясь к античной мифологии, переносит мифологическую структуру в ткань своего произведения, и таким образом создает неомиф уже в контексте своей культуры, отвечая на вопросы современного общества. Вот, что по этому поводу пишет К.Г. Юнг «тяга к вечным образам нормальна, для того они и существуют. Они должны привлекать, убеждать, очаровывать, потрясать. Они созданы из материала откровения и отображают первоначальный опыт божества. Они открывают человеку путь к пониманию божественного, и одновременно предохраняют от непосредственного с ним соприкосновения. Благодаря тысячелетним усилиям человеческого духа эти образы уложены во всеохватывающую систему мироупорядочивающих мыслей» [3, 102].

Адаптируясь в местной среде, казахи жили в гармонии с природой, понимая небо, землю, животное, растение и человека как единое целое. Именно для кочевника животное служило другом, спутником, пищей, одеждой. Почитание определенной местности и животного послужило образованию космогонических мифов, тотемизма, шаманизма и других ритуально-символических систем. Первопредком, тотемом тюрков была волчица. Согласно легенде, «оставшегося в живых девятилетнего мальчика выкормила волчица. Обитая на Алтае, она рождает от него сыновей. Вот как начинается род племени Ашина» [5, 96]. Антропологические мифы тюркских народов часто выступают центральным мифопоэтическим концептом, отраженным во многих последующих фольклорных образцах, а также в художественной литературе. Какие-то черты сходства у себя и какого-то животного (или растения) становились толчком для возникновения комплекса. Позднее это ментальное явление осмысливается как происхождение от этого тотема-первопредка. Тотемизм

является религией первобытного общества. Д.Е. Хайтун дает такое определение: «Тотемизм является религией возникающего рода и выражается в происхождении рода от предков, представленных в виде фантастических существ – полулюдей-полуживотных, полурастений или объектов неодушевленной природы или людей, животных и растений одновременно, обладающих способностью реинкарнации. Родовая группа носит имя, породы тотемного животного, вида растений или предмета неодушевленной природы и верит в родство с тотемным видом и в воплощении тотема в членов рода и обратно» [6, 59].

Казахские писатели, опираясь на фольклорные образы, как художественно-эстетическое отображение мира, тем самым апеллируют к священному знанию о мире и предмету веры – мифу, ведь фольклор развивается из мифологии и содержит мифологические элементы.

Казахская художественная литература последних лет более достоверно говорит о казахской мифо-фольклорной традиции, нежели чисто мифологической. В творчестве казахских писателей, пишущих на казахском языке, очевидны, во-первых, типологические генетические связи между фольклором и мифологией, и во-вторых, подняты вопросы национально-культурной идентичности.

Аскар Алтай – современный казахстанский писатель, который был удостоен высших литературных наград. Рассказ «Кентавр» в определенной степени является автобиографическим произведением, так как в этом романе, как и в других произведениях этого автора, действие разворачивается на фоне уникальной природы Алтая, где он родился и вырос. В одном из интервью он рассказывает, что в детстве часто ходил на охоту с отцом. В произведениях Алтая подробно описываются повадки обитающих на Алтае зверей и уникальные растения этого региона. Таким образом, «Кентавр» вместил в себя исамобытность жизни казахов, и общечеловеческие проблемы – прежде всего проблемы экологического толка.

В описании появления на свет мальчика-кентавра – получеловека-полуконя присутствуют, синтезируются элементы сказки, мифа и фантастической антропологии, которые тесно переплетаются с реалиями современности: «Похож ли он на чудовище или на змия, он наше дитя, рожденное нами!» – говоря так, ушли они прочь от людей и скрылись высоко в горах. Со временем так же как вырастает и крепнет все живое в природе, так и детеныш, с человеческим торсом и телом лошади быстро стал на ноги, да так быстро, как если бы он был жеребеночком. Как в сказке рос он не по дням, а по часам: рано заговорил и рано повзрослел... Отец прижимал его как родного сына, мать кормила его, ласково прижимая к сердцу, а брат поднимал его высоко и сажал на плечи. Жил он среди старых скал, в объятиях трех смертных и был скрыт от глаз людских. Но, рос он свободным и вольным» [7, 109]. Лошади особо почитаемы в казахской среде и по сей день, это важная составляющая духовного мира казахов, ядро души кочевника.» В бытовой жизни казахов среди четырех разновидностей домашних животных – Конь всегда ценился выше других и занимал свое особенное главное место» [8, 45]. Возможно, поэтому одним из основных мифологических образов в современной казахской прозе является образ кентавра.

Как и в известном романе американского писателя Дж. Апдайка «Кентавр», казахского писателя интересует ситуация связи и раздельности двух начал в герое, которая сама по себе создает эффект изначальной противоречивости и напряжения. Поэтому история ребенка-кентавра приобретает драматические оттенки. С другой стороны, современная идеология плюрализма и толерантности сталкивается в рассказе с идеологией традиционных сообществ, хранящих свои фундаментальные традиции и враждебно настроенных к любому проявлению инаковости, другости (мальчик в этом случае представляет собой такого Другого).

Мы можем проследить мифологический контекст, проанализировав произведение молодого казахстанского писателя Илья Одегова «Пуруша», получивший в 2011 году диплом IX Международного литературного Волошинского конкурса в номинации «Проза».

Если обратиться к энциклопедии, там говорится, что «*Пуруша* (др.-инд. *Púrusa*, букв. «человек») в древнеиндийской мифологии первочеловек, из которого возникли элементы космоса, вселенская душа. Для Пуруши характерны: многочисленность или многосоставность, он тысячеглаз, тысяченог, тысячеглав, большие размеры (он повсюду, со всех сторон покрывает землю, четверть его – все существа, три четверти – бессмертное на небе), власть над бессмертием, свойство «быть родителем своих родителей» (от Пуруши родилась Вирадх, а от нее - Пуруша). Он приносится в жертву богам путем расчленения на составные части, из которых возникают основные элементы социальной и космической организации: рот – брахманы – жрецы; руки – раджаньи или кшатрии – воины; бедра – вайшьи – земледельцы, ноги – шудры – низшее сословие; дух – луна, глаз – солнце, уста – Индра и Агни, дыхание – ветер, пуп – воздушное пространство, голова – небо, ноги – земля, ухо – стороны света и т.д. [9, 445].

Автор выносит в заглавие своего произведения данный мифоним, миф о древнеиндийском Божественном Творце Пуруше.

В современных произведениях И. Одегова «Пуруша» и Г.Г. Гарсия «Сто лет одиночества» масса мифологических параллелей и мотивов, сюжетных линий и мифоподобных ситуаций. Кроме того, Одегов использует древнеиндийскую мифологию, а Маркес соединяет в одном произведении мотивы латино-американского, библейского и античного фольклора, включает в произведения исторические предания и факты, и используемые им очень искусно. Здесь присутствует сочиненный, авторский миф, неомиф. Современные произведения уподобляются мифу по структуре, его внутренней логике, его правилам игры.

В «Алтайской балладе» [10] представлена связь человека и животного (медведя). Думается, что отражая казахскую ментальность, эти писатели, в первую очередь, подчеркнули ее тотемический характер.

Настойчивые поиски новых художественных содержательных форм приводят авторов к созданию «гибридных» произведений, гипертекстовым и метатекстовым структурам, соединению в одном тексте разножанровых и разностилевых элементов: роман-миф, роман-откровение, роман-баллада и др. В современном нелинейном (многоплановом) романном произведении переосмысленный классический миф и фольклорный образ нередко становятся концептуальной основой всего текста энергетической пружиной всего сюжета. Одним из таких произведений в казахской литературе новейшего времени является роман-миф Аскара Алтая «Алтай балладасы».

Созданные Бокеевым и Алтаем литературные авторские мифы, которые служат пружиной сюжета, основаны на национальном казахском фольклоре (имеются в виду казахские сказки «Аюдэу» [11, 89-101], «Аюбала» [12, 86-91] и т.п., в которых повествуется о союзе человека и животного), но налицо и отличия от традиционных, фольклорно-мифологических, интерпретаций союза человека и зверя.

Древний миф в «Алтайской балладе» теряет свою сакральность, здесь нет гармоничного союза человека и животного. А. Алтай иначе трактует древний миф, рождается авторский неомиф. Человек и животное в романе-мифе противопоставлены друг другу. Характерной чертой повествования является детализированное натуралистическое поведение животного, но представленное глазами человека. При этом медведь, помимо инстинктивно-физиологических особенностей, обладает интеллектуальными аналитическими способностями. Происходит психологизация образа зверя в ситуации, когда человек – девушка Булабике – становится навязчивой идеей медведя. Столкновение двух природных феноменов и двух начал (человеческого в животном и животного в человеке) приводит в конечном итоге к гибели главных героев романа – Булабике, Улара и Айкыныра.

Следует отметить, что все три главных персонажа романа-мифа являются природными обитателями биосферы Алтая. Для мифа важна природность, цикличность не только окружающей природы, но и природы человека. Произведение построено на мифо-реалистическом нарративе, этносоциальные условия, топонимика, растительный и животный мир, параллельно с волшебным миром органично переплетаются в тексте. Следовательно, создается впечатление максимального реализма.

Любое мифособытие – это прецедент, это необычный случай. В данном случае это «любовный треугольник», в котором третье лицо является зверем. Тотемическая кодовая система организует задействованные писателем традиционные мифологические оппозиции – женщина/мужчина, человек/животное, жизнь/смерть, зима-лето и другие [13, 220].

Как отмечают почти все исследователи мифологизма в литературе, это – повторы. Это лексические, то есть повторы слов, фраз, концовок, что является типичным для фольклорных форм литературы, в том числе и мифа, где повтор является одним из средств воздействия на читателя. То есть «рифмуя» текст для лучшего запоминания. Вот, что пишет по поводу повторов В.Е. Хализев: «Без повторов и их подобий («полуповторы», вариации, дополняющие и уточняющие напоминания об уже сказанном) словесное искусство непредставимо. Эта группа композиционных приемов служит выделению и акцентированию наиболее важных, особенно значимых моментов и звеньев предметно-речевой ткани произведения. Всякого рода возвраты к уже обозначенному выполняют в составе художественного целого роль, подобную той, что принадлежит курсиву и разрядке в напечатанном тексте» [14, 165]. Подлинно мифологичным повтор становится тогда, когда связан с категорией времени. Когда повторяя несколько раз событие смешивает прошлое, настоящее и будущее. Повторяемость, цикличность событий и ситуаций выводит их из конкретного исторического времени в «бездременный мир мифа» (Е.М.Мелетинский). Согласно Достоевскому: «Фантастическое должно до того соприкоснуться с реальностью, что Вы должны почти поверить ему» [15, 66].

Мифологизм современной литературы – это и активное использование ее моделей, структуры, схем, мотивов. Космогонические мифы присутствуют, например, у Г.Маркеса – селение Макондо, в

происхождении мира у И.Одегова. Вспомним цыгана Мелькиадеса у Г.Маркеса. Это своего рода герой-трикстер, демиург который привносит новейшие изобретения цивилизации в их деревню: подзорную трубу, уничтожающую расстояние, искусственный лед и т.д.

Вся история семьи Буэндия в романе «Сто лет одиночество» – это «вращающееся колесо» [16, 258]. С разной содержательной нагрузкой, весь сюжет возвращается к одному и тому же мифу.

В.П. Руднев пишет, что «чрезвычайно характерным является то, что в роли мифа, «подсвечивающего» сюжет, начинает выступать не только мифология в узком смысле, но и исторические предания, бытовая мифология... Текст пропитывается аллюзиями и реминисценциями. И здесь происходит самое главное: художественный текст XX в. сам начинает уподобляться мифу по своей структуре. Основными чертами этой структуры являются циклическое время, игра на стыке между иллюзией и реальностью, уподобление языка художественного текста мифологическому предъязыку с его «многозначительным косноязычием». Мифологические двойники, трикстеры-посредники, боги и героини заселяют мировую литературу – иногда под видом обыкновенных сельских жителей. Порой писатель придумывает свою оригинальную мифологию, обладающую чертами мифологии традиционной...» [17, 185].

Подводя итог вышесказанному, сделаем краткий вывод, что мифологические произведения, несомненно, вносят огромный вклад в популяризацию народных традиций, обычаев и наследия. Если говорить, что мифы – это в целом наука, применяемый в них язык помогает иметь представление о тогдешнем обществе и национальном самосознании. В мифологическое вовлекается все, что не подвластно рациональному восприятию: культура, история, космос, сама личность. Обращение к мифу подразумевало тесную связь между природой и человеком, прошлым и будущим, сознательным и бессознательным. Согласно утверждению Ф. Ницше «Без мифа всякая культура теряет свой здоровый творческий характер природной силы... Все силы фантазии и апполоновских грез только мифом спасаются от бесцельного блуждания» [18, 154].

Литература

1. Телегин С.М. Философия мифа. Введение в метод мифореставрации. – М.: Община, 1994. – 144 с.
2. Левченко В.Г. Чингиз Айтматов. М.: Сов. писатель, 1983. – 232 с.
3. Юнг К.Г. Архетип и символ. Пер. с нем. М.: Ренессанс, 1991. 299с.
4. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. – Москва. - Академический проект; Мир, 2012. – 331 с.
5. Гумилев Л. Көне түріктер. – Алматы: Білім, 1994. – 480 б.
6. Хайтун Д.Е. Тотемизм, его сущность и происхождение. Сталинабад, 1958.
7. Алтай А. Казино. Абсурд элем новелласы. – Алматы: Атамұра, 2008. – 368 бет.
8. Культ коня у казахов / А. Токтабай; Институт археологии им. А.Маргулана.– Алматы: КазИздат-КТ, 2004. – 124 с.
9. Мифы народов мира. Энциклопедия. Том 1. А-К./Гл.ред. С.А.Токарев. М., Советская энциклопедия, 1987.
10. Алтай А. Алтай новелласы: Роман-миф, повесть-притча, новелла. – Алматы: «Өлке» баспасы, 2001 – 292 бет.
11. Қазақ халық әдебиеті: Көп томдық / ҚазССР Ғылым академиясы М.О.Әуезов атындағы әдебиет және өнер ин-ты. – Алматы: Жазушы, 1986. – Ертегілер. / Жауапты шығарушы А. Айдашев 1989. – 304 бет, суретті. с. 89-101.
12. Қазақ ертегілері. - Алматы. Жазушы. Т.1: Қиял-мифтік ертегілер - 2000. - 272 бет. с.86-91.
13. Алтыбаева С.М., Жанысбекова Э. «Казахский роман-миф: семантика, структура, «нарративный каркас» «ҚР Ұлттық ғылым академиясының хабарлары. Қоғамдық және гуманитарлық ғаламдар сериясы 1(305). – 2016. –С. 217-222.
14. Хализев В.Е. Теория литературы. Учеб. 2-е изд. - М.: Высш. шк., 2000. – 398 с.
15. Достоевский Ф.М. Письма. М., Л.: Гос. Изд-во, 1928-1959. Т.4. 606 с.
16. Маркес Г. Избранное: Пер. с исп. М.: Прогресс, 1979. 588 с.
17. Руднев В.П. Словарь культуры XX века. – М.: Аграф, 1999. – 384 с.
18. Ницше Ф. Рождение трагедии из духа музыки // Соч.: в 2 т. – Литературные памятники / Составление, редакция изд., вступ. ст. и примеч. К.А. Свасьяна; пер. с нем. – М.: Мысль, 1990. Т.1. – 829 с.

БОЛАШАҚ АУДАРМАШЫЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Д.С. Исапова

п.ғ.к., ассоц.проф Халықаралық білім беру корпорациясы (ҚАУ кампусы)
Алматы, Қазақстан

Бүгінгі таңда жоғары оқу орындарының алдында бәсекеге қабілетті, білікті, білімді мамандарды даярлау талабы бірінші кезекте тұр. Мемлекеттік тілді білу, оны қызмет әрекетіне қарай қолдана білу құзыреті болашақ маманға қойылар талаптардың бірі болмақ.

Мемлекеттік тілдің әлеуметтік-қатысымдық қызметін кеңейту мен дамытуда, оның ғылымда, елдің өндіріс және ауыл шаруашылық салаларында, халықаралық байланыстарда қолдану аясының дами түсуі студенттердің болашақ мамандығымен тығыз байланысты. ЖОО бітірген жас маман-экономиканы ілгері дамытатын болашақ маман. Заманауи білім беру үдерісі ең алдымен жеке тұлғаға бағытталып, тіл үйренушінің іскерлігін, коммуникативтік құзыреттілігін дамыту міндеттерімен ұштасады.

Кәсіби қазақ тілін меңгерту бүгінгі қоғамдық-әлеуметтік қажеттілікпен сәйкестендірудің маңызды алғышарты ретінде мәселе болып саналады. Кәсіби қазақ тілін мамандыққа қатысты оқытудың ұтымды жақтары: кәсіби қазақ тілін кәсіби қатынас құралы ретінде қолдана алады, кәсібіне байланысты жинаған лексикалық сөздік қорды сұранысына қарай пайдаланып, өз мамандығына қатысты ой-пікірлердің толық, анық жеткізу дағдысы қалыптасады, қазақ тілінің танымдық қызметінің маңызы арта түседі; күнделікті өмірде ресми-іскери қатысымдық сөйлесуге тән тілдік бірліктерді меңгеріп, мамандыққа қатысты іс-қағаздарды жазуды үйренеді; болашақ маманның жеке тұлға ретінде қалыптасуына, өсуіне және дамуына, өз мамандығын саналы игеруге мүмкіндік туады. Қазақ тілін мамандыққа байланысты оқытуда жүргізілетін жаттығу жұмысының мәні зор. Жаттығулар тілді үйрететін негізгі құралдардың бірі болып табылады. Студенттер бағдарламаға сай оқулық материалдарын меңгергендерімен, жаттығу жұмыстары тиянақты жүргізілмесе, білім тиянақты болмайды, үйренгендерін тез ұмытып қалады. Сондықтан да оқытушы студенттерге сапалы да терең, берік білім берумен қатар жаттығу, дағдыландыру жұмыстарын да тиянақты жүргізіп отыруы тиіс. Жаттығу нәтижесінде студенттер алған теориялық білімдерін практикада тез де дәл қолдана алу дағдысына ие болады. Жаттығу арқылы студенттер өздерінің алған білімдерін нығайтып, нақтылап қана қоймайды, сонымен бірге өз беттерімен жұмыс істеуге, жаттығу кезеңінде үзіліссіз талдау, жинақтау жұмысын жасайды, жаттығу арқылы білімін жүйелейді. Грамматиканың заңдылықтарын меңгеріп, оны сөйлеуде қолдану арқылы ғана байланысты ойды білдіруге болады. Бірақ грамматикалық заңдылықтарын жатқа білгенмен, оны сөйлеуде қолдана алмаса, ол да тіл білгенге жатпайды. Сондықтан да тіл үйрету, тілдік нұсқаларды студентке білгізу және олардың сөйлеуде қолдануын меңгерту жаттығудан басталады. Жаттығуларды ғылымда екіге бөледі: тілдік жаттығулар және сөйлеу жаттығулары. Тілдік жаттығулардың міндеті тілдің грамматикалық материалын студентке меңгерту. Тілдік жаттығулар тілдік тұлғаны таныстырады, оны қолданып үйренуге жаттықтырады. Сөйлеу жаттығулары тек жаттығуларда меңгерілген тілдік материалды керек кезінде, айтылатын ойға байланысты студент орынды қолдана алатын болуын көздейді. Сөйлеу жаттығулары қарым-қатынас жасауға бағытталады. Оған сұраққа жауап беру, өзі сұрақ қоя білу, тілдік жаттығуларда меңгерген сөйлем үлгілерін сөйлеуде еркін қолдану, орысшадан қазақшаға аударып, тақырып бойынша шағын әңгіме құрастыру, жоспарланбаған, дайындалмаған тақырыптарда сөйлесу т.б жатады. Сөйлесу жаттығуларын барысында қазақша сөйлеуге студент әбден жаттығады, сөйлеу автоматты түрге көшеді.

Тіл мәдениеті қазіргі заман талабына сай гуманитарлық ғылымдардың дамуында басты тетік болып отырған жаңа парадигмалардың өзара үндесуімен туындаған білім мен тәрбиенің нәтижесі болып саналады. Мысал ретінде болашақ аудармашыларға арналған жаттығу жұмыстарына тоқталайық.

1-тапсырма. Аудармашы жайындағы қанатты сөздердің мәнін өз сөздеріңізбен түсіндіріп беріңіздер.

Аудармашы екі тілді жетік білумен қатар, әрі жазушы, әрі ғалым болуға тиіс. Аударма сапасы оның талантына, біліміне, мәдени дәрежесіне және тәжірибесіне байланысты.

(Ә.Сатыбалдиев)

Жазушының суреткер болып тууы сияқты, аудармашының да суреткер болып жаралуы керек.

(Р.Хайруллин)

Аудармашы еңбегі бүкіл жер шарын біріктіретін, байланыстыратын маңызды істердің бірі болып қалды және қала береді.

(И.Гете)

Аударма-түпнұсқа портреті. (Валериан Гаприандишвили)

Көркем аударма – сұлулыққа саяхат шегудің бір түрі. (А.Кашкин)

«Сұлулық» деген қауымға,

Аударма деген-» келін» ғой.

Келіндер түскен ауылға,

Сүйкімсіз болса, өлім ғой!(Қадыр Мырзалиев)

2-тапсырма. Берілген сөздермен сөз тіркесін, сөйлемдер құрастырыңыздар.

Түпнұсқа, мазмұн, сапа, тартымдылық, дағды, қолтаңба

3-тапсырма. Ауызша аудармада жақсы нәтижеге жету үшін не қажет? Төрт дұрыс жауабын таңдаңыз. Неліктен таңдағаныңызды айтыңыз.

Күштілік	сенімділік	батырлық	абыржымау
дайындық	қулық	сабырлылық	қайсарлық

Аудармашы болу үшін ғылымның қай салаларынан хабардар болу керек? Төрт дұрыс жауапты таңдаңыз. Неліктен таңдағаныңызды дәлелдеңіз.

Тарих	экономика	Мәдениет	философия
Педагогика	Әдебиет	физика	Биология

4-тапсырма. Берілген жағдаяттық тапсырмалар бойынша сұхбат құрыңыз.

1-жағдаят

Сіз университетті тәмамдап, «аударма ісі» мамандығы бойынша диплом алдыңыз. Аударма ісі жөнінде агенттікте жұмыс істейсіз. Сіздің ініңіз де аудармашы болғысы келеді, аударма ісіне қызығады. Оған аудармашы мамандығының қыр-сыры туралы мәлімет беріп, аудармашыға қобылатын талаптар жөнінде әңгімелесіңіз. Сұрақтарына жауап беріңіз. (Сұхбатты ініңіз бастайды)

2-жағдаят

Сіз университетті аяқтадыңыз, жұмысқа орналастыңыз. Университеттің кадрлар бөлімінде аудармашы болып жұмыс істемексіз. Сіздің қызметіңізжазбаша аудармамен тікелей байланысты болмақ. Аудармаңыздың сәтті, көңілден шығарлық болып шығуы үшін қандай басты факторларды ескересіз. Жалпы жазбаша аударманың техникасы туралы сіздің ойыңыз. Айтып беріңіз.

3-жағдаят

Көптеген тіл білетін мамандар шетел тілінен қазақ тіліне аударуға жүйрік те, өз тілін сол тілдерге аударуға шорқақ. Мәселенің ең қиын тұсы осында. Қазір бізде қазақ тілінен қай тілге болса да тікелей аударатын мамандар ауадай қажет. Оларсыз бізде аударма ісі, аударма үдерісі алға баспайды деп ойлайсыз. Ал сіздің курстастарыңыз бұл пікірмен келіспейді. Екеуара сұхбаттасыңыздар.

5-тапсырма. Танымдық сұрақтарға жауап беріңіз.

- 1.Қандай қазақ аудармашыларын білесіз?
- 2.Аударма қиындықтары дегенді қалай түсінесіздер?
- 3.Аудармамен айналысу қызықты ма әлде қиын ба?
- 4.Аударма жасау ақша табудың көзі ме?
- 5.Аударманың қандай түрлері бар?
- 6.Аудармашы қандай болуы керек?
- 7.Жазбаша аударманың қандай ерекшеліктері бар?
- 8.Ауызша аударманың ерекшеліктеріне тоқталыңыздар.
- 9.Аудармашы мамандығын не үшін таңдадыңыз?

6-тапсырма. бірінші бағандағы сөйлемге екінші бағаннан жалғасын тауып жазып сөйлемді аяқтаңыздар.Қандай сөйлем пайда болғанын айтыңыздар.

1.	Түпнұсқаның «рухын» жоғалтып алмау үшін	1. сөздерін қайталап оқу керек. 2. оның сөзіне «қатып қалмау» керек. 3. жиі саяхатқа шығу керек.
2.	Түпнұсқа мағынасын сақтай отырып,	1. оның тартымдылығына да мән беруі тиіс. 2. аудармашылардың құқығы қорғалады. 3. бірнеше өлең жаттады.

3.	Аудармашы осы қасиеттері арқылы шығармашылығын танытады.	1. әйгілі аудармашылармен кездесті. 2. аударма талаптарын орындамайды. 3. өзі аударған мәтінде өз қолтаңбасын қалдырады.
----	--	--

7-тапсырма. Көп нүктенің орнына қажетті сөздерді қойыңыздар.

Көркем аударманың екі..... бар: бірі өзгенің, келесісі өз құндылығына қатысты. Осы қос..... тоғысынан парасатты қоғам қалыптасады. Адамзатқа ортақ озық..... кеңістігінде өзіндік айтары бар тұлғалар қалыптасады. Сол себепті, көркем..... мәселесі-стратегиялық мәселе. Тәуелсіз мемлекетіміздің рухани қауіпсіздігі мен рухани..... осы көркем аудармаға тәуелді.

Қажетті сөздер: қасиетті, өркениет, құндылықтың, бәсекелестігі, аударма

Ұсынылған жаттығулар жүйесі студенттердің сөздік қорын молайтып, сөйлеуге жаттықтырады, білімін жүйелейді, қызығушылығын, білімге іштей құмартушылығын арттырады. Қызығушылық студентті өздігінен ізденуге жетелейді. Ізденіссіз шығармашылық ойлау жоқ. Тапсырмалар жүйесі студенттің өз бетінше еңбектенудегі дағдысы мен қабілеті, іскерлігінің жетілген, ең жоғары саты деуге болады.

Әдебиеттер

1. Абдрахманова А.Ж. Қазақ тілін кәсіби салаларға бағыттап оқыту. Астана, 2009. 86 б.
2. Ерназарова З.Ш. Қазақ тілі. Жаттығылар жинағы. – Алматы, 2006. – 112 б.

LEXICO-GRAMMATICAL PECULIARITIES OF TRANSLATION OF ECONOMIC TERMS IN INTERCULTURAL COMMUNICATION

Bibimaryam Kaljanova, Umit Kaljanova

lecturer at Al-Farabi Kazakh national university,
 assistant lecturer at Nukus state Pedagogical Institute named by Ajiniyaz
 Almaty, Kazakhstan, Uzbekistan

Key words: economic terms, intercultural communication, translation methods, addition, replacement, rearrangement of language elements

The communicative sphere of economic communication is one of the most significant areas of human social activity, in which the effectiveness of textual information exchange is an indispensable condition for successful professional activity. In this regard, the study of the specific characteristics of economic communication in the speech of the addressee in a business environment is of great interest for linguistic research. Development of criteria for economic communication as a set of normative acts, traditions in the speech of a subject and an addressee of the economic sphere is predetermined by the generally accepted fact that English has become the main means of international professional communication, and its role in this area is constantly increasing.

The participants in the economic communication are specialists and managers in the field of economics, business, advertising, marketing, entrepreneurs, customers, and etc. It follows that economic communication is a verbal communication that takes place in the context of status-role relationships, both within public organizations and between them. It is business relations of representatives of organizations with partners or individuals. The considered type of discourse is realized within the framework of economic sphere in the form of negotiations, business correspondence - at present, correspondence by e-mail is also actively used, business documentation having a certain structure and special linguistic characteristics. In economic communication, as in the type of institutional type, we can distinguish a number of parameters such as: specific strategies, values and specific characteristics of texts. The first are: negotiations, interviews, trainings, etc. The values of economic communication are: the creation of business or partnerships, profit, management.

However, in the intercultural economic communication there may be a deviation from the norms, the regulation of communication. In the process of communication, communicators of economic communication may make a change of register, that is, move from business to interpersonal communication, which will entail changes both at the lexical and grammatical level of a statement. The point of view of V.I. Karasik that «the elimination of the personal principle turns the participants of institutional communication into dummies» is fair [1, 125p.].

In this regard, it should be noted that one of the most important features of the texts of this discourse is the targeted inducement of the addressee to the required actions. Since this paper discusses the linguistic characteristics of institutional economic communication, we consider it appropriate to pay special attention to certain language units and textual features present in the texts of this discourse. Speaking about the peculiarities of the texts of the discourse under consideration, it should be noted that in their compilation an official business style of speech is used, which is characterized by the presence of special terminology, special vocabulary and phraseology, grammar, abbreviations, etc. in one of her works, that the characteristic features of the texts of economic communication should be attributed to: conciseness and economical use of language means, clichés, the use of complex words, etc.

To the listed characteristics of economic sphere, one can also add coherence, logical construction of statements, clarity of presentation, and etc. As noted earlier, the structure of economic sphere includes the so-called discursive formulas, expressed in phraseological units and clichés, which are widely used in the texts we are considering discourse. For example: «*at short notice*» - *в короткий срок*, «*to enter into a contract*» - *заключить контракт*, «*to proceed to the execution*» - *приступить к исполнению*, «*charter party*» - *договор морской перевозки*, «*final and binding upon both parties*» - *окончательное обязательное для обеих сторон* and etc.

The expansion of the boundaries of economic sphere and the constant use of business contacts contributed to the establishment of certain speech forms that function in the texts of various genres of both oral and written institutional economic communication. One of these forms is considered to be cliché. Their functioning in the texts of economic communication serves to improve the mutual understanding of the participants in the communication of a certain public institution. For example, the researcher Yu.S. Spepanov in his work defines discourse as «Discourse as an institutional phenomenon. The role of cliché in economic communication «considers the texts of one of the genres of economic communication, namely the genre of «business negotiations» [2, 48p.].

Additions. This type of translational transformation is based on the restoration of the translation of the so-called «relevant words» omitted in the source text. The author of the work cites a number of statements from the English text of the genre he considers, highlighting in them the following clichés and phraseological schemes:

«*to resolve mutual problems*» - *решить общие проблемы*, «*to reach an agreement*» - *достигнуть соглашения*, «*to establish a good rapport*» - *установить контакт*. As the researchers Kubryakova E.S., Aleksandrova O.V. noted, phraseological schemes in the texts of this genre are characterized not only by capacity and conciseness, but also by stereotypical structure with a proper component of the emotional discourse of business [3, 45p.]. The researchers also identified cliché phrases with a stereotypical formula with its characteristic lexical units stability. Here are some of them: «*to get down to business*» - *приступить к делу*, «*on the agenda*» - *на повестке дня*, «*to analyze the plan of an action*» - *рассмотреть план действий*. The analysis of the materials in our subject also showed that during the negotiations the following phrases expressing a polite attitude towards communicators are widely used: «*could it be possible...*» - *предоставляется возможным*, «*you might consider*» - *вы могли бы рассмотреть* and etc.

In the discourse of economic communication «meeting», aimed at making joint decisions and sharing information, the following clichés are also widely used: «*working meeting*» - *рабочее совещание*, «*a routine basis*» - *на постоянной основе* and etc.

I.R. Gaplerin also noted that in most texts of economic communication such clichés and phraseological units are common, such as: «*to enter the contract*» - *заключить договор*, «*to price oneself out of the market*» - *переоценить товар* and many others.

In addition, specific etiquette rules in various genres of economic communication due to the presence of a large number of formulas and techniques for starting and ending a conversation, its continuation, inquiry, agreement, etc. However, in the English texts of business discourse, Latin and French clichés are used, for example: «*appendix*» - *приложение к договору*, «*entrepreneur*» - *предприниматель* and etc.

Since one of the goals of economic communication texts is to provide the recipient with the necessary data in the shortest time dates, the addresser should constantly adhere to accepted standards, actualized through certain concepts, rules of institutional communication, formulas, basic concepts. For this purpose, the addressee uses terminology that facilitates the search for the necessary information by the addressee during preliminary acquaintance, or to draw his attention to the most important information.

Replacements is the most common and diverse form of translation transformation. In the process of translation, both grammatical and lexical units can be replaced, and therefore we can speak of grammatical and lexical substitutions. The following types are grammatical:

- a) replacement of forms of the word;
- b) replacement of parts of speech;
- c) replacement of sentence members (reorganization of the syntactic structure of the sentence).

In addition, the official texts of economic communication differ from the texts of its other genres by the presence of lexical units of the official style, for example:

- «*proper health and safety procedures were followed*» - *все процедуры по технике безопасности и гигиене труда на рабочем месте были соблюдены*,

- «*We support the idea that empowerment gives employees motivation*» - *Мы разделяем мнение о том, что расширение прав и возможностей работников способствует их мотивации*,

The use of full forms of participants in economic sphere:

- «*Dear Ms. Smith*» - *Уважаемая Мисс Смит*), сложной структурной организацией предложений и т. д.

As mentioned earlier, the lexical level of economic communication texts is characterized by the extensive use of various abbreviations and acronyms. So, for example, in the texts of contracts of economic orientation quite often you can find the following abbreviations:

L/C – Letter of Credit» - *аккредитив*;

AP – accounts payable» - *кредиторская задолженность*;

C/N – consignment note» - *транспортная накладная and others*.

Nowadays, the use of abbreviations for designating various organizations and positions is also widespread:

PA – Personal Assistant» - *личный секретарь*;

CPA – Certified Public Accountant» - *дипломированный общественный бухгалтер*;

ICC – International Chamber of Commerce» - *международная торговая палата*.

From a pragmatic point of view, the use of international vocabulary in economic sphere is undesirable, as it can lead to misunderstanding or misunderstanding. From the point of view of grammar in the texts of economic communication various features, structural elements and special characteristics are highlighted. A distinctive feature of business relationships is the «extended communication code,» since, in contrast to the everyday type of discourse - where communication takes place with the help of a «short code», the business has no contextual dependency.

Omission is the opposite of adding in translation. When translating, words that are semantically redundant, that is, expressing meanings that can be extracted from the text without their help, are subject to omission. As a system of the language as a whole, and specific speech works have, as is known, a very high degree of redundancy, which makes it possible to make certain omissions in the process of translation. Also in the texts of economic communication, the use of impersonal constructions is observed, since here the personality component is less pronounced than with texts of the personality type of discourse. For example, business letters are characterized by the use of an impersonal construction, as: «*it is essential that*» - *важно, чтобы*.

In documents of economic communication, formality and imperativeness are achieved through the use of various grammatical and lexical means. To emphasize imperativeness in English documents, for example, the modal verb «shall» is used, in the sense of obligation. In Russian, this function uses the corresponding verb in the present tense, for example: *production shall be delivered under the following conditions – доставка продукции производится на условиях*.

However, it should be noted that the interpretation of the English verb «shall» depends on the genre of the text of the economic communication. In written English economic communication, the use of an infinitive complex with the preposition «for» is widespread, for example: *for the board to consider – чтобы рассмотреть совет*.

For convenience of description, all types of transformations or transformations carried out in the process of translation can be reduced to four elementary types, namely:

Rearrangement of language elements in the translated text in comparison with the text of the original. The elements that can be rearranged are usually words, phrases, parts of a complex sentence and independent sentences in the text. To give formality and tone of objectivity in the texts of documents there is a grammatical category of the passive voice, for example: *Each company driver will not be limited in... – каждый сотрудник компании сможет пользоваться*. The use of the following infinitive constructions is typical for texts of various genres of economic communication: *is reported to – сообщается, is considered to – рассматривается, «is expected to – ожидается*.

In English economic sphere in simple sentences, implying any condition, the construction of «would + infinitive» is used: *I would be extremely interested to discuss... – Я бы с радостью обсудил с Вами*.

However, it should be emphasized that oral economic sphere and writing are closely related. For example, in the English-language intercultural economic communication, the following speech means are encountered:

the use of short forms of the addressee's name and the addressee instead of the full ones; the use of lexical units related to the spoken style of speech; interjections, abbreviated forms of auxiliary verbs and much more.

Also, various extralinguistic factors, for example, a change in the number of participants of communication, can affect the structure of the text. Thus, an analysis of the literature on our subject has shown that, at present, the concepts of discourse and economic communication are considered in modern linguistics from different perspectives. Institutional economic communication operates in the context of status-role relationships and is implemented in various forms of economic sphere.

In conclusion, we can say that in our research work, economic communication has been characterized from the positions of intercultural aspect. In the course of the research, we considered intercultural economic communication as a complex multi-level phenomenon with specific parameters, goals, unique lexical, grammatical, semantic and pragmatic characteristics. The above examples illustrate the above features, found in both oral and written intercultural communication. As a result of studying various sources, we came to the conclusion that the problem of translation was considered quite widely, however many characteristics and a number of issues related to the linguistic features of economic communication remain insufficiently developed and studied. However, there will always be enough materials for research on this issue, which represents possible further study of the linguistic features of both written and oral economic communication.

References

1. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монография. – Волгоград: Перемена, 2002. – 331 с.
2. Степанов Ю. С. Альтернативный мир, дискурс, факт и принцип причинности -М., 1995. – С. 35-73.
3. Кубрякова Е. С., Александрова О. В. Виды пространств текста и дискурса - М., 1997. – С. 15-26
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.:1981. – 139 с.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА СПЕЦИАЛИСТОВ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ АКМЕОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА

О.А.Куратова, С.В.Новикова

к.п.н., доцент КазНУ им. Аль-Фараби
ст. преподаватель КазНУ им. Аль-Фараби
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: акмеология, акмеологический подход, качество образования, профессиональная подготовка

В настоящее время перед высшей школой поставлена задача обучения и воспитания обучающихся, подготовки студента к успешной социализации и профессиональной конкурентоспособности. Проблема профессионального роста человека, его успешность являются центральной для акмеологии, которая начала формироваться как самостоятельная научная дисциплина в 90-ые годы XX столетия.

Акмеологический подход в настоящее время является одним из прогрессивных и перспективных для современного образования. «Сущность акмеологического подхода заключается в осуществлении комплексного исследования и восстановления целостности субъекта, проходящего ступень зрелости, когда его индивидуальные, личностные и субъектно-деятельностные характеристики изучаются в единстве, во всех взаимосвязях и опосредованиях, для того чтобы содействовать его достижению высших уровней, на которые может подняться каждый» [1, с. 59].

Акмеологический подход к содержанию образования, технологиям обучения и воспитания обучающихся, управлению высшей школой позволяет перевести образовательное учреждение из режима функционирования к развитию, при этом значительно повышается и качество образования, так как у всех субъектов образования систематизирующими оказываются познавательные мотивы, обучение становится внутренней потребностью, а творческое переосмысление действительности становится ведущей.

Необходимость акмеологического подхода в учебно-воспитательном и управленческом процессе высшей школы очевидна, поскольку общество ожидает от вуза, что его выпускники будут коммуникабельными, креативными, самостоятельно мыслящими личностями, стремящимися к успеху и умеющими самостоятельно строить индивидуальную траекторию развития. Акмеоло-

гические приемы, акме-технологии предлагают практическое решение вопроса личностного и профессионального успеха.

Актуальность акмеологии обусловлена особым интересом в педагогике и методике к проблеме качества образования. Поиск оптимальных, наиболее эффективных способов, влияющих на качество образования, в последние годы только расширяется. Создаются новые педагогические технологии, актуализируются уже известные, поскольку все более явной оказывается невозможность традиционной образовательной системы соответствовать новым социокультурным и экономическим условиям.

Научный интерес к акмеологии не ослабевает. И акмеология как принципиально новая наука, истоки которой находятся в педагогике и психологии, и проблема повышения качества образования сейчас активно исследуются. Методические и технологические аспекты, понятийный и методологический аппараты акмеологии позволяют рассматривать возможность изучения и практического применения акмеологического подхода в контексте проблемы «качество образования».

Материалом для данного исследования послужили теоретические работы таких ученых-акмеологов, как А.А. Деркач, В.Г. Зазыкин, Н.В. Кузьмина, В.Н. Максимова и др.

Проблеме рассмотрения акмеологии как новой парадигме образования посвящены исследования Бодалева А.А.: «Предметом акмеологии в широком понимании являются объективные и субъективные факторы, которые, взаимодействуя друг с другом, содействуют или препятствуют прогрессивному развитию взрослого человека, а также закономерности и механизмы, позволяющие взрослому человеку достигать в своем развитии вершин, которые обозначаются термином «акме» [2, с.78].

Акмеология - наука, возникающая на стыке естественных, общественных и гуманитарных дисциплин и изучающая закономерности и феномены развития человека на ступени его зрелости и особенно при достижении им наиболее высокого уровня в этом развитии. К настоящему времени, помимо общей акмеологии, оформились такие ветви акмеологии, как управленческая, педагогическая, военная, спортивная и др. Основополагающие аспекты педагогической акмеологии рассмотрены в работе В.Н. Максимовой «Акмеология: новое качество образования»: «Акмеология – это наука о качестве человека и о качестве жизни. Акмеология образования, в свою очередь, исследует условия достижения высокого качества образовательных систем и развития субъектов образовательного процесса: учителя и ученика» [3, с.34].

Ключевая идея развития современной высшей школы - качество образования. «Качество образования можно определить как совокупность его свойств, которая обуславливает его приспособленность к реализации социальных целей по формированию и развитию личности в аспектах ее обученности, воспитанности, выраженности социальных, психических и физических свойств». [4, с. 79]

Акмеологические технологии направлены на развитие внутреннего потенциала, повышение профессионализма и адаптационных возможностей человека. Они включают комплекс естественнонаучных и гуманитарных знаний, приобретают акмеологическую основу. Особенности акмеологических технологий обусловлены внутренней установкой субъекта на ее разработку и внедрение. Объектом технологизации становятся личностные зоны развития человека, способы и средства жизнедеятельности, профессионального становления.

Структура акмеологических технологий может быть представлена следующим образом:

- цель и задачи технологии;
- методологическая основа;
- принципы разработки;
- условия технологического процесса;
- анализ конкретной ситуации;
- характеристики субъекта и объекта технологии, особенности их взаимодействия;
- этапы, приемы (стратегические, тактические) достижения цели;
- способы прогнозирования результатов;
- внедрение.

К числу акмеологических можно отнести следующие технологии:

- игровые (дидактическая игра, технологии игромоделирования),
- технологии психоконсультирования,
- тренинговые технологии,
- технологии развивающего обучения,
- технология личностно-ориентированного обучения,
- метод проектов.

Профессиональное становление и развитие педагога невозможно без сформированных проективных умений. В настоящее время профессионализм преподавателя определяется его способ-

ностью к диагностике, прогнозированию и моделированию педагогического процесса, иными словами, уровнем владения проектировочными умениями.

Педагог должен быть исследователем, для которого чрезвычайно важным являются аналитические способности, умение определять цели и задачи своей деятельности, планировать методическую работу, умение формулировать прогнозируемые результаты и корректировать свою деятельность на основе данных педагогического мониторинга. Проектировочные умения необходимы учителю-акмеологу для выстраивания своего профессионального роста, определения тех профессиональных вершин, достижение которых будет способствовать повышению педагогического мастерства и качества образования.

Первая и одна из наиболее важных составляющих проектировочной культуры преподавателя является целеполагание. «Постановка человеком сколько-нибудь значимых жизненных целей потенциально содержит в себе элемент творчества. Однако реализовать этот потенциал могут далеко не все люди. С этой точки зрения их можно в определенной мере условно разделить на три категории. Первые – это те, кто склонен пассивно ждать, что значимые цели будут ему придуманы и навязаны кем-то извне. Противоположность данной группе составляют те, кто предпочитает лично значимые цели самостоятельно находить и свободно выбирать. Естественно, что между этими полосами существует весьма большая промежуточная группа, обладающая качествами и первой, и второй, но преимущественно выбирающая цели из заданного извне стандартного перечня» [5, с.78].

Действительно, способность к творчеству – это еще одна составляющая профессиональной культуры педагога.

Следующими по степени значимости следует назвать аналитические и рефлексивные умения педагога, причем здесь имеются в виду не только умения анализировать проведенное или увиденное занятие, умения преподавателя корректировать свою деятельность на занятии в зависимости от ситуации, но и умение обобщать свой педагогический опыт, определять наиболее перспективные и лично значимые для методического самосовершенствования темы. От эффективности методической работы (включая психолого-педагогическое сопровождение учебно-воспитательного процесса) непосредственно зависит результативность педагогического труда, то есть качество образования.

Необходимым условием повышения качества образования в акмеологическом контексте является здоровье обучающихся. Здоровье взрослого человека является той ценностью, основы которой формируются в детские, подростковые и юношеские годы. Имеются все основания для рассмотрения здоровья как одного из важных условий повышения качества образования. От здоровья человека, умения его управлять своими эмоциями во многом зависит успешность в профессиональной и личной сферах жизни.

В настоящее время в понятие «здоровье» включается нравственное и духовное благополучие. В связи с этим модель здоровья может быть представлена в виде его составляющих:

- здоровье физическое,
- здоровье психическое,
- здоровье социальное,
- здоровье нравственное.

Рассмотрение здоровья обучающихся с позиций акмеологии вполне оправдано, поскольку достижение вершин возможно при условии, что человек владеет навыками саморегуляции, управления всеми составляющими здоровья.

«В акмеологии понятие «акме» используется и в более узком значении, когда имеется в виду достигнутый человеком по ходу его жизни наиболее высокий уровень в состоянии здоровья, когда его поведение как личности оказывается отмечено наиболее ярким для него поступком, имеющим положительное общественное значение, и когда деятельность его как субъекта находит выражение в максимально возможном для него и получающем материальное или духовное воплощение в конкретном результате его творчества» [5].

Качественное образование предполагает совокупность таких свойств объекта, которые обуславливают его приспособленность к реализации социальных целей по формированию и развитию личности в аспектах ее обученности, воспитанности, выраженности социальных, психических и физических свойств.

Качественное образование обеспечивается всеми уровнями образовательной системы. Особого внимания заслуживает деятельность преподавателя как одного из непосредственных участников образовательно-воспитательного процесса и управленческий потенциал образовательного учреждения.

Интенсивно развивающаяся в последнее время во взаимодействии с теорией управления, педагогикой и психологией акмеология существенно меняет акценты в сфере профессиональной подготовки специалистов, создания и управления учебно-воспитательным процессом в образовательных учреждениях. При акмеологическом подходе доминирует проблематика развития творческих способностей, личностных качеств, способствующих реализации индивидуальных качеств каждого обучающегося.

Несмотря на недостаточную разработанность методологического и понятийного аппарата акмеологии, акмеологические принципы, ставшие составной частью учебно-воспитательного процесса в вузе, позволяют предложить всем субъектам образования новой модели взаимодействия и конечного результата деятельности педагога и обучающегося.

Литература

1. Акмеология: учебник / Под ред. А.А. Деркача. М.: Издательство РАГС. – 2006.- 211 с.
2. Бодалев А.А., Рудкевич Л.А. О субъективных факторах творческой деятельности человека // Педагогика. 2005. - № 3. – С. 302.
3. Максимова В.Н. Акмеология: новое качество образования // Завуч. - 2004. № 3. – С.34-37.
4. Панасюк В.П. Школа и качество: выбор будущего. С-Пб.: КАРО. – 2003. – 240 с.
5. Натаров В.И. Рационализация состояния сознания как развитие акмеологической адаптации // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. – 2011. - № 4.–С.58-62.

КОММУНИКАТИВНЫЙ МЕТОД В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Ш.М. Макатаева

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: коммуникативный подход, средство общения, коммуникативная методика, франкоговорящая среда, ориентация на личность обучаемых, индивидуальный подход, мотивация к изучению иностранного языка, навыки владения иностранным языком, деятельные задания, методические приемы, языковые технологии, аутентичные документы.

В современном мире происходят коренные изменения во многих сферах человеческой деятельности, в том числе и в сфере образования. В частности, переосмыслению подвергаются содержание и методы обучения, в связи с чем свое развитие получил коммуникативно - ориентированный подход в обучении иностранному языку.

Популярность коммуникативной методики, которую она заполучила в сфере преподавания в последние десятилетия, объясняется тем, что она достаточно многогранна. Так, она не только помогает в изучении иностранного языка, но и способствует развитию рядом личностных качеств студента.

Изначально коммуникативный подход в обучении иностранному языку использовался в странах Северной Америки и Европы, где и по сей день остается одним из самых востребованных и популярных методик. Базовую основу данной методики составляют следующие компоненты: развитие разговорных и письменных навыков, а также развитие навыков письма и чтения текстов изучаемого языка.

Правильно преподносимая коммуникативная методика помогает, в первую очередь, преодолеть языковой барьер у студента, поскольку часто случается, что студент, попадая в настоящую языковую среду, теряется и испытывает затруднения в воспроизведении речи, и, во - вторых, способствует развитию тех умений, которые составляют языковую компетенцию.

Зачастую данный подход к обучению сочетается с традиционными методами преподавания. Однако ключевым новшеством методики является максимальное погружение студента в языковую среду изучаемого языка, которая обеспечивается сведенным до минимума взаимодействием с родным языком учащегося. Ее основной задачей является формирования свободных разговорных навыков, умения думать на языке и понимать иностранную речь без перевода.

Другой особенностью коммуникативной методики преподавания иностранного языка является использование упражнений, способствующих закреплению языковых навыков. Однако, в отличие от упражнений, используемых в «традиционном» подходе к обучению языку, они не направлены на

механическое повторение изученного материала. Напротив, это достаточно творческий подход, аналитически, поскольку во время уроков, в котором задействован коммуникативный подход, используются такие виды учебной работы как ролевые игры и игровые ситуации, работа с партнером, упражнения на поиск ошибок и сопоставление материала и т.д.

Таким образом, во время занятий создаётся франкоговорящая среда, которая помогает студентам полностью погрузиться атмосферу языка, поощряющую развитие всех ключевых разговорных навыков: умения поддержать беседу, выражать свое мнение, анализировать сказанное и т.д.

Использование коммуникативной методики не только помогает закрепить изученный языковой материал, но также способствует развитию общей эрудиции и культурной компетенции. Это объясняется тем, что во время занятий используется страноведческий материал, разъясняющий студенту многие реалии франкоговорящих стран и их историю. Таким образом, данная методика также помогает студенту изучить культурологический аспект французского языка.

Определение коммуникативного метода, которое дается методистами, звучит как «подход как моделирующий общение, направленный на создание технологической и языковой готовности к общению, на сознательное осмысление материала».

Считается, что он направлен на формирование соответствующего мотивационного фона, который помогает в освоении языковых навыков, культурной компетенции и гармоническом развитии личности студентов. Коммуникативно - ориентированные концепции изучения французского языка опираются на «деятельные задания» (activités), которые реализуются с помощью методических приемов (techniques) и создают упражнения (exercices).

Задания данного вида обучения подразумевают активное использование игровых заданий, ролевых игр, имитационного и свободного общения. Также коммуникативно - ориентированная концепция включает в себя ряд психологических приемов, реализация которых поощряет интерес студентов к изучению языка и помогает установить дружественную атмосферу в классе и способствует гармоничному развитию личности учащихся. Они включают в себя:

- 1) Возможность высказывать свои мысли и чувства свободно в процессе учебного общения
- 2) Поощрение самостоятельного мышления учащихся и любых их самостоятельных высказываний, даже если они неверны противоречивы и парадоксальны, поскольку каждый студент имеет право на свою точку зрения
- 3) Построение отношений на безоценочности, не критичности и эмпатийности («сопереживании и понимании переживаний других»)
- 4) Подбор языкового материала в соответствии с интересами студента (например, для учащихся младшего возраста подбирается материал преимущественно в игровой форме)
- 5) Педагогическую установку не акцентировать внимания на мелкие и случайные ошибки, которые студенты допускают во время речи. [2, 2762]

Все перечисленные психологические установки помогают установить благоприятный психологический климат в классе, что способствует лучшему усвоению материала. Это объясняется тем, что создается правильный мотивационный фон, который поощряет вовлечение учащихся в процесс изучения французского языка.

Говоря о техниках, которые используются в коммуникативно- ориентированном обучении языку, то нужно упомянуть, что франкоговорящие методисты, а также преподаватели практики советуют брать за основу мультимедийные ресурсы.

Как правило, во время занятий интенсивно используются аудио, видео - и интерактивные ресурсы. Немаловажен и правильный выбор учебно - методического комплекса, поскольку используемый на занятиях учебник должен строго строиться на коммуникативном подходе. Многие преподаватели отдают свое предпочтение учебникам французского издательства CLE International, которые издали такие популярные пособия как Champion и Panorama. Популярность этих пособий среди преподавателей французского языка объясняется тем, что их содержание направлено на применение коммуникативного подхода при обучении французскому языку как иностранному. Также на их страницах даётся обширный страноведческий материал.

Учебно - методические комплексы по изучению французского языка, как правило, являются самостоятельной, многоуровневой системой, состоящего из отдельного методического комплекта, включающего в себя учебник, рабочую тетрадь, аудиоматериалы и руководство по работе с учебником для преподавателя.

Упражнения, содержащиеся в данных пособиях, подбираются в соответствии с главными принципами коммуникативного подхода в обучении французскому как иностранному языку и содержат обширный и, что немаловажно, актуальный языковой материал. Так, задания, дающиеся в

такого рода учебниках, направлены на развитие активных языковых и речевых навыков, пополнение и активное использование словарного запаса, чтение выдержек из аутентичных текстов (книг, газет, писем и т.д.). Медийная база, дающаяся в УМК, как правило, состоит из аудио - и видеоматериалов направлена на активное развитие навыков восприятия устной французской речи и различного рода акцентов.

Также предусматриваются творческие упражнения, развивающие продуктивный навык письма, примером которого могут выступать написание писем, записок, составление презентаций и т.д.

УМК выбирается с оглядкой на целевую аудиторию студентов (для детей и подростков учебная литература имеет совершенно другую, большую подходящую по их интересам, подборку материалов, нежели для взрослых), а также включает в себя обширную грамматическую, лексическую и культурологическую базу. Материал также подбирается на основе требований, предъявляемых к уровню владения французским языком A1, A2 B1, B2, что соответствует четырем уровням CECRL (Cadre européen commun de référence pour les langues) -основному общему документу, определяющему уровень владения языком.

Любой учебно-методический комплект, созданный с оглядкой на коммуникативный подход в обучении, преследует задачу привить студентам навыки общения, языковую и межкультурную компетенцию, ознакомить их с особенностями уклада жизни во Франции и других франкоговорящих странах.

Коммуникативный подход в обучении французскому (и любому другому языку) имеет ряд преимуществ и особенностей:

1. Использование текстологических документов, написанных на языке оригинала и аудиоматериалов, озвученных носителями французского языка. К ним могут относиться: выдержки из прессы, корреспонденции, переписки, телефонные разговоры, диалоги и т.д. Материал должен быть разнообразен и актуален, он должен представлять те языковые ситуации французского языка, с которыми студентам скорее всего придется столкнуться в реальной жизни. (Например, письмо-жалоба, диалог в кафе и т.д.)

2. Использование широкого спектра тематики, охватывающей различные сферы человеческой деятельности –от повседневных, бытовых ситуаций до узкоспециализированной, профессиональной тематики. Таким образом, охватывая в наиболее полном объеме особенности жизни франкоговорящих стран и языковые особенности отдельно взятой тематики (юридической, политической, технической и т.д.) студент будет заранее подготовлен к встрече с франкоговорящей средой, её реалиями и сможет понимать и участвовать в разговоре на любую тему. Также, для общего развития учащихся рекомендуется использовать неадаптированные отрывки из текстов художественной литературы

3. Все блоки учебников построены по одному общему принципу. Но каждый урок и даже каждый раздел урока имеет особую организацию и свою особенную динамику и, следовательно, требует специфического подхода при обучении. Таким образом, аутентичный вводный документ можно использовать, смотря по обстоятельствам, перед, во время или в конце определенной темы.

4. Разнообразие видов деятельности во время занятий. Преподаватель французского языка как иностранного должен организовать урок так, чтобы в учебное время чередовались виды деятельности, а также демонстрировать во время занятий различные обучающие и наглядные материалы (грамматические таблицы, сводные лексические таблицы и т.д.). Также для каждого упражнения необходимо давать пример и указания по его выполнению.

5. Тренировка каждого активного языкового навыка в равном объеме. На занятиях должны в равномерной степени тренироваться разговорные и письменные навыки и оттачиваться умения понимать устную и письменную речь на языке оригинала.

6. Вариативность групповой деятельности в классе. Задания должны быть не только индивидуальными, но и рассчитанными на работу в паре или на групповую работу. Это учит работать в команде и взаимодействию с другими людьми на французском языке, что способствует преодолению языкового барьера.

7. Обучение страноведческому и культурологическому материалу, которая помогает быть студенту быть осведомленным об особенностях уклада жизни во Франции, её истории, культуре географии и другим аспектам.

8. Обучение межкультурной компетенции, которая подразумевает не только знание об исторических и культурных реалиях франкоговорящих стран, но также и дает представление о невербальных особенностях коммуникации носителей языка.

Коммуникативно-ориентированная концепция при изучении французского языка как иностранного, как уже было сказано ранее, тесно взаимосвязана с постоянной текстологической работой, которая, в свою очередь, охватывает три подхода:

1. Предварительный просмотр изучаемого на уроке текста последующим использованием полученных новых знаний в активной речи. Целью является понимание студентом основного смысла, а не, как это принято в иных методиках, дословный перевод.

Вместо этого преподаватель фокусирует внимание учащихся на отдельных лексических единицах, объясняет незнакомые слова или фразы синонимами, задает наводящие вопросы и т.д. Студентам предоставляется возможность развить языковое чутье. Методисты также предлагают составление сводных таблиц для систематизации информации, данной в тексте, способствующей его лучшему пониманию. После того, как текст или документ прочитан, рекомендуется использовать упражнения для закрепления и введения в активное использование изученного материала. В конце урока используются такие творческие упражнения, как письменные упражнения, обыгрывание по ролям и т.д.

2. Упражнения, направленные на детальное, а не общее-смысловое, понимание текста. Студенты выполняют работу, направленную на поиск и уточнение отдельной, определенной информации в тексте. Методистами создан ряд упражнений, тренирующий навык поиска и соотнесения информации: составление диалога по мотивам текста, подбор картинок, иллюстраций, заголовков в отдельном эпизоде или абзацам текста, ответы на вопросы, составление характеристики или анализ событий текста и т.д. На данном этапе закрепления изученного материала задача преподавателя, как правило, состоит в том, чтобы наблюдать и давать указания самостоятельной работе студентов

3. Создание студентами проектных работ, как, например поиск информации по отдельному (зачастую, страноведческому) материалу, создание и написание рекламы и т.д. Данный вид деятельности требует знания лексики и грамматики, работы с существующими языковыми источниками (Интернет - порталами с контентом на французском языке, шаблонами написания рекламы и т.д.), что подковывает учащихся в независимой работе с аутентичными текстами и документами, и активно тренирует использование продуктивных языковых навыков - речи и письма.

Итак, нынешний подход к обучению французскому языку как иностранному, имея коммуникативный подход в своей основе, имеют ряд отличающих и определяющих их особенностей. В большинстве они рационально сочетают и инновационные методы, и традиционные педагогические приемы, но главной их целью является формирование коммуникативной и культурной компетенции учащегося.

Дифференциация по возрастным группам и многоуровневый подход дают возможность развития личности. Каждая из подсистем обучения направлена на формирование ключевых навыков языковой компетенции: умений читать, писать, говорить и воспринимать устную речь на слух. При этом большой акцент делается на использовании разнообразных мультимедийных и текстовых ресурсов, различных упражнений, разностороннее развивающих личность ученика, которые направлены на формирование отдельных языковых способностей, которые помогут ему сориентироваться во франкоговорящей среде и преодолеть языковой барьер.

Главный плюс коммуникативного подхода в обучении французскому языку как иностранному - это то, что он построен с помощью аутентичных языковых материалов, способствующих глубокому погружению в языковую среду.

Список использованной литературы:

1. Исаева Т.Б. Коммуникативная компетентность студентов экономистов как основа профессионализма// Транспорт XXI века: исследования, инновации, инфраструктура: материалы научно-технической конференции посвященной 55-летию УрГУПС.-Екатеринбург: УрГУПС, 2011. – Вып.97(180). - Т.1. – С.640-645
2. Акопян Л.Г. Коммуникативный метод преподавания иностранного языка в неязыковом вузе//Материалы всероссийской научно-практической конференции. – Оренбург: ОГУ, 2006. – 2762 с.
3. Girardet Jacky, Cridlig Jean –Marie. Méthodes de Français- 1 «Panorama» //Livre du professeur. – CLE International, 2001. –С.5-7.
4. Girardet Jacky, Cridlig Jean –Marie. Méthodes de Français- 2 «Panorama» //Livre du professeur. – CLE International, 2001. –С.6-8.
5. Poisson-Quinton Sylvie, Siréjols Éveline. Amical-1:guide pédagogique. – CLE International, 2011. – С.7-123.
6. Poisson-Quinton Sylvie, Siréjols Éveline. Amical-2:guide pédagogique. – CLE International, 2012. – С.5-123.
7. Елизарова Г.В. Культура и обучение иностранному языку//Г.В.Елизарова. – СПб.:КАРО, 2005. – С.353.

ПРАКТИКАЛЫҚ САБАҚТАРДАҒЫ ЖАЗБАША ЖҰМЫС ТҮРЛЕРІ

Л.Ж. Мұсалы

әл-Фараби ат. ҚазҰУ-дың профессоры м.а.
Алматы, Қазақстан

Жазбаша жұмыс түрлеріне қойылатын талаптарды есепке ала отырып, студенттерде академиялық бағыттағы жазба жұмыстарын жазу дағдыларын қалыптастыру тілдік және аударма курстарды оқып үйрету кезіндегі мақсаттардың бірі болды. Пәннің оқу бағдарламасының талаптарына сәйкес сабақтар барысында, алдымен, жазбаша сөйлеуді туындатудың өзіндік процесі туралы түсінік берілді.

Болашақ аудармашының академиялық сауаттылығын қалыптастырып, жетілдіруоқыту үдерісінің басты талаптарының бірі болып отыр. Осы ретте әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дыңшетел филологиясы және аударма ісі кафедрасында жүргізілетін шет тілі және аударманың практикалық сабақтарында академиялық сауаттылық талаптары тұрғысынан қойылатын отандық, әлемдік стандарттарға сүйене отырып, студенттердің болашақ мамандықтарына қатысты кәсіби, ғылыми мәтіндерді мазмұндық, құрылымдық, техникалық тұрғыдан ресімдеудің ережелерін үйретуді басшылыққа алады. Академиялық сауаттылықты дамытуда жазбаша жұмыс түрлері ерекше орын алады. Практикалық сабақтардыжүргізу кезінде олардың жазбаша сөйлеу дағдыларының қалыптасу деңгейі бойынша өткізілген жұмыстардың ролі зор. Жазбаша жұмыс түрлерін жазып үйрету осы пәннің қорытынды емтиханы жазбаша түрде болатындығымен де байланысты.

Практикалық сабақтарда қолданылған академиялық жазу үлгілерін үйретуді қысқаша сипаттап өтейік. Жұмыстың барлық түрі сөйлеу әрекеті өніміне және жазбаша айтылым процесін тудыруға бағытталған кешенді әдіс-тәсіл аясында құрылды. Дәл осы әдіс-тәсілді таңдау студенттерде жазбаша айтылымды өз бетінше құру дағдыларын қалыптастыруға бағытталғандығынан туындады, олар, атап айтқанда, құрылған жазбаша айтылымдарының сапасын талдауды үйренуі тиіс. Оның үстіне төменгі курс студенттерінің жазбаша сөйлеу дағдыларын меңгеру деңгейі әлі де жеткіліксіз, олар жазбаша айтылымның белгілі үлгісіне сүйенбей жазбаша жұмыс жасай алмайды.

Қойылған мақсат пен онымен байланысты міндеттерге қол жеткізу үшін тілдік-практикалық сабақтарында жазбаша жұмыстың а) рефлексивті журнал; ә) түрлі тақырыптағы эсселер; б) оқытушымен электронды пошта арқылы хат алмасу; в) жазбаша жұмыстар порфелін құрау сияқты түрлері ұсынылды. Жұмыстың осы түрлері мен формаларын қысқаша сипаттайық.

Рефлексивті журнал. Рефлексивті журналда жазбалар жүргізу тақырыптарын оқытушы береді, кей тақырыптарды студенттер өздері таңдады. Бұл тақырыптар қандай да бір эссені жазу кезінде қандай міндетті шешу керектігіне байланысты таңдалды. Мысалы, пәнді оқыту енді басталған кезде студенттерге өзінің жұмыс жазу процесін сипаттап беру ұсынылды, бұл кезде студенттер өздерінің мықты және әлсіз жақтарын түсініп, оқытудың бұдан арғы процесінде оны есепке алып отыру үшін берілді. Сабақ кезінде мынадай тақырыптар анықталды:

а) Өздеріңізді қызықтыратын эссе тақырыптарын ұсыныңыз және неге қызықтыратынын түсіндіріңіз.

ә) Оқылған мәтіннің мәнін қысқаша мазмұндаңыз, бұл мақала несімен қызықтырды және/немесе ойландырды, сонны түсіндіріңіз.

б) Сіздің плагиатқа көзқарасыңыз қандай және неге?

в) Өз жұмысыңызды орындау кезінде пайдаланған сілтемелер тізімін жасаңыз.

г) Берілген эссені жазу кезінде қандай қиындықтарға кездестіңіз және оларды қалайша жеңдіңіз.

Осылайша, рефлексивті журнал жүргізу осы сабақты жүргізудің ажырамас бөлігі болып табылды және түрлі жазу дағдыларын қалыптастыру мен жетілдіру процесіне айтарлықтай септігін тигізді, оны студенттердің жазбаша жұмыс портфельдерінен көруге болады.

Бір-бірінің жұмыстарын редакциялау

Жазбаша сөйлеу жұмыстарына машықтандыру кезінде басты назар студенттердің бір-бірінің жұмыстарын редакциялау мен тексеруге аударылды. Жазбаша сөйлеу дағдыларын қалыптастыру жұмыстарының бастапқы кезеңінде студенттердің өз жұмыстарының сапасын талдауы біраз қиыншылық тудырды, дегенмен басқа студенттердің жұмысытарын тексеру кезінде айтарлықтай кемшіліктерді анықтай алды, бұл олардың жазбаша айтылымды құрау машықтарын қалыптастыруға қосымша ықпал етті, себебі олар өзгелердің қателіктерін ауызша айтуға тиіс болды. Оқыту әрекетінің осы түрін жүзеге асыру үшін студенттерге жазбаша жұмыстарды бағалаудың жеңілдетілген критерийлер берілді. Студенттерге ұсынылған критерийлерге сәйкес олар мынадай көрсеткіштер бойынша бағалау керек болды: жұмыстың басты тезисі қаншалықты жақсы берілген, бұл тезисте

оның тұжырымдарын көрсететін мысалдар бар ма, мысалдар берілген тақырыпқа сәйкес келе ме, жұмыстың басы мен соңы қаншалықты қызықты, грамматикалық, лексикалық, стилистикалық жақтан қаншалықты дұрыс.

Жазбаша жұмыстар портфелі. Жазбаша жұмыстар портфелін құру сипатталып отырған жұмыстың ажырамас бөлігі болып табылады. Ол білім алушыға да, оқытушыға да белгілі кезең ішінде жазылған жұмысты сараптауға, оның мықты және әлсіз жақтарын анықтауға мүмкіндік береді, ол бұл ретінде студенттерде жазбаша сөйлеу дағдыларын қалыптастыру деңгейі туралы мағлұмат жинақтауға болады. «Аударма ісі» тобында жазбаша жұмыс портфелін жинақтау бойынша мынадай жұмыстар жүргізілді:

- а) ұсынылатын портфельдің мазмұны туралы түсіндірме жазба;
- ә) студент ең нашар деп санаған жұмыстың талдауы;
- б) студент ең жақсы деп санаған жұмыстың талдауы;
- в) студент өз қызығушылығымен таңдап алған газет мақаласы негізінде жазылған эссе;
- г) жазбаша сөйлеу дағдыларының қалыптасуының қол жеткізілген деңгейін талдауға арналған эссе;
- д) жазбаша жұмыстар журналындағы жазбаларды сараптау.

Портфельге енгізілген жазбаша жұмыстарды сараптау кезінде олардың мазмұны, құрылымы, сонымен қатар лексика грамматикалық құрамы, жазбаша жұмысты орындау кезінде студент кездескен қиыншылықтар, оған қоса бұл қателерді болашақта болдырмаудың тәсілдерінің көрсетілуі басшылыққа алынды.

Сонымен, жазбаша жұмыстар мына критерийлер бойынша сарапталды:

А. Мазмұны

1. Басты тезистің берілуі жұмыстың тақырыбына сәйкес.
2. Басты тезистің мазмұнында тақырыпты ашуға қажетті тұжырымдар қамтылған.
3. Жұмыстың мазмұны оның басты тезисімен сәйкес.
4. Жұмыста оның басты тұжырымдарын бейнелейтін мысалдар молынан кездеседі..

Ә. Құрылымы

1. Жұмыстың негізгі бөлігінің абзацтарында тақырыптық тұжырымдар бар.
2. Абзацтардың құрылымы белгілі риторикалық үлгіге сәйкестендірілген (мысалы, хронологиялық тәртіп, логикалық бөлулер, салыстыру мен қарсылық, себеп пен, салдар).
3. Абзацтар ішіндегі сөйлемдер мен жұмыстың бөліктері арасындағы бірізді байланыстар сақталған.

Б. Формасы

1. Жұмыстың рәсімделуі қойылатын талаптарға сәйкес.
2. Жұмыста пайдаланылған дереккөздерге қойылатын талаптар сақталған:
 - а) цитаталар және/немесе жұмысты жазу үшін пайдаланылған дереккөздер саны оның көлеміне сәйкес келеді;
 - б) цитаталар және/немесе сілтемелер талапқа сәйкес ресімделген.

В. Лексика-грамматикалық ресімделуі

1. Жұмыс грамматикалық жақтан сауатты жазылған.
2. Жұмыста тілді меңгерудің осы кезеңіне сәйкес келетін лексика қолданылған.
3. Жұмыс құрылымы жағынан әртүрлі сөйлемдермен жазылған.
4. Жұмыста орфографиялық ережелер сақталған.

Жалпы, оқыту үдерісінде жазбаша жұмыс жасауға үйрету әлі де дұрыс жолға қойылмағанындығы дәлелденіп отыр, сондықтан да оқу процесіне енгізілетін академиялық жазу курсы осы іске септігін тигізеді және студенттерге болашақ кәсіби қызметінде қажет болатын ақпараттық коммуникациялық құзырет деңгейін қалыптастыруға мүмкіндік береді деп санаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Короткина И. Академическое письмо. Учебно-методическое пособие для руководителей школ и специалистов образования. - LAPLAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. Saarbrücken, Germany, 2011. – 180 с.
2. Радаев В.В. Как организовать и представить исследовательский проект. 75 простых правил. – Москва, 2001. – 206 с.

БОЛАШАҚ ШЕТЕЛ ТІЛІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ САНДЫҚ БЕЙНЕКОНТЕНТТЕР

А.Б. Утеуова

Абылай хан ат.ындағы ҚазХҚжәнеӘТУ
Алматы, Қазақстан

*Түйін сөздер: сандық технология, контент, бейне контент, сандық бейне,
коммуникативтік құзыреттілік*

Бүгінде көптеген адамдар цифрлық технологияларды қолданады, өйткені олар мәліметтерді қарапайым және тез жіберуге арналған ақпараттық жүйелер өмірдің барлық салаларына кірді. Цифрлық технологияларды дамыту мүмкіндіктердің үлкен спектрін ашады. Ғылым мен өнеркәсіптің барлық салаларындағы ілгерілеу таңданып, таң қалдырмай, үлкен жылдамдықпен жүріп жатыр. Цифрлық технологиялар-бұл ақпаратты кодтау және беру әдістеріне негізделген дискретті жүйе, ол қысқа уақыт ішінде көптеген түрлі жоспарлы міндеттерді жасауға мүмкіндік береді. Бұл схеманың жылдамдығы мен әмбебаптығы IT-технологияларды сұранысқа ие етті.

Қазіргі заманғы ақпараттық қоғамның технологиялық прогресі адам өмірінің түрлі салаларында мультимедиялық құралдарды қолдану саласында үлкен перспективалар ашады.

Ақпарат барлық әлеуметтік кеңістікке енеді, қоғамның, биліктің және азаматтардың тіршілік әрекетінің мазмұнына үнемі әсер етеді. Бұл кеңістіктік, уақытша, әлеуметтік, тілдік және өзге де кедергілердің жойылуына алып келеді, ал әлеуметтік әлемде бірыңғай және бір мезгілде ашық ақпараттық кеңістік дамиды: кез келген азамат қажетті ақпаратқа қол жеткізе алады және оны өз мақсатында пайдалана алады.

Интернет-портал Глоссарий.ги «ақпараттық кеңістік» терминіне келесі анықтама береді: «... жалпы қағидаттар негізінде жұмыс істейтін және ұйымдар мен азаматтардың ақпараттық өзара іс-қимылын және олардың ақпараттық қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз ететін ақпараттық телекоммуникациялық жүйелердің жиынтығы мен деректер базасы» [Глоссарий, ру 2012: 1]. Осы пікірді зерттеуші А. Райковта ұстанады, ол ақпаратты сақтау және мақсатты өңдеуге байланысты барлық ақпарат кеңістігі деп аталады.

Ақпараттық кеңістіктің мәнін түсінудің өзге тәсілдері бар. Ақпараттық кеңістіктің басты компоненттері әлеуметтік ақпарат, осы ақпаратты алу және тұтынушыға жеткізу құралдары, сондай-ақ тұтынушыдан ақпарат көзіне дейін [Тимербулатов 2006: 2]. Осы теориялық послықаларға сүйене отырып, ақпараттық кеңістік қоғам ақпараттың, сондай-ақ оны алу және жеткізу құралдарының көмегімен белгілі бір мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізу мақсатында адам болмысының қозғалысын үйлестіретін әлеуметтік кеңістіктің бір қыры ретінде анықталады.

Біз Тимербулатовтың көзқарасын ұстанамыз, ақпараттық кеңістіктің шекаралары реципиент қызметінің сферасымен, сондай-ақ оның қазіргі уақытта болу шекарасымен анықталады. Бұл шекаралар мүлдем әртүрлі болуы мүмкін.

Қазіргі әлемде өтіп жатқан жаһандану және ақпараттандыру үдерістері шеңберінде Интернет, бейне сияқты жаһандық телекоммуникациялық және ақпараттық жүйелерді дамыту бүкіл жер ауқымында да, жекелеген аумақтарға қатысты да қоғамның аумақтық және әлеуметтік құрылымының белгілі бір өзгеруіне әкеледі.

Қазіргі уақытта ең ірі байланыс операторлары өздерінің желілерін жетілдіруге мәжбүр болды, өйткені олар деректер ағымының көлемі өте өскенімен жеңе алмады.

Жаһандық желіні өзгертуге қабілетті негізгі факторлардың бірі-Интернеттегі бейне контент. Видеоконтенттің арқасында веб-дизайнның дәстүрлері өзгеріп, олар бастапқыда барлық ақпаратты келушіге бірден жеткізуге бағытталған, ал енді, егер ресурста бейне контент болса, сайт редакторлары тек оның көрсетуімен ғана шектелуді қалайды.

Бейнеконтентті танымал етуде соңғы тұтынушы үшін Интернетке қол жеткізу жылдамдығын арттыру, сондай-ақ Интернетке қол жеткізудің бөлінген желісін иелену құнын төмендету ерекше рөл атқарды. 2000 жылы интернет пайдаланушылар саны 250 миллион адамды құрады, ал 2011 жылы-2 млрд-тан асты [Internetworldstats 2012: 3].

Біз талданатын деректерді жіктеу үшін пайдаланылған бейне контентті талдау принциптерін анықтаймыз. Видеоконтенттің негізгі факторлары ретінде пайдаланушыға әсер етуді, әр түрлі материалдарды жариялау салдарын, сондай-ақ техникалық тарапты (зерттелетін материал жасалған немесе жасалған құралдар) қарау шешілді. Бұл ретте жоғарыда аталған бейне контентті талдау принциптерін анықтау үшін жұмыс әдістемесі әзірленді.

Интернеттегі онлайн-бейне үлесінің өсуі жалғасатынына ешқандай күмән жоқ: зерттеулер мәліметтері бойынша, соңғы жылы 66% Интернетте бейнелерді жиі көре бастады және бұл үрдіс алдағы бес жыл ішінде сақталады [YuMe.com 2011: 4].

Қазіргі заманғы ақпараттық қоғамның технологиялық прогресі адам өмірінің түрлі салаларында мультимедиялық құралдарды қолдану саласында үлкен перспективалар ашады.

Оқу материалының кез келген түріне қойылатын талаптардан басқа, бейнематериалдармен жұмыс істеу ерекшелігін, сурет пен дыбыстың айқындылығы мен сапасын ескеру қажет. Суреттің жарықтығы мен таза дыбыс-сандық бейненің тұрақты атрибуттары.

Студенттердің тілдік дайындық деңгейіне байланысты бейнематериал толық берілуі немесе түсінуді жеңілдету үшін жекелеген мағыналық бөліктерге бөлінуі мүмкін [6]. Цифрлық технологиялар бірнеше рет ойнатуға, сондай-ақ оқытушының қалауы бойынша бейнені жоспарланған фрагментте секундқа дейін дәлдікпен тоқтатуға мүмкіндік береді.

Сандық бейне аналогтыдан айырмашылығы, оқу мақсаттарында субтитрлермен жұмыс істеуге мүмкіндік береді («вкл/выкл», «Тілді таңдау» режимдері, опция ретінде - субтитрлер қаріпінің өлшемін, түсін реттеу) [7, 181-186 Б.].

Қазіргі заманғы студенттер виртуалды кеңістікте көп уақытты өткізетінін атап өтеді [8, Б.208-213]. Сондықтан оқытушы танымал сайттардың өзекті бейнероликтерін қадағалау және пайдалану студенттерді шет тілі мен елдің мәдениетін үйренуге ынталандырудың қуатты құралы болып табылады [10-13]. Бейнеақпаратты сандық форматта жазу және сақтау мүмкіндігінің арқасында оқытушы оқу бейнематериалдарын жедел және уақытында жаңартады. Оқу фильмдерімен қатар көркем фильмдерден үзінділер, жаңалықтар бағдарламалары мен жарнамалардан үзінділер, «YouTube» видеохостингінде немесе әлеуметтік желілерде орналастырылған дәлме-дәл бейнероликтер пайдаланылады [14, 15].

Материалды іріктеу кезінде әртүрлі дереккөздерге назар аудару керек, бейнематериалдың мазмұны: лексикалық толықтыру әдеби тілдің қазіргі заманғы нормаларына сәйкес келуі тиіс. Сленгті өрнектерді қолдануға жол беріледі, бірақ олар түсіну үшін жиі және күрделі болмауы тиіс. Сонымен қатар, «мәтіндерді іріктеу және оларға жаттығу жасау кезінде студенттердің білімділігінің жалпы деңгейін, олардың тілді меңгеру деңгейлерінің ықтимал вариативтілігін және олардың кәсіби қызметі саласындағы өзге тілді коммуникацияның белгілі бір деңгейіне жетудегі қажеттіліктерін ескеру керек» дегенге келіспеуге болмайды. [16, с.73-87].

Кәсіби педагогикалық еңбек мәселелерінің көптеген зерттеушілері оның коммуникативтік компонентіне басымдық береді, ал педагогикалық қарым-қатынастың тәрбиелік тұрғыдан тиімділігі мұғалімнің жеке тұлғасының белгілі бір қасиеттерімен, уәждерімен, ұстанымдарымен, бағыттылығымен байланыстырады.

Коммуникативтік аспект педагогтың қызметінде маңызды орын алады, бірақ коммуникативтік құзыреттілік - бұл болашақ мұғалімнің қарым-қатынасындағы табыстылығы ғана емес, оқытудың мақсаттары мен міндеттерін іске асырудың табыстылығы да [17,18].

Коммуникативтік құзыреттілік деп әдетте адамдармен қажетті байланыс орнату және қолдау қабілеті түсініледі. Коммуникативтік құзыреттілік құрамы коммуникативтік үдерістің тиімді өтуін қамтамасыз ететін білімнің, іскерліктің және дағдылардың кейбір жиынтығын қамтиды. Мұндай құзыреттілік қарым-қатынас шеңберін кеңейту (немесе тарылту) және оның тереңдігін (сенімділіктің әр түрлі деңгейлерінде қарым-қатынас жүргізе білу), түсінуді және қарым-қатынас бойынша түсінікті серіктес болуды көздейді.

Коммуникативтік құзыреттілік адам арасындағы тікелей өзара іс-қимыл жағдайында қалыптасатын және белсендірілетін адамдар арасындағы қарым-қатынастың дамып келе жатқан және айтарлықтай дәрежеде танылатын тәжірибесі болып табылады. Қалыптаса мен реализуясь ұжымдық, тұлғааралық тәжірибесі, сонымен қатар жеке болып табылады. Осы әлеуметтік-психологиялық сапаның қоғамдық сипатын елемей, коммуникативтік құзыреттілікті тұйық жеке тәжірибе ретінде дұрыс елестету.

Коммуникативтік құзыреттілікті адамның қорытынды сипаттамасы деп санауға болмайды. Коммуникативтік құзыреттілікке ие болу-бұл «интерн» - дан «интра» - ға, тұлғалық оқиғалардың өзекті әлемінен осы оқиғаларды ұғынудың нәтижелеріне дейінгі қозғалыс, ол психиканың когнитивті құрылымдарында шеберлік пен дағды түрінде бекітіледі және қоршаған ортамен әрі қарай қарым-қатынаста адамға қызмет етеді. Адамның мәдени, соның ішінде қоғамдық өмірдің идеялық-адамгершілік нормалары мен заңдылықтарын меңгеруіне қарай коммуникативтік жағдайларда оқу қабілеті артады [19, б. 58-64].

Е. В. Пронова өзінің зерттеулерінде коммуникативтік құзыреттілікті белгілі бір жағдайлар болған жағдайда жұмыс істейтін және дамитын білім ретінде анықтай отырып, болашақ мұғалім үш білім

блоктарына ие болуы тиіс деп есептейді. Бірінші блок-бұл баланың жынысына, жас және жеке ерекшеліктеріне байланысты қарым-қатынас ерекшеліктерін фактологиялық Білім, қарым-қатынас механизмдерін түсіну, рөлдік ұйғарымдар мен күтулерді білу, этикет пен т. б.білу. Үшінші блокқа гуманизмнің мәні, жетекші педагогикалық идеялар, өзара қарым-қатынас құрылымы, қарым-қатынастың жалпы теориясы және т. б. туралы концептуалды білім кіреді.

Әрине, болашақ мұғалім қарым - қатынас деңгейін (вербальды - вербальды емес, рульдік – тұлғалық, диалогтық - монологтық, манипулятивті-адаптивті), өзінің коммуникативтік мүмкіндіктерін диагностикалауды үйренуі керек.

Осылайша, шетел тілдерінің болашақ мұғалімдерінің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудағы сандық форматтағы оқу және дәлме-дәл материалды сауатты қолдану оқу процесін айтарлықтай жандандыра алады, шет тілді қарым-қатынастың нақты жағдайының байланысын орната алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ақпараттық кеңістік [Электронды ресурс]. - URL: [http://www.ескерту.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?Rlt\(uwsg.outt:l!vwxywgtxyig](http://www.ескерту.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?Rlt(uwsg.outt:l!vwxywgtxyig) (өтініш берілген күні: 13.02.2012).
2. Тимербулатов, З. М. Ақпараттық қоғам Ресей: қалыптасу және даму кезеңдері [Мәтін] / З. М. Тимербулатов: дис.... канд. филос.ғ ғылымдар: 09.00.11. - Уфа, 2006. -163 Б.
3. Internet Usage Statistics [Электронды ресурс]. - URL: <http://www.ескерту.intemetworldstats.com/stats.htm> (жүгіну күні-20.09.2012).
4. YuMe зерттеуі: онлайн-бейне және ТВ даму перспективалары [электронды ре- сурс]. - URL: <http://opzarkol.com/2011/03/razvitie-online-video-i-tv-ot-yume/> (білім беру күні– 22.09.2012).
5. Мусихин И. А. техникалық жоғары оқу орындарының студенттерін кәсіби қарым-қатынас саласында мәдениетаралық коммуникацияға дайындау үшін оқу әдебиетін әзірлеу принциптері // білім берудің өзекті мәселелері. Технологиялық университеттің білім беру ортасының қалыптасуының заманауи тенденциялары: халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция материалдарының жинағы, 3-7 ақпан 2014. - Новосибирск. - Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2014. - С. 164-168.
6. Валетко С. А. шет тілі сабағында видео қолдану // «ашық сабақ» педагогикалық идеялар фестивалі Интернет журналы, 2004-2005 [Электронды ресурс]. - Кіру режимі: <http://festival.1september.ru/articles/214052/>.
7. Луферов Д. Н. субтитрлер бар бейнематериалдар: оларды шет тілін оқытуда өз көмекшілеріңізбен жасаңыз // Мәскеу мемлекеттік облыстық университетінің хабаршысы.Серия: Педагогика. - 2011. - № 3. - С. 181-186.
8. Титова С. В. әлеуметтік желілер мен интернет сервистерінің шетел тілдерін оқыту үдерісіне интеграциясы: қажеттілік немесе жайлылық? // Мәскеу университетінің хабаршысы. 19 сериясы: Лингвистика және мәдениетаралық коммуникация. - 2008. - № 3. -С. 208-213.
9. Тютерева И. В. шет тілдерін оқытуда әлеуметтік-коммуникациялық құзыреттілікті қалыптастырудағы Интернет-технологиялардың рөлі / / қазіргі ғылыми зерттеулер: теория, методология, практика. - 2014. - Т. 1. - № 4. - С. 263-268.
10. Бочарова А. С. тілдік емес ЖОО студенттерінің әлеуметтік-мәдени құзыреттілігін дамытудың маңыздылығы // Интерэкспо ГЕО-Сибирь-2014. X Халықаралық. ғыл. конгр.: Халықарал. ғыл. конф. «Аймақтық өлшемдегі жаһандық үрдістер: тарих тәжірибесі және қазіргі заман» : 2 т. (Новосибирск, 8-18 Сәуір 2014 ж.). - Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2014. Т. 2. - С. 46-49.
11. Шабалина Л. А. «мәдениетаралық коммуникация» пәні аясында полимәдени білім беру тұжырымдамасын жүзеге асыру // Интерэкспо ГЕО-Сибирь-2014. X Ар-нар. ғыл. конгр.: Халықарал. ғыл. конф. «Аймақтық өлшемдегі жаһандық үрдістер: тарих тәжірибесі және қазіргі заман» : 2 т. (Новосибирск, 8-18 Сәуір 2014 ж.). - Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2014. Т. 2. - С. 85-90.
12. Дубовикова Е. М. тілдік емес жоғары оқу орындарының студенттерін Интернет-ақпараттық ортада шет тілдік виртуалды коммуникацияны оқыту (ағылшын тілі материалында) : педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін диссертация. - Пятигорск: Волгоград мемлекеттік университеті, 2006.
13. Глухова Ю. Н. Интернет-ресурстарды пайдалану шетел тілін оқытудағы (мысалы, француз тілі) // Өзекті мәселелері қазіргі заманғы университеттік білім: материалдарды XII Ресей-американдық ғылыми-практикалық конференция. Ресей мемлекеттік педагогикалық университеті А. И. Герцена, халықаралық білім беру бойынша Американдық кеңестер (АСМО), Северная Айова университеті,

- РФ МОиН педагогикалық білім беру бағыттары бойынша оқу-әдістемелік бірлестік. - 2010. - С. 281-284.
14. Струкова П. Э. шет тілін оқытуда жарнамалық бейнероликтерді қолдану бойынша ұсыныстар (қытай тілі мысалында) // шетел тілдерін оқытудың филология мен әдістемесінің өзекті мәселелері. - 2013. - № 7. - С. 111-117.
 15. Стокрацкая Л. С. шет тілдерін оқытуда Интернет-ресурстарды пайдалану (неміс тілі мысалында) / тау-кен институтының жазбалары. - 2008. - Т.175. -С. 249-250.
 16. Allen J. P. B., Widdowson H. G. Teaching the Communicative Use of English // episodes in ESP. A Source and reference book on the development of English for Science and Technology by J. Swales. - New York: Prentice Hall, 1988. - P. 73-87.
 17. Педагогтың кәсіби құзыреттілігін модельдеу // Педагогика. - 2003. - №10. - С. 51-55.
 18. Зубцова О. В. педагогикалық колледж жағдайында болашақ музыка мұғалімінің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру. Ғылыми-практикалық конференция. [Электронды ресурс]: Иркутск облыстық мәдениет колледжі.
 19. Хуторской А. В. басты құзыреттіліктер жеке тұлғаға бағытталған парадигманың компоненті ретінде // халықтық білім беру. - 2003. - №2. - С. 58-64

КОНСТРУКТИВТІ ОҚИТУ – ТІЛДІК ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

М.Н. Хамитова
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Алматы, Қазақстан

Еліміздің әлемдік біртұтас білім кеңістігіне ену үдерісіндегі ғылым мен техниканың жедел дамуы – қоғамның алдына жаңа талаптарды қоятыны белгілі. Аталған жайт білім беру жүйесіне тікелей қатысты. Бұл өзгерістер оқытушының да, білім алушылардың бойында жаңа тұлғалық қасиеттерді қалыптастыру мен дамытуды міндет етіп қойып отыр. Мұның салдары қазіргі тәрбие құралының өзгеруіне әкелді. Бүгінгі жастардың өз ойын еркін жеткізе алмауы, олардың тілдік құралының жұтандығынан хабар береді.

Қоғамдағы үдемелі өзгерістер білім беру жүйесінде бәсекеге қабілетті, шығармашыл, жаңа өзгермелі жағдайларға тез бейімделуге дайын, өзін-өзі дамытатын, өз бетінше шешім қабылдай білетін азаматтарды тәрбиелеуді қажет етумен қатар білім алушылардың тілдік тұлғасын тәрбиелеу мәселесіне бет бұруы тиіс. Оқу жүйесінің гуманизациялануы жеке тұлғаның дамуына, өзін-өзі анықтауына, жетілуіне, өз ойын жүзеге асыруына қолайлы жағдай туғызуға бағытталған.

Білім беру жүйесінің, білім беру бағдарламаларының өзгермелі жағдайында болашақ мамандардың тілдік тұлғасын қалыптастыру, тәрбиелеу қазіргі таңда маңызды орын алады. Сондай-ақ мамандардың білім беру ортасында белсенді, түрлі гуманистік идеяны тәжірибеде іске асыра алатын қабілетін қалыптастыру бүгінгі күннің талабы.

Тілдік тұлға ұғымына қатысты ғылыми әдебиеттерде бірнеше тұғырлар бар: лингвистикалық, лингводидактикалық, психолінгвистикалық, социо-лингвистикалық, педагогикалық. Лингводидактика ана тілін немесе өзге тілді игеру кезіндегі психологиялық жағдайды тұлғаның дамуы және қалыптасуымен байланыстырады. Психолінгвистикалық тұғырды А.А. Леонтьев былай пайымдайды. Ис-әрекетте адамның мүмкіндіктері, биологиялық нышандардың әлеуметтенуі мен тілдік тұлға сапаларының, білік-қабілеттерінің қалыптасуы жүзеге асады. «Әлеуметтілік» мәселесі екі түрлі қарастырылады: тілдік қабілеттің әлеуметтік табиғаты және сөйлеу әрекетінің әлеуметтік шарттылығы. Ол тілдік қабілет ұғымын «тілдік қабілет – тілдік үдеріс – тілдік стандарт» жүйесінде қарастырады. Тілдік қабілет – адамның тілдік белгілерді игеру, өндіру, шығару және сәйкесінше қабылдау қабілеті. Тілдік қабілетті қалыптастыру үдерісі жанама түрде қоғамдық мәдениетті тұлғааралық қатынас барысында тілдік белгі ретінде иеленумен барабар [1].

Тілдік қабілеттің әлеуметтік табиғаты адамның әлеуметтік болмысы бейнеленген тілдік белгілер жүйесін игеру барысында қалыптасады. Тілді түсіну және тілді қолдану қабілеті тілдік қабілеттің негізі, ал ол өз кезегінде тілдік тұлға қалыптастырудың іргелі факторы.

Ю.Н. Караулов «тілдік тұлғаны құрылымдық-тілдік күрделілігі, шындықты бейнелеудің тереңдігі мен дәлдігінің деңгейі әртүрлі тілдік шығармаларды (мәтіндерді) жасап және қабылдаумен, белгілі бір мақсатқа бағытталушылығымен айқындалатын адам мінезі мен қабілеттерінің жиынтығы деп түсіндіреді [2, с.3].

Тілдік тұлға мәселесі әр қырынан жіктелген. Мәселен, В.А. Маслова сөйлесімдік тұлға – шынайы қатысым және әрекет парадигмасындағы тілдік тұлға. Қарым-қатынас барысында сөйлесімдік тұлғаның ұлттық-әдени ерекшелігі ашылады. Әдетте «тілдік тұлға» мазмұны кең: яғни ол: а) құндылықтар жүйесі; ә) мәдениеттанытушы бірлік; б) жеке тұлғалық компонент ретінде көрініс табады [3].

В.Красных тұлғаның түрлерін былайша көрсетеді: а) сөйлеуші адам – тұлға, сөз өнерінің иесі; б) нағыз тілдік тұлға – сөз өнерінде өзін таныта білген, білім-пайым иесі; в) сөйлеуші (речевая) тұлға – өзін өзгелермен қарым-қатынас жасау үстінде көрсететін тұлға, ол қай жерде қандай стратегия мен тактика қолдану керектігін жақсы біледі; г) коммуникативтік тұлға – нақты коммуникативтік актінің қатысушысы, шынайы коммуникацияның шынайы әрекет етушісі [4]. Тілдік тұлға тілдік дәстүрдің қалыптасуына үлес қоса алатын, өзіндік көзқарасы бар, өз ойын адресатқа жеткізе алатын, өзіне дейінгі тұлғалар қалдырып кеткен байлықты меңгерген, соны иеленіп, өзінше жеке тілдік құбылыстар тудыра білетін тұлға деп түйіндейді [5, 16 б].

Педагогикалық еңбектерден адамның тұлға болып қалыптасуына үш фактор әсер ететіні белгілі. Олар тұқымқуалаушылық, орта және тәрбие. Ю.Н.Карауловтің еңбегінде аталған үш факторларды тілдік тұлғаға қатысты былай топшылайды: табиғи (дарындылық, қабілет), әлеуметтік (әлеуметтік үйрену барысында иеленген қасиеттер) және тұлғалық (қалыптасқан коммуникативті білік ретіндегі коммуникативті әрекеттің дара тәсілдері). Осы ретте тілдік тұлғаны қалыптастырудың құралы ретінде конструктивті оқытуды алуды жөн көрдік. Оқытудың интербелсенді әдістері жиі айтылады. Конструктивті оқыту әдісі қазіргі заманның талабына жауап беретін оқыту үлгісі. Заманауи оқыту технологиялары білім алушылардың танымдық қызметіне емес, өзбетінше әрекетін белсендендіруге мүмкіндік береді. Яғни оқушы енжар тыңдаушыдан белсенді әрекет иесіне ауысады.

Оқытудың конструктивті үлгісі Л.С. Выготский, Ж. Пиаже, Н. Шаталова, Ф. Бунятова, П.Я. Гальперин, А. Әлімов сияқты зерттеушілердің еңбектерінен бастау алып, зерделенеді.

Конструктивизм дегеніміз – адамдар үйренгендері мен түсінгендерінің көбіне өздерін жауапты деп есептейтін психологиялық және философиялық көзқарас (O'Donnell, 2012). Конструктивизмнің дамуына, негізінен, адамның дамуы туралы теориялармен зерттеулер, әсіресе Пиаже мен Выготскийдің теориялары (осы тарауда сөз болады) қатты әсер етті. Бұл теориялардың білімнің қалыптасуына тигізетін әсері – конструктивизмнің негізгі зерттеу нысаны. Конструктивизм соңғы бірнеше жыл ішінде оқыту мен білім беруге қатысты қолданылып келді. Қазіргі кезде ғылымның қоршаған ортаның әсерінен бас тартып, оқытуды түсіндіруге көмектеседі деген сеніммен адами факторларды зерттеуге бет бұра бастағанын оқыту тарихы жайлы теория анықтады [6, 278].

М.Монтессори бойынша конструктивті оқыту дидактикалық дайындалған ортада баланың өзін-өзі дамытатын педагогикалық жүйе, онда кез-келген практикалық әрекет, теория, үлгі дамушы адам туралы тек іргелі білімдер негізінде құрылады. «Монтессори-оқытушы баланың қызығушылығын оятып, қолын қақпай, оған көмек көрсетуі тиіс, оқытушыға артқы көріністе қалу тән. Педагог, ең алдымен, оқушының «Мұны өзіме жасатуға көмектесші» деген өтінішін орындауға ниеттенеді. Егер педагогтар баланы еркіне жіберіп, олардың табиғи білімін байқағысы келесе, сыныптың бір бұрышына отырып алып, бақылау дегенді білдірмейді. Бала ешқандай да еркіне кетпейді. Монтессори-оқытушы балаларды бақылай алатын арнайы ортаны және олардың еркін әрекет етуіне арнайы заттарды дайындайды. Арнайы орта әзірлеуге үлкен мән береді, себебі адамның шынайы еркіндігі мәдени кеңістікті игерумен сабақтасады. Осындай ортаны құру оқытушының шеберлігіне байланысты болады.

Кітаптармен, энциклопедиялармен, тәжірибелік құралдармен, әртүрлі колөнер құралдарымен қоршалған балада осы байлықты игеруге деген кездейсоқ жауапкершілік пайда болады. Балабақшадағы не мектеп сыныптарындағы сөрелерде ондаған заттар жатады, оны тек кәсіби Монтессори-оқытушы мәнін, дидактикалық мағынасын түсіндіре алады».

Гуманистік тұғыр бойынша әрбір оқушы оқуға, дамуға қабілетті, тек соған сәйкес жағдай жасалу керек. Тілдік тұлғаны қалыптастыруды қазақ тілі пәні аясында жүргізсек, сабақ барысы тілдік құралдарды дамытуға бағытталған тапсырмалардан тұрады. Оқушы алдыңғы біліміне сүйене отырып,

жаңа білімді өзі құрастырады. Мәселен, сабақтың тақырыбы «Сын есім. Сапалық және қатыстық сын есім». Оқушы сын есімнің түрлерінен хабарсыз. Мәтіннен немесе күнделікті өмірден сын есімге мысал келтіріледі. Қызыл, үлкен, аласа дегенде заттың қандай белгісін сипаттап отырмыз? Үлгілі, балалы, дәмді деген сын есімдердің жасалу жолына назар аудара отырып, қандай өзгешеліктерді байқадыңыздар? Оқушы бірінші жағдайда сын есім заттың сапалық, көлемдік белгілерін сипаттап тұрғанын топшылайды, екінші жағдайда сын есімдердің түбірі зат есім екенін өздері түйіндейді. Нәтижесінде сапалық және қатыстық сын есімнің ережесін өздері құрастырады. Ары қарай сабақта көркем мәтіндерді талдау арқылы сын есімдерден әртүрлі тың тіркестер жасауға әрекет етеді. Оның қолдану аясына назар аудара отырып, сәтті коммуникация құрудағы мән-мағынасына назар аударады.

Ф. Бунятованың конструктивті оқытуы оқушыға ойлау операциялары арқылы алдыңғы білімдеріне сүйене отырып, оларды бүтіндік сызбасы бойынша келесі білімге тасымалдау негізіндеөзінің білімдерін,түсінік әлемін құруына бағытталған. Конструктивті оқыту операциялдық шығармашылық сипатқа ие. Оқушылар білімдеріне логикалық операциялар жүргізе отырып, оларды иеленеді. Олар ішкі елес және түсінік арқылы ойлап шығарады, жасайды, құрастырады. Бұл шығармашылық, егер бала өзі ғана жұмыс жасаса, жеке, ал басқа да адамдармен бірлікте жұмыс жасаса кооперативті болады.

Бунятованың конструктивті оқытуының философиясы америкалық ғалым Д.Брунердің конструктивизмімен сабақтасады. Яғни тәжірибе мен ойлана отырып, индивид өзі өмір сүріп жатқан әлем туралы түсінігін қалыптастырады. Бұл оқытудың батыс және шығыс философиясының синтезі (жекеден бүтінге шығу, немесе керісінше жекеден бүтінге шығу).

Конструктивті оқыту сабағы 7 элементтен тұрады:

1. Ізденіс. Оқытушы білім алушылардың тақырып бойынша нені білетіндігін айқындау үшін және сабақ барысында қандай шешімдер қабылдайтынын, қандай нәтижеге келетінін бағдарлау үшін тақырып бойынша сұрақтар қояды.

Құрылымдар. Сабақ құрылымдар бойынша құрастырылады:

- білімнің құрылымы;
- оқу әрекетінің құрылымы.

2. Ойлаудың логикалық операциясы. Дәстүрлі оқытуда жаттығу, мысалдар, үлгілерге мынандай әдепкі тапсырмалар беріледі: астын сыз, тап, тиісті формаға қой, шеш, орында, т.б. Бұл тапсырмалардың барлығы жаттанды нәрселерді әр түрлі нұсқадақояды ғана меңзейді. Ал конструктивтіоқыту оқушының біліміне логикаға құрылған бірнеше ақыл-ой әрекеттерін құрастырады. Мысалы, сәйкестерді біріктірі немесе ажырат, бірін басқамен алмастыр, түрлендір және жаңа пайда болған нәрсені түсіндір, басқа формаға қой, жаңа дүние жаса, т.б. Оқушылар осы тапсырмаларды үнемі жүйелі түрде орындағаннан кейін, бұл құрылғылар оларда өзінің танымдық құралдары ретінде орнығып қалады.

3. Байланыс. Бұл элемент бір білім құрылымының басқасымен байланысын көрсетеді. Конструктивті оқытуда білім тұтас сызба бойынша бейнеленеді. Мұнда пән ішіндегі байланыс қана емес, пәнаралық байланыс та көрініс табады.

4. Сұрақтар. Конструктивті оқытудаоқытушы сабақтың нобайын құру үшін қандай сұрақпен бастап, қандай сұрақпен сабақты аяқтайтынын айқындап алу қажет. Сұрақ қою арқылы оқытушы білім алушылардың нені білетінін аңғарады. Оған дұрыс жауап бермесе де оқытушы сұрақтарменбілім алушының өзі арқылы дұрыс жауапқа жетелейді.

5. Толықтырулар және байланыстар. Бұл сабақта игерілетін білімнің өткен және болашақтағы біліммен байланыстыратын элемент.

6. Презентация немесе білім алушымен жинақталғанның бейнесі. Бұл конструктивті оқыту сабағының нобайын жасаудағы соңғы элемент. Оқытушы 2 немесе 4 адамнан тұратын топтарға алдын ала жұмыс парақшаларын таратып береді. Бұл парақшаға сұрақтар қояды, параметрлерін жазады, мақсатқа сәйкестапсырмаларды береді.

Жоғарыда келтірілген мысалдардан байқағанымыздай, конструктивтіоқыту белсенді оқушы тұлғасын қалыптастыруға бағытталған. Бұл белсенділік тілді оқыту барысында үлкен нәтижеге жеткізері сөзсіз. Себебі оқушы оқу материалын дайын күйде қабылдамайды, керісінше оқу үдерісіне белсенекатыса отырып, жаңа ақпаратқа өзі қол жеткізеді. Қазіргі білім берудің мақсаты білім, білік, дағдымен қаруландыру ғана емес, солардың негізінде өзгермелі қоғамда бейімделіп, жұмыс жасай алатын, әлеуметтік және кәсіби біліктілігін үнемі шыңдап отыратын,қажет ақпаратты, білімді өзі іздеп тауып, оны ұтымды құрастыра және пайдалана алатын, жан-жақты дамыған білімді, шығармашыл, зияткер тұлғаны қалыптастыру болып отыр. Бұл талаптың ішіне біз тілдік тұлғаны қалыптастыру міндетін қосып отырмыз.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. М. Просвещение, 1969.– С.214.
2. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. М.: Наука, 1987. –С.283.
3. Маслова В.А. Лингвокультурология: учебное пособие. М.: Академия, 2001.–С.208.
4. Красных В.В. Коммуникативный акт и его структура// Функциональные исследования: сб.ст. по лингвистике. – М.: Наука, 1988.– Вып. 4. – С.204-205.
5. Кушкимбаева А.С. М.Әуезовтің тілдік тұлғасы (драмалық шығармалары негізінде) философия докторыPhD...дис.: 10.02.02. – Алматы, 2015. – 157б.
6. Дейл Х.Шунк Оқыту теориясы. Білім берудің келешегі. Жетінші басылым. – Астана, Ұлттық аударма бюросы, 2018. –468б.
7. Монтессори М. Дом ребенка. Метод научной педагогики.-М:Наука,1970.-С.160.
8. Бунятова Ф.Д. Педагогическая технология конструктивного обучения.Интернет-журнал «Эйдос».- 2007, 1 марта.<http://www.eidos.ru/journal / 2007/ 0301-5.htm>.
9. Педагогическая технология конструктивного обучения.<http://www.eidos.ru/ journal/2007/0301-5.htm>

ОРТА МЕКТЕП ПЕН ЖОО-ДА ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

INTERRELATION OF COGNITIVE AND COMMUNICATIVE APPROACH IN TEACHING PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE

Zh.A. Abuov, S.N. Balmukhanova

KazNPU named after Abay

Almaty, Kazakhstan

Key words: communication, process of cognition, cognitive function

Global changes in the world community have led to changes in the management and content of education, including foreign language education at non-linguistic universities. Renewed requirements are imposed on the quality of human capital by the society in conditions of unprecedented growth of international communication, namely, a new type of functional literacy in the professional sphere, which is in great demand in the age of rapidly developing scientific thought and modern technologies. In this regard, the issue of professionally oriented training of specialists aimed at formation of professional competence, including foreign language communicative competence has acquired an exceptional relevance. There is no doubt that in today's multicultural world the importance of a foreign language (English) proficiency as an effective prerequisite of achieving social, academic and professional success is unquestionable. That's why the design of new and approbation of existing innovative effective methods and technologies of foreign language teaching at non-linguistic Universities is an urgent necessity of the present day, among which the cognitive and communicative approach could be pointed out.

It should be noticed, that the communicative approach has dominated in the methodology of foreign language teaching for the last few decades at all levels of education. Formation of professional competence by means of a foreign language was considered mainly in the linguistic and communicative aspects and was not related to the analysis of the cognitive aspects of the teaching process in professional communication. The modern scientific paradigm incorporates the study of the regularities of human nature and activity from the standpoint of anthropocentrism. Integrative processes within the related sciences that study a human being help to understand more deeply the relationship of language and thinking, and the mechanisms of speech generation. The idea expressed by some researchers that the process of learning and mastering two or more languages is accompanied by a number of positive opportunities of psycholinguistic plan seems to be of extraordinary value.

The idea of the interdependence of two languages was formulated in the works of outstanding scientists who laid the theoretical foundations of bilingual education, among which to name are L.S. Vygotsky, the author of the theory of the interdependence of thinking and speech, who as early as in 1935 put forward the thesis about the positive impact of multilingualism on thinking and human development [1], as well as B. Bloom, the author of taxonomy theory which presents the detailed interpretation and systematization of cognitive skills. [2] The integral idea formulated by L.S. Vygotsky is that the teaching activity generally orbits around the two processes: cognition and mastering. The foreign language in this sense is no exception. The two sides of the process of foreign language teaching/learning are inseparable and reflect the unity of equally important functions inherent to human language. The language is an instrument of communication, on the one hand, and an instrument of cognition, on the other. Nowadays, the claim that bilingual education stimulates mental development, improves cognitive abilities of learners, is generally recognized [3].

The above mentioned ideas outline the reasons for the current increased interest in the cognitive-communicative approach, when language teaching is considered not only as teaching linguistic knowledge and formation of communicative competence, but also as teaching knowledge about the surrounding reality through another language in its functional and cognitive aspects.

Language does not just convey certain knowledge in communication, its role is in accumulation and storage of knowledge in memory contributing to its ordering and systematization which support human cognitive activity. Herein, the another critical function of language is revealed – its cognitive function. Recognition of a close interconnection of cognitive and communicative aspects in speech activity

restsonunity and integrityof the two main functions of human language. If initially the priorityinlanguage teachingtradition was given to the communicative function of language as the most important means of human communication,the lastdecadesmarked by the development of cognitive science, put forwardthestudy of language as a means of learning, cognition, mental activity, that is, in relation toactivity of human consciousness. Currently, researchers in the field ofmethodology of foreign language teaching recognize that the cognitive function of language is also its fundamental feature and consider communicative and cognitive functions as equally significantand complementarily essential attributes of language.

The nature of the close interrelationship is emphasized through the opinion that communication is impossible outside of cognition and is, on the one hand,the ultimate goal of the latter, considering the importance of speech communication for the life and essence ofan individual as a member of society.

On the other hand, communicationtakes place primarily for the purposes of cognition, through obtaining new knowledge about reality, its processing, storage and passing it from generation to generation» [4, p. 58].

Through the prism of understanding the language as one of the means of cognition and knowledge acquisition, as well as a tool for the organization, processing, storage and transfer of knowledge, as a means of generating information [5],its cognitive function acquires a particular significance. The cognitive-communicative approach is definedin teaching a foreign language as an approach based on the mainstream conceptionof modern science, that represent thespeech not only as a system of signs, not only as a means of communication, but also as a phenomenon of the psyche and neurophysiology of a human being, since the speech is a means of organizationof higher mental processes of an individual.

The concept cognitionrefers to the ability of an individualto mentally perceive and process external information. Theconcept «cognitive processes» is often applied to mental processes such as «memory», «attention», «perception», «action», «decision-making» and «imagination». Almost no one denies that the nature of cognitive processes is controlled by the brain andrefers to the field of biological and psychological sciences. Yet, the theory of cognition has firmly established also in the methodology of education,because it is cognitive processes which help to understand how the human brain performs the functions of perception and processing new information. Knowledge is said to be the result of a cognitive process.The argument that in contemporary foreign language education the cognitive theory is viewed as one of the leading methodological approaches, means that the emphasis is placed on regular pattern of the cognitive process when teaching/learning a foreign language and the peculiarities of mental activity of students. Thus, in teaching a foreign language, the cognitive approach is reduced to the problem of optimal organization of cognitive actions of students, corresponding to their natural cognitive behavior. Thereby, in the light of cognitive-communicative approach, the term communicative implies functional purpose and connection with the language form; whereas cognitive-the internal content and involvement of psychological aspects of «thought realization». Hence, the cognitive level is the meaning level of consciousness, which represents the speech activity in the form of a set of skills as generalized images of actions.The communicative level is the setting of the purpose of communication, intention of the speaker, readiness of the speaker fora choice of language structures according to communication situation [6]. Striving to cognition and understanding is a cognitive need of an individual. Realization of cognitive needs implies not only obtaining new information, it relates alsoto understanding,to systematization,to the analysis of facts and identification of their relationships, as well as to construction of some orderly system w herestrive for knowledgéal ways precedes strive for understanding.

According to researchers,cognitive aspects have priority over communicative ones, since such cognitive processes as memory, attention, thinking and imagination reinforce foreign language speech activity and ensure the functioning of the components of the language system of the communication subjects. Thus, speaking about the cognitive aspect of teaching a foreign language, we focus on the cognitive development of students, which includes such categories as knowledge, thinking and the processes of perception, memorization, understanding, structuring the knowledge acquired in the process of learning a foreign language. One of the dominants in cognitive-communicative teaching is the formation, improvement and development of the «knowledge base» necessary for conscious learningof the structural, functional and semantic characteristics of language structures, rules of their use in speech [7]. In the process of speech generation in a foreign language, knowledge stored in the individual's cognitive system is activated. At formation and development of communicative skills in the process of cognitive-communicative teaching, it is necessary to take into account the stages of formation of a newforeign language verbal-associative network in the minds ofstudents typical for the foreign language native speaker.The system of the teaching should create conditions for immersion of students in a different language picture of the world, i.e. to take them to the linguacognitive level of mastering the foreign language.Teaching on the basis of foreign language discourse, where the students acquire knowledge of foreign language communication, the patterns of its

realization facilitates the process, which leads to a more conscious understanding of communication in building and perception of foreign language speech.

The priority of the cognitive aspect in relation to communication in teaching process is linked with the development of students' ability to flexible use of various types of information, skills to correctly interpret and effectively compensate missing information blocks. Besides the objective difficulties in teaching a foreign language discourse, there is also individual holistic information and cognitive system of a student, which is formed by closely intertwined processes of consciousness, thinking, memory and language.

The cognitive-communicative approach, postulating the significance of cognitive function of language along with communicative function allows to develop not only the ability to use knowledge and skills for communication purposes, but also develop the personality of students, their perception base, to enhance and optimize such cognitive processes as memory, attention, verbal thinking, and to strengthen in general foreign language speech activity, ensure the functioning of the components of the language system, increase background knowledge and enrich their own social and cultural, discursive and foreign language experience of learners.

Thus, in contemporary conditions when social, political, economic, psychological, pedagogical, cultural factors influence the system of foreign language education, there is an objective need to develop methodology and approaches that contribute to the maximal realization of the personal and intellectual potential of students, which determines the reasonable scientific interest in cognitive science and the development of cognitive-communicative approach to teaching professional foreign language.

References

1. Vygotsky L.S. Thinking and speech. 5th edition. - Publishing House «Labyrinth», M., 1999. - 352 p.
2. Bloom, B. S.; Engelhart, M. D.; Furst, E. J.; Hill, W. H.; Krathwohl, D. R. Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook I: Cognitive domain. New York: David McKay Company. 1956.
3. Vershinin B.I. Brain and learning: methods of realization of functional capabilities of the brain: textbook. Tomsk: TPU Publishing house, 2006. 90 p.
4. Troyanova I. M. Cognitive function as one of the most important functions of language // Vestnik of Tomsk State Pedagogical University. 2008. Vol. 2. pp. 56-58.
5. Kubryakova E. S. About systems of cognitive science and actual problems of cognitive linguistics // Izvestiya RAS. Literature and language series. 2004. vol. 63. № 3. pp. 3-12.
6. Matienko A.V. The subject of language testing from the standpoint of cognitive and communicative approach // Bulletin of Pyatigorsk State Linguistic University. Pyatigorsk, 2011. № 2. pp. 278-281.
7. Khaleeva I.I. Fundamentals of the theory of teaching of foreign language speech understanding (training of translators). Moscow: Higherschool, 1989. 240p.

ҮШТІЛДІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ МҰҒАЛІМНІҢ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІ.

М.Е. Акимғалиева, М.А. Мустафина

ХБУ Қазақ тілінде оқытпайтын мектептегі
қазақ тілі мен әдебиеті мамандығының I курс магистрі
ғылыми жетекшісі: п.ғ.к. ХБУ доценті
Алматы, Қазақстан

Әлемде қанша ұлт, нәсіл болса, соларды бір-бірінен даралап тұратын басты бойтұмары – туған тілі. «Әр халықтың ана тілі – білімнің кілті», - деп Ахмет Жұбанов тілдің адамзат өміріндегі маңызын аша түскен. «Адамзаттың Айтматовы» атанған, әлем әдебиетіндегі көрнекті жазушы Шыңғыс Айтматовтың мына бір пікірі: «Тіл – халықтың автопортреті. Әр тіл - өз орнында ұлы, әр тіл - бүкіл адамзат қазынасының ортақ палитрасындағы өз өрнегімен қымбат», - деп ана тілінің ұлылығын дәлелдей түседі. Ана тілінің күдіреті жайлы қаншама ойшылдарымыз, ақын-жазушыларымыз құнды пікірлер қалдырды. Осынау бабаларымыз сөйлеп, даналарымыз толғап, аналарымыз әлдилеп өскен қазақ тілінің еліміздің болашағының көркеюіне зор ықпал етуде.

Әлемде кең тараған тіл ағылшын, орыс тілдері. Оларды білу көптік етпейтін ақиқат. Себебі көптілді меңгерген жастардың алар белестері биік. Сондықтан көптілді білім берудің басты мақсаты әр білім алушының жеке қабілеттерін көптілді дамытуды қамтамасыздандыратын жағдай жасау. Көптілді меңгерген, өзін-өзі әлеуметтік және кәсіби билеуге, өздігінен дамуға, өздігінен

жетілуге қабілетті тұлға қалыптастыру. Бүгінде елімізде ағылшын тілді мамандарды даярлау ісіне ерекше мән берілуде. Ағылшын тілін үйрететін топтар, үйірмелер ашылуда. Осының бәрі күнделікті жады жағдай. Енді көптілділікті техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдары арасында халық аралық стандарт деңгейінде тиімді ұйымдастыру үлкен мәселе.

Оның жүзеге асырылуына Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Тілдердің үш тұғырлылығы» мәдени жобасы септігін тигізіп отыр. Қазақстандықтардың үш тілді еркін меңгеруі туралы идеяны тәжірибе жүзінде іске асыру бүгінде отандық мектептен маманның шығармашылық өзін-өзі жетілдіру саласын дамытуға, мемлекеттік тілдің қоғамдық өмірдің барлық саласында қызмет етуін қамтамасыз етуге, оның ұлтаралық келісім мен қазақстандық патриотизмді нығыту факторы ретіндегі рөлін арттыруға, орыс тілінің лингвистік белсенділігін сақтауға және ағылшын тілін ғылыми ақпарат пен жаһандану экономикасына сәтті кірігу тілі ретінде енгізу бағытталған көптілді білім беруді енгізуді талап етеді. Бұл мәселенің бүгінде мемлекеттік деңгейде талқыланып, білім реформалары аясында қарастырылып отырғандығы қуантады. Қазіргі таңда оқушыларға компьютермен, интернетпен, интербелсенді тақтамен сабақ өткізу толығымен жолға қойылып отыр.

Көптеген оқытушылар техникалық құралдарды тиімді пайдалана отырып, методикалық тұрғыдан саралай алуан түрлі әдіс-тәсілдер қолдануда. Әрине ол оқытушыдан үлкен сауаттылықты, ізденісті қажет етеді.

Қазіргі кезде адамның кәсіби шеберлігіне, білім өрісіне, зиялылық және танымдылық деңгейіне өмірдің өзі биік талаптар қойып отыр.

Халқымыз ежелден тіл абыройын биік көтеріп, әдетте тіл жөнінде, тіл – адамдар ара қарым-қатынас жасау құралы деп, оған жай-жадағай анықтама берілгенімен, іс жүзінде тіл тек адамдар ара қарым-қатынас жасау құралы ғана болып қалмастан, қайта онан да маңыздысы, ол белгілі бір ұлттың ұлттық сана-сезімі, халықтың халықтық қасиеті, оның жалпы тарихы, әдет-ғұрпы, мәдениеті қатарлыларды тұтастай өз бойына қамтып жататын күрделі ұғым. Сондықтан тіл мейлі қайсы ұлттың болмасын тарихы мен тағдырының, тәрбиесі мен тағылымының, бүкіл халықтық болмысының баға жетпес асылы, сарқылмас құнды қазынасы, ұлт рухының ұйтқысы болып келген.

Үштілді оқыту – заман талабы. Жас ұрпақ үшін үштілді жетік меңгеру болашаққа сеніммен қарау деген сөз. Үштілділік – бәсекеге қабілетті елдер қатарына апарар басты баспалдақтардың бірі. Қазақ тілі- мемлекеттік тіл. Мемлекеттік тілді білу біздің басты міндетіміз. Орыс тіл- ұлтаралық қарым-қатынас тілі. Ағылшын тілі - әлемдік бизнес тілі, оны меңгеру – жастарға әлем танудың кілті болмақ. Ағылшын тілін білу біздің жастарға шексіз мүмкіндіктер ашады. Ол – жаһанданудың кепілі. Жан-жақты дамыған тұлға болып өсуіне үлкен септігін тигізеді. Шетел тілін үйрену, оның қолданыс аясын кеңейту бүгінде кезек күттірмейтін өзекті де келелі мәселелердің бірі. Үштілділіктің маңызын түсіне білген жанның еліміз үшін болашақтағы алары да, берері де мол. «Біз ағылшын тілін игеруде серпіліс жасауымыз керек. Өз тарапымыздан қолдан келер көмегімізді аямауымыз қажет.» Мемлекеттік тілді үйрету балабақшадан басталуы тиіс. Бұл - заман талабы», - деген елбасының қағидасына сүйене отырып, қазіргі таңда балабақшадан бастап мектеп табалдырығын аттаған сәттен ана тілін меңгеруіміз керек.

Қазір жаһандық ақпараттың дамыған кезеңі. Заманға сай еліміздегі барлық салада жаңашылдықтар енгізілуде. Мәселен, білім беру мекемелерісанық жүйеге көшіріліп, жаратылыстану пәндерін ағылшын тілінде оқытуды қолға алынууда. Пәннің осы жағдайда өз қиындығы да қызығушылық қатар жүреді. Оқушылар ағылшын терминдерін қолдану арқылы өздерінің тілдік қорларын кеңейтеді, ойлау қабілеттерін дамытады. Ал қазақ тілін оқыту барысында орыс тілі, ағылшын тілі пәндерін бірлікте алу мұғалімнің шеберлігіне байланысты жүргізіліп жүр. Бұл жерде өтіліп отырған бағдарламаға сай үш пәнді бірлікте ала отырып, пәнаралық байланысты жүзеге асыруға болады. Алайда дәстүрлі оқытуда тек аударма жасатумен ғана шектеліп отырсақ, қазіргі оқыту технологиясында түрлі шығармашылық бағыттағы тапсырмалар бере отырып, оқушы-субъектінің ізденісіне, яғни, жеке тұлғаның әрекетін дамытуды мақсат етудеміз. Өз іс-тәжірибемде оқушылардың интеллектуалдық қабілетіне түрткі болатын ойын технологиясын қолдана отырып сабақты үш тілде жүргізудің тиімділігінің зор екенін ұқтым. Өнімді нәтиже беріп жүрген іскерлік ойындары: «Том, прометей», «Кім тапқыр?», «Үздік тілші», «Сиқырлы сөздер», «Тілдер сөйлейді» сынды тағы басқа ойындарды өткізудің үштілді меңгертудегі маңызы айрықша. Оқушыларды ойната отырып, үш тілде жүргізілген сөзжұмбақтар, анаграммалар олардың коммуникативтік құзыреттіліктері мен функционалдық сауаттылықтарын арттыруға негіз болды. Сондай-ақ, ақпараттық технологияны: электрондық оқулықтар, кестелер, презентациялар, тест, диаграммалар, постерлер сияқты түрлері оқушылардың қызығушылығын оятып, уақыттарын үнемдеуге, қосымша деректерді тиімді қолдануға түрткі болды. Шығармашылық жұмыстарға жетелейтін тапсырмаларды да оқушылар қызыға

орындап, еркін аударма жұмыстарын жасауға дағдыланды. Мәселен, «қызыл кітап» тақырыбындағы сабақтақорғауға алынған аң-құстар мен өсімдіктердің атауын үштілде атап, салыстыру жұмысы оқушылардың жас ерекшелігіне байланысты ұсынылып, деңгейлеріне қарай күрделеніліп отырды. Бұл тапсырмада жануарлар, құстар және өсімдіктердің атауларын аударып отырып, суреттерімен сәйкестендіреді, айырмашылықтары мен ұқсастықтарын үндестігін тауып, дәлелдеп көрсетеді.

Бұл жерде оқушылардың сөйлеу тілдері мен сауаттылықтарына назар аударылады. Ал осы тақырып бойынша қабілеті жоғары оқушыларға шығармашылық бағытында тапсырма ретінде «үздік тілші» ойыны арқылы өз дәлелдерін ортағасалып, үш тілде қорғап шығуды ұсынуға болады.

Бұл тапсырмалар оқушылардың ізденушілік әрекеттеріне, өз беттерімен білім алып, алған білімдерін ортаға салып, дәлелдеу дағдыларына түрткі болды.

Қорытындылай келгенде, болашақ жастарымыз өз тілін ардақтай отырып, заман талабы тудырып отырған үш тілде еркін сөйлеп, әлемнің кез-келген жерімен еркін байланысқа түсіп жатса еліміздің ертеңінің көркейте түсері сөзсіз. Олай болса бүгінгі өскелең ұрпақтарымызға әлемдік кеңістікке қанат қағып, шет тілдерін терең меңгеріп, ел азаматы болуларына әрдайым қолдау көрсетейік.

Бірақ, тіл - қай ұлтта, қай елде болмасын қастерлі, құдіретті ұғым екенін ұмытпайық. Өйткені, бүгінгі нарық заманы бізден бәсекеге қабілетті болуымызды, дамыған отыз елдің қатарынан көрінуіміз үшін білімді де, озық ойлы азаматтар болып тәрбиелеуімізді талап етеді. Әлемдегі жоғары дамыған елдердің санатына ену үшін басты мақсатымыз – сауатты азамат болу. Ал сауатты азамат дегеніміз өз тілінде еркін сөйлей алатын, оны терең меңгерген адам. Көп тілді білген адам өзін еркі сезінеді деп ойлаймын. Әрбір адам ана сүтімен дарып қалыптасқандықтан, «ана» деген ардақты атпен «ана тілі» деп атаймыз. Біздің ана тіліміз - қазақ тілі. Қазақ тілі - ғажап тіл, сан ғасырлық тарихы бар тіл. Ата-бабаларымыздан мирас болып келе жатқан баға жетпес асыл мұра. Сонымен қатар заманның талабын сай үштілді меңгеру- бәсекеге қабілетті елдердің қатарына қосылудың негізгі жолы деп есептеймін. » Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте», - деп ақын жырлағандай, өз тілінде еркін сөйлеп, өз тілін құрметтейтін болсақ, өзге тілді қадірлейтін болсақ елімізге елеуі, халқымызға қалаулы азаматы болатынымызға сенемін. Келешек ұрпағымыздың сауатты, көздері ашық, көкіректері ояу, бәсекелестікке қабілетті болуы, бірнеше тілді жетік меңгеруі – болашақ таңымыздың жарқын боларының кепілі. Сол жолда әрдайым аянбай еңбек етіп, сол еңбегіміздің жеуіміз керек. Бұл – біздің борышымыз, өтелмес парызымыз! Үштұғырлы тіл жай ғана әдемі тұжырымдама немесе тілдік саясаттың жаңа формасы ретінде пайда болған жоқ, ол – өмірлік қажеттіліктен туындаған игілікті идея екенін естен шығармауымыз керек. Өйткені, қазіргі кезде күллі әлемге есігін айқара ашып, «ақылды» экономиканы енгізіп жатқан елдер қарыштап дамуда. Ал бұл бағыттағы толайым табыстарға, білімге алып бара жол – ғаламшардағы үстемдік құрған тілдерді үйрену.

«Қазіргі заманғы қазақстандық үшін үш тілді білу – әркімнің дербес табыстылығының міндетті шарты. Сондықтан 2020 жылға қарай ағылшын тілін білетін тұрғындар саны кемінде 20 пайызды құрауы тиіс»

Ойымды Елбасының мына бір сөзімен қорытындылағым келеді: «Дауғасалса алмастай қиған, сезімге салса қырандай қалқыған, ойға салса қорғасындай балқыған, өмірдің кез-келген орайында әрі қару, әрі қалқан болған, әрі байырғы, әрі мәңгі жас, отты да ойнақы – Ана тіліміз».

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. (Қазақстан халқына жолдауы). Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан. – Астана, 2007
2. Хасанұлы Б. Тілдік қатынас негіздері, А, 2008ж.
3. Еркін А. Үштұғырлы тіл атты мәдени жобасы / А.Еркін// Алматы: Қазақстан.-2012.– 20 мамыр.-27 б.
4. Қонарбаева Р. Үштұғырлы тіл уақыт талабы/ Р. Қонарбаева//Қазақ үні.-2015.– 17 наурыз (№11).-6 б.
5. Баусариева С. Үштұғырлы тіл саясаты – еліміз бен бірлігіміздің тірегі/ С. Баусариева//Қазақ тілі мен әдебиеті орта мектепте.-2016.– (№2).-3 б.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРҒА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚИТУДЫҢ КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Д.Е. Асылжанова

Абылай хан атындағы қазақ халықаралық қатынастар
және әлем тілдері университетінің Phd докторанты
Алматы, Қазақстан

*Кілт сөздер: шет тілін оқыту, тұлғааралық, когнитивті құрылым, психологиялық жағдай,
коммуникативті қабілет*

Қазіргі қазақстандық білім беру жүйесі жаңартылған оқу бағдарламасына көшіп жатқаны белгілі. Пәндердің ішінде ағылшын тілі де бар. Ағылшын тілін мектепте оқытудың жаңартылған бағдарламасына оқытушыларды сәйкес тілді меңгерудің төрт түрлі сөйлеу әрекетін үйретуге, практикалық жағынан бағытталуға міндеттейді. Мұндай тәсілдерді оқытушы сабақтың мақсаты мен стратегиясына қарай және тілдік ортаның болу-болмауына қарай қолданады.

Бастауыш мектепте ағылшын тілін оқытудың қазіргі уақытта қазақстандық жаңартылған бағдарламасы бойынша шет тілін үйренудің еуропалық үлгісіне (CEFR – Common European Framework of Reference) сай жүргізіледі. Соған сай типтік оқу бағдарламасына сәйкес, бастауыш сыныптар ағылшын тілінің А1 деңгейін меңгеріп шығуы тиіс [1]. Ал 5-7 сынып оқушылары А2 деңгейі, 8-10 сынып оқушылары В1 деңгейі, мектепті бітіргенге дейін В2 деңгейі оқытылады.

Жаңартылған бағдарламаға сай ағылшын тілін оқытудың әрбір деңгейі өз ішінде төменгі, орта және жоғарғы деңгей болып бөлінеді.

Ағылшын тілінің жаңартылған бағдарламасы 1-4 сынып оқушыларының кейбірін әлі тілі жетілмеген, ойын вербальды түрде жеткізе алмайтын балалар деп қарайды. Яғни, лингвист Стивен Крашен айтқандай, бала бұл кезде әлі «мылқау кезеңде» болады [2]. Бірақ кейбіреулері «белсенді тыңдаушы» кезеңінде болуы мүмкін. Олар айтылған дыбыстар мен сөздері нақты естіп, оның қандай предмет, зат пен құбылыс екенін айыра алады. Ажыратып қана қоймай, көрсетіп те бере алады.

Түсіну – сөйлеуден де жоғары дүние. Баланы түсінбейді деп ойламау қажет. Бала ана тілін ес білгеннен бастап ұға бастайды. Сөздердің барлығын ұқпауы мүмкін. Алайда маңызды, басты, мәнмәтіндік сөздерді ұғынып, қалған сөздерді де түсіну ұмтылады. Тілді ұғудың қаншалықты маңызды екенін өзі де түсіне бастайды. Осының арқасында мұғалімнің жебеуімен, жол сілтеуімен екінші тілдің де сөздерін ұғынуға бет бұрмақ. Егер Крашеннің айтқанына сүйенсек, онда баланың «мылқау кезеңінде» оны диалогқа тартып, сөздерді қайталатып артық қинаудың қажеті жоқ. Бірақ диалогпен сөйлесудің не екенін көрсетіп, бір мағынада сөйлесу арқылы баланы тілді ұғынуға жетелеуге болады. Бала қажетті ақпараттарды бере алу керек.

Біршама уақыт өткеннен кейін балалар (әдетте, алдымен қыз бала ерте сөйлейді) ағылшын тіліндегі кейбір таңсық сөздер мен сөз тіркестерін қайталап, сөйлеуге араласа бастайды. Мәселен, «*What is it?*», «*I can't*», «*This is my book*», «*This is an auto*» сынды сөйлемшелерді айта бастауы мүмкін. Кейін уақыт өте келе балалар бірнеше сөзден құралған тіркестерді айта бастайды. Әдетте, мұндай тіркестерді балалар («*pencil*», «*blue pencil*», «*blue and red pencils*») жаттап алады. Сөйтіп, алғашқы лексикондары өзіне таныс дүниелердің атауын айту арқылы қалыптасады. Кейін жаттап алған сөз тіркесіне өзі бір сөздер мен тілдік бірліктерді қосып, сөйлеу бастайды. Мәселен, «*This is my chair*», «*Let's play*» деуі мүмкін.

Бала да ағылшын тілін алғаш оқып жатқан ересек сынды сөздер мен тілдік тіркестерді когнитивтік, номинативтік деңгейде қабылдай бастайды. Яғни, бала да, ересек те алғашында шет тілінде сөйлей алмағанымен, тілдік бірліктердің мағынасын заттық, саналық мағынасы бойынша таңбалап қабылдайды. Адам санасында әлем номинативті (амандасу, адаммен танысу, адамның атын жаттау, жан-жануардың аты, заттардың атауы, т.б.) мағына жүзінде қабылдайтын когнитивті құрылым түрінде де, бөлшек пен бөлшектің, қимыл мен қимылдың, зат пен оның қасиет-сипатының бір-бірімен қатынасын көрсететін предикативті мағынадағы когнитивті құрылым түрінде де қабылдай алады.

Сондықтан «мылқау кезеңдегі» балаға шет тілін үйреткен кезде, ол сөйлеп, сұраққа жауап беріп, коммуникацияға түсу керек деген қағида жоқ. Алайда оны оқу процесіне белсенді түрде тартып, бейвербалды әрекеттерге жұмылдыру қажет. Сонда оқушы тыңдау мен ұғыну арқылы, соның негізінде тілдік бірліктерді өңдеу арқылы тілді үйренбек.

Мұндай жағдайда оқытушы коммуникативті бағыт тұрғысынан сабақ берген кезде келесі нәрселерге мән бергені жөн:

- Оқушылар стресс алып қалмас үшін артық талап қоюдың қажеті жоқ. Баланың өзі жауап беруге дайын болғанда ғана сөйлеткен жөн. Әйтпесе мұғалімнің сұрағы мен командасын бала басқалай, жағымсыз түсініп қалуы ықтимал.

- Бала сөйлей бастаған кезде, мұғалімнің нақты, түсінікті, ұғынықты, қарапайым сөздер мен сөз тіркестерін қолданғаны жөн.

- Мұғалім сабақ үйреткен кезде де ақырың, нық, анық сөйлегені абзал. Ал сұрақ қойған кезде бір жауаптың айналасында кеңірек жауап алуға әрекет қылған жөн. Мәселен, «Yes/No» жауабынан шығарып, оқушыны ары қарай сөйлету арқылы кеңірек жауап алуға болады.

- Оқушы белгілі бір сөзді ұқсын, естісін, санасына құйсын десек, онда ол сөзді мұғалім сабақ кезінде көп қайталағаны, айтқаны дұрыс. Сонда баланың есінде қалып қалады.

- Ал сурет, диаграмма, басқа да көрнекі заттар балаға басты тақырыпты ұғынуға көмектеспек.

- Тапсырма берген кезде, тілдік формаға қарағанда, ақпараттық жағынан ықпал етуге тырысқан абзал.

Л.Выготский [3], А.Р. Лурия [4], А.Н. Леонтьевтің [5] теорияларына сүйенсек, баланың іс-әрекеті – қоршаған ортамен жақын қарым-қатынас ұстауына мүмкіндік беретін бірден-бір амалы. Мұндай жағдайда бала субъект ретінде оны қоршаған объектімен қарым-қатынасқа түсіп, қажетін өтейді. Әсіресе, баланың не ересектің тілді үйрену кезінде тілдік ортада мен табиғи тілдік ортада болмаған жағдайда онда коммуникативтік іс әрекет бағытын қолданған ыңғайлы. Мұндай жағдайда бала қоршаған ортадан өзіне қажет нәрсеге ғана қызығып, соның ғана ілімін алғаны сынды, ағылшын тілін үйрену кезінде де өзі қызыққан дүниеге ұмтылуға бағыт берген жөн. Ол кезде оқытушының мүддесі мен мақсаты емес, оқушының мүддесі басты орынға шығады. Өзге тілді үйренушінің мүддесі тұрғысынан қарым-қатынас жасалған жағдайда, шынайы сипаттамаға жақындау басталады.

Тұлғааралық, этникааралық коммуникацияға басымдық беріледі. Кез келген сөйлесу мен тілдік қарым-қатынас орнату мақсаттан, мотивтен басталатыны белгілі. Мақсат болғандықтан, оқиды, тыңдайды және жазады. Сондықтан ағылшын тілін үйретудің бастауыш кезінде оқушыға, білім алушыға мақсат пен мотив қалыптастыруға тырысу қажет. Содан мақсатты түрде ақпарат алмасу мен қарым-қатынас орнату басталады. Шет тілін бастапқы кезде үйренудегі мақсат, әдетте, «тілдік емес», одан тыс факторлар әсер етеді. Мәселен, оқушы үшін «баға», «балл», «ұпай». Мұндай кезде тіл қарым-қатынастың мақсатын жүзеге асырушы құрал ретінде көрініс табады. Коммуникативтік оқыту бағыты кезінде оқыту қолдан жасалған немесе бар міндеттерді шешуге арналған сөйлесімге айналады. Коммуникативтік оқыту кезінде:

- Білім алушының, оқушының психологиялық жағдайы, жасы мен ұлты, қызығушылығы мен мүддесі рөл ойнайды;

- Төрт тілдік әрекеттің біреуін таңдап алу қажет: тыңдау, сөйлеу, оқу, жазу;

- Сабақ кезінде білім алушылардың, оқушылардың барынша сөйлеуіне себеп тауып беру, оларды сөйлетуге ұмтылдыру қажет;

- Білім алушылардың, оқушылардың бұрын жинаған тілдік базасын, тілдік, ойлау қорын қолдануға, шет тілінде сөйлеу алмаса да, оны ойы мен пікірін жеткізуге пайдалануға жұмылдыру керек;

- Білім алушының, оқушының коммуникативті қабілетін қалыптастыру мен арттыға жұмыс жасалады.

Қазақстан Республикасының бастауыш және орта білім мазмұнын жаңарту бағдарламасы бойынша оқыту кезінде, 1-4 сыныптарға ағылшын тілін оқыту кезінде ана оқушының ана тілін қолдану арқылы шет тілін үйрету мен тұлғаны әлеуметтік жағынан бейімдеу әдісіне басымдық беріліп отыр.

Ағылшын тілін бастауыш сыныптарды берудің қазіргі стратегиялық мақсаты оқушылардың сөздік қорын молайта отырып, қарапайым сөйлемдерді құрау, сол арқылы коммуникативтік қабілетін қалыптастыру болып отыр. Зерттеулер көрсетіп бергендей, бастауыш сыныпта оқып жатқан балалардың көбі не үшін ағылшын тілін үйреніп жатқанын білмейді әрі күнделікті өмірде қолданбайтындықтан, оның не үшін қажет екендігін сезінбейді. Ішкі қажеттілігі жоқ. Алайда баланың табиғатына сай қасиеті бар: ол – ізденімпаздық пен жаңа дүниеге игеруге деген қызығушылығы. Сондықтан бастауыш сыныптарға ағылшын тілін үйрету кезінде олардың қызығушылығы мен әуесқойлығын оята отырып, шет тілін үйренуге деген мотивациясын ашқан жөн.

Бастауыш сыныпта білім берудің басты сүйеніші – балалардың танымға деген қызығушылығы. Ал балалардың танымын арттыруға ойынның рөлі ерекше. Баланың қияли ойлау жүйесі өте жақсы. Сол себепті сабақта оқытылып жатқан нәрсе баланың қиялына шақ келетін, шынайы әлеммен байланысы бар, оның санасына ұғынықты дүниелер болғаны жөн. Баланың есте сақтау қабілеті өте жақсы. Алайда баланың есте сақтауына мұрындық болу үшін тілдік материалды жиі көрсетіп отыру қажет. Оның үстіне, балалардың назары мен жанары объектіге 3-5 минут қана тоқтайды. Бірақ көңілі қалаған нәрсе ұзақ қарап, сонымен айналысып кете алады. Оған мәселен, ойынды жатқызса болады.

Баланың коммуникативті қабілетін қалыптастыруға ойын тәсілін қолданудың маңызы зор. Мұғалім ойынды қолдану арқылы баланың мақсаты мен қызығушылығына сай келетін жағдаяттарды таңдап алып, сұрақ күйінде қойып, олардың сөйлеуіне, сөйлем құрауына мүмкіндік берген жақсы. Жеңіл сөздер мен сөз тіркестерін қайталап отырған тиімді.

1. Сөйлеу қабілетін қалыптастыру.

а) Қанекей, қайда баратынымызды тауып көрейік?

- Сендер киноға барасыңдар ма?

- Жоқ.

- Әлде циркке барасыңдар ма?

- Иә, дұрыс.

б) «Тамақ» тақырыбы: оқушыларды командаларға бөліп, тәтті тағам, сусын, жеміс-жидек сынды тағам түрлерін үйлестіріп беріп, ойын бастауға болады. Командалар бір-біріне сұрақ қойып, жауап алады. Мәселен, *Do you have any ...? (Yes / No), Could you pass me...? (Yes, please. Here you are. Sorry, I couldn't.)*

в) «Аң-құс», «жануарлар» тақырыбында тақтаға белгілі жануардың суретін қойып, оның бір бөлігін жасырып, оқушылардан қандай жануар екенін сұрауға болады. Ал тапқан балаға жануардың суреті беріледі.

2. Сөйлеу қабілетін дамыту.

Белгілі бір тақырыпты өткеннен кейін үлкен ойын ұйымдастырып, арнайы бір сабақ өткізуге болады. Мәселен, жануарлар тақырыбын таңдап алып, мынандай тапсырмалар беруге болады:

а) Жануардың суретін беріп, ол туралы не білетінін баяндауын өтінуге болады. б) немесе жануардың түрі-сипаты қандай, соны баяндаса да жетеді.

3. Сөйлесу қабілетін дамыту.

а) Оқушылар командаға бөлініп, әрбір командадан бір оқушы-сатушы шығады. Оған тауар салынған сурет беріледі. Ал сатып алушыларға «Shopping lists», яғни сатып алушылардан сұрау қажет сауалдар беріледі. Қай команда азық-түлікті тез сатып алады, сол команда жеңімпаз. Ал сатып алушылар саудагерден «*Мынаның бағасы қанша?*», «*Мұндай тауар бар ма?*» сынды сауалдар қояды.

б) Ең әдепті адам сайысын өткізсе болады. Балалар бір-бірімен амандасып, бір-біріне мақтау айтуы керек. Кім көп мақтау айтса, сол жеңеді.

4. Баланың психикасын дамыту.

а) «Назар аударыңдар!». Анасы Арманға нан, май, сүт, қант сатып ал деп тапсырды. Ал Арман қант, май, нан мен айран сатып алды. Нені сатып алуды ұмытып кетті, нені артық алып қойды?

б) Сыныптағы оқушылардың барлығы – әріп (бір оқушыға – бір әріп беріледі). Арасында бір оқушы машинист, әріптерді басып шығарушы. Машинист әріптерді айтып, сол әріп қолында тұрған оқушы қолын көтеруі керек. Осылайша ешқандай әріптен қателеспей, жаңылмай шыққан оқушы жеңімпаз болмақ.

5. Балаға елтануды үйрету үшін әрі оқып-үйреніп жатқан тілін, мемлекетін тану үшін викториналық сұрақтар, лото, саяхат пен маршрут ойнатылады.

Заманауи қазақстандық білім беру жүйесінде ағылшын тілін бастауыш сыныптарға оқытудың келесіндей ерекшеліктері бар:

- Оқыту процесінде сөйлесу мен коммуникацияға басымдық беріледі;

- Оқушылардың, балалардың қоршаған әлем туралы іліміне сүйеніп, сабақ үйрету;

- Бастауыштың бастапқы кезеңдерінде оқыту мен жазудан бас тартып, балаларды тек ауызша ғана сөйлету;

- Балаларға әлеуметтік рөлдерді сомдата отырып жағдаяттық сөйлесімді үйрету, ойын ойнату.

Қазіргі уақытта педагогтар мен филологтар, ата-аналар балаларға шет тілін үйретудің маңызы жайлы жиі талқылау жүргізетін болды. Қазақстанда да ағылшын тілін мектеп жасынан бастап оқыту бастамасы өзекті тақырыпқа айналды. Ал ғалымдар балаларға ерте жастан бастап ағылшын тілін тиімді үйрету мен тілдік барьерді психологиялық, коммуникативтік тұрғыдан оңай кесіп өтуге жағдай жасаудың жолын табуға кірісіп кетті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бастауыш сыныптарға ағылшын тілін оқытудың жаңартылған типтік бағдарламасы. Ыбырай Алтынсарин атындағы ұлттық білім академиясы. <https://nao.kz/loader/fromorg/2/25>
2. Krashen S.D., Terrel T.D. The Natural Approach: Language Acquisition in the Classroom. – San Francisco: The Alemany Press, 1983. – P. 53–59.
3. Выготский Л.С. Проблемы общей психологии // Собр. соч.: В 6 т. – М.: Педагогика, – 432 с.
4. Лурия А.Р. Основные проблемы нейролингвистики. – 3-е изд. – М.: Либроком, – 256 с.
5. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
6. Методические аспекты определения содержания английского языка в начальной школе: метод. пособие. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2013. – 81 с.

ФОРМИРОВАНИЕ ЯЗЫКОВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ ВУЗОВ

Ш.К. Ачилова

магистрант 2 курса Университета иностранных языков и деловой карьеры
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: иноязычная компетенция, методы, мотивация, процесс обучения, иностранный (английский) язык.

Главный критерий оценки успешности вуза – это занятость выпускников после окончания учебы, их трудоустройство на высокооплачиваемую работу. На рынке должны остаться только те из них, которые обеспечивают высокое качество образования. Важно развивать партнерство с ведущими университетами мира, привлекая на работу, по опыту Назарбаев Университета, лучших зарубежных топ-менеджеров [1]

По словам Главы государства, внедрение трехязычия в сфере школьного образования является подготовкой казахстанских детей к будущему. Сейчас для движения вперед, для образованности, для становления молодого человека, который будет способным содержать самого себя, свою семью и воспитывать детей, - нужен английский язык» [2].

Иноязычная компетенция студентов неязыковых специальностей университетов часто является неотъемлемым требованием, предъявляемым к выпускникам, к молодым специалистам после окончания вуза. Владение иностранным (английским) языком на современном развитии, отныне, не является специальностью, а превратился в язык для специальности, навыки языковой компетентности переросли в более модернизированные качества и требования в различных сферах профессиональной деятельности современного человека. Современные стандарты в ходе профессиональной деятельности казахстанских специалистов, вызвали необходимость осуществления новой государственной языковой политики, направленной на реализацию различных инноваций в подготовке развития широких международных контактов, а также профессионализме казахстанских специалистов за рубежом.

Использование иностранного (английского) языка в профессиональных целях стало необходимостью для специалистов инженерных, экономических, нефтегазовых, аграрных и других ведущих специальностей, чья деятельность напрямую связана с мировым рынком. А также специфика подготовки заключается в таком владении общения на иностранном языке, которое позволяет использовать его не только в профессиональной (производственной и научной) деятельности, но и для удовлетворения познавательных интересов, реализации личных контактов и дальнейшего самообразования и самосовершенствования, следовательно, актуальным становится вопрос усовершенствования иноязычного образования в неязыковых вузах с позиций компетентностного подхода. Молодое поколение должно подготовить себя к тому, чтобы извлекать максимальную пользу из такого рода деятельности с целью совершенствования своих лингвистических знаний, навыков и умений.

Достижение указанных целей возможно при условии использования соответствующих дидактических материалов и, в первую очередь, учебника иностранного языка, который, являясь средством формирования умений иноязычного общения, должен отражать программу обучения в развернутом виде. При изучении профессионально-ориентированного языкового материала устанавливается двусторонняя связь между стремлением студента приобрести специальные знания и успешностью овладения языком. Поэтому, при обучении студентов неязыковых вузов необходимо учитывать специфику профилирующих специальностей по следующим направлениям: работа над специальными текстами, изучение специальных тем для развития устной речи, создание банка ситуационных задач, проведение ролевых игр, воспроизводящих ситуации профессионального общения, изучение словаря-минимума по соответствующей специальности; создание пособий для активизации грамматического и лексического материала со ссылками на профессиональные сайты.

Для формирования компетенции «научная межкультурная коммуникация» предлагается авторская методика, основанная на реализации модульного курса иностранного языка «Английский язык для академических и научных целей преподавателей высшей школы неязыкового профиля», где основными являются первые пять модулей. Методика формирования научной межкультурной коммуникации преподавателей неязыковых специальностей вузов представлена совокупность взаимосвязанных принципов, средств, методов и процессов обучения, гарантирующая формирование личности с заданными качествами при её последующем воспроизведении. [3]

Модуль	Название модуля	Содержание модуля
M.1	Basic refreshing course:	Направлено на формирование ядра языкового тезауруса, позволяющего взрослому населению, ранее изучавшему иностранный язык вспомнить основные языковые конструкции: Grammar; Speaking; Listening; Transliteration systems; University vocabulary
M.2.	Academic and science reading course:	Направлено на формирование научного языкового тезауруса. Восновлено на текст общего и специализированного назначения: General science texts; Specific science texts according to specific science field
M.3.	Academic and science writing course:	Содержит теоретические и практические основы написания статей в высокорейтинговые международные журналы: International articles (rules of citing, forms...)
M.4.	Presentation and demo in scientific field:	Содержит теоретические и практические основы создания мультимедийной презентации в научной среде и позволяет формировать практические навыки подготовки презентации и доклада: Presentation; Demo; Useful academic and science vocabulary
M.5.	Lectures and workshops:	Содержит теоретические и практические основы подготовки лекций и семинаров: Writing; Speaking
M.6.	Testing:	Содержит банк тестовых заданий: Testing studied modules

Возникает вопрос о том, как развивать иноязычную компетенцию у студентов, изучающих иностранный язык вне языковой среды. При современном развитии технологий, погружение в виртуальное пространство – очень эффективное средство развития иноязычной компетенции студентов. Без сомнений, наряду с другими современными компьютерными технологиями, интернет является в данном случае мощнейшим инструментом приобретения знаний и навыков. Интернет дает достаточный объем контекстуальной информации, благодаря наличию реальной потребности коммуникации, а правильно смоделированные обучающие программы, благодаря мультимедийным средствам, помогают лучше войти студенту в предложенную ему роль. Студенты могут остановиться, задать вопросы, получить более подробную информацию, и даже изменить результат интеракции. Все это позволяют мультимедийные средства, т.е. обучаемый студент получает среду данных разнообразных типов, в которой он может свободно перемещаться от изображения к видео, от видео к тексту или звуку, или к любой комбинации разных типов данных в той последовательности, которую он определяет сам. Одним из главных преимуществ этого является то, что они позволяют пользователю следовать собственному ходу мыслей, проясняя для себя возникающие проблемы тогда, когда ему это требуется, а не тогда, когда ему это потребуется, по мнению создателя программы. Это особенно важно при обучении иностранному языку, нацеленному на развитие иноязычной компетенции, поскольку здесь возникает требование к обучаемому уметь самостоятельно конструировать собственные знания. Для достижения подобной цели и преодоления несоответствия между традиционными методами и формами обучения, и новыми социальными потребностями общества необходима разработка такой методики развития иноязычной компетенции, при которой студент вовлекается в сам процесс поиска и обработки информации, в течение которой проходит накопление, организация и структурирование знаний, а также ранжирование их по степени значимости для него. Следует упомянуть, что уже существуют и довольно успешно работают следующие типы программных продуктов с применением данной технологии в обучении иностранным языком. Это готовые мультимедийные курсы обучения иностранному языку. Практически все эти курсы построены по гипермедийной технологии. Но далеко не все они настроены на развитие иноязычной компетенции студентов. Большинство из них предусматривают развитие языковых навыков. Тем не менее, некоторые разделы определенных мультимедийных курсов содержат лингвострановедческие элементы, выполненные в виде каких-либо интерактивных игр, справочников, ролевых игр с диалогами, когда студент может изменить ход одного или иного диалога с виртуальным собеседником в зависимости от выбранных путей коммуникации и знание норм поведения в той или иной ситуации общения. Во многих курсах есть возможность распознавания речи, что позволяет общаться с компьютером не через клавиатуру, а через микрофон. Некоторые курсы предусматривают общение с реальными носителями языка посредством Интернет-форумов, электронной переписки со студентами и преподавателями страны изучаемого языка. [4]

Не маловажную роль в развитии изучаемого языка играет как самостоятельная работа студентов, так и мотивация студента, на которую отводятся обязательные часы в рабочей программе. Аудиторные часы, выделяемые в базовом цикле, используются в первые два года обучения и тратятся в основном на «подтягивание» языкового уровня. Такое количество часов явно недостаточно для освоения всех компетенций. Поэтому, как одно из решений данной задачи, большой объем учебного материала по иностранному языку выносится на самостоятельную работу студента, которую он должен выполнять вне рамок аудиторных занятий. Есть возможность самостоятельной работы в лингафонном кабинете, который должен быть оборудован специальной аудиовизуальной аппаратурой.

Также, немало важную роль играет и недостаточная мотивация студентов к овладению иностранным языком. Мотивация, как известно, напрямую связана с эффективностью обучения. Любой познавательный процесс основывается на желании познания иноязычной культуры. Низкая мотивация к изучению иностранного языка во многом основывается на отрицательном опыте обучения ему на уровне среднего образования. Студенты, поступив в вуз, часто не видят сферы применения иностранного языка в своей будущей профессии, так как просто еще не представляют своего профессионального будущего. Низкая мотивация к изучению иностранного языка также обусловлена ограниченностью его применения в учебных, производственных, а также в реальных жизненных условиях. И здесь для вуза, для профильных кафедр и кафедр иностранных языков есть широкое поле деятельности в сфере налаживания международных образовательных и исследовательских контактов, совместных международных проектов, академических обменов и пр.

Безусловно, решение данной проблемы требует комплексного, системного подхода, предполагающего реформирование систем общего и высшего образования. Опыт преподавания иностранного (английского) языка и профессионального иностранного языка в ВУЗах показывает необходимость увеличения количества аудиторных часов, отводимых на изучение последнего, внедрения интенсивных методов и технологий обучения, максимально приближенного к реальным коммуникативным ситуациям профессиональной и академической направленности, обеспечения преемственности языковой подготовки между младшими и старшими курсами бакалавриата, а также магистратуры. Тесное сотрудничество с профильными кафедрами является важным условием качественной подготовки студентов технических вузов по профессиональному иностранному языку.

Список использованной литературы

1. Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни. Послание Президента РК от 5 октября 2018 г. - [Электрон.ресурс]: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-5-oktyabrya-2018-g
2. Трехязычие - необходимость для казахстанских детей. Президент РК от 26 апреля 2016 г. - [Электрон.ресурс]: https://www.inform.kz/ru/prezident-rk-treh-yazychie-neobhodimost-dlya-kazahstanskih-detey_a2897047
3. Якушева Т. С. Методика формирования научной межкультурной коммуникации в высшей школе // Молодой ученый. – 2017. – №15. – С. 662-666. – URL <https://moluch.ru/archive/149/42294/>
4. Секция 30 «Развитие иноязычной компетенции студентов университета неязыковых специальностей»)

К ВОПРОСУ ОБ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ ВУЗА

А.И. Битикова

Каспийский государственный университет технологий
и инжиниринга имени Ш.Есенова
Актау, Казахстан

Ключевые слова: информатизация, компьютерные технологии, преподавание русского языка, эффективность обучения

Сегодня в Казахстане информатизация рассматривается как одно из важных направлений развития системы образования, внедрения информационных и коммуникационных технологий в

образовательную сферу становится сильным инструментом на пути решения дидактических и педагогических задач. Внедрение информационных технологий, основой которых являются компьютеры и компьютерные системы, различные электронные средства, аудио и видеотехника, в различные области современной системы образования принимает все более масштабный и комплексный характер [1].

Использование компьютерных технологий в процессе преподавания гуманитарных дисциплин неизменно вызывает интерес у студентов, способствует более глубокому изучению сложных проблем. Опыт использования компьютерных технологий в изучении гуманитарных дисциплин (впрочем, по нашему мнению, дисциплинарная специфика в данном случае не имеет решающего значения) показал, что именно обращение к компьютеру выступает эффективным методом получения нового знания. Интересно, что иностранные студенты, обычно испытывающие трудности в овладении гуманитарными дисциплинами, показывают достаточно высокий уровень компьютерной грамотности, поэтому оказание им помощи в общей ориентации гуманитарного поиска создает ситуацию психологической стабильности, снижения тревожности в процессе обучения. Текстовая обработка материала компьютером указывает на грамматические и орфографические ошибки, допускаемые иностранными студентами, стимулирует усвоение русского языка, приучает логически правильно мыслить и выражать свои мысли, выбрасывать куски текста, менять их расположение, вводить новые аргументации. Следует также отметить, что работа с текстом, выведенным на экран компьютера, способствует выбору из массива информации главного, существенного, позволяет критически его осмыслить, вывести полезные обобщения из исходных данных, логически упорядочить изучаемый массив знаний. Наиболее часто компьютер используется для изготовления и демонстрации таблиц, схем и других наглядных материалов, проигрывания различных ситуаций, закрепления материала и контроля за его усвоением.

Е.В.Любичев в своем исследовании «Персональные компьютеры и их использование при обучении русскому языку» [2, 4] отмечает, что сегодня компьютер оказывает неоценимую помощь при «традиционных» исследованиях языка. Но при этом не существует принципиальных разграничений, которые связаны с методами исследования, языковыми уровнями, состоянием изученности. Он акцентирует внимание на том, что накопитель на магнитных дисках компьютера может заменить картотеку, которая необходима при создании словника. Компьютер может оказывать большую помощь лексикографам, где на уровне слов и словосочетаний проводятся работы по составлению частотных словарей и словоуказателей.

Если говорить о методике преподавания русского языка, то она, выполняя интегративные функции, объединяет в себе элементы инструментального использования компьютеров в лингвистике и общедидактические стороны использования компьютеров в качестве средств обучения. В этом случае преподаватель получает эффективное техническое средство обучения, а обучающийся – современный и надежный инструмент выполнения многих языковых задач и упражнений: разработке алгоритмических таблиц, составление списка слов, редактирование текстов, их стилистическая обработка, вставка пропущенных орфограмм и пунктограмм, статистическая обработка лингвистических материалов, составления глоссарий и т.д. [2, 4-5].

Дисциплина «Русский язык» занимает особое место в системе подготовки бакалавров с техническим образованием. Для студентов неязыковых специальностей вуза изучение русского языка – это не только совершенствование языковых умений и навыков, полученных в школе, но и важное дополнительное средство овладения будущей специальностью.

При этом важнейшей целью курса является научить студентов четко ориентироваться в научных текстах по специальности, грамотно выделять все типы и виды научной информации, уметь их интерпретировать и определять их ценность. Данные умения и навыки способствуют формированию профессиональной коммуникативной компетенции.

В преподавании указанной учебной дисциплины, вопрос о применении компьютера идет в тесном сочетании использования передовых и новейших научно – технических средств, причем последнее на наш взгляд, усиливает роль и расширяет пути внедрения новых технологий в педагогическом процессе, делает более приемлемым самостоятельную работу студента (СРС) и совместную работу преподавателя и студента (СРСП).

Когда мы обращаемся к компьютерным технологиям, то видим, что они способны повысить эффективность обучения не только на 20-90 %, а в несколько раз. По данным исследователей, проведенное в современной гуманитарной академии, компьютерное обучение позволяет студенту усваивать за единицу времени в 10 раз больше учебных понятий, чем при слушании лекций в группах [3, 298].

При обучении русскому языку в казахской группе особую важность имеют достижения одной из направлений данной компьютерной технологии – «мультимедиа», которая в последнее время все активнее проникает в учебный процесс высшей школы. Как указывалось выше, овладение технологией мультимедиа дает преподавателю простор для творчества в использовании анимации, видео, звука, что повышает качество современного образовательного процесса, концентрирует внимание обучающихся, способствует лучшему пониманию, осмыслению и запоминанию информации. Одновременное воздействие на обучающихся аудиальной (звуковой) и визуальной (статической и динамической) информации дает большой эмоциональный заряд, способствующий развитию креативного потенциала обучаемых и обучающихся.

На рисунке 1 мы видим мультимедиапроектор которым не смогут конкурировать ни плазменные панели, ни телевизоры. На сегодняшний день существует множество видов проекторов, которые используются везде: на занятиях, конференциях, выставках, семинарах, рабочих совещаниях, учебных курсах. Возможности мультимедиапроектора неограниченные: к ним можно подключить не только персональный или портативный компьютер, но и компьютерную сеть, карту памяти, но и видеоматричные, и DVD- проигрыватели, видеокамеры, даже системы спутникового телевидения.

Рисунок 1. Мультимедиапроектор

На занятиях русского языка при использовании проектора, к нему можно соединить не только компьютер, но и другие источники видеосигнала. В качестве базового программного обеспечения для демонстрации рекомендуется использование наиболее распространенного пакета Microsoft PowerPoint с использованием анимации. С помощью данной программы можно подготовить также лекцию, презентацию, проиллюстрировать сообщение или доклад. Работа по созданию презентации к учебному процессу начинается с продумывания содержания и структуры занятия, т.к. определяется количество и последовательность демонстрации слайдов, которую нужно внести в каждый из них.

Microsoft PowerPoint позволяет создавать презентационные ролики (слайд-шоу, слайд – отдельный кадр, страница презентации, количество которых не ограничено) для просмотра на дисплее компьютерного монитора или для проекции на отдельный большой экран, что крайне удобно во время лекций в аудитории и при обсуждении деловых проектов. Таким образом, здесь пользователь может сделать первые шаги в мир Multimedia, но, конечно, всего лишь имитируя богатые средства Media-технологий [4, 45].

Интерактивная природа компьютера позволяет максимально реализовать дидактические принципы активности и сознательности, что позволяет говорить о возможности достижения с его использованием педагогических целей развития, или формирования индивидуальности обучающегося.

Как показывают наши исследования, применение персонального компьютера усиливает интеллектуальные возможности человека в новом информационном обществе, к которому идет цивилизация, а также происходит интенсификация и повышение качества обучения на всех ступенях системы образования. Появляется возможность существенно увеличить количество и виды заданий, обеспечить групповое взаимодействие между студентами и преподавателями, качественно повысить уровень подготовки будущих специалистов к жизни в современном обществе, где доминирующее место в деятельности людей, в том числе учебной, занимают процессы, связанные со сбором, хранением, систематизацией и обработкой информации с использованием современных технологий и средств.

Программа по русскому языку в неязыковых вузах предполагает изучение темы «Экология. Охрана природы», в рамках которой имеется микротема «Природа моего края». Основные цели занятия – это ознакомление студентов с основным законом РК об окружающей среде (Экокодекс), терминами, связанными с экологией, формирование у студентов особого – экологического мировоззрения на основе единства научных и практических знаний, положительного эмоционально-ценностного отношения к природе дальнейшего изучения грамматики русского языка, умение работать с дополнительной литературой и персональным компьютером. Экологическое воспитание на занятиях русского языка должно быть построено так, чтобы развивать у студентов восприимчивость к проблемам экологии и охраны природы.

Перед началом занятия проводится предварительная работа по изучению дополнительного материала по заданной теме, сбор материала по теме «Проблемы охраны биоразвития Каспийского региона в условиях интенсивной нефтеобработки».

Проводится словарная работа: экология, ресурсы, экосистема, интенсивно, актуальный, рачительный, дренажные воды.

Вступительное слово преподавателя об экосистеме, экологии и об охране природы, который сопровождается вопросом к студентам: Что же собой представляет экология?

Следующим этапом занятия является демонстрация слайдов подготовленной по программе PowerPoint.

При изучении темы об экологии можно включить видеофрагмент «Природа Мангистау» в звуковом сопровождении, включить фоновую классическую музыку для показа слайдов.

Подводя итоги занятия, преподаватель предлагает студентам дома выполнить задания (А.Б.В.) на выбор.

А) Написать эссе на тему «Охрана природы – дело каждого».

Б) Подготовить сообщение на одну из тем: «Проблема века», «Меры по защите окружающей среды», «Человек и природа».

В) Подготовить слайды по теме «Каспий – жемчужина Мангистау».

Огромное значение для преподавателя вуза имеет программа MS PowerPoint, которая помогает в интерактивном режиме представить различную информацию. Особое внимание научных работников и практиков обусловлено значительно большей эффективностью по сравнению с другими компьютерными программами.

Программа PowerPoint помогает сосредоточить внимание на изучаемом объекте, и, используя гиперссылку можно вернуться к любому моменту занятия, затратив при этом небольшое количество времени. При объяснении новой темы, параллельно с речью преподавателя можно использовать презентацию. Создание слайдов дает возможность использовать анимацию, помогающую поэтапно излагать учебный материал. Выделение объектов, передвижение их по слайду помогает фиксировать внимание студентов на самом главном материале темы. Используя возможности программы PowerPoint можно разработать презентацию занятий.

Например, при переходе на грамматическую тему «Типы сказуемых» (Таблица 3) можно использовать таблицу, используя специальную программу для дизайна, обработать его с помощью графического редактора и таким образом разнообразить занятие.

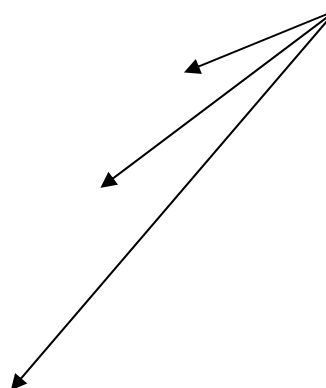

Таблица 1.

Итак, занятия-презентации по русскому языку широко используются при объяснении новой темы. Они помогают запоминанию и воспроизведению учебного материала.

Например, при изучении темы «Научно-исследовательская работа студентов» можно использовать анимацию, помогающую последовательно изложить учебные тексты: «Студенты и

преподаватели», «Как конспектировать лекции», «10 заповедей студентам и молодым ученым профессора А.Л.Бергера». Для большего эффекта на данном занятии уместно использовать аудиокнигу профессора А.Лихачева о роли знания и образования в судьбе человека, выполненную в формате MP3 со звуковым сопровождением.

Как показывает практика, при подготовке к СРС студенты большое предпочтение отдают компьютерным программам, нежели традиционным. При подготовке к практическим занятиям по сравнению с фундаментальной, предпочитают справочную литературу, конспекты, сжатые хрестоматии, Интернет. Студенты стремятся получить информацию в более доступной форме.

В данном вопросе нужно учитывать и психологическую сторону. Влияние назрительный, слуховой, тактильный и иные каналы восприятия развивают у студентов целостное отражение изучаемого объекта, явления или процесса и на этой основе усиливают процесс познания. Проблемами психолого-педагогического аспекта применения компьютерных технологий обучения в учебном процессе, вопросы взаимосвязи человека и компьютера, влияние компьютера на мышление, память, воображение и различные процессы переработки информации рассматривались в работах Н.Ф.Талызиной [5, 43], Е.И. Машбицем [6, 144], Б.С.Гершунским [7, 81] и др. Использование компьютеров в учебном процессе носит в развитие человека различные изменения, которые относятся к познавательным и эмоционально-мотивационным процессам, влияющие на характер человека, и это усиливает познавательную мотивацию обучаемых при работе с компьютером. Использование компьютерной технологии в учебном процессе помогает увеличению самостоятельной учебной деятельности и активизирует студента, формируя личность студента, его способности к образованию и самовоспитанию. Исследователи выделяют, что использование компьютеров в образовании формируют мышление студентов, а именно такую сторону мышления как склонность к экспериментированию, гибкость, развивает творческую деятельность. В данном процессе не только развиваются некоторые стороны психики, но и формируется личность будущего специалиста в целом.

Учебный процесс, организованный средством компьютера, обладает такими характеристиками как: доступность информации; аутентичная коммуникация; мотивация к обучению; психологический комфорт; наглядность обучения; объективная оценка знаний. Данные характеристики повышают эффективность педагогического процесса, способствуют реализации известных дидактических принципов организации учебного процесса, наполняют деятельность преподавателя принципиально новым содержанием, позволяют реализовать идеи развивающего обучения, повышают темп занятия, увеличивают темп самостоятельной работы студентов.

Таким образом, использование в учебном процессе высшей школы компьютерной технологии может рассматриваться как эффективное, так как благодаря многофункциональности данного дидактического средства появляются условия для более полного достижения педагогических целей учебного процесса вуза.

Список использованной литературы

1. Бидайбеков Е.Ы., Григорьев С.Г., Гриншкун В.В. Создание и использование образовательных электронных изданий и ресурсов. Учебно-методическое пособие для вузов и системы повышения квалификации работников образования. - А.: Білім, 2006, 134с.
2. Любичева Е.В. Персональные компьютеры и их использование при обучении русскому языку. – Л., 1990. – 71с.
3. Педагогика. Под.ред. Смирнова С.А. - М., 2007, - 313с.
4. Кузнецов А.А., Сергеева Т. Компьютерная программа и дидактика //Информатика и образование, 1986, №2, С: 46-54.
5. Талызина Н.Ф. Психолого-педагогические возможности основы автоматизации учебного процесса. // Психолого-педагогические и психофизиологические проблемы компьютерного обучения. –М.: МГУ. – 1985. – С. 42-45.
6. Машбиц Е.И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения // Педагогическая наука реформ школы, Москва: Педагогика, 1988,192 с.
7. Гершунский Б.С. Компьютеризация в сфере образования: Проблемы и перспективы, Москва, Педагогика, 1987, 264 с.

USING ICT IN TEACHING AND LEARNING ENGLISH LANGUAGE

Marco Vasquez, A. Kaldarova, M. Rakhimzhanova
International University of Information Technologies,
Almaty, Kazakhstan

Keywords: ICT, application, methodology, digital, print-based text, multi-media, devices.

Introduction

ICTs have become an essential part of everyday life of most people all over the world. From the smooth running of societies' vital functions, such as banking and finance, to social networking and recreational activities, new technologies rapidly transform important aspects of our lives. ICTs empower us to perform tasks that were inconceivable only a few decades ago. Using our personal computers we buy and sell all kinds of products, keep in touch with friends and find new ones, participate in chat rooms and discussion groups, work and play. The number of tasks we perform via new technologies is continuously rising. New technologies' massive impact on society has various consequences also for the educational system. For one thing, most students are high frequency users of new technologies. They are familiar with browsing the Internet, playing games and participating in social networks. More importantly, they have access to a wealth of information regarding all curriculum subjects [1].

The purpose of the article is to identify and analyze what is ICTs' ideal role and function in teaching and learning English language.

English is considered to be a global language and henceforth learning and comprehending it, has been acknowledged worldwide today. English has become the tool for learning, business and other spheres. In order to improve the whole experience of English language acquisition we have to integrate ICT (Information and Communication Technology) with current learning methodology. ICT has been discovered to be a very powerful tool for educational change and reform. With the help of ICT enabled English Language classes, teachers would find it easier to conduct classes. It has been proved to be an excellent method of enhancing the teaching and learning process. This is the technology era, and these days even a toddler is familiar with the use of computers and laptops. This is major reason as to why technology has come up with the idea of ICT enabled learning methodology, which could help the children of today's generation in a better way and enhance their skills. It has been explained that ICT enabled language learning can help one to ameliorate the efficiency and effectiveness of their learning process. It is a very flexible, interactive and rich platform that would provide the users a completely new different experience. We are in the Digital era today, and this is the age of technological learners. These technological learners know well how to use technological tools without any formal instruction as such. Even if they require instruction, they would be able to grasp and implement it very quickly. These learners interact and communicate with others mostly with the help of electronic mediums like mails, internet etc. They obtain most of the information from electronic devices, which has made such tools, a very essential component of their daily life. Using ICT in a classroom as a tool for language learning has a lot more benefit. It gives stimulus to undertake the tasks that the students may otherwise avoid. In an ICT enabled language learning class, the students would conduct the activities on the computer software platform and they will not have any sorts of hesitations or inhibitions. It would make repetitive tasks more interesting and would have content which could be in multi media formats. The use of multi media while learning English could help in creating a long lasting impact on the learners. The role of Teacher will change from an Instructor's role to that of a Coordinator. Self-paced independent learning methodology is what is being propagated with the help ICT enabled English Language Teaching [2].

We have to point out the most important tools, which we use in teaching and learning English language. For instance, **Computer Assisted Language Learning**. CALL is a broad and an ever-changing discipline. Beatty defines, CALL as «Any process in which a learner uses a computer and as a result improves his or her language and it covers the wide range of current practice in the field.» The internet and different computer applications. Computer Assisted language learning (CALL) software, CD-ROMS, and Office software applications have become common place in many teaching and learning environments. The computer can act as a stimulus that generates analysis, discussion and writing.

The Internet: The internet offers the best way to learn language other than immersion in an English-speaking milieu. The student's relationship with websites is more noticeable than with print-based text. Internet users may return to sites frequently or use internet for interaction to share their information and ideas. Pupils and teachers not only in the classroom but also in the personal life rapidly use digital technology.

Webinar: Webinar is the best example for online learning. Webinar is an interactive seminar conducted via the World Wide Web. Usually a live presentation, lecture or workshop that happens in real time as users participate through chatting, video chatting, file sharing or asking questions with a microphone. Webinars are more helpful in learning grammar.

Mobile Apps: Mobile digital devices like laptops, iPods, tablets, smart phones have made English language learning easier. At present there are so many apps available in the App store and Play store (Android) markets. These apps furnish students with quizzes, games, dictionaries, Podcasts and tests. Simultaneously teachers can now constitute the «gasification» element into their teaching which put out interest in the students for a given topic. Mobile apps can perform as a personal 24/7 English language teacher. Some mobile apps which are amending English language learning and teaching are Dictionary.com, Hangman, Grammar's, Quizmaster, 60- Second Word Challenge, Mobile Air Mouse, Anki Flash Cards, English Idioms Illustrated etc.[3]

Social networking is well established as a significant part of the world's communication structure. Social Networking Services (SNSs) such as Facebook, Google+, and Twitter, connect people through shared activities. SNS members can create personal profiles, join interest groups and upload videos, pictures and music. Social networks grow as user profiles are linked to friend profiles and other social groups. Online Communities with communal message boards can evolve from university networks, employment networks and other shared interest groups. A social network user can search for friends, add friends, share ideas, and events through posting public comments and sending private messages. SNSs incorporate recommendation systems linked to rating or 'like / dislike' preferences allowing users to make informed decisions when sourcing information. The advantage of social networks, as with all Web 2.0 tools, is the ease of use and accessibility. While these social information systems are essentially leisure focused, there is a growing emphasis on exploiting the tools for education and other productive pursuits.

Overall, using ICT in teaching and learning English language can positively influence students' work and progress if being supervised and used effectively by; teachers in the teaching/learning process of English language. ICT's are considered to be intrinsic tools in many educational institutions. With this, it increases the platforms of teaching. Aside from this, preparing the students of today for future challenges, it will have to favour a deep, daily and regular integration of ICT in learning English will be very profitable not only to teachers but to the society as a whole as these students are the future of tomorrow and need to be trained accordingly in using the best technologies available nowadays. This is a valuable tool to enhance teaching and learning process.

References:

1. «The role of ICT in the teaching of English as a Foreign Language in Norwegian lower secondary schools – a study of ICT use and patterns of associated factors». Available at: <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/32414/MASTEROPPGxVExTHOMASxARNESEN.pdf?sequence=1>
2. Role of ICT in English Language Teaching. Available at: <http://www.zybro.com/role-of-ict-in-english-language-teaching.php>
3. The Role of ICT in English Language Teaching and Learning. Available at: <https://www.ijser.org/researchpaper/THE-ROLE-OF-ICT-IN-ENGLISH-LANGUAGE-TEACHING-AND-LEARNING.pdf>
4. International Journal of Innovation in the Digital Economy, 4(1), 1-15, January-March 2013 1

8 СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ШЕТЕЛ ТІЛІ ПӘНІ БОЙЫНША ЖОБА ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

П. Дарибаева

Ө.Сұлтанғазин атындағы Қостанай мемлекеттік педагогикалық университеті
Қостанай, Қазақстан

Заманымызға сай қазіргі қоғамды ақпараттандыруда педагогтардың біліктілігін ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану саласы бойынша көтеру негізгі міндеттердің біріне айналды. Құнанбаева С.С. өзінің «Шеттілдік білім берудің қазіргі теориясы: оның қалыптасуы» деп аталатын еңбегінде қазіргі кезде шетел тілін оқытуда оқушыларды мәдениаралық қатысымға дайын тілдік тұлға ретінде қалыптастырудың маңыздылығын атап өтеді [1].

Оқушылардың пәнге қызығушылығын қалыптастыруда сабақтарды түрлендіріп өткізудің маңызы зор. Мұндай сабақтардың тиімділігі: сабақ құрылымының ұйымдастырылуы, оқу-танымдық тапсырмаларды ұжымдық бірлескен әрекеттің жүзеге асуы, оқыту уақытының үнемділігі. Сондай-ақ, шығармашылық сабақтар оқушылардың танымдық белсенділігін оятып, оның шығармашылық қабілеттерінің дамуына, адамгершілік қасиеттеріне әсер етеді.

Қазіргі кезде шетел тілін оқытуда қолданыста жүрген жаңа технологиялардың бірі- жоба технологиясы. Шетел тілі пәні бойынша жоба жұмыстарын ұйымдастыруда өзіндік ерекшеліктері мен тақырыптық сипаты бар. Жоба технологиясын қолдана оқытудың кез-келген ұйымдастырушылық кезеңдер сәйкес келеді. Бұл әдістің мәні шығармашылық тапсырма ретінде жеке оқытушыға немесе оқушылар тобына жобаны өз бетімен жүзеге асыруға мүмкіндігінде. Білім алушылар өз алдарына мақсат қойып, жобаны жүзеге асыруда жоспарларын құрады және жоба ойынша атқарылған жұмыс туралы есеп беруі керек.

Жоба жұмыстарын ұйымдастырған кезде Е.С. Полат ұсынған жоба жұмыстарының келесі типологиясына мән берілуі шарт:

- бастапқы кезең бойынша (зерттеу; іздену; шығармашылық, қолданбалы мақсат (практикаға бағытталу); ақпарат жинау (кіріспе және бағыттарды анықтау);
- ұйымдастыру кезең бойынша: ішкі, сыртқы факторлар мен себептер;
- тақырыпты зерттеудің ғылыми және мазмұнды аспектісі бойынша (жеке пән; метапәндік (пәнаралық) жобалар);
- жоба ұзақтығы бойынша: (апталық (немесе қысқа мерзімді); орташа ұзақтықта (бір айдан бірнеше айға дейін); ұзақ мерзімді (бір немесе бірнеше жылдық) жобалар;
- жоба қатысушыларының байланысы бойынша (мектепшілік; аймақтық; республика көлемінде; халықаралық жобалар);
- жоба қатысушыларының сандық құрамы бойынша (жеке немесе шағын топтық (3 немесе одан көп студенттерден тұратын қатысушылар) және топтық жобалар [2].

Шетел тілін оқытуда жобаны қолданудың бірнеше кезеңдері мен осы кезеңдер бойынша атқарылатын өзіндік іс шаралар мен ерекшеліктері бар. Жоба бойынша жұмыс келесі кезеңдермен сипаттамаларды анықтадық (1-кесте).

Кесте 1- Ағылшын тілі пәнінен 8 сынып оқушыларына арналған жоба кезеңдері мен сипаттамасы

№	Stages	Characteristics
1	Setting goals	discussion of the subject of study with the teacher, obtaining the necessary information, setting goals
2	Planning	development of action plan, allocation of responsibilities
3	Research	accumulation of material, research
4	Drawing conclusions and results	Information analysis
5	Preparation of reports and presentation	report on the work done, the presentation of the results in the form of a report, abstract, report, article
6	Evaluation	participation in the evaluation of work during the collective discussion and self-assessment

Шетел тілін оқытуда жоба технологиясын қолдану әдістемесі тиімді инновациялық технологияларды қамтуы қажет, олар:

1. сөйлеу әрекетінің бір түрі ретінде тілдік материал қолданысын және сөйлеу тілін дамыту;
2. оқушылардың ішкі тейінталандыру немесе мотивацияны көтеру;
3. оқушылардың дербестік деңгейін, командалық бірлестік деңгейін арттыру;
4. оқушылардың жалпы интеллектуалдық әлеуетін дамыту.

Жоба әдістемесі жеке-тұлғаға бағытталған және екінші тілдік лингвистикалық тұлғаның қалыптасуына, шет тілдік тұлғаның дамуы мен жетілуіне ықпал етеді. Демек, шетел тілінің коммуникативті және мәдениаралық бәсекесінің жақсаруына ықпал етеді. Шетел тілін оқытуда жоба тақырыптарын тарих, әдебиет, ақпараттық технологиялар, география пәндері бойынша таңдауға және пәнаралық байланысты нығайту өте маңызды.

Жобадан күтілетін нәтиже - презентациялар құрастыру; веб-сайтта немесе басылымдарда жоба нәтижелерін жариялау. Ағылшын тілін оқытудың бір қыры- шет тілдік мәдениеттің элементі ретінде белгілі бір мәдениетті дамыту мақсат етеді. Сондықтан біз ағылшын тілі мәдениетінің ерек-

шеліктерімен, аймақтық географиялық құзыреттіліктің қалыптасуына ықпал етуіміз керек. 8 сынып оқушыларын жоба технологиясын қолдану нәтижесінде оқушылар келесі нәтижелер мен мақсаттарға қол жеткізеді:

- елдің көрікті жерлерімен танысу;
- көрнекті адамдармен, салт-дәстүрлермен танысу.
- тарих, география, әдебиет туралы білімдерін кеңейту және т.б..

Табысты топтар құрудағы қиындықтар

Көптеген жобаларды жеке түрде орындауға болады, бірақ топтық жұмыс анағұрлым шығармашыл әрі табысты. Топтық жоба жұмысын орындау, әсіресе материал жинақтау мен оны талдау үшін тиімді. Жоба жұмысы аяқталғанша топтың құрамын сақтау маңызды.

Жобаның ұзақ мерзімді болуы жұмыс жасаған топтың жетістігі оқушылардың қызығушылығына мен олардың арасындағы қарым-қатынасқа әсер етеді. Шағын топтағы оқушылардың саны - 3-4 оқушыдан құралуы тиімді. Жобалық іс-әрекет бастапқы кезеңде шет тілін оқытуда бастауыш деңгейде коммуникативті құзыреттіліктің қалыптасуына ықпал етеді. Сыныпта жобалар әдісін қолдану оқушыларғашетел тіліндегі сөйлеу қабілетімен қатар оларды шетел тілінде белгілі бір тақырып аясында маңдұматты жан-жақты игеруге, өз көзқарасымен сипаттауға, хабар беруге, ауызша сипаттама беруге, сұрақтар қоюға және оларға жауап беруге, өз келісімі немесе келіспеушілігін білдіруге, сыни ойлауға т.б. қабілеттері мен даңдыларын дамытуға көмек береді.

Сонымен қатар, Байдунова Л.А., Шапошникова Т.В. жоба әдісін қолдану оқушылардың жалпы білім алуға және шетел тілін үйренуге деген қызығушылығын арттырады, атап айтқанда оқу процесінде олардың ішкі ынталандыруды көздейді деп анықтайды. Позитивті мотивация - шетел тілін сәтті меңгерудің кілті [3]. Осы бағытта шетел тілін оқыту үрдісінде 8 сыныпқа арналған жоба тақырыптарын келесі кестеде құрастырдық. Жоба тақырыптары күнтізбелік жоспар аясында және оқушылардың қызығушылығы мен деңгейлеріне сәйкес таңдалып алынды.

Кесте 2- Ағылшын тілі пәнінен 8 сынып оқушыларына арналған жоба тақырыптары

List of projects for the schoolchildren of 8 th grade	terms	grade
Saving energy at home	1	8
Two types of healthy food	1	8
The Ideal System of Education	2	8
A world heritage site building	2	8
Rare animals in the world	3	8
Problems of cities	3	8
Disasters of the century	4	8
Life and achievements of famous scientists	4	8
Thomas Edison as genius of the century	4	8

Ағылшын тілін оқытуда жоба әдісін кеңінен қолдану жоғарыда айтылған ерекшеліктерімен қатар психологиялық сипаты бар. Оқушылардың психологиялық ерекшеліктерін есепке алу кезінде, олардың мінез құлықтары мен қатар топ оқушыларымен қарым қатынасын да ескеру қажет. Бір топта тек белсенді оқушылар іріктеліп, ал екінші топта тек пассивті оқушылар топталса, олардың жоба жұмысының нәтижесі тиімді болмау мүмкін. Сондықтан топты бөлген кезде де мұғалім оқушылардың жекелеген ерекшеліктері мен белсенділігі тұрғысынан бөлгені жөн.

Жалпы, жоба технологиясының қазіргі кезде шетел тілін оқытуда кеңінен қолданысқа айналып отырғанын білеміз. Жоба түрі мен кезеңдері оқу тақырыбы бойынша жоспарлы түрде іске асуы шарт. Жоба технологиясын қолдану аса маңызды болғанымен, оның тиімділігі – нәтижелілігінде екенін ұмытпауымыз керек. Осы бағытта, жобаны қолданбас бұрын оқушылардың қызығушылығын, деңгейін, психологиялық ерекшеліктеріне ерекше мән берілуі қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Құнанбаева С.С. Шеттілдік білім берудің қазіргі теориясы: оның қалыптасуы. - Алматы, 2011.- 96б.
2. Полат Е. С. Метод проектов на уроках иностранного языка // Иностр. языки в школе. 2000.
3. Байдулова Л.А., Шапошникова Т.В. Метод проектов при обучении учащихся двум иностранным языкам / Л.А. Байдулова, Т.В. Шапошникова // Иностр. языки в школе. - 2002. - 1. - С. 5-11.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЛЕКСИКАЛЫҚ ҚОРЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

А.М. Дүйсенбиев, А.С. Аушенова
«№83 гимназия» КММ, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің оқытушысы
Алматы, Қазақстан

Кілт сөздер: сөздік қор, сөздік, ұлттық сана, сөйлеу,

Кіріспе

Қай заманда да «саналы ұрпақ» тәрбиелеу барша адамзат баласының ең басты мақсаты екені белгілі. Ал, сол жолда біз де ұстаздар аянбай еңбек етудеміз. Болашақта елге пайдасы мол болатын, ақыл-ойы дамыған, сауатты азаматтарды тәрбиелеу бастауыш сыныптан бастау алады. Президентіміз Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында «Ұлттық сана», «Бәсекеге қабілеттілік» жөнінде айта отырып, үш тілде білім берудің маңыздылығын түсіндірді. Бәсекеге қабілетті болу – табысқа жетудің жолы екенін ұқтырды.

Біздің пікірімізше, «ұлттық сана» жөнінде сөз қозғағанда мемлекеттік тілді айтпай кетуге болмайды. Мемлекеттік тілді білу, оны тиімді оқыта білу қазіргі кезде аса маңызды. Осы мақсатта қазақ тілін ана тілі және екінші тіл ретінде бастауыш сынып оқушыларына 1-сыныптан бастап оқыту дұрыс жолға қойылды. Жаңартылған білім мазмұны бойынша жаңа оқулықтар жазылып, тілді оқытудың жаңаша әдіс-тәсілдері үйретілуде. Жаңартылған білім беру бағдарламасы оқушының жеке қабілеттерін, алғырлығын, ойлау дағдыларын дамытып, тілді меңгеруге деген қызығушылығын арттырып, креативті ойлай білуіне бағытталған.

Жалпы, баланың 6-10 жас аралығы оның өміріндегі ең маңызды кезеңдерінен тұрады. Ең негізгісі – мектеп табалдырығын аттау. Мектепке келген тұстан бастап, бала оқу ісіндегі міндетіне кіріседі, яғни оқушы атанады. Жаңа қарым-қатынас формасын үйренеді. Қарым-қатынас аймағын кеңейтіп, қарым-қатынасқа түсетін құрдастары мен ересек адамдар саны ұлғаяды. Бала үшін мүлдем жаңа болып саналатын «Мұғалім - оқушы» моделінің әлеуметтік қажеттілігін арттырып, сөйлеу әдебінің жаңа сатысына көтерілуіне жағдай жасайды.

Ресейлік ғалымдар Е.Ю. Протасова мен Н.М. Родина «Многоязычие в детском возрасте» атты еңбектерінде балаға екінші тілді оқытпастан бұрын, тілді қандай мақсатта үйреніп жатқандығын түсіндіру және де сол орайда мұғалімнің атқаратын рөлін анықтап алу маңызды екендігін айтады [1, 217]. Мұғалім өз алдына нақты мақсат қойып, тілдің оқушылар ішінде пайдалануын қадағалап отыруы аса қажет. Мұғалім оқушы **тілін дамыту** үшін күнделікті жаттығулар әзірлеп, үнемі жұмыс жүргізіп отыруы тиіс.

Тілді дамыту пассивті және активті сөйлеу арқылы жүзеге асады. Пассивті – айтылған және жазылған сөздерді, сөйлемдерді түсіну. Активті – түсініп қана қоймай, ауызша сөйлей білу. Бұл тақырып бойынша А.Н. Гвоздев былай дейді: «Балада грамматикалық санаттарды одан әрі қалыптастыру үшін негіз болып табылатын негізгі ядро ол – мағына. Алынған мағынасы бастапқыда грамматикалық өрнекке ие болмайды, кейінірек оны білдірудің тілдік құралдары бірте-бірте пайда болып, грамматикалық санатқа айналады» [2, 59]. Ғалымның бұл пікірінен ұғатынымыз лексико-семантикалық жүйенің дамуын сипаттайтын алғашқы нәрсе – белсенді сөйлеуді дамыту пассивті сөйлеумен салыстырғанда біршама кешігіп жүреді. Басқаша айтқанда, балалар вербалды түрде ауызша ақпаратты беруге қабілетті емес, ең бірінші ақпаратты қабылдап, түсініп үйренеді.

Біз педагогика, психология және тіл білімі ғалымдарының тәжірибелеріне сүйене отырып, сонымен бірге тіл оқыту саласында қызмет етіп келе жатқан үлгілі ұстаздардың тәжірибелерін негізге ала отырып, тіл дамытудың мынадай маңызды кезеңдерден тұру керектігін ұқтық:

1. Оқушы сөздік қорын дамыту;

Синоним, омоним, антоним, көп мағыналы сөздермен, мақал-мәтелдермен жұмыс жүргізу.

2. Сөз тіркесі мен сөйлемдермен жұмыс жүргізу;

3. Сөйлеуге үйрету.

Мұнда оқушылар тек қана ауызша сөйлеп қоймай, өз ойын жазбаша да жеткізе білуді үйренеді. Сонымен бірге, бір-біріне дұрыс сұрақ қойып, оған жауап бере алуға дағдыланады.

Негізгі бөлім

«Сөздік қор дегеніміз не? Ол қалай толығып отырады?» секілді сұрақтар ғалымдарды ең алғаш өткен ғасырдың бірінші жартысында мазалай бастапты. Ең қызығы бұл мәселеге ең бірінші болып тілші ғалымдар емес, психологтар назар аударған. О. Моурер, Р. Якобсон және т.б. ғалымдардың айтуы бойынша, баланың сөздік қоры 12-13 айлығынан бастап қалыптасады екен. Және де ол 1 жыл 8 айдан кейін жоғарғы қарқынмен дамиды. Оны біз сөйлеуге асыққан баланың өз сөздік қорына қанағаттанбай, жаңа сөздерді ойлап табуға әуестігімен, онымен қарым-қатынасқа түскен ата-анасының сөздерді жиі қайталауымен түсіндіреміз. Ал, 3 жастан кейін бала тіпті 1000-1200 сөз үйренеді. Бұл ұғымға отандық ғалымдар да өз еңбектерінде ерекше тоқталып, термин мағынасын ашуға тырысқан. Атақты тілші ғалымдар Ә. Болғанбаев пен Ғ. Қалиұлы «Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы» атты еңбектерінде былайша анықтама береді:

«Сөздік қор – сөздік құрамның ең тұрақты бөлігі, ондағы сөздердің негізгі ұйтқысы. Сөздік құрамға тілде бұрыннан қалыптасқан, сондай-ақ кейін пайда болған барлық сөздер еңсе, сөздік қорға ең қажетті ұғым-түсініктерді қамтыған, сол тілде сөйлейтіндердің бәріне түсінікті сөздер ғана кіреді» [3, 12]. Иә, ғалымдардың бұл пікірі өте орынды. Алайда, бұл ұғымға басқаша қырынан көз жүгіртсек, мүлдем басқа зерттеуді қажет ететін тұстарын байқаймыз. Әсіресе, қазақ тіл білімінде бұл мәселелер қазіргі таңда өте үлкен бір маңызға ие болды. Бұл қазақ тілін оқытуға, үйренуге деген талаптың күшеюінен болса керек. Барлығын қызықтыратын сұрақ – «Қазақ тілінде еркін сөйлеп, түсінісу үшін неше сөз білу жеткілікті?», «Сөздерді қалайша тез әрі сапалы түрде үйренуге болады?». Біз тілші ретінде осы сұрақтарға жауап беріп көрейік.

Сөздік қордың толығыуы өте күрделі процесс. Сонымен қатар, бастауыш сыныпта екінші тілді үйрену кезінде сөздік қорына жинаған сөздерінің саны оқушы ана тіліндегі сөздік қорындағы сөздер санымен теңеседі деу қисынсыз. Оқытушы үшін ең маңыздысы және ең керегі – күнделікті өмірде жиі қолданысқа ие сөздердің тізімін әзірлеу. Бұл өте қиын жұмыс. Және де сабақ барысында бұл сөздерді оқушылардың естіп қана қоймай, суреттен немесе шынайы күйінде көріп, қолмен ұстап көруі аса қажет. Мысалы, «Жеміс-жидектер» тақырыбында сабақ өткен кезде жемістер арасынан алманы табу (суреттен көрсету немесе шынайы жемістер) немесе «Әрі қызыл, әрі тәтті, татқан жанды таңырқатты» секілді жұмбаққа жауап беру арқылы оқушыларға жаңа сөздерді үйрету өте қолайлы. Егер де оқушы жұмбаққа жауап бере алмаған жағдайда, «Бұл алма ма, өрік пе?» секілді альтернативті сұрақтар қою арқылы балаға жаңа сөздерді ұғып алуына мүмкіншілік береміз. Бұл ретте оқушылар керекті сөздерді ойлап, өздері дұрыс жауап беруді үйренеді.

Тағы да бір айтуға тиіс дүние оқытушы өзі айтқан әрбір жеміске лайықты деңгейде сипаттама бере білуі шарт. Қосымша ретінде жемістерге арналған өлеңдерді жаттап алса артық болмайды.

Келесі қадам – оқушыларды жемістердің түр-түсін, көлемін, пішінін айтып үйретуге дағдыландыру. Кейініректе «алма» сөзіне «-лы», «-сыз» жұрнақтарының жалғануы арқылы «алмалы жер», «алмасыз өлке» секілді тіркестердің пайда болатындығын түсіндіру. Аталған сөз тіркестерін пайдаланып, «Алматы – алмалы өлке» және т.б. секілді сөйлемдер құру арқылы бұл сөздер мен сөз тіркестерінің контексте қандай көрініс табатындығын көрсету.

Сөздік – тіл үйренуде аса қажет құрал. Бұл жаңа сөздерді меңгеруде көмекке келер аса пайдалы, құнды дүние. Бастауыш сыныптан бастап оқушыларды сөздікпен жұмыс жасауға үйрету өте маңызды.

Оқушылар сөздерді жаттап, оны оңайлықпен атап беруі, дәл сол сөздерді күнделікті өмірде автоматты түрде қолдана алады дегенді білдірмейді. Ол көп машықтанумен, күнделікті қайталаумен келетін еңбек.

Тағыда атап кетер бір жәйт, оқушылар сөздерді бір нәрсеге теңеп жаттаса, есіне сақтап қалу мүмкіндігі жоғары болады. Зат атауларына қатысты жаңа сөздерді сапасымен байланыстырып жаттаса, оқушы бұл сөздерді тез ұғып алып, «тәтті», «ащы», «қышқыл», «қызыл» сөздерін естігенде бірден қажетті сөзді табады. Мысалы, «тәтті алма», «қышқыл лимон», «ащы бұрыш» т.б. Сонымен бірге, қызыл, жасыл, көк түс атауларын «қыз – қызыл», «жас – жасыл», «көк – көк аспан» сөздерімен байланыстырып үйреткен абзал.

Оқушылар үйренуі тиіс сөздер күнделікті өмірде өзі көзбен көріп, қолмен ұстап жүрген заттарға қатысты болғандықтан, мағынасы, формасы жағынан көптеген сөздермен байланысып, оқушыға

сөздердің семантикасы мен ерекшеліктерінің жақындығының нәтижесінде сөздерді ұғына білуге үйретеді. Айталық, «доп» сөзін біз мынадай сөздермен байланыстындығын анықтадық:

1. Қуыршақ, қонжық, мәшине және т.б. (ойыншық ретінде);
2. Шар, бауырсақ, шеңбер (формасы жағынан);
3. Ойнау, тебу, лақтыру (іс-әрекеті жағынан);
4. Футбол, волейбол, баскетбол (ойын атауларымен).

Сонымен қатар, «допты жууға, сыйлауға», «доптың суретін салуға» болатындығын ескерсек, бұл әдіс арқылы, яғни сөзбен сөзді байланыстыру нәтижесінде біз оқушы сөздік қорын толықтыру барысында үлкен қадамдар жасаймыз.

Қара – ақ, жақсы – жаман, қараңғы – жарық, үлкен – кіші және т.б. антонимдерімен, қара (түс) – кара (іс-әрекет), бас (дене мүшесі) – бас (іс-әрекет) және т.б. омонимдерімен, қасқыр (ұлыма, бөрі, итқұс) және т.б. синонимдерімен жұмыс жүргізу оқушы сөздік қорын дамытуға елеулі үлесін тигізеді.

Теңеу бастауыш сынып оқушыларының оқулықтарында жиі кездеседі. Жаңа сөзді басқа сөзге теңеу арқылы сөздік қорды толықтыру ауадай қажет. Мысалы, «судай таза», «сүттей ақ», «аппақ қардай қағаз» сөз тіркестері арқылы оқушы логикасы жақсы дамиды.

Жоғарыда аталғанның барлығы бастауыш сынып оқушысының сөздік қорын толықтыру жолдары, ал ендігі кезекте сол күрделі процесстің жүріп тұруына кедергі болатын факторларды атап көрейікші:

1. Ата-аналардың өз баласына үй тапсырмасымен лайықты деңгейде көмектесе алмауы;
2. Ата-аналардың бала үйренген сөздерді сабақтан тыс қайталауын қадағаламау;
3. Оқулықтардағы әріптердің әртүрлі таңбалануы (шрифт стилінің әртүрлігі). Мысалы, кей оқулықтарда «д» дыбысы осылайша таңбаланса, ал, басқа оқулықтарда «*д*» түрінде бейнеленуі оқушыларды жиі шатастырады;
4. Қазақ тіліне бөлінген сағат санының аздығы салдарынан. Мысалы, 1-сынып оқушылары аптасына екі-ақ күн қазақ тілін оқиды. Оның үстіне сабақ бар жоғы 40 минуттан;
5. Әліппенің жоқтығы. Бұл өте үлкен қателік. Себебі, әліппесіз бірден сөздерді қабылдап үйрену тым қиын. Сөздердің дыбыстардан құралатындығын біле тұра, бірден сөздердің өзінен бастау алу негізсіз. Ә, ө, і, ү, ұ, ғ, қ, ң төл дыбыстарының қыр-сырын білмей, сөзді үйренеді деу ақылға қонбайды.

Қорытынды

Қорыта келе, қазақ тілін оқытуда, сөздік қорды толықтыру жұмысын жүргізу үшін барынша тиімді әдіс-тәсілдерді меңгеру мұғалім үшін аса қажет. Кедергі болатын факторлардың алдын алу маңызды. Ең қажеттісі, оқушы қызығушылығын арттыру арқылы қазақ тіліне деген сүйіспеншіліктерін ояту әрбір ұстаздың міндеті. Тілдің мерейі арту үшін, қазақ тілі білушілер санының көбеюі мына біздің, ұстаздардың қолында.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Протасова Е.Ю., Родина Р.М. Методика развития речи двуязычных дошкольников. – М.: «Владос», 2010. – 253 с.
2. Онтология языка как общественного явления. Отв. Ред. Г.В. Степанов, В.З. Панфилов. – М.: Наука, 1983. – 309 с.
3. Болғанбайұлы Ә., Қалиұлы Ғ., Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы, А., 2003.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ Я-КОНЦЕПЦИИ В ПЕРИОД РАННЕЙ ВЗРОСЛОСТИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В ВУЗЕ

Х.Б. Жампеисова

магистрант 2 курса Университета иностранных языков и деловой карьеры
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: Я-концепция, Я-концепция как структура, период взрослости, активное развитие Я-концепции, проблема возрастной периодизации, переход от ранней юности к поздней юности.

Вопросы, касающиеся развития Я-концепции, имеют множество разногласий среди психологов, особенно в решении вопроса о развитии Я-концепции в определенном возрасте. Оптимальным толчком для развития «Я-концепции» студентов, обладает учебная дисциплина «Иностранный язык», которая является обязательным для всех обучающихся разных направлений. В наши дни знание и

обучение иностранному языку дает множество положительных аспектов и стоит подчеркнуть возможность развития межкультурной коммуникации.

В ходе исследования данной проблемы нами были проанализированы работы авторов, предлагающих различные подходы к определению такого актуального в педагогике и психологии явления как личностная концепция.

Итак, впервые представление о Я-концепции как об изменчивой структуре прозвучало в работах Ч. Кули. Разработав теорию «Зеркального Я», которое формируется у человека посредством интериоризации мнений окружающих, Ч. Кули не только определил социализацию как основной фактор развития Я-концепции, но указал на то, что Я-концепция находится в постоянном развитии, отражая изменения в социальном окружении.

Большинство исследователей Я-концепции разделяют мнение Ч. Кули о том, что концепция личности как структура формируется в процессе социализации, однако имеются разночтения относительно определения главенствующих факторов развития, этапов сензитивности и устойчивости Я-концепции.

С. Хартер[1] и Б. Бракен[2] предлагают использовать уровень социальной активности личности в качестве показателя развития Я-концепции. При этом С. Хартер полагает, что по мере взросления некоторые сферы деятельности полностью теряют свою значимость и человек прекращает свое развитие в аспекте, соответствующем данной сфере социальной активности. Б. Бракен также рассматривает развитие Я-концепции, как «непрерывное развитие, при котором с возрастом Я-концепция становится более структурной и дифференцированной». За счет освоения человеком новых сфер деятельности, которые включают социальный, когнитивный (компетентность), аффективный, академический, физический и семейный контексты окружающей среды. Однако в понимании данного автора, развитие Я-концепции идет не по пути перехода от одних сфер активности к другим, а по пути включения в новые сферы активности и усложнения связей внутри каждого из социальных контекстов.

Ряд других исследователей, таких, как Дж. Мид[3], Е. Дикштайн[4], Э. Эриксон [5], предлагают рассматривать стадии развития Я-концепции, опираясь на существующие теории развития и связывая развитие Я-концепции с предложенной Ж. Пиаже теорией развития формальных операций, теорией морального развития Л. Колберга, теорией разрешения жизненных противоречий Э. Эриксона, теорией развивающих заданий Р. Хавиггерста, теориями направлений развития Р. Вайта, Дж. Хатти. Не называя определенных временных рамок для каждого из периодов, они считали, что Я-концепция постоянно развивается в течение жизни человека.

Таким образом, большинство исследователей выражает мнение об активном развитии Я-концепции в юношеском возрасте и в период ранней взрослости (17 – 21 год), указывая на те или иные психологические новообразования, которые выходят на первый план в данный период времени. По мнению Л.Д. Столяренко [6], период ранней взрослости очень важен для становления характера и интеллекта и имеет очень важное значение для развития, в первую очередь, когнитивной составляющей Я-концепции. На данном этапе формируется иерархическая структура мотивов, создается реалистическая и дифференцированная перспектива на будущее, основанная на оценке собственных способностей и склонностей, развивается стабильность Я. Идею о том, что основные изменения в Я-концепции в данном возрасте связаны с ее детализацией, устранением противоречий и развитием стабильности, мы отмечаем как важную в построении нашей концепции педагогических условий развития Я-концепции студента.

Период от 17 до 21 года неоднозначно трактуется с точки зрения периодизации возрастного развития. В периодизации Г.С. Абрамовой [7] он называется юношеским.

Э. Шпрангер[8] относит возраст 13 – 22 года к периоду юности. Считая «духовный процесс» основным психологическим содержанием этого возраста, он выделяет внутри этого периода две фазы: негативная и позитивная. Первая фаза состоит из ряда кризисов и характеризуется в основном негативными внешними проявлениями. В качестве основной возрастной задачи Э. Шпрангер называет познание внутреннего мира. Вторая фаза состоит во вхождении в систему человеческих взаимоотношений. С точки зрения данной возрастной периодизации возраст 17 – 21 год включает в себя и негативную и позитивную фазы.

Х. Ремшидт [9] рассматривает период взросления от 12 – 14 до 20 – 24 года. При этом внутри этого периода выделяются две фазы: фаза утраты детского статуса и фазы реорганизации, в рамках которой индивид полностью отвергает детский статус и стремится к достижению статуса взрослого. В рамках предлагаемой данным автором теории возраст 17 – 21 года полностью включается в период взросления и, как правило, совпадает с фазой реорганизации, период взросления не является простым

переходом от детства к взрослости, а составляет отдельный независимый этап.

Таким образом, существуют заметные расхождения во взглядах на установление границ периодов, соответствующих возрасту 17 – 21 года.

Л.С. Выготский, излагая свои взгляды на проблему возрастной периодизации в работе «Проблемы возраста», не включил юношеский возраст (18 – 25 лет) в детские возрасты, отметив, что «возраст от 18 до 25 лет составляет скорее начальное звено в цепи взрослых возрастов, чем заключительное звено в детском развитии. Трудно представить, что развитие человека в начале взрослости могло бы быть подчинено закономерностям детского развития» [10].

В.Т. Лисовский [11] высказал мнение, что студенты могут рассматриваться как отдельная социальная группа, выделяемая среди молодежи. По его мнению, студенчество объединяет молодых людей примерно одного возраста, с единым образовательным уровнем, имеющим единые цели и мотивы, основным видом деятельности которых является учение, направленное на получение профессиональных знаний. В качестве основных черт, отличающих студенчество от остальных социальных групп, выделяются: социальный престиж, опосредованное участие в производительном и непроизводительном труде (различные виды производственной практики, участие в стройотрядах), активное взаимодействие с различными социальными организациями, стремление к новым идеям и прогрессивным преобразованиям. Таким образом, мы пришли к выводу, Я-концепция студента – это структурированная и доступная осознанию система модальностей Я (Реальное Я, Идеальное Я, Зеркальное Я, Академическое Я и Профессиональное Я), отражающая представления о себе как субъекте личностного саморазвития и учебно-профессиональной деятельности в прошлом, настоящем и будущем. развитию Я-концепции студентов в период ранней взрослости при обучении иностранному языку в вузе способствует комплекс педагогических условий: использование в преподавании гуманитарной дисциплины «Иностранный язык» аутентичных текстов нравственного, проблемного и социокультурного характера; организация анализа и интерпретации студентами аутентичных текстов, стимулирующих их рефлексивную деятельность; учет особенностей Я-концепции в период ранней взрослости (уточнение, детализация и качественная переоценка составляющих Я-концепции; усложнение структуры Я-концепции за счет формирования новых модальностей, таких как Академическое Я и Профессиональное Я; устранение противоречий между представлениями о себе; развитие положительной направленности Я-концепции студента; корректировка механизмов формирования и развития, механизмов обеспечения внутренней согласованности, стабильности и непротиворечивости Я-концепции); проведение систематической диагностики и самодиагностики развития Я-концепции студентов; использование интерактивных методов обучения: проекты, групповые и индивидуальные тренинги и ролевые игры, портфолио, методы самоанализа, самооценки и взаимооценки, беседы и дискуссии по проблемам, связанным с развитием Я-концепции студентов.

Критерии развития Я-концепции студента: непротиворечивость Реального Я и Зеркального Я; самоприятие и принятие других; адекватная самооценка; ценностные ориентации, присущие самоактуализирующейся личности; гибкость поведения, адаптивность; сензитивность к себе; мотивация на овладение профессией. Уровнями развития Я-концепции являются высокий, средний и низкий. Каждый уровень определяется в процессе диагностики по совокупности показателей.

Список использованной литературы

1. Harter, S. Causes, correlates, and the functional role of global self-worth: A life-span perspective / S. Harter // *Perceptions of competence and incompetence across the life-span* / под. ред. J. Kolligian, R. Sternberg – New Haven, CT: Yale University Press, 1989. – С. 67-98.
2. Bracken, B. A. Multidimensional self-concept scale / B. A. Bracken. – Austin, TX: Pro-Ed, 1992.
3. Mead, G. H. Mind, self, and society / G. H. Mead. – Chicago: University of Chicago Press, 1934.
4. Dickstein, E. Self and self-esteem: Theoretical foundations and their implications for research / E. Dickstein // *Human development*. – 1977. – №20. С. 129-140.
5. Erikson, E. H. Childhood and society / E. H. Erikson. – New York: Norton, 1950. – 397 с.
6. Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие. / под ред. М. В. Булановой-Топорковой. – Ростов н/Д: Феникс, 2002. – 544 с.
7. Абрамова, Г. С. Возрастная психология: учеб. пособие для студ. вузов. - 4-е изд., стереотип. / Г. С. Абрамова. – М.: Издательский центр «Академия», 1999. – 672 с.
8. Spranger E. Psychologie des Jugendalters / E. Spranger. – Leipzig, 1924. – 321 с.
9. Ремшидт, Х. Подростковый и юношеский возраст. Проблемы становления личности / А. Ремшидт. – М.: Мир, 1994. – 319 с.

10. Выготский, Л. С. Проблемы возрастной периодизации детского развития / Л. С. Выготский // Вопросы психологии. – 1972. – №2 – С. 114-124.
11. Лисовский, В. Т. Личность студента / В. Т. Лисовский, А. В. Дмитриев. – Л.: ЛГУ, 1975. – 184 с.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Г.Е. Қалқаева

Халықаралық бизнес университеті
Алматы, Қазақстан

Бәсекеге қабілетті білім кеңістігін құруға бағытталған қазақстандық білім беру реформасының негізгі мақсаттарының бірі жаңаша оқытудың әдіс-тәсілдері арқылы оқушының бойында шығармашылық ойлауды, бастамашылықты дамыта отырып, жеке тұлға тәрбиелеу болып отыр. Оның дәлелі - «Қазақстан Республикасында тілдерді дамыту мен қолданудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы». Оқу материалдарын оқушылардың дайындық деңгейлеріне қарай сұрыптап ұсыну, сабақтың типі мен түрін, оқытудың әдіс-тәсілдерін таңдау, мақсаттарды және күтілетін нәтижені анықтау, оқу біліктілігін жетілдіру. Бұның өзі өз кезегінде қазіргі ұстаздардан шәкіртті оқытуда, білім беруде, тәрбиелеп өсіруде белгілі бір құзыреттіліктерді бойына сіңірген жеке тұлғаны қалыптастыруды талап етеді. Сондықтанда бүгінгі таңда білім саласында жалпы білім беруді жетілдірудің құзыреттілік тәсілін алу ұсынылып отыр. Оқушылардың өздерін қоршаған ортада басқа адамдармен, топпен қарым-қатынас орнатуға, жалпы нәтижеге қол жеткізуде өзіндік пікірін білдіруге, басқа ұлт өкілдерімен қарым-қатынас диалогына түсе алуына мүмкіндік беретін коммуникативтік құзыреттілік негізінен тіл мен әдебиет сабақтарын оқыту үрдісінде қалыптасады.

Коммуникативтік құзыреттілік дегеніміз не? Яғни, «коммуникативтік құзыреттілік» (латынның «competere» - қол жеткізу, сәйкес келу, сөзінен шыққан) – қажетті тілдерді, қоршаған адамдармен және оқиғалармен әрекеттестікте болу тәсілдерін білуді, топта жұмыс жасау дағдыларын, ұжымдағы әр түрлі әлеуметтік рөлдерді меңгеруді қамтиды. Коммуникативтік құзыреттілік адамдардың өз ана тілімен қатар өзге тілді де меңгеруін қарастырады.

Неміс тілін екінші тіл ретінде оқытуды зерттеген, көптеген монографиялық еңбектердің авторы, ресейлік ғалым И.Л.Бим «Коммуникативтік құзыреттілік – тілді жеткізушілермен тіл аралық және мәдениет аралық қатынасқа түсу қабілеттілігі» деп атап өткен болатын. Яғни екінші тілді меңгеруде тек сол тілде сөйлеу ғана мақсат болмайды, сонымен қатар сол тілде сөйлеуші ұлттармен мәдениет аралық қатынасқа түсу де қарастырылу қажет.

Коммуникативтік құзыреттілік құзыреттілік амалына негізделеді. Құзыреттілік амалы – білім беру нәтижесіне ден қоятын амал, бұл жерде нәтиже ретінде ақпарат көлемін игеруді емес, адамның алған білімін қолдана, жаңа білім тудыра отырып, түрлі проблемалық жағдайларда өз бетімен әрекет етуін қарастырады.

Құзыреттілік тәсілі. Құзыреттілік тәсілдің мақсаты дәстүрлі емес және типтік жағдаяттарда шешім қабылдау және іс-әрекет жасау, өз мақсатын анықтай алу дағдыларын меңгеру болып табылады. Құзыреттілік тәсілінің басты міндеті білім алушылардың бастамашылығы мен өз бетінше жұмыс істей алатынын көрсетуге деген ынтасы болып табылады. Ол білім алушылардың жеке әрекет ете алуына, өз қабілеті мен қызығушылығын ұйымдастыруына мүмкіндік береді. Құзыреттілік тәсілі білім алушылардың білім, білік дағдыларын жеке-жеке емес, кешенді түрде меңгертуді жобалайды. Білім берудің нәтижесі ретіндегі құзыреттіліктер белгілі бір пәнге қатысты қойылған оқушының іс-әрекет тәсілдерінің жиынтығы Қазақстан Республикасының «Білім» туралы Заңында, «Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында», «Қазақстан Республикасындағы жалпы білім беретін орта мектептердің даму тұжырымдамасында» басты мәселе ретінде берілген. Құзыреттілік ұғымына тек танымдық және әрекеттік-технологиялық құраушылар ғана емес, сондай-ақ мотивациялық, этикалық, әлеуметтік және мінез-құлықтық компоненттер кіреді. Қазақ тілінен күтілетін білім нәтижелері де ақпараттық құзыреттілік, коммуникативтік құзыреттілік, мәдени-танымдық құзыреттілік түрінде бөлінеді. Аталған үш негізгі құзыреттілік оқушыға тілді меңгертудің алғышартын қалыптастырып, алдына мақсат қояды, оны орындаудың жоспарын құрып, өздігінен шешім қабылдауға көмектеседі.

Жүсіпбек Аймауытов «Баланы тілге жаттықтырудың мағынасы: баланы сөйлеуге, басқалардың сөзін ұғынуға, өз бетімен жазуға, оқуға төселдіру. Бірақ бұл мағынасыз әдеттендіру, құрғақ төселдіру емес, тілге жаттығумен бірге адам ойлауға да жаттығады» деп нақтыласа, Мағжан Жұмабаев

«Педагогика» еңбегінде «Тіл-адам жанының тілмашы, тілсіз жүрек түбіндегі бағасыз сезімдер, жан түкпіріндегі асыл ойлар жарық көрмей қор болып қала береді. Адам тілі арқасында жан сырын сыртқа шығарып, басқалардың жан сырын ұға алады» деп жазады. Тұлғаның тірек құзырлылықтарының бірі ретінде танылып отырған коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру оның тілдік білімін тереңдетумен қатар сөйлеу біліктілігін де жетілдіреді.

Коммуникативтік құзыреттілік - оқушылар және қоғам үшін күнделікті оқуда, қатысымдық міндеттердің тіл арқылы шеше білу қабілеттілігі, қатысымдық мақсатты іске асыруда оқушының тіл және сөз құралдарын пайдалана алуы. Егер оқушы сол тілде сөйлеушілермен тікелей немесе аралық қарым-қатынас барысында сол тілдің нормалары мен мәдени дәстүріне сәйкес өзара түсіне алса, коммуникативтік құзыреттілікті меңгергені. Коммуникативтік құзыреттілік – екінші тілді үйренуші оқушыларға тілдің заңдылықтарын жаттанды үйретпей, сол тілді тілдік және қатысымдық тәсілдерді орынды қолданумен байланыстыру.

Оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі өзара ортақ бағыттары мен ұстанымдарынан туындаған жаңа бағыт. Екінші тілді үйренуде сөз мағынасын қабылдауда, пайымдауда, түсінуде, танымдық ерекшеліктерін ескеру, олардыңтүрлі өмірлік ситуацияларда өз ойын, пікірін жеткізу, коммуникативтік міндеттерді шешу, қатысымдық мақсатты іске асыруда тілдің заңдылықтары мен нормаларын орынды пайдалана білу, дағдыларын қалыптастыру мәселелері алдыңғы орынға шығады. Ғалым Ф.Ш.Оразбаева «коммуникация» термині туралы былай тұжырымдайды: «коммуникация» сөзінің негізгі мазмұны жалпы қарым – қатынас, араласу, хабарласу, байланыс деген сияқты мағыналарды білдіре келіп, адамдардың тіл арқылы сөйлесу процесін, тілдесу ерекшеліктерін, тілдік әлеуметтік мәні мен қоғамдық қызметін, адамдар арасындағы қарым-қатынасты өзара түсінушілікті көрсетеді. Осыдан барып «коммуникабельді» -тез тіл табысады, түсінуге бейім, «коммуникабельдік» - түсінушілік т.б деген сөздер пайда бола бастады. Ғалым «коммуникация» сөзін «қатысым «деп танып, қазақ тілін оқыту әдістемесінде жаңадан «тілдік қатынас», «тілдік қарым –қатынас», «тілдесім», «жазылым» және т.б терминдерді енгізді.

Өз тәжірибемде коммуникативтік құзыреттілігі қалыптасқан оқушы екінші адаммен, сыныптасымен белгілі бір ақпаратты жеткізіп қана қоймай, өз ойын түсіндіре, олардың пікірін ұға, түсіне білетініне көз жеткізіп жүрмін. Коммуникативтік құзыреттілік жеке тұлғаның рухани өсуін қалыптастырады, адамдарды түсіне білуіне көмектеседі. Сондықтан мұғалім алдына мақсат қоя білетін, анық та дұрыс сөйлей білетін, өз ойын жарыққа еркін шығара алатын, түсіне білетін, қызығушылықпен тыңдай алатын адамды өмір жолына аттандыра білуі керек.

Оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін дамыту үшін жүргізілетін жұмыс түрлері төмендегідей:

- Сұрақ – жауап (мұғалім мен оқушылар)
- Диалог (оқушы мен оқушы, мұғалім мен оқушы)
- Қатысым (мұғалім мен оқушылар, оқушы мен оқушы, мұғалім мен оқушы)
- Жазылым (тақырыпқа байланысты мәтінмен жұмыс)

Бұлжұмыс түрлері коммуникативтік құзыреттіліктің алғашқы баспалдағыболып есептеледі. Себебі, бұл жұмыс түрлерін барлық сабақта мұғалім мүмкіндігінше қолдана алады. Коммуникативтік құзыреттілікті дамыту үшін жүргізілетін жұмыс түрлері оқушылардың қатысым және жазылым қарым – қатынасын қалыптастыруға, сөйлеу тілін дұрыс меңгеруге, жеке тұлғаның құзыреттілік қатысымдылығын жүзеге асыруға ерекше ықпал ететінін көруге болады.

Өйткені, осыған байланысты әдіскер - ғалым Ф.Ш. Оразбаева қатысымдық әдістің өзіндік белгілерін көрсете отырып, оған мынадай анықтама береді: «Қатысымдық әдіс дегеніміз – оқушы мен оқытушының тікелей қарым – қатынасы арқылы жүзеге асатын, белгілі бір тілде сөйлеу мәнерін қалыптастыратын, тілдік қатынас пен әдістемелік категорияларына тән басты белгілер мен қағидалардың жүйесінен тұратын, тіл үйретудің тиімді жолдарын тоғыстыра келіп, тілді қарым-қатынас құралы ретінде іс жүзіне асыратын әдістің түрі». Осылайша мұғалімнің оқудағы құзыреттілікке бағыт – бағдар беруі оқушылардың ой-қорытынды жасауына, өз ойын айта білуіне, оны күнделікті өмірде пайдалана білуіне көмегін тигізеді.

Коммуникативтік құзыреттілікті дамытуда диалогтік тіл – оқу үрдісіндегі қарым қатынаста алдыңғы орын алады. Ол оқытудың негізгі мақсаттарының бірі және оның маңызды құралы деп санаймын. Диалог – екі жақты құбылыс. Қарым-қатынаста көзделетін мақсатқа орай диалогтың өзіндік әртүрлі ерекшеліктері болады: күнделікті тұрмысқа байланыстылығы;

- ♣ Ресми қарым-қатынасқа құрылуы;
- ♣ Ым –ишараттың, дене қимылының белсенділігі;
- ♣ Эмоциональды – экспрессивтілігі, әсерлілігі;
- ♣ Сөйлемдердің ықшамдалуы;

- ♣ Сөйлейтін сөздің алдын ала жоспарланбауы;
- ♣ Ауызекі стилінің ерекшеліктерің басым болуы.

Оқу бағдарламасында коммуникативтік құзырет деңгейіндегі диалогқа қойылатын талаптар тұрғысынан белгіленгені:

- ♣ Сөйлеу мәдениетін игеру, өзінің сөзін, ойын жалғастыра алу;
- ♣ Экология, тарих, өз қаласы, мәдениет тақырыптары, белгілі адамдар туралы сөйлесе алу,
- ♣ Айтылған әңгіме, оқылған мәтін, кітап, өнер, кино туралы өз ойын білдіру.

Диалог репликалардан құралады, оның бәрі – сөйлеуге уәж жасайтыны, екіншісі- жауап ретіндегі реплика– реплика. Диалогта ой ауысып отыратыны белгілі, сондықтан әңгімелесушілер – бір – бірімен ақпарат ауысып отырады. Алғашқы сөйлесуші әңгіменің басталуына түрткі болады, адресатты әңгімелесуге шақырады. Оқушылардың тілінде болатын фонетикалық т.б қателіктер диалогта кездесетіні байқалады, сондықтан тілдік жағынан диалогтың дұрыс құрылуына баса мән беріледі. Күнделікті сабақта жаңа матиралдарды оқытқанда және бекіту кезінде, жаттығуларды ұйымдастыруда, оқығанда және тыңдағанда тексеру үшін диалогтік тәсіл қолданамын. Осының бәрін әңгіме түрінде ісеке асырып отырамын. Әңгімелесе білу диалогтік тілді үйретуде соңғы нәтижеге жететін біліктілік болып табылады. Диалогтік әдісті қолдана отырып оқушылардың сұрақтарды, өтініштерді, тандануды, бұйыруды қолданып, бір – бірімен әңгімелесе білуге, мәліметтерді нақтылауды сұрауға, келіспеушілік, толықтыру, тілдік материал көлемінде өзара пікір алыса білуге дағдыландырамын. Біліктіліктерді жетілдіру мен дамытуды оқушылардың еркіндігін сақтау жолымен жүргіземін.

Қорыта келгенде, «Шет тілін меңгертудегі негізгі әрекет – қарым-қатынас үрдісі, сөйлеу қатынасы» екендігі бүгінгі күнде бұлтартпас ақиқат екендігі белгілі. Сол себепті де мемлекеттік тілімізді басқа ұлт өкілдеріне меңгертуде дүние жүзінің әдістеме ғылымында үлкен жетістіктерге қол жеткізіп жүрген қатысымдық бағытты ұстану бүгінгі күннің аса өзекті мәселелерінің бірі. Сондықтан оқушыларымыз жаңа заман талабына сай білімді, жан-жақты, қазақ тілінде өзіндік ой-толғамын жеткізе алатын, кез-келген адаммен тілдік қарым-қатынасқа түсе алатын, коммуникабельді, мәдениетті, өмірге икемделген тұлға болуы үшін оның бойында коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру керек. Демек, педагогтарымыз осы ақпараттық қоғамнан қалыспай, жедел ойлаушы, жедел шешім қабылдаушы, ерекше ұйымдастырушылық қабілетті, нақты бағыт-бағдар беруші болып шығуы - бұл қазіргі заманның талабы.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы
2. К.Құдайбергенова «Құзырлылық – тұлға дамуының сапалық критерийі» (ғылыми-практикалық конференция материалдары) Алматы-2008
3. Ф.Ш. Оразбаева, «Тілдік қатынас теориясы және әдістемесі», 2005, 272 бет
4. Левитан, К.М. О содержании понятия «коммуникативная компетентность». Перевод и межкультурная коммуникация. / К.М. Левитан. Екатеринбург.: Издательство АБМ, 2001. №.2.89-916
5. Б.А. Тұрғанбекова «Мұғалімнің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе» Алматы-2005

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Д.Г.Кукыбаева

ст.преподаватель, кафедра «Мировые языки», Yessenov University,
Актау, Казахстан

Ключевые слова: глобализация, методика преподавания, инновационный, творческий потенциал, процесс обучения

В настоящее время мы являемся свидетелями коренных изменений практически всей системы образования, которые происходят в нашей республике. Одним из факторов, обусловивших процессы реорганизации вузовской (в частности) модели образования являются процессы глобализации, затронувшие практически все аспекты нашей жизни, и информатизации образовательного процесса, связанных с современными компьютерными технологиями. В современную эпоху глобализации, касающейся всех сфер общественной жизни, проблема заинтересованности и мотивации при

изучении иностранных языков становится чрезвычайно актуальной. Появление более прогрессивных концепций, знакомство с передовым опытом стран, лидирующих на рынке образовательных услуг (прежде всего США и Великобритания), и разработка на этой базе национальной, казахстанской модели образования направлена на решение проблемы востребованности в условиях рыночной экономики будущего специалиста - выпускника вуза, вопроса необходимости и эффективности полученных знаний, мобильности его профессиональной квалификации в условиях современного времени.

Нельзя отрицать того, что формирование молодого специалиста происходит в вузовских аудиториях, трудоемкий процесс подготовки кадров базируется на различных методиках обучения, которые дают результативности в конечном итоге определяют уровень квалификации будущего выпускника. Используемая традиционная методика обучения предполагает общение преподавателя и студента, неослабляемый контроль за учебной деятельностью студента со стороны преподавателя, и, конечно же, контроль прочного усвоения предоставляемого учебного материала. Иначе, плодотворность этого взаимодействия всецело зависит от правильного решения преподавателем задач: постановки учебной цели, осуществления передачи материала определенного содержания и его интерпретация для студентов, не упуская из виду функцию методической проработки учебного материала, т.е. контроля знаний [1, с.332]. Предоставленная модель обучения носит директивный характер. При директивной модели результат обучения расценивается как передача определенного количества знаний за счет рациональной организации содержания учебного процесса, когда происходит односторонний диалог, где активной, иницируемой поток информации, стороной выступает преподаватель. Воспроизведение полученной информации при этом механическое: активности студента, его заинтересованности в процессе обучения проследить достаточно затруднительно. Основные критерии директивной модели обучения: точность, бесспорность, достоверность излагаемого (это предполагает большое количество лекций); итоговый контроль, предположительно наличие самостоятельной работы во внеурочное время, письменных работ не предусматривается.

В современном процессе обучения используются, как привычные традиционные, так и новые инновационные методы обучения. Данная тема нуждается в рассмотрении, так как в ней присутствует, что-то предвнесенное в процесс обучения, как и накопленный за века учительской деятельности опыт. Но только наивный или заблуждающийся человек может полагать, что инновационная педагогика является универсальной заменой традиционных методов обучения. Эту проблему можно решить следующим способом. Нужно, чтобы используемые традиционные и инновационные методы обучения были в постоянной взаимосвязи и дополняли друг друга. Я считаю, что эти два понятия должны существовать на одном уровне. Я считаю, что проблема состоит в том, что нужно не только продвигать вперед инновационные методы, но и не забывать про традиционные методы, которые не менее действенны, а в иных случаях без них просто не обойтись.

Не секрет, что в последнее время все чаще стали высказываться идеи о необходимости полной перестройки современной образовательной системы. В целом эта система не изменилась коренным образом со времени своего появления, и все так же главным способом подготовки ребенка к будущей жизни является обучение его навыкам прошлого, передача традиции. Однако, как представляется, сегодня перед образованием должны быть поставлены совсем иные цели. Общество, в котором мы живем, уже сегодня принято называть информационным. Появляются все новые науки об информации. Информатика заняла среди них своё место, сегодня она - факт, с которым нельзя не считаться. И здесь важно начать готовить тех людей, которые воспримут все то, что уже достигнуто в этой науке и творчески разовьют эти достижения. И эта работа очень важна – она позволяет информатике в полной мере институализироваться.

На сегодняшний день во всем мире широкое развитие получили информационные технологии (ИТ). Необходимость внедрения новых информационных технологий в учебный процесс не вызывает сомнений. Современное общество характеризует процесс активного использования информационного ресурса в качестве общественного продукта в условиях функционирования всемирной информационной сети, которая позволяет обеспечить доступ к информации без каких-либо существенных ограничений по объему и скорости транслируемой информации [2, с.48].

Появление и широкое распространение технологий мультимедиа и интернета позволяет использовать ИТ в качестве средства общения, воспитания, интеграции в мировое сообщество. Явно чувствуется и влияние информационных технологий на развитие личности, профессиональном самоопределении и самостановлении. Образование поистине интегрируется в жизнь на всем ее протяжении. При использовании ИТ необходимо стремиться к реализации всех потенциалов

личности - познавательного, морально-нравственного, творческого, коммуникативного и эстетического. Чтобы эти потенциалы были реализованы на достаточно высоком уровне, необходима педагогическая компетентность в области ИТ. Развитие этой компетентности надо начинать еще при обучении педагогов в вузах. Характеристиками компетентности в области ИТ можно назвать: способность к оценке и интеграции опыта деятельности в современной инфосреде; стремление к развитию личных творческих качеств; наличие высокого уровня общей коммуникативной культуры, теоретических представлений и опыта организации информационного взаимодействия; освоение культуры получения, отбора, хранения, воспроизведения, преобразования способов представления, передачи и интеграции информации.

Бурное развитие компьютерных технологий в современном мире охватило практически все сферы жизнедеятельности общества, в том числе и образование. Благодаря этому персональный компьютер превратился в мощное средство образования. Однако это вовсе не означает, что компьютер, берущий на себя часть функций учителя, способен вытеснить педагога из процесса обучения. Наоборот, умелое сотрудничество человека и персонального компьютера в образовании позволит сделать процесс обучения более эффективным. Наиболее ярко это сотрудничество проявляет себя в ходе проведения интерактивных лекций с применением мультимедиа-технологии обучения.

По сравнению с традиционным для вузов уроком-лекцией, когда преподаватель излагает тему, а студенты слушают, смотрят, запоминают или конспектируют учебный материал, лекция, построенная по предлагаемой методике, имеет важное преимущество – интерактивность. Интерактивность дает студентам возможность активно вмешиваться в процесс обучения: задавать вопросы, получать более подробные и доступные пояснения по неясным для них разделам и фрагментам излагаемого преподавателем учебного материала.

Под мультимедиа-технологией понимают совокупность аппаратных и программных средств, которые обеспечивают восприятие человеком информации одновременно несколькими органами чувств. При этом информация предстает в наиболее привычных для современного человека формах: аудиоинформации (звуковой), видео-информации, анимации (мультипликации, оживления). Сочетание комментариев преподавателя с видеоинформацией или, анимацией значительно активизирует внимание студентов к содержанию излагаемого преподавателем учебного материала и повышает интерес к новой теме. Обучение становится занимательным и эмоциональным, принося эстетическое удовлетворение студентам и повышая качество излагаемой преподавателем информации. При этом существенно изменяется его роль в учебном процессе. Преподаватель эффективнее использует учебное время лекции, сосредоточив внимание на обсуждении наиболее сложных фрагментов учебного материала.

Интерактивная лекция сочетает в себе преимущества традиционного способа обучения под руководством педагога и индивидуального компьютерного обучения. Компьютер из «учителя» превращается в активного помощника преподавателя. Наряду с информационно-познавательным содержанием интерактивная лекция имеет эмоциональную окраску благодаря использованию в процессе изложения компьютерных слайдов. Важным условием проведения интерактивной лекции является также наличие специализированной аудитории, оснащенной компьютерной техникой и современными средствами публичной демонстрации визуального и звукового учебного материала.

Таким образом, участие в процессе обучения одновременно педагога и компьютера значительно улучшает качество образования. Использование предложенной методики активизирует процесс преподавания, повышает интерес студентов к изучаемой дисциплине и эффективность учебного процесса, позволяет достичь большей глубины понимания учебного материала. С одной стороны, сотрудничество преподавателя и компьютера делает учебную дисциплину более доступной для понимания различными категориями студентов, улучшает качество ее усвоения. С другой – оно предъявляет более высокие требования к уровню подготовки преподавателя и его квалификации, который должен уже не только владеть традиционными методиками преподавания, но и уметь модернизировать их в соответствии со спецификой обучаемых, используя современные достижения науки и техники.

На основе новых информационных и педагогических технологий, методов обучения стало возможным изменить, причем радикально, роль преподавателя, сделать его не только носителем знаний, но и руководителем, инициатором самостоятельной творческой работы студента, выступить в качестве проводника в океане разнообразнейшей информации, способствуя самостоятельной выработке у студента критериев и способов ориентации, поиске рационального в информативном потоке. В нынешних условиях развития рынка образовательных услуг в Казахстане и требований эпохи информационных технологий, преподавание должно сочетать в себе выработанные практикой директивную и, современную, носящую инновационный характер, интерактивную модели обучения.

К интерактивным методам можно отнести: всякого рода презентации, метод проблемного изложения, дискуссии, разработка кейс-стадии, работу в группах, brainstorming, метод критического мышления, викторины, мини-исследования, профессионально-деловые игры, ролевые игры, метод Insert (или метод индивидуальных пометок, когда студенты пишут 7-10-минутное ассоциативное эссе), метод блиц-опроса, метод анкетирования и др. Сам процесс передачи информации построен на принципе взаимодействия преподавателя и студента. Он предполагает большую активность обучаемого, его творческое переосмысление полученных сведений [3, с 217]. Основные критерии интерактивной модели обучения: возможность неформальной дискуссии, свободного изложения материала, инициатива студента, наличие групповых заданий, которые требуют коллективных усилий, постоянный контроль во время семестра, выполнение письменных работ.

Формирующаяся казахстанская система высшего образования в условиях рыночных отношений одним из приоритетов для успешного решения задач подготовки квалифицированных кадров выделяет, как одним из приоритетных, обязательный принцип учета интересов обучаемого. В связи с вышесказанным перед преподавателями казахстанских образовательных учреждений стоит актуальная задача выработки и внедрения таких приемов и методов обучения, которые бы были нацелены на активацию внутреннего творческого потенциала студента, его желания обучаться. При этом преподаватели ни на минуту не должны упускать из виду главную педагогическую задачу - формирования личности гражданина РК, и его ценностных ориентаций, поскольку процесс обучения в вузе - основная составляющая образовательного процесса в жизни каждого человека. И поэтому, от того, насколько каждый индивид - студент, будет вовлечен в процесс обучения, в конечном итоге будет зависеть уровень его образованности и интеллигентности во всех смыслах этого слова. Кроме этого, глобальная информатизация современного общества также оказала существенное влияние на образовательный процесс, на систему высшего образования в республике, потребовав радикального пересмотра используемых методик обучения. Таким образом, реорганизация системы высшего образования в республике предполагает как стартовую основу переход к таким методам обучения, которые основаны на конструктивистском, оперативном подходе, вместо традиционного линейного подхода, когда в процессе обучения знания давались впрок (по принципу - чем больше, тем лучше). И этот парадигмальный сдвиг в системе вузовского образования в республике, подразумевающий внедрение современных педагогических технологий, уже имеет место. Одним из эффективных методов активации процесса обучения считается метод проблемного изложения. Суть данной методики позволяет заинтересовать студента, вовлечь его в процесс обучения. Перед началом изучения определенной темы курса ставится перед студентами проблемный вопрос или дается проблемное задание. Стимулируя разрешение проблемы, преподаватель снимает противоречия между имеющимся ее пониманием и требуемыми от студента знаниями.

Следующим эффективным методом можно назвать метод кейс-стади. Центральным понятием данного метода является понятие ситуации, т.е. набор переменных, когда выбор какого-либо из них решающим образом влияет на конечный результат.

Метод кейс-стади, если следовать определению разработчиков метода, это метод обучения, при котором студенты и преподаватели участвуют в непосредственном обсуждении деловых ситуаций или задач. Эти кейсы, подготовленные обычно в письменной форме и составленные исходя из реальных фактов, читаются, изучаются и обсуждаются студентами [4, с. 141]. Кейсы составляют основу беседы аудитории под руководством преподавателя. Поэтому метод кейс-стади включает одновременно и особый вид учебного материала, и особые способы использования этого материала в учебном процессе.

Приемы деловых или ролевых игр - ориентированные на поэтапное, функциональное участие каждого из студентов в процессе занятия. Они дают возможность проявления активности и видимого со-участия в процессе обучения наиболее большого количества студентов и ориентированы на как можно более широкое их применение в ходе практических занятий.

Разнообразие методов и средств обучения как попытка отхода от единого шаблона в построении образовательного процесса, имеет при всех своих положительных его проявлениях и отрицательный момент: «калейдоскопичность» формы проведения занятий может стать причиной того, что студент в своих попытках быть вовлеченным в «нескучные» формы обучения, окажется неспособным понять суть проблемы, которую необходимо раскрыть в процессе занятия. Подводя итоги вышеизложенному, хотелось бы отметить, что методы и средства обучения ошибочно было бы возводить в ранг самоцели, это прежде всего инструмент для решения образовательных задач в вузе. Поэтому каждый метод должен учитывать специфику конкретной учебной дисциплины. Навязывание преподавателю популярных, «модных» методик обучения, не всегда приносит ожидаемый результат. Нововведения в методике обучения в высшей школе, где происходит формирование Гражданина Республики

Казахстан, и уже тем самым каждый вуз несет ответственность за моральный и ценностный облик будущего поколения нашего молодого государства, требуют тщательного подготовительного этапа и изучения признанными казахстанскими педагогами, и уже затем должен последовать период практических «экспериментов».

Список литературы:

1. Тоффлер А. Футурошок. С-Пб., 1992. С.332
2. Можаяева Г.В. Дистанционное обучение в дополнительном образовании//Круг идей: историческая информатика в информационном обществе. М.,2001. С.48.
3. А.Н.Щукин Обучение иностранным языкам. Теория и практика. М.,2006, стр 217
4. М.В. Буланова-Топоркова, А.В. Духавнева «Педагогические технологии», М, 2006, стр141
5. материалы с сайта <http://www.unesco.kz/>

АКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ

С.В. Новикова, О.А.Куратова

старший преподаватель, к.п.н., доцент
Казахский Национальный Университет им. аль-Фараби
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: метод, обучение, знания, процесс, цель

Модернизация процесса обучения неуклонно ведет каждого педагога к пониманию того, что необходимо искать такие педагогические технологии, которые бы смогли заинтересовать учащихся, мотивировано изучать предмет.

Что необходимо для того, чтобы наши учащиеся не из-под палки, а самостоятельно могли открывать новые знания, оценивать свой труд и, в конечном итоге, показывать высокие результаты по предмету?

Теоретический анализ указанной проблемы, передовой педагогический опыт убеждают, что наиболее конструктивным решением является создание таких психолого-педагогических условий в обучении, в которых обучаемый может занять активную личностную позицию, в наиболее полной мере выразить себя как субъект учебной деятельности, свое индивидуальное «Я».

Активное обучение предполагает использование такой системы методов, которая направлена главным образом не на изложение преподавателем готовых знаний, их запоминание и воспроизведение, а на самостоятельное овладение учащимися знаниями и умениями в процессе активной мыслительной и практической деятельности.

Особенности активных методов обучения состоят в том, что в их основе заложено побуждение к практической и мыслительной деятельности, без которой нет движения вперед в овладении знаниями.

Важнейшим средством активизации личности в обучении выступают активные методы обучения (АМО) [1, с.38].

Характеристика основных активных методов обучения:

Проблемное обучение – такая форма, в которой процесс познания учащихся приближается к поисковой, исследовательской деятельности. Успешность проблемного обучения обеспечивается совместными усилиями преподавателя и обучаемых. Основная задача педагога – не столько передать информацию, сколько приобщить слушателей к объективным противоречиям развития научного знания и способам их разрешения. В сотрудничестве с преподавателем учащиеся «открывают» для себя новые знания, постигают теоретические особенности отдельной науки [2, с.197].

Логика проблемного обучения принципиально отлична от логики информационного обучения. Если в информационном обучении содержание вносится как известный, подлежащий лишь запоминанию материал, то при проблемном обучении новое знание вводится как неизвестное для учащихся. Функция учащихся – не просто переработать информацию, а активно включиться в открытие неизвестного для себя знания.

Игровое производственное проектирование – активный метод обучения, характеризующийся следующими отличительными признаками:

- наличие исследовательской, методической проблемы или задачи, которую сообщает обучаемым преподаватель;

- разделение участников на небольшие соревнующиеся группы (группу может представлять один учащийся) и разработка ими вариантов решения поставленной проблемы (задачи).
- проведение заключительного заседания, на котором с применением метода разыгрывания ролей группы, публично защищают разработанные варианты решений (с их предварительным рецензированием) [3, с.221].

Метод игрового производственного проектирования значительно активизирует изучение учебных дисциплин, делает его более результативным вследствие развития навыков проектно-конструкторской деятельности обучаемого. В дальнейшем это позволит ему более эффективно решать сложные методические проблемы.

Семинар-дискуссия (групповая дискуссия) образуется как процесс диалогического общения участников, в ходе которого происходит формирование практического опыта совместного участия в обсуждении и разрешении теоретических и практических проблем.

На семинаре-дискуссии студенты учатся точно выражать свои мысли в докладах и выступлениях, активно отстаивать свою точку зрения, аргументировано возражать, опровергать ошибочную позицию. В такой работе учащийся получает возможность построения собственной деятельности, что и обуславливает высокий уровень его интеллектуальной и личностной активности, включенности в процесс учебного познания.

Необходимым условием развертывания продуктивной дискуссии являются личные знания, которые приобретаются учащимися на предыдущих занятиях, в процессе самостоятельной работы. Успешность семинара-дискуссии во многом зависит и от умения преподавателя его организовать. Так, семинар-дискуссия может содержать элементы «мозгового штурма» и деловой игры [4, с.157].

Круглый стол – это метод активного обучения, одна из организационных форм познавательной деятельности учащихся, позволяющая закрепить полученные ранее знания, восполнить недостающую информацию, сформировать умения решать проблемы, укрепить позиции, научить культуре ведения дискуссии. Характерной чертой «круглого стола» является сочетание тематической дискуссии с групповой консультацией. Наряду с активным обменом знаниями, у учащихся вырабатываются профессиональные умения излагать мысли, аргументировать свои соображения, обосновывать предлагаемые решения и отстаивать свои убеждения. При этом происходит закрепление информации и самостоятельной работы с дополнительным материалом, а также выявление проблем и вопросов для обсуждения [1, с.203].

Важное условие при организации «круглого стола»: нужно, чтобы он был действительно круглым, т.е. процесс коммуникации, общения, происходил «глаза в глаза». Принцип «круглого стола» (не случайно он принят на переговорах), т.е. расположение участников лицом друг к другу, а не в затылок, как на обычном занятии, в целом приводит к возрастанию активности, увеличению числа высказываний, возможности личного включения каждого учащегося в обсуждение, повышает мотивацию учащихся, включает невербальные средства общения, такие как мимика, жесты, эмоциональные проявления.

Преподаватель также располагается в общем кругу, как равноправный член группы, что создает менее формальную обстановку по сравнению с общепринятой, где он сидит отдельно от учеников, они обращены к нему лицом. В классическом варианте участники дискуссии адресуют свои высказывания преимущественно ему, а не друг другу. А если преподаватель сидит среди студентов, обращения членов группы друг к другу становятся более частыми и менее скованными, это также способствует формированию благоприятной обстановки для дискуссии и развития взаимопонимания между преподавателями и студентами.

Основную часть «круглого стола» по любой тематике составляет дискуссия. Дискуссия (от лат. *discussio* – исследование, рассмотрение) – это всестороннее обсуждение спорного вопроса в публичном собрании, в частной беседе, споре. Другими словами, дискуссия заключается в коллективном обсуждении какого-либо вопроса, проблемы или сопоставлении информации, идей, мнений, предложений. Цели проведения дискуссии могут быть очень разнообразными: обучение, тренинг, диагностика, преобразование, изменение установок, стимулирование творчества и др.

Мозговой штурм (мозговая атака, брейнсторминг). Его цель – организация коллективной мыслительной деятельности по поиску нетрадиционных путей решения проблем.

Использование метода мозгового штурма в учебном процессе позволяет решить следующие задачи:

- творческое усвоение учебного материала;
- связь теоретических знаний с практикой;
- активизация учебно-познавательной деятельности обучаемых;

- формирование способности концентрировать внимание и мыслительные усилия на решении актуальной задачи;
- формирование опыта коллективной мыслительной деятельности.

Проблема, формулируемая на занятии по методике мозгового штурма, должна иметь теоретическую или практическую актуальность и вызывать активный интерес студентов. Общим требованием, которое необходимо учитывать при выборе проблемы для мозгового штурма – возможность многих неоднозначных вариантов решения проблемы, которая выдвигается перед учащимися как учебная задача [4, с.219].

Деловая игра – метод имитации ситуаций, моделирующих профессиональную или иную деятельность путем игры, по заданным правилам.

Правила деловой игры определяются выбранной деятельностью. Одним из ее вариантов являются ролевые игры [5, с.307]. Например, исходя из современных рыночных условий жизни, на занятиях можно провести деловую игру «Банк», в которой в процессе проигрывания ситуаций работы банка лучше понимается и осваивается сложная для заучивания терминология, что она обозначает, сам характер деятельности банка, его место и значение в рыночных отношениях. Такая игра может быть организована и на этапе первичного закрепления материала, и как обобщение, и как определенная форма контроля. В данном случае речь идет о самом стандартном варианте деловой игры. Такие варианты, как организационно-деловые и организационно-мыслительные игры и аналогичные им, требуют очень серьезной специальной подготовки их организаторов.

В связи с этим необходимость внедрения в учебный процесс современных технологий обучения, развивающих творческие способности обучаемых и повышающих их заинтересованность в усвоении материала, не вызывает сомнения. По нашему мнению, учебный процесс должен быть увлекательным и результативным, т. е. направленным на максимальное достижение поставленных целей. Как показывает практика, применение активных методов обучения позволяет не только повысить уровень профессиональной подготовки обучаемых, представляющий собой конечный результат образовательного процесса, но и сделать этот процесс более интересным и продуктивным.

Список литературы:

1. Абрамова И.Г. Активные методы обучения в системе высшего образования. - М.: Гардарики, 2008. - 368 с.
2. Бадмаев Б.Ц. Психология и методика ускоренного обучения. - М.: ГЕОТАР Медиа, 2007. - 272 с.
3. Безрукова В.С. Педагогика. Проективная педагогика. - М.: Мысль, 2009. - 318 с.
4. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе. - М: Велби, 2007. - 480 с.
5. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. - М.: Академический проект, 2007. - 231 с.

ФОРМИРОВАНИЕ НАРРАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В РАМКАХ КОЛЛАБОРАТИВНОГО ПОДХОДА

О.Е. Пентина

КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: нарративная компетенция, коллаборативный подход, технология, нарративная игра, инференциальные вопросы.

«Совместная деятельность создает благоприятные условия для развития коммуникативных качеств личности у школьников через формирование таких важных качеств, как способность к осуществлению свободного выбора, контроля и оценки результатов учебной деятельности»

Выготский Л.С.

В связи с расширением мирового рынка, распространением новых информационных технологий и других глобальных изменений в обществе, как в Казахстане, так во всем мире изменилась роль иноязычного образования. Оно имеет огромное значение так как является базовым элементом современной системы образования и необходимым средством достижения профессиональной реализации личности. Одной из целей повышения профессионального уровня преподавателей иностранного языка является владение иностранным языком как инструментом профессионального общения, способствующего достижению профессиональных целей в процессе иноязычного образования. На первый план выходит высокий уровень профессиональной компетенции, поскольку любой специалист участвует в обмене информацией, взаимодействует с другими.

На основе анализа и обобщения целого ряда отечественных и зарубежных разработок по различным видам компетенций (Гез Н. И., Астафурова Т. Н., Кунанбаева С.С., Поляков О. Г., Тихомирова Е. В., Дж. Шейлз, J. Trim, M. Canale, K. Roth), а также на основе собственного эмпирического опыта, приобретенного в процессе педагогической деятельности, мы пришли к необходимости выделения еще одной специальной компетенции, не представленной на данный момент в существующих классификациях. Это - компетенция, которая лежит в основе порождения и восприятия особых устных дискурсов-рассказываний, отчетливо маркированных социокультурными особенностями. Исходя из того, что подобные устные дискурсы-рассказывания, включающие в себя «все возможные виды и техники описания событий, происшедших с самим рассказывающим или с кем-либо, пересказ какого-либо литературного произведения, фильма и т. д.» [1, с.18], в научной практике носят название нарратива, мы предлагаем назвать данный вид компетенции нарративной компетенцией. Согласно американскому ученому Л. Галда, нарративная компетенция – это способность создать «оригинальный» рассказ, который должен содержать так называемую ориентацию «setting» - место, время действия, окружающая обстановка - и героев, поведение которых должно быть обусловлено центральной проблемой и направлено на успешное ее разрешение [2, с. 74]. В работе Пеллегрини А., нарративная компетенция интерпретируется как способность понимать нарративные тексты, т. е. ход описываемых в нарративе событий и обусловленных ими действий героев. При этом события и действия героев связаны друг с другом отношениями причинных мотиваций [3, с. 4]. Определение нарративной компетенции имеется и в работе А.К. Андреевой и определяется как опыт структурно-семантической интерпретации. Здесь нарративная компетенция трактуется как «специфическая человеческая способность по особым правилам производить и понимать нарративные тексты» [3, с.14]. Правоммерно заключить, что существует множество определений нарративной компетенции и видится ясным, что формирование данного вида компетенции полноправно может занимать свое должное место в образовательном процессе преподавания иностранного языка. При том, что дидактический процесс базируется на интеграции таких методологических подходов как: когнитивно-лингвокультурологический, личностно-ориентированный, коммуникативно-деятельностный и компетентностный, мы предлагаем рассмотреть коллаборативный подход.

«Коллаборативное обучение (англ.-collaborative learning) -образовательный подход, предполагающий совместную работу групп учителей или учащихся при решении проблемы, выполнении задания или создании продукта. В основе коллаборативного обучения лежит идея о том, что обучение – это социальная, по своему характеру, деятельность, в которой участники общаются друг с другом, и процесс обучения осуществляется посредством общения» [5, с. 20]. Согласно Павельевой Н.В., при коллаборативном подходе участники процесса получают знания через активный совместный поиск информации, обсуждение и понимание смыслов.[6, с. 22]

Для реализации коллаборативного подхода нужны новые образовательные методы и технологии. Представляется важным отметить, что групповая форма работы является наиболее эффективной, так как именно в группе студенты учатся уважать и выслушивать мнение других, способствуя взаимопониманию и продуктивному взаимодействию. В группах рождаются споры, обсуждаются разные варианты решения, а в процессе дискуссии реализуется взаимообучение студентов. Групповая работа позволяет услышать другие мнения, изложить свою точку зрения без риска ошибиться. Обмен мнениями может способствовать и выработке новых идей, которые часто являются неожиданными и продуктивными.

По мнению Бейсеновой С.Ж., в условиях коллаборативного обучения перед учащимися ставятся как социальные, так и эмоциональные задачи, поскольку они слышат различные точки зрения и должны уметь формулировать и защищать свои идеи.[3,с.78] Примерами коллаборативного подхода при формировании нарративной компетенции могут послужить следующие приемы: нарративная игра, технология инференциальных вопросов.

В условиях овладения лингвокультурным общением в условиях вне языковой среды продуктивному взаимодействию обучающихся способствует использование технологии нарративной игры. Сутью данной технологии является то, что на первом этапе студенты в группах знакомятся с аутентичным текстом, выявляют заложенный в нем нарратив и анализируют его. Результатом анализа становится: выявление интенции автора и ситуации, в которой происходит действие, определение жанра нарратива, сравнение героев из предложенного текста с теми, которые встречались в произведениях родной культуры. На следующем этапе студенты решают какой герой им ближе всего по характеру и поведению, обсуждают его поступки, находят положительные и отрицательные качества. На завершающей стадии, каждый студент самостоятельно представляет личный нарратив, повествуя от лица выбранного героя. В процессе такой нарративной игры каждый студент задействован в очень сложном и познавательном процессе, являясь носителем собственной культуры и в то же время представляющий героя с его иной культурой и языком.

Так же, коллаборативный подход может быть реализован при использовании технологии инференциальных вопросов. Зачастую, после прочтения текста, который необходимо понять студентам, они сталкиваются с двумя проблемами: интерпретация аутентичного текста и повествование о нем на английском языке. В этот момент студенты задумываются о том «как сказать?» и «что сказать?». В данной проблеме, задача преподавателя мотивировать студентов порождать собственные высказывания. Решая эту задачу, мы предлагаем технологию инференциальных вопросов. Отличительная характеристика этих вопросов в том, что степень содержащейся в них проблемности подается градуировано, повсходящей от более легкого к более трудному. Преподаватель организует групповую деятельность студентов, в процессе которой каждый участник образовательного процесса имеет возможность задать собственный вопрос, порассуждать о полученных ответах и сделать вывод. Инференциальные вопросы разделены на три группы:

Гипотетические вопросы. Отвечая на них, студенты делают предположение о событиях которые произойдут с героями в тексте.

– What do you think will be the reason for...? (Что по вашему мнению будет служить причиной для...?)

– Can you think of any possible explanations for...? (Можете ли вы подумать о возможных объяснениях?)

– What will happen if? (Что произойдет если...?)

Личные вопросы. Давая ответы на личные вопросы, студенты должны выразить личное мнение или рассказать о собственной реакции.

– What would you have done in hero's shoes? (Что бы вы сделали на месте героя?)

– Do you believe? (Верите ли вы в то, что ...?)

– Would you justify hero's deeds? (Оправдали бы вы действия героя?)

Общие вопросы. Ответы студентов на данные вопросы, должны соотноситься с обсуждаемой темой и более широким концептом или феноменом.

– Is it good or bad? (Это хорошо или плохо?)

– Is this a general condition for...? (Это общее условие для...?)

В ходе ответов студенты могут подвести итоги, выявить самые главные моменты и выразить собственное мнение о проблеме.

Таким образом, при коллаборативном подходе учащиеся объединяются для поиска ответов на важные вопросы, создания значимого проекта, выполнение профессионально-ориентированного задания. Коллаборативный подход обеспечивает развитие межличностного общения между учащимися, что очень важно для формирования нарративной компетенции, так как в интерактивном процессе коммуникации студенты учатся слушать друг друга, формировать личное мнение, а также делиться собственными рассуждениями в форме нарратива.

Список используемых источников

1. Халеева И. И. Повествовательная коммуникация и нарративная компетенция // Методы современной коммуникации. Вып. 1 / Под ред. В. Н. Переверзева. - М., 2003. - С. 16 – 22
2. Breyer, J. Narrative Knowledge: Knowing through Storytelling. — New York: Palmer Press, 2006—95p.
3. Павельева Н.В. Коллаборативное обучение как модель эффективной реализации образовательного процесса. [Электронный ресурс] URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/kollaborativnoe-obuchenie-kak-model-effektivnoy-realizatsii-obrazovatel'nogo-protsesta> (дата обращения: 5.11.2019)
4. Дьяченко В. К. «Сотрудничество в обучении. О коллективном способе учебной работы».— М.: Наука, 1991. — С. 24–57, 60–81
5. Бектасова Г. К. Коллаборативная среда как эффективная форма организации урока в условиях повышения качества образования и воспитания // Педагогическое мастерство: материалы VIII Междунар. науч. конф. [Электронный ресурс] URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/191/10615/> (дата обращения: 07.11.2019).
6. Labov W. Speech Actions and Reactions in Personal Narratives // Analyzing Discourse: Text and Talk. - Washington, DC: Georgetown University Press, 1982.-pp. 219-247
7. Женетт Ж. Границы повествовательности // Фигуры. М., 1998. — С.60–281.

МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА (ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ)

Д.С. Смагулова
Кафедра «Мировые языки» Yessenov University
Актау, Казахстан

Ключевые слова: методы обучения, нетрадиционное обучение, навыки, дистанционное, эффективность

Сегодня перед каждым учителем ставятся совершенно иные задачи и требования. Освоение новых инновационных технологий, использование электронных учебников и пособия, обеспечение качества знания студентов, приближенного к мировым стандартам, использования активных методов обучения на уроках.

Высокий профессионализм преподавателя и подготовка конкурентоспособного специалиста это цель, к которой надо стремиться.

На первом месте стоит полилингвальное образование

Сколько языков нужно знать современному казахстанцу? – не менее трех.

- Казахский язык – как Государственный язык
- Русский язык – как язык общения на постсоветском пространстве.
- Один из иностранных языков – как средство общекультурного развития.

Данный факт является требованием времени и находит отражение, как в государственной политике, так и в программах областного уровня.

Культурологический аспект в обучении английского языка – это познание культуры казахского народа в диалоге культур англичан, американцев и других народов англоязычных стран. Ведь осознание родной, национальной культуры особенно ярко проявляется при сопоставлении ее с культурами других стран.

Диалог культур в преподавании английского языка должен открыть перед студентами многообразие и единство мира, помочь понять ценности разных культур. Все это научит жить и общаться в многонациональном Казахстане.

Одним из популярных и интересных педагогических технологий при изучении любого языка является дистанционное обучение. Откуда появилась это название – дистанционное обучение, с чем оно у нас ассоциируется?

Возможность получить образование никуда не ходя, не занимаясь в школе или в институте. Получить образование на расстоянии, живя в своем городе или селе, обучаясь в учебном заведении, которое находится в другом городе.

Что такое традиционное и нетрадиционное обучение? Чем отличается очное обучение от заочного? Заочное образование появилось, когда стало возможно обмениваться информацией на расстоянии больше чем-то, которое обеспечивает общение без дополнительных усилий. С момента появления почты, вначале курьерской, затем общественной на лошадях, на поезде и пароходе, на самолете, а теперь доставка информации производится при помощи спутника.

Каковы причины появления обучения на расстоянии?

Первоначальная причина – экономическая. Сокращение расходов на обучение, т.е. расходы на проезд, проживание и питание, уменьшение платы за обучение в мировом сообществе популярно деление видов обучения на традиционные – к нему относится очное обучение.

Нетрадиционное обучение включает получение образования следующими способами:

- заочное;
- экстернат;
- виртуальное образование на базе Интернет – технологии;
- радио – курсы-видео – курсы.

Дистанционное обучение – это обучение на расстоянии, когда преподаватель и студент физически находятся в разных помещениях. Данное обучение на сегодняшний день уверенно заявляет о себе. Процесс обучения характеризуется тем, что он интерактивен в своей организации.

В Дистанционном обучении целесообразно организовать обучение в малых группах, так называемое обучение сотрудничества (cooperative learning) т.е. и совместные формы обучения (collaborative learning) т.е. совместная деятельность учащихся.

Например, при работе с электронным учебником «профессор Хиггинс» - Английский без акцента можно использовать различные диалоги:

- Комплимент

- Ресторан, еда
- Земля

Здесь студенты, работая в группах, не только составляют аналогичные диалоги, но и пытаются дать ответы на поставленные вопросы, задают вопросы на данные ответы, инсценируют. Практика показывает, что обучение в сотрудничестве вполне приемлемо в обучении работе над проектом. Метод проектов – комплексный метод обучения, позволяющий строить учебный процесс, исходя из интересов студентов, дающий возможность студенту проявить самостоятельность в планировании, организации и контроле своей учебно-познавательной деятельности, результатом которой является создание, какого – либо продукта или явления.

Если требуется формирование определенных навыков, студенты объединяются в группы сотрудничества. При этом соблюдается один из принципов обучения в сотрудничестве – разнородность (сильный 1, слабый -1, средний-1). Задание дается одно, но члены группы имеют разные возможности для распределения ролей по выполнению задания. Обсуждение в Дистанционном обучении ведется в виде форума, либо по электронной почте. Разноуровневое обучение реализуется в виде веб-страницек студентов.

При Дистанционном обучении большое внимание уделяется индивидуальному обучению. Индивидуальный подход к учащемуся можно обеспечить, если преподаватель точно определит исходный уровень его обученности, индивидуальные способности, что возможно только при тщательном тестировании. В дальнейшем путем подбора необходимых средств обучения и проведения индивидуальных консультаций. Индивидуальное обучение сочетается с дифференцированным обучением. В условиях д.о. различные виды и формы дифференциации обусловлены спецификой обучения в сетях, где собираются в группы студенты разного уровня обученности. Поэтому по уровням подготовки обучаемых предусматриваются, например уровни. А, Б, С и здесь необходимо знакомство студентов с проведением тестирования на определение уровня подготовленности. С учетом результатов тестирования преподаватель строит всю тактику обучения каждого студента и формирует группы сотрудничества.

Дистанционное обучение – это не аналог заочной формы обучения, здесь предусматривается наличие всех компонентов цели, задачи, содержание, методы и формы средства обучения, и их реализация путем Интернет – технологии. Дистанционное обучение - это новая форма обучения, которая должна рассматриваться как самостоятельная система обучения. Какая бы форма не использовалась при обучении студента, она должна соответствовать и отражать общие закономерности науки и педагогики, дидактик и частных методик.

В настоящее время, система, предусматривающая наличие преподавателя студента, учебника находит все большее признание. Вывод: необходимо обеспечить дидактическое оснащение дистанционного обучения – создать электронные учебники, разработки педагогических технологий т.е. методы и формы обучения.

Дистанционное обучение – это обучение на расстоянии, то есть обучаемый отделено обучающего расстоянием. В нашей стране это форма обучения была известна как заочная. В практике обучения иностранным языкам она применялась не столь широко, как в других областях. Существовали заочные курсы обучения иностранным языкам, также существовали учебные теле – и радио передачи для желающих изучать иностранный язык. Языковые же факультеты и вузы ограничивались вечерними отделениями, поскольку обучить практическому владению иностранным языком в условиях эпизодических встреч с преподавателем – дело практический безнадежная.

По этому уже долгое время велись поиски путей более эффективного обучения на расстоянии. Наряду с печатными средствами для этих целей широко использовались возможности телевидения, видеозаписи, а в последние годы – CD-ROM. Дело в том, что без систематической, обратной связи сквалифицированным преподавателем подобные курсы, как правило, обречены на неудачу, не смотря на разнообразные попытки придать им элементы развлекательности и коммуникативности.

Насколько эффективным будет, любой вид дистанционного обучения зависит, от четырех факторов:

- эффективного взаимодействия преподавателя и обучаемого, несмотря на то, что они разделены расстоянием;
- используемых при этом педагогических технологий;
- эффективности разработанных методических материалов и способов их доставки;
- эффективности обратной связи.

Иначе говоря, эффективность дистанционного обучения зависит от организации методического качества используемых материалов, а также мастерства педагогов, участвующих в этом процессе.

Кроме того, выделяется ряд характеристик, которые должны быть присущи любому виду дистанционного обучения, чтобы его можно было рассматривать как эффективное:

- дистанционное обучение предполагает более тщательное и деятельное планирование деятельности обучаемого, ее организацию; четкую постановку задач и цели обучения; доставку необходимых учебных материалов;

- ключевое понятие образовательных программ дистанционного обучения – интерактивность. Курсы дистанционного обучения должны обеспечивать максимально возможную интерактивность между обучаемыми преподавателем, обратную связь между обучаемыми учебным материалом, а также давать возможность группового обучения;

- весьма важно предусматривать высокоэффективную обратную связь, чтобы обучаемые могли быть уверенными в правильности своих действий. Обратная связь должна быть оперативной, пооперационной, так и отсроченной в виде внешней оценки;

- важнейший элемент любого курса – мотивация; для этого нужно применять разнообразные средства и приемы;

- структура курса дистанционного обучения должна быть модульной, чтобы обучаемый имел возможность осознавать свое продвижение от модуля к модулю, мог бы выбирать любой модуль по своему усмотрению или по усмотрению руководящего педагога, в зависимости от уровня обученности. При этом следует отметить, что модули большого объема заметно снижают мотивацию обучения;

- особое значение при обучении иностранному языку имеет звуковосопровождение, которое может быть реализовано либо при помощи сетевых технологий, либо с помощью CD-ROM.

В настоящее время современные информационные технологии дают неограниченные возможности решения проблемы дистанционного обучения так как возможно хранение, обработка и доставка информации на любое расстояние, любого объема и содержания. В таких условиях, на первый план при организации системы дистанционного обучения выходит методологическая и содержательная его организация. При этом принимается во внимание не только отбор содержания для усвоения, но и структурная организация учебного материала.

Используемая литература:

1. Бальцук Н.Б., Буняев М.М., Матросов В.Л. Некоторые возможности использования электронно-вычислительной техники в учебном процессе М.: Прометей 1989. - 135 с.
2. Евреинов Э.В., Каймин В.А. Информатика и дистанционное образование. М.: «ВАК», 1998. - 88 с.
3. Подопригорова Л.А. Использование Интернета в обучении иностранным языкам//Иностр. Языки в школе. – 2003. – №5.
4. Дмитриева Е.И. Основная методическая проблема дистанционного обучения иностранным языкам через компьютерные телекоммуникационные сети Internet//Иностр. Языки в школе – 1998. – №1.
5. Дмитриева Е.И. Некоторые концептуальные положения организации дистанционного обучения иностранному языку на базе компьютерных телекоммуникаций//Иностр. Языки в школе. – 1998. – №5, 6.

ҚАЗІРГІ ЗАМАНАУИ ОҚЫТУДАҒЫ НЕГІЗГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ БАҒЫТТАР

А.Қ. Утанова

ф.ғ.к., доцент М.С.Нәрікбаев атындағы KAZGUU университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Қазақстан Республикасындағы білім беру сапасы әлемдік стандарттарға сәйкес дамып, жетіліп келе жатқаны баршамызға белгілі. Жоғары оқу орындарында қазақ тілін оқытудың жаңаша тәсілдері мен заманауи сипаты жақсы жолға қойылып келеді. Кредиттік технология бойынша оқыту үдерісіне ауысқаннан бері орыс тілді аудиториядағы қазақ тілі курсы жаңа деңгейге көтерілді. Білім беруде ақпараттық технологияларды пайдалану мен студенттердің ақпараттық құзіреттілігін қалыптастыру қазіргі заман талабына сай ақпараттық технологияларды, электрондық оқулықтарды және ғаламтор арқылы түрлі базаларды пайдалану арқылы мүмкін болуда. Солардың бірнешеуіарнайы тоқталуға тұрады. Кез келген сабақта оқытушы бағыттаушы, тексеруші, қадағалаушы, білім алушыларды сапалы білімге жетелеуші ретінде өзін көрсетуі керек. Сабақта, әсіресе тіл үйрету сабақтарында шағын дәрістер өткізу де танымдық көкжиекті ұлғайтары даусыз.

Шағын дәрістер теориялық материалды ұсынудың тиімді тәсілі екені анық. Оны бастар алдында тиісті тақырыппен байланысты етіп сұрақтар мен жетелеуші ойтүрткі немесе рөлдік ойындар да

өткізуге болады. Бұл амал қатысушылар үшін дәрістің маңызын арттырады, білім алушылардың ақпараттандыру дәрежесі мен тақырыпқа қатынасын анықтайды.

Материал қатысушылар үшін ұғынықты тілде мазмұндалу керек. Қажет деп тапқан терминге анықтама беру қажет. Теорияны «жалпыдан жекеге» қағидаты бойынша түсіндірген дұрыс. Келесі сұраққа көшер алдында айтылғандардың бәрін жинақтай отырып, студенттердің дұрыс түсінгеніне көз жеткізу керек.

Шағын дәрістерді интерактивті тұрғыда өткізуге болады. Ол үшін оқытушықандай да бір ақпаратты хабарлар алдында қатысушылардан бұл туралы не білетінін сұрайды; олардың ой-пікірін талқылауға ұсыныс жасайды. Мысалы:

* Ал сіз қалай ойлайсыз?

* Сіз алдында бұл туралы ақпарат білдіңіз бе?

* Егер білмесеңіз, қандай болжам айтар едіңіз, т.б.

Осылай студенттермен пікір алмасып болып, шағын дәрісті бастаса, онда материалдың ұғынылуы да, білім алушылардың ықыласы да арта түсері сөзсіз.

Сол секілді тағы бір өте ұтымды тәсілдердің бірі – **топтық жоба** (жұптық жоба, жеке студентке берілетін жоба). Бұл әдіс қатысушыларға ойша аудиториялардан шығып, талқыланатын мәселе бойынша өз әрекетінің жобасын жасауға мүмкіндік береді. Ең бастысы, топ немесе жекелеген бөлімшелердің өз жобасын қорғайтын, басқалардың алдындағы өзінің артықшылығын дәлелдейтін және достарының пікірін білуге мүмкіндігі болады. Мысалы, студент заң саласында оқитын болса, еліміздегі жастардың, не балалардың, не болмаса қарттардың өздері аса біле бермейтін құқықтарын қорғау мәселесіне байланысты жоба жасау. Қатысушылардың мамандандырылған мекемелерден кеңес алуға, кітапханалардан әдебиеттер алуға және басқа да ақпарат алуға мүмкіндіктері бар.

Қатысушыларға газеттен тақырып мәселелеріне қатысы бар басылымдар, суреттер, мақалалар жинауға, содан кейін бұл материалдарды топ болып талқылауды ұсынуға болады. Белгілі бір уақыт берілгеннен кейін (бір апта, екі апта, бір ай, т.б.) бұл жобаны жұптық қорғауға, не топтағы қатысушылардың бірін бірі толықтара отырып баяндайтын топтық жоба қорғауына шығару керек. Алынған нәтижені тыңдай отырып, оқытушы өз ескертпелері мен ұсыныстарын айтады, тиісті бағасын қояды. Бұл тұста ол бағаның нәтижесі осылай қойылғанын түсіндіруге тиісті.

Сабақта оқытудың тағы әсерлі бір түрі **бейнефильмдер көру** және **талқылау**. Мысалы, сабақ жастар мәселесі (толеранттылық, үш тұғырлы тіл, ЭКСПО-2017, экология мәселесі, баспасөзге шолу, т.б.) туралы болсын делік. Соған қатысты деректі, не көркем фильмдер, олардың фрагменттерін, сондай-ақ бейнероликтер мен бейнесюжеттерді пайдалануға болады.

Тиісті мазмұндағы бейнефильмдерді тек қана қосымша материалдар ретінде емес, сабақтардың және тренингтердің кез-келген түріне оның тақырыбы мен мазмұнына сәйкес пайдалануға болады.

Фильмді көрсетер алдында студенттердің алдына бірнеше (3-5) шешуші сұрақтар қою керек. Бұл келесі талқылауға салудың негізі болады. Алдын ала таңдалып алынған кадрлармен фильмді тоқтатып, пікір сайыс өткізуге болады. Соңында білім алушылармен бірігіп міндетті түрде жиынтығын шығару және қорытындысын жариялау керек.

Оқытушының басты назарында болатын негізгі қағида білім алушылармен **кері байланысты** жүргізу болмақ. Кері байланыс қатысушылардың талқылап отырған тақырыптарының реакциясын ұғынуға, оқуды ұйымдастыру мен өткізудің кемшіліктері мен артықшылықтарын көруге, нәтижелерін бағалауға мүмкіндік береді.

Қатысушылар (ерікті түрде) өткізілген жаттығулар, ақпараттық блок, нақты күн немесе барлық тренинг бойынша өз ойларын айтуды ұсынады. Әрқайсысының сезімдері мен қобалжуларына назар аударып отыру маңызды. Барлық айтылған пікірлер оқытушы тарапынан да, басқа қатысушылар тарапынан да үнсіз, даусыз, түсініктемесіз және сұрақсыз тыңдалуы тиіс. Әрбір сөйлеушіге айтқандары үшін алғыс айтқан дұрыс.

Біздің елімізде жоғары оқу орны болсын, мектептегі білім беру үдерісі болсын, ең басты талап – берілетін білімнің сапалы болуы. «Білім беру нәтижелеріне табысты қол жеткізуді, алған білімін оқу және практикалық қызметте пайдалана алуын қамтамасыз ететін логикалық, конструктивті және сыни тұрғыда ойлау негіздерін қалыптастыру үшін оқытудың тиімді нысандары мен әдістері енгізілетін болады. Мұғалімдердің оқытудың инновациялық әдістерін, қазіргі заманғы білім беру және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалануы қолдау табатын болады. Интерактивті, инновациялық, жобалық-зерттеу технологияларын, сандық инфрақұрылымдарды пайдалана отырып, сынып ұжымын жаппай оқыту нысанынан әрбір білім алушының жеке білім беру аймағын іске асыруға ауысу қамтамасыз етілетін болады» деп атап көрсетілгендей [1], оқытушы тарапынан шеберлік болса, студенттердің ықыласы да артады. Мұндай әдістер студенттің білім беру үрдісінде шығармашылық қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. Негізгі әдістемелік инновациялар бүгінгі таңда оқытудың интерактивті әдістерін қолданумен байланысты.

Оқудың интерактивті әдістерін пайдаланумен өткізілетін сабақ **тренинг** деп аталады.

Тренинг дегеніміз не? Тренинг сөзі (ағылшын тілінен train – тәрбиелеу, оқыту, үйрету, машықтандыру) – бұл жұмыс нәтижесіне және қажетті машықты дамытуға қол жеткізуге бағытталған, машықтану және қандай да бір саладағы жүйелі тапсырмаларды, әрекеттерді немесе ойындарды орындай білу.

Тренинг оған қатысушыларға ақпарат жетіспейтін бөлімшелерге, құрдастарының қысымына төзе алатындай дағды, тәлім (мінез-құлық) қауіпсіздігі дағдысын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Тренингтің талассыз беделі – ол оқу үдерісіне барлық қатысушылардың белсенді болуын қамтамасыз ету болып табылады.

Тренинг өткізуге қойылатын талап қандай? Бұлең алдымен:

*тренингтің кез-келген сабағының басында аталған сабақтың мақсаттарымен және тапсырмаларымен қатысушылардың танысу міндеттілігі;

*тренингтің бірінші сабағында «таныстыру» мен «келісім» қабылдау жаттығуларын– топтардыңжұмыс істеу ережесін өткізу;

* достық қалыптағы сенімді атмосфера қалыптастыру және бүкіл тренинг бойында соған қолдау көрсетіп отыру;

*бүкіл тренинг бойында барлық қатысушыларды белсенді араласуға тарту;

* әрбір қатысушының сезімдері мен пікірлерін құрметтеу;

* тренингке қатысушыларды мадақтау;

* тренингке қатысушылардың (студенттердің) алдарына қойған оқу-жаттығуларының мақсатына, өз пікірлерін таңбай қол жеткізу;

* теориялықматериалдар мен интерактивті жаттығуларды тиімді үйлестірудіқамтамасыз ету;

* тренинг аяқталысымен оның қорытындысын шығарудың міндеттілігі.

Тренингті өткізу құрылымы мен кезеңдері қандай деген сұрақтың туындауы мүмкін. Ол үшін:

1. Тренер (оқытушы) ең алдымен қатысушыларға міндетті түрде тренингтің тақырыбын хабарлауы тиіс.

2. Содан кейін қатысушылар тренингтің мақсаттарымен және тапсырмаларымен таныстырылады. Егер тренингтің мақсаттары және тапсырмалары жазылып, көрінетін жерге ілініп қойылса, онда жақсы.

3. Тренингті өткізуге қажетті материалдар мен жабдықтар алдын ала дайындалады. Оны дайындауға тренингке қатысушыларды тартуға болады.

Таныстыру кез-келген тренингтің бірінші сабағының қажетті шарасы болып есептеледі. Таныстыру топтарды жандандыруға, оларға қатысушыларды оқу үдерісіне тартуға, қарым-қатынас жасау машығын өрістетуге мүмкіндік береді. Таныстыру қатысушылар бірін-бірі білетін жағдайда да жүргізіледі. Таныстыруға: «Сұхбат», «Мені таны», «Бүгінгі күн талабы» секілді ойындарын өткізуге болады.

Тренинг-сабағының басынан бастап қатысушылар өз оқуының жауапкершілігін сезінуі, тиісті жұмыс атмосферасын құруы, өзара сыйластық пен сенімге кіруі, сондай-ақ материалды меңгеру тиімділігін арттыруы үшін сабаққа мінез-құлық ережесін– тренинг немесе «келісім» қабылдау ұсынылады.

Оқытушылардың (тренерлердің) алдында тұрған міндеттердің бірі тренингке қатысушылардың хабарландырылу деңгейін бағалау болып табылады. Осы мақсат үшін тренинг тақырыбы жөнінде сұрақтары бар сұрақнамалар немесе сауалнамалар пайдаланылады. Сауалнамалар барлық тренинг өтіп болғанша сақталады, содан кейін студенттердің білім деңгейі тағы бір рет бағаланады. Нәтижелерін салыстыра отырып, қатысушылардың білімдері мен машықтарында қандай өзгеріс бар екенін білу қызық болады. Оның үстіне, тренингтің тиімділігін бағалауға болады. «Особенности интерактивных методов связаны с необходимостью моделировать координированные усилия групп людей с не полностью совпадающими интересами, решать проблемы, преодолевать содержательные и межличностные конфликты. Одним из важнейших условий продуктивного общения является умение работать в группе» [2, 36] дегендей, топтық жұмыстың әрбір студентке берер пайдасы көп.

Оқытушы-тренер психологиялық-педагогикалық білімді меңгеруі және оларды оқу үдерісінде іскерлікпен қабылдап алу әдістеріне епті болуы қажет, ақпараттарды қатысушылардың жинақтауы және ұсынуы, олардың мінез-құлық қатынастарына ықпал ету керек. Сондай-ақ олоқытудың мақсаттары мен міндеттерін, әдістері мен тәсілдерін, ақпараттардың қайнарларын, алдын алу, білім беру бағдарламаларынбілулері тиіс.

Сапалы әрі табысты оқыту үшін *қажетті шарттар*:

- студенттің оқуға дайындығы;

- оқытудың әртүрлі нысандары мен әдістерін қолдану;

- білімді нығайту үшін қайталауды пайдалану;

- шынайы өмірлік жағдаймен оқу үдерісінің сәйкестігі;

-дұрыс пікірдің сапалы, жүйелі бағалаудың дер кезінде болуы.

Осындай шаралар ретімен жүргізілгеннен кейін, келесі кезеңге, яғни қорытынды кезеңіне өтеміз.

Қорытынды тренингтің кез-келген сабағының аяғында шығарылады. Ереже бойынша, бұл кезеңде қатысушылар өздерінің ой-пікірлерімен, сезімдерімен бөлісуге, өздерінің ниеттерін айтуға тиісті.

Оқытушы семинарға қатысушылардан оларқандай мәліметтербіледі, оларға қайсысы қызық, пайдалы, олар қандай жаттығулар орындады, естеріне түсіруді өтінуі, сұрауы мүмкін, сөйте отырып өткен материалдарды нығайтады. Егер оқытушы тренингке қатысушыларды олардың істеуіне мүмкіндігі бар тәсілдермен: ауызша және жазбаша алғыс жариялап, әлдеқандай бір кітапшалар, буклеттер, кәдесыйлар және тағы басқалармен үнемі көтермелеп отырса, олжақсы. Не болмаса әлдеқайда жауапты тапсырмаларды сеніп тапсыруға да болады. Мысалы, досының (курстағы жолдасының, топтағы әріптесінің, т.б.) ақпараттарды меңгеруге байланысты тиісті бағасын айту және өз пікірін дәлелдеуіне мүмкіндік беруге болады.

Осындай заманауи оқыту тәсілдері сабақтың сапасын жоғарылатады. Интерактивті әдістерді пайдалану кезінде оқытушының рөлі күрт өзгереді, ол тек қана іс-әрекеттерді реттеп отырады және оны жалпы ұйымдастырумен айналысады, қажетті тапсырмаларды алдын ала дайындайды және сұрақтарды немесе топтарда талқылауға арналған тақырыптарды қалыптастырады, кеңестер береді, белгіленген жоспардың орындалу тәртібі мен уақытына бақылау жасайды. Ал білім алушылар өз кезегінде әлеуметтік тәжірибеге – өзінің немесе басқа адамдардың тәжірибесіне жүгінеді, сондықтан оларға бір-бірімен коммуникацияға түсуге, берілген тапсырмаларды бірігіп шешуге, кикілжіндерді болдырмауға, ымырашылдыққа баруға тура келеді.

Психологтароқу қарым-қатынасы жағдайында дәл қабылдаудың жоғарылайтынын қадағалаған, яғни «жаднама жұмыстарының нәтижелері артады, жеке тұлғаның – назар аудару тұрақтылығы, оны тарата білу сияқты интеллектуалдық және эмоционалдық өзіндік ерекшелігі дамиды; қабылдау кезінде қырағылығы; әріптесінің іс-әрекетін оның дәлелдері мен мақсаттарын талдау қабілеті артады» [3,53].

Интерактивті оқуды ұйымдастырудың міндетті шарттары:

* оқушылар мен оқытушылардың арасында сенімділік, жоқ дегенде оң, жағымды қатынастардың болуы;

* демократиялық стиль;

* студенттер мен оқытушының арасында қарым-қатынас жасау үдерісінде өзара ынтымақтастық болуы;

* оқытушының жеке («педагогикалық») тәжірибесі, оқыту кезінде ашық үлгілерді, фактілерді, образдарды енгізу;

* ақпарат беретін нысандар мен әдістердің көптүрлілігі, оқытындардың іс-әрекет нысандары, олардың ұтқырлығы;

* іс-әрекеттің сыртқы және ішкі уәждерін қосу, сондай-ақ білім алушылардың өзара уәждері.

Қазіргі жоғары оқу орындарында дәрісханалар білім алушыларға арналған түрлі заманауи техникалармен жабдықталған, қажетті ақпарат алу мүмкіндіктері де жоғары екені рас. Дегенмен, оқытушы шеберлігінің көп қырлы болуымен де сабақ барынша тартымды, студенттердің қабылдауына оңтайлы болады. Студенттерді белсенді етудің бір тәсілі – оларға ойын ойнатқызып, **рөлдерді бөліп беру**. «Рөлдік ойындар бір мезетте әрі ойын әрекетін, әрі оқу әрекетін, әрі сөйлесім әрекетін жүзеге асыраалатындығымен маңызды. Рөлдік ойындардың оқу-үйрету мүмкіндіктері өте кең:

1) рөлдік ойынды өмірдегі шынайы тілдесімнің нақты моделі ретінде қарастыруға болады;

2) рөлдік ойынның мотивациялық-қозғаушылық мүмкіндіктері де өте зор;

3) рөлдік ойын оқу үрдісіндегі әріптестік пен серіктестіктің дұрыс қалыптасуына ықпал етеді;

4) рөлдік ойын білімгерлерді тілдесім процесінде вербалды құралдармен қатар, бейвербалды құралдарға да жүгінуге итермелейді. Яғни, диалогтық тілдесім барысында оқушылар тілдік бірліктермен қатар, жағдаятқа сай түрлі ым, ишараларды да қолдана алады» [4,18] дегендей, бұл әдістің тіл меңгерудегі пайдасы үлкен. Рөлдік ойындар нақты қатысым әрекеттерін дамытуға, уәждемелік негіз туғызуға түрткі болуға, ынтымақтастықты дамытуға мүмкіндік береді. Ойын-драмалау студенттерің бейнелі, мәнерлеп сөйлеуін дамытуға көмектеседі. Демек, ойын түрлерін қолдану студенттің тілдік қатысым мен ептілігін дамытып қана қоймайды, олардың қиялын, есте сақтау, логикалық ойлау қабілеттерін де ұштайды.

Қорыта келгенде, қазақ тілі сабақтарында қолданылатын мультимедиялық технологиялар – қазақ тілін оқыту үдерісін қарқындататын, тіл үйренушінің белсенділігін жоғарылататын, аз уақыт ішінде мол дыбыстық, бейне, анимациялық тілдік материалды ұсына отырып, саралап-даралап оқытуға жағдай жасайтын, тілді меңгеру дәрежесін бақылауға мүмкіндік туғызатын, әртүрлі әдістерді салыстыруға ықпал ететін, әмбебап және бағдарларламау қасиеттерге ие болған инновациялық технология.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы № 1118 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы.
2. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: Пособие для учителя. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.:АРКТИ,2004.
3. Беляева М.В. Текст как цель и средство обучения иностранному языку// ИЯШ.-2009.- №7.
4. Досмаханова Ә.А.Қазақ тілін мультимедиялық бағдарлама арқылы оқыту әдістемесі. Дисс. автореф. – Алматы, 2008.

ФОРМИРОВАНИЕ РЕЧЕВОГО МАСТЕРСТВА НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Ж.М. Утесбаева

к.ф.н., ассоциированный профессор
Алматинский технологический университет
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: речевое мастерство, коммуникация, норма, культура речи, качество

Дисциплина «Русский язык» изучается студентами казахских отделений всех специальностей, что вполне обосновано. Действительно, в изучении истории, химии, географии и других наук некоторая часть научной информации публикуется на английском и русском языках. Поэтому свободное владение данными языками позволит студентам расширить свой научный кругозор. Как показывает опыт, студенты 1 курса владеют разговорным стилем русского языка и не в полной мере литературной его формой, что сопряжено с различными экстралингвистическими факторами. Поэтому обучению языку, развитию языковой компетентности уделяется огромное внимание.

Как известно, коммуникативные цели и задачи практического владения языком являются концептуальными, базисными. Формируя и совершенствуя новые речевые навыки и умения, связанные с профессиональной и научной сферой коммуникации, студенты овладевают дополнительным по отношению к родному языку средством общения, получают в конечном виде глубокое и качественное профессиональное образование.

Выделяются две ступени освоения литературного языка: 1) правильность речи (умение правильно говорить и писать); 2) речевое мастерство (умение употреблять языковые средства в соответствии с целями и условиями общения) /1/. Если первая ступень осваивается в общеобразовательной школе, то развитие навыков и умений осуществляется на второй ступени в вузе.

Речевое мастерство включает в себя несколько компонентов. Первый компонент – «культура речи, которая является частью общей культуры человека. По тому, как человек говорит, можно судить об уровне его духовного развития, о его внутренней культуре. Культура речи – умение, во-первых, правильно говорить и писать и, во-вторых, употреблять языковые средства в соответствии с целями и условиями общения. Речь, в которой встречаются выражения, противоречащие литературной норме, нельзя назвать культурной. Однако правильность лишь первый компонент подлинной речевой культуры. Можно говорить (или писать) без ошибок, но однообразно, бесцветно, вяло. Такой речи недостает выразительности. А она достигается умелым и уместным употреблением лексики разных стилей, разнообразием синтаксических конструкций; в устной речи особенно ценно богатство интонаций. Владение выразительными средствами языка и умение использовать их в зависимости от коммуникативной ситуации – второй компонент речевого мастерства. Чтобы он был реализован, говорящему (пишущему) надо иметь ясное представление о стилистической градации языковых элементов, об их различном предназначении. Стилистическая целесообразность употребления языковых средств, их соответствие потребностям общения – важные условия речевой культуры» /1/.

Выразительность речи, как и точность речи, богатство речи, чистота речи, является коммуникативным качеством речи. Рассмотрим дефиниции данного понятия. В «Словаре лингвистических терминов» дается следующее определение:

1. Одна из полярных стилистических черт, присущая разным функциональным стилям, в которых она проявляется по-разному. В научной речи выразительность – вторичное качество, направленное на то, чтобы убедить читателя или слушателя в правоте выдвигаемой теории. С этой целью могут употребляться следующие языковые средства:

- 1) усилительные и ограничительные частицы, местоимения, количественные наречия;
- 2) эмоционально-экспрессивные прилагательные, превосходная степень прилагательного;
- 3) вспомогательные («прагматические») вопросы и т.п.

2. Одно из коммуникативных качеств речи. Такие особенности речевой структуры, которые поддерживают внимание и интерес у слушателя или читателя. Выразительность проявляется на всех языковых уровнях. Выразительной может быть интонация, лексика. Особой выразительностью обладает синтаксис. При неумелом использовании языковых ресурсов выразительность речи снижается /2/.

М.Р. Савова определяет выразительность как «коммуникативное качество речи. По мнению Б. Н. Головина, «если речь построена так, что самым подбором и размещением средств языка <...> воздействует не только на ум, но и на эмоциональную область сознания, поддерживает внимание и интерес слушателя или читателя, такую речь называют выразительной». Выразительность характеризует эффективность коммуникативно-целесообразного проявления индивидуальности автора речи с помощью различных речевых средств. Это качество речи характеризует ее с точки зрения соотношения речь – сознание. Выразительность как коммуникативное качество речи - прежде всего критерий оценки эффективности речи (текста) в целом. В то же время понятие выразительность служит критерием оценки речевого мастерства, искусства автора речи (в рамках общего положительного эффекта). С этих позиций чаще всего оценивается эстетическая сторона высказывания и качество его произнесения (исполнения). Обе эти грани подразумевают также и средства, которые способствуют созданию выразительного эффекта. Различные грани выразительности взаимосвязаны и в высказывании, которое продуцирует (и произносит в том числе) автор речи, и в восприятии этого высказывания реципиентом, что предполагает «импрессию» (положительное впечатление от текста). <...> Понятие выразительность распространяется на тексты всех функциональных стилей. Соотношение видов и подвидов выразительности по основным стилям различно. Например, выразительность научной речи базируется на открытой логичности и точности словоупотребления, что в то же время не исключает воздействия на эмоциональную сферу сознания слушателя или читателя в целях усиления убедительности речи. <...> Средствами выразительности могут являться все средства языка и речи (если они соответствуют коммуникативным целям автора речи). Но чаще всего как средства выразительности используются экспрессивные средства, поскольку экспрессивность основывается на выражении субъективно-оценочного отношения к предмету речи /3/.

В научной литературе в качестве основных источников выразительности речи выделяются лексика и фразеология. Выразительные возможности слова связываются, прежде всего, с его семантикой, с употреблением в переносном значении. Разновидностей переносного употребления слов много, общее их название – тропы, в основе которых лежит сопоставление двух понятий, которые представляются нашему сознанию близкими в каком-то отношении. Наиболее распространенные виды тропов: сравнение, метафора, метонимия, синекдоха, гиперболы, литота, олицетворение, эпитет, перифраза. Благодаря переносному метафорическому употреблению слова создается образность речи. Поэтому тропы обычно относят к средствам словесной образности, или изобразительным.

Также в качестве изобразительно-выразительных средств языка выделяются авторские неологизмы, пословицы и поговорки, стилистические фигуры (антитеза, инверсия, повтор и др.) /4/.

На занятиях русского языка студентам предлагаются задания, связанные с анализом текстов научно-популярного, научно-учебного подстилей с позиции выделения в них способов достижения выразительности русской речи.

Для характеристики изобразительно-выразительных средств, используемых в тексте, и их роли можно применять такие речевые обороты, как:

В своем тексте автор умело использует...

Особую выразительность (экспрессивность, эмоциональную яркость) тексту придают...

Ведущую роль среди изобразительно-выразительных средств в данном тексте играют...

Данный прием... не просто усиливает выразительность, но и..

Подчеркнуть... автор пытается с помощью...

Данный прием помогает автору более точно (ярко, убедительно) выразить свою позицию (точку зрения, мысль, мнение)...

Данные приемы... применяются для того, чтобы придать рассуждениям автора убедительность (выразительную силу, неповторимую образность)...

В результате использования... возникает новое смысловое качество...

Автор подбирает средства как наиболее подходящие (выразительные, органичные)...

Также используются тренировочные упражнения, тестовые задания уровня характера.

Материалы для практических заданий нацелены на формирование речевого мастерства студентов и даются с учетом принципов научной достоверности, репрезентативности, вариативности содержания, системности и сбалансированности знаний. Задания тестового контроля представлены по принципу «от простого к сложному».

На современном этапе развития общества есть необходимость внедрения инновационных методик развития русской речи на фоне ограниченного количества аудиторных часов, отводимых типовой программой. Большая часть материала отводится для самостоятельной работы студентов, что дает им возможность иметь представление о возможностях речи, однако не нацелена на использование теоретических знаний на практике. В связи с этим недостаточный тренинг умений и навыков может быть восполнен за счет элективных курсов по данной дисциплине.

Литература

1. Алмазова А.А. Русский язык и культура речи. Уч.пос. – М.: Владос, 2008. – 176.
2. Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов: Изд. 5-е, испр-е и дополн. - Назрань: Изд-во «Пилигрим». - 2010.
3. Педагогическое речеведение. Словарь-справочник/Под ред. Т.А. Ладыженской, А.К. Михальской. - М.: Флинта, Наука. - 1998.
4. Введенская Л.А., Павлова Л.Г. Деловая риторика: Уч.пос.для вузов. – Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2002. – 512 с.

ТҮРІКТІҢ ҚАЗІРГІ ТАРИХИ РОМАНЫ ЖӘНЕ ТІЛДІК БЕЙНЕ

Ж.Ә. Әбелдаев

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ PhD докторанты,
Алматы, Қазақстан,

Түйін сөздер: Орхан Памук, Түркия, тарихи роман, түрік әдебиеті, герменевтика, тілдік бейне, постмодернизм.

Түрік герменевтикасының даму заңдылықтары сол қоғамның түрлі көзқарастағы саяси-идеологиялық бағыттарымен астасып, сол бағыттар негізінде жаңа туындылар дүниеге келіп жатыр. Түрік прозасы туралы ұзақ-сонар сөз қозғауға болады. Дей тұрғанмен, қазіргі түрік прозасының дамуы, әсіресе роман жанрының кең етек жаюы, ХІХ ғасырға дейін түрік әдебиетінде үстемдік құрып келген поэзияның сәл де болса прозаға өз орнын босатуы, көптеген қаламгердің прозаға қарай ауысуына түрткі болды. Бұл поэзияның құрдымға кетті дегенін білдірмейді. Поэзияда жаңа дәуірде жаңа қырынан дами түсті. Қай қаламгерді алып қарамансыз, оның шығармашылығы міндетті түрде поэзиядан, яғни өлең өнерінен бастау алатындығы шындық.

Қазіргі кездегі түріктің тарихи романы өте кең танымал жанр болып отыр. Оның бүкілхалықтық танымалдылыққа ие болуының басты себебі – түрік халқының ұлттық бірегейлік идеясы ізденістері дер едік. Ал ұлттық бірегейлік идеясы - тарихтың тылсым құшағында тұмшаланып жатқан тың оқиғалар тізбегінде тізіліп жатқандығы хақ. Ол тарихқа қозғау салу, оны көркемдік-идеялық, әдеби-эстетикалық тұрғыдан таразылап, оқырман қауымның назарына ұсыну тарихи романның көтерер жүгі екендігі ақиқат. Өткен тарихтың даңқты беттерін парақтау арқылы халық санасына сілкініс әкелуде, оны жаңғыртуда ұлт зиялыларының атқарар рөлі зор. Әсіресе қаламгерлер қауымының тарихи шындықты халыққа ұсыну, ата-баба рухын қайта жаңғыртуды көркем әдебиет арқылы жүзеге асыруы мақтарлық іс болмақ.

Қазіргі түрік әдебиетінде тарихи роман түрінің кең етек алуына Сафие Ерол, Нахит Сырры Өрік, Тарық Бұғра, Кемал Тахир, Орхан Памук, Ескендір Пала сынды қаламгерлердің қосқан үлесі ерен. Сафие Еролдың «Жігер тілген» (1946), Н.С.Өріктің «Сұлтан Хамиттің тақтан түсуі», Тарық Бұғраның «Кіші аға» (1963), Кемал Тахирдің «Ел-ана» (1967), Орхан Памуктың «Менің атым Қырмызы» (1998) және «Ақ қамал» (1985), Ескендір Паланың «Шах-Сұлтан» (2016) тарихи романдары көпшілік оқырманның қуанышына бөленіп үлгерген шығармалар болып есептеледі.

ХХ ғасырдың екінші жартысынан бастап түрік әдебиетінде модернистік ағыммен бірге постмодернистік стильдегі көркем шығармалар өзінің бар екендігін көрсетті. Қазіргі тарихи романдардың осы бір қым-қуыт ағымдар негізінде жазылғандығын сұрыптап көрсек. Мәселенің астарына бару үшін постмодернизмнің танымдық өзгешелігін ашып алған жөн деп есептейміз.

Қазіргі әдебиеттануда көркем тәсіл құралының бірі– постмодернизм дер едік. Постмодернизм - ағым ретінде Европа әдебиетінде ертерек көрініс тапса, ал түрік әдебиетінде ХХ ғасырдың 80-жылдарықылаң берді. Постмодернизмге әр елдің белгілі қаламгерлері әр түрлі анықтама беріп келеді, дей тұрғанмен нақты бір анықтама қалыптасып үлгермеді. Қалай десек те, ол туралы пікірлер күн сайын артып келеді. Постмодернизмді қайсібір қаламгерлер модернизмнің жалғасы десе, енді бірі ол модернизмге еш қатысы жоқ, қазіргі әдеби үдерістерден туындаған өзіндік сипатқа ие әдеби құбылыс деген баға береді.

Түрік әдебиеттануында бұл әдеби ағымның қылаң беруі енді-енді байқалып келеді. Осы бағыттағы қаламгерлер қатарына Орхан Памук, Элиф Шафак, Муратхан Мунган, Назлы Эрай, Бильге Карасу және Пынар Күрді қосар едік. Олар өз шығармашылықтары арқылы жаңа бағыттың түрік әдебиетіндегі авангарды болып есептеледі.

Түрік әдебиетінде постмодернизмге деген көзқарас нақтылана қойған жоқ. Өйткені, түрік әдебиеті түрлі бағыттар мен көзқарастардың тоғысқан жері: ұлтшылдар мен социалистер, панисламистер мен пантүркістер, дәстүршілер мен батысшылдар секілді түрлі көзқарастардың бір-біріне кереғар пікірлер тудырып, оқырманды кейде әуреге салатын кезі де көрініс тапқан. Ал постмодернизмнің әлем әдебиеті мен өнерінде кең етек алуымен санаспауға болмайды. Себебі, әдеби үрдіс қай ел, қай ұлт болмасын - барлығын да шарпып өтеді. Сондықтан болар, түрік қаламгерлері де бұл үрдістен тыс қалмақ емес. Ол әсіресе кино мен сурет өнерінде ерекше дамып келеді.

2006 жылы постмодернистік бағыттағы түрік қаламгері Орхан Памук өзінің таңсық тұспалдарымен көркемдеген тарихи романдары үшін Нобель сыйлығын иеленген болатын. Бұл оның жаңа бағытты игеріп, оны түрік оқырманының қажетіне жаратқанының белгісі. Әрине, Орхан Памук туралы түрік оқырманының пікірлері біркелкі емес. Ол жоғарыда айтып өткен түрлі көзқарастардың кереғарлығынан туындап отырған мәселе.

Постмодернизм Орхан Памук шығармашылығы негізінде түрік әдебиетінде өзінің бар екендігін көрсетті. Ол «Ақ қамал», «Менің атым - Қырмызы» тарихи романдарын постмодернистік сарында жазған.

Суреткер Орхан Памукқа 2006 жылы ең жоғарғы әдеби сыйлық - Нобель сыйлығы табысталды. Бұл оның XX ғасырда әлемдік әдебиеттен тысқары қалып қойған түрік әдебиетін дүние әдебиеті сапына қосып, әлемдік өнерде өз орнын тапқанын көрсетеді. Батыстың дәстүрлі роман жанры түрік қоғамына жаңалық ретінде XIX ғасырдың екінші жартысында енгенін ескерсек, жүз жылдан астамуақыт ішінде бұл жаңа жанр Еуропалық шығармаларға еліктеуден арылып, өзінің ұлттық нақышын сипаттауда нақты бағытын тауып, батыс оқырманының қызығушылығын оятқан әдебиетке айналды. Осындай нәтижеге жету үшін түрік әдебиеті көптеген қиыншылықтарды еңсерді және оның даму барысы батыс әдебиеті секілді емес, өзіндік кезеңдері бар айрықша әдебиет болды. Яғни, поэзияда болсын, прозада болсын әртүрлі стильдер мен жанрлар алмасып, бір уақытта романтикалық та, реалистік те, модернистік те тенденциялар аралас-құралас дамып жатты. Бір жағынан мұндай қарқынды және түрлі бағытта дамушы әдеби үрдіс Түркияның қарама-қайшы саяси-әлеуметтік өмірімен, әсіресе, қоғам мен мәдениеттің Еуропалану үрдісімен де байланысты екенін айта кеткен жөн. XX ғасырдың 80-жылдары түрік әдебиеттанушылары шағын, дарынды жазушылар тобы ұсынған жаңа бағыттың - постмодернизмнің пайда болғанын тілге тиек ете бастайды. Бұл топтың арасынан айрықша Орхан Памук ерекше көзге түсті. Шығармаларының біркелкі болмауына қарамастан жазушылар әдебиетке жаңа бағыт, жаңа стиль, бұрын соңды болмаған жазу тәсілдерін ұсынып, Түркияға белгілі бола бастаса, солардың ішінде тұғыры биігі Орхан Памук дүние жүзіне әйгілі болды. Сондықтан, XX ғасырдың соңы мен XXI ғасырдың басында түрік әдебиеттануында көрініс тапқан «постмодернизм» тенденциясы көптеген қаламгерлердің шығармашылығына әсер етуде. Түріктің қазіргі әдебиетінің көрнекті өкілінің бірі, дара жазушы Орхан Памуктың романдарынан постмодернистік үрдістің ізін байқаймыз.

Ферит Орхан Памук - әлемдік Нобель сыйлығының лауреаты, өзге де ұлттық және халықаралық сыйлықтардың иегері, аты әлемге мәшһүр XXI ғасырдың әйгілі түрік қаламгері. Оның қаламынан туған шығармалар әлемнің 40 тіліне аударылып, миллиондаған тираждармен сатылып жатыр. Орхан Памук «Әлемнің әйгілі 100 тұлғасы» атты тізімде 4 орынды иемденген жалғыз түрік жазушысы болып есептеледі. Алайда, осындай танымал бола тұра жазушының өз Отанында ол туралы пікірлер әралуан. Қайсібірі жазушыны әділетті деп санаса, екіншілері оны сатқын деп есептейді. Оған себеп – Орхан Памуктың азаматтық позициясы, яғни, жазушы Түркиядағы күрттерді жаппай дискриминациялау саясатына қарсылық білдіріп, армяндардың геноциді туралы ойын ашық айтқандығы болатын [1, 79-80].

Орхан Памук 1952 жылы Ыстамбұл қаласында дүниеге келген. Арғы тегі черкестерден шыққан Ыстамбұлдық дәулетті отбасы. Жокшылықты көрмей өскен кішкентай Орхан өзінің отбасын «Қара Кітап» пен «Жәудет Бей және оның ұлдары» атты шығармаларында бейнелеп кетеді. Ыстамбұлдағы атақты америкалық «Роберт» колледжін тәмамдаған жас суреткер сурет өнеріне қызығып, болашақта суретші болуды армандады. Алайда, әке-шешесі Түркиядағы танымал инженерлер болғандықтан, ұлының да өздері секілді инженер болғанын қалады, сөйтіп, Ыстамбұлдың техникалық университетіне инженер-құрылысшы мамандығына оқуға түсуге үгіттейді. Алайда, жүрек қалауынсыз оқуға түскен Орхан Памук университеттің 3 курсына өзінің факультетін тастап, жазушылық жолға түсуді біржолата өзінің өмірлік кредосы ретінде бекіте түседі. Осылайша, Ыстамбұл университетінің журналистика факультетіне оқуға түсіп, 1976 жылы оны толық аяқтап шығады.

1974 жылдан бастап анасымен бірге тұрған жас қаламгер (сол тұста ата-анасы ажырасып кеткен еді) алғашқы тырнақалды еңбектерін жаза бастаған болатын. Дегенмен, бастапқы кезде ешқандай баспа оның шығармаларын басып шығаруға көндіге қоймады. Тек 1979 жылы оның тұңғыш романы – «Жәудет Бей және оның ұлдары» «Миллиет» сыйлығын иемденеді. Романда елдің бірнеше ғасырлық тарихы бір отбасы айналасында өрілген уақиғалар арқылы суреттеледі. Сондай-ақ, сол дәуірдегі халық санасының өзгеруі, олардың ділі мен дініне тигізген саясат пен жаңа реформалардың ықпалы туралы сөз болады. 1983 жылы аталмыш романы үшін қаламгер Орхан Кемаль сыйлығын иеленеді [2, 403].

Қаламгердің еңбектерін саралаған кезде көптеген зерттеулер мен мақалалар оның «Тыныш үй» (Sessiz Ev) атты туындысын ұмыт қалдырып кетіп жүр. Негізінде бұл шығарма 1984 жылы қаламгерге «Мадарали» премиясын алып берген еді, ал француз тіліне аударылған соң «Еуропалық жаңалық» сыйлығын иемденген болатын. Бұл оның алғашқы шетелдік сыйлығы еді.

1982 жылы Орхан Памук тарихшы Айлин Түрегүнмен шаңырақ көтереді. 1991 жылы Рүя атты қыздары дүниеге келеді. 1985 пен 1988 жылдар аралығында Айлин Нью-Йорктағы Колумбия университетінде білімін жалғастырады, сондықтан Орхан Памук та аталмыш оқу орнында зерттеу жұмыстарымен айналысып, Айова штатының университетінде әдебиет пәнінен дәріс оқи бастайды. Нью-Йоркте өткізген 3 жыл ішінде Орхан Памук жаңа шығармасына материал жинақтайды. Осылайша, 1985 жылы «Ақ қамал» (Beyaz Kale) атты тарихи романы қаламгерге шет елде жүріп-ақтанымалдық әкелді. Көптеген шетел газеттерінде жазушының аты аталып, «New York Times» газеті ол туралы: «Шығыста жаңа жұлдыз жарқ етіп пайда болды және ол жұлдыз – түрік жазушысы Орхан Памук» деп дүбірлете жазып, оның жазушылық даңқын асқақтата түсті.

«Ақ қамал» романында XVII ғасырдағы Осман империясының көпті көрген данышпаны, ойшыл-ғалымы мен тұтқынға түскен батыстық, нақтырақ айтсақ, Венециялыққұл арасындағы қарым-қатынас баяндалады. Бұл екеуі болмыс-бітімінен бастап мінез-құлқына дейін бір-біріне мүлдем ұқсамайтын, бір-біріне қарама-қайшы кейіпкерлер. Венециялық құл шығыстың адамдары секілді әңгімешіл, қияли адам ретінде сипатталса, шығыстың ғалымы – керісінше, өте сабырлы, салқынқанды, батыстың адамдары сияқты ғылымға берілген және оны шексіз сүйеді, ойын байыпты жеткізе алатын салиқалы адам ретінде көзге түседі. Роман барысында екі кейіпкер көптеген талас-тартысқа түсіп, соңында бір-бірінің кемшілігін толықтыра бастайды. Романның соңында екеуі киімдерін ауыстырып, Венециялық құл шығысқа, ал, ойшыл-ғалым батысқа бет бұрады. Бұл еңбегі арқылы жазушының оқырманға жеткізгісі келген негізгі ойы – «мәдениеттер бір-бірін жаулап, жұтуы керек» деген ұстанымға толығымен қарсылық білдіру. Жалпы, осы тақырып қаламгердің бүкіл романдарының негізгі желісін құрайды десек артық айтқандық емес. 1990 жылы «Ақ қамал» романы «The Independent» (Тәуелсіздік) деп аталатын Ұлыбритания газетінің арнайы сыйлығына лайық деп танылды [2, 403].

Орхан Памуктың жазушылық беделін асқақтатқан шығармасы - «Қара кітап» (Kara Kitap) деп аталатын романы. Ол 1990 жылы басылып шыққан болатын. Бұл роман түрік әдебиетінің ең танымал әрі даулы туындылары қатарына енген. Бір жыл ішінде роман 10 астам тілге аударылып, әлемдік бестселлерге айналды. Жазушы бұл романында өзінің өмір сүріп жатқан дәуірінің ең жаңа әдеби ұғымдарын шығармашылығына енгізуге тырысқан. Осы романдан кейін Орхан Памуктың модернизм мен постмодернизмдік дүниетанымы айшықталып, әр қырынан таныла бастады. Автор бұл еңбегінде де Батыс пен Шығыс мәдениетінің ықпалдастығынан сөз етіп, дәстүрлік прозаның шеңберін жарып шығар жаңа роман жазуға тырысқан.

«Қара кітап» романының бас кейіпкері – енді ғана танымал бола бастаған жас адвокат. Оқиғабарысында бұл жас адвокаттың әйелі жоғалып кетеді. Оған іздеу салған адвокат іс жүзінде көптеген жаңа деректермен танысады. Шешелері бөлек, бірақ, әкелері бір інісінің бар екенін және сүйікті жарының сонымен бірге қашып кеткенін біледі. Ол інісі де танымал журналист екендігі анықталады. Ізіне түсу үшін ағасы інісінің мақалаларын зерттеп, олардың қайда екенін табуға тырысады. Осыншама қиыншылықтардан кейін жас адвокат әйелі мен інісінің «Жарық сарай» деген жердегі үйде тұрып жатқанын біледі. Сол үйге жетемін дегенше екі қашқын ол жерден де қашып кетіп, қайтадан із суытады. Амалы таусылған жас адвокат інісінің атынан газеттерде мақалалар жариялай бастайды, ондағы ойы әлгілерден бір сыбыс болар деген үміт еді, алайда олардан ешқандай хабар ала алмайды, ізіне түсуге де мүмкіндік таба алмайды. Осылайша, күндердің күнінде інісі мен көзіне шөп салған әйелінің өлгені туралы хабар жетеді [3].

Аталмыш романда постмодернистік жанрға сай уақыт пен кеңістік көкжиегі жиі бұзылып, ешқандай жанрлық шектеу қойылмайды. Сонымен қатар, роман публицистикалық стильде жазылған, шығармада детективтік романдарға тән ерекшелік анық көрінеді. Қай қырынан зерттеп қарамасақ та, аты затына сай бүгінгі жаңа стильдегі романдардың талғамына лайық туынды. Батыстың белгілі

сыншысы бұл роман турасында былай деп ой түйеді: «Қара кітап оқиғаны баяндамайды, оқиғаны қалай баяндау керек екенін баяндайды» [4, 46]. Түркияның мәдени болмысының тұрақсыздығын сипаттайтын романды кезінде мемлекеттің солшыл бағыттағы қайраткерлері қатты сынға алған болатын.

«Қара кітап» романының сюжеті оқырманның қызығушылығын тудырғандығы соншалық, оның шытырмандылығы 1992 жылы түрік режиссері Өмер Кавурды қатты қызықтырып, осы кітаптың желісі бойынша сценариін Орхан Памуктың өзіне жаздыртып, «Күпия тұлға» (Тайное лицо) атты фильм түсіреді.

Бүкіл әлемге танымал бола бастаған жазушының даңқын одан әрі 1998 жылы жарық көрген «Менің атым - Қырмызы» (Benim adım Kırmızı) романы үдете түсті. Романда Батыс пен Шығыс қарым-қатынасының мәселелері қайтадан негізгі тақырыпқа айналады. Шығарманың оқиғасы 1591 жылы Ыстамбұлда туып-өскен белгілі суретшінің қастандықпен өлтірілгендігімен басталады. Түрік падишахының әмірімен арнайы жасырын кітапқа сурет салу тапсырмасын алған әйгілі суретші Зарифтің денесі құдықтан табылады. Зариф өзімен бірге балалық шағынан бері бірге өскен үш суретшімен бірлесе отырып, Еуропада сол тұста жаңадан бой көрсетіп келе жатқан сурет өнерінің жаңашылдықтарын қабылдай отырып, өз ұстаздарынан үйренген және Осман империясында қабылданған бейнелеу өнерінің талаптарынан өзгешелеу стильде түрік падишахының өмірін бейнелеулері керек болатын. Дегенмен, олардың жасырын түрде Эниште мырзаға барып сурет салып жүргендіктері базбіреулерге жақпады ма, әйтеуір, Зариф өлтіріледі. Сол кезде 12 жыл шетте жүрген Қара деген кісіні Эниште шақырып алып, суретті аяқтауын сұрайды. Алайда, Зарифті қастандықпен өлтірген адамды табуды қолға алғандар бар сырдың шешуі Зарифті өлтіргенде соның қалтасында қалып қойған бейтаныс суретшінің бітпей қалған қарапайым жылқының суреті еді. Әр суретшінің өзіне тән ерекше стилі болғандығы үшін суретті үңіле тексергендер ол жылқының бойында өзгеше ұқсамайтын өзіндік ерекшеліктің бар екенін аңғарады. Ол ерекшелік - жылқы танауының басқаша салынуында еді. Осылайша, Зарифті өлтірген адам қолға түседі [3].

Әдебиет сыншылары бұл кітаптың негізгі идеясы - «ислам дүниесіндегі бейнелеу өнерінің батыстың реалистік сурет өнерінің әсерінен дағдарысқа ұшырап, өз әлсіздігінің шырмауында шатасып қалған болмысы арқылы бүгінгі түрік қоғамының көзге көрінбейтін тасадағы қайшылықтарын ашқандығында» деп көрсетеді. Жалпы, жазушының бұл туындысы оған көптеген марапаттар алып келді. Мысалы, 2003 жылды қаламгер аталмыш шығармасы үшін «ИРАС» қаржылай сыйлығы (мөлшері 100 мың еуро) мен халықаралық «Дублин» сыйлығын иеленді.

1990 жылдардың соңына таман Орхан Памук Түркияның саясатына араласа бастайды. Күрттерді дискриминациялау саясатына қарсы шығып, өзге де жазушылармен бірге мемлекеттің бұл ісіне наразылығын білдірген мақаласы жарық көреді [5].

Орхан Памук 1998 жылы үкіметтің күрттер мен армян халықтарына қарсы ұстанған саясатына наразылығын білдіру үшін Түркия мемлекеті тағайындаған «Халық жазушысы» атағынан бас тартады. Осы уақыттан бастап жазушы қайраткер мен мемлекет арасында келіспеушіліктер пайда болды. Дей тұрғанмен, бұқара халық жазушының шығармаларын оқудан бас тартпайды, тіпті, базбіреулер оны өз дәуірінің қаһарманы деп те атады. Алайда, 2005 жылы танымал жазушыны түрік үкіметі сотқа берді. Түрік үкіметінің мұндай әрекетке баруына қаламгердің 2005 жылдың ақпан айында швейцариялық «Das Magazin» баспасына берген сұхбатында айтқан сөзі себеп болған. Онда Орхан Памук былай дейді: «Түркияда миллионнан астам армян мен үш жүз мың күрт өлтірілді. Бірақ мұны ешкім айтып жатқан жоқ және осы мәселені ашық түрде айтқаным үшін мені жек көреді». Жазушының айтуы бойынша, ол осы сұхбатынан кейіннағыз өшпенділіктің объектісіне айналып, мемлекетпен ара-қатынасын ушықтырып алған. Сол жылы түрік үкіметі: «Түрік ұлтына, Түркияның әскери күштеріне және жалпы мемлекеттің ар-ожданына нұқсан келтірді» деп, Орхан Памукты сотқа берді. Дәл сол кезде әлемдік зиялы қауымның назары Түркияға ауған болатын. Сот бұл істі 2005 жылдың желтоқсан айында қарауы керек болатын, алайда, 2006 жылдың ақпанына ауыстырылды. 2005 жылдың желтоқсанында аты әлемге әйгілі 8 қаламгер, Нобель сыйлығының иегерлері - Жозе Сарамаго, Габриель Гарсиа Маркес, Гюнтер Грасс, Умберто Эко, Карлос Фуэнтес, Хуан Гойтисоло, Джон Апдайк және Марио Варгас Льюса Орхан Памукты қолдайтынын білдірді. Осылайша, Еуропалық Одақтың ара ағайындығымен бұл жанжал біраз басылғандай болады [7].

2006 жылы Орхан Памук әдебиет саласы бойынша әйгілі Нобель сыйлығының иегері атанады. Орхан Памукты Нобель сыйлығын беру комиссиясы: «Әдебиетте модернизм мен постмодернизмді өзара сабақтастыра білген ең жаңашыл ұрпақтың өкілі» деп атады. Осыдан кейін Түркия мемлекетімен жанжал қайта ушыға түсті. Мемлекет оған бұл сыйлықтан бас тартуына байланысты ультиматум да қойған болатын. Сот ісі қайтадан жандана түсті. 2007 жылдың қаңтар айында түрік экстремистер тобы жазушыға бірнеше айып тағып, жеке басының амандығына қауіп төндірді. Содан болар, сол жылдың ақпан айында жазушы АҚШ-қа қоныс аударуға мәжбүр болады. Бірақ кейін Орхан Памук мұндай мәжбүр қоныс аударғандығын мойындаудан бас тартады. Тек 2011 жылдың

наурыз айында сот ісі толығымен шешімін тауып, жазушы сұхбатта айтқан сөздері үшін ірі көлемде айыппұл төлеуге міндеттелді.

Саяси мәселелерді қоя тұрып, қаламгердің әдеби өміріне қайта оралар болсақ, Нобель сыйлығын алған алғашқы түрік жазушысы, тіпті, түркі халықтарының арасынан шыққан тұңғыш қаламгер, ол міндетті түрде – Орхан Памук деп айта аламыз. Бұл сыйлық Азия өкілдеріне өте сирек беріледі. Жалпы, аталмыш Нобель сыйлығы Батыс өркениеті өкілдерін есептемегенде, 1913 жылы үнді халқының өкіліне, 1967 мен 1994 жылдары жапон халқының өкілдеріне, 2000 жылы қытай өкіліне, 1988 жылы Мысыр елі сияқты өркениеттер мен мәдениеттердің өкілдеріне берілген болатын. Жоғарыдағы өркениеттердің бірталайының қақ ортасынан ойып тұрып орын алған, қаншама ғасыр бойы бірнеше өркениеттер сабақтастығына негіз болған түркі мәдениетінің өкіліне Нобель сыйлығын беру кезегі күтіп қалған болатын. Міне, біраз уақыт өткеннен кейін Швецияның әдебиет академиясы түрік жазушысы Орхан Памукты осы сыйлыққа лайық деп тапты. Ол неліктен бұл сыйлыққа лайық болды деген сұрақтың туындауы орынды. Оның себептері мынадай:

Біріншіден, Түркия – Кеңес Одағына кірмей, түркі мәдениетін сақтап қалған, оны дүниеге паш еткен және дербес, тәуелсіз өмір сүрген түркі тілдес халықтардың ішіндегі дарасы.

Екіншіден, Түркия Батыс елдерімен өте жақын қарым-қатынаста болмаса да олармен араздасыпдұшпан да болған жоқ, керісінше Еуропа Одағына еруге тырысып бағуда. Осман Империясы кезінде Батыс мәдениетінің ықпалына түсіп, Шығыс өркениеті мен Батыс мәдениеті теке-тіресіп, екеу-ара үйлесім іздеді. Батыстықтар Кеңес Одағы құлап, өзге де түркі мемлекеттері өз тәуелсіздіктеріне қол жеткізіп жатқан кезде, олар Түркияны үлгі етіп көрсетіп, өзіне тарту тәсілдерін ұсынды.

Үшіншіден, Түркия Еуропа мен Азия арасында орналасқан көпір іспеттес. Ол екі мәдениетті байланыстырып тұрған негізгі тірек [8, 394-396].

Шынымен де, Орхан Памуктың шығармашылығына назар салар болсақ, оның түрік әдебиетіндегі жаңа буынның жазушысы екендігіне еш шүбә жоқ. Оның қаламынан туған шығармалар әлемнің қырықтан аса тіліне аударылған. Нобель сыйлығын алмай тұрып-ақ Орхан Памукке Германияның «Баспасөз бейбітшілігі» сыйлығы, Еуропаның «Байқау» сыйлығы, АҚШ-тың «Шетеләдебиеті» сыйлығы, ал, «Менің атым - Қырмызы» романы үшін Францияның ең жоғарғы әдебиет сыйлығы, Италияның «Глизана» сыйлығы және «Дублин» әдебиет сыйлығы сияқты Еуропаның ірі әдеби сыйлықтары берілген болатын. Әлемнің белгілі әдебиетсыншылары Орхан Памукты «М.Пруст, Т.Манн, Х.Л.Борхес, И.Калвино, У.Экостардың ізбасары» деп атады. Ізбасары деп көрсеткен жазушылар бүгінгі кезде әлем әдебиетін жаңа деңгейге көтерген тұлғалар екені жасырын емес. Бұған дейін Нобель сыйлығы орта буыннан шыққан қаламгерге берілмеген болатын. Яғни, Орхан Памук өз туындыларында модернизм мен постмодернизмді сабақтастыра білген, түркі тілдес жазушылардың ішінде алғаш мұндай жоғары әдеби сыйлыққа ие болған қаламгер ретінде есімі әдебиет тарихында алтын әріптермен жазылатын болады [9].

Егер жоғарыда атап өткен романдар асылында Түркияның қазіргі жағдайына дейінгі болмысын, яғни, Осман Империясының тарихымен тікелей байланысты болып келсе, жазушының 2002 жылы жарық көрген «Қар» (Kar) романы бүгінгі күнгі Түркия қоғамының саяси-әлеуметтік өмірін суреттейді. Бұл роман жазушының өзге мемлекетте жүріп өмірге әкелген туындысы болып есептеледі және оқырмандар арасында жоғары бағаға ие болды. Қаламгер шығармаларының негізгі тақырыбы – Шығыс пен Батыс мәдениеті, ислам мен христиан діні, ескіден келе жатқан дәстүршілдік пен қазіргі заман арасындағы қақтығыс және олардың арасындағы қарама-қайшылықтан туындаған жанжалдар. Аталмыш тақырыптар «Қар» романында жақсы суреттелген. Жазушының 2000 жылға дейін жазған шығармаларын осы туындысымен салыстырар болсақ, автордың заманауи роман жазу стилін жетік меңгергенін байқауға болады [10, 312].

Туындының қысқаша мазмұны мынадай: 12 жылдан астам Германияда тақуа өмір кешкен Ка есімді жігіт өз еліне қайта оралады. Тілші болып жұмыс істеп жүрген Каны бастығы Түркияның шығысында орналасқан Карс қаласында өтетін сайлауға қатысты материал жинастырып, мақала жазуды тапсырады. Ка сол қалаға келген күні өте қалың қар жауып, сыртқы әлеммен байланыс үш күнге дейін үзіліп қалады. Байланыссыз қалған Түркияның шығысындағы бұл қалада үш күн ішінде Түркияның бір ғасыр ішінде басынан өткергені айна-қатесіз қайталаанады. Ол оқиғаларға: сайлау, діншілдердің бас көтеруі, әскери төңкеріс пен террористердің бір-бірімен күресі... Осындай мистикалық оқиғалардың куәгері болған Каның бойын кенеттен төрт жыл бойы келмеген шабыт кернеп, бір сәтте тілші он тоғыз жолдан тұратын өлең жолдарын жазып тастайды. Осы жерде постмодернистік белгі Каның жауып тұрған ұлпадай аппақ қарға қарап қиялға берілген сәтте «Әттеген-ай, осы бір аппақ қар кірленіп, қарайып, дақ түскен санамыз бен ойларымызды тазартып кете алатын болса ғой» деп күрсінуінен көрінеді [11].

2003 жылы Орхан Памуктың автобиографиялық очергінен өзге мемлекеттің этникалық қылмыстарын сипаттайтын «Істамбұл. Естеліктер қаласы» атты еңбегі жарық көрді. Өзін батысшыл

санайтын жазушы Түркияда батыстану үдерісінің қалай өткенін, әлі күнге дейін жалғасып жатқанын көрсете отырып, Түрік халқын батыс әлемімен қарым-қатынасын жақсартуға шақырады. «Ақ қамал» романындағы адамдар арасындағы психологиялық тартысты автор «Ыстамбұл» шығармасында жалғастырған тәрізді. Кейбір зерттеушілердің пікірінше, бұл тақырыптың етек алуына Орхан Памуктың 1985 жылы Америкаға барған саяхатында жас қаламгердің батыс мәдениетінен үлкен әсер алғандығы ықпал еткен [12, 318].

Жалпы Түріктің Умберто Экосы аталып кеткен Орхан Памук Британиялық «Observer» газеті жариялаған «XXI ғасырдың 21 қаламгері» тізіміне еніп, тек қана Түркияға емес, бүкіл әлемге өзінің шығармашылығымен танылды. Жазушының шығармалары қырықтан аса тілге аударылып, Орхан Памук көптеген қол жетпес жүлделерге ие болды, айрықша, 2006 жылы ие болған Нобель сыйлығы қаламгердің есімін мәшһүр етті. 2007 жылдан бері Орхан Памук Нью-Йорк қаласындағы Колумбия университетінің профессоры болып қызмет атқаруда. Студенттерге әлем әдебиетінің тарихы мен қаламгердің жазу шеберлігі курсы бойынша дәріс оқиды. Жазушының 2008 жылы қалам тартқан «Пәктік музейі» (Masumiyet Müzesi) атты шығармасы да өте танымал болды. Ал 2016 жылы «Менің оғаш ойларым» (Мои странные мысли) шығармасы үшін «Шетел әдебиеті» номинациясы бойынша «Ясная Поляна» жүлдесінің лауреаты атанды [13].

Жазушының Түркия мемлекетіне қарсы ұстанған бағыт-бағдарының нәтижесінде орын алған ұстанымын отандастары әртүрлі бағалауда. Базбіреулер оның қаһармандық ісіне ризашылық білдіріп қолдап жатса, екінші бір тобы оны Отанын сатқан опасыз деп айыптап жүр. Осындай қиыншылықтарға қарамастан суреткердің қайғы-мұңға берілмей, керемет туындыларды өмірге әкелуін жалғастыра беруі, оның қаламы ұшталған мықты суреткер екенін одан бетер дәлелдей түскендей.

Орхан Памук - қазіргі түрік прозасының заманауи әдістері арқылы түрік қоғамының тепе-теңдігіне нұқсан келтіретін факторларды ашуды қолға алған алғашқы түрік қаламгері. Түрік әдебиетінде XIX ғасырдың соңында пайда болып, ұлттық құндылықты жоюға бағытталған еріксіз батысқа еліктеу мәселесі бірнеше рет көтерілсе де, Орхан Памук шығармашылығында бұл мәселе жаңа қырынан көрінді. Жазушы ұлттық сипат пен тарихқа терең түсініктеме бере отырып, оның бастауы тек түркілердің көшпенді өмірімен байланысты емес екендігін, сондай-ақ, византиялық, христиандық, араб-парсылық, яки мұсылмандық өркениеттердің симбиозынан туындаған Осман дәуірінің мәдени синтезінде жатқанын атап көрсетті. Орхан Памук - Кемализм идеологиясының жаңашыл жалған шығыстық өмірге еліктеуге тырысуы, яғни симулякр десек те болады, түрік қоғамының өзінің ұлттық сипатын жоғалту феноменіне алып келді деп есептейді. Жартысы тым батыстанып кетсе, қалған бөлігі тым консерваторлық көзқарасты ұстанады, алайда, екеуінің де сыртқы пошымы мен бөтен кейіпін арттыра даралығының жоқ екенін жасырады.

Орхан Памук түрік әдебиетін жаңашыл эпистолярлық жанрмен, материалды ұсынудың жаңа үлгісі және жаңа стилистикалық тәсілмен байытты, әдеби тілді түрлендірді. Бір романдан екіншісін жазуға көшкен сайын Памук тек өз романдарын емес, сонымен қатар, жалпы түрік романын жанрлық және стилистикалық жағынан жаңартып отырды.

Орхан Памуктың алғашқы шығармалары - «Жәудет Бей және оның ұлдары», «Ақ қамал», «Менің атым - Қырмызы» тарихи роман екендігін айтып өттік. Соның ішінді «Жәудет Бей және оның ұлдары» туындысында өз елінің тарихын бір обасының үш әулеті арқылы жеткізуге тырысуы жазушының өзінің қайталанбас авторлық стилін табуы үшін көрсеткен шығармашылық батылдығы екені сөзсіз. Бұл романдағы постмодернистік сарынға тек мәселелер жиынтығын жатқызамыз: жазушылыққа жаңадан араласып жүрген қаламгер отағасы Жәудет Бейдің Осман түріктеріне сай емес қылық танытып, саудамен айналысу ықыласы оның әулетінің күйреуіне алып келуін баяндайды. Романда Орхан Памук жекелеген кейіпкерлердің кемализм идеологиясының кейбір ұстанымдарынан туындаған симулятивті мінез-құлқын аша отырып, кемализмді сынға алады. Жазушының өзіндік стиліне ащы кекесінді, әсіресе, еуропалану үрдісі тұрасында сөз болғанда бұл тәсілдерді тұтымды пайдаланғандығын айтуға болады. Өз кейіпкерлерінің мінез-құлқына сай берген автобиографиялық ерекшелік, кейіпкерлерге дара мінез сыйлап, басқалардан өзгешелеп тұрады. Кейіпкерлер жұбы, мысалы Жәудет пен оның ағасы Нұсрет, Осман мен Рефик, келесі шығармаларда автор ұнатқан «айна-қатесіз егіздік» тәсілінде дамиды. Отбасы мүшелерінің бір-бірімен қарым-қатынасынан туындаған қайшылықтар мәселесін Орхан Памук түрік қоғамының батыстану салдарынан пайда болғанын, оның өзіндік дәстүрден айырылып, орнына ештеңе бермегендігінен көреді.

«Менің атым - Қырмызы» шығармасының композициясы тым шашыраңқы: детективті сюжеттің негізгі арқауы болып табылатын тараулар кіріккен әңгіме-тараулармен алмасып отырады. Осылайша, роман құрылымы «әңгіме ішіндегі әңгіме» тәсілін күлкіге айналдырғандай.

Өзге романдарында жанрдың біркелкілігін сақтамайтын жазушы «Менің атым - Қырмызы» романын постмодернистік сарында, детективтік жанрда барлық белгілерін сақтай отырып жазған: ашық финал, ашылмаған құпия. Орхан Памук осы романда «авторлық бетпердені» барынша қолдануға тырысқан. Шығыс пен Батыс мәселесін көтеріп, көркемөнердегі миниатюра ерекшеліктерін

сипаттайды. Роман түрік тарихы мен мәдениетін барынша қамтыған. Автордың тарихи оқиғаларды дәл сол заманға сай сипаттауы оның тарихты терең білетін тарланбоз екендігін көрсетеді.

Ал мәдени мәселелерде автор өзінің жақсы көретін негізгі тақырыбын, яғни, түрік қоғамының этникалық және дәстүрлі ерекшеліктерін жоғалтуын қозғайды. Қаламгерді бұл үрдістің қашан басталғаны, нендей нәрселерден қол үзіп қалғандығы, оны алмастырған қандай дәстүрлер пайда болғандығы қатты ойландыратын тәрізді. Айыпталушылар қатарында тек батыстану үрдісін қолдап-қолпаштағандар ғана емес, сонымен қатар, бірбеткей Эрзурумдық тақуалар бейнесіндегі радикалды Ислам да бар.

Детективті, тарихи және мәдени секілді үш жанрды қамтитын және үш түрлі оқу деңгейі бар «Менің атым - Қырмызы» романын әдеби сыншылар ең танымал постмодернист-жазушы Умберто Эконың «Раушан ат» деген романымен салыстыра қарастырады.

Қорытындылай келе, Орхан Памук шығармашылығында, сайып келгенде, түрік әдебиетінде постмодернистік тенденция бар деп айта аламыз. Түрік постмодернизмінің әдебиетте қолданылған негізгі түрлерінде өзінің айрықша ерекшеліктері болса да жалпы әлемдік постмодернистік мәнмәтінге сай келеді. Яғни, түрік әдеби постмодернизмі бойына постфилософияның, жаңа эстетика мен поэтиканың қалпын сіңіріп, оған өзінің ұлттық ерекшеліктерін қосып, 1990 жылдардың ортасынан бастап-ақ әлемдік постмодернистік әдебиеттің бір бөлшегіне айнала бастады. Түрік қаламгерлерінің еңбектері батыс тілдеріне аударылып, көптеген ұлттық және халықаралық сыйлықтарға ие болып жатыр. Бұл - түрік жазушыларының әлемдік әдеби үрдістен тысқары еместігінің көрінісі, ал ол, қазіргі таңда, постмодернистік өлшемдер негізінде қарастырылады. Мысалы, Орхан Памук өз еліне, мүмкін бүкіл түркі жұртына алғашқы әдеби Нобель сыйлығын тарту етті.

Әдебиеттер:

1. Репенкова М.М. (2010). Вращающиеся зеркала: постмодернизм в литературе Турции. Институт стран Азии и Африки МГУ им. М.В.Ломоносова. – Москва:Восточная литература.
2. Enginün, İ. (2010). Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı. İstanbul: Dergah Yayınları.
3. Pamuk O. (2013). Kara Kitap. Bilnet Matbaacılık ve Ambalaj San. A.Ş., İstanbul.
4. Hassan I. (1987). The Postmodern Turn: Essays in Postmodern Theory and Culture. – Columbus, Oh.
5. Pamuk O. (2013). Benim Adım Kırmızı. Pasifik Ofset. İstanbul.
6. <http://bookmix.ru/authors/index.phtml?id=47>
7. Памук О. (2008). Другие цвета / Перевод с турецкого А. Аврутиной. Москва.
8. Бердібай Р. Ел боламыз десек.. – Алматы: Қазақстан, 2000.
9. Pamuk O. (2013). Cevdet Bey ve Oğulları. İstanbul: Promat Basım Yayım San. ve Tic. A.Ş.
10. Kabaklı A. (1994). Türk Edebiyatı. Cilt V. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları. Büyük Eserler Dizisi I. İstanbul: Acar Matbaacılık A.Ş.
11. Ecevit Y. (1996). Orhan Pamuk'u Okumak. Kafası Karışmış Okur ve Modern Roman. 1. Baskı, İstanbul.
12. Памук О. (2006). Стамбул: Город воспоминаний / Перевод с тур. М.Шарова и Т.Меликова. – Москва: Издательство Ольги Морозовой. – 504 с.
13. <https://ru.wikipedia.org/wiki>

МАЗМҰНЫ

ТІЛ БІЛІМІ МЕН АУДАРМАНЫҢ ЖАЛПЫ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ЖЕКЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ

А.Т. Алимбаева, Г.Искакова, Т.У.Есембеков	
ЗНАЧЕНИЕ ДИАЛОГА СУБЪЕКТОВ В ПРОЕКТИРОВАНИИ КОММУНИКАТИВНОГО ДИСКУРСА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ.....	3
К.Б.Айтбаева, Ж.Дадебаев	
ТҮПНҰСҚАДАН ЖӘНЕ ЖОЛМА-ЖОЛ АУДАРМАДАН ОРЫС, АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕ АУДАРУ МӘСЕЛЕРІ (АБАЙ ҚҰНАНБАЕВТИҢ «ҚАҚТАҒАН АҚ КҮМІСТЕЙ КЕҢ МАҢДАЙЛЫ» ӨЛЕҢІ НЕГІЗІНДЕ)	6
М.М.Аймагамбетова	
ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА ПРЕЦЕДЕНТНЫХ ФЕНОМЕНОВ	10
А.Б. Әбдіғаппарова	
АБАЙДЫҢ «ҚАНСОНАРДА БҮРКІТШІ ШЫҒАДЫ АҢҒА» ӨЛЕҢІНДЕГІ ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ БІРЛІКТЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ОРЫС, АҒЫЛШЫН ТІЛДЕРІНЕ АУДАРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	13
А.Е. Әбубәкірова	
ӨЛЕУМЕТТІК ЛИНГВИСТИКАНЫҢ ДІН ТІЛІ МЕН ДІНИ ТІЛДІ ЗЕРТТЕУДЕГІ ӨЛЕУЕТІ.....	17
Н.Д. Блашова,Б.Х. Исмагулова	
АКАДЕМИЯЛЫҚ ДИСКУРС ЖӘНЕ ОНЫҢ ТІЛ БІЛІМІНДЕГІ ОРНЫ.....	20
Э.К.Бектурова, С.Д.Сейденова	
РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕРЕВОДЧИКА	23
Л.А.Булекбаева, Ф.М.Салыбекова	
МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ ЖАЗБАША ТҮРІНЕҮЙРЕТУДІҢ СИПАТЫ	27
П.Ж.Балхимбекова, О.В.Ашуркова	
СИНЕРГЕТИЧЕСКАЯ ПРИРОДА СЕМАНТИКИ ЛЕКСЕМ.....	29
А.Б. Бектасова, Қазыбек Г.Қ.	
СПОСОБЫ ПЕРЕДАЧИ РЕАЛИЙ ПРИ ПЕРЕВОДЕ РОМАНОВ Ф.КУПЕРА НА РУССКИЙ ЯЗЫК	33
Г.С. Габдикаримова	
ЛИНГВО-ДИДАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТОВ В ОВЛАДЕНИИ ИНОЯЗЫЧНЫМ ОБЩЕНИЕМ	36
Д.Ж. Дауылова	
КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТТЕГІ ОНОМАСТИКАЛЫҚ РЕАЛИЙЛЕРДІ АУДАРУ(ДЖОРДЖ МАРТИННИҢ) МҰЗ БЕН ЖАЛЫН ӨНІ «ЦИКЛІНІҢ БІРІНШІ КІТАБЫНДАҒЫ ОНОМАСТИКАЛЫҚ РЕАЛИЙДІ АҒЫЛШЫННАН ОРЫСШАҒА АУДАРУ МӘСЕЛЕСІ)	39
З.А.Досжан	
М. ӘУЕЗОВТЫҢ «ҚИЛЫ ЗАМАН» ПОВЕСІНІҢ КӨРКЕМАУДАРМАСЫНЫҢ ЭКВИВАЛЕНТТІЛІГІ..	41
G.N. Iskakova	
CORRECTION AS THE MAIN PHENOMENON IN ENGLISH MEDIUM INSTRUCTION LECTURES IN KAZAKHSTANI HEI	44
А.Ж.Искарина, Қ.К. Кенжеқанова	
КӨСЕМСӨЗДІҢ ГЕНДЕРЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	47
Z.N.Kurmanaliyeva, R.M. Tayeva	
PSYCHOLINGUISTIC FEATURES OF ADVERTISING TEXT.....	51

Sch. S.Klyschbayeva	
KLASSIFIKATION DER ANTONYMISCHEN KOMPONENTEN NACH SEMANTISCHEN KRITERIEN IN DER PARÄMIE DER DEUTSCHEN SPRACHE	53
Г.Қ.Қазыбек, А.Қ. Қазыбек, Ә.Әріпов	
ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ АУЫЗ ӘДЕБИЕТІНІҢҮЛГІЛЕРІ ОРЫС ТІЛІНДЕ.....	57
Г.Қ.Қазыбек, А.Қ.Қазыбек	
ХАМИТ ЕРҒАЛИ-АУДАРМАШЫ	61
Ә.Х. Қарабаева, Бадымала	
ҚЫТАЙ ҚАЗАҚТАРЫ ТІЛІНДЕГІ ЖЕРГІЛІКТІ ЕРЕКШЕЛІКТЕРДІҢ КӨРІНІСІ.....	63
E.A. Lomova	
THE DEVELOPMENT OF THE GENRE OF THE SHORT STORY IN THE WORKS OF AMERICAN AND BRITISH WRITERS.....	666
M.S. Ongarbayeva, R.M. Tayeva, T.P. Kolesnikova	
«THE ANALYSIS OF METEOROLOGICAL LEXEME ҚАР / SNOW IN THE METAPHORICAL SENSE».....	70
A.H. Садуахас, Г.Қ.Бекқожанова	
ЖАРНАМА МӘТІНІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ТІЛДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	72
M.Мұстафина, O.M. Әбутәліп	
КОМПЬЮТЕРЛІК ЛИНГВИСТИКА: ТАРИХЫ МЕН БҮГІНІ	76
Ж.Ж.Манапбаева	
С.ЕЛУБАЙДЫҢ «АҚ БОЗ ҮЙ» РОМАНЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК-САЯСИ РЕАЛИЯЛАРДЫҢ АУДАРЫЛУ ТӘСІЛДЕРІ	79
Г.О.Машырыкова	
КӨРКЕМ ШЫҒАРМАЛАРДАҒЫ ОНИМДЕР	82
A.Тухтабаева	
ТУРИСТИЧЕСКИЙ ИНТЕРНЕТ ДИСКУРС КАК ПРОСТРАНСТВО ПЕРЕВОДА.....	84
A.Б. Нурадинова	
ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ	87
Ж.Н. Нұрханов	
ПРЕИМУЩЕСТВА И ТРУДНОСТИ СИНХРОННОГО ПЕРЕВОДА	90
T.A. Меркибаев, Г.Ж.Есмуратова	
ДУАЛИЗМ КАК ОСНОВА ФИЛОСОФИИ, ГУМАНИТАРНЫХ И СЕТЕСТВЕННЫХ НАУК.	93
McGhie Timothy	
THE EVOLUTION OF PERIPHRASTIC DO: A COMPARISON OF LANGUAGE-INTERNAL AND LANGUAGE-EXTERNAL EXPLANATIONS	97
Қ.Т. Садыбаев, Ж.Ж.Сариева	
АРАБ ТІЛІ РИТОРИКАСЫНДАҒЫ ФАСЛ МӘСЕЛЕСІ	102
Г.А.Солтанбекова	
РЕКЛАМНЫЙ ТЕКСТ КАК ОБЪЕКТ ПЕРЕВОДЧЕСКОГО АНАЛИЗА.	105
S. Seidenova, D.Ryskildina	
THE TRANSFER OF CULTURAL REALIA IN RUSSIAN-ENGLISH LITERARY TRANSLATION	107
A.C. Тарақов, Г.К.Дайрабекова	
АБАЙ – ЖАСТАРДЫҢ АҚЫЛШЫСЫ, ҰСТАЗЫ(М.ӘУЕЗОВТІҢ «АБАЙ ЖОЛЫ» РОМАН-ЭПОПЕЯСЫНДАҒЫ ЖАСТАР ТӘРБИЕСІ)	109

Г.А. Таирова	
РУССКИЕ ИЗДАНИЯ РОМАНА Ч.ДИККЕНСА «ПОСМЕРТНЫЕ ЗАПИСКИ ПИКВИКССКОГО КЛУБА» (ИЗ ИСТОРИИ АНГЛО-РУССКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ СВЯЗЕЙ)	113
А.Д. Тажибаева	
ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ В ПЕРЕВОДЕ ЭТНОГРАФИЗМОВ В РАССКАЗЕ ДЖЕКА ЛОНДОНА «ЖЕНА КОРОЛЯ»	117
Ж.Д. Тажибаева	
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПЕРЕВОДА ПОЭЗИИ ОЛЖАСА СУЛЕЙМЕНОВА НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ.....	119
Р.К. Toksanbayeva, К.К. Kenzhekanova	
THE ROLE OF EUPHEMISMS IN SOCIAL AND POLITICAL CONTEXTS.....	121
Р.А. Төреханова	
КОНЦЕПТ ҚҰРЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ТИПОЛОГИЯСЫ	124
БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕР МЕН АУДАРМАШЫЛАРДЫ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ	
А.У. Байшымырова	
ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ В ИНОЯЗЫЧНОМ ОБРАЗОВАНИИ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ПЕРЕВОДЧИКОВ	127
Г.К. Беккожанова, Р.А. Шаханова	
КОММУНИКАТИВНОСТЬ - НАПРАВЛЕНИЕ МЕТОДИКИ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ОСНОВУ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ И СПЕЦИАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ	132
Э.Т. Жанысбекова	
ФИЛОСОФИЯ МИФА И СОВРЕМЕННАЯ ЛИТЕРАТУРА (НА МАТЕРИАЛЕ СОВРЕМЕННОЙ КАЗАХСТАНСКОЙ ПРОЗЫ)	135
Д.С. Икапова	
БОЛАШАҚ АУДАРМАШЫЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	140
Vibimaryam Kaljanova, Umit Kaljanova	
LEXICO-GRAMMATICAL PECULIARITIES OF TRANSLATION OF ECONOMIC TERMS IN INTERCULTURAL COMMUNICATION	142
О.А. Куратова, С.В. Новикова	
ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА СПЕЦИАЛИСТОВ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ АКМЕОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА	145
Ш.М. Макагаева	
КОММУНИКАТИВНЫЙ МЕТОД В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ	148
Л.Ж. Мұсалы	
ПРАКТИКАЛЫҚ САБАҚТАРДАҒЫ ЖАЗБАША ЖҰМЫС ТҮРЛЕРІ.....	152
А.Б. Утеуова	
БОЛАШАҚ ШЕТЕЛ ТІЛІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ САНДЫҚ БЕЙНЕКОНТЕНТТЕР	154
М.Н. Хамитова	
КОНСТРУКТИВТІ ОҚЫТУ – ТІЛДІК ТҮЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ.....	157

**ОРТА МЕКТЕП ПЕН ЖОО-ДА ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУДЫҢ
ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ**

Zh.A.Abuov, S.N.Balmukhanova INTERRELATION OF COGNITIVE AND COMMUNICATIVE APPROACH IN TEACHING PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE	161
М.Е. Акимгалиева, М.А. Мустафина ҮШТІЛДІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ МҰҒАЛІМНІҢ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІ	163
Д.Е.Асылжанова БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРҒА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ	166
Ш.К.Ачилова ФОРМИРОВАНИЕ ЯЗЫКОВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ ВУЗОВ.	169
А.И. Битикова К ВОПРОСУ ОБ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ ВУЗА	171
Marco Vasquez, A. Kaldarova, M. Rakhimzhanova USING ICT IN TEACHING AND LEARNING ENGLISH LANGUAGE.....	176
П. Дарибаева 8 СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ШЕТЕЛ ТІЛІ ПӘНІ БОЙЫНША ЖОБА ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ	177
А.М. Дүйсенбиев, А.С. Аушенова БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЛЕКСИКАЛЫҚ ҚОРЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ	180
Жампеисова Х.Б ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ Я-КОНЦЕПЦИИ В ПЕРИОД РАННЕЙ ВЗРОСЛОСТИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКА В ВУЗЕ.....	182
Г.Е.Қалқаева ОҚУШЫЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	185
Д.Г.Қуқыбаева СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ	187
С.В. Новикова, О.А.Куратова АКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ.....	191
О.Е. Пентина ФОРМИРОВАНИЕ НАРРАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В РАМКАХ КОЛЛАБОРАТИВНОГО ПОДХОДА.....	193
Д.С. Смагулова МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА(ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ)	196
А.Қ. Утанова ҚАЗІРГІ ЗАМАНАУИ ОҚЫТУДАҒЫ НЕГІЗГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ БАҒЫТТАР	198
Ж.М. Утесбаева ФОРМИРОВАНИЕ РЕЧЕВОГО МАСТЕРСТВА НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА.....	202
Ж.Ә. Әбелдаев ТҮРІКТІҢ ҚАЗІРГІ ТАРИХИ РОМАНЫ ЖӘНЕ ТІЛДІК БЕЙНЕ	204

Ғылыми басылым

**ФИЛОЛОГИЯ, ЛИНГВОДИДАКТИКА ЖӘНЕ АУДАРМАТАНУ:
ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ
халықаралық ғылыми және оқу-әдістемелік мақалалар
ЖИНАҒЫ**

ИБ № 13190

Басуға 25.11.2019 жылы қол қойылды. Формат 60x84^{1/16}.
Көлемі 13,5б. т. Тапсырыс № 7938. Таралымы 50 дана.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.
Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.
«Қазақ университеті» баспа үйі баспаханасында басылды.